

Zygmunt Kruczek

EUROPA

GEOGRAFIA TURYSTYCZNA

Wydanie IV uzupełnione

PROKSENIA
Kraków 2008

Publikacja zalecana jako podstawowa lektura w nauczaniu przedmiotu geografia turystyczna w policealnych studiach obsługi ruchu turystycznego, na studiach turystycznych oraz na kursach pilotów wycieczek.

Recenzja: Edward Jarosz – Zakład Turystyki Wyższej Szkoły Bankowej w Chorzowie
Roman Malarz – Instytut Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie

Korekta: Iwona Korohoda

Spis treści

WPROWADZENIE	5
OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA	
WARUNKÓW ROZWOJU TURYSTYKI W EUROPIE	7
Warunki naturalne.....	7
Uwarunkowania kulturowe i społeczne	23
Uwarunkowania ekonomiczne i polityczne.....	25
Wybrane elementy infrastruktury turystycznej Europy.....	28
Ruch turystyczny na kontynencie europejskim	32
TURYSTYCZNE REGIONY EUROPY.....	45
Przegląd turystycznych regionalizacji Europy	45
Region skandynawski	49
Norwegia.....	49
Szwecja	57
Finlandia	65
Dania.....	71
Islandia.....	80
Region bałtycki	83
Litwa.....	83
Łotwa	88
Estonia	92
Region Wysp Brytyjskich	95
Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej	95
Irlandia.....	104
Region zachodnioeuropejski	107
Niemcy.....	107
Belgia.....	118
Holandia.....	122
Luksemburg	127
Francja	129
Region alpejski	139
Szwajcaria	139
Austria.....	147
Słowenia	157
Liechtenstein.....	161

Region środkowoeuropejski	163
Czechy	163
Słowacja.....	168
Węgry.....	175
Region wschodnioeuropejski.....	181
Białoruś.....	181
Rosja	184
Region czarnomorski	191
Ukraina	191
Mołdawia	200
Rumunia.....	203
Bułgaria.....	209
Region śródziemnomorski	215
<i>Subregion pirenejski</i>	215
Portugalia.....	217
Hiszpania.....	221
Andora	231
<i>Subregion zachodniego Śródziemnomorza</i>	232
Monako	232
Włochy	234
San Marino.....	244
Watykan	245
Malta	247
<i>Subregion adriatycko-bałkański</i>	249
Chorwacja	249
Serbia	254
Kosovo	257
Czarnogóra.....	259
Bośnia i Hercegowina	263
Macedonia.....	266
Albania.....	268
Grecja.....	272
<i>Subregion wschodniego Śródziemnomorza</i>	280
Cypr.....	280
Turcja	283
LISTA ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA KULTURY I NATURY UNESCO	291
SIEĆ REZERWATÓW BIOSFERY MaB	301
LITERATURA	306

WPROWADZENIE

Europa jest szczególną i wyróżniającą się częścią świata. Mimo że nie jest samodzielnym kontynentem, a tylko największym półwyspem Eurazji, zajmującym zaledwie 1/5 jej powierzchni, odgrywa **dominującą** rolę wśród regionów świata. Wielkie zróżnicowanie środowiska geograficznego Europy a równocześnie dogodne warunki życia i rozwoju spowodowały szybki rozwój gospodarczy i społeczny tej części świata. Mieszkańcy Europy odegrali dominującą rolę w historii powszechnej, burzliwy rozwój doprowadził jednak do powstania tutaj szczególnej mozaiki narodów, wyznań i państw. Obecnie Europa jest najbardziej rozdrobnionym politycznie regionem świata, ale od kilkunastu lat obserwujemy proces integracji państw we wspólnotę zwaną Unią Europejską (UE). Od 1 stycznia 2007 r. UE liczy 27 państw (po przyjęciu Bułgarii i Rumunii).

Europa jest ojczyzną nowoczesnej turystyki i głównym oraz najlepiej rozwiniętym turystycznie obszarem świata, ciągle dominuje zarówno w przyjazdowym, jak i wyjazdowym ruchu turystycznym w skali świata, skupiając 55% turystyki międzynarodowej i stąd też pochodzi ponad 50% wpływów z jej obsługi. Jest to więc ze wszech miar ważny region świata, którego znajomości w edukacji kadry turystycznej nie sposób przecenić.

„*Europa. Geografia turystyczna*” jest publikacją, która może być podręcznikiem w nauczaniu przedmiotu „geografia turystyczna” w policealnych studiach obsługi ruchu turystycznego oraz w zawodowych i magisterskich studiach z zakresu turystyki.¹ Polecić ją można również jako pomoc w szkoleniu kursowym pilotów wycieczek. Książka składa się z dwóch części. W pierwszej, ogólnej, omówiono uwarunkowania przyrodnicze, polityczne i społeczno-ekonomiczne turystyki europejskiej, scharakteryzowano niektóre elementy infrastruktury turystycznej Europy, omówiono także podstawowe cechy i główne tendencje rozwoju turystyki światowej ze szczególnym uwzględnieniem europejskiego ruchu turystycznego.

Część druga zawiera zwięzły opis walorów turystycznych poszczególnych krajów europejskich. Objęto nim wszystkie (z wyjątkiem Polski) państwa Europy, które pogrupowano w większe jednostki przestrzenne nazwane umownie regionami turystycznymi. Wydzielono je w oparciu o wspólne cechy położenia geograficznego, podobieństwo przyrodniczych uwarunkowań turystyki, poziom rozwoju społeczno-gospodarczego oraz stan rozwoju turystyki.

Zastosowany podział Europy na regiony turystyki międzynarodowej jest własną, oryginalną propozycją i może być traktowany jako przyczynek do delimitacji regionów turystyki międzynarodowej. Każdy z wymienionych w podręczniku krajów scharakteryzowa-

1) Tytuł niniejszy jest zmienioną wersją publikacji „Europa. Zarys geografii turystycznej” autorstwa Z. Kruczka i S. Sachy, która została czterokrotnie wydana w latach 1996–2000 przez Wydawnictwo „Proksenia” oraz pozycji „Europa. Geografia turystyczna” tych samych autorów opublikowanej w 2003 r. przez Wyd. „Proksenia”

ny został według przyjętego schematu: wiadomości ogólne, przyrodnicze warunki rozwoju turystyki, komunikacja, baza noclegowa, regiony (obszary) turystyczne, ruch turystyczny.

Zakres informacji zawartych w opisach poszczególnych krajów jest zróżnicowany w zależności od stopnia atrakcyjności walorów turystycznych i znaczenia danego państwa w recepcji międzynarodowego ruchu turystycznego.

Większość informacji o zjawiskach turystycznych (ruch turystyczny, baza noclegowa, bilans wpływów i wydatków itp.) oparto na danych UNWTO (Światowej Organizacji Turystyki) wg stanu na 2007 r. Na końcu książki umieszczono Listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO (obiekty w Europie wg stanu na wrzesień 2008 r.) oraz Listę Rezerwatów Biosfery MaB. Informacje o powierzchni kraju, liczbie ludności, gęstości zaludnienia oraz PKB podaję za Encyklopedią „Świat i Polska 2007”, wydaną przez Wydawnictwo Naukowe PWN oraz Małym Rocznikiem Statystycznym GUS 2008. Z uwagi na schematyczny charakter zamieszczonych map wskazane jest korzystanie podczas nauki z dokładniejszych map i atlasów. Do literatury dołączono również wykaz ciekawych i wiarygodnych witryn internetowych. Mam nadzieję, że w ten sposób Czytelnik znacznie wzbogaci swoją wiedzę o problematyce turystycznej interesującego go kraju.

W książce wykorzystano wiele zdjęć autorskich ilustrujących ważniejsze atrakcje turystyczne omawianych krajów.

Zdając sobie sprawę z dyskusyjności opracowania, Autor i Wydawnictwo będą wdzięczni Czytelnikom, a zwłaszcza nauczycielom geografii turystyki, za krytyczne uwagi, które uwzględnimy w następnych wydaniach.

Zygmunt Kruczek

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WARUNKÓW ROZWOJU TURYSTYKI W EUROPIE

WARUNKI NATURALNE

Europa to część świata¹ leżąca na półkuli północnej, na pograniczu półkuli zachodniej i wschodniej. Jej położenie matematyczne na kuli ziemskiej wyznaczają skrajne punkty położone na łądzie: przylądek Kinarodden² (71° 08' N), przylądek Marroqui (35° 08' szer. geogr. półn.), przylądek Roca (9° 30' dł. geogr. zach.) i ujście rzeki Bajdaraty (68° 14' dł. geogr. wsch.).

Skrajne punkty kontynentu (wg E. Jarosza), lub części świata, są określoną geograficznie atrakcją, do której zmierzają rzesze turystów chcących postawić tam swą stopę; stały punkt programu takich form turystyki jak: objazdy, tramping i trekkingi.

Granice Europy na wielu odcinkach są umowne. Do kontynentów, oprócz łądu stałego, zalicza się zwykle wyspy położone na szelfie kontynentalnym. W przypadku Europy, do kontynentu należą np. Wyspy Brytyjskie, Nowa Ziemia, Ziemia Północna i wiele innych. Do kontynentu Europy nie należałyby np.: Ziemia Franciszka Józefa, Svalbard (Spitsbergen), Wyspa Niedźwiedzia, Jan Mayen, Islandia, Wyspy Owcze, Rockall i wiele innych; **gdź nie leżą na szelfie kontynentalnym.**

Tradycyjnie Europa jest częścią świata obejmującą zachodnią część kontynentu Eurazja oraz wiele wysp nie leżących na szelfie kontynentalnym. Na skałach Tearaght (Tearaght Island Nature Reserve) obok wysp o tej samej nazwie w archipelagu Wysp Blasket u zachodnich wybrzeży **Irlandii** znajduje się **najdalej na zachód wysunięty punkt kontynentu Eurazja.**

Wschodnia, łądowa granica Europy jest umowna,³ jej przebieg zmieniał się w przeszłości przesuując się na wschód. Biegnie ona od Zatoki Bajdarackiej (Morze Karskie) w górę rzeki Bajdarata i wzdłuż wschodnich przedgórz gór Ural. Następnie rzeką Ural, do miejsca gdzie wpada do niej rzeka Or, w górę rzeki Or do jej źródeł, dalej do źródeł rzeki Emby i nią do Morza Kaspijskiego (Mugodżary pozostają w Azji). Od ujścia Emby do ujścia Kumy prowadzi brzegiem największego powierzchniowo jeziora na świecie – Morza Kaspijskiego (które pozostaje w Azji).

Między Morzem Kaspijskim i Morzem Azowskim granica prowadzona jest rzekami Kuma, Manycz i Don, co podyktowane jest m.in. przeszłością geologiczną tego terenu. W trzeciorzędzie była tu prawdopodobnie cieśnina łącząca Morze Czarne z Kaspijskim, a w czasie ostatniego zlodowacenia wody z Morza Kaspijskiego (jego poziom znajdował się znacznie wyżej) odpływały tędy do Morza Czarnego.

Największe rozbieżności w prowadzeniu granicy dotyczą odcinka między Morzem Kaspijskim i Czarnym. Geografowie sowieccy, potem rosyjscy, a także angielscy i amerykańscy (głównie środowisko alpinistyczne) linię graniczną wyznaczają obniżeniem tektonicznym między Małym i Wielkim Kaukazem (wykorzystywanym przez rzeki Kurę i Roni).

1) Faktycznie Europa jest częścią Eurazji i stanowi wielki półwysep tego, największego na kuli ziemskiej, kontynentu.

2) Za najdalej na północ wysunięty skrawek Europy niesłusznie uważa się Nordkap (słynna atrakcja turystyczna Norwegii). Jednak nie Nordkap, gdzie znajduje się Arctic Center, a leżący obok przylądek Knivskjelodden (71° 11' 8" N) jest skrajnym punktem Europy. Leżą one na wyspie Magerøya połączonej ostatnio z łądem tunelem podmorskim.

3) J. Kondracki, *Dyskusyjne granice*, „Poznaj Świat”, nr 4 (474), 1996; J. Makowski, *Geografia fizyczna świata*, PWN, Warszawa 2005, s. 13.

Wtedy Kaukaz byłby najwyższym pasmem Europy a Elbrus (5642 m n.p.m.) najwyższą kulminacją niezbędną do zdobycia „Korony Ziemi”. Takie rozwiązanie jednak jest sprzeczne z zasadami wydzielenia regionów fizjograficznych (dzieli Kaukaz) i burzy społecznie przyjęty obraz Europy.

Na Morzu Śródziemnym do Europy zaliczono Kretę (również wyspę Gavdos, niedaleko Krety, gdzie znajduje się **najdalej na południe wysunięty punkt Europy**), Maltę, Sycylię, Sardynię, Korsykę i Baleary. Cypr pozostaje w Azji. Z wysp na Atlantyku do Europy zalicza się Wyspy Brytyjskie, Rockall, Wyspy Owce, Islandię, Jan Mayen, Svalbard, Wyspę Niedźwiedzią, Ziemię Franciszka Józefa (to tu, na **Wyspie Rudolfa** znajduje się **najdalej na północ wysunięty punkt Europy**), Nową Ziemię (to tu, na **Przylądku Flissingskim** znajduje się **najdalej na wschód wysunięty punkt Europy**) i Azory (jeśli tak, to tu, na skałach w pobliżu wyspy Flores znajduje się **najdalej na zachód wysunięty punkt Europy**). Takie granice Europy przyjęła **Międzynarodowa Unia Geograficzna** i takie granice podają encyklopedie geograficzne.

Europa nie jest samodzielnym kontynentem, ale częścią Eurazji i stanowi jej wielki półwysep. Podział Eurazji na dwie oddzielne części ma swoje podłoże zarówno w wielowiekowej tradycji, jak i właściwościach środowiska geograficznego. O odrębności Europy od Azji decyduje silniejsze rozczłonkowanie lądu z licznymi półwyspami, wyspami, zatokami i wewnętrznymi morzami. Na większości terytorium Europy panuje klimat umiarkowany, a wobec braku południkowo biegnących pasm górskich daleko w głąb lądu sięga ocieplający i podnoszący wilgotność wpływ Oceanu Atlantyckiego.⁴

Północną Europę oblewają wody Oceanu Arktycznego (Morze Barentsa i Morze Norweskie), natomiast od południa od Europy Środkowej oddziela ją płytkie Morze Bałtyckie. Część zachodnią i północno-zachodnią Europy oblewa otwarty Ocean Atlantycki wraz Morzem Północnym. Zaliczana do Europy Islandia oddzielona jest od Grenlandii szeroką na 300 km Cieśniną Duńską.

Na południu Europę od Afryki oddziela Morze Śródziemne połączone Cieśniną Gibraltarską z Atlantykiem.

Tabela I. Najdalej wysunięte punkty Europy

Kierunek	STAŁY LĄD		WYSPY	
	Współrzędne geograficzne	Nazwa i położenie geograficzne	Współrzędne geograficzne	Nazwa i położenie geograficzne
Północ	71° 08' N	Przylądek Kinarodden – Norwegia	81° 51' N	Ziemia Franciszka Józefa – Federacja Rosyjska
Południe	35° 58' N	Przylądek Marroqui – Hiszpania	34° 14' N	Wyspa Gavdos k. Krety – Grecja
Zachód	9° 30' W	Przylądek Roca – Portugalia	31° 17' W	Wyspa Flores, Azory – Portugalia
Wschód	68° 14' E	Ujście rzeki Bajdaraty – Federacja Rosyjska	69° 09' E	Przylądek Flissingski, Nowa Ziemia – Federacja Rosyjska

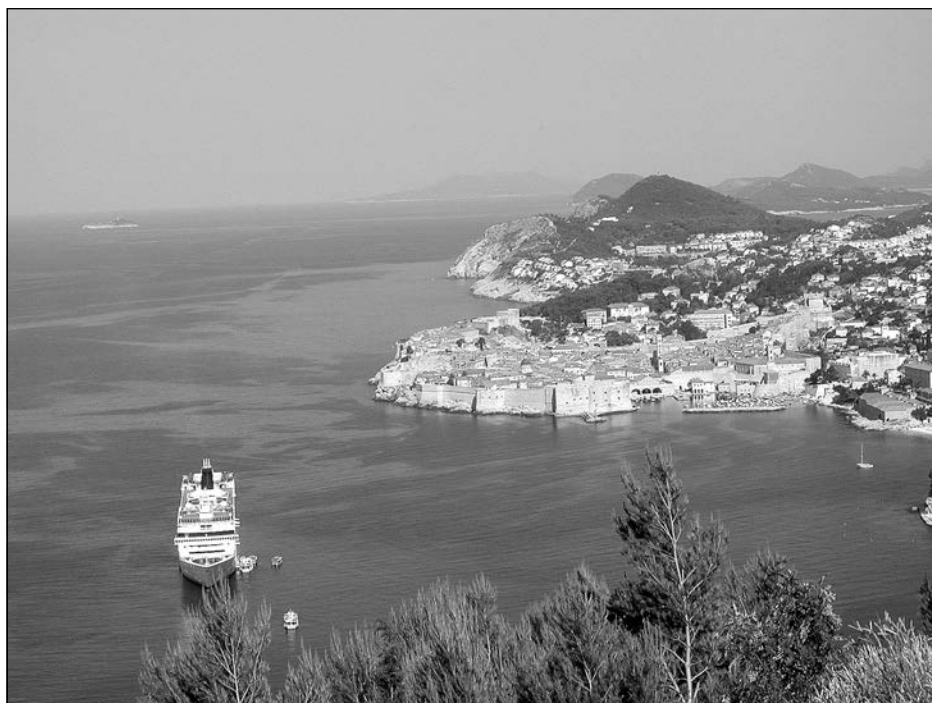
Źródło: *Przeglądowy Atlas Świata. Europa cz. 1, Fogra, Kraków 2000, uzupełnione.*

Geometryczny środek Europy – jako atrakcja turystyczna – jest umieszczany w różnych miejscach – w Polsce, Czechach, na Litwie, Słowacji, Białorusi.

4) Wielki Encyklopedyczny Atlas Świata, PWN 2006.

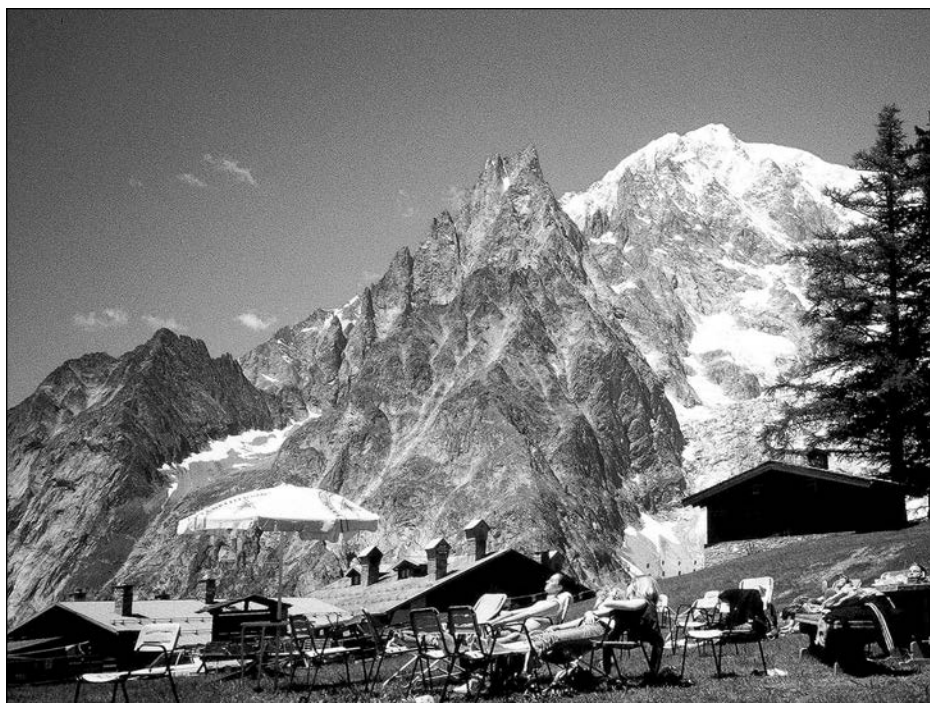
Norwegia – wybrzeże fiordowe (fot. Z. Kruczek)

Chorwacja – Wybrzeże Dalmatyńskie, w dole Dubrownik (fot. Z. Kruczek)

Cieśnina Bosfor w Stambule (fot. Z. Kruczek)

Mont Blanc (Monte Bianco), najwyższy szczyt Europy – 4807 m n.p.m. (fot. Z. Kruczek)

Europa zajmuje powierzchnię 10,529 mln km², co stanowi około 7% powierzchni lądów kuli ziemskiej. Większość powierzchni, bo 65,7% przypada na trzon lądowy, około 23% na półwyspy i około 7% na wyspy.

Tabela II. Ważniejsze półwyspy Europy

Półwyspy	Powierzchnia w km ²
Fenoskandzki	1 400 000
w tym: Skandynawski	800 000
Kolski	120 000
Międzymorze Fińsko-Karelskie (nasada półwyspu)	480 000
Pirenejski (Iberyjski)	587 000
Bałkański	500 000
w tym: Peloponeski	22 500
Apeniński	149 000
w tym: Kalabryjski	15 000
Apulijski	19 000
Jutlandzki	39 000
Bretoński	25 700
w tym: Cotentin	2 000
Krymski	25 700
Kanin	11 000
Istria	4 000
Helski	31

Źródło: Europa, Encyklopedia geograficzna świata, Opress, Kraków 1996.

Długość linii brzegowej Europy (bez wysp) sięga 37,2 tys. km. Średnia odległość od morza wynosi zaledwie 340 km, maksymalna w Europie Zachodniej tylko 600 km, natomiast w Europie Wschodniej już około 1 500 km. Najbardziej rozczłonkowaną linię brzegową posiada Europa Południowa. Wybrzeża Europy są silnie zróżnicowane. W Norwegii, Szkocji, Islandii występują wybrzeża zwane fiordowymi, natomiast w Szwecji i Finlandii mamy do czynienia z wybrzeżami fiårdowymi. Fiordy powstają wskutek zalania głębokich dolin lodowcowych przez morze i ciągną się często setkami kilometrów w głąb lądu. Dna fiordów są nierówne, z licznymi przegłębieniami (Sogne Fjord, 1200 m), a zbocza strome i skaliste. Fiordy charakteryzują się wyjątkowymi walorami krajobrazowymi i stanowią dużą atrakcję turystyczną zwłaszcza zachodnich wybrzeży Norwegii, gdzie ciągną się najdłuższe i najgłębsze fiordy na świecie. Wybrzeża fiårdowe powstają również przez zalanie wodami morza dolin polodowcowych, ale zdecydowanie bardziej płytkich.

Klasyycznym typem wybrzeża dla Szwecji i Finlandii jest wybrzeże szerowe (szkierowe – skjer), charakteryzujące się występowaniem wzdłuż linii brzegowej tysięcy drobnych wysepek, z których każda stanowi kulminację garbu mutonowego. Takie ciągi wysepek tworzą malownicze „archipelagi” w pobliżu Sztokholmu i wzdłuż wschodniego wybrzeża Zatoki Botnickiej. Lokalnie mają one duże znaczenie turystyczne.

Poprzez zalanie dolin (ria) wciętych w zrównane i odmłodzone obszary starych gór powstaje wybrzeże riasowe. Wybrzeża takie spotkamy w południowo-wschodniej Anglii, na Półwyspie Bretońskim, w północno-zachodniej części Półwyspu Pirenejskiego, na Kor-

syce i we wschodniej Sardynii. Wybrzeże riasowe jest bardzo malownicze, towarzyszą mu liczne drobne wysepki i często głęboko wcięte zatoki.

Tabela III. Ważniejsze cieśniny europejskie

Cieśnina	Łączy akweny	Wymiary w km		Głębokość toru wodnego w m	
		Długość	Szerokość	Maksym.	Minimalna
Wielki Belt	Bałtyk – M. Północne	115	11–78	12	5
Mały Belt	Bałtyk – M. Północne	125	0,5–41	80	7
Sund	Bałtyk – M. Północne	102	3,5–49	38	12
Kaletańska (Pas de Calais)	La Manche – M. Północne	27	32–51	63	24
Bosfor	M. Czarne – M. Marmara	30	0,7–3,8	120	27
Dardanele	M. Marmara – M. Egejskie	120	1,3–27	105	54
Otranto	M. Adriatyckie – M. Jońskie	120	75	978	115
Messyńska	M. Jońskie – M. Tyreńskie	33	3–22	258	85
Gibraltarska	Ocean Atlantycki – M. Śródziemne	59	14–44	980	200
Karskie Wrota	M. Barentsa – M. Karskie	33	3–16	200	50

Źródło: A. Majewski, *Morza i oceany*, PWN 1992.

W basenie Morza Śródziemnego występują wybrzeża powstałe w wyniku zalania dolin, kotlin i obniż w obszarach młodych fałdowań alpejskich. Bardzo atrakcyjnym dla turystyki typem wybrzeża górskiego jest wybrzeże dalmatyńskie w Chorwacji, charakteryzujące się występowaniem wzdłuż linii brzegowej ciągu wysp stanowiących kulminację zalanych grzbietów górskich.

Wybrzeża akumulacyjne, niskie i płaskie występują na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego, w zachodniej Danii, w Niemczech, w Holandii, w Belgii, po francuskiej stronie Zatoki Biskajskiej, w Zatoce Lwiej i północno-zachodniej części Adriatyku.

W niektórych częściach wybrzeży europejskich mamy do czynienia ze stromymi, wysokimi wybrzeżami klifowymi (np. wybrzeża pld. Anglii), wybrzeżami jarowymi (północne wybrzeże Morza Czarne) i lagunowymi (np. wybrzeże w rejonie Wenecji).

Tabela IV. Ważniejsze wyspy Europy

Nazwa wyspy	Położenie	Powierzchnia w km ²
Wielka Brytania	Wielka Brytania	219 805
Islandia	Ocean Atlantycki	102 800
Irlandia	Irlandia, Wielka Brytania	83 304
W. Północna Nowej Ziemi	Morze Arktyczne	48 100
Spitsbergen Zachodni	Morze Arktyczne	39 300
W. Południowa Nowej Ziemi	Morze Arktyczne	33 200
Sycylia	Włochy	25 462
Sardynia	Włochy	23 813
Korsyka	Francja	8 722
Kreta	Grecja	8 372
Zelandia	Dania	7 042

Źródło: *Europa. Encyklopedia geograficzna*, Opress, Kraków 1996.

Europa jest najniżej położoną częścią świata, a jej średnia wysokość n.p.m. wynosi 292 m (przy średniej dla wszystkich lądów 880 m). Prawie 74% obszaru Europy to tereny nizinne położone poniżej 300 m n.p.m., a tereny typowo górskie, powyżej 1000 m n.p.m., zajmują niecałe 6%. Najwyższy szczyt to Mont Blanc (Monte Bianco) w Alpach (4807 m n.p.m.), a najniższy punkt znajduje się na wybrzeżu Morza Kaspijskiego (27 m p.p.m.).

Cechą charakterystyczną ukształtowania terenu w Europie jest pasowość, widoczna zwłaszcza w lądowej części kontynentu.

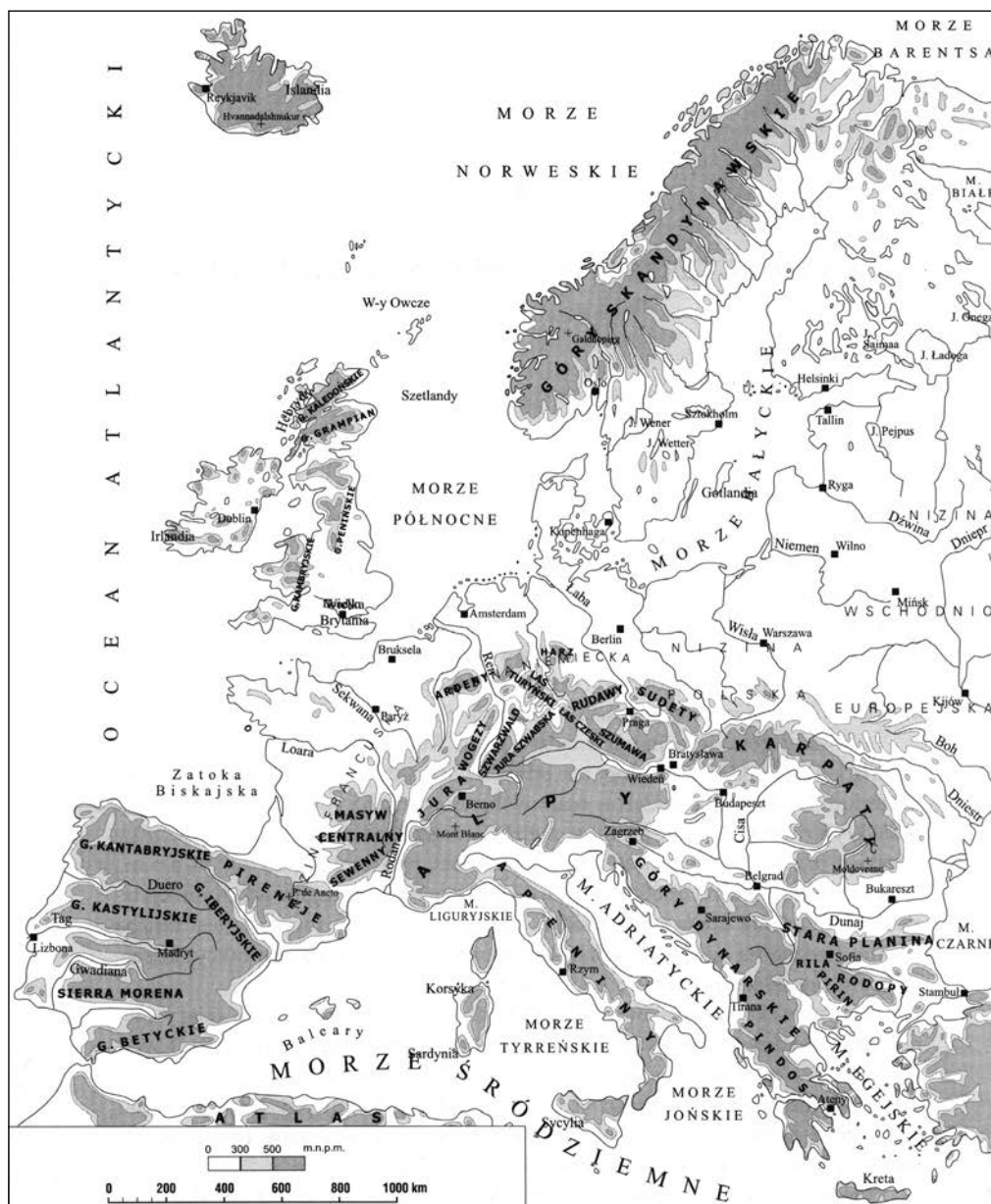
Niziny w Europie zaczynają się we Francji na wschód od Pirenejów i ciągną się wąską strefą wzdłuż wybrzeży Francji, Belgii i Holandii, po czym rozszerzają się przechodząc w Nizinę Niemiecką i Nizinę Polską, a następnie w rozległą Nizinę Wschodnioeuropejską, obejmując całą Europę Wschodnią. Ukształtowanie powierzchni terenów nizinnych pozostaje w ścisłym związku z działalnością lądolodu. Najbardziej urozmaiconą rzeźbę polodowcową mają północne obszary nizin, z których lądolód ustąpił najpóźniej. Strefa o bardziej urozmaiconej rzeźbie związana jest z obszarami od Pojezierza Meklemburskiego w Niemczech, poprzez Pomorskie, Mazurskie, Litewskie i Fińskie, aż do pojezierzy północno-zachodniej części Rosji. Olbrzymiej powierzchni zapadlisko tektoniczne pomiędzy Karpatami, Alpami i górami Półwyspu Bałkańskiego nosi nazwę Niziny Węgierskiej, zwanej też Panońską. Zbliżony krajobraz ma towarzysząca Karpatom od południa Nizina Rumuńska oraz od północy Kotlina Sandomierska. Obniżenie tektoniczne między Alpami, Apeninami i Morzem Adriatyckim wypełnia Nizina Padańska.

Pasma nizin, zarówno od północy, jak i od południa obramowane jest starymi górami i wyżynami. Najstarsze z nich ciągną się od Wysp Brytyjskich do Skandynawii. Należą do nich między innymi Góry Kaledońskie (średnia wysokość 600–900 m n.p.m.), Góry Gram-pian (Ben Nevis 1343 m n.p.m.), Góry Kambryjskie (średnia wysokość około 600 m n.p.m.) i Góry Skandynawskie zajmujące pas o długości 1800 km ciągnący się wzdłuż Półwyspu Skandynawskiego (Galdhøpiggen 2469 m n.p.m. w rejonie Jotunheimen).

Pasma górskie są przemodelowane w wyniku działalności czynników zewnętrznych, potrzaskane zostały późniejszymi ruchami górotwórczymi i noszą wyraźne ślady zlodowaceń.

Od południa ograniczenie pasa nizin europejskich tworzą stare góry i wyżyny poro-zdzielane obniżeniami, powstałe w erze mezozoicznej (tzw. Mezoeuropa). Ciągną się one od Masywu Centralnego (1885 m) i Ardenów na zachodzie przez Wogezy i Schwarzwald, Reńskie Góry Łupkowe, góry Harz, Masyw Czeski z Sudetami po Wyżynę Małopolską z Górami Świętokrzyskimi, a na wschodzie Wyżynę Lubelską, Wyżynę Podolską i Wyżynę Wołyńską. Większość tych gór ma charakter zrębów pooddzielanych uskokiemi. Znac-zne urozmaicenie rzeźby w pasie starych gór i wyżyn związane jest z budową geologiczną. W górach tych znajdziemy bogate zasoby wód mineralnych, które stały się podstawą roz-woju uzdrowisk.

Na południu Europy dominują młode, wysokie góry należące do systemu alpejskiego. Zaczynają się na Półwyspie Iberyjskim, najwyższe i najważniejsze wśród nich to Góry Be-tyckie (Mulhacen 3478 m n.p.m.) i Pireneje (Pico de Aneto 3404 m n.p.m.). Inne niższe, jak np. Góry Kastylijskie i Góry Iberyjskie dzielą wewnątrz półwyspu zwane Mesetą Iberyjską na wyżynne kotliny. Pas młodych gór fałdowań alpejskich najlepiej reprezentowany jest w łańcuchu Alp (Mont Blanc 4807 m n.p.m.) i Karpat (Gerlach 2655 m n.p.m.). Półwy-sep Apeniński niemal w całości zajęty jest przez Apeniny (Corno Grande 2914 m n.p.m.),

Regiony górskie Europy wg W. Kurka

Źródło: Turystyka na obszarach górskich Europy, IGiGPUJ, Kraków 2004.

podobnie jak półwysp Bałkański wypełniają Góry Dynarskie (masywy: Korab 2753 m n.p.m., Prokletije 2693 m n.p.m., Durmitor 2523 m n.p.m.), Bałkan (Stara Płanina 2376 m n.p.m.), Pirin 2914 m n.p.m., Riła 2925 m n.p.m., Rodopy 2191 m n.p.m. i Góry Pindos 2637 m n.p.m. Górzyste są także wyspy Morza Śródziemnego – Baleary (1445 m n.p.m.), Korsyka (2708 m n.p.m.), Sardynia (1834 m n.p.m.), Sycylia (wulkan Etna – 3323 m n.p.m.) oraz Kreta (2459 m n.p.m.).

System młodych gór europejskich cechuje m.in. znaczna wysokość, piętrowy układ stref roślinnych i krajobrazowych, śmiałość rysów rzeźby, rozczłonkowanie dolinami rzeczynymi (doliny poprzeczne i równoległe do przebiegu pasm górskich). Wyższe partie gór wyróżnia obecność lodowców i pół wiecznego śniegu, duża ilość opadów oraz specyficzne warunki klimatyczne.

W Europie góry pochodzenia alpejskiego z uwagi na piękno krajobrazu, lecznicze walory klimatu, obfitość wód mineralnych i warunki dla rozwoju sportów zimowych oraz turystyki aktywnej (górskiej, wysokogórskiej, speleologii itp.) są najczęściej obszarami o wielu funkcjach turystycznych, a ich zasoby turystyczne są wykorzystywane zarówno w lecie, jak i w zimie.

Tabela V. Ważniejsze wulkany Europy

Nazwa wulkanu	Położenie	Wysokość w m n.p.m.	Rok ostatniego wybuchu
Etna	Sycylia (Włochy)	3 323	1993
Askja	Islandia	1 570	1961
Hekla	Islandia	1 491	1991
Wezuwiusz	Włochy	1 277	1944
Stromboli	Wyspy Liparyjskie (Włochy)	926	1992
Santorin (Thira)	Morze Egejskie	556	1956
Vulcano	Wyspy Liparyjskie (Włochy)	195	1980

Źródło: *Tablice geograficzne, Adamantan, Warszawa 1994.*

Tabela VI. Największe lodowce Europy

Nazwa	Grupa górską, kraj	Długość w km	Powierzchnia w km ²	Wysokość końca lodowca w m n.p.m
Spitsbergen Zach.	Svalbard	---	21 240	0
Ziemia Płn.-Zach.	Svalbard	---	10 000	0
Vatna Jökull	Islandia	75	8 800	60
Ziemia Jerzego	Ziemia Franciszka Józefa – Rosja	---	2 241	0
Ziemia Wilczka	Ziemia Franciszka Józefa – Rosja	---	1 892	0
Jostedalubre	Góry Skandynawskie	100	480	295
Svartisen	Góry Skandynawskie	32	221	90
Aletch	Alpy Berneńskie (Finsteraarhorn)	27	87	1 540
Gorner	Alpy Walijskie (Pennińskie)	15	67	1 840
Mer de Glace	Alpy Sabaudzkie	17	34	1 470
Fischer	Alpy (Finsteraarhorn)	15	33	1 640
Unteraar	Alpy (Finsteraarhorn)	16	28	2 180
Pasterze	Wysokie Taury	10	20	2 180

Źródło: *Europa. Encyklopedia geograficzna, op. cit.*

Klimat Europy zdeterminowany jest jej położeniem w umiarkowanych szerokościach geograficznych, dużym rozczłonkowaniem lądu przy niewielkim jego rozmiarze, równoleżnikowym przebiegiem gór i nizin oraz sąsiedztwem oceanu na zachodzie i największe-

Węgry – Jezioro Balaton (fot. Z. Kruczek)

Szwecja – Jezioro Vänern (fot. Z. Kruczek)

go na świecie kontynentu na wschodzie. Na wybrzeżach duży wpływ na klimat mają prądy morskie, zwłaszcza ciepły Prąd Północnoatlantycki. Równoleżnikowy, pasmowy układ wielkich jednostek ukształtowania chroni Europę Południową przed napływem mas zimnego powietrza arktycznego i jednocześnie utrudnia przepływ na północ ciepłych mas powietrza zwrotnikowego. Nie ma natomiast przeszkód dla przemieszczania się mas powietrza z zachodu na wschód, zwłaszcza przy przewadze wiatrów zachodnich i dalekosiężnego oddziaływania Oceanu Atlantyckiego.

W Europie wg klasycznego podziału W. Okołowicza wyróżnia się trzy strefy klimatyczne, w obrębie których dodatkowo wydziela się regiony klimatyczne lub typy klimatów o cechach swoistych:

- 1) **Klimat okołobiegunowy** obejmuje tereny za kołem polarnym (pn.-wsch. część Skandynawii, pn. Islandia, wyspy na Morzu Arktycznym), pn.-wsch. kontynentalna część Europy. Średnia temperatura najcieplejszego miesiąca nie przekracza 10°C a opady roczne, głównie w postaci śniegu, nie przekraczają 500 mm. Na zachodzie spotkamy odmianę morską klimatu okołobiegunowego z dużą wilgotnością powietrza, częstymi mgłami i silnymi wiatrami. Na wschodzie, zarówno na wyspach, jak i na lądzie, mamy odmianę kontynentalną klimatu o bardzo ostrych zimach.
- 2) **Klimat umiarkowany** obejmuje obszar Europy na południe od obszarów podbiegunowych i na północ od pasa gór ciągnącego się od Pirenejów po Starą Płaninę. Dominuje tu zachodnia cyrkulacja mas powietrza i zaznacza się postępujący ku wschodowi kontynentalizm klimatu. W tej strefie klimatycznej możemy mówić o klimacie umiarkowanym morskim (Europa Zachodnia) i kontynentalnym. W klimacie morskim, w odróżnieniu od kontynentalnego, dobowe i roczne amplitudy temperatury powietrza są mniejsze, roczne sumy opadów atmosferycznych wyższe i rozłożone równomiernie w ciągu roku. W klimacie kontynentalnym opady występują głównie w ciepłej połowie roku. Ze względu na średnie temperatury wyróżnia się w tej części Europy dwie grupy klimatów:
 - a) **umiarkowanie chłodnych** (na północ od 60°N na zachodzie i 55°N na wschodzie); średnia temperatura powietrza w najcieplejszym miesiącu waha się od $10/15^{\circ}\text{C}$ w klimatach morskich do 20°C w środkowej Europie i na wschodzie. Zimą natomiast w najchłodniejszym miesiącu temperatura powietrza spada do -10°C w klimacie morskim i poniżej -10°C , a nawet do -20°C , w klimatach kontynentalnych. Klimat morski występuje w południowej Islandii i na atlantyckim wybrzeżu Skandynawii, przejściowy nad Zatoką Botnicką, klimat pośredni od Zatoki Botnickiej do Półwyspu Kolskiego, a dalej na wschód dominuje odmiana klimatu kontynentalnego.
 - b) **umiarkowanie ciepłych**, średnia temperatura lata osiąga około 15°C w regionach o klimacie morskim, do 20°C (a często powyżej) w głębi lądu i na wschodzie Europy. Zimą średnia temperatura w obszarach o wpływach morskich wynosi 0°C , a do -10°C w Europie Środkowej i poniżej -10°C na wschodzie Europy. Klimat morski panuje od Irlandii i Wielkiej Brytanii, na Półwyspie Bretońskim i do 10°E . Klimat przejściowy występuje w środkowej Europie,

pośredni na Nizinie Węgierskiej, a dalej na wschód na Niżu Wschodnioeuropejskim klimat kontynentalny, kontynentalny suchy czy nawet skrajnie suchy na Nizinie Nadkaspjskiej.

- 3) **Klimat podzwrotnikowy** cechuje średnia temperatura najchłodniejszego miesiąca około 10° C lub więcej w odmianach morskich, do 0° C w klimacie suchym kontynentalnym. Na chłodne, zimowe półrocze przypada większość opadów atmosferycznych. Lata natomiast są suche, słoneczne i upalne; średnia temperatura powietrza wynosi wtedy od 18° C w klimacie morskim do 28° C w klimacie kontynentalnym. Klimat w odmianie morskiej panuje nad Zatoką Biskajską, Lwią, Genueską, na adriatyckim wybrzeżu półwyspu Apenińskiego i Bałkańskiego i w zachodniej Sycylii. Klimat pośredni występuje w południowej części Półwyspu Iberyjskiego, zachodniej części Półwyspu Apenińskiego, na Sardynii, Korsyce i wschodniej Sycylii. Klimat kontynentalny i suchy kontynentalny obejmuje środkową część Półwyspu Iberyjskiego, środkową i wschodnią część Półwyspu Bałkańskiego i Nizinę Padańską.

W górach, we wszystkich wymienionych typach klimatu występują ich górskie odmiany, zwykle chłodniejsze i wilgotniejsze niż na nizinach, z mniej lub bardziej wyraźnymi piętrami klimatycznymi. Piętra te charakteryzuje spadek temperatury i ciśnienia wraz ze wzrostem wysokości nad poziom morza. Inne cechy charakterystyczne dla klimatów górskich to duże wahania temperatur dobowych, duża ilość opadów, długi okres zalegania pokrywy śnieżnej. Klimat w górach zależy też od ekspozycji stoków i wysokości nad poziom morza. W górach występują charakterystyczne tylko dla nich typy wiatrów (wiatry dolinne, fenowe), w kotlinach i dolinach mają miejsce zastoiska oraz inwersje temperatury. Klimaty górskie zalicza się, z uwagi na suchość i „ostrość” powietrza, do klimatów silnie bodźcowych.

Europa leży w zlewisku Oceanu Atlantyckiego (65%) i Arktycznego (16%), 19% powierzchni należy do bezodpływowego Morza Kaspjskiego. W Europie ze względu na duże rozczłonkowanie lądu nie wytworzyły się tak wielkie systemy rzeczne jak na innych kontynentach, a największe systemy rozwinęły się na nizinach Europy Wschodniej. Biorąc pod uwagę sposób zasilania i wielkość przepływu wody w ciągu roku, rzeki Europy zaliczamy do kilku typów ustroju rzeczno-

- a) **wschodnioeuropejski** – należą do niego największe rzeki (Wołga, Dniepr, Don, Boh, Ural, Peczora, Dźwina, Niemen). Zamarzają one w zimie na okres 3–4 miesięcy, a wiosną mają duże wezbrania związane z topnieniem śniegu. Wtedy występują maksymalne stany wód, natomiast najniższe przepływy występują w lecie i zimie. Rzeki płyną leniwie i silnie meandrują.
- b) **atlantycki** – rzeki zasilane są przez opady dość równomiernie rozłożone w ciągu roku, charakteryzują się wyrównanymi, wysokimi stanami wód, na ogół nie zamarzają, mają duże znaczenie jako śródlądowe szlaki wodne. Zaliczamy do nich m.in. Saone, Sekwanę, Tamizę.
- c) **przełściowy** – między atlantyckim i wschodnioeuropejskim to rzeki środkowej Europy takie jak Wisła, Odra, Łaba, Wezera. Zamarzają tylko podczas surowych zim

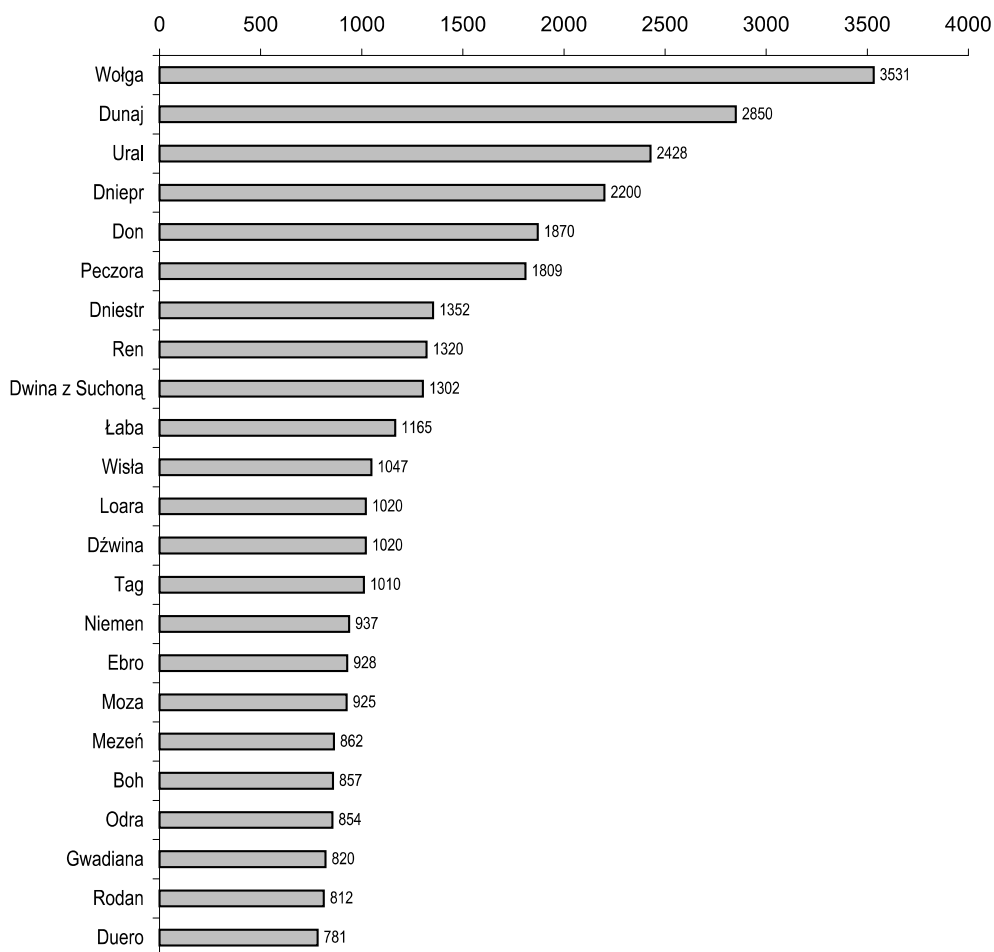
na 1–2 miesiące, wezbrania zdarzają się na nich w czasie wiosennych roztopów i letnich opadów.

- d) **alpejski** – cechuje złożony sposób zasilania. W okresie lata zasilane są topniejącymi lodowcami i śniegami, w biegach dolnych o stanach wód decyduje przede wszystkim charakter dopływów, ilość opadów i wielkość parowania. Zaliczamy do tego typu między innymi Dunaj, Ren, Rodan, Garonnę, Pad.
- e) **śródziemnomorski** – cechuje duże wahania wodostanów, najwyższe występują w okresie zimowym, natomiast w lecie ilość wód w rzekach jest najmniejsza, czasem wysychają. Do tego typu należą rzeki Półwyspu Apenińskiego i Iberyjskiego – Tag, Gwadiana, Gwadalkiwir, Arno, Tyber, Wardar.
- f) **północnoeuropejski** – reprezentują rzeki spływające z Gór Skandynawskich (Glomma, Kemi, Torne, Skellefte). Mają one wyrównane stany wód (wpływ jezior), biegi ich są na ogół krótkie, ale bystre, w korytach występują liczne wodospady, w okresie zimy zamarzają. Rzeki te charakteryzują się dużym potencjałem energetycznym i są atrakcyjne dla turystyki aktywnej i wędkarskiej.

Tabela VII. Największe jeziora Europy

Jezioro	Powierzchnia w km ²	Głębokość w m	Typ genetyczny jeziora	Kraj
Ładoga	17 700	215	tektoniczno-polodowcowe	Rosja
Onega	9 700	127	tektoniczno-polodowcowe	Rosja
Vänern	5 600	93	tektoniczno-polodowcowe	Szwecja
Saimaa	4 400	58	polodowcowe	Finlandia
Pejpus (Czudzkie) z Pskowskim	3 400	15	polodowcowe	Estonia / Rosja
Vättern	1 900	120	polodowcowe	Szwecja
Inari	1 400	60	polodowcowe	Finlandia
Pajanne	1 300	93	polodowcowe	Finlandia
Wygozioro	1 200	62	polodowcowe	Rosja
Melar	1 100	68	polodowcowe	Szwecja
Balaton	590	11	tektoniczne	Węgry
Genewskie / Lemańskie	580	310	polodowcowe	Szwajcaria / Francja
Bodeńskie	540	252	polodowcowe	Szwajcaria / Niemcy
Neagh	400	31	---	Wielka Brytania
Garda	370	346	polodowcowe	Włochy
Szkoderskie	370	44	tektoniczne	Czarnogóra / Albania
Ochrydzkie	350	285	tektoniczno-krasowe	Macedonia / Albania
Maggiore	210	372	polodowcowe	Włochy / Szwajcaria
Lago di Como	150	414	polodowcowe	Włochy
Holsfjord	120	295	fiord	Norwegia
Cztery Kantonów	110	214	polodowcowe	Szwajcaria
Loch Ness	60	225	tektoniczno-polodowcowe	Wielka Brytania

Źródło: Przewodowy Atlas Świata. Europa. Cz. 1, Fogra, Kraków 2000.

Rys. 1. Główne rzeki Europy (długość w km). Źródło: Przeglądowy Atlas Świata. Europa. Cz. 1, op. cit.

Wielkie systemy rzeczne, tak w Europie Wschodniej, jak i Zachodniej, połączone są licznymi kanałami, tworzącymi system śródlądowych dróg wodnych o dużym znaczeniu gospodarczym i turystycznym.

Oprócz rzek sieć wód powierzchniowych Europy tworzą jeziora. Łączna powierzchnia jezior (bez Morza Kaspijskiego) wynosi około 165 tys. km² (1,6% powierzchni kontynentu). Największe jeziora mają genezę **tektoniczno-polodowcową**. Należą do nich Ładoga, Onega, Vänern, Vättern, Balaton. Najbardziej rozpowszechnionym typem jezior są **jeziora polodowcowe**. Na nizinnych obszarach Europy jeziora tworzą wielkie skupiska nazwane pojezierzami. Najwięcej jezior polodowcowych różnego typu znajduje się na pojezierzach: Fińskim, Mazurskim, Wileńskim, Pomorskim i Meklemburskim. Jeziora polodowcowe występują także we wszystkich prawie górach Europy. Największe z nich to tak zwane **jeziora piedmontowe** zlokalizowane na południowym skłonie Alp (Maggiore, Como, Garda) oraz na północnej stronie Genewskie, Bodeńskie, Zurychskie, Czterech Kantonów. W Europie występują jeszcze inne typy jezior, spotykamy **jeziora wulkaniczne** (Bolsena, Bracciano),

krasowe (Jezioro Szkoderskie, Jezioro Plitwickie) i **przybrzeżne** (np. jeziora towarzyszące wybrzeżom Bałtyku, limanowe jeziora nad Morzem Czarnym i lagunowe nad Adriatykiem). Najgłębszym jeziorem Europy jest Como (Włochy) – 414 m głębokości.

Oprócz jezior naturalnych w Europie znajduje się ponad 3 800 **jezior zaporowych**, największe pod względem powierzchni są zbiorniki tworzące kaskadę Wołgi (Samarski, Rybiński i Wołgogradzki), Cymlański na Donie i Krzemieńczucki na Dnieprze.

Roślinność Europy należy do państwa zwanego Holarktydą, ale jest uboższa florystycznie od zaliczanych do tego samego państwa Azji i Ameryki Pn. W rozwoju roślinności dużą rolę odegrały epoka lodowcowa oraz równoleżnikowe bariery wysokich gór i mórz na południu kontynentu. Różnorodność gatunków roślin z północy na południe. W Europie czytelny jest strefowy układ formacji roślinnych, nawiązujący do przebiegu stref klimatycznych z charakterystyczną zmiennością z zachodu na wschód związaną ze słabnącym oddziaływaniem Oceanu Atlantyckiego.

W północnej części Europy w obszarze arktycznym Holarktydy panuje roślinność tundrowa. Na północy tego obszaru znajduje się tundra mszysta i porostowa; na południu tundra krzewinkowa przechodząca w luźne lasy zwane lasotundrą. Dla obszaru tundry typowymi zwierzętami są: renifer, niedźwiedź biały, leming, pardwa itd.

W strefie klimatów umiarkowanych dominującą formacją roślinną jest tajga (lasy szpilkowe z dużym udziałem torfowisk). Na południe od tajgi wchodzimy w strefę lasów mieszanych i liściastych (dęby, jesiony, klony, buki, graby). W całej strefie lasów liściastych występują lasy łęgowe, a na terenach ze stagnującą wodą olsy. W tajdze żyje łoś, rosomak, głuszc, cietrzew, w strefie lasów mieszanych i liściastych – jeleni, sarna, dzik, liczne gatunki ptaków śpiewających oraz gady i płazy.

W warunkach klimatu umiarkowanie ciepłego (kontynentalnego) występują lasostepy, a dalej stepy, dla których typowymi zwierzętami są gryzonie (suseł, chomik, bobak), suhaki, tchórze, dropie, żółwie itd. Najbogatszą formą stepu, przy dobrym zaopatrzeniu w wodę, jest step kwietny złożony z traw i dużej ilości bylin. Nad Morzem Kaspijskim mamy suche stepy piólurowe przechodzące w uboższe strefy półpustyń i pustyń.

Obszar śródziemnomorski to strefa roślinności twardolistnej. Pierwotnie stanowiły ją wiecznie zielone lasy, w których dominował dąb korkowy i ostrolistny, dzika oliwka oraz sosna alpejska. Dzisiaj miejsce ich zajmuje zimozielona formacja krzewiasta zwana makią, a także gaje oliwne, cytrusowe itp. Dla strefy śródziemnomorskiej typowymi zwierzętami są: ichneumon i cyweta (w Hiszpanii), daniel i muflon (Sardynia i Korsyka), jeżozwierz (Półwysep Bałkański, Włochy), pelikan, czerwolak itd.

W górach charakterystyczny jest piętrowy układ roślinności i fauny. Piętra roślinne występują na różnych wysokościach w zależności od szerokości geograficznej, wysokości gór, oddalenia od mórz i innych czynników. W Europie Środkowej piętro pogórskie zajmują wielogatunkowe lasy liściaste. W reglu dolnym rosną lasy bukowe, a w reglu górnym świerkowe. Piętro subalpejskie porasta kosodrzewina, kosa, olcha, różanecznik. W piętrze alpejskim (halnym) dominują murawy, wyżej w piętrze niwalnym (śnieżnym) lub turniowym występują jedynie pionierskie zbiorowiska roślinne. Do zwierząt wysokogórskich zalicza się kozice, świstaki, nieco niżej w strefie lasów żyje niedźwiedź brunatny, a także głuszc, jarząbek i dzięcioł trójpalczasty.

Środowisko przyrodnicze Europy jest znacznie przeobrażone, poza najwyższymi partiami gór nie ma miejsc, w których nie byłby widoczny wpływ człowieka na przyrodę. Parki narodowe i rezerwy chronią przed degradacją znaczne obszary Europy. Pierwsze parki narodowe powstały w Szwecji w 1909 r. (Abisko, Gotska, Hamra i inne). Obecnie krajowe systemy obszarów chronionych obejmują 8% terenu Europy (najwięcej w Austrii i Danii – około 37%, patrz tabela VIII).

Obszary chronione o najcenniejszych walorach przyrodniczych UNESCO włączyła do sieci Międzynarodowych Rezerwatów Biosfery (Man and Biosphere – The MaB Programme – People, Biodiversity, Ecology).

Ten, z konieczności pobieżny, opis warunków naturalnych Europy zezwala, oczywiście w ogólnym zarysie, zorientować się w skali możliwości, jakie środowisko przyrodnicze stwarza dla rozwoju turystyki międzynarodowej. Z opisu wynika, iż możliwości te wiążą się z urozmaiconą rzeźbą powierzchni ziemi, zróżnicowaniem klimatu, bogactwem wód powierzchniowych i podziemnych (zwłaszcza mineralnych), silnie rozwiniętą linią brzegową itd. Geograficzne zróżnicowanie warunków przyrodniczych sprawia, iż możliwy jest rozwój wszystkich niemal form i rodzajów turystyki, i to w różnych porach roku. Natomiast regionalne zróżnicowanie tych warunków wpływa na powstanie pewnej specjalizacji turystycznej w poszczególnych strefach geograficznych, stając się również główną przyczyną migracji turystycznych.

Tabela VIII. Ważniejsze obszary chronione w wybranych krajach Europy i świata ^{a)}

Kraje	Powierzchnia			W tym w kategoriach IUCN					
	Ogółem w km ²	% powierzchni kraju	ha na 1000 mieszkańców	Ia/Ib ^{b)}	II ^{c)}	III ^{d)}	IV ^{e)}	V ^{f)}	VI ^{g)}
Australia ^{h)}	761 530	9,9	3 872,9	34	35	0	10	4	17
Japonia	64 830	17,2	50,9	5	9	0	4	46	0
Kanada	991 719	9,9	3 159,9	13	43	0	31	1	8
Korea	7 012	7,1	14,7	0	0	0	7	92	0
Meksyk	181 073	9,2	178,6	4	8	0	0	0	88
Nowa Zelandia	79 897	29,6	2 028,4	4	38	38	1	18	0
USA ^{h)}	2 397 496	24,9	830,7	17	11	3	18	5	46
Austria	30 497	36,4	374,7	0	2	0	17	71	0
Belgia	1 052	3,4	10,2	0	0	0	9	70	0
Czeska Republika	12 543	15,9	123,0	1	6	0	6	87	0
Dania ^{h)}	16 053	37,2	298,4	2	0	0	76	11	0
Finlandia	30 698	9,1	590,2	9	26	0	2	0	59
Francja	72 947	13,3	122,6	0	4	0	6	91	0
Grecja	6 884	5,2	64,6	0	45	2	19	5	0
Hiszpania ^{m)}	48 488	9,6	119,6	0	5	0	36	47	0
Irlandia	1 672	2,4	42,9	0	32	0	10	0	0
Islandia	9 807	9,5	3 409,8	0	18	3	8	71	0

Kraje	Powierzchnia			W tym w kategoriach IUCN					
	Ogółem w km ²	% powierzchni kraju	ha na 1000 mieszkańców	Ia/Ib ^{b)}	II ^{c)}	III ^{d)}	IV ^{e)}	V ^{f)}	VI ^{g)}
Luksemburg	442	17,1	99,6	0	0	0	3	81	9
Niderlandy ^{k)}	10 514	25,3	65,3	2	3	2	13	2	24
Niemcy	127 380	35,7	154,4	0	7	0	7	75	0
Norwegia	21 004	6,5	462,8	10	66	0	1	22	0
Polska	73 872	23,6	191,3	0	7	0	1	43	0
Portugalia ^{l)}	6 738	7,3	64,9	2	3	0	16	67	0
Słowacja	10 968	22,4	203,9	10	22	0	1	67	0
Szwajcaria	11 851	28,7	162,5	1	0	0	25	73	0
Szwecja	36 003	8,0	403,4	37	14	0	39	10	0
Turcja	32 149	4,1	46,1	1	12	0	15	3	6
Węgry	8 300	8,9	81,7	0	27	0	3	69	0
Wielka Brytania ⁿ⁾	26 687	10,9	44,3	0	0	0	9	0	0
Włochy	36 580	12,1	63,0	0	13	0	8	43	0
OECD Europa	633 110	12,6	120,3	3	11	0	13	49	4
OECD	5 116 667	14,6	446,3	16	21	2	18	10	29
Świat	18 765 309	14,0	301,9	11	24	1	16	6	23

a) Dane dotyczą roku 2003 lub ostatniego dostępnego. Kategorie IUCN mogą różnić się od klasyfikacji krajowych; b) Ścisłe rezerwy przyrody/obszary dzikie: obszary chronione głównie w celach naukowych dla ochrony dzikiej przyrody; c) Parki narodowe: obszary o nie zmienionych ekosystemach i obszary chronione w celach rekreacyjnych; d) Pomniki przyrody: ochrona specyficznych obiektów przyrodniczych; e) Obszary chronionych siedlisk i gatunków, w których dopuszczalna jest pewna ingerencja; f) Chronione obszary krajobrazu; g) Chronione obszary zasobów, zarządzane głównie w celach wykorzystywania naturalnych ekosystemów; h) W tym Alaska; dane nie obejmują Wysp Samoa, Guam, Dziewiczych, Puerto Rico i in; i) Dane nie obejmują Parku Great Barrier Reef Marine; j) Dane nie obejmują Grenlandii; k) Dane nie obejmują Antyli Holenderskich; l) Dane obejmują Wyspy Azory i Madera; m) Dane obejmują Baleary i Wyspy Kanaryjskie; n) Dane nie obejmują Bermudów, Brytyjskich Wysp Dziewiczych, Falklandów, Wysp Cayman, Wyspy św. Heleny i in.

Źródło: „OECD Environmental Data. Compendium 2004”, GUS, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 2004.

UWARUNKOWANIA KULTUROWE I SPOŁECZNE

Nazwa „Europa” z greckiego znaczy „ciemna woda” i powszechnie uważa się, że po raz pierwszy została użyta przez Homera, a utrwalona przez greckiego historyografa Herodota na określenie terenów na północ od Grecji. W mitologii greckiej imię Europa nosiła córka fenickiego króla Agenora, która została uprowadzona i uwięziona przez Zeusa. Korzystne dla gospodarczej działalności człowieka zróżnicowanie środowiska przyrodniczego, a także aktywność jej mieszkańców spowodowały, że od początków dziejów Europa stała się jednym z najważniejszych centrów rozwoju cywilizacji na świecie. Europejczycy wyróżniali się wyjątkową aktywnością w poznawaniu świata – o czym świadczy epoka wielkich odkryć geograficznych, podbój innych kontynentów i masowe migracje o zasięgu międzykontynentalnym. Istotne znaczenie dla rozwoju cywilizacji miała rewolucja przemysłowa, jaka dokonała się właśnie w Europie w XVIII i XIX w.

Do Europy – jako struktury politycznej, gospodarczej i kulturowej – aspirują kraje w sensie geograficznym położone w Azji. Jest to Cypr (przyjęty do Unii Europejskiej w 2004 r.), Izrael (połączony z Europą więzami kulturowymi), Turcja (tylko 3% jej terytorium leży w Europie) oraz powiązane historycznie i kulturowo z Europą republiki kaukaskie (Gruzja, Armenia i Azerbejdżan). Także zachodnia część Kazachstanu, pod względem geograficznym, znajduje się w Europie.

Na obszarze Europy (łącznie z azjatycką częścią Europy) skupia się około 10,8% ludności świata (712 mln w 2006 r.). Po Azji i Afryce jest to trzecia, najludniejsza część świata. W perspektywie udział Europy w zaludnieniu świata będzie mniejszy. Prognozy demograficzne przewidują bowiem dalszy spadek przyrostu naturalnego, zmniejszenie udziału dzieci i młodzieży a wzrost odsetka ludzi starszych w strukturze ludności Europy.

Pod względem struktury etnicznej i językowej Europa jest zróżnicowana. Trzy zasadnicze grupy językowe (romańska, germańska i słowiańska), zaliczane do grupy języków indoeuropejskich, obejmują prawie 90% ogółu ludności Europy.

Ludność grupy romańskiej zamieszkującej tereny Europy Zachodniej i Południowej to: Francuzi, Włosi, Hiszpanie, Portugalczycy, Rumuni, Mołdawianie, Walonowie, Retoromanie, a także mówiący po włosku lub francusku – Szwajcarzy. Łącznie grupa ludności romańskiej to prawie 26% ogółu mieszkańców Europy.

Grupa ludności germańskiej zamieszkuje znaczną część Europy Północnej, Północno-Zachodniej i Środkowej. Należą do niej: Niemcy, Anglicy, Austriacy, Szwedzi, Norwegowie, Duńczycy, Holendrzy, Flamandowie, Irlandczycy, mieszkańcy Luksemburga i niemieckojęzyczni Szwajcarzy. Razem grupa ludności germańskiej stanowi 28% ogółu mieszkańców Europy.

Słowianie, zamieszkujący tereny Europy Środkowej i Wschodniej, są najliczniejszą rodziną językową w Europie. W skład tej grupy wchodzi: Rosjanie, Ukraińcy, Polacy, Białorusini, Czesi, Bułgarzy, Serbowie, Chorwaci, Słowacy, Słoweńcy, Macedończycy, Bośniacy, Czarnogórcy i Łużyczanie. Ogółem grupa ludności słowiańskiej liczy ponad 34% ludności Europy. Na resztę ludności Europy składają się grupy ludności litewskiej, celtyckiej, ugrofińskiej (około 10 mln), turecko-tatarskiej (między Wołgą i Uralem oraz w południowo-wschodniej Europie), następnie Grecy i Albańczycy.

Zupełnie odrębną (reliktową) grupę językową stanowią Baskowie, zamieszkujący zachodnią część Pirenejów.

Ogromne zróżnicowanie etniczne i językowe Europy podnosi atrakcyjność turystyczną kontynentu. Każda bowiem grupa etniczna czy też językowa wytworzyła własną, odrębną kulturę materialną i duchową, a także posiada inną historię rozwoju. Poszerza to w znakomity sposób wachlarz atrakcji krajoznawczych Europy.

Na pierwszym miejscu wśród państw europejskich pod względem liczby ludności⁵ zajmuje Rosja z liczbą około 140,7 mln mieszkańców, wyprzedzając RFN (ponad 82,4 mln), Turcję (71,9 mln), Francję (ponad 64,6 mln), Wielką Brytanię (ponad 60,8 mln), Włochy (ponad 58,1 mln) i Ukrainę (46,3 mln). Polska z blisko 38,5 mln mieszkańców zajmuje dziewiąte miejsce. Rozmieszczenie ludności Europy jest nierównomierne: od 16 410 osób na km² w Monako, poprzez 382 osoby na km² w Holandii, do 36 mieszkańców na km² w europejskiej części Rosji, 20 osób na km² w Szwecji i 3 osoby na km² w Islandii.

Europa to kontynent wielkich miast. Stopa urbanizacji w Europie (75,7%) znacznie przekracza średnią światową (46,7%). W Europie znajduje się 20 miast liczących powyżej

5) Dane z 2008 r.

1 miliona mieszkańców i ponad 350 miast powyżej 100 tysięcy mieszkańców. Ich rozwój wiąże się z potężnymi ruchami migracyjnymi oraz z wchłanianiem mniejszych jednostek osadniczych, co doprowadziło do powstania wielkich aglomeracji miejsko-przemysłowych, często sąsiadujących ze sobą, tworzących ciągłe strefy urbanizacyjne.

Do największych miast kontynentu europejskiego należą (2001 r.)⁶: Paryż (9 645 tys.), Moskwa (10 358 tys.), Londyn (7 112 tys.), Madryt (5 087 tys.), Sankt Petersburg (4 694 tys.). Ogółem w miastach mieszka ponad 60% ludności Europy. Najwyższy odsetek ludność miejska stanowi w Belgii, Wielkiej Brytanii, Szwecji i RFN (ponad 80%). Do słabo zurbanizowanych zalicza się między innymi Portugalię i Albanie.

Kraje Europy Zachodniej cechuje niski przyrost naturalny. W Polsce wynosił on około -0,1% (2005 r.). Większość krajów europejskich charakteryzuje się dojrzałą strukturą demograficzną, a najstarsze społeczeństwa posiadają: Austria, Szwajcaria i Belgia. Największą liczebnością młodych roczników wyróżniają się: Hiszpania, Portugalia i Finlandia. Polska również należy do grupy państw, w których odsetek ludzi starych jest stosunkowo niewielki. W 2005 r. niewiele krajów europejskich posiadało dodatni przyrost naturalny. Należą do nich, m.in.: Bośnia i Hercegowina (13,5‰), Irlandia (11,5‰), Turcja (10,6‰), Albania (10‰), Islandia (9‰), Norwegia (3,8‰) i Macedonia (3‰). Największy ubytek naturalny ludności na 1000 mieszkańców ma miejsce obecnie na Ukrainie i w Rosji (4 osoby), na Łotwie (5 osób) oraz w Bułgarii i na Białorusi (4 osoby).

UWARUNKOWANIA EKONOMICZNE I POLITYCZNE

Europa pozostawała zawsze w kręgu najważniejszych wydarzeń społecznych, kulturowych, ekonomicznych i politycznych świata. W ostatniej dekadzie XX w. zainicjowana została tutaj formuła integracji państw na niespotykaną obecnie skalę. Powstająca Unia Europejska ma m.in. zapewnić stabilność polityczną, bezpieczeństwo i gospodarczy rozwój Europy w XXI w. W 2007 r. Europa dzieli się na 44 kraje (27 należących do Unii Europejskiej) oraz 6 terytoriów zależnych. Do tych ostatnich zalicza się: zależne od Wielkiej Brytanii – Gibraltary, Guernsey, Jersey, Man; od Danii – Wyspy Owcze oraz od Norwegii – Svalbard. W 2008 r. jednostronnie ogłoszono niepodległość Kosowa, ale w świetle prawa międzynarodowego stanowi ono nadal część Serbii (Polska, podobnie jak kraje UE, uznała niepodległość Kosowa). Podobna sytuacja ma miejsce w Mołdawii, z której wyodrębniła się, uznawana tylko przez Rosję, Republika Naddniestrza.

Europa należy (obok USA wraz z Kanadą i Krajów Azji Wschodniej z Japonią) do obszarów świata, które skupiają największy potencjał gospodarczy i są najlepiej rozwinięte gospodarczo. W 2004 r. tylko kraje U-25 (25 krajów Unii Europejskiej) wytworzyły 31% światowego PKB.⁷ Integrująca się na przełomie XX i XXI w. Europa odzyskała prymat na mapie gospodarczej świata. Innym wskaźnikiem siły gospodarczej Europy jest jej dominacja w międzynarodowej wymianie handlowej, przypada na nią około 45% globalnej wartości światowych obrotów w handlu zagranicznym. Ma to również odzwierciedlenie w strukturze zawodowej ludności. Dominującą rolę w wysoko rozwiniętych krajach Europy odgrywa zatrudnienie w tak zwanym sektorze trzecim, czyli w usługach. Udział ludności zawo-

6) Dane dotyczą całego zespołu miejskiego, samo miasto w granicach administracyjnych liczy mniej mieszkańców, a w przypadku Paryża sprowadza się do liczby 2 125 tys. osób, Moskwy – 8 389 tys. osób, natomiast Londynu – 2 817 tys. osób.

7) Geografia ekonomiczna Unii Europejskiej. Red. I. Fierla, PWE, Warszawa 2007, str. 22.

wo czynnej zatrudnionej poza rolnictwem i przemysłem w Belgii wynosi 72%, w Wielkiej Brytanii około 71%, w Holandii blisko 72%.

Odmienne drogi rozwoju społeczno-gospodarczego i politycznego poszczególnych krajów europejskich uwidoczniły się zróżnicowaniem poziomu ekonomicznego i warunków życia ludności. Wyrazem tego jest, między innymi, wskaźnik wysokości produktu krajowego brutto na jednego mieszkańca. Najwyższym wskaźnikiem w tym względzie, wśród państw europejskich, wyróżnia się: Liechtenstein, Luksemburg (58,9 tys. USD), Norwegia (48,3 tys. USD), Szwajcaria (43,6 tys. USD), Dania (39,3 tys. USD), Wielka Brytania (30,3 tys. USD) oraz Szwecja (33,6 tys. USD) – dane z 2003 r. Główna linia podziału, uwarunkowana czynnikami natury historyczno-politycznej, przebiega nadal między zamożnymi krajami Europy Zachodniej a wyraźnie opóźnionymi w stosunku do nich pod względem rozwoju ekonomicznego i cywilizacyjnego państwami Europy Wschodniej. Proces integracji krajów Europy Środkowej i Wschodniej z Unią Europejską przesuwają powoli tę granicę na wschód.

Europa pod względem gospodarczym stanowi w skali całego świata najlepiej rozwinięty region. Przypada na nią jedna trzecia wartości wytworzonego produktu globalnego świata oraz 45% ogólnej wartości wymiany handlowej. Jednakże jest to kontynent o znacznych kontrastach w zakresie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Zasadnicza granica podziału ma uwarunkowania historyczno-ustrojowe i przebiega między wysoko rozwiniętymi krajami Europy Zachodniej z Niemcami, Wielką Brytanią i Francją na czele a krajami Europy Wschodniej.

Utworzona w 1992 r. na mocy traktatu z Maastricht Unia Europejska (UE) ponad 27 krajów o łącznej powierzchni 4 324 147 km² i liczbie mieszkańców sięgającej prawie 490 mln. Do UE kandyduje również Chorwacja i Turcja (rozpoczęto już negocjacje). Pod względem liczby mieszkańców UE ustępuje tylko Chinom i Indiom, a pod względem obszaru znajduje się na 7 miejscu na świecie. Polska należy do sześciu największych krajów UE, Polacy to 8,5% ludności Unii. Unia Europejska obejmuje tereny od Morza Barentsa po Morze Śródziemne i od Morza Egejskiego po Atlantyk (za środek obecnego kształtu UE uważa się miejscowość Gelnhausen, położoną 40 km na NE od Frankfurtu n. Menem). Jej głównym celem jest wprowadzenie między krajami członkowskimi unii gospodarczej i monetarnej (w tym wspólnej waluty euro – EUR, stosowanej obecnie w 13 krajach członkowskich) oraz politycznej.

W takiej postaci Unia Europejska staje się największą potęgą gospodarczą i siłą polityczną w skali świata. Również w zakresie turystyki Unia Europejska jest przodującym obszarem, jej potencjał turystyczny określa udział w światowym rynku turystyki międzynarodowej. W 2004 r. do krajów UE przyjechało 326 mln turystów, co stanowi około 82% przyjazdów do Europy i około 46% światowego rynku turystyki międzynarodowej. Wpływ z turystyki międzynarodowej wyniósł 215 mld USD – 85% wpływów Europy i ponad 45% światowego rynku turystycznego.

Zróżnicowanie sytuacji politycznej i społeczno-ekonomicznej krajów europejskich stwarza określone implikacje zarówno dla wewnętrznej turystyki w Europie, jak i dla ruchu turystycznego kierującego się na kontynent europejski. Należy je rozumieć jako związki zachodzące między poziomem życia ludności, strukturą demograficzną społeczeństwa, sytuacją polityczną itp., a aktywnością turystyczną ludności, charakterem i zasięgiem podejmowanych podróży turystycznych. Związki te wyrażają się także w charakterze i poziomie rozwoju materialnej bazy turystyki, rozmieszczeniu ruchu turystycznego, w kierunkach migracji turystycznych itp.

Tabela IX. Podział polityczny Europy

Państwo lub terytorium	Powierzchnia (km ²)	Ludność	Stolica lub ośrodek administracyjny	Ustrój lub status polityczny	PKB na 1 mieszk. (w USD)
Albania	28 748	3 135 000	Tirana	republika	2 461
Andora	468	76 875	Andora	monarchia konstytucyjna	20 252
Austria	83 871	8 245 925	Wiedeń	republika związkowa	37 688
Belgia	30 528	10 472 842	Bruksela	monarchia konstytucyjna	35 068
Białoruś	207 600	9 800 100	Mińsk	republika	2 775
Bośnia i Hercegowina	51 209	3 852 000	Sarajewo	republika	2 423
Bułgaria	110 970	7 761 000	Sofia	republika	3 328
Chorwacja	56 594	4 460 000	Zagrzeb	republika	8 345
Czarnogóra	13 812	622 000	Podgorica	republika	^(A) 2 133
Czechy	78 866	10 234 000	Praga	republika	12 113
Dania	43 098	5 411 405	Kopenhaga	monarchia konstytucyjna	48 000
Estonia	45 227	1 347 510	Tallin	republika	9 727
Finlandia	338 145	5 255 580	Helsinki	republika	37 014
Francja	543 965	60 874 000	Paryż	republika	33 734
Grecja	131 957	11 082 751	Ateny	republika	20 082
Hiszpania	504 614	43 967 766	Madryt	monarchia konstytucyjna	27 226
Holandia	41 528	16 313 000	Amsterdam ^(B)	monarchia konstytucyjna	38 333
Irlandia	70 273	4 109 000	Dublin	republika	48 351
Islandia	102 819	299 891	Rejkiawik	republika	53 472
Liechtenstein	160	34 600	Vaduz	monarchia konstytucyjna	^(C) 112 000
Litwa	65 300	3 403 235	Wilno	republika	7 511
Luksemburg	2 586	459 500	Luksemburg	monarchia konstytucyjna	75 130
Łotwa	64 589	2 300 500	Ryga	republika	7 193
Macedonia	25 713	2 044 000	Skopie	republika	2 431
Malta	315,6	404 039	Valletta	republika	13 737
Moldawia	33 834	3 986 000	Kiszyniów	republika	825
Monako	2,01	32 400	Monako	monarchia konstytucyjna	^(D) 29 360
Niemcy ^(E)	357 046	82 500 849	Berlin	republika związkowa	33 922
Norwegia	323 802	4 623 000	Oslo	monarchia konstytucyjna	64 268
Polska	312 685	38 173 835	Warszawa	republika	7 875
Portugalia	92 152	10 529 000	Lizbona	republika	17 439
Rosja ^(F)	17 075 400	143 474 000	Moskwa	republika związkowa	5 369
Rumunia	238 391	21 628 000	Bukareszt	republika	4 539
San Marino	61,16	29 846	San Marino	republika	^(G) 26 350
Serbia ^(H)	88 361	10 043 000	Belgrad	republika związkowa	3 139
Słowacja	49 034	5 384 822	Bratysława	republika	8 647
Słowenia	20 273	2 001 114	Lublana	republika	17 066
Szwajcaria	41 285	7 438 000	Berno	republika związkowa	50 524
Szwecja	450 295	9 030 000	Sztokholm	monarchia konstytucyjna	39 658
Ukraina	603 700	46 651 309	Kijów	republika	1 727
Watykan	0,44	780	---	państwo kościelne	---
Węgry	93 030	10 097 549	Budapeszt	republika	11 217
Wielka Brytania	242 514	60 035 000	Londyn	monarchia konstytucyjna	36 599
Włochy	301 338	58 751 711	Rzym	republika	29 635

Państwo lub terytorium	Powierzchnia (km ²)	Ludność	Stolica lub ośrodek administracyjny	Ustrój lub status polityczny	PKB na 1 mieszk. (w USD)
Cypr (cały)	5 896	749 200	Nikozja	Republika Cypru i Turecka Republika Pn. Cypru	20 214
Turcja	783 562	72 065 000	Ankara	republika	5 062
Gibraltar	6,5	27 776	---	terytorium zależne od Wielkiej Brytanii	---
Man	572	76 538	Douglas	dependencje Korony brytyjskiej	---
Wyspy Normandzkie	200	150 000	Saint Peter Port	dependencje Korony brytyjskiej	---
Wyspy Owczce	1 399	48 228	Thorshaven	autonomiczna część Danii	---
Svalbard i Jan Mayen	62 621,5	2 756	Longyearbyen	posiadłość Norwegii	---
Kosowo	10 887	2 100 000	Pristina	Republika Protektorat ONZ	1 800 000
Naddniestrze	4 163	550 000	Tyraspol	Republika	---

(A) w euro, (B) siedzibą rządu jest Haga, (C) we frankach szwajcarskich, (D) PNB/1 mieszkańca, (E) w granicach od 1990 r., z siedzibą rządu w Bonn, (F) w tym część europejska – 4 425,4 km², (G) PNB/1 mieszk. w euro, (H) dane dotyczą Serbii i Czarnogóry; **dependencje** – terytorium zależne

Źródło: Wielki multimedialny atlas Świata, PWN; Rocznik Statystyczny RP, GUS 2004 r.; Wikipedia.

WYBRANE ELEMENTY INFRASTRUKTURY TURYSTYCZNEJ EUROPY

Komunikacja

Atutem Europy w rozwoju turystyki jest bardzo dobrze rozwinięta sieć komunikacyjna. Dominujące znaczenie w przewozach turystycznych ma obecnie transport samochodowy. W zależności od wielkości kraju, położenia geograficznego, stopnia rozwoju sieci osadniczej oraz poziomu rozwoju gospodarczego zmienia się gęstość dróg i ich parametry techniczne. Najmniejsza gęstość występuje w państwach o peryferyjnym położeniu (np. Rosja 5,6 km/100 km²), największa natomiast w krajach silnie rozwiniętych gospodarczo (Monako 2 500 km/100 km², Belgia i Luksemburg – 480 km/100 km², Holandia 300 km/100 km², w wielu krajach, np. Niemczech, Francji, Danii, Wielkiej Brytanii i Włoszech około 200 km/100 km²). W krajach o wysokim stopniu rozwoju motoryzacji, a także w krajach masowo odwiedzanych przez turystów istotne dla dostępności miejsc docelowych są autostrady i trasy szybkiego ruchu. Sieć autostrad rozwinęła się bardzo dynamicznie w Europie Zachodniej, łączna długość autostrad w krajach UE wynosi 60 tys. km, z tego 12 tys. km w Niemczech, ponad 10 tys. km we Francji, niespełna 10 tys. km w Hiszpanii. W krajach Europy Środkowej długość autostrad jest zdecydowanie mniejsza (na Węgrzech, Słowacji, Czechach przekracza 500 km, a w Polsce jest 698 km), w Europie Wschodniej natomiast autostrady są rzadkością.

Transport kolejowy w przewozach turystycznych ma obecnie mniejsze znaczenie, mimo podejmowanych starań, mających na celu zwiększenie szybkości i komfortu jazdy

oraz wprowadzenia nowych form usług kolejowych np. pociągi „auto-sypialnia”, ekspresowych połączeń (pociągi typu *IC*, tzw. Inter City Express) między największymi miastami lub aglomeracjami miejsko-przemysłowymi a terenami atrakcyjnymi turystycznie, także międzynarodowych *EC*, *EN*.

Sieć kolejowa na terenie Europy jest rozwinięta nierównomiernie. Największe zagęszczenie linii kolejowych posiadają Czechy (12,0 km/100 km²), Niemcy (11,7 km/100 km²), Szwajcaria (11,0 km/100 km²) i Belgia (11,0 km /100 km²). Dobrze rozwiniętą sieć kolejową mają także Węgry, Polska, Austria i Wielka Brytania, natomiast najslabiej rozwinięty transport kolejowy występuje w Portugalii, Bułgarii, Rumunii, Hiszpanii i Grecji. Obecnie w krajach rozwiniętych, zwłaszcza w UE, trwa restrukturyzacja kolei zmierzająca do tworzenia szybkich połączeń na trasach północ – południe i wschód – zachód (tzw. autostrady kolejowe o prędkości pociągów ponad 200 km na godzinę). LGV – Ligne à Grande Vitesse (*linia dużej prędkości*) – nazwa francuskich linii kolejowych, po których poruszają się pociągi TGV, pozwalających na uzyskiwanie prędkości rzędu 300 km/h. Przez ostatnie 25 lat zbudowano w tej technologii około 1 500 km takich linii we Francji, ok. 130 km w Belgii i ok. 70 km w Wielkiej Brytanii. W budowie pozostawało (w 2006 r.) w sumie około 500 km tego typu linii – ok. 300 km we Francji (LGV Est – docelowo łącząca Paryż z Strasbourgiem, będzie umożliwiała kursowanie pociągów z prędkościami do 350 km/h), 60 km w Belgii, ok. 130 km w Holandii i ok. 30 km w Wielkiej Brytanii. Istnieją ponadto różne projekty budowy nowych linii tego typu, głównie we Francji. Aktualnie szybkie koleje w Europie to 5 systemów, niestety wzajemnie izolowanych (TGV we Francji, ICE w Niemczech, włoska ETR/Pendolino, hiszpańska AVE oraz szwedzka X200). Obserwujemy natomiast zanik połączeń regionalnych, dla których konkurencją jest transport samochodowy. Pewnego znaczenia turystycznego nabiera także wykorzystywanie mody na pociągi retro (np. kolejki wąskotorowe) lub ekskluzywne pociągi, jak np. Orient Ekspres.

Mimo chwilowego załamania po atakach terrorystycznych w 2001 r. transport lotniczy rozwija się bardzo szybko, co jest widoczne szczególnie w krajach UE. Przyczyną tego zjawiska jest nie tylko zwiększenie zdolności przewozowych samolotów, podniesienie komfortu i bezpieczeństwa lotów oraz skracanie czasu podróży, ale i zmniejszanie kosztów podróży. Specjalizują się w tym tzw. „tanie linie” lotnicze obsługujące główne i regionalne porty lotnicze w krajach UE. Do największych przewoźników tego typu należą: irlandzki Ryanair, brytyjski Easy Jet, niemiecki Germanwings, słowacki Sky Europe czy węgierski Wizzair. Do największych lotniczych portów europejskich należą: londyński Heathrow (67,9 mln pasażerów w 2005 r.), Paryż (53,8 mln), Frankfurt nad Menem (52,2 mln), Schiphol w Amsterdamie (44,2 mln), Madryt (41,9 mln), Sztokholm i Wiedeń. W krajach Europy Środkowej największymi portami lotniczymi są: Budapeszt, Warszawa i Praga. Oprócz portów lotniczych o funkcjach ogólnotransportowych istnieje wiele lotnisk nastawionych przede wszystkim na obsługę ruchu turystycznego, zlokalizowanych w najbardziej atrakcyjnych turystycznie rejonach Europy (np. szybka kariera podkrakowskich Balic – port lotniczy im. Jana Pawła II). Często obserwujemy uruchamianie linii lotniczej na okres sezonu turystycznego, np. do lot na Sycylię, do kurortów w Chorwacji, Hiszpanii i Francji. W sezonie rozwinęła się na dużą skalę instytucja turystycznych lotów czarterowych, dowożących turystów do popularnych miejscowości wypoczynkowych, zwłaszcza w basenie Morza Śródziemnego.

W przewozach turystycznych małą rolę odgrywa transport morski. Popularność tej formy transportu zmalała za sprawą dynamicznego rozwoju konkurencyjnych środków lokomocji, tj. komunikacji samochodowej i lotniczej. Jednakże w krajach położonych nad morzami śródziemnymi (Morze Bałtyckie, basen Morza Śródziemnego) rozwinięta została żegluga promowa. Najgęstsza sieć połączeń promowych w Europie posiada Adriatyk i Bałtyk, a prym w żegludze promowej wiodą państwa skandynawskie. Duży ruch promowy występuje w kanale La Manche, a także w basenie Morza Śródziemnego (Morze Egejskie, Adriatyk, Morze Tyrreńskie). Największe pasażerskie porty morskie Europy to: Dover, Calais, Pireus, Algeciras w Hiszpanii, Split, Genua, Barcelona, Marsylia i Dubrownik.

W ostatnich latach bardzo popularne stały się rejsy wycieczkowe luksusowymi statkami (cruise) szczególnie w basenie Morza Śródziemnego oraz po atlantyckich wybrzeżach Europy Zachodniej.

Żegluga śródlądowa w przewozach turystów odgrywa mniejszą rolę, traktowana jest raczej jako lokalna atrakcja turystyczna. Jedynie na terenie Rosji ten rodzaj transportu odgrywa stosunkowo dużą rolę w przewozach pasażerskich w odniesieniu do systemu największej rzeki Europy – Wołgi i sieci kanałów. W Europie Zachodniej najpopularniejszym szlakiem żeglugi śródlądowej jest system dróg wodnych na Renie i Dunaju. Duży ruch turystyczny notuje się także na Mozeli i Łabie, Skaldzie, Rodanie i Loarze.

Baza noclegowa

Bazę noclegową należy zaliczyć do najważniejszych elementów zagospodarowania turystycznego. Jej wielkość decyduje o możliwościach recepcyjnych miejscowości lub regionu, bez niej praktycznie niemożliwy jest rozwój turystyki nawet w przypadku występowania na jakimś obszarze wybitnych walorów turystycznych. Charakter i struktura bazy noclegowej zależy od wielu czynników. Można w tym względzie wyróżnić grupę czynników związanych z typem środowiska przyrodniczego, grupę czynników socjalno-ekonomicznych i funkcjonalnych. Zróżnicowanie bazy wiąże się więc z typem krajobrazu i warunkami klimatycznymi (krajobraz górski, nadmorski), ze strukturą i charakterem ruchu turystycznego, a także z charakterem miejscowości i jej rolą w recepcji ruchu turystycznego (miejscowości wypoczynkowe, uzdrowiska, stacje sportów zimowych, miejscowości o znaczeniu regionalnym, międzynarodowym itp.). W połączeniu z innymi elementami zagospodarowania baza noclegowa tworzy w różnych typach przestrzeni turystycznej miejsca, ośrodki, strefy, które stale lub czasowo odwiedzane są przez turystów, gdzie znajdują oni możliwość zaspokojenia swoich potrzeb.

Bazę noclegową dzieli się na wiele rodzajów, stosując przy tym różne kryteria. Dlatego też, zwłaszcza w skali międzynarodowej, utrudnione lub wręcz niemożliwe jest dokonanie porównań i szczegółowych analiz w tym zakresie. Świadczą o tym światowe i europejskie statystyki turystycznej bazy noclegowej. Podejmowane próby ujednoczenia terminologii, metod i kryteriów podziału nie przynoszą większych efektów. Stosowany, na przykład w hotelarstwie, system „gwiazdkowy” porządkuje tylko jedną cechę bazy noclegowej, a mianowicie standard obiektu.

Bazę noclegową dzieli się na dwa podstawowe rodzaje, to jest na bazę hotelową i bazę parahotelową, zwaną też bazą komplementarną oraz paraturystyczną.

Podstawową bazę hotelową tworzą hotele, motele, pensjonaty oraz zajazdy i gospody. W niektórych krajach zalicza się do niej także hotele młodzieżowe, a nawet tak zwane wioski wakacyjne. Ten rodzaj bazy występuje zwłaszcza w miastach. W mniejszym stopniu baza hotelowa tworzy infrastrukturę miejscowości wypoczynkowych, kąpielisk, uzdrowisk itp. (np. w krajach postkomunistycznych). Jest to najstarszy rodzaj bazy noclegowej

w turystyce międzynarodowej, wykazujący dzisiaj dużą dynamikę rozwoju. Bazę tego typu rozwijają zarówno narodowe organizacje i przedsiębiorstwa turystyczne, jak i ponadpaństwowe organizacje gospodarcze, towarzystwa lotnicze itp. W celu usprawnienia obsługi turystów i jednocześnie w celu obniżenia kosztów własnych tworzy się wielkie organizmy hotelowe znane pod nazwą „łańcuchów hotelowych”.

Według szacunków UNWTO Europa liczy 6,6 mln pokoi hotelowych, co stanowi około 38% ogółu miejsc noclegowych w hotelach i motelach świata (dane za 2003 r.).

Wg danych UNWTO za 2003 r. najwięcej pokoi hotelowych znajdowało się w Europie Południowej (2,4 mln pokoi) i Europie Zachodniej (2 mln pokoi). Na Europę Środkową i Wschodnią przypadło 918 tys. pokoi, a na Europę Północną 936 tys.

Na bazę parahotelową składa się znacznie więcej różnego rodzaju obiektów lub zespołów obiektów noclegowych. Można tu wymienić hotele młodzieżowe, kempingi (turystyczne, rezydencyjne, rekreacyjne), wioski wakacyjne, domy i pokoje gościnne, sanatoria oraz inne niekonwencjonalne rodzaje obiektów noclegowych, służące różnym formom wypoczynku. Ten rodzaj bazy noclegowej stanowi, zwłaszcza w miastach, uzupełnienie bazy hotelowej, natomiast w obszarach turystyki pobytowej i wypoczynkowej wyraźnie dominuje, decydując o możliwościach recepcyjnych regionu lub miejscowości. Często też uważa się, że rozwój bazy parahotelowej określa wprost możliwości rozwoju turystyki masowej. Szczególną zaś rolę w tym zakresie należy przypisać kempingom, które wraz z rozwojem motoryzacji i wzrostem mobilności turystów stały się najbardziej popularną formą zakwaterowania. Dużą rolę w początkowym okresie rozwoju funkcji turystycznych jakiegoś obszaru odgrywają domy i pokoje gościnne. Jest to również jedna ze starszych form recepcji i obsługi turystów, efektywna ekonomicznie i bardzo popularna wśród niezbyt zamożnych turystów.

Największą koncentrację bazy noclegowej obserwuje się w obszarach górskich i strefach nadmorskich oraz w wielkich miastach, będących centrami światowego biznesu, siedzibami ponadnarodowych organizacji politycznych i gospodarczych, centrami kulturalnymi, stolicami państw itp.

Na terenach górskich baza noclegowa przybiera różne formy przestrzenne, tworząc wielostopniowe struktury funkcjonalne, często zintegrowane przestrzennie, rozwija się w obrębie dolin i kotlin śródgórskich, wspina się na zbocza. W sposób przykładowy te różne formy i struktury przestrzenne bazy noclegowej wykształciły się w Alpach (np. Jausiers we francuskich Alpach Południowych, Schladming w Austrii, Chamonix w Masywie Mont Blanc i inne).

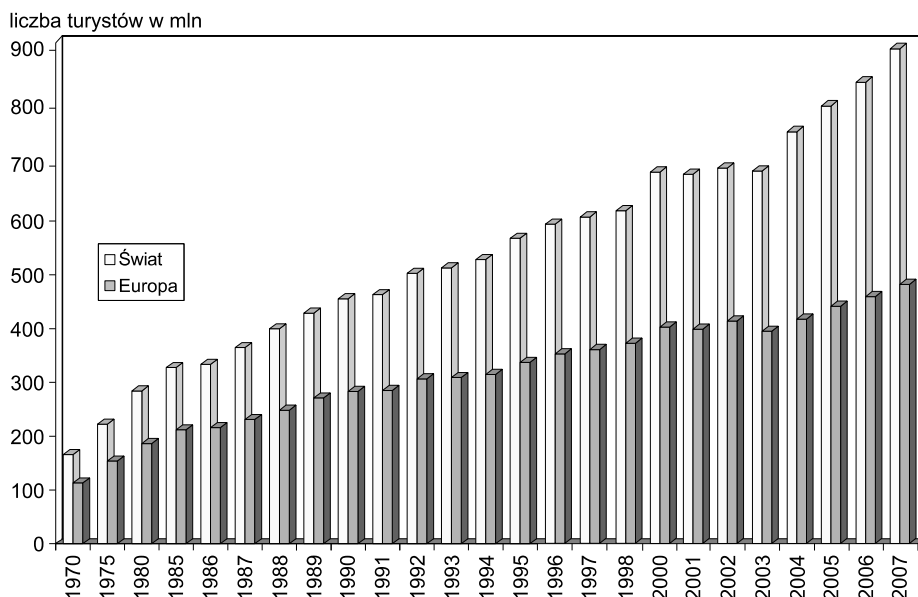
W strefie nadmorskiej układ przestrzenny bazy noclegowej ma odmienny charakter. Mamy tu najczęściej do czynienia z rozwojem infrastruktury noclegowej wzdłuż linii brzegowej, co wyraża się powstawaniem swego rodzaju „ciągów wypoczynkowych”. W niektórych strefach wybrzeży koncentracja bazy noclegowej i towarzyszących jej urządzeń doprowadza do powstania tak zwanych nadmorskich aglomeracji czasowo-wypoczynkowych. Przykładowo takie „ciągi wypoczynkowe” towarzyszą atlantyckim wybrzeżom Europy (Heist-Knokke w Belgii, strefa Brighton w południowej Anglii), a zwłaszcza wielu odcinkom wybrzeży Morza Śródziemnego. Należy tu wymienić między innymi odcinek wybrzeża francuskiego zwany Lazurowym Wybrzeżem (Côte d’Azur), strefę Langwedocja-Rousillon, od lat 60. włoską Riviera di Ponente nad Zatoką Genueską czy Costa Brava w Hiszpanii. Podobne „ciągi” wykształciły się na wybrzeżach Morza Czarnego (Soczi - Adler w Rosji, Złote Piaski - Warna w Bułgarii, Mangaia - Mamaia w Rumunii), a także na wybrzeżach Bałtyku bądź na adriatyckim wybrzeżu Włoch (od Rimini do Rawenny).

Obiekty noclegowe, zwłaszcza w Europie Zachodniej, tworzą różnorodne struktury organizacyjne w zależności od ich charakteru i funkcji. Obok wspomnianych już ponadnarodowych łańcuchów hotelowych (Sheraton, Hilton, Holiday Inn, ACCOR) istnieją narodowe łańcuchy hotelowe (RUMASA w Hiszpanii, HORECA w Belgii), organizacje zrzeszające obiekty służące turystyce socjalnej (np. Deutsches Familienverk, Loisir et Vacances w Belgii, Village Vacances Familles we Francji, La Casa di Sancta Misericordie w Portugalii). Zyskująca coraz większą popularność tzw. „agroturystyka” organizowana jest przez organizacje, kluby oraz zrzeszenia regionalne rolników (np. Deutsches Landwirtschaft Gesellschaft). Z kolei popularne na zachodzie Europy tzw. wioski wakacyjne zrzesza i promuje Club Mediteranee posiadający swoje filie w poszczególnych krajach. W odrębnych organizacjach zrzeszone są kempingi, schroniska młodzieżowe i inne jeszcze obiekty służące recepcji różnych form turystyki.

Największymi potentatami hotelowymi w Europie są: Włochy (976 tys. pokoi), Niemcy (885 tys.), Hiszpania (660 tys.) i Francja (600 tys.). Największą dynamikę wzrostu bazy hotelowej odnotowano natomiast w Irlandii (168%), Belgii (80%), Portugalii (61%), Grecji (61%). Mniejszą stosunkowo rolę odgrywają kraje nie należące do UE, a zrzeszone w EFTA. Tutaj największy potencjał bazy hotelowej wykazuje Szwajcaria, ale ma ona w ostatniej dekadzie ujemną dynamikę rozwoju miejsc noclegowych (-4%). Najszybciej natomiast rozwija się przemysł hotelarski na Islandii (120% wzrostu).

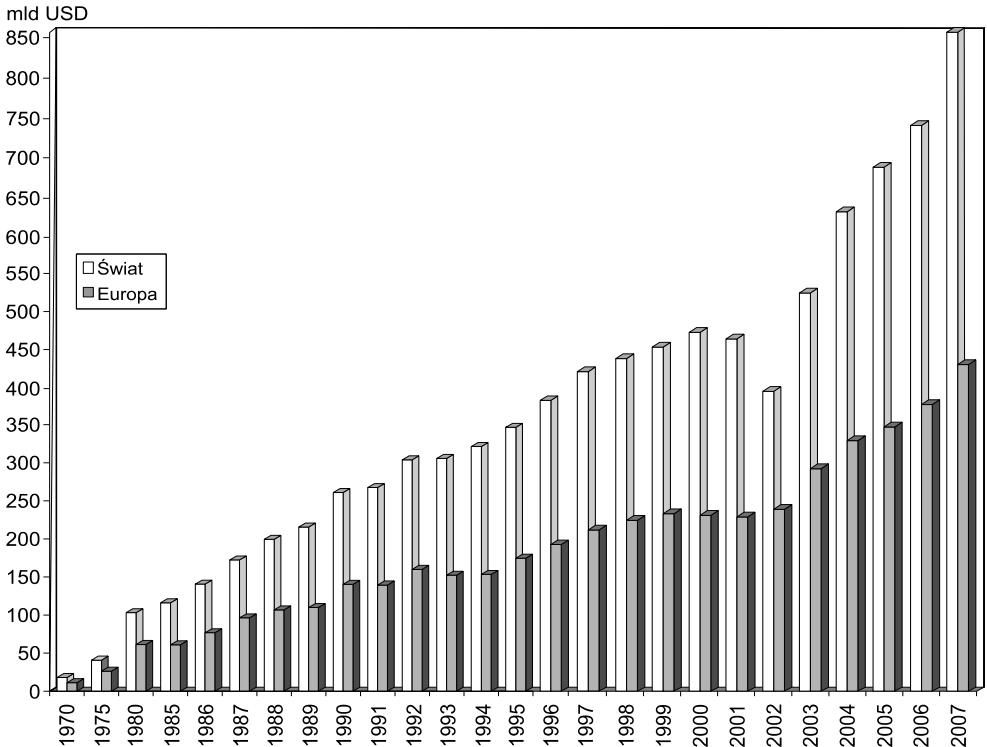
RUCH TURYSTYCZNY NA KONTYNENCIE EUROPEJSKIM

Europa jest ojczyzną nowoczesnej turystyki i głównym oraz najlepiej rozwiniętym turystycznie obszarem świata, ciągle dominuje zarówno w przyjazdowym, jak i wyjazdowym ruchu turystycznym.

Rys. 2. Międzynarodowe przyjazdy turystów w Europie i na świecie w latach 1970–2005 (wg danych UNWTO)

W ciągu minionych 40 lat ogólna liczba uczestników międzynarodowej turystyki wzrosła ponad 18-krotnie, a średnie tempo przyrostu liczby turystów wyniosło w tych latach około 7%. W 2007 r. UNWTO szacowało liczbę turystów na 903 mln osób, z których ponad 484,4 mln podróżowało po krajach europejskich.

Rys. 3. Turystyka w Europie i na świecie – wpływy w latach 1970–2005 (wg danych UNWTO)

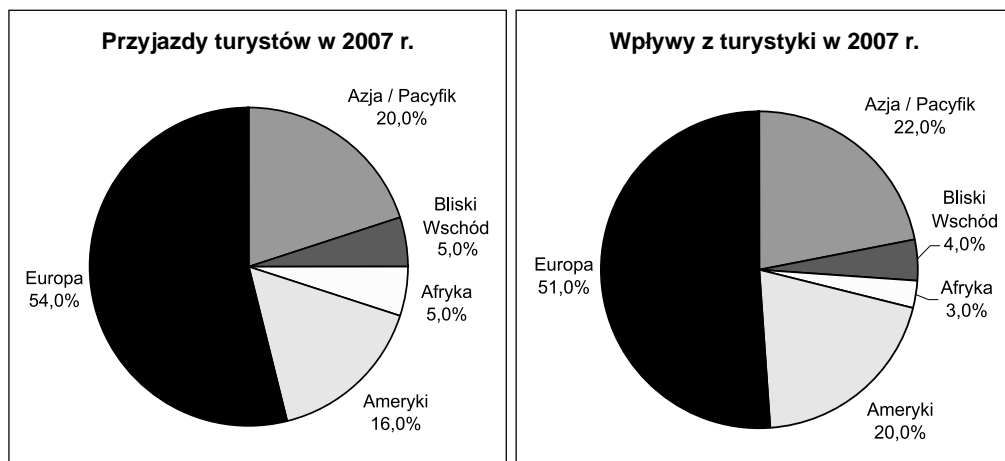
Zasadniczą rolę w kreowaniu wyjazdów turystycznych o charakterze urlopowym ma czynnik ekonomiczny. Obecnie z 20 najbogatszych krajów świata wywodzi się około 3/4 uczestników międzynarodowego ruchu turystycznego, w tej liczbie prawie 30% stanowią Amerykanie i Niemcy.

Na mapie turystycznej świata Europa zajmuje wyjątkową pozycję. W 2007 r. 54% całej międzynarodowej turystyki to podróże w obrębie Europy i przyjazdy z innych regionów. Wiąże się to z wyjątkową atrakcyjnością turystyczną Europy, mającą swoje źródło w bogatym dorobku cywilizacyjno-kulturowym, zróżnicowanym środowisku przyrodniczym oraz wysokim poziomie usług turystycznych. Wysoka jest również aktywność turystyczna Europejczyków, przeznaczających znaczną część swoich dochodów na zagraniczne podróże, czego konsekwencją jest przewaga turystyki wewnątrzregionalnej stanowiącej około 87% ogółu przyjazdów turystów zagranicznych (w Ameryce zaledwie 51%, w Afryce 66%). O wyjątkowej pozycji Europy na światowym rynku turystycznym świadczy fakt, że w pierwszej dziesiątce krajów przyjmujących najwięcej zagranicznych turystów aż 7 jest z Europy, przy czym Francja i Hiszpania od wielu lat zajmują dwie pierwsze pozycje.

Tabela X. Międzynarodowe przyjazdy turystów na świecie i w Europie w latach 1970–2005

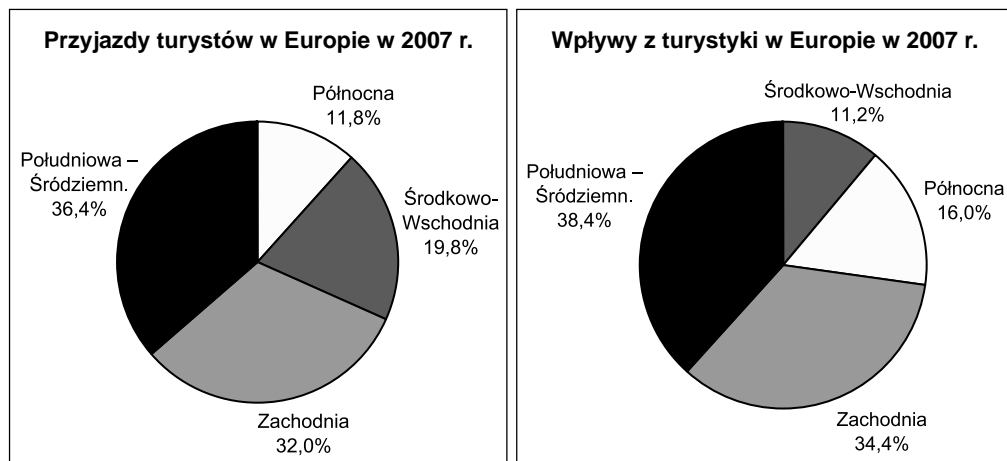
Lata	Świat (w tys.)	% zmian	Europa (w tys.)	% zmian	Udział Europy w %
1970	165 787	---	113 000	---	68,16
1975	222 290	34,08	153 859	36,16	69,22
1980	284 282	27,89	186 362	21,13	65,56
1985	327 563	15,22	211 811	13,66	64,66
1986	338 580	3,36	215 811	1,97	63,71
1987	364 834	7,75	230 990	6,94	63,31
1988	399 671	9,55	248 410	7,54	62,15
1989	429 025	7,34	271 040	9,11	63,18
1990	455 664	6,21	283 157	4,47	62,14
1991	463 209	1,66	285 040	0,67	61,95
1992	502 889	8,57	306 554	7,55	60,99
1993	512 939	2,00	309 228	0,87	60,29
1994	528 461	3,03	315 054	1,88	59,62
1995	567 000	6,79	337 200	6,56	59,50
1996	591 864	4,33	351 612	4,60	58,70
1997	613 076	2,85	362 641	3,20	59,00
1998	625 236	2,40	372 523	3,00	59,60
1999	652 200	3,80	380 186	1,70	58,29
2000	696 700	6,40	403 303	5,80	57,89
2001	692 519	-0,60	400 300	-0,70	57,80
2002	715 000	3,10	411 000	2,40	57,50
2003	691 000	-0,30	399 000	-0,50	57,70
2004	760 000	10,00	414 000	4,00	54,40
2005	806 000	10,00	441 000	4,30	54,50
2006	847 000	5,50	462 200	5,00	54,00
2007	903 000	6,60	484 400	4,80	54,00

Źródło: dane UNWTO.

Rys. 4. Udział regionów świata w globalnych przyjazdach turystów i wpływach z turystyki (w %). Wg danych UNWTO z 2008 r.

Od lat rozmieszczenie ruchu turystycznego w obrębie Europy wykazuje w miarę stałe prawidłowości. W 2007 roku około 32% światowego ruchu turystycznego koncentrowało się w krajach Europy Zachodniej, zaś w Europie Południowej około 38%. W stosunku do wcześniejszych szacunków, według których Europa Południowa skupiała około 50% europejskiego i prawie 35% światowego ruchu turystycznego, oznacza to istotną zmianę w geografii turystyki międzynarodowej. Można sądzić, że dzieje się tak za sprawą wzrostu roli innych, często pozaeuropejskich „ciepłych” krajów, łatwo osiągalnych dzisiaj dla szerokiej rzeszy turystów. Należy przypuszczać, że dalsze zmiany w geografii międzynarodowej turystyki europejskiej wywoła postępujący proces integracji Europy i moda na szukanie nowych kierunków wyjazdów.

Rys. 5. Udział regionów Europy w globalnych przyjazdach turystów i wpływach z turystyki w 2007 roku (w %) wg danych UNWTO.

Na liście krajów europejskich do turystycznych potentatów należy Francja, od kilku lat prowadząca w światowych rankingach państw o największej recepcji zagranicznego ruchu turystycznego (81,9 mln turystów rocznie). Drugą pozycję zajmuje Hiszpania, a piątą Włochy. W pierwszej dziesiątce państw świata znalazły się jeszcze takie państwa europejskie, jak Wielka Brytania, Niemcy i Turcja (dane za 2007 r.).

W Europie, podobnie jak i w innych częściach świata, dominuje turystyka o charakterze regionalnym.⁸ Ruch turystyczny między krajami europejskimi jest znacznie wyższy niż między Europą a innymi regionami świata, w dodatku tendencja ta się pogłębia. W europejskiej wymianie turystycznej obserwuje się przy tym tendencje do odwiedzania przede wszystkim krajów sąsiednich. Wynika to głównie ze względów ekonomicznych (niskie koszty podróży), pokrewieństwa języka, kultury, historii itp. Poza tym w krajach UE mamy do czynienia ze swobodnym przepływem turystów i maksymalną liberalizacją ruchu granicznego (umowa z Schengen).

Drugą obserwowaną w Europie tendencją ruchu turystycznego jest przewaga migracji turystycznych o kierunku południkowym. Wiąże się ona z koncentracją ruchu turystycznego z północy Europy w basenie Morza Śródziemnego (słoneczne wakacje) oraz napły-

8) Kruczek Z., Tourism in Europe and European Union. Structure, trends and predication of development. Economic Revue of Tourism, Banska Bistrica nr 3/2008.

wem gości z północy i południa do regionu alpejskiego. Po integracji 12 nowych krajów z Europy Środkowej z UE większego znaczenia nabiera równoleżnikowy charakter przemieszczeń turystycznych.

Tabela XI. Rozkład przyjazdów turystów zagranicznych w Europie wg regionów UNWTO w latach 1990–2007 (w mln)

Region Europy	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Europa – razem	265,6	395,8	400,3	411,0	407,1	424,4	441,5	462,1	484,4
Północna	31,6	45,8	42,0	42,5	45,8	49,6	52,9	56,4	57,6
Zachodnia	108,6	139,7	140,2	141,4	136,1	139,0	142,7	149,5	154,9
Środkowo-Wschodnia	31,5	69,6	75,8	81,1	78,5	86,3	87,9	91,5	95,6
Południowa – Śródziemnomorska	93,9	140,8	14,7	148,1	146,8	149,5	158,0	164,7	176,2

Źródło: dane UNWTO.

Tabela XII. Wpływy z turystyki międzynarodowej w Europie wg regionów UNWTO w latach 1990–2007 (w mld USD)

Region Europy	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Europa – razem	143,2	232,9	230,1	240,5	282,9	328,5	348,2	376,9	433,4
Północna	24,7	34,6	30,4	35,5	41,9	48,9	53,8	60,3	69,6
Zachodnia	63,2	80,7	80,1	87,1	103,1	117,6	121,9	131,6	149,0
Środkowo-Wschodnia	4,8	26,1	27,2	23,5	22,9	29,0	32,3	38,2	48,3
Południowa – Śródziemnomorska	50,5	91,5	92,4	94,4	114,9	133,0	140,2	146,8	166,4

Źródło: dane UNWTO.

Turystykę międzynarodową, ale również krajową w Europie cechuje silnie wyrażona sezonowość. Oblicza się, że około 60% międzynarodowych migracji turystycznych odbywa się w sezonie letnim. Szczyt sezonu turystycznego w okresie lata ma miejsce nie tylko w krajach letniej turystyki (region śródziemnomorski i czarnomorski), ale także w innych regionach Europy. Wiąże się przede wszystkim z tradycjami w zakresie wyboru terminu urlopu ustalonymi określonym rytmem pracy, organizacją życia i nauki w szkołach różnych typów itd. Polityka turystyczna krajów i regionów nastawiona jest na działania zmierzające do wydłużania sezonu turystycznego, zwłaszcza w krajach basenu Morza Śródziemnego. Sprzyja temu rozwój turystyki ludności w tzw. „trzecim wieku”. W okresie posezonalnym stosowane są obniżki cen na usługi turystyczne i transportowe, organizacja imprez, kongresów, wyjazdów integracyjnych.

Tabela XIII. Przyjazdy turystów zagranicznych do Europy oraz ruch wewnątrz europejski w latach 2006 i 2007 (w tys.)

Kraj / Region	Źródło danych	Przyjazdy w 2006 r.	Zmiana 06/05	Przyjazdy w 2007 r.	Zmiana 07/06
Europa – razem		462 176	5,0	484 407	4,8
Europa Północna		56 391	6,8	57 623	2,2
Dania	TCE	4 716	0,4	---	---
Finlandia	TF	3 375	7,5	3 519	4,3
Irlandia	TF	8 001	9,1	---	---

Kraj / Region	Źródło danych	Przyjazdy w 2006 r.	Zmiana 06/05	Przyjazdy w 2007 r.	Zmiana 07/06
Islandia	TCE	971	11,4	1 054	8,6
Norwegia	TF	3 945	3,2	---	---
Szwecja	TCE	4 729	-3,2	5 224	10,5
Wielka Brytania	VF	30 654	9,3	30 677	0,1
Europa Zachodnia		149 539	5,0	154 892	3,6
Austria	TCE	20 269	1,6	20 766	2,5
Belgia	TCE	6 995	3,7	7 045	0,7
Francja	TF	78 900	3,9	81 900	3,8
Holandia	TCE	10 739	7,3	11 008	2,5
Liechtenstein	THS	550	10,2	600	8,7
Luksemburg	TCE	908	-0,5	917	1,0
Niemcy	TCE	23 498	10,1	24 420	3,9
Szwajcaria	THS	7 863	8,8	8 448	7,4
Europa Środkowo-Wschodnia		91 492	4,2	95 649	4,5
Bułgaria	TF	5 158	6,6	5 151	-0,1
Czechy	TCE	6 435	1,6	6 680	3,8
Estonia	TF	1 940	1,2	1 900	-2,1
Litwa	TF	2 118	9,0	---	---
Łotwa	TF	1 535	37,5	1 653	7,7
Polska	TF	15 670	3,1	14 975	-4,4
Rumunia	TCE	1 380	-3,5	1 551	12,4
Słowacja	TCE	1 612	6,4	1 685	4,5
Węgry	TF	9 260	-7,2	8 638	-6,7
Europa Południowa – Śródziemn.		164 754	4,7	176 243	7,0
Andora	TF	2 227	-7,9	2 189	-1,7
Chorwacja	TCE	8 659	2,3	9 307	7,5
Cypr	TF	2 401	-2,8	2 416	0,6
Czarnogóra	TCE	378	38,9	984	160,5
Hiszpania	TF	58 190	4,1	59 193	1,7
Izrael	TF	1 825	-4,1	2 268	24,3
Macedonia	TCE	202	2,6	230	13,7
Malta	TF	1 124	-4,0	1 244	10,6
Portugalia	TF	11 282	6,3	12 321	9,2
Serbia	TCE	469	3,6	696	48,5
Słowenia	TCE	1 617	4,0	1 751	8,3
Turcja	TF	18 916	-6,7	22 248	17,6
Włochy	TF	41 058	12,4	43 654	6,3

Źródło: Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO), World Tourism Barometer Volume 4, No. 2, June 2006

Legenda:

TF – międzynarodowe przyjazdy turystów na granicach (**wyluczając** odwiedzających jednodniowych),

VF – międzynarodowe przyjazdy na granicach (**wluczając** odwiedzających jednodniowych),

TCE – turyści zagraniczni korzystający z obiektów noclegowych zakwaterowania zbiorowego,

THS – turyści zagraniczni korzystający z hoteli i obiektów typu hotelowego,

NHS – liczba noclegów w hotelach i obiektach typu hotelowego,

NCE – liczba noclegów w obiektach noclegowych zakwaterowania zbiorowego.

W cytowanym źródle znajdują się istotne informacje o rodzaju informacji statystycznej gromadzonej przez poszczególne kraje. Niejednolity charakter źródeł powoduje ograniczoną porównywalność ogłaszanych przez UNWTO danych o liczbie przyjazdów. Zbliżone liczby przyjazdów niekoniecznie mówią w istocie o tym samym.

Turystyka międzynarodowa ma ogromne znaczenie ekonomiczne. Dla niektórych krajów wpływy z turystyki stanowią główne lub wyłączne źródło dochodów. W 2007 roku dochody z tytułu obsługi zagranicznego ruchu turystycznego w skali światowej zamknęły się kwotą 856 mld USD. Europa partycypowała w tych dochodach w 51% (433 mld USD), przy czym w samym tylko regionie śródziemnomorskim skupiało się prawie 20% światowych dochodów z turystyki.

Wpływy uzyskane od uczestników turystyki zagranicznej odgrywają w wielu krajach europejskich ważną rolę w kształtowaniu dochodu narodowego.

Średnio na 1 mieszkańca Europy przypada rocznie 260 USD uzyskanych z turystyki zagranicznej, a udział turystyki w tworzeniu GNP osiąga 2%. Obsługa 1 turysty zagranicznego daje średnio 616 USD, a „przemysł turystyczny” w skali Europy to 9% eksportu towarów i 32% eksportu usług.

Największą rolę dochody z turystyki odgrywają w tworzeniu dochodu narodowego takich krajów jak Gibraltar (30%), Malta (23,5%), Chorwacja (11,8%). Są to kraje nie mające rozwiniętego przemysłu i innych działów gospodarki narodowej. Wśród krajów wysoko rozwiniętych pod względem udziału turystyki w GNP wyróżnia się Austria (6,7%), Polska i Słowenia (po 6,5%), Czechy (6,9%) i Grecja (5,0%).

Istotnym wskaźnikiem poziomu rozwoju turystyki jest również liczba osób zatrudnionych w usługach turystycznych. W Europie w turystyce pracuje 36 mln osób,⁹ co oznacza, że co 10 osoba zatrudniona jest w usługach turystycznych. Największe procentowo zatrudnienie w turystyce odnotowuje się w Hiszpanii (co 5 osoba) oraz w Belgii (16,2%), Portugalii (13,7%), Grecji (13,3%) i Austrii (13,1%). W liczbach bezwzględnych najwięcej osób znalazło zatrudnienie w turystyce w Niemczech (4,3 mln osób), Wielkiej Brytanii (3,1 mln osób), Francji (2,9 mln osób) i Włoszech (2,7 mln osób).

Wyjazdy turystyczne obywateli każdego kraju za granicę generują wydatki ponoszone w podróży poza własnym państwem. Stosunek wpływów uzyskanych z tytułu obsługi przyjazdowej turystyki zagranicznej do wydatków związanych z wyjazdami własnych obywateli za granicę to tzw. bilans turystyczny. W sytuacji gdy wpływy przewyższają wydatki, mamy do czynienia z dodatnim saldem bilansu turystycznego, jeśli jest odwrotnie – saldo jest ujemne. Saldo turystyczne zależy nie tylko od bezwzględnej wysokości wpływów, ale także od mobilności turystycznej społeczeństwa, rodzaju i zasięgu terytorialnego zagranicznych wyjazdów turystycznych oraz siły nabywczej danej waluty. W Europie najwyższe dodatnie saldo bilansu turystycznego mają: Hiszpania, Włochy i Francja (patrz tabela XIV). Do krajów z dodatnim bilansem turystycznym należą także: Szwajcaria, Austria, Grecja, Portugalia. W wielu krajach turystyka stanowi jedną z głównych pozycji deficytowych bilansu płatniczego. W Europie tradycyjnie ujemny bilans turystyczny posiadają między innymi Niemcy (około 31,1 mld USD), Holandia (około 8 mld USD) oraz Belgia i Norwegia. Ujemny bilans turystyczny mają także państwa nadbałtyckie (Litwa i Łotwa) oraz Rumunia. Polska wykazuje w ostatnich latach dodatni bilans na poziomie około 1 mld USD.

9) dane za 2003 r.

Tabela XIV. Turystyka w bilansie płatniczym krajów Europy w latach 2004 i 2005

Kraje	Wpływy		Wydatki		Bilans	
	w 2004 r. (mln USD)	w 2005 r. (mln USD)	w 2004 r. (mln USD)	w 2005 r. (mln USD)	za 2004 r. (mln USD)	za 2005 r. (mln USD)
Albania	---	861	---	790	---	71
Austria	15 351	15 467	11 351	11 051	4 000	4 416
Belgia	9 220	9 810	14 024	14 815	-4 804	-5 005
Białoruś	287	251	524	599	-237	-348
Bośnia i Hercegowina	490	567	126	124	364	443
Bułgaria	2 168	2 401	963	1 293	1 205	1 108
Chorwacja	6 848	7 463	850	752	5 998	6 711
Cypr	2 096	2 329	208	932	1 888	1 397
Czechy	4 169	4 631	2 271	2 412	1 898	2 219
Dania	---	4 491	---	5 690	---	-1 199
Estonia	806	938	365	451	441	487
Federacja Rosyjska	5 226	5 466	15 730	17 804	-10 504	-12 338
Finlandia	2 060	2 154	2 828	2 968	-768	-814
Francja	40 842	42 276	28 636	31 190	12 206	11 086
Grecja	12 872	13 731	2 874	3 043	9 998	10 688
Gruzja	---	239	---	169	---	70
Hiszpania	45 248	47 891	12 156	15 085	33 092	32 806
Holandia	10 333	10 477	16 432	16 116	-6 099	-5 639
Irlandia	4 279	4 571	5 200	5 811	-921	-1 240
Islandia	---	409	---	972	---	-563
Izrael	2 386	2 842	2 796	2 895	-410	-53
Kazachstan	---	685	---	667	---	18
Litwa	778	921	637	744	141	177
Luksemburg	3 665	3 632	2 920	2 979	745	653
Łotwa	267	341	377	584	-110	-243
Macedonia	72	84	55	60	17	24
Malta	779	775	256	269	523	506
Moldawia	95	128	135	167	-40	-39
Niemcy	27 657	29 204	70 972	73 181	-43 315	-43 977
Norwegia	3 087	3 441	8 428	9 752	-5 341	-6 311
Polska	5 828	6 284	3 861	4 332	1 967	1 952
Portugalia	7 846	7 931	2 767	3 077	5 079	4 854
Rumunia	505	1 051	530	882	-25	169
Słowacja	901	1 210	745	846	156	364
Słowenia	1 630	1 800	911	930	719	870
Szwajcaria	10 413	11 269	8 797	9 699	1 616	1 570
Szwecja	6 167	7 427	10 123	10 775	-3 956	-3 348
Turcja	15 888	18 152	2 524	2 872	13 364	15 280
Ukraina	1 141	3 125	996	2 805	145	320
Węgry	4 061	4 271	2 864	2 920	1 197	1 351
Wielka Brytania	27 299	30 373	55 930	59 529	-28 631	-29 156
Włochy	35 656	35 398	20 543	22 394	15 113	13 004

Źródło: Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO), World Tourism Barometer Volume 4, No. 2, June 2006

Turystyka w Europie podlega ciągłemu rozwojowi i transformacji. Szacuje się, że do roku 2020 międzynarodowy ruch turystyczny na świecie przekroczy liczbę ponad 1,6 mld uczestników.¹⁰ Prognozy te konstruuje się w oparciu o obserwowane, zwłaszcza w wysoko rozwiniętych krajach, trendy wzrostu popularności wyjazdów urlopowych za granicę. Korepondują one z daleko idącymi procesami liberalizacji ruchu osobowego, zwłaszcza w Europie (zniesienie granic między krajami Unii Europejskiej), a także ze wzrostem poziomu zamożności obywateli poszczególnych krajów. Wzrost ruchliwości społecznej wywołują również przyczyny natury technicznej, np. rozbudowa autostrad i poprawa stanu technicznego dróg, budowa nowych połączeń komunikacyjnych, dalszy rozwój środków transportu i relatywne zmniejszenie kosztów podróży (fenomen tanich linii lotniczych). Duże znaczenie w tym względzie ma także wzrost odsetka ludności tzw. „trzeciego wieku”. Najważniejsze zmiany w turystyce europejskiej, jakie będziemy obserwować w przyszłości, można sprowadzić do następujących trendów:

Trendy w kierunkach podróży:

- Liczba podróży międzykontynentalnych z i do Europy wzrasta szybciej niż ruch turystyczny między krajami europejskimi.
- Liczba podróży między krajami Europy rośnie szybciej niż turystyka krajowa.
- Wzrastający popyt na wyjazdy do nowych, nieznanych i unikalnych miejsc jest równoważony przez powtarzane wyjazdy do tych samych regionów, w których turyści mieli pozytywne doświadczenia.
- Wzrasta liczba podróży wakacyjnych, podczas których turyści odwiedzają kilka krajów.
- Ze względu na coraz większą potrzebę bezpośredniego kontaktu z naturalnym środowiskiem, mniejsze kraje cieszą się rosnącym zainteresowaniem.

Trendy w rodzajach podróży:

- Zainteresowanie zimowymi wakacjami w słońcu; turystyka kulturowa i podróże statkami rozwijają się szybciej niż tradycyjne wyjazdy związane z uprawianiem sportów zimowych.
- Wyjazdy aktywne stają się tak samo popularne zimą i latem.
- Z wyjazdów poza sezonem najczęściej korzystają emeryci i osoby starsze.

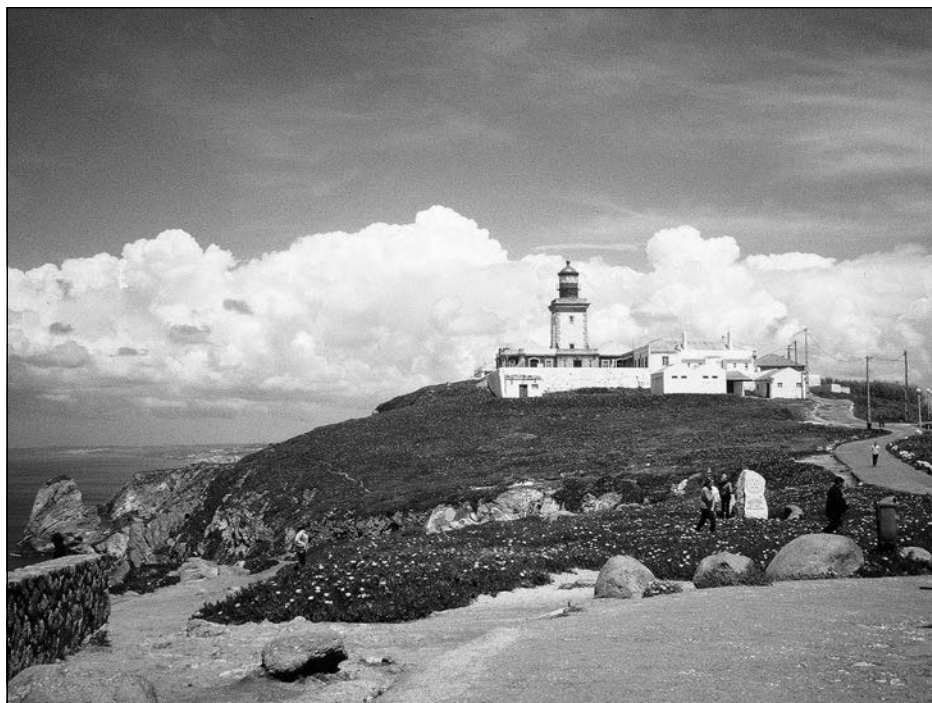
Trendy w motywach wyjazdów:

- Rośnie popyt na wyjazdy zawierające elementy kultury, edukacji, historii, aktywności sportowej, a także wzrasta zainteresowanie korzyściami zdrowotnymi.
- Odwiedziny u krewnych i przyjaciół oraz wszystkie formy wyjazdów specjalistycznych ujawniają największy potencjał wzrostu.
- Będzie się rozwijać turystyka miejska, szczególnie z okazji wydarzeń kulturalnych czy sportowych, głównie w formie coraz krótszych wyjazdów.

10) Tourism 2020 Vision, World Tourism Organization, Madrid 2002.

Grecja – Santorini (Thyra) – odbudowana po trzęsieniu ziemi stolica wyspy Thira znowu zachwyca turystów (fot. Z. Kruczek)

Portugalia – Przylądek Roca – najdalej na zachód wysunięty punkt Europy (fot. Z. Kruczek)

Paryż – Wieża Eiffla (fot. Z. Kruczek)

Paryż – Montmartre (fot. Z. Kruczek)

HYMN UNII EUROPEJSKIEJ

Rada Europy w 1972 r. wybrała na swój hymn „Ode do radości” z finału IX Symfonii d-moll op. 125 Ludwiga van Beethovena. Poproszono słynnego dyrygenta Herberta von Karajana o przygotowanie aranżacji „Ody” na fortepian, instrumenty dęte i orkiestrę symfoniczną.
W 1986 r. hymn i flagę przejęła od Rady Europy Unia Europejska.

„ODA DO RADOŚCI”

Słowa: Fryderyk Schiller

Przekład: Konstanty Ildefons Gałczyński

*O, Radości, iskro bogów,
kwiecie elizejskich pól,
Święta, na twym świętym progu
staje nasz natchniony chór.
Jasność twoja wszystko zaćmi,
złączy, co rozdzielił los,
wszyscy ludzie będą braćmi
tam, gdzie twój przemówi głos.*

*Patrz, patrz, wielkie słońce światem
biegnie sypiąc złote skry,
jak zwycięzca i bohater
biegnij, bracie, tak i ty.
Radość tryska z piersi ziemi,
radość pije cały świat,
dziś wchodzimy, wstępujemy
na radości złoty ślad.*

*Ona w sercu, w zbożu, w śpiewie,
ona w splocie ludzkich rąk,
z niej najlichszy robak czerpie,
w niej największy nieba krąg.
Wstańcie, ludzie, wstańcie wszędzie,
ja nowinę niosę wam:
na gwiazdzistym firmamencie
bliska radość błyszczy nam.*

„Oda do radości” grana jest najczęściej 9 maja – w święto UE.
Można ją usłyszeć także podczas oficjalnych uroczystości i szczytów Unii.
Wtedy towarzyszy jej zwykle hymn państwa, które aktualnie przewodniczy UE.

Dewiza Unii Europejskiej ogłoszona na sesji Parlamentu Europejskiego 4 maja 2000 r. to brzmiące w wersji łacińskiej motto **„In varietate concordia”**.

W tłumaczeniu na język polski dewiza europejska brzmi:
„Jedność w różnorodności” lub **„Zjednoczona w różnorodności”**.

TURYSTYCZNE REGIONY EUROPY

PRZEGLĄD TURYSTYCZNYCH REGIONALIZACJI EUROPY

Region jest podstawowym pojęciem w naukach badających przestrzeń geograficzną. Wyodrębnienie i analiza regionu jest wielopłaszczyznowym celem badania, jednocześnie jest jego przedmiotem i narzędziem.¹ Istnieją dwie możliwości interpretacji terminu region:

- na płaszczyźnie geograficznej jako umownie wydzielony, względnie jednorodny obszar,
- na płaszczyźnie prawnej jako nazwa jednostki podziału administracyjnego najwyższego stopnia.

Zdaniem Z. Chojnickiego² pojmowanie regionu sprowadzić można do dwóch zasadniczych koncepcji:

- analitycznej, gdzie region oznacza jednorodny obszar występowania pewnej cechy lub zespołu cech istotnych z punktu widzenia określonego problemu badawczego,
- przedmiotowej, w którym region jest realnym obiektem społecznym (składnikiem rzeczywistości społecznej) w postaci pewnej całości wyodrębnionej przestrzennie, którą trzeba odkrywać, a nie tworzyć.

Obecnie coraz częściej przyjmuje się pojęcie regionu jako dużego terytorium, z pewną charakterystyczną kombinacją cech przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych.³ Bardzo ważnym problemem nie tylko teoretycznym, ale i praktycznym jest odpowiedź na pytanie – w jakim stopniu kształtowanie i utrzymanie (np. drogą administracyjną) regionów społeczno-gospodarczych powinno opierać się na zobiektywizowanych przesłankach (łatwość zarządzania, więzi gospodarcze, spójność komunikacyjna), a w jakim stopniu na utrwalonej świadomości życia w określonym regionie kulturowym, np. historycznym czy etnograficznym.

Regiony turystyczne funkcjonują w obu wymienionych wyżej koncepcjach Chojnickiego.

Regionalizacja turystyczna w tradycyjnym ujęciu jest i będzie niezastąpiona jako narzędzie dydaktyczne.

W literaturze turystycznej spotkać można różne podziały Europy i świata na regiony turystyczne, w zależności od stosowanych kryteriów. Regionalizacja ta, zapoczątkowana przez UNWTO,⁴ budzi wiele wątpliwości co do jej poprawności geograficznej. Eksperti UNWTO wydzielają w Europie następujące regiony turystyczne:

- **Europa Północna** (Dania, Szwecja, Norwegia, Finlandia, Islandia, Wielka Brytania, Irlandia),
- **Europa Zachodnia** (Austria, Niemcy, Belgia, Holandia, Luksemburg, Francja, Liechtenstein, Szwajcaria),

1) Bachvarow M., Region turystyczny – nowa treść w starej formie. *Turyzm* 2003, nr 13/1.

2) Chojnicki Z., Region w ujęciu geograficzno-systemowym, [w:] *Podstawy regionalizacji geograficznej*, red. T. Czyż, Wyd. Nauk. Bogucki, 1966, s. 7–43.

3) Knox P. L., *Places and regions in global context*, Upper Sadle River, Prentice-Hall, 1998.

4) The World Tourism Organization z siedzibą w Madrycie, ponadpaństwowa organizacja, należy do niej 146 państw i 350 stowarzyszeń. Więcej informacji – www.world-tourism.org, w materiałach statystycznych UNWTO używa zaprezentowanej powyżej regionalizacji.

- **Europa Środkowa i Wschodnia** (Czechy, Węgry, Polska, Słowacja, Bułgaria, Rumunia, Litwa, Łotwa, Estonia, Rosja, Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Serbia, Czarnogóra, Albania),
- **Europa Południowa – Śródziemnomorska** (Hiszpania, Portugalia, Włochy, Grecja, Jugosławia, Chorwacja, Słowenia, Malta, Macedonia, Gibraltary, San Marino, Cypr, Turcja, Izrael).

Regiony turystyczne wydzielone przez UNWTO są dyskusyjne w odniesieniu do zasad delimitacji i grupowania państw. Połączenie w jednym regionie krajów Europy Środkowej wraz z całą Europą Wschodnią jest nieporozumieniem, jedynym kryterium łączącym te państwa jest ich przynależność przez 50 lat do bloku państw komunistycznych. Tak wydzielony region obejmuje ponad połowę kontynentu oraz 30% jego mieszkańców. Kraje Europy Środkowej należą już do Unii Europejskiej w przeciwieństwie do opóźnionej w procesie transformacji gospodarczej i politycznej Europy Wschodniej. Trudno również uznać obszary UNWTO za jednolite kulturowo (np. Izrael, Cypr i Turcja znalazły się w jednym regionie). Do Europy Południowej włączono Słowenię i Chorwację, ale Albanie, Serbię i Czarnogórę, które również są krajami śródziemnomorskimi zaliczono do Europy Środkowej i Wschodniej.

W nomenklaturze OECD⁵ do Europy zalicza się, podobnie jak w regionalizacji UNWTO, kraje tzw. Śródziemnomorskiego Wschodu, tj. Cypr, Izrael i Turcję.

Oryginalny podział Europy na regiony turystyczne zaprezentował A. Bajcar.⁶ Wyróżnia on na podstawie analizy przede wszystkim zróżnicowania walorów środowiska naturalnego, a w mniejszym stopniu kulturowego, takie regiony jak: Śródziemnomorze (ze strefami – iberyjską, francuską, włoską, bałkańsko-lewantyńską, Wybrzeże Czarnomorskie, Alpy, Karpaty, Średniogórze oraz inne regiony turystyczne, a wśród nich Wybrzeże Atlantyku, Pojezierze Południowobałtyckie, Wybrzeże Środkowoeuropejskie, Skandynawię, Wyspy Brytyjskie. W sumie więc wielkie formy ukształtowania jakimi są góry, potraktowano w tej propozycji jako regiony turystyczne, a z drugiej strony równorzędnymi jednostkami są wybrzeża, wyspy i półwyspy. Należy jednak zaznaczyć, że podział ten został dokonany głównie dla potrzeb edukacyjnych i w takim znaczeniu tworzy podstawy do zaprezentowania walorów turystycznych i specyfiki rozwoju turystyki w poszczególnych częściach Europy.

Autorzy geografii turystycznej świata⁷ nie wydzielają regionów turystycznych. Ich podręcznikowa publikacja prezentuje przegląd państw Europy w układzie od zachodu (Hiszpania), po Rosję na wschodzie. W obrębie omawianych państw wyróżnione zostały natomiast regiony turystyczne, będące de facto najczęściej jednostkami administracyjnymi nawiązującymi do krain historycznych lub regionami fizjograficznymi. W innych opracowaniach, które pojawiły się ostatnio jako geografie turystyczne, nie spotkamy prób wyróżnienia regionów turystycznych w Europie. Ich autorzy ograniczają się tylko do dość pobieżnego omówienia wybranych państw czy miejsc.⁸

Turystykę w obszarach górskich Europy, zajmujących prawie jedną czwartą powierzchni kontynentu, charakteryzuje W. Kurek, nie wydziela jednak regionów turystycznych, od-

5) Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, założona w 1961 r., ma za zadanie uzgadnianie polityki gospodarczej w celu osiągnięcia dobrobytu społecznego i ekonomicznego, pełnego zatrudnienia i eliminowania przeszkód w światowym handlu.

6) Bajcar A., Regiony turystyczne Europy, [w:] Rocznik Dydaktyczny Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa nr IX, Warszawa 2004.

7) Geografia turystyczna świata, pod red. J. Warszyńskiej, wyd. IV, PWN, Warszawa 2001.

8) Kaprowski W., Geografia turystyczna, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2004 oraz Mazur E., Geografia turystyczna, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2002.

nosząc analizę rozpatrywanych zjawisk turystycznych (formy turystyki, parki narodowe, uzdrowiska, rozwój zrównoważony) do jednostek fizjograficznych.⁹

Ciekawą próbą zebrania informacji o regionach, krainach, organizmach państwowych jest leksykon PWN „Europa. Regiony i państwa historyczne”. Przedstawiono tu hasłowo kilkaset jednostek terytorialnych, a więcej uwagi poświęcono czterem większym obszarom – regionom Bałtyckiemu i Śródziemnomorskiemu, obszarom Europy Środkowo-Wschodniej oraz Półwyspu Bałkańskiego. Obszary te, zdaniem autorów, stanowią szczególnie zjawiska w dziejach Europy i zasługują na dokładniejsze scharakteryzowanie.¹⁰

M. Molenda¹¹ wyróżnia na obszarze samej tylko Unii Europejskiej 5 makroregionów: bałtycki, północno-zachodni, środkowoeuropejski, alpejski i śródziemnomorski. Specyfiką tego podziału jest zaliczanie regionów jednego kraju do różnych makroregionów, np. Niemcy są zarówno w makroregionie północno-zachodnim, jak i alpejskim. Jest to zasadne z punktu widzenia idei jednorodności regionów geograficznych, ale mniej przydatne dla potrzeb dydaktyki.

Podział Europy na regiony turystyczne, proponowany w niniejszym opracowaniu, stanowi propozycję własną autora. W celu wydzielenia regionów turystycznych wyższego rzędu dokonano grupowania krajów z uwzględnieniem kryterium jednorodności warunków geograficznych oraz podobieństwa uwarunkowań historycznych i gospodarczo-politycznych rozwoju turystyki. Podstawą natomiast opisów zjawisk turystycznych są państwa, w których po omówieniu uwarunkowań przyrodniczych i kulturowych rozwoju turystyki przeprowadzono charakterystykę regionów turystycznych oraz dokonano oceny wielkości bazy i ruchu turystycznego. Takie podejście wynika z celów dydaktycznych stawianych przed niniejszą publikacją, która ma stanowić dla studentów turystyki źródło informacji o zjawiskach turystycznych, walorach i atrakcjach turystycznych.

W wielu przypadkach autor zmuszony był do wyboru alternatywnego zaliczenia kraju do większego regionu. Południowa część Francji na przykład leży w basenie Morza Śródziemnego i Alpach, ale zdecydowana większość jej terytorium włączona jest w struktury Europy Zachodniej i dlatego została opisana w regionie zachodnioeuropejskim. Alpy występują na terenie 8 krajów, ale opisano w wyróżnionym regionie alpejskim cztery kraje związane przede wszystkim z tymi górami. Wydzielając region czarnomorski włączono do niego leżącą nad Morzem Czarnym Ukrainę, chociaż jest ona krajem kulturowo bliskim Europie Wschodniej. W regionie Śródziemnomorskim scharakteryzowano azjatyckie kraje – Cypr i Turcję, ze względów już wcześniej sygnalizowanych.

Zdaniem autora, kwestia delimitacji większych jednostek zwanych makroregionami turystycznymi Europy pozostaje otwarta, a propozycje przedstawione w niniejszej publikacji są uwarunkowane głównie potrzebami dydaktyki.¹²

9) Kurek W., Turystyka na obszarach górskich Europy. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 2004.

10) Europa. Regiony i państwa historyczne, Leksykon, pod red. M. Kamlera, PWN, Warszawa 2000.

11) Molenda M., Regiony turystyczne, [w:] Geografia ekonomiczna Unii Europejskiej, red. naukowa I. Fierl, PWE, Warszawa 2007, s. 271.

12) O potrzebie stosowania takiego podejścia pisze M. Bachvarow, Region turystyczny – nowa treść w starej formie, Turyzm, nr 13, zeszyt 1, 2003 r.

REGION SKANDYNAWSKI

W granicach regionu znajdują się kraje leżące na półwyspie skandynawskim, Dania oraz wyspiarska Islandia. Wspólne cechy położenia geograficznego, tradycyjne i współczesne związki komunikacyjne, handlowe, kulturowe, bliskie sąsiedztwo, pokrewieństwo językowe uzasadniają włączenie wymienionych krajów w granice jednego regionu turystycznego. Jedynie Islandia charakteryzuje się w tej grupie państw odrębnością warunków przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych rozwoju turystyki.

W regionie dominuje wymiana turystyczna między poszczególnymi krajami. Niemniej, mimo peryferyjnego położenia, omawiany region staje się coraz częściej celem międzynarodowej turystyki, głównie z krajów europejskich.

O atrakcyjności turystycznej regionu skandynawskiego decydują walory przyrodnicze (fiordy, Góry Skandynawskie, Pojezierze Fińskie, wulkaniczny krajobraz Islandii).

NORWEGIA (Królestwo Norwegii, Kongeriket Norge)

Powierzchnia: 385 200 km²	Ludność: 4 659 000	Gęstość zaludnienia: 12 os./km²
Stolica: Oslo	Znak rejestracyjny: N	Skrót waluty: NOK
PKB: 52 047 USD/1 mieszk.¹	Jednostka monetarna: 1 korona norweska = 100 öre	

Królestwo Norwegii zajmuje zachodnią i północną część Półwyspu Skandynawskiego, a jego obszar liczy 323,8 tys. km². Norwegia graniczy z Rosją (196 km), Finlandią (716 km) i Szwecją (1 619 km), poza tym oblewają ją wody morza Barentsa, Norweskiego i Północnego oraz cieśniny Skagerrak. Do Norwegii należą wyspy Lofoty i Vesterålen. Terytoriami zależnymi od Norwegii są: archipelag wysp Svalbard (z Wyspą Niedźwiedzią, Spitsbergenem, Ziemią Północno-Wschodnią, Wyspą Edgea i innymi), wyspa Jan Mayen, Wyspa Bouveta i Wyspa Piotra I.

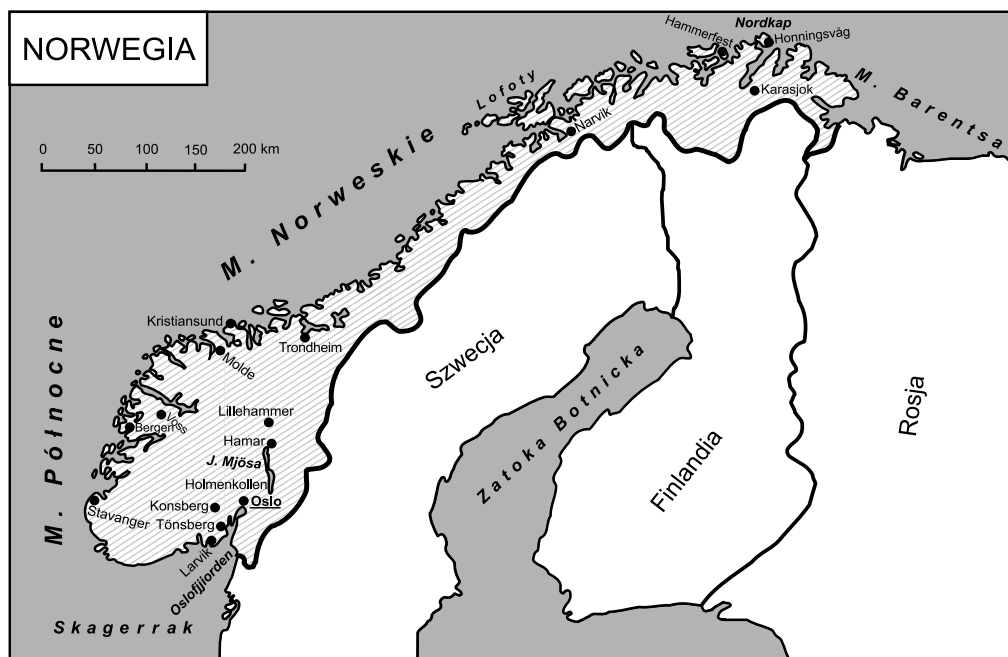
Norwegia dzieli się na pięć historycznych regionów. Stolicą kraju jest Oslo, liczące ponad 0,5 mln mieszkańców.

Norwegia liczy ponad 4,6 mln ludności. W 96% są to Norwegowie, resztę stanowią Finowie, Lapończycy, Szwedzi i Duńczycy. Północne obszary Norwegii są bardzo słabo zaludnione lub wręcz bezludne. Średnia gęstość zaludnienia wynosi zaledwie 14 osób na km². Najgęściej zaludniona jest południowa część kraju i pas wzdłuż wybrzeży zachodnich aż po Trondheim. Około 74% ludności mieszka w miastach. Większość mieszkańców Norwegii jest wyznania protestanckiego (88%).

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Norwegia to najdłuższy i najwęższy zarazem kraj europejski. Jej długość wynosi 1 750 km, a szerokość od 430 do zaledwie 6,5 km. Jest również najbardziej na północ położonym krajem kontynentu, wyżynno-górzystym (50% powierzchni znajduje się powyżej

1) PKB przelicza się według parytetu siły nabywczej – lepiej oddającego realną wartość dochodu obywateli. W porównaniach międzynarodowych wartości PKB liczonego według parytetu siły nabywczej różnią się względem PKB liczonego według kursu nominalnego na korzyść krajów o niższym poziomie cen (zazwyczaj słabiej rozwiniętych), a na niekorzyść krajów droższych.

600 m n.p.m.) o młodej rzeźbie polodowcowej. Obszary górskie zajmują 2/3 powierzchni kraju. Są to Góry Skandynawskie stanowiące kręgosłup Norwegii. Charakterystyczną cechą ich rzeźby są płaskowyże i stoliwa górskie zwane fieldami. Są one fragmentami dawnych powierzchni zrównań przekształcone przez erozję wód i lodowców. Wysokogórski charakter ma masyw Jotunheimen (Dom Olbrzymów), w którym znajdują się dwa najwyższe szczyty Norwegii, Galdhøpiggen (2469 m n.p.m.), Glittertind (2464 m n.p.m.). W przeszłości ten drugi był najwyższym szczytem Norwegii. Jednak na skutek stopienia lodowej czaszy, pokrywającej wierzchołek, jego wysokość zmniejszyła się o kilkanaście metrów.

Niewielkie niziny występują tylko w południowo-wschodniej części kraju i miejscami na wybrzeżach.

Wybrzeże Norwegii liczy ponad 21 tys. km. Charakterystyczne dla wybrzeża są wąskie, głębokie zatoki morskie o znacznej długości zwane fjordami, powstałe w wyniku zalania przez morze dolnych części dolin polodowcowych. Do najdłuższych fjordów należy Sognefjord (ponad 200 km) i Hardangerfjord (179 km). Między Sognefjorden i Nordfjorden leży lodowiec Jostedalbreen (486 km²) – największa pokrywa lodowa na kontynencie europejskim. Od północy sąsiaduje z Nordfjorden wąski, esowaty Geirangerfjorden, który cechuje być może najwspanialszy krajobraz w całym kraju. Granica wiecznego śniegu leży na wysokości 700 m n.p.m. na północy i 1800 m n.p.m. na południu, stąd liczne są lodowce, zajmujące fieldy (tzw. fieldowe) o łącznej powierzchni 3 tys. km².

Norwegia jest najbardziej wysuniętym na północ krajem na świecie, którego wód brzegowych nie skuwa lód. Dzieje się tak dzięki ciepłym prądom płynącym od równika w kierunku Morza Norweskiego (prąd zatokowy – Golfstrom). Klimat Norwegii jest bardzo zróżnicowany. Najniższa odnotowana temperatura wyniosła -51° C w Karasjok na północy Norwegii. Średnia roczna temperatura waha się około 8° C na zachodnim wybrzeżu do poniżej temperatury zamarzania w górach. Najzimniejszymi miesiącami w roku są styczeń i luty, a najcieplejszą porą w głębi kraju jest połowa lipca, przy czym szczytowe temperatury w regionach

nadmorskich i górskich mogą przypadać na nieco późniejszy okres w roku. Szczególnie łagodny klimat oceaniczny panuje na samym wybrzeżu. Zimy są na południu bezśnieżne.

Klimat Norwegii różni się od klimatu panującego w pozostałych krajach skandynawskich. Wysokie łańcuchy górskie dzielące kontynentalną Norwęgę zapewniają rozległym obszarom położonym w głębi kraju ochronę przed opadami. Dzięki temu obszar we wschodniej części Norwegii znajduje się pod wpływem klimatu kontynentalnego, choć z uwagi na bliską odległość od wybrzeża należałoby się spodziewać surowszego klimatu. Na niektórych z tych obszarów po wschodniej stronie gór roczna suma opadów nie przekracza nawet 300 mm. Większość opadów niesionych z nad morza rozkłada się wzdłuż zachodniego wybrzeża Norwegii, toteż w niektórych miejscach odnotowuje się maksymalną roczną sumę opadów wynoszącą aż 3 000 mm.

Rzeki Norwegii uchodzące do Morza Północnego i Norweskiego są krótkie i bystre. Znajdziemy na nich liczne wodospady. Najdłuższa rzeka Glomma (598 km) uchodzi do Skagerrak w Frederikstad. Najwyższym wodospadem wg Norwegów jest Kjelsfossen (840 m), Mardalsfoss ma 655 m wysokości, a następny Utigård około 610 m. Wiele jest jezior polodowcowych (ponad 160 000), największe z nich to Mjøsa (359 km²) i Røss (210 km²).

Flora Norwegii jest typowa dla skalistej krainy północnej. Lasy w Norwegii zajmują 24% powierzchni kraju i sięgają jedynie do wysokości 1000 m n.p.m. na południu kraju, a na północy praktycznie już nie występują. Tam, gdzie warunki klimatyczne nie pozwalają wyrosnąć drzewom, rozciąga się tundra. Dominują lasy iglaste, a na niżej położonych obszarach w części południowej i centralnej rosną lasy mieszane i liściaste.

Wśród fauny w tundrze spotkać można budzące największe zainteresowanie turystów renifery, lemingi i pieśce, które żyją również w rejonach górskich i hodowane są na dalekiej północy przez Lapończyków. W Norwegii żyją łosie oraz rzadko już spotykane rosomaki. Osobliwością przyrodniczą są także tzw. ptasie wyspy na wybrzeżu. Na skalistych, niedostępnych miejscach w wielkich ilościach gnieźdzą się alki, głuptaki i różne gatunki kaczek i gęsi.

Norwegia ma 18 parków narodowych o łącznej powierzchni 19 tys km² (5 na Svalbardzie). Największy wśród nich (poza Spitsbergenem) to Dovrefjell-Sunndalsfjella (4,4 tys. km²), Hardangervidda (3,4 tys. km²), Saltfjellet-Svartisen (2,1 tys. km²). Na uwagę zasługuje Rondane – pierwszy (1962) park narodowy Norwegii, kraina legendarnego Per Gynta. Poza nimi istnieje 97 parków krajobrazowych, urządzono 75 obszarów chronionego biotopu oraz ponad 1 440 rezerwatów przyrody.

Regiony turystyczne

Norwegia jest uważana za jeden z najatrakcyjniejszych turystycznie krajów Europy, przy czym atutem kraju są bardziej jego warunki naturalne niż klimatyczne czy historyczne.

Turystów zagranicznych przyciąga do Norwegii przede wszystkim niepowtarzalny krajobraz fiordów i ciekawa przyroda północy. Wzdłuż wybrzeża Norwegii prowadzą popularne trasy rejsowe statków wycieczkowych.

Poza ośrodkami miejskimi (Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger) turyści odwiedzają niezwykle malownicze fiordy, znajdujące się wzdłuż niemal całego wybrzeża, stolicę sportów zimowych – olimpijskie (1994) Lillehammer i zamieszkałe przez ludność lapońską rejony za kołem podbiegunowym (Tromsø, Narvik). Wzrasta również zainteresowanie należącym do Norwegii, a położonym na dalekiej północy, Spitsbergenem.

Wielkiej wartości są pamiątki z epoki Wikingów – pochodzące z wykopalisk łódzie, a także ozdoby i przedmioty codziennego użytku. Cennymi zabytkami są średniowieczne

drewniane kościoły „stavkyrke” np. w Heddal, Urnes, Borgund (podobne w stylu do świątyni Wang przeniesionej w XIX w. do Karpacza).

W Norwegii można wyróżnić cztery regiony turystyczne:² Norwegię Północną, Norwegię Środkową, Norwegię Południowo-Wschodnią i Norwegię Południowo-Zachodnią.

Norwegia Południowo-Wschodnia

W skład tego regionu wchodzi stolica – **Oslo** oraz Ostland i Sorland.

Stolica kraju pełni funkcje międzynarodowego centrum turystyki. Założone w XI w. miasto było siedzibą biskupstwa a od końca XIII w. stolicą Norwegii. Odbudowane po pożarze w 1624 r. zostało nazwane Christiania. Położenie nad Oslofjordem w otoczeniu zalesionych, niskich gór jest bardzo atrakcyjne. Na szczególną uwagę zasługują liczne muzea m.in. Galeria Narodowa, Muzeum E. Muncha, Norweskie Muzeum Ludowe (skansen starożytności z XII–XVIII w.), Muzeum Łodzi Wikingów, Muzeum Kon-Tiki (z tratwą T. Heyerdahla, na której przepłynął w 1947 r. Pacyfik z Peru do Polinezji), Muzeum Statek „Fram” (pływał na nim Amundsen i Nansen). Park Rzeźb Vigelanda szokuje ekspozycją 150 naturalistycznych, nieco perwersyjnych rzeźb ludzkich. Najważniejsze zabytki Oslo to średniowieczny zamek Akershus, katedra i pałac królewski; w ratuszu wręczane są pokojowe nagrody Nobla.

Okolice Oslo to tereny o dobrych warunkach do rekreacji zarówno letniej, jak i zimowej. Latem ruch turystyczny koncentruje się wzdłuż wybrzeży Oslofjordu – Larvik oraz w miejscowościach leżących nad Skagerrakiem. Wśród nich wyróżnia się **Frederikstadt**, malownicze, warowne miasteczko z XVI w. W zimie natomiast terenami najbardziej popularnymi wśród amatorów sportów zimowych jest prowincja Telemark (ośrodki sportów zimowych Bolkesjo, Morgedal, Rauland) oraz rejony Kongsberg, Holmenkollen (słynna skocznia narciarska i Muzeum Narciarstwa), Norefjell. Ośrodkiem turystyki krajoznawczej w tym rejonie jest także najstarsze miasto norweskie – **Tønsberg** (z 871 r.) położone u ujścia Oslofjordu, znajduje się tutaj też dawny port wielorybniczy. Inne ciekawe miejsce to Heddal (największy w Norwegii kościół gontowy – stavkirke).

Dolina rzeki Gudbrandsdalen i jezioro Mjøsa stanowią popularny obszar rekreacji i turystyki wędrowniczej dla mieszkańców stolicy zarówno w okresie lata, jak i zimy. Nad największym jeziorem Norwegii – Mjøsa zlokalizowano kempingi, ośrodki rekreacyjne, znajdziemy tu doskonałe plaże a także dobre warunki narciarskie na okolicznych stokach gór. Największymi ośrodkami turystycznymi są tu **Lillehammer** (zimowa olimpiada 1994 r.) i **Hamar** (w średniowieczu stolica biskupstwa).

W dolinie Gudbrandsdalen, bardzo atrakcyjnej pod względem krajobrazowym, wzniesiono wiele ośrodków rekreacji letniej i zimowej (Tretten, Vinstra, Dombos i innych).

Norwegia Południowo-Zachodnia

Zalicza się do niej Vestland obejmujący swoim zasięgiem wybrzeża południowo-zachodniej części kraju. Region ten, dobrze skomunikowany poprzez połączenia promowe i lotnicze, jest często odwiedzany przez turystów z krajów anglosaskich.

Ważnymi centrami turystyki krajowej i zagranicznej w tym rejonie są: **Bergen** i **Stavanger**, miasta z licznymi zabytkami architektury, pamiątkami historycznymi, muzeami i galeriami sztuki. Bergen – dawna stolica Szwecji i siedziba biskupstwa, było największym portem w całej Skandynawii. Zachował się tu zespół forteczny Bergenhus, katedra św. Olafa, romański kościół NMP oraz drewniane domy w dzielnicy Gamle Bergen (Stare Bergen).

2) Geografia turystyczna świata, cz. 1., pod red. J. Warszńskiej, PWN, Warszawa 2001, s. 253.

Wybrzeże koncentruje lokalny ruch wypoczynkowy. Turyści zagraniczni kierują się do fiordów.

Dwa największe fiordy Norwegii: Sognefjord i Hardangerfjord stanowią jedno z najważniejszych centrów zarówno krajowego, jak i zagranicznego ruchu turystycznego. Są to jednocześnie najpiękniejsze fiordy na wybrzeżu Morza Norweskiego. Szczególną malowniczością wyróżnia się przede wszystkim **Hardangerfjord**, otoczony pięknymi sadami jabłoni. Na brzegach Hardangerfjordu i przylegających doń obszarach górskich powstały ultranowoczesne ośrodki wypoczynkowe i stacje sportów zimowych: Ulvik, Voss, Kinsarvik i Alvik.

W rejonie nie mniej pięknego **Sognefjordu** najbardziej znanymi ośrodkami rekreacyjnymi są Balestrand i Leikanger.

Norwegia Środkowa

Objemuje ona krainę Trondelag z głównym ośrodkiem miejskim i turystycznym **Trondheim**. Osada istniała już w X w., w średniowieczu była centrum życia politycznego kraju i najważniejszym ośrodkiem religijnym. Do najcenniejszych zabytków architektury Skandynawii zalicza się gotycka katedra z grobem św. Olafa II, w której odbywały się i odbywają nadal koronacje królów norweskich.

Uwagę przyciąga także pałac arcybiskupi oraz królewska rezydencja Stifsgarden – największa drewniana budowla w Skandynawii. Trondheim jest ośrodkiem rozrządowym dla ruchu turystycznego w całej prowincji z fiordami Trondheimsfjorden i Sundalsfjorden oraz gór Trollheim. Na płaskowyżu Rorosvidda zachowały się stare kopalnie miedzi i osady górnicze z XVII w. (**Roros** – wpisane na Listę UNESCO).

Norwegia Północna

Region ten leży poza kołem polarnym. Kraina ta zachwyca wspaniałymi krajobrazami i znakomitymi warunkami narciarskimi. Ruch turystyczny koncentruje się w **Narwiku**, (ważny port Norwegii, przeladunek rudy żelaza z Kiruny). W jego obronie przed inwazją hitlerowską brała udział Brygada Strzelców Podhalańskich i okręt „Grom” (zatonął w Narwiku), stąd polskie ślady – cmentarz, pomnik marynarza. Inne ośrodki to Tromsø i Hammerfest, uważane za najbardziej północne miasto w Europie, Kirkenes oraz **Nordkapp** – najbardziej na północ wysunięta część kontynentu ze skalistym klifem; odwiedzany przez rzesze turystów w sezonie letnim (białe noce).

Dużą atrakcją północnej Norwegii (zwanej Finmark) są obozowiska Lapończyków i wycieczki organizowane na saniach z psimi zaprzęgami. Wioska **Karasjok** pełni funkcję centrum etnograficznego norweskiej Laponii. W miasteczku **Alta** wyeksponowano najstarsze ślady osadnictwa w Norwegii – rytę i malowidła naskalne. Ekspozycja ta wpisana jest na listę UNESCO. Rzeka Alta znana jest jako łowisko łososi. Spośród wysp największe znaczenie dla turystyki wypoczynkowej ma **archipelag Lofotów** leżący za kołem polarnym, niedaleko Narwiku. Dużą popularnością cieszą się także wycieczki morskie na Spitsbergen.

Komunikacja

Największe znaczenie w skomunikowaniu kraju odgrywa sieć drogowa, licząca ponad 90 tys. km. Na uwagę zasługują linie autobusowe łączące rejon wybrzeża fiordowego z dolinami wschodniej części kraju, które sięgają za krąg polarny.

Linie kolejowe w Norwegii mają zaledwie 4 tys. km długości i w połowie są zelektryfikowane.

Bardzo ważną rolę odgrywa komunikacja morska. W komunikacji wewnętrznej niezmienne istotną okazuje się żegluga przybrzeżna i przeprawy promowe (Hurtigruten Bergen – Kirkenes to najdłuższa regularna linia żegluga w Europie). Szybko rozwija się transport lotniczy. Obok linii lotniczych obsługiwanych przez SAS pojawiły się inne tanie linie lotnicze np. Norwegian Air. Głównymi portami lotniczymi w Norwegii są: Fornebu (Oslo), Sola (Stawanger) i Bodø.

Baza noclegowa

Baza noclegowa Norwegii liczy ponad 130 tys. miejsc i składają się na nią hotele, schroniska młodzieżowe a także sieć kempingów. Na uwagę zasługują alternatywne formy noclegów, np. w chatkach rybackich, latarniach, farmach, gospodarstwach agroturystycznych czy górskich szałasach. Wskaźnik wykorzystania pokoi w hotelach jest wysoki i przekracza 72%.

Ruch turystyczny

Aktywność turystyczna Norwegów jest duża. W turystyce krajowej uczestniczy co roku 50–60% mieszkańców Norwegii. Szczególnie popularne są weekendowe wyjazdy do własnych drugich domów, które posiada już prawie każda rodzina norweska. Często są również podróże Norwegów do „ciepłych” krajów położonych w basenie Morza Śródziemnego.

W 2006 r. Norwęgii odwiedziło 3,5 mln turystów. Najliczniej przybywają tu Amerykanie, Anglicy i turyści z Niemiec. Bilans turystyczny Norwegii jest ujemny. W 2007 r. na wyjazdy zagraniczne Norwegowie wydali 14,7 mld USD, natomiast dochód z tytułu obsługi zagranicznej turystyki wyniósł 4,7 mld USD.

Norwegia – jezioro Mjøsa (fot. Z. Kruczek)

Norwegia – Góry Skandynawskie, masyw Jotunheimen (fot. Z. Kruczek)

Norwegia – przylądek Nordkapp (fot. Z. Kruczek)

Laponia w północnej Norwegii (fot. Z. Kruczek)

Norwegia – renifery w okolicy wioski Karasjok (fot. Z. Kruczek)

SZWECJA (Królestwo Szwecji, Konungariket Sverige)

Powierzchnia: 450 295 km²	Ludność: 9 082 000	Gęstość zaludnienia: 20 os./km²
Stolica: Sztokholm	Znak rejestracyjny: S	Skrót waluty: SEK
PKB: 34 870 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 korona szwedzka = 100 öre	

Szwecja pod względem powierzchni jest największym krajem skandynawskim i czwartym w Europie, jej terytorium charakteryzuje duża zwartość i rozciągłość południkowa. Powierzchnia Szwecji liczy ponad 450 tys. km². Do Szwecji należą również Wyspy Alandzkie, Gotlandia i Olandia oraz wiele wysepek przybrzeżnych. Szwecja graniczy z Finlandią i Norwegią, a jej granica morska liczy prawie 2 000 km. Kraj podzielony jest administracyjnie na 21 hrabstw (lany). Królestwo Szwecji liczy ponad 9 mln osób. W ostatnich latach Szwecja przyjęła wielu emigrantów, głównie z krajów trzeciego świata, Jugosławii i Turcji.

Średnia gęstość zaludnienia wynosi 20 osób na km². Obszary leżące na południe od równoleżnika 60° mają największą gęstość zaludnienia. Ponad 81% ludności mieszka w miastach i osiedlach. Szwecja ma najwyższy na świecie wskaźnik przeciętnego trwania życia ludzkiego, wynoszący 78 lat dla mężczyzn i 83 lata dla kobiet. Większość Szwedów (niemal 87%) deklaruje wyznanie luteriańskie, katolicy i muzułmanie liczą po 2% ogółu ludności.

Szwecja należy do najbardziej rozwiniętych państw świata, PKB na 1 mieszkańca w 2005 r. wyniosło 39 658 USD.

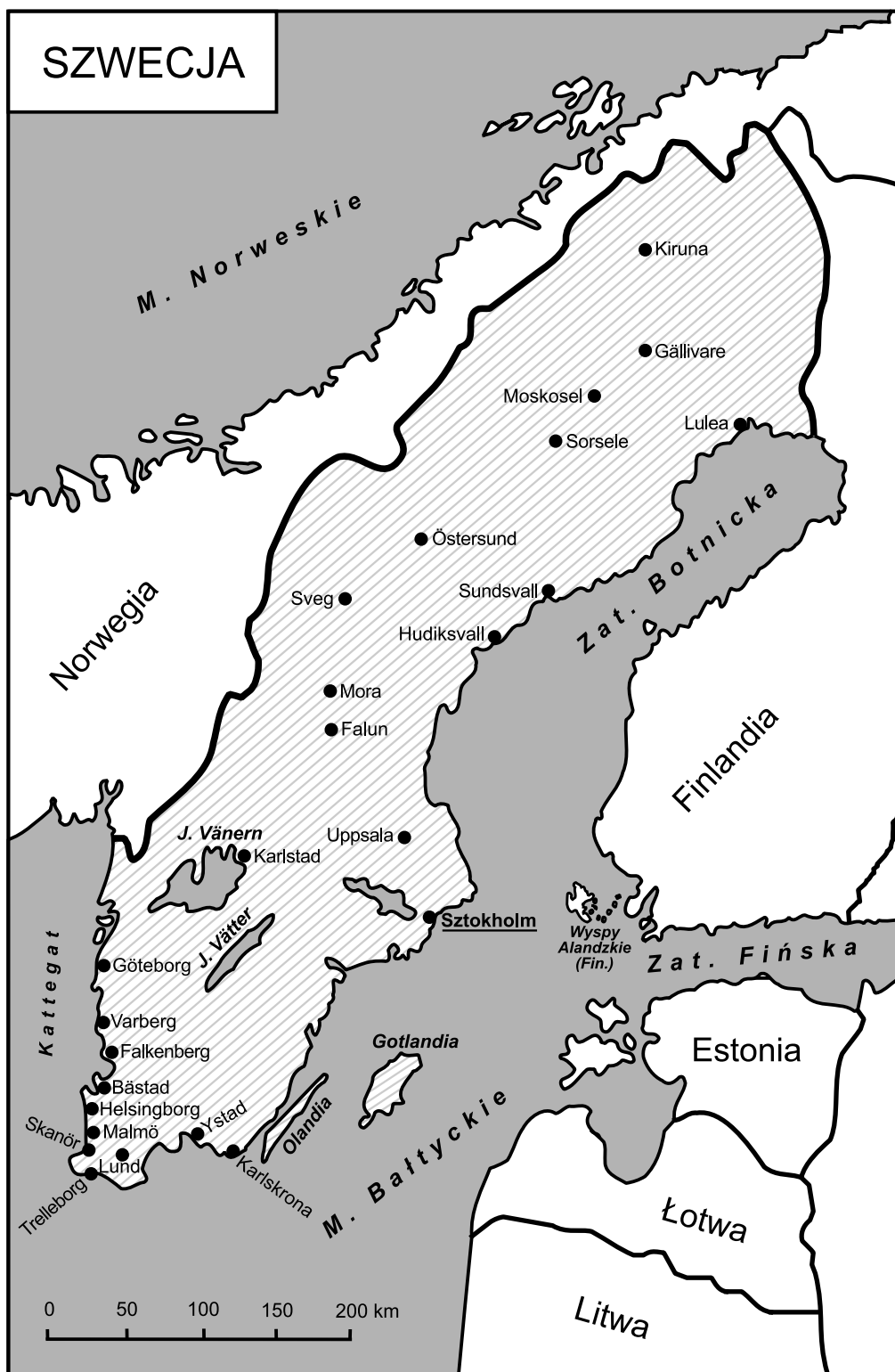
Warunki naturalne rozwoju turystyki

W Szwecji występuje południkowa pasowość rzeźby. Wyróżnia się kilka regionów geograficzno-historycznych: górzisto-wyżynny Norrland na północy, wyżyno-nizinny Svealand w środkowo-południowej części kraju, nizinna Gotlandia na południu oraz Skania zajmująca półwysep o tej samej nazwie. Większą część powierzchni Szwecji zajmują wyżyny. Góry zwane Skandynawskimi ciągną się z północnego wschodu ku południowemu zachodowi. Są one starym, zdenudowanym górotworem kaledońskim wypiętrzoną ponownie w trzeciorzędzie. Ich obszar poprzecinany jest głębokimi dolinami, z typowymi dla tych gór fieldami, na których znajdują się pola firnowe i lodowce. Najwyższym szczytem Gór Skandynawskich jest Kebnekaise (2111 m n.p.m.). Na przedpolu gór znajdują się wyżyny – Lapońska i Północnoszwedzka, opadając ku nadmorskiej Nizinie Zachodniobotnickiej.

Krajobraz Szwecji cechują liczne formy polodowcowe, spotykamy mutony i wygłady lodowcowe, jeziora i bogate w wodę rzeki górskie. Największe jeziora Szwecji mają genezę tektoniczno-polodowcową, są to: Wänern (5,5 tys. km² – trzecie jezioro Europy), Wätter i Mälär. W sumie jezior jest prawie 100 tys. i zajmują 8,5% ogólnej powierzchni kraju. Niziny ciągną się wzdłuż wybrzeża pasem o największej szerokości w Skanii, nizinne są także wyspy Olandia i Gotlandia.

Wybrzeże Szwecji reprezentuje typ fiordowo-szkierowy.

Klimat Szwecji jest mocno zróżnicowany, co wiąże się z jej rozciągłością południkową. Północna część kraju ma klimat chłodny (średnia temperatura stycznia -15° C), na południu klimat jest łagodniejszy, tutaj pokrywa śnieżna utrzymuje się przez 2 miesiące, a na północy w Laponii przez 8 miesięcy.

Rozmieszczenie roślinności na terenie Szwecji wykazuje wyraźną strefowość i piętrowość. Większą część powierzchni Szwecji zajmują lasy iglaste złożone z sosny i świerka z domieszką brzozy, osiki i olchy. Tylko na południu występują lasy bukowo-dębowe.

Faunę Szwecji reprezentują głównie gatunki leśne. Ochrona przyrody w Szwecji jest bardzo rygorystyczna, a świadomość społeczna w zachowaniach proekologicznych bardzo wysoka. W 1909 r. w Szwecji powstały pierwsze w Europie parki narodowe – Abisko, Ängsö, Gorphyttan, Gotska Sundön i inne. Obecnie chroni się tu 10% powierzchni kraju w 28 parkach narodowych, utworzono 2 378 rezerwatów i 140 obszarów ochrony przyrody.

Komunikacja

Komunikacja Szwecji z zagranicą – poza wymianą z Finlandią i Norwegią – odbywa się drogą morską lub powietrzną. Zbudowane zostały w 2000 r. stałe przeprawy mostowe, które połączyły Szwecję z wyspami duńskimi; przez most i tunel z Malmö do Kopenhagi oraz tunel kolejowy w największym miejscu Sundu. Do tej pory funkcje te spełniają liczne połączenia promowe. Największymi portami Szwecji są Malmö i Helsingborg (przeprawa do duńskiego Helsingøru) oraz Göteborg (główny port i baza promowa).

Linie kolejowe liczą ponad 11 tys. km, z czego większość jest zelektryfikowana. Drogi kołowe o charakterze utwardzonym liczą 211 tys. km, ale tylko około 1,5 tys. km to autostrady.

Żegluga śródlądowa ma duże znaczenie turystyczne (np. Kanał Gota łączący Sztokholm z Göteborgiem). Sieć krajowych linii lotniczych jest dość dobrze rozwinięta i nabiera coraz większego znaczenia. Linie lotnicze obsługiwane są przez SAS, a głównymi portami lotniczymi są: Sztokholm, Göteborg, Malmö i Visby.

Baza noclegowa

Baza turystyczna Szwecji liczy ogółem 700 tys. miejsc, z czego ponad 150 tys. znajduje się w obiektach hotelowych. Poza hotelami najwięcej miejsc noclegowych zlokalizowanych jest na kempingach. Popularne są też schroniska młodzieżowe oraz domki w lasach, nad fiordami czy w górach (traktowane często jako drugie mieszkanie).

Regiony turystyczne

Wg J. Grocha³ w Szwecji można wyróżnić sześć regionów turystycznych – Szwecję Południową, Szwecję Środkową, Szwecję Wschodnią, Dalarnę i Norrland oraz wyspy Olandię i Gotlandię.

Szwecja Południowa

Region ten obejmuje najbardziej na południe wysuniętą część kraju: nizinną Skanię oraz towarzyszącą jej wyżynę Smaland. Skania jest celem turystyki krajoznawczej, znajdziemy tu wiele zamków oraz zabytkowych miast, liczne obiekty historyczne. Najczęściej odwiedzanym miastem jest **Lund** – miasto założono już w XI w. przez króla duńskiego Kanuta Wielkiego. Znajduje się tu słynna katedra romańska z 1080 r., zaliczana do najokazalszych w całej Skandynawii. Zabudowa starego Lundu tworzy wspaniałą skansen „Kultur”.

Drugim ważnym celem turystycznym jest **Kalmar**, kiedyś twierdza morska i hanzeatyckie miasto znane z zawartej tu w 1397 r. unii kalmarskiej mającej objąć wszystkie kraje skandynawskie. Zachował się tutaj renesansowy zamek z XVI w. i muzeum ze skarbem

3) Geografia turystyczna świata, cz. 1., pod red. J. Warsznińskiej, PWN, Warszawa 2001, s. 259.

ze statku Kronen. Wśród innych miast w tym regionie na uwagę zasługują Helsingborg, Landskrona i **Malmö** (trzecie co do wielkości miasto i ważny port, zamek Malmöhus). Na wybrzeżu Skanii, słynącym z piaszczystych plaż, najbardziej znanym kąpieliskiem jest **Karlskrona** (wpisana na listę UNESCO), a następnie **Ystad** i **Trelleborg**, będące jednocześnie ważnymi portami pasażerskimi Szwecji (połączenia promowe). Wzdłuż wąskiego pasa wybrzeża nad Kattegatem ciągnie się ważna strefa wypoczynkowa, koncentrująca głównie krajowy ruch turystyczny. Znajduje się tu wiele kąpielisk i ośrodków wypoczynkowych: Varberg, Falkenberg, Halmstad, Bastad, Angelholm, ośrodki wypoczynkowe półwyspu Kullen, Helsingborg i Skanör oraz Falsterbo.

Wyspy Gotlandia i Olandia

Turystyka na tych wyspach rozwinęła się po II wojnie światowej, dawne osady rybackie przekształciły się w kąpieliska i ośrodki żeglarskie, odnotowano duży ruch lotniskowy.

Na Gotlandii najczęściej odwiedzane jest **Visby** (dawna stolica Gotów). To stare miasto posiada bardzo ciekawą architekturę, otoczone jest murami obronnymi, a ogólnym wyglądem przypomina miasteczka południowej Europy. Visby było członkiem Hanzy.

Podobny charakter (choć w mniejszej skali) ma Olandia. Przyjazdy turystów na Olandię nasiliły się od czasu, gdy wyspa została połączona najdłuższym wtedy w Europie mostem (6 070 m) z miastem Kalmar na stałym lądzie. Dodatkową atrakcją wyspy są pałace, wiatraki, zamki. Główne miasto Olandii – **Borgholm** ma najpiękniejszą plażę w Szwecji. Na uwagę zasługuje tu starożytna osada Ektorp.

Szwecja Środkowa

W tej części kraju dużą rolę odgrywają jeziora, z których największe to: Vänern (trzecie co do wielkości w Europie), Vätter, Skagern. Połączone rzekami i systemem kanałów (np. Kanał Gotajski) tworzą system dróg wodnych wykorzystywany m.in. dla uprawiania żeglarstwa. Wzdłuż brzegów jezior prowadzą malownicze, atrakcyjne krajobrazowo drogi. Nad jeziorami powstały ośrodki wypoczynkowe i uzdrowiska (np. Amal, Vanersborg, Hjo, Medewi).

Część zachodniego wybrzeża Szwecji na odcinku od Göteborga do granicy z Norwegią ma charakter wybrzeża fiordowego ze skalnymi wyspami i zatokami. Zlokalizowano tu takie kąpieliska jak Kungshamm, Lysekil, Smögen, Strömstad. Na szczególną uwagę zasługują walory kulturowe, m.in. słynne rytu skalne w Tanum, groby kamienne w Bohus oraz kamienie runiczne w Rök nad jeziorem Vätter. Położona nad tym jeziorem **Vadstena** była znanym ośrodkiem życia kulturalnego Szwecji i z tego okresu pozostały kościoły i klasztory wzniesione przez św. Brygidę – patronkę Szwecji.

Najważniejszym ośrodkiem turystyki w tym rejonie jest **Göteborg** – drugie co do wielkości miasto Szwecji z licznymi zabytkami i akcentami nowoczesnej architektury (sala widowiskowa Scandinavium na 13 tys. miejsc), wielki ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady Volvo) i handlowy. W Göteborgu znajduje się jeden z najpiękniejszych na świecie lunaparków, Lisberg, najstarszym zabytkiem jest Kronhuset z 1643 r., obecnie mieszczący Muzeum Miejskie. Ciekawe jest Muzeum Sztuki kuszące turystów cennym obrazami malarstwa europejskiego i skandynawskiego.

Szwecja Wschodnia

Region ten obejmuje Sztokholm i okolice – część Pojezierza Środkowoszwedzkiego oraz wschodnią część wybrzeża Bałtyku.

Wybitnym w skali Europy ośrodkiem ruchu turystycznego jest stolica kraju **Sztokholm** (1,6 mln mieszkańców), położony na 14 wyspach, nad jeziorem Mälaren, którego 1/3 powierzchni zajmuje woda. Najstarsza część miasta to Gamla Stan, mieści się tu rezydencja królewska, parlament, katedra, Muzeum Średniowieczne Sztokholmu, w którym można obejrzeć m. in. modele osiedli średniowiecznych, łodzie i inne przedmioty związane z epoką. Wart obejrzenia jest również Pałac Królewski. Można tu podziwiać powozy królewskie, średniowieczne zbroje, a także skarbiec, w którym znajdują się m.in. insygnia królewskie. Duże wrażenie wywiera srebrny tron królewski królowej Krystyny. Po zwiedzaniu starego miasta można odpocząć w parku Kungsträdgården.

Na południowym wschodzie od Sztokholmu leży wyspa Djurgården – zielony park, który był terenem królewskich polowań. Znajduje się tu Muzeum Okrętu Vasa, oglądamy w nim czterystuletni okręt Vasa, który zatonął podczas swojego pierwszego rejsu. Jest to największa atrakcja turystyczna Skandynawii. W Djurgården oprócz zwiedzania można się zabawić w wesołym miasteczku Gröna Lund, a także w Junibacken, parku, w którym można spotkać postacie z książek Astrid Lindgren. Piękna przyrodę można podziwiać w ogrodzie Rosendal.

Stara Uppsala to dawna siedziba królewska, gdzie obecnie znajdują się trzy kurhany królewskie i wiele wykopalisk archeologicznych. Innym miejscem godnym uwagi jest Zamek Gripsholm z XVI wieku, to tu znajduje się w oryginalnym stanie XVIII wieczny teatr Gustawa III. Julita Gärd to największe pod względem powierzchni muzeum na świecie. Można tam zobaczyć, jak wyglądała posiadłość ziemska w Szwecji. Aby dowiedzieć się, jak były urządzone dworki szlacheckie na początku XIX wieku, należy się wybrać do zamku Nynäs. Jednym z najważniejszych zabytków jest walońska huta żelaza w Österbybruk, jedyna w Europie huta – kuźnia.

Z portu w Västerås nad jeziorem Mälaren można się przepłynąć kopią łodzi wikingów o nazwie „Anund”. Natomiast w mieście **Birka** można zwiedzić Muzeum Wikingów, które znajduje się na liście Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. Na liście UNESCO znajduje się także Huta Engelsberg, która powstała w XVIII wieku i do tej pory jest całkowicie zachowana. Ciekawym obiektem jest Pałac Skokloster z XVI wieku, jeden z najwytworniejszych pałaców barokowych w Europie. W Sali znajduje się kopalnia srebra, do zwiedzania udostępnione są chodniki położone na głębokości 40–60 metrów. Niewątpliwą atrakcją jest Zamek Tidö z 1625 roku, gdzie mieści się muzeum zabawek gromadzące ponad 35 000 eksponatów.

W pałacu Drottningholm, dawnej rezydencji szwedzkiej rodziny królewskiej, znajduje się tu unikalny Teatr Dworski, w którym latem odbywają się przedstawienia przy wykorzystaniu maszynierii scenicznej z XVIII wieku. Pałac znajduje się na liście Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO.

Sztokholmski archipelag liczy 24 000 wysp i jest to największy archipelag świata. Nie ma na świecie drugiego takiego miejsca. Latem jest tu wyjątkowo pięknie. Sosnowe lasy i morze, spokojne plaże to wymarzone miejsce na wypoczynek. Na wyspie Gällnö znajduje się rezerwat przyrody, w którym można podziwiać przepiękną naturę. Natomiast wyspa Svartsö słynie z owiec pasących się na łąkach, krystalicznych jezior oraz lasów.

Na północ od Sztokholmu, wzdłuż Zatoki Botnickiej rozciągają się piaszczyste plaże, doskonale przygotowane dla potrzeb wypoczynkowych. Na całej długości tego odcinka zlokalizowano szereg nowoczesnych, komfortowo wyposażonych kąpielisk i ośrodków sportów wodnych. Najbardziej znane kąpieliska tej strefy to Sundsvall, Ala i Hudiksvall.

W mieście **Gävle** znajduje się niezwykle interesujące Muzeum Szwedzkiego Kolejnictwa. Ekspozycjami są nawet ponad stuletnie parowozy, a także wagon kolejowy myśliwski pochodzący z 1859 roku. Wspaniałą rozrywkę gwarantuje wesołe miasteczko Furuvik. Warto odwiedzić centrum **Sundsvall** – „kamiennego miasta”. Największe wrażenie robią pięciokondygnacyjne domy. Wnętrze kościoła Gustawa Adolfa wygląda jakby było poskładane z ogromnych klocków Lego. Niezwykłą atmosferę posiada wioska rybacka **Spikarna**, w której wszystkie drewniane domy od wieków malowane są na czerwono. W **Murberget** znajduje się drugi co do wielkości skansen w Szwecji, w którym można podziwiać stare chaty, kościół i czynną do dnia dzisiejszego XIX-wieczną restaurację.

„**Wysokie Wybrzeże**” Zatoki Botnickiej charakteryzuje się wzgórzami o łagodnych zboczach, dziesiątkami wysp i terenami urozmaiconymi dolinami. Niezwykle malownicze są **wyspy**: Högbonden, Ulvön i Trysunda. Ogromną popularnością cieszy się mała wysepka Högbonden, na której jedynym budynkiem jest latarnia morska. W mieście **Umeå** w okresie zimowym (styczeń, luty) wielką atrakcją jest zorza polarna. Znajduje się tu także skansen, którego najstarszym obiektem jest brama pochodząca z XVII wieku, poza tym obejrzeć warto kościół, wiatrak, a także wędzarnię mięsa wieprzowego.

Warto również wybrać się do **Pite Havsbad**, przepięknego kurortu ze wspaniałymi plażami, basenami, zjeżdżalnią, sztucznymi wodospadami i saunami.

Dalarna

Charakterystyczne dla tego regionu są góry, jeziora, łąki pełne kwiatów i małe wioski. W największym mieście tego regionu **Borlänge** ciekawym obiektem jest **Muzeum Jussiego Björlinga**, poświęcone życiu i twórczości słynnego tenora. Znajduje się tu także skansen rzemiosła Stara Zagroda. Ogromną popularnością cieszą się kopalnie miedzi w **Falun**. Przy kopalni otwarto muzeum poświęcone historii wydobycia miedzi w Falun. Panoramę miasta można obejrzeć ze **wzgórza Lungnet**, na którym znajduje się Narodowy Stadion Narciarski. Ogromną atrakcją jest dom artysty **Carla Larssona**, którego ściany zostały pomalowane przez niego samego. Niedaleko miasta znajduje się jezioro Siljan, które powstało dwa miliony lat temu na skutek uderzenia meteorytu o ziemię.

Sälen to duży kurort narciarski, w którym znajduje się ponad sto tras zjazdowych. Są tu zarówno łagodne stoki dla początkujących narciarzy, jak i trudne trasy dla zaawansowanych. Latem można tu łowić ryby, wybrać się na spływ kajakowy lub bobrowe safari. W miejscowości **Särna** znajduje się największy w Szwecji **wodospad Njupesjär** (125 m). Warto zobaczyć największy w Europie park niedźwiedzi w Orsy. W **Asarnie** znajduje się Muzeum Wychodków. Jest tam kolekcja wygódek i garnków używanych na przestrzeni dziejów przez Szwedów.

W skansenie Kraina Historyczna Jämtli w **Östersund** ludzie pracują tak jak ich przodkowie. Ubierają się również tak jak za dawnych czasów. Można się tu poczuć jak w wiosce z VII wieku, a nawet pomóc w pieczeniu ciasta czy ścinaniu drzew.

Norrland

Północna Szwecja to największy, ale i najbardziej wyludniony region Szwecji, znaczna część obszaru leży za kręgiem polarnym. Spotkamy tu zjawiska „białych nocy”, a w zimie „zory polarny”. Istnieją tu dobre warunki dla uprawiania turystyki zimowej, zwłaszcza wędrówek narciarskich, m.in. z Abisko do Dalarny prowadzi narciarski „Szlak Królewski”. Można skorzystać z noclegu w lapońskich namiotach zwanych kata i poznać oryginalny

folklor lapoński. Najciekawszą miejscowością jest **Tärnaby**, miejsce urodzenia słynnego szwedzkiego narciarza Ingmara Stenmarka. W Zagrodzie Saamów, która jest muzeum poznaje się całą kulturę i obyczaje mieszkańców Laponii. Aby zobaczyć życie codzienne Lapończyków, należy się wybrać do wioski **Gasa**. Można się tu nauczyć wypiekać tradycyjny chleb tego regionu. Niezwykle interesujące jest Muzeum Srebra w **Arjeplog**, gdzie eksponatami jest kolekcja lapońskich wyrobów ze srebra, m.in. srebrna rzeźbiona kolia. Miłośnicy natury powinni odwiedzić **Ogród Górski**, w którym rosną m.in. takie rośliny jak: jaskier lodowcowy, wrzos królewski i dębik górski. Ogromną atrakcją jest zwiedzanie kopalni miedzi i złota w **Malmberget**. W **Avvakjjo** znajduje się jedyne na świecie Muzeum Komarów.

Duże wrażenie wywiera wielki kościół w **Kirunie** zbudowany w stylu lapońskiej chatki – z dębowych belek i krokwi. W miejscowości **Jukkasjärvi** co roku w październiku budowany jest Lodowy Hotel. Jest to największe igloo na świecie. Hotel czynny jest od połowy grudnia do momentu stopnienia. Punktem wypadowym w rejon północnej Szwecji jest miasto portowe **Luleå**. Na uwagę zasługuje 200 km odcinek wybrzeża z szerokimi plażami i wyjątkowo, jak na te szerokości geograficzne, ciepłą wodą (18° C) – zwany Lapońską Riwierą.

Szwecja to kraj, w którym najwcześniej w Europie powstały parki narodowe. Są one ciągle przedmiotem zainteresowania licznej rzeszy turystów. Najdalej na północy leżą dwa parki Vadvetjället i Abisko (rejon Kebnekaise). Ochronie podlega tu górską przyroda. Stora Sjöfallet, Sarek i Padjelanta to parki chroniące środowisko wielkich jezior górskich, lodowców i wodospadów. Park Narodowy Gotska Sando (wyspa) chroni bogatą przyrodę nadmorską, a w park narodowy Dalby Söderskog – resztki liściastej puszczy Skanii.

Ruch turystyczny

Wśród krajów skandynawskich obok Norwegii Szwecja przyjmuje największą liczbę turystów zagranicznych. Szacuje się, że rocznie (2007 r.) odwiedza Szwecję ponad 5,2 mln turystów (bez przyjazdów z krajów sąsiednich). Najliczniej odwiedzają Szwecję turyści z Niemiec, Wielkiej Brytanii, Holandii, Francji i USA.

Szwedzi charakteryzują się dużą aktywnością turystyczną, zwłaszcza jeżeli chodzi o wyjazdy zagraniczne. Najczęściej wyjeżdżają do krajów basenu Morza Śródziemnego oraz do Niemiec i Austrii. Znaczna część turystów udaje się także do Polski.

Bilans turystyczny Szwecji jest ujemny. W 2005 roku Szwedzi wydali na podróż zagraniczne około 13,9 mld USD, natomiast obsługa turystyki zagranicznej przyniosła Szwecji 12 mld USD.

Szwecja – Göteborg, port i wieżowiec „pomadka” (fot. Z. Kruczek)

Szwecja – Tanum, na drugim planie ryty naskalne z epoki brązu (lista UNESCO) (fot. Z. Kruczek)

FINLANDIA (Republika Finlandii, Suomen tasavalta)

Powierzchnia: 338 145 km²	Ludność: 5 255 580	Gęstość zaludnienia: 16 os./km²
Stolica: Helsinki	Znak rejestracyjny: FIN	Skrót waluty: EUR
PKB: 32 736 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Republika Finlandii – państwo w północnej Europie nad Morzem Bałtyckim, graniczy ze Szwecją, Norwegią i Rosją, zajmuje obszar 338,1 tys. km². Do Finlandii należy około 30 tys. przybrzeżnych wysp i wysepek, największe z nich to Wyspy Alandzkie, położone w Zatoce Botnickiej.

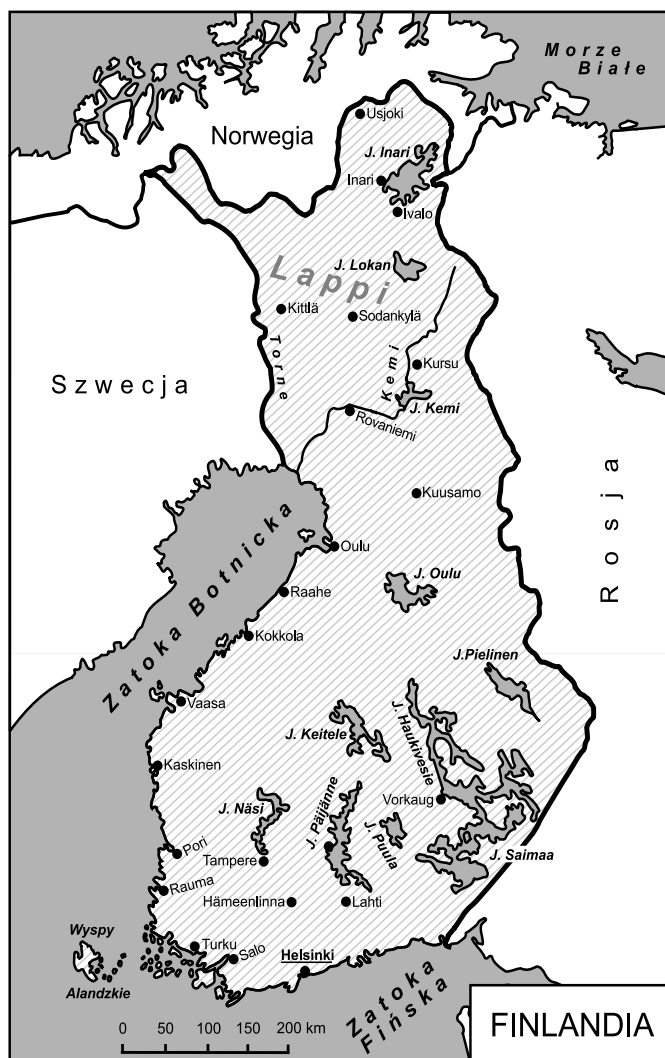
Stolicą kraju są Helsinki (560 tys. mieszkańców). Republika Finlandii liczy około 5,2 mln ludności. Finowie (łącznie z Karelami) to ponad 93% mieszkańców, aż 6% to Szwedzi. Żyje tu niewielka grupa Lapończyków (około 6 tys.), którzy nazywają siebie Saami.

Gęstość zaludnienia Finlandii jest słaba (16 osób na km²). Najgęściej zamieszkane są obszary na południu kraju i wzdłuż wybrzeży. Około 61% ludności mieszka w miastach.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Większość powierzchni kraju stanowią niziny z młodą rzeźbą polodowcową. Ciągłą się one nad Zatoką Botnicką i zajmują południową część kraju. Na zachodzie wyróżnia się Nizinę Wschodniobotnicką, na południu Nizinę Południowofińską. Naturalne zachodnie i południowe granice Finlandii wyznaczają Zatoka Botnicka i Zatoka Fińska, pomiędzy którymi rozciąga się poprzecinane ciągami wzniesień morenowych Pojezierze Fińskie z 60 tys. jezior. Jeziora zajmują 188 tys. km², bardzo liczne są bagna i torfowiska. W środkowej części kraju ukształtowanie terenu ma cechy południowych pojezierzy i leżących na północ wyżyn. Na północ i wschód obszar podnosi się i przechodzi w Wyżynę Lapońską (500 m n.p.m.), ponad którą wznoszą się ostańce (tunturi). Na północ od Koła Podbiegunowego rozciąga się Laponia Fińska, stanowiąca przedgórze Gór Skandynawskich, w których znajduje się najwyższy punkt kraju, szczyt Haltiatunturi 1 328 m n.p.m. Linia wybrzeża typu szkierowego jest silnie rozwinięta, z dużą ilością małych wysepek. Lasy zajmują 69% powierzchni kraju, co stanowi najwyższy odsetek w Europie. Około 10% powierzchni zajmują jeziora, których jest 55 000. To jeziora sprawiły, że Finlandia nazywana jest „krajem tysiąca jezior”. Do największych należą: Saimaa (1 700 km), Päijänne (1 065 km), Oulujärvi (900 km), Kalla (900 km) oraz Inari (1 386 km). Finlandia nie posiada zbyt długich rzek. Do najdłuższych można zaliczyć: Kemi 550 km i Tornio 408 km.

W Finlandii jest klimat umiarkowany chłodny. Zima trwa tu długo (od końca października do kwietnia), lato od czerwca do września, lecz jest ciepłe. Średnia temperatura najcieplejszego miesiąca, lipca, notowana w Helsinkach, waha się od 13 do 22° C, najchłodniejszego zaś, lutego, wynosi od -8 do -3° C. Średnie roczne opady wynoszą 690 mm. Na dalekiej północy przez dwa miesiące w roku trwa noc polarna, a przez dwa miesiące latem trwa dzień. Finlandia leży w strefie lasów iglastych, przeważają sosna i świerk, które zajmują około 70% zalesionej powierzchni kraju. Jednak oprócz tych gatunków drzew występują jeszcze: brzozy, jarzębiny i jałowce. W części południowej znajdują się lasy mieszane, w północnej roślinność tundrowa. Zwierzęta typowo fińskie to ptaki: łabędź krzykliwy jest narodowym

ptakiem Finlandii. Miejsca wylęgowe mają tu także birkuty, orły bieliki, rybołowy. Z typowych ssaków żyjących na terenie kraju wymienić należy łosie i renifery, wiewiórki polatuchy, a także foki nerpy; z ryb natomiast przede wszystkim szczupaki, łososie, trocie, okonie, lipienie, sieje, miętusy, leszcze. Warunki naturalne umożliwiają rozwój roślinności i możliwość uprawy roślin pastewnych i żywieniowych nawet na północnych terenach.

Finlandia posiada 32 parki narodowe o łącznej powierzchni 7400 km², najbardziej znane to: **park Lemmenjoki**, największy Park Narodowy w Finlandii (2 855 km²); **Park Narodowy im. Urho Kekkonena** (prezydenta fińskiego), drugi pod względem wielkości, zajmuje obszar 2 538 km², **Park Oulanka** (lub Kuusamo – 272 km²) strome zbocza, kaniony, spienione wodospady to tylko nieliczne

atrakcje, jakie oferuje nam park Oulanka; **Pyhänturi** (44 km²) obejmujący część łańcucha górskiego, wąwozy i rzeki; **Park Narodowy Seitsemien** (42 km²) niedaleko miasta Tampere, gdzie znajduje się kilkadziesiąt jezior i stawów – idealne miejsce dla miłośników przyrody; niedawno założony, blisko stolicy **Park Narodowy Nuuksio** (31 km²) z dużą ilością jezior i wysp skalnych oraz **Park Narodowy Helvetinjärvi** (30 km²). Znanymi miejscami w parku są: Jezioro Diabła i Jezioro Helvetinkolu. Oprócz nich w parku są również inne jeziora, w wąwozach.

Komunikacja

Mimo niekorzystnych warunków naturalnych (błoto, zamarzanie portów, rozległe akweny) komunikacja Finlandii jest dobrze zorganizowana.

Sieć dróg liczy łącznie 78 tys. km, ale tylko około 800 km to autostrady. Drogi kołowe docierają do wszystkich zakątków Finlandii. Sieć kolejowa ma długość 5,8 tys. km i podobnie jak w Rosji wykorzystuje szerokie tory.

Wielkie znaczenie ma żegluga śródlądowa, przybrzeżna i transport morski (linie promowe). Główne porty morskie to Helsinki, Turku, Kotka, Hanko, Pori, Oulu.

W ostatnich latach szybko rozwija się komunikacja lotnicza. Najważniejsze porty lotnicze to: Helsinki (znaczenie międzynarodowe), Turku, Vaasa, Oulu i Rovaniemi.

Baza noclegowa

W hotelach i innych obiektach hotelarskich Finlandii do dyspozycji turystów pozostaje około 110 tys. miejsc noclegowych zlokalizowanych w większości w hotelach. Są to najczęściej nowe obiekty o wysokim standardzie. Dobrze rozwinięta jest też baza parahotelowa, na którą składają się pensjonaty, wioski wypoczynkowe (około 200), schroniska turystyczne, schroniska młodzieżowe, hotele letnie (w internatach, budynkach szkolnych) oraz sieć kempingów.

Regiony turystyczne

Na terenie Finlandii wyróżnia się cztery najważniejsze regiony turystyczne.

Niziny nadmorskie i Wyspy Alandzkie

Region ten obejmuje równinne obszary kraju (Nizina Południowofińska i Wschodniobotnicka), tereny pokryte lasami, bagnami i torfowiskami oraz licznymi jeziorami. Jest to również najgęściej zaludniona i najlepiej rozwinięta gospodarczo prowincja Finlandii.

Głównym ośrodkiem krajowego i zagranicznego ruchu turystycznego są **Helsinki**. Helsinki zwane „Córą Bałtyku” to miasto kontrastów, w którym obok malowniczych perełek architektury drewnianej i monumentalnej, bogato zdobionych XVIII- i XIX-wiecznych budowli z fińskiego granitu, wyrastają szklane domy przyszłości.” Miasto leży na wąskim cyplu wcinającym się w morze. Otoczone jest wieloma wysepkami. W centralnej części ma wygląd neoklasycy. Większość budynków to dzieła carskiego architekta Carla Ludwiga Engla (po pożarze miasta na początku XIX w.). W środku miasta znajduje się Plac Senacki, który jest perłą architektury z neoklasycystycznymi budowlami. Na placu stoi katedra luterańska, przed nią konny pomnik cara – księcia fińskiego. Wokół placu znajdują się: Uniwersytet Helsiński, Biblioteka Uniwersytecka, Pałac Rządu, Dom Szlachty oraz dom Sederholma, który jest najstarszym kamiennym budynkiem w mieście. Z placu widać wspaniałe kopuły prawosławnej Katedry Uspeńskiej, która pochodzi z 1868 roku i znajduje się ona na wyspie Katajanokka. Godny obejrzenia jest kościół TempPELLIAUKIO Kirkko wydrążony we wnętrzu skalnego (granitowego) pagórka, ze wspaniałą akustyką. Z góry budowla przypomina latający spodek.

Od Portu Południowego, który jest najruchliwszym portem pasażerskim w Helsinkach, ciągnie się plac targowy. Nad zatoką Töölönlahti znajdziemy centrum kongresowe i koncertowe Finlandia-Talo oraz Operę Narodową, w której scena operowa i baletowa są na najwyższym poziomie. W Parku Sibeliusa można podziwiać pomnik przedstawiający wielkie srebrne, surrealistyczne organy oraz maskę twarzy sławnego kompozytora. Największą kolekcję dzieł artystów fińskich można podziwiać w muzeum sztuki – Ateneum. W Muzeum Narodowym obejrzyć można stroje, sprzęty i dzieła sztuki związane z folklorem narodowym. Miłośnicy sportu powinni zobaczyć pomnik sławnego biegacza Paavo Nurmi i odwiedzić Stadion Olimpijski, na którym odbywają się liczne międzynarodowe imprezy sportowe. Z wieży znajdującej się na stadionie można oglądać panoramę miasta. Świetną zabawę gwarantuje wesołe miasteczko Linnanmäki. Warto wybrać się na wycieczkę statkiem

w celu obejrzenia forticy Suomenlinna. Została zbudowana w 1748 r. przez Szwedów, a jej zadaniem była ochrona miasta przed atakiem od strony morza. Zbudowana na 5 wyspach jest połączona tunelem ze stałym lądem. Obecnie mieszczą się tu Muzea: Wojska i Obrony Przybrzeżnej (obiekt na liście światowego dziedzictwa UNESCO).

Wyspy Alandzkie (**Åland, Ahvenanmaa**) to 6,5 tys. wysp położonych na Morzu Bałtyckim. Teren jest zamieszkiwany przez 25 000 osób, w większości Szwedów. Kraina posiada własną flagę, znaczki. Na wyspach językiem urzędowym jest szwedzki. Alandy mają urozmaiconą linię brzegową. Można tu oglądać wysokie skaliste wyspy, a także spokojne zatoki. Główną miejscowością turystyczną jest **Mariehamn** (Muzeum Morskie, Muzeum Alandzkie, park rozrywki Ålandsparken). Wyspy połączone są promami (Viking Line, Silja Line) ze Sztokholmem, Turku i Helsinkami. Wyspy Alandzkie znane są z najcieplejszego w kraju klimatu oraz wielu zabytków, takich jak: kościoły, twierdza Kostelholm, warownia Bergbode; są rajem wycieczkowym dla mieszkańców północnej Skandynawii.

W zachodniej Finlandii nad rzeką Aura, u jej ujścia do Bałtyku leży **Turku** – pierwsza stolica Finlandii. Jedną z jej atrakcji są restauracje na przycumowanych statkach. Najważniejszą budowlą, która mieści się w centrum miasta, jest katedra Tuomiokirkko z XIII w., narodowa świątynia Finlandii. To w niej znajdują się relikwie władców państwa. Drugą ważną budowlą jest zamek Turun Linna z XIII wieku. Po drugiej stronie katedry znajduje się Muzeum Morskie i Obserwatorium. Z tego miejsca można podziwiać archipeląg położony w pobliżu Turku. Ciekawy jest skansen w Luostarinmäki, który nosi nazwę Muzeum Rękodzielnictwa. Znajduje się tam około trzydziestu warsztatów rękodzielniczych, które mówią o dawnych czasach. Na zachód od Turku leży miejscowość **Naantali**, w której znajduje się wymarzone miejsce dla dzieci – Dolina Muminków. Świat Muminków został stworzony przez pisarkę Tove Jansson.

Pojezierze Fińskie

Region Pojezierza Fińskiego posiada zarówno walory krajobrazowe, jak i kulturowe. Istnieją tu dobre warunki dla turystyki aktywnej – żeglarstwa, kajakarstwa, turystyki narciarskiej i różnych sportów zimowych. Na jeziorami biegają malownicze, tzw. „srebrne szlaki”. Głównym ośrodkiem turystycznym jest **Lahti**, miasto otoczone jeziorami i lasami, znane ze sportów zimowych. Inną atrakcją Lahti jest rynek w centrum miasta, kościół Krzyża zaprojektowany przez słynnego fińskiego architekta Alvara Aalto, liczne muzea oraz bardzo popularny Park Laune. **Tampere** to miasto otoczone przez przezrocyste jeziora i gęste zielone lasy. Całą panoramę miasta można obejrzeć ze wzgórza Piispala. Leży pomiędzy dwoma jeziorami, oprócz pięknej przyrody jest tu wiele atrakcji: wesołe miasteczko Särkänniemi, delfinarium, planetarium. W mieście znajduje się także Opera Tampere oraz kawiarnie i domy towarowe.

Znanym ośrodkiem turystycznym jest **Aulanko**, w pobliżu którego znajduje się jeden z najwspanialszych parków narodowych Europy, jest to jednocześnie punkt wypadowy dla wycieczek w pobliskie okolice (łodziemi, statkami, autobusami i pieszo). **Jyväskylä** to miasto w środkowej Finlandii, nad jeziorem Päijänne. W tym miejscu można obejrzeć wiele ciekawych obiektów i wydarzeń, np. rajdy samochodowe, Festiwal Sztuki. W odległości 15 km od miasta w miejscowości Muurame można zwiedzić Muzeum Sauny, w którym przedstawiono historię i tradycję fińskiej sauny. Godny uwagi jest również kościół z 1764 roku w **Petäjävesi** znajdujący się na liście UNESCO. Kuopio jest centrum fińskiego pra-

wosławia (muzeum rusko-bizantyjskiej sztuki cerkiewnej). Ośrodkiem turystyki wodnej jest **Savenlinne** nad jeziorem Saimae. We wschodniej części pojezierza, w pięknej krainie Mikkeli, głównymi ośrodkami ruchu turystycznego są: Varkaus i Punkaharju.

Pojezierze Środkowofińskie

Na północ od Pojezierza Fińskiego rozciąga się Pogórze Środkowofińskie, o dogodnych warunkach dla wędkarstwa i łowiectwa. W okolicach Kuusamo leży tzw. **fińska Szwajcaria** z wodospadami i licznymi wąwozami. Obecnie jest to również centrum turystyki narciarskiej. Często odwiedzane miejsca w tym regionie to Oulu (również jezioro) oraz Kemi (hotel „Lodowy Zamek”). W Kajaani nad jeziorem Oulu powstał słynny fiński poemat historyczno-mityczny „Kelevali”.

Laponia

Laponia to wyjątkowe miejsce. Latem słońce świeci tu bez przerwy podczas tzw. *białych nocy*. Zimą występują *zorce polarne*, które wywierają ogromne wrażenie.

Jest to rozległa wyżyna o wysokości 300–400 m n.p.m., gdzie panuje klimat polarny: zimy są długie, a pory letnie krótkie. Naturalną roślinność stanowi tundra, na południu lasy sosnowe i świerkowe. Na terenie kraju wydobywane są rudy: żelaza, niklu i apatytów, miedzi, złota, srebra. Lapończycy zajmują się hodowlą reniferów.

W Laponii natura jest nieskażona, jest to oaza spokoju i wspaniały cel podróży. W rzece Teno, która stanowi granicę z Norwegią, można łowić łososie. Taką ilością ryb nie może się poszczycić żadna rzeka Europy. Miejscem kultu Lapończyków jest **góra Saana**. W lipcu i sierpniu lasy pełne są jagód i lapońskich malin tzw. moroszek, we wrześniu borówek. W Laponii często spotykamy renifery, których jest prawie tyle ile ludzi w tym kraju. Atrakcyjne obszary Laponii są rajem dla miłośników pieszych wędrówek. Ze szczytów gór – tunturi – można podziwiać przepiękne widoki. Atrakcją turystyczną jest przesiewanie piasku w celu znalezienia ziarenek złota w miejscowości Tankavaara. Przejażdżka psim zaprzęgiem jest przygodą, która na pewno na długo pozostanie w pamięci.

Stolicą Laponii jest Rovaniemi, doskonale wyposażony ośrodek turystyczny na kole podbiegunowym (Napapiiri). Miasto słynie z wioski Św. Mikołaja w Joulumaa, czyli po fińsku Krainie Bożego Narodzenia, w której mieści się siedziba Joulupukin Pajakylä – czyli wioska świętego, który po fińsku zwie się Joulupukki (ang. Santa Claus). Oprócz tego w Rovaniemi znajdują się także muzea, teatry, odbywają się liczne imprezy. Regionalne Muzeum Laponii prezentuje historię tego kraju. Interesujące jest także Centrum Arktyczne – Arktikum – należy do ciekawszych fińskich muzeów, a szczególny zachwyt wzbudza szklany tunel prowadzący nad rzekę Ounasjoki. Główne tematy ekspozycji, częściowo multimedialnej, a częściowo tradycyjnej, to flora i fauna Arktyki, a także kultura Samów i innych ludów zamieszkujących podbiegunowe obszary Europy, Azji i Ameryki Północnej. Atrakcją stanowi również Park Santa, w którym można poczuć atmosferę Świąt Bożego Narodzenia przez cały rok.

Popularnym ośrodkiem turystyki letniej i zimowej za kołem podbiegunowym jest **Ivalo** na południowym brzegu jeziora Inari (lapońskie osiedla nad największym za kołem polarnym jeziorem Inari), Pallastunturi i Kilipisjarvi. Mają one również duże znaczenie dla łowiectwa. Dolina rzeki Tornio słynie z połowów łososi. Atrakcją turystyczną północnej Finlandii są także białe noce, obserwacje zorzy polarnej oraz Lapończycy ze swoją kulturą, sztuką i stadami reniferów. Turystyczną eksplorację utrudniają wyjątkowo liczne i uciążliwe komary.

Ruch turystyczny

Znaczne oddalenie Finlandii od głównych tras turystycznych i potencjalnych rynków turystycznych ograniczało rozwój turystyki międzynarodowej.

Obecnie obserwujemy zwiększający się co roku napływ turystów zagranicznych. W 2007 roku Finlandię odwiedziło 3,5 mln turystów zagranicznych. W tym samym roku turystyka zagraniczna przyniosła Finlandii dochód w wysokości 2,8 mld USD, natomiast na podróże zagraniczne Finów wydatkowano 4,0 mld USD (ujemny bilans turystyczny).

Tundra w Finlandii – Park Narodowy im. Urho Kekkonena (fot. Z. Kruczek)

Finlandia – św. Mikołaj (Santa Claus) przyjmuje w wiosce Joulupukin koto Rovaniemi (fot. Z. Kruczek)

DANIA (Królestwo Danii, Kongeriget Danmark)

Powierzchnia: 43 098 km²	Ludność: 5 411 405	Gęstość zaludnienia: 126 os./km²
Stolica: Kopenhaga	Znak rejestracyjny: DK	Skrót waluty: DKK
PKB: 35 217 USD/1 miesz.	Jednostka monetarna: 1 korona duńska = 100 öre	

Dania leży na Półwyspie Jutlandzkim i otaczających go 405 wyspach (z których zamieszkałych jest ponad 70), liczy 43 098 km². Do Królestwa Danii należą także luźno powiązane z koroną Wyspy Owce (1 399 km² i 48 tys. mieszkańców) oraz Grenlandia (największa wyspa świata – 2 175 600 km² i 55 tys. mieszkańców). Wyspy te od 1948 r. mają status odrębnych, autonomicznych krajów z własnymi parlamentami. Stolicą kraju jest Kopenhaga, licząca ponad 1,8 mln mieszkańców. Danię zamieszkuje ponad 5,4 mln osób. Duńczycy stanowią 95% ogółu mieszkańców. Z innych narodowości najliczniejszą grupę stanowią imigranci z krajów byłej Jugosławii i Turcji, Niemcy oraz Szwedzi. W miastach mieszka około 85% ludności. Ludność w zdecydowanej większości jest wyznania luterskiego (95%), 2% stanowią muzułmanie a 1% katolicy.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Dania leży między Morzem Bałtyckim a Morzem Północnym, a także między centralną Europą a Półwyspem Skandynawskim, na skrzyżowaniu ważnych dróg morskich i lądowych. Łąd i morze przenikają się tu wzajemnie, a setki zatok, cieśnin, mielizn, wysepek i wysp tworzą jakby rozmytą groblę między kontynentem a Półwyspem Skandynawskim. Łądownym trzonem Danii jest długa i wąska Jutlandia. Między Jutlandią a Skandynawią ciągnie się szeroki, dobrze osłonięty trakt wodny z Bałtyku w ocean. Północną część stanowią Skagerrak i Kattegat, południową wypełnia labirynt Wysp Duńskich, przez który biegną trzy wąskie cieśniny: Sund, Wielki Bełt i Mały Bełt dzielące wyspy na dwie grupy: zewnętrzną z Zelandią i wewnętrzną z Fionią.

Rzeźba jest wynikiem działalności lądolodu. Nizinny krajobraz Danii urozmaicają liczne formy akumulacji lodowcowej (przede wszystkim moreny) i jeziora. Najwyższym punktem Danii jest wzniesienie morenowe Yding Skovhøj o wysokości 173 m n.p.m. Wschodnie wybrzeże Jutlandii jest silnie rozczłonkowane, a w niektórych partiach wysokie i skaliste, natomiast zachodnie – bardziej wyrównane i płaskie. Do Danii należy prawie 500 wysp, z których największe to: Zelandia, Fionia, Lolland, Bornholm.

Dania posiada najbardziej umiarkowany klimat spośród krajów skandynawskich, ale pogoda kształtowana bliskością morza może ulegać gwałtownym zmianom. Po deszczowym dniu może nastąpić upalny i odwrotnie, powszechne są bryzy morskie, zwłaszcza wzdłuż zachodniego wybrzeża Jutlandii, gdzie bywają bardzo silne. Lato jest wszędzie słoneczne i pogodne, średnia temperatura lipca wynosi ok. 20° C, często osiąga 30° C. Zimy są chłodne, choć niezbyt surowe, śnieg utrzymuje się od grudnia do początku lutego, temperatura spada czasem do -15° C, ale generalnie utrzymuje się w okolicy 0° C.

Naturalna roślinność Danii należy do strefy lasów liściastych, na pograniczu ze strefą lasów iglastych. Pierwotnymi reprezentantami drzew były buki i znacznie rzadsze dęby,

wiązy i lipy. Jeszcze w epoce wikingów całą Danię pokrywały nieprzebyte bory bukowe. Żyły w nich stada turów i żubrów, można było spotkać niedźwiedzie, bobry i wilki. Do dziś zachowały się zaledwie skromne szczątki dawnych puszczy w postaci dąbrów i dwa nieco większe skupiska leśne: puszcza Roldskov na południe od Alborga i Gribskov w północnej Zelandii. W lasach żyją jelenie, sarny, lisy i zające. Dużo jest ptaków, zwłaszcza morskich. Bardzo oryginalne zespoły roślinne porastają wydmy i wrzosowiska.

Komunikacja

Sieć komunikacyjna Danii, zarówno kolejowa, jak i drogowa, jest bardzo dobrze rozwinięta. Długość dróg utwardzonych wynosi około 71 tys. km. Są to w większości drogi w doskonałym stanie technicznym, przy czym aż 1 tys. km dróg ma charakter autostrad (biegną nimi trasy międzynarodowe: E 20, E 45, E 47, E 55).

Ze względu na wyspiarskie położenie, największe znaczenie posiada jednak transport morski. Powstały liczne przeprawy promowe, jednakże wiele wysp połączono także mostami, Fionię z półwyspem Jutlandzkim (w 2000 r. ukończono budowę mostu (z tunelem) Øresund liczącego 16 km długości, łączącego Zelandię i Szwecję). Pod względem tonażu floty handlowej Dania zajmuje 9. miejsce w Europie. Żeglugę pasażerską obsługuje 60 jednostek. Dania posiada 120 portów handlowych, 124 rybackie i 30 portów wyspecjalizowanych. Komunikacja lotnicza odgrywa dużą rolę, zwłaszcza na liniach międzynarodowych. Działają tu m.in. Skandynawskie Linie Lotnicze (SAS). Głównym portem lotniczym jest Kastrup koło Kopenhagi (w opiniach podróżnych najprzyjemniejszy port lotniczy Europy).

Baza noclegowa

Turystyczna baza noclegowa Danii liczy około 100 tys. miejsc. Dominują miejsca w obiektach typu hotelowego, znaczna liczba miejsc znajduje się na kempingach i polach namiotowych. Rozpowszechnione są też gospodarstwa agroturystyczne. Baza parateloowa czynna jest przede wszystkim w sezonie letnim.

Regiony turystyczne

Dania należy do krajów często odwiedzanych przez turystów zagranicznych. Głównym ośrodkiem ruchu turystycznego jest Kopenhaga. Wyróżnia się w sześć regionów turystycznych – Zelandię (Zelandia Północno-Wschodnia z Kopenhagą i Zelandia Południowo-Zachodnia), Lolland i Falster, Fionia i Langeland, Jutlandia, Bornholm i Wyspy Owcze.

ZELANDIA

Zelandia jest najważniejszym i najczęściej odwiedzanym regionem Danii. Powodem tego jest przede wszystkim fakt, że na wschodnim brzegu tej największej duńskiej wyspy leży stolica kraju. Kopenhaga, choć nie należy do szczególnie dużych miast, zdecydowanie dominuje na całej wyspie. Okoliczne miasteczka, które w niczym nie przypominają ponurych przedmieść metropolii, stanowią jakby jej „sypialnie”. Dopiero dalej na zachodzie i południu kraju zaznaczają się silne wpływy prowincjonalne.

Kopenhaga (København – „port kupców”), stolica, największe i najpiękniejsze miasto Danii, nazywane Paryżem Północy, leży nad Sundem w miejscu, gdzie trzema płytkimi odnogami przebija się on do Bałtyku. Najbardziej malowniczo prezentuje się w okolicach pełnej jachtów przystani Nyhavn. Dla panoramy warto wybrać się na siedemnastowieczną, 36-metrową Okrągłą Wieżę (Runde Tårn), gdzie obecnie znajduje się muzeum i astronomiczne obserwatorium. Należy zaglądnąć do Muzeum Thorvaldsena – najslawniejszego duńskiego rzeźbiarza, twórcy m.in. warszawskich pomników księcia Józefa Poniatowskiego i Mikołaja Kopernika; podobnie jak do parku Tivoli – atrakcyjnego zarówno w okresie Bożego Narodzenia i Nowego Roku, jak i w sezonie letnim.

W centrum można wyodrębnić kilka wyraźnie zróżnicowanych części Kopenhagi. Rdzeń śródmieścia tworzy Indre By, intrygujący labirynt ulic, skwerów i alei. Na placu Rådhuspladsen stoi ratusz, gdzie można wjechać windą na wieżę o wysokości 110,5 m, na szczycie której można obejrzeć piękną panoramę miasta oraz „Zegar Świata” kopenhaskiego zegarmistrza Jensa Olsena. Indre By zaczyna się przy wyłączonym z ruchu deptaku handlowym Strøget. Najbardziej ożywioną częścią miasta są place Gammeltorv i Nytorv, na których odbywają się targi owocowo-warzywne, a kramarze sprzedają ręcznie robioną biżuterię i różne drobiazgi. Nieopodal znajduje się Helligånds Kirke, jeden z najstarszych

kościółów w mieście. Ostatni odcinek Strøget stanowi Østergade, przy której znajduje się Muzeum Rekordów Guinnessa.

Dużo wdzięku ma architektura pałaców Rosenborg i Amalienborg (przed królewską rezydencją odbywa się zmiana warty, przyciągająca turystów). Na przeciwległym krańcu tego obszaru wznosi się forteca Kastellet, otoczona pięknym parkiem Churchilla. W rogu parku, na skałach przy wejściu do portu usadowiła się MAŁA SYRENKA (Den lille Havfrue – brązowa statua z 1913 r.), której sylwetka w niewytłumaczalny sposób wciąż urzeka turystów; stała się ona najbardziej znanym elementem kopenhaskiego pejzażu, symbolem stolicy. Niedaleko znajduje się ciekawa fontanna Gefion, obiekt z legendy opowiadanej przez kopenhaskich przewodników – mitycznej genezy wyspy Zelandia.

Christiansborg oddzielony fosą od Indre By, osadzony na wyspie Slotsholmen, to centrum administracyjne kraju. Tutaj mieści się parlament i biura rządu, a także wiele muzeów i ruiny zamku biskupa Absalona.

Most przerzucony nad Inder Havnen prowadzi z Christiansborgu na wyspę Amager i do położonego na niej Christianshavn. Jest to ciasna, gęsto zabudowana dzielnica robotnicza z przyjemnymi domkami w stylu holenderskim, stojącymi frontem do morza. Wśród drzew ukrywa się błękitno-złota wieża kościoła Vor Frelsers Kirke. Wieża jest jednym z najbardziej charakterystycznych elementów pejzażu stolicy. Na szczyt wieży wiedzie aż czterysta krętych, śliskich, zwężających się stopni. Jednak trud wspinaczki zostaje nagrodzony wspaniałym widokiem na Kopenhagę i okolice.

Kilka ulic za kościołem znajduje się Christiania, obszar długo zajmowany przez wojsko, a współcześnie zasiedlony przez młodych bezdomnych. Ta „alternatywna społeczność” do dziś budzi kontrowersje wśród Duńczyków.

Na zachód od centrum miasta rozciąga się Vesterbrogade, znajduje się tutaj druga po Syrence wizytówka Kopenhagi – Park Tivoli, ogrody rozkoszy. Na terenach ogrodów znajdują się liczne fontanny, rozmaite karuzele i kolejki. Wprost z Tivoli można się udać do Muzeum Figur Woskowych Louis Tussaud. Na północ od Vesterbrogade mieści się Planetarium Tycho Brache, największe planetarium w Skandynawii, nazwane imieniem światowej sławy duńskiego astronoma.

Warto wybrać się na plażę na wyspie Amager. Po przeciwnej stronie lotniska leży Dragør, pełna swoistego uroku, brukowana wioska rybacka, z której odpływają promy do Limhamn w Szwecji.

Zaraz za przedmieściem znajduje się Charlottenlund, z przyjemną plażą, idealną dla miłośników morskich i słonecznych kąpeli. Największą atrakcją miasteczka jest Duńskie Akwarium, szczycące się niezwykłą kolekcją ryb tropikalnych, rekinów, krokodyli i żółwi.

Na północ od Kopenhagi, wzdłuż drogi biegnącej wybrzeżem, znajduje się znakomite muzeum sztuki współczesnej Louisiana, a kawałek dalej w Rungsted, niedaleko Helsingørem, ciekawe muzeum Karen Blixen.

Wybrzeże na północ od Kopenhagi aż do Helsingør cieszy się wielką popularnością jako „**duńska Riwiera**”. Nazwa ta pasuje do szeregu dawnych, maleńkich, niegdyś rybackich osad, obecnie zamienionych w siedziby bogatej elity.

Strategiczne położenie nad 4-kilometrowym pasem wód cieśniny Sundu, łączącej Morze Północne z Bałtykiem, ma **Helsingør**. Ważnym elementem miasta jest forteca Kronborg Slot usytuowana na piaszczystym kosmyku lądu, ciągnącym się ku morzu, kojarzona z Zamkiem Elsynor i szekspirowskim księciem Hamletem (obiekt na liście dziedzictwa UNESCO).

Poza rejonem przystani, z dala od zamku znajduje się dobrze zachowana średniowieczna dzielnica. Niedaleko Helsingøru rozciąga się kilka najlepszych plaż Zelandii i ładnych,

malowniczych wiosek rybackich. Najbardziej ruchliwą i zatłoczoną wioską jest Hornbæk, ze wspaniałymi plażami oraz niezapomnianymi widokami na Kullen, skalisty cypel, wystający ze szwedzkiego wybrzeża. Inne ciekawe wioski rybackie to Gilleleje, Tisvildeleje oraz Tisvilde Hegn (las z powykręcany i powyginany przez wiatr drzewami, które zostały posadzone w XVIII wieku dla ochrony przed ruchomymi piaskami).

Obszar w głębi wyspy, poczynając od wybrzeży Północnej Zelandii, to kraina lasów i jezior. Zachodnia część Esrum Sø jest zajęta przez Gripskov, gęsty, zwarty las starych dębów i buków. W pobliżu znajduje się **Fredensborg Slot**, osiemnastowieczny zamek zbudowany przez Fryderyka IV dla upamiętnienia Traktatu Pokojowego ze Szwecją.

Między Kopenhagą a zachodnim wybrzeżem Zelandii najbardziej atrakcyjne jest **Roskilde**, dawna stolica Danii. Zachowała się znakomita katedra Roskilde Domkirke (z królewskimi grobowcami), założona w XII w. przez biskupa Absalona (później rozbudowywana). Ciekawe jest położone nad fiordem Muzeum Łodzi Wikingów (pięć wspaniałych łodzi Wikingów wydobytych z fiordu, w którym były zatopione w celu stworzenia blokady przed najeżdżcą). Można popłynąć statkiem w górę pięknego fiordu do Frederikssund lub zwiedzić Glasgalleriet – galerię prac ze szkła. Poza Roskilde, zachodnia Zelandia jest równinna, spokojna i nieciekawa. Podróżują po niej głównie osoby zmierzające do Kalundborga, by dostać się na prom do Århus. Jedynym miejscem wartym zainteresowania jest Półwysp Hornsherred, który oddziela fiord Roskilde od fiordu Ise. W środkowej Zelandii najciekawsze jest **Ringsted**, obecnie tylko farmerska osada, ale w okresie od Wikingów do Reformacji jedno z najważniejszych miast Zelandii. Tu chowano pierwszych duńskich monarchów. Na targowym placu Ringsted do dziś znajdują się trzy głazy, wokół których zbierali się panowie możnowładcy. Od ośmiuset lat nad miastem dominuje ciężki kościół św. Benedykta. W Kaplicy Muzealnej kościoła zgromadzono przedmioty znalezione w trumnach, gipsowe odlewy czaszek królowej Bengård i królowej Zofii, kolekcję monet oraz kopię Krzyża Dagmary. Warto również zwiedzić Muzeum Rolnictwa, będące ciekawą dokumentacją życia tutejszej farmerskiej społeczności. Bogatą przeszłość ma również **Vordingbor**, będący na przełomie XII i XIII w. siedzibą królów duńskich.

Południowa Zelandia jest terenem typowo rolniczym. Jej krajobraz tworzą głównie żyzne pola i wioski. Wyróżnia się Næstved – największe miasto w tej części Zelandii. Atutem miasteczka jest bliskość dziewiczej przyrody i rzeki Suså, które czynią z niego dobrą bazę dla kajakowych wypadów. Podziwiamy tu zespół szachulcowych budynków, warto również odwiedzić Muzeum Næstved.

Jutlandia (Jylland)

Półwysp Jutlandzki zaskakuje turystów wolnym tempem życia i sielskim spokojem, znaczna odległość od Kopenhagi nadaje Jutlandii odrębny charakter, czyniąc ten region ciekawym.

Południowo-wschodnia Jutlandia to nie tylko miasta i atrakcje turystyczne, ale również wspaniała natura. Ta część duńskiego wybrzeża ma swój własny charakter dzięki piaszczystym plażom i wydmom porośniętym różami. W tym regionie Danii znajdują się także najciekawsze duńskie miasta. Odwiedzić trzeba koniecznie Århus, drugie co do wielkości miasto w Danii, a także Centrum Morskie Kattegat, wesołe miasteczko i Aquapark Sommerland w Djurs, malownicze Randers, Silkeborg, jeden z najstarszych ośrodków handlowych Ebeltoft i miasto róż Mariager. Głębiej w stronę łądu leży Sehejland z wieloma dużymi i małymi jeziorami i najwyższym wzniesieniem Danii Yding Skovhøj.

Århus nazywane jest najmniejszym wielkim miastem świata, znajduje się w nim drugie miasto Kebstads museet Den Gamle By, które prezentuje historię ośrodków handlowych w Danii od XVI w. do początku naszego stulecia. W Det Danske Brandværnsmuseum (duńskie muzeum pożarnictwa), można obejrzeć i dotknąć wspaniałych wozów strażackich i sikawek. Ekspozycja w Muzeum Prehistorycznym Moesgaard w Århus prezentuje historię Danii od epoki kamienia łupanego aż po epokę Wikingów. „Góra” Himmelbjerget w Ry znana jest turystom jako najwyższy punkt Danii. Z wysokości 147 metrów roztacza się piękny widok na jeziora w okolicach miast Ry i Silkeborg.

W mieście **Billund** (międzynarodowy port lotniczy) utworzono **Legoland** – krainę radości i przygody. Jest to wspaniały park wzniesiony z plastikowych klocków LEGO, które od wielu lat sprawiają radość dzieciom na całym świecie zawierający skomplikowane budowle, zwierzęta, samochody. Do dyspozycji turystów pozostaje 45 milionów wymyślonych przez Duńczyków klocków (na świecie znajdują się jeszcze trzy takie Legolandy).

Północna Jutlandia to przede wszystkim wspaniałe krajobrazy. Daleko na północy koło Skagen spotykają się dwa morza, tworząc niepowtarzalny, malarski pejzaż. Tutaj leży również Aalborg i piękny Limfjorden, gdzie morze i fiord przeplatają się w zatokach i cieśninach. W głębi lądu przeważają łagodne krajobrazy ze wzgórzami pokrytymi wrzosem.

Na uwagę zasługuje **Skagen** – pięknie położona „letnia stolica Danii”, niemal na samym końcu Jutlandii, pośród bezludnych, pokrytych wrzosami piaszczystych wydm z jaskrawożółtymi domami. W muzeum w Skagen znajduje się jedyny w swoim rodzaju zbiór prac malarzy ze Skagen z okresu 1830–1930. Muzeum Miasta Skagen z kuźnią i muzeum rybackim oferuje różne zajęcia i wycieczki łodzią Hansa. Inne atrakcje tego miasta to Bamsemuseum, muzeum z dużą kolekcją pluszowych misiów, Den Tilsandede Kirke, kościół prawie w całości przykryty piaskiem, Skagen Ravnemuseum, muzeum bursztynów. Skagen stanowiło wielką inspirację dla malarzy XIX wieku, złotego okresu sztuki duńskiej. Po dzień dzisiejszy jest swoistą Mekką dla artystów i dlatego zostało tu otwarte nowe Muzeum Skagen Odde Nature Center – tematem wystawy jest właśnie natura: woda, piasek, wiatr i światło.

Aalborg jest czwartym pod względem wielkości miastem Danii. Leży na południowym brzegu Limfjordu, posiada dobrze zachowaną starówkę. Warte zobaczenia jest katedra Budolfi Domkirke oraz Muzeum Historyczne. W Aalborg znajduje się największy ogród zoologiczny na Północy z ponad 1 000 wolno chodzących po wybiegu zwierząt z całego świata, między innymi z afrykańskiej sawanny. Muzeum Morskie w Aalborg prezentuje rozwój cywilnej żeglugi morskiej i marynarki wojennej w Danii, przede wszystkim w ostatnich 200 latach

Cały pas wybrzeża zachodniej Jutlandii jest długą i szeroką piaszczystą plażą, z małymi domami letniskowymi na wzgórzach. Tutaj przyjeżdżają amatorzy słońca, pasjonaci windsurfingu i golfa, lubiący pieszce wędrówki i miłośnicy przyrody. Wzdłuż brzegów, fiordów i wokół miasta Esbjerg istnieją idealne warunki dla wędkarzy. Zachodnia Jutlandia nadaje się doskonale do aktywnego wypoczynku; znajdują się tu niezliczone parki zabaw letnich, obiekty sportowe, miejsca dla wędkarzy, tory gokartowe i wypożyczalnie kajaków.

Największe miasto zachodniej Jutlandii **Esbjerg** swoje znaczenie zawdzięcza rybołówstwu. Pomnik „Ludzie nad morzem” przedstawiający cztery ogromne białe postacie stał się nowym symbolem miasta. Warto zobaczyć Muzeum Esbjerg, gdzie znajduje się ciekawa kolekcja bursztynów, a w Muzeum Sztuki zbiory sztuki nowoczesnej. W Muzeum Rybołówstwa i Żeglugi Morskiej można zobaczyć wystawy ryb.

W miejscowości **Grena** znajduje się wspaniałe muzeum – oceanarium, w którym można obejrzeć faunę i florę cieśniny Kattogat.

Ciekawe jest Pojezierze Silkerborskie zwane „duńska Szwajcaria” położone koło Horsnes (rodzinne miasto żeglarsza Vitusa Beringa). Na Jutlandii znajdują się też historyczne miasta – dawne stolice kraju Viborg i Jelling (kościół i kamienie runiczne króla Haralda Sinozębego z 983 r. będący pamiątką przyjęcia chrześcijaństwa przez Duńczyków). Dla Polaków miłą będzie wizyta w **Kolding** – w zamku Koldinghus mieściła się kwatera Stefana Czarnieckiego w latach 1658–1659.

Skive znane jest z muzeum gromadzącego kolekcje przedhistorycznych ozdób z brązu oraz z zamku Spottrup z XIV w. – znakomicie zachowanej budowli gotyckiej.

Lolland i Falster

Przy południowym wybrzeżu Zelandii leżą trzy pokaźne wyspy: Falster, Lolland i Møn. Na wszystkie stosunkowo łatwo się dostać, połączone są z Zelandią drogą lądową. Na **Falster** znajdują się ładne lasy we wschodniej części i zatłoczone plaże wzdłuż zachodnich wybrzeży, szczególnie w okolicach Marielyst. Najważniejsze miasto wyspy, **Nykøbing** – ośrodek przemysłu cukierniczego ma też przyjemne średniowieczne centrum.

Większa i mniej zatłoczona niż Falster jest wyspa **Lolland** z pięknymi plażami i wieloma spokojnymi, wartymi penetracji zakątkami. Prywatna linia kolejowa łączy Nykøbing z wyspą Lolland, prowadząc przez miejscowości Saksøbing i Maribo, a bieg kończy w najbardziej na zachód wysuniętym punkcie na wyspie Nakskov. Jednak najbardziej malowniczą miejscowością jest Maribo, pięknie położone nad jeziorem Søndersø.

Na wyspie **Møn** można zobaczyć białe klify kredowe, interesujące groby neolityczne, rozrzucone po całej wyspie oraz unikatowe bielone kościoły, w których często spotkać można XVI-wieczne freski przedstawiające życie na wsi. Najwspanialszym neolitycznym kurhanem jest Kong Asker Høj, położony niedaleko głównego miasta wyspy Stege, a najpiękniejsze freski można podziwiać w Elmelunde i w Fanefjord.

Fionia i Langeland

Fionia nazywana jest „ogrodem Danii”, jawi się jako wyspa majątków dworskich, lasów liściastych, alejek, wzgórz i bajek. Wielu turystów wybiera Fionię, aby spędzić tu swoje rowerowe wakacje. Na południe od wyspy znajduje się niezwykle piękna kraina wysepek – można tam pozełgować lub dostać się promem. Archipelag na południu obejmuje siedemdziesiąt małych i dużych wysepek, z których największe to **Langeland** o długo rozciągających się plażach, **Æro**, mająca połączenie promowe zarówno z Jutlandią, jak i z Zelandią oraz **Tasinge** z mostami na północ i na wschód.

Nigdzie indziej w Danii nie ma tak wielu pałaców i dworów, pamiętających czasy świetności szlachty w XVI i XVII w. Pałace, stare gospodarstwa chłopskie i jeszcze starsze kościoły są ważnymi pomnikami kultury i historii dawno minionych czasów.

Wśród miejscowości o znaczeniu turystycznym wyróżnia się **Odense** – trzecie co do wielkości miasto Danii położone na samym końcu fiordu. W 1805 r. przyszedł tu na świat słynny baśniopisarz **Hans Christian Andersen**, urządzono tutaj muzeum przybliżające sylwetkę pisarza wraz z jego licznymi dziwactwami oraz kompozytora **Carla Nielsena**. Warto zobaczyć również zbiory Muzeum Fotografiki oraz Duńskie Muzeum Poligrafii. W południowej części miasta znajduje się **Den Fynske Landsby (Fiońska wioska)** – skansen, w którym zgromadzono XVIII- i XIX-wieczne budynki przeniesione z miejsc rozsianych po całej wyspie.

Na południe od Odense znajduje się **Kvaerndup** ze słynnym zamkiem **Egeskov Slot**, XVI-wieczną budowlą, która wylania się z wód otaczającego ją jeziora.

Interesujące jest również **Svendborg** – malownicze miasteczko portowe położone na południowym wybrzeżu Fionii, słynące przede wszystkim z ciągnących się kilometrami piaszczystych plaż, ulubione miejsce wypoczynku duńskich miłośników żeglarstwa. Miasteczko wyróżnia się swoistym urokiem: wielokolorowe domy stoją zwartym szeregiem wzdłuż wąskich, brukowanych alejek zbiegających ku tafli wody. Historia miasta od dawna ściśle związana jest z morzem, czego dowodzą ekspozycje w Muzeum Morskim. W Valdemars Slot znajduje się nowe Muzeum Jachtowe oraz otwarta dla wszystkich plaża.

Perłą małych miasteczek Danii jest Ærøskøbing, z pięknymi domami przy brukowanych uliczkach. Znajduje się tutaj Flaskeskibmuseet – Muzeum Statków w Butelkach. W Marstal Sofartsmuseum – Muzeum Żeglugi Morskiej można między innymi obejrzeć bardzo ciekawy zbiór modeli statków, fajansu i porcelany oraz innych przedmiotów związanych z żeglugą morską w tych okolicach. Langeland jest największą z wysp na południu. Ta podłużna, wąska i urodzajna wyspa oferuje spokój, ciszę i niezapomniane widoki na morze. Na wyspie znajduje się pałac Tranekær, XIII-wieczny zamek jak z bajki, otoczony parkiem z rzadko spotykanymi drzewami i przepięknymi krzakami oraz Muzeum Pałacowe. W Aquarium Langeland, koło Rundkobing można zobaczyć ponad 200 różnorodnych ryb słodko- i słonowodnych z całego świata oraz niektóre ryby duńskie.

Wyspa Bornholm

Bornholm to niewielka wyspa położona na południowym Bałtyku i zarazem najdalej na wschód wysunięta część Królestwa Danii. Leży zaledwie 37 km od wybrzeża Szwecji i 150 km od Kopenhagi. Bliżej niż do stolicy Danii jest stąd do Polski (pływa tu polski prom ze Świnoujścia i wodoloty z Kołobrzegu).

Na specyficzny klimat wyspy ma wpływ jej położenie w tej części Bałtyku. Lato i jesień rozpoczynają się tutaj ok. miesiąca później niż w pozostałej części Danii. Lato jest tutaj długie, ciepłe i słoneczne, a jesień pogodna. Pierwsze oznaki zimy pojawiają się dopiero pod koniec listopada. Dzięki łagodnemu klimatowi wyspy rosną tu tak egzotyczne rośliny jak figi, winogrona i morwy.

Łagodny klimat wyspy, która nie bez powodu nazywana jest „Majorką Północy” czy „Perłą Bałtyku”, pełna kontrastów natura zawierająca wszystko od dramatycznych klifów, ogromnego lasu do wielokilometrowego ciągu plażowego o drobnym piasku i łagodnych kąpieliskach, czystość środowiska, kipiące latem życie muzyczne, a przede wszystkim doskonale rozbudowana infrastruktura turystyczna – to wszystko stanowi znakomitą podstawę do zadowolenia prawie 400 tys. turystów odwiedzających rocznie wyspę.

Wyspa Bornholm jest popularnym celem podróży dla rowerzystów (na wyspie jest aż 200 km ścieżek rowerowych) i miłośników kultury. Koniecznie trzeba zwiedzić charakterystyczne okrągłe kościoły, szerokie białe piaszczyste plaże, wędzarnie ryb, pracownie ceramiczne, warsztaty dmuchaczy szkła i wiele malowniczych wiosek rybackich. Dobrym punktem startowym dla podróży po Bornholmie jest **Rønne** – stolica. Istnieją tu dobre warunki do rekreacji, w tym do golfa, jak również do wspaniałego wypoczynku w ciszy i spokoju, wyznaczone są specjalne ścieżki dla wędrowców pieszych, obejmujące najciekawsze miejsca widokowe i umożliwiające dotarcie do najpiękniejszych zakątków.

Większość turystów odwiedzających Bornholm uważa, że zamek **Hammershus** jest jego największą atrakcją. Jest to jedna z najpotężniejszych twierdz północnej Europy, a zarazem największy kompleks średniowiecznych ruin w Skandynawii.

Wyspy Owcze – autonomiczna część Danii

Wyspy te są archipelagiem (18 większych i kilka małych) pochodzenia wulkanicznego, położonym na Morzu Norweskim między Wielką Brytanią, Norwegią i Islandią. Panuje tu klimat umiarkowanie chłodny. Wyspy zamieszkuje naród Farerów (49,3 tys. mieszkańców), potomków osadników z Norwegii. Głównym miastem **Thorshavn** – port, do którego zawijają promy z Danii i Islandii. Wyspy te cenione są wśród turystów ze względu na walory krajobrazowe, skaliste brzegi wysp wyrastają z morza pionowymi klifami. Jeden z nich, **Enniberg** ma 725 m wysokości i jest zapewne najwyższym klifem na świecie. W górach zachowały się kotły polodowcowe, jeziora i doliny fiordowe. Podziwiać można wielkie ptasie kolonie z maskonurami, świat wielorybów, klimat z największą na kuli ziemskiej liczbą deszczowych dni w ciągu roku i krystalicznie czyste powietrze. Słowem: prawdziwe przyrodnicze eldorado. We wsiach mamy do czynienia z żywym jeszcze folklorem Farerów. Oczywiście głównym zajęciem mieszkańców jest hodowla owiec, jest ich na archipelagu dwa razy więcej niż ludności.

Ruch turystyczny

W 2007 r. Danię odwiedziło ponad 4,7 mln turystów (najwięcej spośród krajów skandynawskich). Najliczniejszą grupę stanowili turyści z sąsiednich Niemiec i Szwecji, a następnie z Norwegii i Wielkiej Brytanii. Ze względów klimatycznych Dania jest krajem turystyki w sezonie letnim (prawie 70% ruchu turystycznego odbywa się w tym okresie). Celem wyjazdów zagranicznych Duńczyków są przede wszystkim kraje „ciepłych wakacji”.

Dochody Danii z tytułu obsługi turystyki zagranicznej osiągnęły 6,1 mld USD. Wysokie są wydatki na turystykę, wynoszą one 8,6 mld USD. Dania po względem ich wielkości zajmuje 5. miejsce w Europie. Bilans turystyczny jest ujemny.

Kopenhaga – panorama miasta (fot. Edurom – Geografia, WSiP, Warszawa 2002)

ISLANDIA (Republika Islandii, Lýðveldið Ísland)

Powierzchnia: 102 819 km²	Ludność: 302 891	Gęstość zaludnienia: 3 os./km²
Stolica: Reykjavík	Znak rejestracyjny: IS	Skrót waluty: ISK
PKB: 53 472 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 korona islandzka	

Islandia jest krajem zajmującym drugą pod względem wielkości wyspę Europy leżącą na Oceanie Atlantyckim i małe wyspy przybrzeżne, w odległości od: Szkocji – 798 km, Grenlandii – 287 km, Norwegii – 970 km, Wysp Owczych – 420 km. Powierzchnia Islandii wynosi prawie 103 tys. km².

Stolicą kraju jest Reykjavík (115 tys. mieszkańców). Republikę Islandii zamieszkuje ponad 302 tys. ludności, przy gęstości zaludnienia 3 osoby na km², 96% ludności jest wyznania protestanckiego (luteranizm).

Islandczycy są potomkami Iroszkotów i Wikingów, którzy przyплыли tu z Norwegii. W 930 roku osadnicy irlandzcy utworzyli pierwszy na świecie parlament – Althing. Ludność utrzymuje się z rybołówstwa, przetwórstwa ryb oraz hodowli. W miastach (takimi są już osiedla powyżej 300 mieszkańców) żyje 94% ogółu ludności. Osadnictwo skupione jest na wąskiej strefie nadbrzeżnej, wewnątrz wyspy jest prawie bezludne.

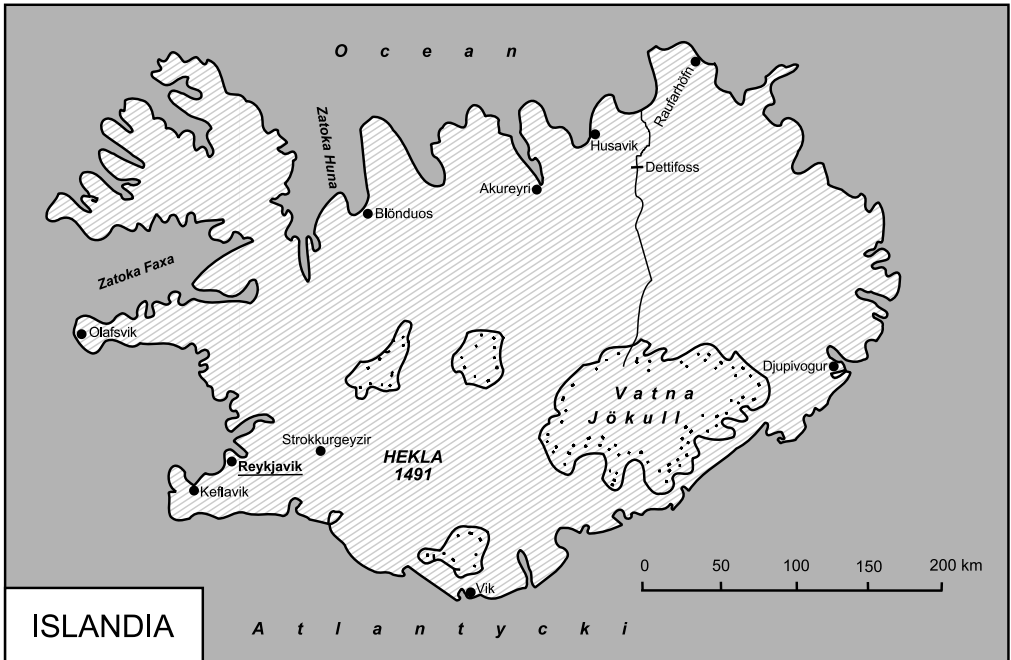
Warunki naturalne rozwoju turystyki

Islandia oraz szereg przybrzeżnych wysepek, z których największe wchodzi w skład archipelagu Vestmannaeyjar, są wyspami pochodzenia wulkanicznego. Powstały one w wyniku licznych erupcji na Grzbiecie Śródatlantyckim, który oddziela płyty tektoniczne Europy i Ameryki Północnej. Mimo położenia Islandii na skraju tych dwóch płyt zalicza się ją ze względów kulturowych i historycznych do Europy.

Szczelina ryftowa przebiega przez Islandię z północnego wschodu na południowy zachód. Szczególnie widoczny on jest w obszarze znanym pod nazwą Þingvellir. W tym miejscu zebrał się też po raz pierwszy islandzki parlament Althing (wiec centralny w latach 930–1798).

Ponad połowę powierzchni Islandii zajmują pozostałości niedawnego wulkanizmu, głównie w postaci górzysto-wyżynnych pokryw lawowych. Znajduje się tu 26 aktywnych wulkanów, które charakteryzują się najczęściej erupcjami szczelinowymi. Do najbardziej znanych należą Hekla, Katla, Askja, Laki. Najwyższym szczytem Islandii jest także wulkaniczny szczyt Hvannadalshnúkur – 2119 m n.p.m. Obserwuje się także typową działalność powulkaniczną w postaci gejzerów, gorących źródeł. Energia geotermalna wykorzystywana jest m.in. do ogrzewania domów, w basenach i saunach. Najbardziej znane jest źródło Geysir (na wschód od Reykjavíku), od którego wzięły nazwę wszystkie źródła tego typu na świecie (gejzery). Największy gejzer Islandii, zwany Wielkim, wyrzuca wodę o temperaturze 75° C na wysokość 60 metrów.

Linia brzegowa, silnie rozbudowana z licznymi zatokami i fiordami, ma długość 4 988 km. Stożki czynnych wulkanów, rozległe pokrywy bazaltowe, lodowce i bardzo skąpa roślinność sprawiają, że wewnątrz wyspy przypomina krajobraz księżycowy. Wzdłuż wybrzeży, zwłaszcza południowych, ciągną się wąskim pasmem tereny równinne, którym od strony morza towarzyszą piaszczyste na niektórych odcinkach plaże.

Blisko 11% powierzchni Islandii stanowią lodowce, z których największe (czasie lodowe) są: Vatnajökull – 8 300 km², Langjökull – 953 km², Hofsjökull – 925 km², Mýrdalsjökull – 695 km².

Islandia posiada gęstą sieć drobnych rzek zasilanych lodowcami. Wiele z nich pokonuje w swoim biegu liczne wodospady, np. Gullfoss (Złoty Wodospad) na rzece Thorsa czy Godafoss i Dettifoss (największy – 44 m) na północy kraju. Największe rzeki Islandii to Þjórsá – 230 km i Hvítá – 40 km. Istnieje tu również duża liczba małych jezior pochodzenia lodowcowego, tektonicznego i wulkanicznego. Do największych jezior zalicza się Þórisvatn – 83–88 km², 114 m głębokości, Þingvallavatn – 82 km², 114 m, Lagarfljót (Lögurinn) – 53 km², 112 m, Mývatn – 37 km² o głębokości 4,5 m, Hvítárvatn – 30 km², 84 m.

Dzięki wpływom Prądu Zatokowego klimat Islandii jest łagodniejszy niż mogłoby to wynikać z jej położenia w pobliżu koła podbiegunowego. Jest to zatem typowy klimat oceaniczny z chłodnym i wilgotnym latem oraz łagodną, choć wietrzną zimą. W głębi lądu klimat jest jednak bardziej surowy. Średnie temperatury w Reykjavíku wynoszą 11° C dla lipca i -1° C dla lutego. Usłonecznienie jest niewielkie, występuje noc polarna.

Roślinność Islandii jest bardzo uboga. Lasy zajmują zaledwie 1/100 część jej powierzchni. Dość bogata jest natomiast fauna (ptactwo, ryby, zwierzęta futerkowe).

Komunikacja

Dla obsługi ruchu turystycznego najważniejsze znaczenie na Islandii ma komunikacja lotnicza. Islandia posiada kilkanaście lotnisk, w tym jedno o znaczeniu międzynarodowym, w Reykjavíku (Keflavik). Znaczącą rolę odgrywa także transport morski i to zarówno żegluga przybrzeżna wokół wyspy, jak i stałe połączenia morskie z Norwegią, Wielką

Brytanią i Danią. Drogi kołowe zimą często są nieprzejezdne. Ogólna ich długość wynosi około 13 tys. km, a biegną głównie wzdłuż wybrzeży, wokół wyspy. Bardzo popularnym środkiem transportu na wyspie jest samochód terenowy, a w obszarach górskich transport konny. Islandia w ogóle nie posiada linii kolejowych.

Regiony turystyczne

Wyspa przyciąga turystów zainteresowanych walorami przyrody, zwłaszcza miłośników samej północnej scenerii oraz badaczy procesów wulkanicznych. Największymi atrakcjami turystycznymi wyspy są gejzery, które poza Islandią w takim skupieniu występują tylko w parku narodowym w Yellowstone w USA, na Kamczatce w Rosji oraz w Nowej Zelandii. Na bazie gorących wód powstało wiele uzdrowisk, zwłaszcza w okolicy Reykjavíku, a najbardziej znanym jest Hveragerdi. Atrakcjami przyrodniczymi są też wielkie wodospady, np. Svartifoss.

Ośrodkiem rozrządowym ruchu turystycznego jest **Reykjavík**. Znajdują się tutaj gmachy rządowe, Muzeum Narodowe, budynki teatru i filharmonii. Reykjavík jest punktem wypadowym do największych atrakcji turystycznych południowo-zachodniej Islandii, tj. Wielkiego Gejzeru, wodospadu Gullfoss, wulkanu Hekla oraz kąpieliska termalnego Blue Lagoon (koło Keflavík).

Zimowe formy wypoczynku rozwijają się przede wszystkim w rejonie miejscowości **Akureyr** (port handlowy i rybacki), gdzie panują najlepsze warunki śniegowe. Coraz większym zainteresowaniem cieszą się lodowce, na które organizuje się wycieczki piesze oraz przeloty samolotami (np. na największy lodowiec Vatna Jökull – bazą wypadową jest osada Höfn), Park Narodowy Skáltafell – rzeźba glacialna (spacer po jeziorze lodowca, wodospad Svartí, wejście na górę Kristínartindar).

Ruch turystyczny

Międzynarodowy ruch turystyczny przyjazdowy do Islandii ciągle rośnie (mimo wysokich cen podróży i pobytu, Islandia zaliczana jest do najdroższych państw Europy).

W 2007 r. przybyło tu ponad milion turystów zagranicznych głównie ze Stanów Zjednoczonych, Danii, RFN i Wielkiej Brytanii. Turystykę przyjazdową cechuje znaczna dynamika wzrostu. Islandia posiada ujemne saldo bilansu turystycznego, wpływy z turystyki zagranicznej osiągnęły 633 mln USD, a wydatki 970 mln USD.

Kraj dysponuje 12 tys. miejsc noclegowych, w ostatniej dekadzie ich liczba uległa podwojeniu. Islandia staje się modnym celem wypoczynkowych wyjazdów turystycznych.

REGION BAŁTYCKI

W szerokim znaczeniu region bałtycki to obszar Morza Bałtyckiego i krajów nad nim położonych. Dogodne warunki geograficzne tj. niewielka (maksymalnie na 300 km) szerokość Bałtyku, nizinny charakter wybrzeży oraz możliwość penetracji terenu w głąb lądu wzdłuż dolin rzek czyniły ten teren strefą intensywnych kontaktów. Sprzeczne interesy polityczne dzieliły ten obszar na wiele części w burzliwych dziejach od średniowiecza po czasy współczesne.

Biorąc pod uwagę uwarunkowania historyczne, kulturowe i polityczne zasadne jest wyróżnienie grupy państw skandynawskich, leżących co prawda nad Bałtykiem, ale połączonych ze sobą licznymi więzami (Dania, Szwecja, Finlandia). Również Niemcy zostały wyłączone z grona państw bałtyckich i opisane w regionie zachodnioeuropejskim. Wybrzeże Bałtyku (u Niemców Ostsee) jest dla tego kraju obszarem drugorzędym.

Do regionu bałtyckiego zaliczono w tej publikacji państwa położone w południowej części basenu Morza Bałtyckiego. Stosunkowo jednorodną grupę stanowią państwa nadbałtyckie powstałe po rozpadzie byłego ZSRR (Litwa, Łotwa i Estonia). Są to niewielkie państwa o podobnych warunkach rozwoju turystyki. Zaliczana do regionu bałtyckiego Polska dysponuje stosunkowo największym i najbardziej zróżnicowanym potencjałem turystycznym.¹ Projektowane trasy Via Baltica i Via Hanseatica mają w przyszłości połączyć ten region i ułatwić interregionalną współpracę, również w dziedzinie turystyki.

LITWA (Republika Litewska, Lietuva, Lietuvos Respublika)

Powierzchnia: 65 300 km²	Ludność: 3 403 235	Gęstość zaludnienia: 52 os./km²
Stolica: Wilno	Znak rejestracyjny: LT	Skrót waluty: LTL
PKB: 16 373 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 lit = 100 centów	

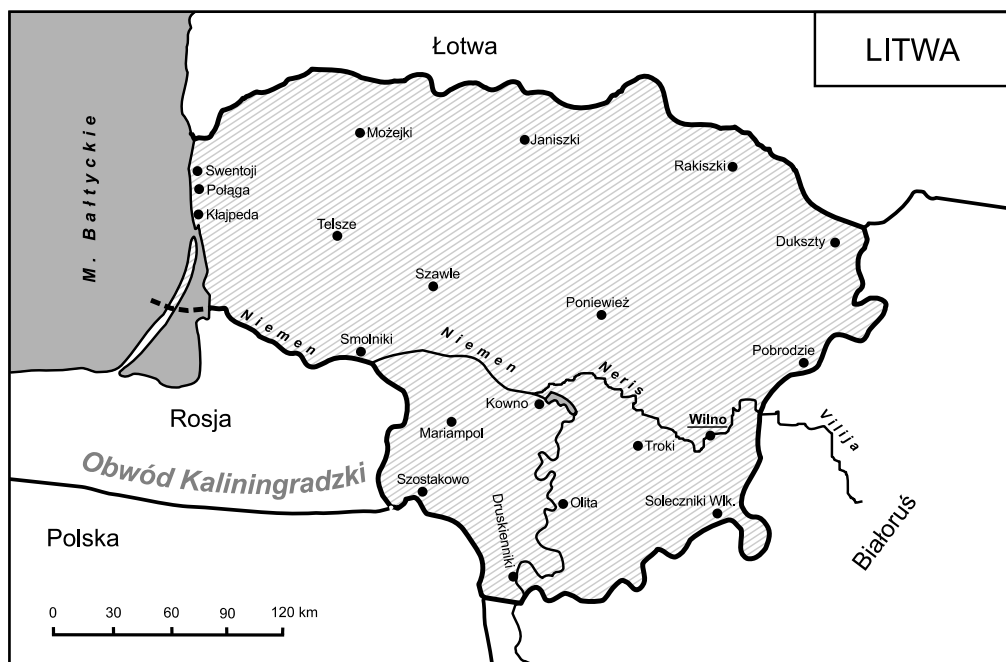
Jako suwerenne, niepodległe państwo Litwa zaczęła zapisywać swoją nową kartę historii w 1991 r. Powierzchnia Litwy obejmuje 65,3 tys. km²; graniczy z Białorusią, Polską, Łotwą i obwodem kaliningradzkim (Królewiec), stanowiącym enklawę Rosji wciśniętą między Polskę i Litwę. Litwa liczy 3 403 tys. ludności (2005 r.), która w 67% mieszka w miastach. Stolicą kraju jest Wilno (553 tys. mieszkańców), do większych miast należą: Kowno (433 tys.) i Kłajpeda (208 tys.). W strukturze narodowościowej Litwy dominują Litwini stanowiący 83% ogółu ludności, drugą co do liczebności grupą są Polacy (7%), Rosjanie (6%), a następnie Białorusini (1%) i Ukraińcy (1%).

Dominuje wyznanie katolickie (80%), bezwyznaniowców jest 10% a prawosławnych 5%.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Terytorium Litwy charakteryzuje się niewielkim zróżnicowaniem warunków naturalnych. Jest to kraina nizinna, pokryta osadami polodowcowymi. Część południową i wschodnią zajmuje Pojezierze Wileńskie wznoszące się w maksymalnym punkcie do 294 m n.p.m.

1) Walory turystyczne Polski zostały przedstawione w odrębnym wydawnictwie „Polska. Geografia atrakcji turystycznych” (Proksenia, Kraków 2008) i dlatego Polska nie została opisana w niniejszej publikacji.

(Góra Józefowa na Garbie Oszmiańskim), część zachodnią natomiast Pojezierze Żmudzkie (228 m n.p.m.). Wzdłuż wybrzeża Bałtyku pasmem o szerokości 15–20 km ciągnie się Pobrzeże Żmudzkie. Linii brzegowej towarzyszą liczne wydmy. Środkową część Litwy zajmuje (szeroka na 100 km) Nizina Środkowolitewska, łącząca się z dolnym biegiem Niemna i Niziną Nadmorską.

Klimat Litwy jest zróżnicowany – od morskiego na zachodzie do nieco bardziej kontynentalnego we wschodniej części kraju. Temperatury średnie stycznia wynoszą -4°C (w części wschodniej zdarzają się ostre mrozy), natomiast średnie temperatury lipca sięgają $17\text{--}18^{\circ}\text{C}$. Średnia suma opadów wynosi ponad 600 mm; są one dość równomiernie rozłożone w ciągu roku z lekką przewagą w lipcu i sierpniu.

Sieć rzeczna jest dobrze rozwinięta, ale tworzą ją niezbyt duże rzeki. Największą jest Niemen (475 km na Litwie), który w dolnym biegu wykorzystywany jest do żeglugi i spławu drewna. Dość licznie występują źródła wód mineralnych (zwłaszcza solanek).

Jeziora, głównie polodowcowe, zajmują ok. 1,5% powierzchni kraju, a ich liczba sięga 4 tys. Są to jednak jeziora niewielkie (największe Dryświaty – $44,8\text{ km}^2$), tworzące pojezierza. Lasy zajmują ok. 22% powierzchni kraju. Obszary polodowcowych sandrów i wydmy porastają bory sosnowe, na nieco żyzniejszych glebach rosną lasy świerkowe i mieszane, a na południu dębowe. Około 5% powierzchni Litwy zajmują torfowiska (na Pojezierzu Żmudzkiem – torfowiska wysokie). Ochroną przyrody objęto 12% powierzchni kraju, utworzono m.in. 5 parków narodowych, wśród których największy jest Dzukijski, a najbardziej atrakcyjny jest Aukštocki Park Narodowy.

Komunikacja

Z uwagi na swoje położenie geograficzne Litwa posiada walory kraju tranzytowego. Główną rolę w komunikacji odgrywa transport kolejowy (2 tys. km linii). Przez terytorium

republiki przebiega ważna linia kolejowa St. Petersburg - Wilno - Grodno - Warszawa. Wilno posiada połączenia kolejowe z Rygą i Królewcem (przez Kowno). Niezłe rozwinięta jest sieć szlaków kołowych, które tworzą drogi o ogólnej długości ponad 76 tys. km, 68 tys. km o nawierzchni utwardzonej, w tym 420 km autostrad. Duże znaczenie, ale głównie w przewozach towarowych, ma transport rzeczny. Niemen połączony z Kłajpedą i Królewcem tworzy główny szlak wodny Litwy. Lotniska pasażerskie posiadają Wilno, Kowno, Kłajpeda i Szawle.

Regiony turystyczne

Turystyka na Litwie koncentruje się głównie w dwóch atrakcyjnych turystycznie obszarach: na wybrzeżu Bałtyku oraz na południu nad Niemnem i w rejonie Wilna.

Wybrzeże Litewskie

Turystyka na wybrzeżu Bałtyku posiada tradycje sięgające ponad 100 lat. Wiele kąpielisk nadmorskich rozwinęło się w pobliżu **Kłajpedy**, a najbardziej znane z nich to Połaga (Palanga) oraz Swentoji. Kłajpeda łączy funkcję kąpieliska z funkcją portu morskiego i ośrodka przemysłowego, znanego m.in. z obróbki bursztynów. Wśród licznych zabytków wyróżniają się pozostałości po zamku krzyżackim. Ciekawym obszarem, wpisanym w 2000 r. na listę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego UNESCO, jest **Mierzeja Kurońska** (długość 98 km, szerokość 0,4 do 4 km), z parkiem narodowym Kuršiu Nerija (26,4 ha) chroniącym najwyższe w Europie wydmy o wysokości do 60 m n.p.m., wraz z roślinnością nadmorską. Największe ośrodki turystyczne Mierzei to Nida i Neringa.

Pojezierze Wileńskie

Drugim turystycznym obszarem Litwy jest obszar Pojezierza Wileńskiego, rozciągający się między Niemnem a Dźwiną. Na obszarze tym rozwinęły się głównie funkcje uzdrowiskowo-wypoczynkowe i krajoznawcze.

Szczególnymi walorami wyróżniają się **Druskienniki**, położone u zbiegu dwóch rzek (Niemna i Rotniczanki) i nad jeziorem Druskonie. Słyną głównie z solanek, leśnego klimatu i malowniczego położenia, występują tu także borowiny. Urządzenia zdrojowiskowe funkcjonują tu od 1830 r. (do 1939 r. należały do Polski, również obecnie Polacy przyjeżdżają tu na zabiegi).

Kolejnym ośrodkiem turystycznym tego obszaru są **Troki** – Trokai (do 1329 r. stolica Litwy), położone w otoczeniu licznych jezior i Trockiego PN, o wielokulturowym (Karaimi) charakterze (obecnie park historyczny). Miasteczko słynie z licznych i wspaniałych zabytków architektury. Najciekawsze obiekty to: położony na jeziorze gotycki zamek wielkiego księcia Witolda z XIV w., karaimskie domy, kienesy, dzielnica tatarska, a zwłaszcza cudowny obraz Madonny Trockiej z XVI w. w bazylice Nawiedzenia Matki Bożej (z XIV w.) – drugim po Wilnie sanktuarium Litwy. Innym obiektem kultu religijnego jest także **Góra Krzyży** koło Szawle – miejsce masowego stawiania krzyży dziękczynnych, licząca obecnie kilkaset tysięcy krzyży.

Kowno – Kaunas (w okresie międzywojennym pełniło funkcję stolicy kraju) przyciąga turystów zespołem architektonicznym z rynkiem, ruinami zamku, klasztorami. Zalew Kowieński na Niemnie jest miejscem wypoczynku i rekreacji wodnej.

Wilno i jego okolice to obszar o funkcjach wypoczynkowych i krajoznawczych. Szczególną atrakcyjnością krajoznawczą wyróżnia się Wilno – miasto o niezwykle interesującej, pełnej polskich akcentów historii. W przeszłości prężny ośrodek kulturalny i naukowy

(Uniwersytet Wileński, na którym wykładali m.in. bracia Śniadeccy), kolebka polskiego romantyzmu (J. Słowacki, A. Mickiewicz), miejsce pobytu S. Moniuszki, E. Orzeszkowej, J. I. Kraszewskiego. W okresie międzywojennym Wilno było jednym z ważniejszych miast Polski, ośrodkiem kultury i nauki, a także drugim co do znaczenia centrum pielgrzymkowym kraju. Funkcja ta wiązała się z cudownym obrazem Matki Boskiej Miłosiernej, tzw. Matki Boskiej Ostrobramskiej. Ten cudowny obraz, znajdujący się obecnie w kaplicy kościoła św. Teresy, ściągał do Wilna kilkaset tysięcy pątników rocznie. Wilno jest także miejscem kultu św. Kazimierza Królewicza, którego sarkofag znajduje się obecnie w kościele św. Piotra i Pawła. Jest wreszcie Wilno miastem niezwykle cennych i licznych zabytków architektury sakralnej i świeckiej, jak np. Dolny i Górny Zamek, gotycki kościół św. Anny czy klasycystyczna katedra św. Stanisława.² Dla Polaków miejscem szczególnym jest słynny cmentarz na Rossie, przed którym znajduje się mauzoleum – serca J. Piłsudskiego i jego matki. Wśród licznych muzeów wyróżnia się muzeum sztuk pięknych oraz muzeum A. Mickiewicza.

Na pn.-zach. od Wilna znajduje się **Kernave** (Kiernów), zwana litewską Troją. Zachowało się tu 5 grodzisk z czasów wczesnolitewskich, urządzono rezerwat archeologiczny (199 ha) i muzeum (w 2004 r. wpisane na listę dziedzictwa UNESCO).

Inny rodzaj atrakcji jest związany z faktem, że naukowcy z Francuskiego Narodowego Instytutu Geograficznego podając definicję geograficznego środka Europy, na podstawie naukowej metody lokalizacji centrów grawitacyjnych ustalili, że znajduje się on w odległości 26 km na północ od Wilna, w pobliżu wsi Purnušiai. Współrzędne geograficzne środka Europy wynoszą 54°54' szerokości geograficznej północnej i 25°19' długości geograficznej wschodniej. Litwini prowadzą tam „Europos geografinis centras”; geograficzny środek Europy przedstawia kamień pamiątkowy oraz kompozycja dłuta prof. Gediminas Jokūbonisa, poświęcona wejściu Litwy do UE (kolumna z białego granitu zwieńczona koroną z gwiazd – symbolem UE). Kilkanaście kilometrów dalej na południowy wschód urządzono Park Europy, w którym eksponowane są dzieła współczesnych artystów świata.

Ciekawy obszar turystyczny stanowi położone u zbiegu Litwy, Łotwy i Białorusi Pojezierze Braślawskie z największym w kraju jeziorem Druksiai (44,8 km²).

Na Żmudzi, na południe od Możejek, na obrzeżach Parku Narodowego, znajduje się Kalwaria Żmudzka – sanktuarium pasyjne z XVII w., jedno z najbardziej malowniczo położonych sanktuariów w Europie.

Interesujące dla turystyki krajoznawczej i ekologicznej są parki narodowe – Żmudzki z krajobrazami młodoglacjalnymi, Auksztocki obejmujący Puszcze Łabonarską i największy Dżukijski (55,9 tys. ha) z jeziorami, bagnami i torfowiskami. Ranga walorów turystycznych Litwy stwarza szansę rozwoju na jej terytorium międzynarodowego ruchu turystycznego, a możliwości te należy wiązać z tranzytowym położeniem, atrakcyjnością wybrzeży Bałtyku i rejonu wileńskiego. Najciekawsze miejsca na Litwie połączy międzynarodowa trasa „Via Baltica”, zmierzająca do trasy E 30 w Polsce.

Ruch turystyczny

W 2006 r. Litwę odwiedziło 2,1 mln turystów zagranicznych, a wpływy z tego tytułu oblicza się na 1,1 mld USD. Bilans turystyczny tego kraju jest dodatni. Baza noclegowa osiąga poziom 15 tys. miejsc o standardzie hotelowym.

2) Zabytkowe, historyczne centrum Wilna w 1994 r. zostało wpisane na listę UNESCO.

Wilno – kościół św. Anny (fot. Z. Kruczek)

Troki – zamek i jezioro (fot. Z. Kruczek)

ŁOTWA (Republika Łotewska, Latvija, Latvijas Republika)

Powierzchnia: 64 589 km²	Ludność: 2 287 500	Gęstość zaludnienia: 35 os./km²
Stolica: Ryga	Znak rejestracyjny: LV	Skrót waluty: LVL
PKB: 15 806 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 lat = 100 santimów	

Łotwa składa się z czterech historycznych krain: od zachodu Kurlandia, Semigalia ze stolicą kraju – Rygą, na północy Liwlandia (Vidzeme) i wschodnia Łatgalia. Samodzielny, aktualny byt państwowy Łotwa uzyskała 21 sierpnia 1991 r., po rozpadzie Związku Radzieckiego. Powierzchnia republiki wynosi 64,6 tys. km². Łotwa graniczy z Estonią, Rosją, Białorusią i Litwą. Granicę zachodnią stanowi wybrzeże Bałtyku. Obszar ten zamieszkuje 2 300 tys. ludności, z czego 72% żyje w miastach. Stolicą kraju jest Ryga licząca 731 tys. mieszkańców (2005 r.); do większych miast zalicza się Dyneburg (Daugavpils 128 tys.), Lipawa (Liapaja 115 tys.) i Jelgava (75 tys.).

Wśród mieszkańców Łotwy dominują Łotysze, stanowiący 58% ogółu ludności, następnie Rosjanie (29%), Białorusini (4%), Polacy (3%) oraz Litwini i Żydzi. Największe skupiska ludności polskiej znajdują się w Łatgalii (koło Daugavpils), w rejonie miasteczka Rzeżyca (Rezekne) oraz w Rydze, w której mieszka ok. 17 tys. Polaków.

Łotwa jest krajem przemysłowo-rolniczym. Dochód narodowy tworzy w 68% przemysł, w 20% rolnictwo i w 12% usługi.

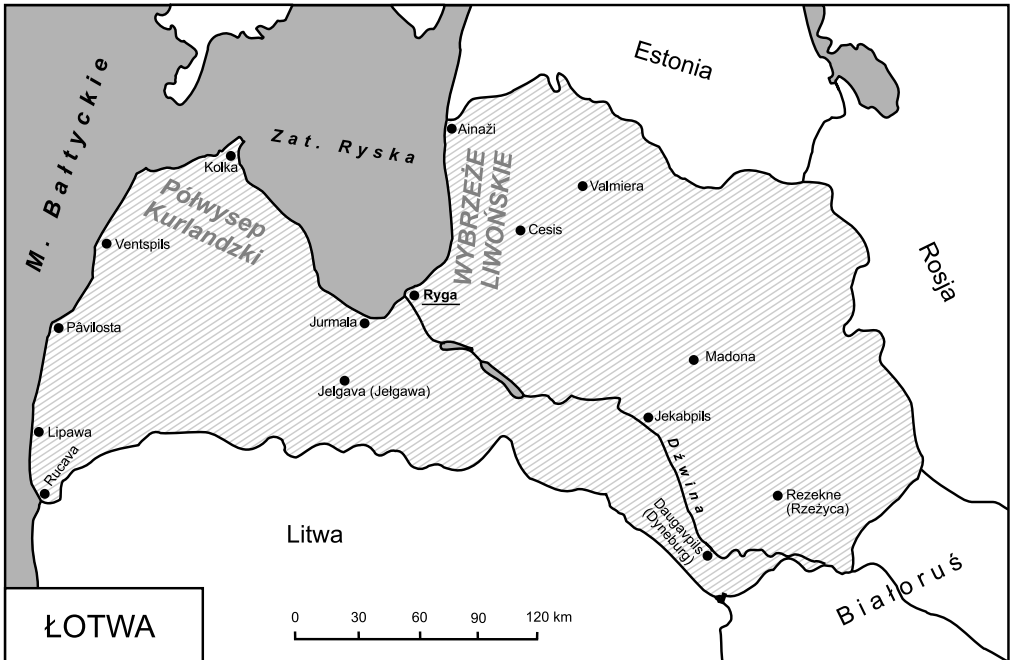
Warunki naturalne rozwoju turystyki

Powierzchnia kraju jest nizinna, zbudowana z utworów polodowcowych. Od Zatoki Ryskiej na południe ciągnie się Nizina Środkowołotewska, dzieląca terytorium Łotwy na część wschodnią i zachodnią. Część zachodnia obejmuje Półwysep Kurlandzki i zajmującą jego większą część wysoczyznę morenową zwaną Wysoczyzną Kurlandzką, z licznymi jeziorami polodowcowymi. W części wschodniej, po drugiej stronie Dźwiny, rozciąga się podobna wysoczyzna nosząca nazwę Pojezierza Kurlandzkiego i Widzemeskiego (Inflanckiego), podzielona doliną rzeki Ekwiszty. Najwyższe wzniesienie sięga tu 312 m n.p.m. (Gaizinkalns). Wzdłuż wybrzeża ciągnie się nadmorska nizinna urozmaicona licznymi wydhami (20–40 m wysokości) i jeziorami przybrzeżnymi.

Klimat Łotwy można określić jako umiarkowanie przejściowy. Na wybrzeżach łagodniejszy, w części wschodniej kraju bardziej surowy. Średnia temperatura stycznia na wybrzeżu wynosi -2° C, na wschodzie w rejonie Dyneburga -6° C. W lipcu średnie temperatury wynoszą ok. 17° C. Na wybrzeżu i na nizinach roczna suma opadów sięga 500 mm, na wschodzie 800 mm. Najwięcej deszczu spada w okresie od lipca do września. W okresie lata na wybrzeżach jest pogodnie.

Przez terytorium Łotwy przepływają liczne rzeki. Największe to: Dźwina (Daugawa), Windawa, Lelupa, Gauja – biegi ich nie są wyrównane, w korytach występują mieliżny. Największe znaczenie komunikacyjne posiada Lelupa, żeglowna na odcinku 100 km. Na Dźwinie istnieją trzy zbiorniki energetyczne.

Jeziora w liczbie ok. 3 tys. zajmują w przybliżeniu 1,6% terytorium Łotwy. Największym z nich jest jezioro Łubań (Lubāns) o powierzchni 80 km² w Łatgalii; jezioro Usmas z wyspą Moriesala – rezerwat przyrody; dość dużymi jeziorami są także Razno, Engure,

Burtnieku i Lipowskie. Lasy zajmują około 37% powierzchni Łotwy, a w części wschodniej i północnej nawet 50% ogólnej powierzchni. Głównymi gatunkami drzew są: sosna (ok. 50% powierzchni leśnej), świerk (17%) i brzoza (15%). Bagna i torfowiska występują głównie we wschodniej części kraju, a pokrywają one w sumie ok. 10% powierzchni Łotwy. Najbardziej atrakcyjne przyrodniczo tereny objęto ochroną jako parki narodowe (Gauja, Sitere, Kermari). Rezerwat biosfery Północne Vidzeme (program MaB UNESCO) znajduje się w północnej części kraju, zajmując ok. 6% jego terytorium.

Komunikacja

Łotwa posiada stosunkowo dobrze i wszechstronnie rozwinięty transport. Największe jednak znaczenie posiada komunikacja kolejowa. Ogólna długość linii kolejowych wynosi prawie 2,3 tys. km, zaś podstawowe znaczenie mają szlaki łączące porty morskie z lądowym zapleczem. Należy tu wymienić linie o znaczeniu tranzytowym i międzynarodowym: Ryga - Daugavpils - Moskwa; Ryga - Windawa - Lipawa; Ryga - Jelgava - Wilno; Ryga - Tallin w Estonii oraz Ryga - St. Petersburg.

Równie dobrze rozwinięta jest sieć dróg kołowych, która liczy ponad 60 tys. km (ok. 50% ma nawierzchnię twardą). Przebieg dróg kołowych zbliżony jest do przebiegu linii kolejowych. Trzy porty morskie – Ryga, Lipawa (Lipawa) i Kentspils (Windawa) ułatwiają Łotwie kontakt ze światem zewnętrznym, duże znaczenie ma żegluga śródlądowa, a jej szlaki liczą 300 km długości. Główne porty lotnicze zlokalizowane są w Rydze i Jelgawie.

Regiony turystyczne

Obszarem koncentracji ruchu turystycznego w Łotwie jest, licząca 490 km, strefa nadmorska. Jej wschodni odcinek zwany jest Wybrzeżem Liwonskim (czyli Inflanckim, a w języku łotewskim Vidzeme). Długie i piaszczyste wybrzeże z malowniczymi wydmami,

porośniętymi borami sosnowymi, ciepłe i długie lato sprawiły, iż działalność turystyczna ma tu kilkudziesięcioletnie tradycje. Największy kompleks wypoczynkowo-kąpieliskowy rozwinął się nad Zatoką Ryską w **Jurmala**. Niewielkie ośrodki wypoczynkowe powstały także w dawnych, licznych osadach rybackich Zatoki Ryskiej i w strefie brzegowej morza otwartego. Na podmokłych terenach wybrzeża utworzono park narodowy Kemeru.

Po obydwu stronach Półwyspu Kurlandzkiego ciągnie się Wybrzeże Kurlandzkie. To historyczna Kurlandia, stanowiąca od 1561 r. (sekularyzacja Zakonu Kawalerów Mieczowych) do rozbiorów Polski lenno Rzeczypospolitej.

Na Wybrzeżu Kurlandzkim wyróżnia się nadmorskie uzdrowisko **Lipawa**, miasto o bogatej w secesyjne zabytki architektury. W parku narodowym Slitere na przylądku Kolka spotkamy osady autochtonicznej ludności ugrofińskiej.

Strefa nadmorska Łotwy, posiadająca obecnie znaczenie raczej lokalne, może w przyszłości odgrywać znaczną rolę w recepcji turystyki międzynarodowej. Łotwa posiada także możliwości rozwoju turystyki krajoznawczej. Wiążą się one z cennymi zabytkami architektury, głównie sakralnej. Przykładem w tym względzie może być najstarszy kościół romański z XII w. w Ikskibe, ruiny gotyckich zamków w Kiesiu (Cesis) i Bowsku (Banska), kościoły św. Jerzego i św. Jakuba (gotyckie) i renesansowe kamieniczki mieszczańskie w **Rydze**. W Starej Rydze (całość Starej Rygi wpisano na listę dziedzictwa UNESCO), dawnym mieście hanzeatyckim, warto zobaczyć jeszcze gmach z gotycką salą Wielkiej Gildii, starą prochownię (Pulvertornis) oraz Muzeum Okupacji (radzieckiej i niemieckiej). Ciekawe jest również ludowe budownictwo drewniane oraz rzemiosło (np. wyroby z bursztynu). Zachował się też Zamek Ryski (XIV w.), niegdyś siedziba zakonu kawalerów mieczowych, kościół św. Piotra ze 123 metrową wieżą oraz część miejskich fortyfikacji. W XVII–XVIII w. Kurlandia była lennem Rzeczypospolitej, a wschodnia część Łotwy (Łatgalia – Inflanty polskie) znalazła się w granicach do czasu pierwszego rozbioru. W Łatgalii, 45 km na północny zachód od Dyneburga znajduje się od XVII w. Agłona – duchowe centrum kościoła katolickiego na Łotwie (inflancka Jasna Góra).

Niedaleko Rygi znajduje się miasteczko Salaspils (Kircholm), miejsce wspaniałego zwycięstwa wojska polskiego nad armią szwedzką w 1605 r. Armią polską dowodził hetman Jan Karol Chodkiewicz. Ważnym celem turystycznym jest Półwysep Kurlandzki – zachowały się tu małe miasteczka ze średniowieczną zabudową i ruinami zamków krzyżackich (np. Kuidigi, Aizpute) oraz ciekawe rezerwaty przyrody.

Ruch turystyczny

W 2007 r. Łotwę odwiedziło 1,6 mln turystów zagranicznych, a wpływy z turystyki międzynarodowej wyniosły 671 mln USD. Ponieważ wydatki Łotyszów na wyjazdy zagraniczne były wyższe, bilans turystyczny kraju jest ujemny. Baza noclegowa Łotwy liczy około 15 tys. miejsc hotelowych.

Ryga – panorama miasta z kościoła św. Piotra (fot. Z. Kruczek)

Aglona – „lotewska Jasna Góra” (fot. Z. Kruczek)

ESTONIA (Republika Estońska, Eesti Vabariik)

Powierzchnia: 45 227 km²	Ludność: 1 347 510	Gęstość zaludnienia: 30 os./km²
Stolica: Tallin	Znak rejestracyjny: EW	Skrót waluty: EEK
PKB: 9 727 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 korona = 100 centów	

Od lipca 1940 r. Estonia była związkową republiką radziecką. W sierpniu 1991 r. ogłosiła swą niepodległość, przyczyniając się do rozpadu Związku Radzieckiego. Estonia jest najmniejszym krajem nadbałtyckim, o powierzchni 45,2 tys. km². Granica z Rosją przebiega wzdłuż rzeki Narwa, Jeziora Czudzkiego (Pejpus) i Jeziora Pskowskiego; zachodnie i północne wybrzeże oblewają wody Zatoki Ryskiej i Fińskiej. Do Estonii należy Archipelag Estoński, składający się z trzech większych wysp (Sarema, Hiiuma, Muhu) i wielu mniejszych, zamykających Zatokę Ryską, oraz kilka wysp w Zatoce Fińskiej (np. Naissaar, Prangli). Na południu Estonia graniczy z Łotwą.

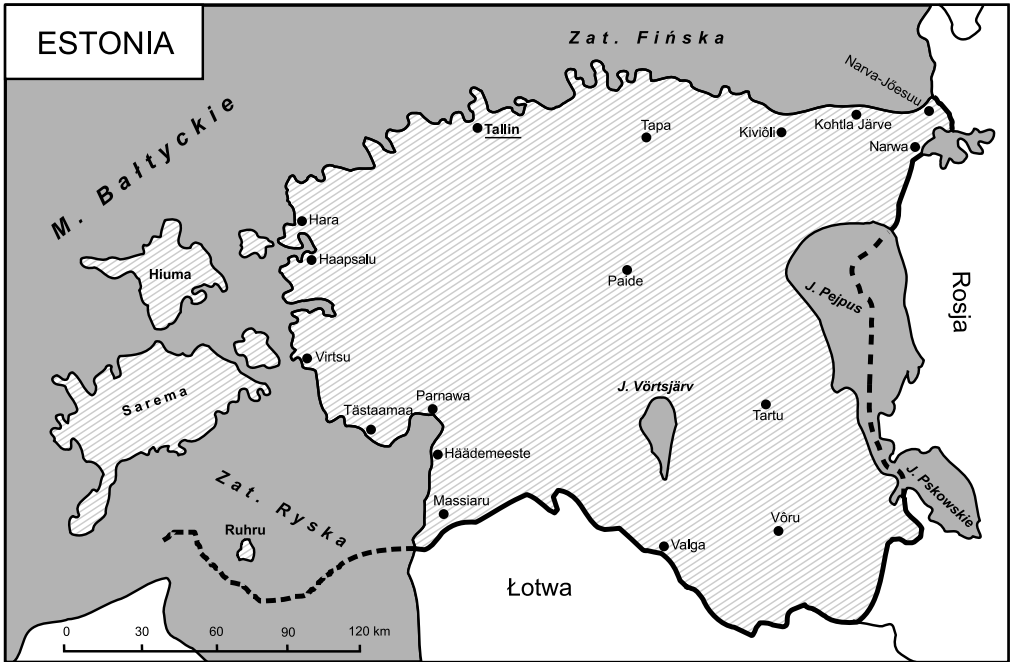
W granicach Estonii mieszka 1 347 tys. ludności. Stolicą republiki jest Tallin liczący 396 tys. mieszkańców (2003 r.). Do większych miast należą Tartu (114 tys.), Narwa (82 tys.) i Kohtla Järve. Około 68% ludności stanowią Estończycy, 26% Rosjanie (są problemy z ich naturalizacją, zwłaszcza językową), 2% Ukraińcy, 1,5% Białorusini i 1% Finowie. Wskaźnik urbanizacji sięga 69%.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Terytorium kraju stanowi nizinna równina urozmaicona licznymi śladami działalności lodowca. Średnie wzniesienie nad poziom morza wynosi ok. 50 m. Najwyższym punktem terytorium są wzgórza morenowe Haanja (kulminacja Munamägi – 318 m n.p.m.), leżące blisko granicy z Łotwą. Wybrzeże jest bogato urzeźbione, w części zachodniej niskie i piaszczyste z licznymi wydmami, natomiast na północy wysokie (do 56 m) i urwiste. Linia brzegowa jest dobrze rozwinięta i liczy 3 794 km. Do Estonii należą liczne wyspy Archipelagu Zachodnioestońskiego, z których największe to: Sarema (2,7 tys. km²), Hiiuma (1 tys. km²), Muhu i Vormsi.

Klimat Estonii określany jest jako umiarkowany przejściowy między morskim i kontynentalnym. Zimy są stosunkowo łagodne i wilgotne, z częstymi odwilżami (zwłaszcza na zachodzie). Średnie temperatury stycznia wahają się od -2° C do -8° C na pñ.-wsch. Lato jest krótkie i dość chłodne (16 do 17° C). Roczna suma opadów wynosi 500–600 mm i są one rozłożone równomiernie w ciągu roku, z lekką zwyzką w sierpniu i wrześniu.

Sieć rzeczna jest gęsta, ale niezbyt zasobna w wodę. Największe rzeki to: Vohanok, Narwa, Parnawa (Pärnu), Kasari. Jezior jest ok. 1 tys. i zajmują ok. 5% powierzchni kraju. Największe z nich to graniczne jezioro Pejpus i Jezioro Pskowskie oraz położone w środkowej części kraju Võrtsjärv. Duże obszary kraju są zabagnione. Lasy zajmują ok. 45% powierzchni i obejmują lasy sosnowo-świerkowe z domieszką brzozy. Najcenniejsze przyrodniczo tereny objęto ochroną w formie 5 parków narodowych – największy, nad zalewem fińskim Lahemaa (649 km²), nadmorski Matsalu, Karula, Soomaa i Vilsandi. Ten ostatni jest podstawą światowego rezerwatu biosfery Archipelag Zachodnioestoński w programie MaB UNESCO (powierzchnia 15,6 tys. km²).

Komunikacja

Estonia na bardzo dobrze rozwinięty transport kolejowy. Szlaki kolejowe liczą 968 km długości, do najważniejszych należą: Tallin – St. Petersburg, połączenie Tallina z Rygą i z Tartu oraz Pskowem. W zachodniej części kraju występuje gęsta sieć kolei wąskotorowych. Dobrze rozwinięta jest sieć dróg kołowych, licząca ogółem ponad 55 tys. km, w tym blisko 29 tys. ma nawierzchnię ulepszoną, autostrady liczą 99 km.

Duże znaczenie posiada żegluga morska, dla której bazę stanowią porty w Tallinie (promy do Helsinek), Haapsalu i Parnawie w Zatoce Ryskiej. Na jeziorze Peipus kursują statki tzw. białej floty. Tallin posiada również port lotniczy Klerniste.

Regiony turystyczne

Walory środowiska przyrodniczego nie stwarzają Estonii większych możliwości istnienia w turystyce międzynarodowej. Względną atrakcyjność strefy nadmorskiej obniżają niezbyt wysokie temperatury lata, a pozostałych terenów w głębi kraju niski poziom infrastruktury ogólnej.

Obecnie ruch turystyczny (głównie wewnętrzny) koncentruje się w rejonie nadmorskim, a zwłaszcza w najbardziej znanym uzdrowisku i kąpielisku estońskim Narva-Jõesuu, słynącym z leczniczych iłów Haapsalu. Ponadto ruch turystyczny przyjmują niektóre osady rybackie nad Zatoką Ryską i Fińską oraz wioski rybackie położone na wyspach Sarema i Hiuma i PN Lahemaa. Lokalne znaczenie posiadają jeziora Peipus i Võrt.

Turystyka krajoznawcza koncentruje się przede wszystkim w Tallinie i Narwie, które słyną z zabytków architektury, zwłaszcza gotyckiej. Do najważniejszych zabytków **Tallina**³ zalicza się gotycki kościół św. Olafa, gotycki ratusz, fragmenty gotyckich murów

3) Wpisany na Listę Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO w 1977 r.

obronnych, a także barokowy pałac Kingissep. Miasto ma charakter hanzetycki z surową architekturą kamienną typu skandynawskiego. W **Narwie** najcenniejsze zabytki związane są z gotykiem (ratusz, liczne kościoły i kamienice, zbudowany przez Duńczyków zamek) oraz z barokiem. W południowej części kraju ważnym ośrodkiem turystycznym jest **Tartu** (dawniej Dorpat), o starych tradycjach uniwersyteckich i licznych zabytkach (katedra z XIII w. i kościół św. Jana z XIV w. oraz ratusz) oraz Juriew. Na zachodzie kraju leży największe uzdrowisko bałtyckie i ważny port morski – **Parnawa**; ciekawe są wyspy, zwłaszcza Sarema. Znajdziemy tu obszary chronionej przyrody (m.in. rezerwat ptactwa – Vilsandi), ośrodki wypoczynkowe oraz zabytkowe miasta i wsie.

Ruch turystyczny

W 2007 r. do Estonii przyjechało 1,9 mln turystów, a wpływy z turystyki międzynarodowej wyniosły 1 mld USD. Ponieważ obywatele kraju wydali na podróże zagraniczne 450 mln USD, bilans turystyczny kraju jest dodatni. Baza noclegowa Estonii liczy ponad 10 tys. miejsc hotelowych. Wśród krajów regionu bałtyckiego Estonia wyróżnia się najwyższym poziomem rozwoju gospodarki turystycznej, dzięki powiązaniom ze skandynawskim rynkiem turystycznym.

Tallin – widok na miasto z wieży kościoła św. Olafa (fot. Z. Kruczek)

REGION WYSP BRYTYJSKICH

W regionie tym opisano Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej oraz Irlandię – kraje wyspiarskie, połączone więzami historycznymi, kulturowymi i gospodarczymi. Również walory turystyczne obydwu krajów mają zbliżony charakter. Dominują walory krajoznawcze związane ze środowiskiem kulturowym, co determinuje rozwój określonych form turystyki. Wybitna jest rola Wielkiej Brytanii w światowej i europejskiej turystyce. Kraj ten zajmuje od lat 5. miejsce na liście najczęściej odwiedzanych przez turystów państw świata.

ZJEDNOCZONE KRÓLESTWO WIELKIEJ BRYTANII I IRLANDII PÓŁNOCNEJ (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland)

Powierzchnia: 242 514 km²	Ludność: 60 035 000	Gęstość zaludnienia: 248 os./km²
Stolica: Londyn	Znak rejestracyjny: GB	Skrót waluty: GBP
PKB: 32 990 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 funt szterlig = 100 pensów	

Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej leży na archipelagu złożonym z około 5 500 wysp, zajmując obszar o powierzchni 242,5 tys. km². Największymi wyspami są Wielka Brytania (prawie 230 tys. km²) i Irlandia (część brytyjska – Ulster – obejmuje około 14 tys. km²). Z pozostałych wysp należących do Zjednoczonego Królestwa najważniejsze to: Anglesey, Wight, Scilly, Hebrydy Wewnętrzne i Zewnętrzne, Orkady i Szetlandy. Wyspa Man i W. Normandzkie to dependencje Wielkiej Brytanii (terytoria zależne od korony brytyjskiej). Ponadto w skład Zjednoczonego Królestwa wchodzi tzw. posiadłości zamorskie (m.in.: Gibraltar, Bermudy, Wyspy Dziewicze, Kajmany, Falklandy).

Kanał La Manche (English Channel) i Cieśnina Kaletańska (Pas de Calais) oddziela Wielką Brytanię od kontynentu. Stolicą kraju jest Londyn, liczący około 7 mln mieszkańców.

Zjednoczone Królestwo jest dziedziczną monarchią konstytucyjną. Głową państwa jest (od 1952 r.) królowa Elżbieta II. Wielka Brytania składa się z czterech krain historycznych (Anglia, Walia, Szkocja, Irlandia Północna – Ulster), podzielonych dawniej na hrabstwa (Anglia, Walia), dystrykty (Ulster) i regiony (Szkocja). Autonomiczny status (własne ciała ustawodawcze) posiadają Ulster, Wyspy Normandzkie i wyspa Man, od 1998 r. nowe jednostki administracyjne (Unitary Authority Areas).

Zjednoczone Królestwo liczy około 60 mln ludności, która w 90% mieszka w miastach. Anglicy stanowią około 77% ludności, Szkoci – 9%, Walijczycy – 5%, Irlandczycy – 3%, Hindusi – 2%, Pakistańczycy i inni około 2%. Gęstość zaludnienia wynosi 248 osób na km².

Dominującą religią jest wyznanie anglikańskie (30%), protestanci stanowią 17%, a katolicy 12% ludności. Jest to kraj wysoko rozwinięty gospodarczo, zaliczany do najlepiej rozwiniętych gospodarczo państw świata (G7).

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Ukształtowanie powierzchni Wielkiej Brytanii jest zróżnicowane, w znacznym stopniu uformowane w orogenezie kaledońskiej i hercyńskiej, później podlegało ruchom tektonicznym orogenezy alpejskiej, denudacjom i kilkakrotnym zlodowaceniom.

Na północy głównej wyspy znajdują się stare Góry Kaledońskie i Grampian rozdzielone rowem tektonicznym. Ich najwyższym szczytem jest Ben Nevis (1343 m n.p.m.). W środkowej części biegną Góry Pennińskie i Góry Kambryjskie. Wzgórza Cheviot stanowią naturalną granicę między Szkocją a Anglią. Północną Anglię zajmuje łańcuch Gór Pennińskich biegnący równoległe do wybrzeży.

W zachodniej części Wielkiej Brytanii znajdują się Góry Kambryjskie (Snowdawn 1085 m) oraz pojezierze Lake District, a na południowym zachodzie, na Półwyspie Kornwalijskim, dominują rozległe wzniesienia kopulaste. Środkowa i południowa Anglia to kraina nizinna przecinana licznymi pasmami wzgórz. Południowo-wschodnią część tej krainy zajmuje Basen Londyński zwany także Niziną Angielską, ograniczony wzgórzami kredowymi. Od zachodu z Anglią graniczy Walia, którą od północy oblewają wody Morza Irlandzkiego. W górach występują liczne formy polodowcowe, m.in.: drumliny, ozy, głazy narzutowe i jeziora. Jeziora występują przede wszystkim w polodowcowych dolinach Szkocji (jeziora Skin, Fannich, Ness, Rannoch), a na terenie Anglii w tzw. Lake District. Największym jeziorem Wielkiej Brytanii jest jezioro Lough Neagh w Irlandii Północnej (400 km²).

Wybrzeże jest silnie rozczłonkowane, z licznymi zatokami. Brzegi są przeważnie klifowe, strome, zwłaszcza po zachodniej stronie Półwyspu Kornwalijskiego, gdzie sięgają 200 m wysokości, podobnie w Szkocji i w północno-zachodniej Anglii. We wschodniej i południowej Anglii wybrzeża są płaskie, akumulacyjne.

Morze Irlandzkie oraz kanały: Św. Jerzego i Północny oddzielają wyspy Wielką Brytanię i Irlandię, której ok. 80% należy do samodzielnego państwa – Republiki Irlandii, pozostała część, na północnym wschodzie, do brytyjskiej prowincji – Irlandii Północnej.

Rzeki Wielkiej Brytanii są krótkie, o niewielkich dorzeczach i wyrównanych stanach wód w ciągu roku. Najdłuższe rzeki to Severn (354 km) i Tamiza (346 km). Obie uchodzą do morza tzw. eustariami, co znakomicie ułatwia budowę portów w głębi łądu.

Klimat Wielkiej Brytanii jest umiarkowany ciepły, morski. Łagodzący wpływ na klimat ma Prąd Zatokowy (Golfsztrom). W wyniku zetknięcia się ciepłego prądu z zimnym i wilgotnym powietrzem znad Islandii i obszarów arktycznych powstają silne wiatry i obfite opady deszczu. W górach zachodniej Szkocji występują duże opady śniegu, natomiast w Irlandii Północnej opady śniegu są niewielkie. Klimat Walii charakteryzuje się chłodnymi latami i łagodnymi zimami.

W południowej Anglii zimy bywają mroźne, za to lata są najcieplejsze na wyspach. Średnia temperatura powietrza i średnie opady dla Londynu wynoszą: w styczniu 4° C i 54 mm, w lipcu 18° C i 57 mm. W górach roczna suma opadów wzrasta do 3 000 mm.

Lasy zajmują niewielką część powierzchni kraju (10%), większość to łąki i pastwiska. Wrzosowiska są charakterystyczne dla krajobrazu Szkocji, Irlandii Północnej, wyżyn północnej Anglii i Walii. Południowo-wschodnia Anglia, z uwagi na urodzajne pola, soczyste łąki i pastwiska nosi nazwę „zielony kraj” (Green Country). Często spotykane są wrzosowiska (szczególnie w górach) i torfowiska. Faunę reprezentują gatunki zachodnioeuropejskie. Świat zwierzęcy został znacznie zubożony, na wolności pozostały m.in.: jelenie, lisy, borsuki, wydry, gronostaje oraz wiele gatunków ptaków i ryb. Naturalne środowisko chronio-

ne jest w kilkunastu parkach narodowych, m.in. Lake District, Northumberland, Yorkshire Dales, Peak District, Snowdonia, Breton Beacons, Pembrokeshire Coast w Walii, Dartmoor i Exmoor w Kornwalii oraz Yorkshire Coast i North York Moors. Oprócz tego utworzono 41 parków krajobrazowych, najwięcej w południowej Anglii. W Szkocji natomiast utworzono 4 parki regionalne i 40 obszarów chronionego krajobrazu. Działa ponad 340 rezerwatów przyrody. Na listę UNESCO wpisano 24 obiekty w tym Giant's Causway (Droga Olbrzymów) w Antrim, w Irlandii Północnej i szkocką wyspę Saint Kilda.

Komunikacja

Podstawowym środkiem komunikacji w Wielkiej Brytanii jest komunikacja samochodowa.

Sieć drogowa liczy 390 tys. km, w tym ponad 3,4 tys. km autostrad.

Dobrze funkcjonuje sieć kolejowa należąca do najgęstszych na świecie (2 miejsce po Czechach i Belgii), ale ostatnio notuje się spadek znaczenia komunikacji kolejowej na rzecz transportu samochodowego. Długość linii kolejowych wynosi obecnie 17 tys. km. Koleje posiadają połączenie z siecią europejską dzięki tunelowi pod kanałem La Manche (Folkestone–Calais, 50 km).

Bardzo dobrze rozwinięta jest komunikacja lotnicza, a brytyjskie towarzystwa lotnicze z British Airways należą do największych w Europie. Największymi portami lotniczymi są: Heathrow, Gatwick i Luton w rejonie Londynu, Preswick w Glasgow oraz Speke w rejonie Liverpool.

Wodne drogi śródlądowe liczą około 4 000 km długości, ale tylko połowa ich długości jest w chwili obecnej wykorzystywana. Wielka Brytania posiada rozbudowaną flotę handlową (3 miejsce w świecie). Do największych portów należą: Londyn, Southampton, Hull, Manchester, Glasgow. Najważniejszymi portami pasażerskimi są Liverpool i Southampton.

Baza noclegowa

Oficjalnie baza noclegowa Wielkiej Brytanii liczy ponad 1 mln miejsc noclegowych. Najwięcej miejsc rejestruje się w pensjonatach. Hotele mają ponad 200 tys. łóżek, a w motelach liczba miejsc noclegowych wynosi około 3 tys. Liczbę miejsc noclegowych w bazie podstawowej uzupełniają paraturystyczne obiekty noclegowe, których pojemność szacuje się na 1,4–1,5 miliona łóżek.

Regiony turystyczne

W Wielkiej Brytanii wykorzystując kryteria historyczno-kulturowe wydzieli się 6 regionów turystycznych: Anglia, Walia, Szkocja, Irlandia Północna, Wyspy Normandzkie wraz oraz wyspa Man.

ANGLIA

Region ten obejmuje południową i środkową część wyspy Wielka Brytania. Zajmuje on połowę całego Zjednoczonego Królestwa (ponad 130 tys. km²). Na terenie Anglii można wyróżnić kilka obszarów koncentracji ruchu turystycznego z Londynem na czele.

Londyn i jego okolice są najczęściej odwiedzanym rejonem Zjednoczonego Królestwa, skupia on 85% ogólnej liczby turystów odwiedzających Wielką Brytanię. To jedno z najbardziej rozległych miast świata składa się z wielu dzielnic. Najstarszą dzielnicą miasta jest City, w tej dzielnicy banków, urzędów i firm o znaczeniu międzynarodowym znajdziemy wiele interesujących zabytków. Do najciekawszych należą – średniowieczna twierdza

Tower (mieszcząca obecnie niewielki arsenał wojskowy i muzeum, w którym przechowywane są insygnia władzy królewskiej), zwodzony most Tower Bridge spinający brzegi Tamizy oraz katedra św. Pawła z grobami, m.in. A. Wellingtona i H. Nelsona.

Od południowego zachodu z City sąsiaduje Westminster – siedziba dworu królewskiego, parlamentu i rządu oraz Opactwa Westminsterkiego. Charakterystycznym akcentem sylwety gmachu parlamentu jest Wieża Zegarowa ze słynnym Big Benem. Siedzibą dworu królewskiego jest pałac Buckingham (Muzeum Powozów, Galeria Królowej).

Elegancją dzielnicą miasta jest West End – dzielnica arystokracji i sfer rządzących, o stosunkowo luźnej zabudowie i dużej ilości terenów zielonych (Hyde Park, Regent's Park, Kensington Gardens). Tu mieści się Muzeum Brytyjskie, Galeria Narodowa, Muzeum Wiktorii i Alberta, Uniwersytet Londyński oraz Trafalgar Square z Kolumną Nelsona, a także Greenwich – Królewskie Obserwatorium Astronomiczne (obecnie muzeum).

Magnesem przyciągającym turystów jest także barwne Soho – dzielnica rozrywek.

Zupełnie inny charakter ma East End – najuboższa dzielnica Londynu, w której uwagę turystów zwraca ultranowoczesny kompleks mieszkaniowo-biurowy w Docklands.

Do atrakcji turystycznych Londynu zaliczyć należy również wydarzenia artystyczne związane z działalnością słynnych scen operowych i teatralnych (The Royal Opera House, Royal Albert Hall i in.). Nowymi atrakcjami Londynu są budowle wzniesione dla uczczenia nowego tysiąclecia. Wyróżnia się Millenium Dome – Wielka Kopuła (największa na świecie o średnicy 365 m) oraz London Eye (największe na świecie koło widokowe).

W rejonie Londynu szczególnym zainteresowaniem turystów cieszy się **Windsor** – rezydencja królów angielskich (od blisko 900 lat) z cennymi zbiorami sztuki oraz Hampton z pięknym pałacem. W **St. Albans** na północ od Londynu znajdujemy ruiny rzymskiego amfiteatru oraz romańsko-gotycką katedrę i opactwo benedyktynów.

W południowo-wschodniej części wybrzeża wyróżnia się odcinek od Dover do Bournemouth noszący nazwę Riwiery Angielskiej. W sezonie letnim przyciąga on wielu Brytyjczyków, stanowiąc namiastkę śródziemnomorskiej riwiery. Wybrzeże to ma długie, piaszczyste plaże. Najbardziej znane kąpieliska to **Brighton, Bournemouth, Eastbourne** i **Dover** (będący jednocześnie wielkim portem morskim).

Na wybrzeżu rozwinęło się wiele kąpielisk, których atrakcyjność podnoszą walory krajoznawcze. Zaliczyć do nich można Bexhill, Bognor Regis, Folkestone, Hastings i Chichester.

Ważną rolę w tym rejonie odgrywa **Winchester** (zachowane w pierwotnym kształcie miasto angielskie z gotycką katedrą – znakomitym przykładem budownictwa normańskiego) oraz **Canterbury** – miejsce kultu religijnego kraju (w tutejszej katedrze zamordowany został św. Tomasz Becket), siedziba głowy kościoła anglikańskiego, miasto pełne interesujących zabytków przeszłości. W **Salisbury** zobaczyć można wspaniałą wczesnogotycką katedrę z najwyższą w Anglii iglicą (123 m). Niedaleko stąd do tajemniczych kamiennych kręgów w **Stonehenge**, wpisanych na listę UNESCO. Składają się one z budowli kamiennych z 1900–1400 p.n.e i pełniły funkcje obserwatorium astronomicznego, a także były miejscem kultu boga Słońca.

Celem wyjazdów weekendowych mieszkańców Londynu jest Dolina Tamizy. Wyróżnia się tutaj malowniczością wiejskich pejzaży, cichymi wioskami i miasteczkami wyżynny teren Cotswold Hills. Na wschód od Cotswold Hills leży znane uzdrowisko angielskie Cheltenham. W omawianej strefie dużą popularnością wśród turystów zagranicznych cieszy się **Oxford**, w którym znajduje się słynny XIII-wieczny uniwersytet.

Nie mniej atrakcyjne jest południowo-zachodnie wybrzeże Anglii. Ten odcinek wybrzeża, łącznie z tak zwaną Riwierą Kornwalijską, stanowi ważny rejon koncentracji ruchu turystycznego. Odznacza się on wyjątkowo ciepłym klimatem i malowniczym krajobrazem. Wzdłuż wybrzeża ciągną się rozległe i piaszczyste plaże.

Najbardziej znane miejscowości kąpieliskowe w tym regionie to: Weston-super-Mare, Lynton, Saint Ives, Austell, Penzance, Falmouth i Dartmouth. Masowo odwiedzane kąpielisko **Torquay** doczekało się nazwy „Perła Riwier Devonshire”. Popularnymi kąpieliskami na tym wybrzeżu są m.in. Sidmouth, Lyme, Regis, Weymouth i Swanage. W omawianym regionie znajduje się też wiele interesujących miast (Dorchester, Glastonbury) oraz najbardziej znane uzdrowisko angielskie **Bath**, wykorzystywane w celach leczniczych już w czasach rzymskich, uważane za jedno z najładniejszych miast Anglii.

W Południowej Korwalii w opuszczonej kopalni gliny zbudowano największą oranżerię na świecie (**Projekt Eden**). W każdej ze szklanych kopuł panuje inny klimat i można obserwować typową dla niego roślinność.

W środkowej części Anglii (Midlands) turystycznym centrum jest **Stratford-upon-Avon**, miejsce urodzin i śmierci Williama Szekspira. W okresie od kwietnia do września, w słynnym Royal Shakespeare Theatre wystawiane są sztuki Szekspira, odwiedza wtedy miasto znaczna liczba turystów z kraju i zagranicy. W tym krajoznawczym regionie zainteresowania turystów koncentrują się w wielu ciekawych miastach, związanych z historią Anglii. Znany uzdrowiskiem tej strefy turystycznej, którego lecznicze wody wykorzystywano już w średniowieczu, jest **Leamington**. Wielu turystów odwiedza także największe miasta – Lincoln (piękna gotycka katedra), Birmingham, Nottingham oraz Coventry.

We wschodniej części Anglii wyróżnia się jako centrum krajoznawcze **Cambridge**, słynny od 1209 r. ośrodek uniwersytecki rywalizujący z Oxfordem. Wśród zabytków na uwagę zasługują średniowieczne budynki uniwersyteckie. Na wybrzeżach wschodniej Anglii powstało wiele miejscowości wypoczynkowych i kąpielisk, odwiedzanych głównie przez turystów krajowych. Należą do nich m.in.: Aldeburgh, Lowestoft, Great Yarmouth, Cromer, New Hunstanton.

Głównym ośrodkiem wschodniej Anglii jest **Norwich** z normańską katedrą z XI w., zamkiem w którym urządzono muzeum oraz nowoczesnym centrum handlowym.

Anglia Północna jest interesującym obszarem dla turystyki krajoznawczej, posiada także dobre warunki dla wypoczynku na wybrzeżu Morza Irlandzkiego i Północnego oraz w rejonie Gór Kambryjskich i Pennińskich. Wyróżnia się tu obszar 11 jezior objętych ochroną jako Park Narodowy Lake District – zwany „angielską Szwajcarią”, gdzie notuje się rozwój aktywnych form turystyki i rekreacji (m.in. żeglarsstwo, wspinaczka, piesze wędrowki).

Wśród miast o walorach krajoznawczych wyróżnia się **York** (mury rzymskie, gotycka katedra z słynnymi witrażami). Często odwiedzane są też wielkie ośrodki miejsko-przemysłowe: Liverpool, Sheffield, Manchester, Leeds, Hull. Ciekawym miastem jest **Carlisle** położone blisko granicy ze Szkocją, z zamkiem i katedrą.

Na wybrzeżu Morza Irlandzkiego rozwinęły się takie kąpieliska jak **Blackpool** (jedna z lepiej prosperujących miejscowości wypoczynkowych w całym kraju), Southport, Morecambe, natomiast nad Morzem Północnym funkcje wypoczynkowe pełnią Bridlington, Scarborough i Whitby. Notujemy tutaj głównie krajowy ruch turystyczny. W Górach Kambryjskich, nad licznymi jeziorami rozwinęły się ośrodki turystyczne Ambleside, Keswick i Windermere.

SZKOCJA

Szkocja obejmuje północną część głównej wyspy oraz archipelagi Hebrydów, Orkadów i Szetlandów (78 tys. km²). Dominują tu góry i wyżyny porośnięte wrzosowiskami, pełne torfowisk i licznych jezior. Powierzchnię Szkocji pokrywają stare masywy Gór Kaledońskich i Grampian rozdzielonych głębokim obniżeniem Glenn Mor. Te bezleśne masywy górskie z licznymi jeziorami w dolinach zostały silnie przekształcone przez działalność lądolodu. Mimo surowości warunków geograficznych i ostrego, zimnego klimatu Szkocja wyróżnia się swoistym pięknem krajobrazu i przyciąga wielu turystów krajowych oraz zagranicznych.

Turystyka rozwinęła się w głównych miastach, na wybrzeżach morskich i w rejonach górskich, przede wszystkim nad licznymi i pięknymi jeziorami.

Najbardziej znane nadmorskie miejscowości wypoczynkowe to: Ayr, Oban, Dornoch, Montrose, Kirkcaldy. Funkcje wypoczynkowe pełnią wyspy szkockie (Skye, Wyspy Szetlandzkie).

W górach Grampian znajduje się cieszące się międzynarodową sławą jezioro **Loch Ness** (potwór z Loch Ness), ośrodkiem wypadowym i bazą dla turystyki w tym rejonie jest **Inverness**. Podobne funkcje w odniesieniu do rejonu Ben Nevis spełnia Fort William. W górach powstały miejscowości wypoczynkowe i ośrodki sportów wodnych, jak np. Ballater, Banchory, Braemer i Callander. W Szkocji rozwinęły się aktywne formy turystyki – kajakarstwo, żeglarstwo i turystyka jeździecka. Tereny rekreacyjne (nadmorskie i górskie) odwiedzane są przede wszystkim przez mieszkańców Szkocji, zwłaszcza z pobliskich wielkich miast – Glasgow, Edynburg i Aberdeen.

Szkocja jest celem dla turystyki krajoznawczej nie tylko dla turystów krajowych, ale także dla turystów zagranicznych. Najważniejszymi ośrodkami turystyki krajoznawczej są: **Edynburg** – stolica Szkocji, jedno z piękniejszych miast Wielkiej Brytanii wpisane na listę UNESCO (zamek, pałace i kościoły, słynne festiwale teatralne); **Glasgow** – port i największe miasto w Szkocji, **Aberdeen** – miasto licznych i cennych zabytków architektury. Funkcje ośrodków turystyki krajoznawczej (krajowej) pełni szereg niewielkich, ale interesujących miast Szkocji, np. **Perth** (dawna stolica Szkocji), Dumfries, Saint Andrew i Stirling z królewskim zamkiem Marii Stuart.

WYSPY NORMANDZKIE I WYSPA MAN

Ruch turystyczny koncentruje się także na niewielkich wyspach, na których powstały liczne kąpieliska odwiedzane również przez turystów zagranicznych. Wyspy te charakteryzują się ciepłymi i słonecznymi latami oraz często bujną, prawie subtropikalną roślinnością (wpływ Prądu Zatokowego). Najbardziej znanymi ośrodkami wypoczynkowymi dysponują wyspy: Wight (kąpielisko Ventor, Osborne House, gdzie letnią rezydencję posiadała królowa Wiktoria i tam zmarła), Guernsey i Jersey (Wyspy Normandzkie), Man w Kanale Północnym Morza Irlandzkiego (doskonale zagospodarowana dla celów turystycznych i wypoczynku, m.in. sala taneczna na 7 tys. par).

IRLANDIA PÓŁNOCNA (ULSTER)

Irlandia Północna to kraina nizin z rozległym jeziorem Lough Neagh oraz niewysokich gór i wyżyn, które otaczają wewnętrzne doliny. Klimat jest typowo oceaniczny, z ciepłymi zimami i chłodnymi latami. Charakterystyczną cechą krajobrazu jest prawie zupełny brak lasów i obfitość bogatych w wodę rzek i jezior. Ośrodkami o charakterze krajoznawczym

są: stolica kraju **Belfast** i stare irlandzkie miasto **Londonderry**, otoczone średniowiecznym murem, z wspaniałymi katedrami.

Wybrzeże morskie Irlandii Północnej umożliwia uprawianie sportów wodnych i rekreacji, najbardziej znane ośrodki to Bongor, Larne, Ballycastle i Port Stevart. Interesujące pod względem krajobrazowym jest północne wybrzeże Irlandii ze słynnymi bazaltowymi Giant's Causway (Droga Olbrzymów, wpisana na listę UNESCO).

WALIA

Kraina ta zajmuje Półwysep Walijski i leżącą w pobliżu wyspę Anglesey. Większość regionu zajmują Góry Kambryjskie. Najciekawszy ich fragment, o zróżnicowanej rzeźbie, z jeziorami cyrkowymi obejmuje PN Snowdonia.

Waliczycy to naród o bardzo ciekawej historii, której ślady można spotkać w wielu miejscach tego regionu (Llangollen, Cardiff, Carmarthen). Do najstarszych zabytków należą budowle rzymskie w **Caerteon** z I w. n.e. oraz średniowieczne zamki. Spotkamy tu również wiele zamków średniowiecznych. Stolicą Walii jest **Cardiff**, miasto z licznymi zabytkami (zamek, katedra) i nowymi obiektami – np. stadion Millenium. Na wybrzeżu Walii powstało wiele kąpielisk i miejscowości wypoczynkowych, odwiedzanych głównie przez turystów krajowych (Aberstwyht, Tenby, Swansca). Walia jest także ważnym rejonem uzdrowiskowym (Llandudno-Wells, Builth-Wells). Atrakcjami turystycznymi są liczne obiekty techniki, dawne kopalnie i huty oraz przejawy folkloru (festiwal pieśni, muzyki i poezji w Llangollen).

Ruch turystyczny

W skali świata wydatki obywateli Wielkiej Brytanii na turystykę należą, po USA i Niemczech, do najwyższych. Według szacunków wielkość krajowego ruchu turystycznego wynosi ponad 120 milionów osób. Warunki klimatyczne wymuszają silną sezonowość, blisko 65% wyjazdów turystycznych przypada na lipiec i sierpień.

W 2007 roku Zjednoczone Królestwo odwiedziło ponad 30 mln osób (6. miejsce na świecie). Najwięcej turystów przybyło z USA (3,4 mln), Francji (ponad 3,3 mln) i Niemiec (niecałe 3,3 mln). Przeciętny turysta spędza w Wielkiej Brytanii osiem dni i wydaje 57 funtów dziennie. Najwięcej wydają Islandczycy – 126 funtów dziennie, a najmniej Polacy i Jamajczycy – 19 funtów.

W 2007 roku dochody z tytułu obsługi zagranicznego ruchu turystycznego zamknęły się kwotą 36,7 mld USD. Wielka Brytania posiada ujemne saldo bilansu turystycznego sięgające 30 mld USD. Turystyka jest ważną dziedziną gospodarki, dającą zatrudnienie dla 1,7 mln osób. Udział turystyki w PKB wynosi 3,6% a w eksporcie 4,5%.

W 2007 roku rekordowa była też liczba wyjazdów z Wielkiej Brytanii za granicę – 70 mln. Najczęściej podróżni udawali się do Hiszpanii.

Ben Nevis w górach Grampian (najwyższy szczyt Wielkiej Brytanii – 1343 m n.p.m.) (fot. – Z. Kruczek)

Stonehenge – kamienne kręgi (fot. Z. Kruczek)

IRLANDIA (Éire, Ireland)

Powierzchnia: 70 273 km²	Ludność: 4 250 000	Gęstość zaludnienia: 61 os./km²
Stolica: Dublin	Znak rejestracyjny: IRL	Skrót waluty: EUR
PKB: 40 716 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Republika Irlandii zajmuje ponad 80% (70,3 tys. km²) wyspy Irlandii. Od wyspy Wielka Brytania oddziela ją Kanał Północny. Stolicę kraju Dublin zamieszkuje 0,5 mln mieszkańców. Większość ludności mieszka w miastach (60%). Irlandia jest krajem katolickim (88%). Około 1/3 mieszkańców posługuje się (lub zna) językiem irlandzkim, reszta – angielskim. Irlandia jest tradycyjnym krajem ogromnej emigracji ludności, która kierowała się początkowo (XVIII i XIX w.) do Stanów Zjednoczonych, a później (po II wojnie światowej) do Wielkiej Brytanii. Obecnie Irlandia przyciąga atrakcyjnymi warunkami pracy setki tysięcy Polaków. Poważną rolę w gospodarce kraju odgrywa turystyka, która dostarcza około 6% dochodu narodowego.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Prawie połowę powierzchni Irlandii zajmuje Nizina Środkowoirlandzka. Na terenie tym występują liczne bagna i jeziora. Na północ i południe od Wyżyny Środkowoirlandzkiej rozpościerają się płaskowyże oraz niewysokie, sięgające średnio 600–800 m n.p.m. góry. Regiony te uległy wypiętrzeniu w czasie fałdowań kaledońskich i hercyńskich, jednakże zachodzące w kolejnych epokach geologicznych procesy denudacyjne doprowadziły do zrównania pasm górskich. Najwyższym szczytem Irlandii jest Corran Tuathail (ang. Carrauntuohill) wznoszący się na wysokość 1041 m n.p.m.

Linia brzegowa Irlandii jest bardzo dobrze rozwinięta. Głęboko w głąb lądu wcinają się liczne zatoki, a na długich odcinkach występują wybrzeża typu riasowego, o skalistych stromych ścianach.

Najdłuższą rzeką Irlandii jest Shannon (dł. 336 km), która odwadnia obszar o powierzchni ponad 15 000 km². Innymi większymi rzekami są: Slaney, Liffey i Boyne na wschodzie, Nore, Barrow i Suir na południowym wschodzie, Blackwater, Lee i Bandon – na południu oraz Clare i Moy na zachodzie wyspy. Są to rzeki o typie zasilania deszczowego, brak na nich w miesiącach zimowych pokrywy lodowej. Ujścia rzek mają charakter estuariów czy fiordów powstałych w wyniku działalności lądolodu.

Klimat Irlandii określa się jako typ klimatu umiarkowanego morskiego wilgotnego. Na jego kształtowanie największy wpływ mają napływające z południowego zachodu masy powietrza znad Oceanu Atlantyckiego i łagodząca działalność Prądu Północnoatlantyckiego (Zatokowego). W obrębie wyspy klimat nie jest zbyt różnicowany przestrzennie. Średnie temperatury powietrza wahają się między 4 a 7° C w styczniu i lutym (najzimniejsze miesiące w roku) natomiast w najcieplejszych miesiącach (lipcu i sierpniu) wynoszą od 14 do 16° C (średnia roczna ok. 10° C).

Komunikacja

Sieć komunikacyjna Irlandii jest generalnie słabo rozwinięta. Linie kolejowe liczą około 3,3 tys. km długości, sieć dróg kołowych liczy 95 tys. km. Duże znaczenie posiadają śród-

ładowe drogi wodne, a zwłaszcza rzeka Shannon, żeglowna na 200 kilometrowym odcinku, oraz Wielki Kanał (290 km) i Kanał Królewski (140 km). Łączna długość dróg wodnych wynosi 1000 km. Główne porty morskie to Dublin, Cork, Shannon, Knock.

Republika Irlandii posiada trzy międzynarodowe lotniska: Shannon w rejonie Dublina, w Cork i Limerick. W ostatnich latach rozwinęły się tutaj tanie linie m.in. powstało wiele nowych połączeń także z Polską.

Regiony turystyczne

Irlandia dysponuje dobrymi warunkami dla rozwoju turystyki. Uznana atrakcją tej „zielonej wyspy” są zróżnicowane krajobrazy, od torfowisk i jezior na nizinach po pasma górskie i skaliste wysepki. Turystów przyciągają również liczne zabytki – obiekty archeologiczne, zamki, kościoły, np. wpisany na listę UNESCO kompleks archeologiczny Band

of the Boyne (tzw. „Koła wrózek”) oraz New Grange (cmentarzysko prehistoryczne z licznymi grobowcami).

Irlandia Wschodnia

Wybrzeża morskie stwarzają odpowiednie warunki dla rozwoju letniej rekreacji, sportów wodnych, a miejscami także rybołówstwa. Najważniejsze ośrodki wypoczynkowe rozwinęły się na północ i na południe od Dublina. Należą do nich m.in.: Dundalk, Bray, Wicklow i Arklow oraz Kinsale (ośrodki sportowego rybołówstwa). Znane ośrodki wypoczynkowe występują także na zachodnim wybrzeżu, zwłaszcza w rejonie Slicko, Galway, Limerick i Dingle. Wspecjalizowały się one w sportach wodnych i rybołówstwie. Analogiczne funkcje rozwinęły się na pobliskich wyspach.

W regionach górskich istnieją dogodne warunki do wypoczynku zarówno w okresie lata, jak i w sezonie zimowym. Funkcje ośrodków turystyki górskiej spełniają miejscowości w rejonie Wicklow i Wexford na wschodzie oraz Donegal na północnym zachodzie wyspy.

Głównym ośrodkiem międzynarodowej turystyki jest stolica Irlandii – **Dublin**, uważany za jedno z piękniejszych miast Europy. Najbardziej znane zabytki tego miasta to katedry św. Patryka z XII w. i Chrystusa Króla z XI w., zamek z początku XIII w. oraz Trinity College ze wspaniałą biblioteką. Znajdują się tu liczne muzea i galerie, a atrakcją jest Park Phoenix – jeden z największych w Europie.

Irlandia Zachodnia i Południowa

Liczne jeziora, rzeki i kanały służą rozwojowi sportów wodnych (jachtingu, surfingu, narciarstwa wodnego itp.). Ośrodkami tych sportów są jeziora Longh Corrib, Derg, Ree, Mark i inne. Funkcje ośrodków turystyki górskiej spełniają Cork i Kerry na południowym zachodzie. Walory historyczne posiada Tara (osada celtycka i pierwsza stolica Irlandii) oraz Cill Choinnigh (Kilkenny) z licznymi zabytkami architektury sakralnej – romańskiej i gotyckiej. Znaną na południu Irlandii miejscowością turystyczną jest Coraigh (**Cork**) z wieloma zabytkami architektury, m.in. kościołami z grającymi organami. Miasto jest ośrodkiem rozrządowym ruchu turystycznego w Południowej Irlandii (lotnisko).

Baza noclegowa

Irlandia jest krajem dobrze przygotowanym na recepcję turystów. Oferuje szeroką gamę możliwości noclegowych począwszy od kempingów, a skończywszy na luksusowych hotelach usytuowanych w zamkach lub rezydencjach. Największą rolę odgrywają niewielkie rodzinne pensjonaty typu B&B, bardzo charakterystyczne dla irlandzkiego krajobrazu. Oferują one zwykle od kilku do kilkunastu pokoi oraz rodzinną atmosferę bardzo cenioną przez turystów. Baza noclegowa kraju liczy ponad 60 tys. miejsc noclegowych.

Ruch turystyczny

W 2007 roku Irlandię odwiedziło 8 mln turystów. Najlichnieszą grupę stanowili Brytyjczycy (około 70%), a następnie Amerykanie (11%), Niemcy i Francuzi. Najwięcej turystów przyjeżdża tu w lipcu i sierpniu. W 2005 roku 90% turystów przybyło na wyspę samolotem, a tylko 10% przekroczyło kanał drogą morską. Obsługa zagranicznej turystyki przynosi Irlandii dochód w wysokości 6 mld USD.

Bilans turystyczny kraju jest ujemny, Irlandczycy wydają na turystykę zagraniczną prawie 9 mld USD.

REGION ZACHODNIOEUROPEJSKI

Do regionu tego zaliczono Niemcy, Francję oraz grupę krajów Beneluxu (Belgię, Holandię i Luksemburg). Kraje te łączy zarówno położenie geograficzne, powiązania historyczno-kulturowe, jak i zbliżone warunki rozwoju turystyki. Są to zamożne kraje, o dobrze rozwiniętej infrastrukturze, bogate przede wszystkim w walory kulturowe. Cechuje je wysoka emisja ruchu turystycznego, co wiąże się z zamożnością mieszkańców i ich dużą aktywnością turystyczną. Wybitną rolę na turystycznej mapie Europy odgrywają Niemcy – kraj o olbrzymim potencjale turystycznym, lokujący się w pierwszej dziesiątce najczęściej odwiedzanych krajów świata.

NIEMCY (Republika Federalna Niemiec, Bundesrepublik Deutschland)

Powierzchnia: 357 046 km²	Ludność: 82 500 849	Gęstość zaludnienia: 231 os./km²
Stolica: Berlin	Znak rejestracyjny: D	Skrót waluty: EUR
PKB: 31 950 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Niemcy zajmują obszar o powierzchni 357 tys. km², który zamieszkuje 82,5 mln ludności (II miejsce w Europie). Niemcy są państwem federacyjnym złożonym z 16 krajów związkowych (landów). Każdy kraj związkowy posiada swój rząd i parlament. O polityce wewnętrznej i zewnętrznej państwa decyduje parlament federalny (Bundestag), prezydent i rząd federalny na czele z kanclerzem.

Stolicą państwa jest Berlin (posiadający status kraju związkowego), który zamieszkuje 3 388 tys. ludności. Do największych miast należą: Hamburg (ok. 1,7 mln osób), Monachium (ok. 1,3 mln osób), Kolonia (ok. 1 mln osób), Frankfurt nad Menem (ok. 0,7 mln osób). W miastach mieszka ponad 85% ogółu ludności. Niemcy stanowią ok. 92% populacji kraju; Turcy ok. 2%, ludność byłej Jugosławii ok. 1%, Polacy, Rumuni, Grecy, Włosi i inni ok. 5%.

Ludność czynna zawodowo stanowi około 50% ogółu ludności. W przemyśle pracuje ponad 31% ogółu zatrudnionych, w budownictwie – około 6%, w rolnictwie nieco ponad 3%, natomiast reszta, tj. prawie 60%, w sektorze usług.

Protestanci stanowią około 35% ludności, katolicy 34%, muzułmanie około 2%, Żydzi i bezwyznaniowi blisko 30% populacji.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Na terytorium Niemiec można wyróżnić cztery wielkie pasy krajobrazowe: północ kraju zajmuje Nizina Niemiecka, prawie połowę powierzchni zrębowo-kadłubowe góry, wyżyny i baseny Średniogórza Niemieckiego, na południu trzeci pas krajobrazowy tworzy Wyżyna Bawarska a czwarty Alpy Bawarskie.

Od północy terytorium Niemiec oblewają wody mórz: Północnego i Bałtyckiego (Ostsee). Wybrzeże M. Północnego jest płaskie, miejscami depresyjne, z charakterystycznymi estuariami Łaby, Wezery i Ems. Morze tworzy tu rozległe płycizny (watty), nad który-

mi wznoszą się festony Wysp Wschodniofryzyjskich, a w pobliżu Półwyspu Jutlandzkiego – Wysp Północnofryzyjskich (największa z nich to wyspa Sylt). Cechą charakterystyczną tych wybrzeży są bardzo silne przyływy morskie, sięgające nawet 3 m wysokości.

Wybrzeże Bałtyku jest w większości płaskie, wydmowe, z licznymi zatokami, mierzejami i półwyspami; na wielu jego odcinkach występują klify (m.in. kredowe na Rugii).

Krajobraz naturalny **Niziny Niemieckiej** jest rezultatem zlodowacenia plejstoceniowego. Część zachodnia Niziny jest słabo urozmaicona, płaska i w wielu miejscach zabagniona (np. Pustać Lüneburska). Część wschodnia – znacznie bardziej urozmaicona – jest wypełniona młodoglacjalnymi wzgórzami morenowymi, jeziorami, równinami sandrowymi i pradolinami.

Jeziora tworzą tu krainy zwane pojezierzami (Meklemburskie, Brandenburskie, Szlezwicko-Holsztyńskie).

Średniogórze Niemieckie jest częścią szerokiego łuku górskiego ciągnącego się przez Europę od środkowej Francji na zachodzie, po Karpaty na wschodzie. W Niemczech góry te rzadko wznoszą się ponad 1000 m, a ich zalesione stoki rozcinają żywe doliny rzek. W dzikich niedostępnych górach Harz i leżącej od nich na północ wyżynie, tam, gdzie dawniej przebiegała granica między NRD i RFN, wznoszą się najwyższe szczyty tego regionu. Dalej na południe doliny głównych rzek dzielą strefę wyżyn na łańcuchy górskie. Leżącą najdalej na zachód wulkaniczną wyżynę Eifel i zrębowe góry Hunsrück rozdziela głęboka dolina Mozeli. Dolina Renu oddziela oba te łańcuchy od masywów Sauerland i Westerwald. Na południe od starego miasta Koblencja, w miejscu gdzie Mozela łączy się z Renem, przetłomowa dolina Renu oddziela góry Hunsrück od gór Taunus.

W środkowych Niemczech wznoszą się duże masywy pochodzenia wulkanicznego – Vogelsberg i Rhön. Dalej na wschód leżą Las Turyński i biegnące długim łukiem w kierunku południowo-wschodnim wzniesienia Jury Frankońskiej, Fichtelgebirgu i Rudaw (Erzgebirge) w Saksonii, wzdłuż granicy z Czechami.

Większa część południowego Średniogórza Niemieckiego to równina porozcinana głębokimi dolinami rzek. Niektóre z nich, głównie Men i Neckar, kierują się na zachód i uchodzą do Renu, który od granicy ze Szwajcarią aż po Frankfurt nad Menem płynie w kierunku północnym. W górnym biegu Ren jest rzeką graniczną z Francją. Ze szczytów leżącego na prawym brzegu Schwarzwaldy widoczne są wznoszące się po drugiej stronie rzeki, we Francji – Wogezy. Jury Szwabska i Frankońska, biegnące na wschód od Schwarzwaldy, są przedłużeniem szwajcarskich gór Jura. Na wschodzie znajdują się prawie równoległe łańcuchy Lasu Bawarskiego i Lasu Czeskiego.

Bardziej urozmaicony krajobraz występuje na samym południu, a jego głównym elementem są młode góry fałdowe i obniżenia przedgórskie. **Strefa alpejska** zajmuje około 6% terytorium Niemiec. Tworzą ją Wyżyna Bawarska oraz trzy grupy górskie Północnych Alp Wapiennych: Alpy Algawskie, Alpy Bawarskie i Alpy Salzburskie. W Alpach Bawarskich leży najwyższy szczyt Niemiec – Zugspitze (2963 m n.p.m.).

Wyżyna Bawarska jest rozległą krainą, której krajobraz urozmaicają wały moren czołowych, jeziora (największe Jezioro Bodeńskie) i spore powierzchnie leśne.

Terytorium Niemiec leży w większości w zlewisku Morza Północnego, część północno-wschodnia w zlewisku Bałtyku a część południowa – Morza Czarnego. Najważniejszą rzeką jest Ren (867 km w granicach Niemiec), a drugą z kolei Łaba. Południową część Niemiec odwadnia Dunaj. Wszystkie zlewiska i żeglowne rzeki połączone są kanałami tworząc system dróg śródlądowych o dużym znaczeniu gospodarczym.

Niemcy mają klimat umiarkowany, przeważnie łagodny, pozostający pod przeważającym wpływem morskich mas powietrza, co zaznacza się szczególnie w północno-zachodniej

części kraju i na wybrzeżach. Zimy są łagodne, z częstymi odwilżami, lata ciepłe. Wpływy morskie słabną w miarę postępowania na wschód i klimat staje się bardziej kontynentalny, z chłodniejszymi zimami i ciepłymi latami. W miarę przesuwania się na południe i na wschód opady atmosferyczne nie wykazują sezonowości, występują przez cały rok, w zimie notuje się opady śniegu. Najsuchsze obszary znajdują się na nizinach północnych. Wyżyna Bawarska charakteryzuje się chłodnymi zimami i wczesnymi wiosnami, co częściowo jest rezultatem fenu – ciepłego, suchego wiatru górskiego, który wieje od strony Alp. W dolinie Renu, otoczonej górami, występują ciepłe, słoneczne lata i relatywnie suche zimy.

Prawie 30% powierzchni kraju jest zalesione. Mimo że obszary nizinne zostały wylesione na potrzeby rolnictwa, to zachowały się rozległe lasy bukowo-brzozowe, a na piaszczystych wrzosowiskach prowadzi się powtórne zalesianie.

Lasy zajmują większość wyżyn, rosną prawie do wierzchołków w górach Schwarzwald i do wysokości 1500 m w Alpach Bawarskich.

Świat zwierzęcy jest typowy dla Europy Środkowej. W Alpach występują kozice i świstaki, w lasach jelenie, dziki i sarny. Ornitofauna jest mocno przetrzebiona, a dotyczy to zwłaszcza ptaków wodnych i błotnych. Rzadkością w Niemczech jest m.in. bocian.

Obecnie dużą wagę przypisuje się w Niemczech ochronie przyrody. Parki narodowe zajmują powierzchnię ponad 7 100 km² (największy Schleswig-Holsteinisches Wattermeer), rezerwy biosfery około 11,7 tys. km², rezerwy 6,6 tys. km², a parki krajobrazowe prawie 66 tys. km². Ogółem tymi formami ochrony przyrody w 2003 r. objęte było około 35% terytorium Niemiec.

Komunikacja

W związku z położeniem w centrum Europy, dużą gęstością zaludnienia i alokacją potencjału gospodarczego Niemcy stanowią obszar bardzo intensywnego ruchu wszystkich środków transportu, wykorzystywanych do przewozu osób i towarów. Jest to możliwe dzięki niezwykle gęstej sieci dróg kołowych, kolejowych, wodnych i korytarzy lotniczych.

Pod względem długości linii kolejowych Niemcy zajmują 5. miejsce w świecie. Podróżowanie między największymi miastami umożliwia niezwykle sprawny system połączeń pociągami Inter-City. Długość linii kolejowych wynosi 46 tys. km.

Ruchowi samochodowemu służy ponad 227 tys. km dróg międzymiastowych, a w tym ponad 11,5 tys. km autostrad (II miejsce na świecie po USA).

Sieć dróg kołowych uzupełniają drogi wodne o łącznej długości 6 900 km. Najważniejszą drogą wodną jest Ren. Kanał Śródlądowy łączy Ren, Wezerę, Łabę, a poprzez Hawelę i inne kanały Odrę. Ważną rolę odgrywa także, ukończony w 1992 roku, kanał Ren – Men – Dunaj. Największym portem śródlądowym jest Duisburg; flota pasażerska liczy (1995) około 830 statków.

Coraz większego znaczenia nabiera lotnictwo. Największy przewoźnik niemiecki – Lufthansa – przewozi rocznie około 40 mln pasażerów. Linie lotnicze łączą Niemcy z około 200 portami w ponad 100 krajach świata. Największym portem lotniczym i największym węzłem komunikacji lotniczej jest Frankfurt nad Menem. W ostatnich latach bardzo dynamicznie rozwinęły swoje usługi tzw. tanie linie lotnicze, korzystające w znacznej mierze z niemieckich portów lotniczych (Berlin, Hamburg, Monachium).

Baza noclegowa

Niemcy należą do krajów o bardzo dobrze rozwiniętej bazie noclegowej. W samych tylko obiektach typu hotelowego znajduje się blisko 800 tys. pokoi mających prawie 1,5 mln

miejsc noclegowych. Większe skupiska obiektów noclegowych występują w dużych miastach i ośrodkach krajoznawczych, w Alpach, w licznych miejscowościach i uzdrowiskach Średniogórza, na wybrzeżach morskich i na pojezierzach. W Berlinie, w dzielnicy Tegel jest hotel Gromada (OST Gromada – PBP).

Regiony turystyczne

Bawaria

Bawaria posiada największy potencjał terenów turystycznych, a szczególne miejsce zajmują tu Alpy ze stacjami sportów zimowych, uzdrowiskami i centrami wypoczynkowymi. W Alpach Algawskich (Allgäuer Alpen) ważnym ośrodkiem jest **Oberstdorf** ze znanymi zamkami – Neuschwanstein i Hohenschwangau – w okolicy. Od konkursu w Obersdorf zaczyna się co roku konkurs czterech skocznicy w skokach narciarskich.

Bardziej urozmaiconą rzeźbę mają Alpy Bawarskie, znane również z zachowanego folkloru. Tu leży największa stacja alpejska u stóp Zugspitze (2964 m n.p.m.) – **Garmisch-Partenkirchen** (w skrócie Ga-Pa). Nad jeziorem Tegern znajduje się uzdrowisko Bad Wiessee z wodami jodowo-siarkowymi.

W Alpach Salzburskich utworzono park narodowy, tu znajduje się słynne uzdrowisko Berchtesgaden, miasto pełne zabytków i była rezydencja Hitlera (Berghof).

Wśród miast Bawarii wyróżnia się stolica – **Monachium** – jeden z największych w Europie ośrodków muzealnictwa, miasto akademickie, bogate w zabytki (kościół z różnych epok, rezydencja królewska, pałace magnackie, parki, słynne Alte i Neue Pinakotek, obiekt olimpijski – olimpiada letnia w 1972 r.). Turystów przyciągają międzynarodowe imprezy: w październiku Oktoberfest – festiwal piwa i karnawałowe ostatki (Faschig). Koło Monachium znajduje się **Dachau** – pierwszy nazistowski obóz koncentracyjny w Niemczech. Inne ważne ośrodki to średniowieczne miasto **Augsburg** z romańsko-gotycką twierdzą, renesansową kaplicą Fuggerów (rodzina bankierska) w kościele św. Anny, **Landshut** z zabytkową dzielnicą (Altstadt), **Ratybona** (Regensburg) – znana już w czasach celtyckich i rzymskich, stolica biskupstwa, bogata w zabytki, ośrodek sztuki. Wymienić warto również **Pasawę** (Passau) – twierdzę rzymską i siedzibę biskupstwa z katedrą oraz znane z pobytu R. Wagnera i F. Liszta (festiwal) **Bayreuth** – miasto historyczne, z rezydencją margrabiów. Wpisany na listę UNESCO **Wies** znany jest ze wspaniałej, rokokowej świątyni. Ciekawy jest **Bamberg** z romańsko-gotycką katedrą, pałacami renesansowymi, zabudową starego miasta. Ważnym ośrodkiem p.ln. Bawarii jest **Norymberga** – miasto o zachowanym historycznym centrum, związane z Witem Stwoszem i Dürerem, miejsce słynnego procesu hitlerowców po II wojnie światowej. Zachowały się tu gotyckie kościoły, zamek, liczne muzea. Niedaleko od Norymbergi, na terenie Lasu Bawarskiego znajduje się park narodowy, a okolice góry – Las Górnpalatyiński, Las Frankoński, góry Rhön oraz słynna Frankońska Szwajcaria są terenami o licznych walorach wypoczynkowych i krajoznawczych.

Badenia-Wirtembergia

Kraj ten, położony na Średniogórzu Niemieckim, ma bardzo korzystne warunki klimatyczne, wyróżniają się tutaj góry Schwarzwald, na skraju których w dolinie Renu położone jest słynne uzdrowisko **Baden-Baden** z cieplicowymi solankami. Ośrodkiem uniwersyteckim z licznymi zabytkami jest **Fryburg Bryzgowijski**. Leżąca dalej na wschód Jura Szwabska to teren turystyki poznawczej z zabytkowymi miastami i zamkami. Znaną miejscowością jest **Ulm** (zwycięstwo Napoleona nad Austriakami).

Na granicy z Austrią i Szwajcarią, w rejonie Jeziora Bodeńskiego leżą historyczne miejscowości **Ravensburg** oraz **Lindau** z zabytkowym miastem na wyspie. Znaną miejscowością jest **Konstancja** (Konstanz) – stary ośrodek chrześcijaństwa, miasto pełne zabytków. W dolinie Renu i Neckaru znajdują się zabytkowe miasta: Karlsruhe o barokowych założeniach, ufortyfikowany Mannheim, rezydencja elektorów Palatynatu Reńskiego, Heidelberg (najstarszy uniwersytet na ziemiach niemieckich, zamek elektorski). Stolicą regionu jest **Stuttgart**, ośrodek przemysłowy z zabytkami i nowoczesną dzielnicą Weissenhof, projektowaną przez Le Corbusiera. Znajduje się tu najstarsza na świecie fabryka samochodów – Daimler-Benz, z muzeum motoryzacji (Mercedes, Porsche).

Saksonia

Region ten tworzą Rudawy będące północnym obrzeżem Masywu Czeskiego, wyniesioną, porożcinaną przełomami rzek powierzchnią zrównania, ponad którą sterczą ostańcowe szczyty (np. Fichtelberg 1214 m n.p.m.).

Najbardziej znana jest wschodnia część Rudaw z takimi miejscowościami jak **Oberwiesenthal**, Altenberg, Kipsdorf. Największym miastem jest Chemnitz, stara osada słowiańska, aktualnie ośrodek przemysłowy. Uzdrowiska położone są w Górach Elsterskich (Bad Elster oraz Bad Brambach). Pod względem turystycznym najbardziej atrakcyjne są Góry Połabskie zwane Saską Szwajcarią, przypominające polskie Góry Stołowe. Miejscowości turystyczne zlokalizowane są w dolinie Łaby – **Pirna**, **Rathen**, **Königstein** (słynna twierdza), uzdrowsko Bad Schandau. Najważniejszym miastem Saksonii jest **Drezno** – miasto przekształcone przez Sasów – królów Polski – we wspaniałą rezydencję w XVIII w., z cennymi zabytkami (m.in. Zwinger, pałace, kościoły, liczne muzea, tradycje muzyczne i teatralne). Niedaleko leży **Miśnia** – znana z fabryki porcelany, katedry i zamku Albrechtsburg. Liczne zabytki posiada także położony na Pogórzu Łużyckim **Budziszyn**. Ważnym miastem jest **Lipsk**, miasto historyczne o tradycjach targowych, miejsce klęski Napoleona upamiętnione kiczowatym Pomnikiem Bitwy Narodów. Wśród zabytków miasta na uwagę zasługują kościoły, ratusz, kamienice, słynna Piwnica Auerbacha (akcja „Fausta” Goethego).

Turyngia

Region ten obejmuje Las Turyński – wierzchołną z twarzielcowymi górami, porośniętą lasami. Turyngia to kraina historyczna z licznymi zamkami, średniowiecznymi miastami o tradycjach górniczych i rękodzielniczych. W górach położone są ośrodki wypoczynkowe, np. Oberhof, uzdrowiska – Bad Salzungen, Bad Blankenburg. Najbardziej znanym ośrodkiem krajoznawczym jest **Eisenach**, miejsce urodzenia J. S. Bacha, z licznymi zabytkami (romański kościół, pałac), ośrodek przemysłu samochodowego. Niedaleko znajduje się słynny zamek Wartburg, siedziba landgrafów turyńskich. Na terenie Kotliny Turyńskiej, położonej na północ od gór, leżą ważne ośrodki miejskie: **Gotha** (zamek, zakłady kartograficzne Hermana Haacka), **Erfurt**, stare miasto hanzeatyckie, ośrodek humanizmu z cenną romańsko-gotycką katedrą, kamienicami, tradycjami wystaw i targów kwiatowych. Inne znane miasto to **Weimar** – stolica księstwa, miasto utożsamiane z literaturą niemiecką (Goethe, Schiller, Herder, Wieland). Koło Weimaru, na terenie obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie znajduje się pamiątkowe mauzoleum. Nad rzeką Saale położona jest **Jena**, upamiętniona zwycięstwem Napoleona nad armią pruską, z tradycjami przemysłu optycznego (Karl Zeiss Jena). Średniowieczną zabudową wyróżnia się Mühlhausen.

Hesja

Kraj ten, leżący w obrębie Średniogórza Niemieckiego, jest silnie zalesiony (39%); znajdują się tu góry Taunus (wybitne pasmo w Reńskich Górach Łupkowych) z miejscowościami wypoczynkowymi i uzdrowiskami. U zbiegu Renu i Menu znajduje się wielki zespół miejski Frankfurtu, Wiesbaden i Darmstadt. **Frankfurt nad Menem** ma bogate tradycje historyczne (gród Franków, miasto koronacyjne cesarzy, ośrodek targów), obecnie nowoczesne miasto przemysłowe i węzeł komunikacyjny (jeden z największych w Europie portów lotniczych). Najcenniejszym zabytkiem jest gotycka katedra koronacyjna i zespół ratuszowy. Niedaleko leżące **Wiesbaden** jest miastem kongresów i uzdrowiskiem z ciepłocowymi solankami, znanym już w czasach rzymskich.

Wschodnia część Hesji ma takie wyróżniające się ośrodki krajoznawcze jak **Kassel** (najpiękniejsza rezydencja książęca w Europie – Ottoneum, Fridericanum, pałac i ogrody) czy **Fulda** – z rotundą karolińską w stylu romańskim z IX w. oraz katedrą. Położony nad rzeką Lahn **Marburg** znany jest z gotyckiej katedry oraz jako miejsce pielgrzymkowe.

Nadrenia-Palatynat

Kraj ten leży na terenie Średniogórza Niemieckiego i obejmuje Reńskie Góry Łupkowe porozcinane dolinami Renu, Mozeli i Lahn. Obszar ten jest silnie zalesiony i ma dobre warunki do realizacji funkcji wypoczynkowych. Najbardziej znana jest przełomowa dolina Renu (między Koblencją a Bingen), ze skalnymi urwiskami Loreley, zamkami i historycznymi miastami. Miastem znanym już w czasach rzymskich była **Koblencja** (Koblenz) z licznymi zabytkami – kościołami romańsko-gotyckimi, zamkiem arcybiskupów Trewiru. Kulturowane są tutaj tradycje winiarskie (reńskie wina). Starym miastem jest również **Moguncja** (Gutenberg) z licznymi kościołami, romańską katedrą, barokowymi kamienicami i ratuszem. Inne ciekawe miasto to **Worms** w górnym biegu Renu, znane już w czasach rzymskich, z licznymi zabytkami – kościołami i synagogą. W **Speyer** cennym zabytkiem jest katedra cesarska – największy kościół romański w Niemczech, nekropolia cesarzy i królów Niemiec. Nad Mozelą leży **Trewir**, dawna rezydencja cesarska, siedziba pierwszego biskupstwa w Niemczech, z zabytkami z czasów rzymskich (bazylika, brama, łaźnie). Wśród uzdrowisk wyróżnia się **Bad Ems** z ciepłocowymi solankami.

Z Nadrenią kojarzy się tzw. droga winna, przebiegająca u stóp gór Haardt, a uroczystości winobrania w całym regionie są dużą atrakcją przyciągającą turystów.

Nadrenia Północna-Westfalia

Region ten, położony w obrębie Niziny Niemieckiej i Średniogórza, jest najbardziej zaludnionym i uprzemysłowionym obszarem Niemiec. Tu znajduje się słynne zagłębie Ruhry (nad rzekami Ruhr, Ems, Lippe) – największy okręg przemysłowy kraju. Jego ośrodki to Düsseldorf (liczne targi i wystawy, stolica kraju), Duisburg, Essen, Bochum, Dortmund. Dla turystyki, zwłaszcza zagranicznej, główne znaczenie mają miasta historyczne, a wśród nich wyróżnia się **Kolonja**, która była kiedyś głównym miastem rzymskim nad Renem, siedzibą arcybiskupstwa i członkiem Hanzy. Zachował się tu średniowieczny układ miasta (150 kościołów) ze słynną gotycką katedrą – największym kościołem chrześcijańskim w Niemczech (140 m x 45 m i 156-metrową wieżą). Liczne muzea, tradycje teatralne, targi i kongresy czynią z Kolonii miasto turystyczne. W regionie tym znajduje się dawna stolica RFN – **Bonn** – miasto średniowieczne, rezydencja książąt Wittelsbachów, z barokowymi pałacami, katedrą romańską, miejsce urodzenia L. van Beethovena, siedziba uniwersytetu. Niedaleko Bonn znajduje się rezerwat Siebengebirge (skały wulkaniczne). Miastem historycznym

o znaczeniu turystycznym jest także **Akwizgran** (Aachen), będący również uzdrowiskiem z ciepłymi siarkowymi, znany jako rezydencja Karola Wielkiego, miasto koronacyjne królów Niemiec. W katedrze znajduje się kaplica pałacowa z tronem Karola Wielkiego.

Saksonia-Anhalt

W skład tego regionu wchodzi wschodnia część starych, zrębowych gór Harz z kulminacją Brocken (1142 m n.p.m.) oraz doliny rzek Łaby i Sali. Zalesione góry z wąwozami i skalnymi rumowiskami są intensywnie zagospodarowane pod względem turystycznym (stacje sportów zimowych, ośrodki wypoczynkowe). Turystów przyciągają też zabytkowe miasta historyczne, klasztory i zamki. Najważniejsze miasta Harzu to: **Quedlinburg** z zachowaną średniowieczną zabudową i **Wernigerode** z zachowanym całym kompleksem miasta historycznego oraz zamkiem, gdzie urządzono muzeum feudalizmu. Głównym miastem regionu jest **Magdeburg**, leżące nad Łabą miasto hanzeatyckie, ośrodek przemysłowy, z zachowanym romańskim klasztorem i gotycką katedrą. Niedaleko leży **Halle**, miasto rodzinne G. F. Händla, które wzbogaciło się na handlu solą, z zabytkową katedrą, ratuszem i zamkami. Znaczenie turystyczne ma także **Wittenberga** – z dawną rezydencją elektorów saskich, kolebka reformacji z domem i grobem M. Lutra. W **Naumburgu** na uwagę zasługuje słynna katedra z zespołem rzeźb gotyckich (12 posągów fundatorów) oraz pomnikiem śmiejącej się Polki.

Brandenburgia

Obejmuje Pojezierze Brandenburskie z licznymi jeziorami rynnowymi i krajobrazem wysoczyzn, pagórów morenowych, bagnami i torfowiskami. Największe skupiska jezior znajdują się w rejonie Berlina i Poczdamu. Powiązane kanałami i rzekami ze Sprewą i Dahmę tworzą prawdziwy raj dla turystów – wodniaków. Najważniejszym miastem w tym rejonie jest **Berlin**, od 1991 r. stolica całych Niemiec, 3,5-milionowe miasto położone u ujścia Szprewy do Haweli. Powstałe z dawnych osad słowiańskich miasto było rezydencją elektorów brandenburskich, stolicą Prus i III Rzeszy. Po II wojnie światowej podzielone na Berlin Wschodni i Zachodni, o odrębnym statusie politycznym i ekonomicznym, tworzyły enklawę na terenie byłego NRD. Z tego okresu zachowały się resztki słynnego muru berlińskiego, zburzonego w 1989 r. Berlin jest wielkim węzłem komunikacyjnym (kilka lotnisk, węzeł kolejowy, autostrady, port rzeczny), centrum nauki i sztuki. Najstarsza część miasta znajduje się na wschód od Bramy Brandenburskiej (symbol miasta), słynna aleja Unter den Linden prowadzi nad Szprewę z odbudowanymi zabytkami. Tu znajduje się wyspa muzeów (Museum-Inseln) – kompleks pięciu muzeów, z najśłynniejszym z nich Muzeum Pergamonu. Reprezentacyjną częścią dawnego Berlina Wschodniego jest Aleksanderplatz z hotelami, domami towarowymi, centrum kongresowym. W Berlinie Zachodnim na uwagę zasługuje – w części zwanej Tiergarten, ogród zoologiczny, jeden z największych w Europie. Niedaleko znajduje się ruina symbolicznego kościoła Pamięci na placu Breischeid – zburzonego podczas II wojny światowej. Elegancka ulica Kurfürstendamm (Kudamm), kompleks handlowy Europa-Center czy Manhattan Poppers (centrum rozrywkowo-rekreacyjne) tworzą nowoczesne oblicze Berlina. W inny świat przenosi nas dzielnica Charlottenburg z zespołem pałacowo-parkowym, pałacem Bellevue i zamkiem myśliwskim Grünewald. Z nowych obiektów warto wymienić gmach opery i Filharmonię, zwaną cyrkiem Karajana, Muzeum Żydowskie oraz teren międzynarodowych targów, m.in. Internationale Tourismus Börse – ITB – jedno z największych targów turystycznych na świecie. Berlin jest dużym centrum muzealnictwa; oprócz wspomnianego Muzeum Pergamonu na uwagę

zasługuje Muzeum Egipskie z popiersiem królowej Nefretete. Miasto jest ośrodkiem kongresów, wystaw, imprez kulturalnych.

Niedaleko Berlina leży **Poczdám**, rezydencja królów pruskich i siedziba garnizonu, znany z zespołów pałacowo-parkowych Sanssouci oraz Cecilienhof (miejsce konferencji poczdamskiej w 1945 r.). Wśród innych miast Brandenburgii na uwagę zasługuje **Chociebuż** (Cottbus) – ośrodek Łużyc Dolnych, punkt wypadowy do Sprewaldu (Polesie Dolnołużyckie) z rzekami, jeziorami i kanałami; **Brandenburg** – z licznymi zabytkami oraz koło Oranienburga miejscowość **Sachsenhausen**, dawny hitlerowski obóz koncentracyjny z Muzeum Martyrologii.

Meklemburgia i Przedpomorze (Melemburgen und Vorpommern)

Na region ten składa się Pojezierze Meklemburskie i wybrzeże Bałtyku o silnie rozwiniętej linii brzegowej, z licznymi wyspami i zatokami. Największe wyspy to Rugia, Uznam, Hiddensee. Dominuje co prawda plażowy typ wybrzeża, ale na Rugii, Hiddensee i w rejonie Wismaru spotykamy wybrzeże klifowe o charakterystycznym białym kolorze (skały kredowe). Znajdują się tu też uzdrowiska – Heiligendamm i Bad Doberan; na wybrzeżu zlokalizowanych jest wiele kąpielisk. Dla turystyki, zwłaszcza zagranicznej, duże znaczenie mają miasta portowe – Rostock, Wismar, Stralsund. Zabytkową zabudowę spotkamy w **Greifswaldzie**, z całym kompleksem starego miasta i gotyckimi kościołami.

Zarówno dla turystyki wypoczynkowej, jak i krajoznawczej duże znaczenie ma **Rugia**, połączona mostem z lądem. Zachowały się tu ślady słowiańskich osad i miejsc kultowych (Arkona – Świątynia Światowita). Najbardziej popularne kąpieliska na Rugii to **Sassnitz** (prom do Trelleborg w Szwecji) i Sellin. Na wyspie Uznam (Usedom) znaną miejscowością turystyczną jest **Ahlbeck** (przejście graniczne do Polski), a także Heringsdorf i Zinnowitz.

Morenowy krajobraz Pojezierza Meklemburskiego urozmaicają jeziora w części środkowej, zwane Krainą Wielkich Jezior Meklemburskich. Największym jeziorem jest Müritz (117 km²). Obszar ten jest dobrze zalesiony, wiele tu rezerwatów przyrody, zwłaszcza ptactwa wodnego. Dawne miasta pełnią funkcję miejscowości wypoczynkowych (np. Waren, Plau, Malchow). W zachodniej części regionu znanym miastem jest **Schwerin** (stary gród słowiański, później stolica księstwa), a w części wschodniej Neustrelitz oraz Neubrandenburg. Znaczenie historyczne ma Muzeum Martyrologii w **Ravensbrück**. Warto dodać, że środkowa i wschodnia część Pojezierza Meklemburskiego zwana jest Szwajcarią Meklemburską.

Dolna Saksonia

Region ten ciągnie się na północ od gór Harz i obejmuje nizinny teren aż po wybrzeże Morza Północnego i Wyspy Wschodniofryzyjskie. Wschodnią część regionu zajmuje tzw. Pustka Lüneburska z zabytkowym miastem i zarazem uzdrowiskiem **Lüneburg** (solanki, borowiny). Ważnym obszarem turystycznym w obrębie Dolnej Saksonii są zalesione północne stoki Harzu. W dolinie rzeki Bode (jeziora zaporowe) znajdują się zarówno tereny wypoczynkowe, jak i dawne miasta górnicze z licznymi zabytkami (Zellerfeld). Uwagę przyciąga zabytkowa zabudowa miasta **Goslar**.

Funkcje miejscowości wypoczynkowych i uzdrowisk pełnią Bad Harzburg, Bad Grund, Bad Sachsa. Wśród leżących na północ od Harzu ośrodków miejskich na uwagę zasługuje przemysłowe miasto Brunshwik oraz na zachód od Harzu **Getynga** – znany ośrodek uniwersytecki. Stolicą regionu jest **Hanower** – ośrodek przemysłowy i handlowy, znany z licznych targów.

Wyspy Wschodniofryzyjskie (Norderney i Borkum) stanowią atrakcyjny nadmorski obszar wypoczynkowy.

Szlezwik-Holsztyn

Region ten położony jest w południowej części Półwyspu Jutlandzkiego i obejmuje tereny o nizinnym krajobrazie. Od strony Bałtyku w Zatoce Lubeckiej znajdziemy wiele miejscowości wypoczynkowych (Neustadt, Timmendorfer Strand), na Morzu Północnym podobne funkcje pełnią Wyspy Północnofryzyjskie (Sylt, Amrum). Wyspy i płycizny stanowią rezerwat przyrody. Z możliwości połowu ryb, krabów, a także akwarium i stacji ornitologicznej znana jest wyspa **Helgoland**. Wnętrze regionu, zwłaszcza od strony Bałtyku, to Pojezierze Bungsberg, z wzniesieniami morenowymi i jeziorami, tworzącymi w rejonie Plön i Eutin tzw. Szwajcarię Holsztyńską. Znaczenie dla turystyki, jako port i miasto historyczne, ma **Lubeka** z awanportem Travemünde – główne miasto Hanzy z zachowanym starym miastem, katedrą, ratuszem, domami mieszkalnymi i Bramą Holsztyńską. Romańską katedrę można zobaczyć w pobliskim Ratzenburgu. Nad Zatoką Kilońską leży miasto **Szlezwik** – z tradycjami historycznymi stolicy księstwa duńskiego i rezydencji książąt holsztyńskich oraz licznymi zabytkami. Główne miasto regionu to **Kilonia** (Kiel), która dopiero po wybudowaniu Kanału Kilońskiego (1895 r.) i portu wojennego w XIX w. nabrała znaczenia (jest miejscem imprez kulturalnych i targowych). Kanał ten skraca drogę między Bałtykiem a Morzem Północnym statkom zmierzającym na ocean.

Hamburg

Wolny i hanzeatycki Hamburg tworzy odrębne centrum turystyki, zwłaszcza zagranicznej. Leży co prawda u ujścia Alster do Łaby, ponad 110 km od Morza Północnego, ale posiada awanport Cuxhaven, umożliwiający pełnienie funkcji głównego portu Niemiec. Hamburg znany był już w średniowieczu jako gród saski, siedziba biskupstwa oraz centrum handlu hanzeatyckiego. Rozwinął się jako wielkie, rozległe, portowe miasto z zachowanymi w centrum licznymi zabytkami architektury (odbudowane po zniszczeniach w czasie II wojny światowej). Należą do nich m.in. liczne kościoły i neorenesansowy ratusz. Atrakcją turystyczną jest jezioro w centrum miasta, powstałe już w XIII w. poprzez spiętrzenie rzeki Alster. Miasto znane jest jako centrum życia kulturalnego, zwłaszcza muzycznego, tu urodził się F. Mendelsohn i J. Brahms; jest centrum uniwersyteckim, kongresowym oraz targów zwanych Hamburger Messe.

Ruch turystyczny

Ruch turystyczny w Niemczech jest znaczny, należy jednak zaznaczyć, że dominuje turystyka krajowa. Udział Niemców w turystyce europejskiej osiąga 20% (60 mln turystów). Wpływy z turystyki zagranicznej szacowano w 2007 r. na około 36 mld USD, natomiast wydatki Niemców na turystykę zagraniczną na 82 mld USD. Turystyka zagraniczna przyjazdowa jest krótkoterminowa, dominuje turystyka biznesowa, weekendowa, tranzytowa i krajoznawcza. Główne rejony koncentracji turystyki przyjazdowej to Alpy i cała Bawaria, wybrzeże (przede wszystkim Rugia) oraz Saska Szwajcaria i góry Harz. Znaczny odsetek ruchu kieruje się do dużych miast o bogatych walorach kulturowych (Berlin, Monachium, Drezno, Lipsk, Hamburg). W 2007 roku Niemcy odwiedziło 24,4 mln osób.

Wielkość obrotu turystycznego stanowiła 12% produktu narodowego. W usługach turystycznych pracuje 4,3 mln osób, co oznacza, że co 9. osoba zatrudniona jest w turystyce. Z podatków od usług turystycznych do skarbu państwa i gmin wpływa rocznie 50 mld USD.

Berlin – budynek Reichstagu (fot. Z. Kruczek)

Bawaria – Zamek w Neuschwanstein (fot. Z. Kruczek)

BELGIA (Królestwo Belgii, flam. Koninkrijk België, fran. Royaume de Belgique)

Powierzchnia: 30 528 km²	Ludność: 10 517 842	Gęstość zaludnienia: 345 os./km²
Stolica: Bruksela	Znak rejestracyjny: B	Skrót waluty: EUR
PKB: 35 527 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Belgia należy do niewielkich krajów europejskich, jej powierzchnia wynosi 30,5 tys. km². Administracyjnie Belgia została podzielona na dziewięć prowincji.

Pod względem etnicznym ludność Belgii dzieli się na dwie duże grupy: licniejszą Flamandów (58%), pochodzenia germańskiego, mówiących językiem zbliżonym do holenderskiego oraz Walonów (31%), mówiących narzeczem języka francuskiego. Część północna Belgii jest flamandzka, natomiast południowa – francuska. Bruksela jest dwujęzyczna. Pomiędzy obu grupami oprócz języka panują również znaczne różnice folklorystyczne, kulturalowe i gospodarcze. Nie są jednak tak silne, aby doprowadzić do podziału kraju na Flamandię i Walonię.

W Belgii mieszka dość duża liczba obcokrajowców, a zwłaszcza Włochów (emigracja zarobkowa), Niemców, Francuzów, Holendrów, a także Polaków. Zdecydowana większość Belgów (97%) mieszka w miastach. Belgia to kraj zamożny, o dużym potencjale gospodarczym i wysokiej stopie życia ludności. Wiele instytucji Unii Europejskiej zlokalizowanych jest w Belgii.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Większą część powierzchni Belgii stanowią peryglacjalne i aluwialne niziny; w północnej części płaska, w części zabagniona równina Flandrii (tzw. Belgia Niska), oddzielona od morza wałem wydm (wys. do 20 m), oraz pagórkowata i piaszczysta kraina Kempen (wys. do 95 m); w środkowej części (Belgia Średnia) wysoczyzna Brabancji (wys. 100–200 m) zbudowana głównie z glin i piasków trzeciorzędowych pokrytych lessem oraz wzgórze Hainaut (na zachodzie) zbudowane z utworów glinianych. Linia brzegowa jest wyrównana, wybrzeże płaskie, z piaszczystymi plażami oddzielonymi od lądu pasmem wydm.

Belgia leży w zlewisku Morza Północnego, prawie całe jej terytorium należy do dorzecza dwóch rzek: Skaldy i Mozy (ich źródła znajdują się na terenie Francji, a ujścia na terenie Holandii). Skalda w granicach Belgii ma długość 200 km – wraz z dopływami (m.in. Leie, Dender, Senne i Rupel) oraz kanałami tworzy rozgałęziony system wodny Flandrii. Moza (w granicach Belgii) ma 183 km długości, większość rzek Walonii to jej dopływy; na pewnym odcinku stanowi granicę między Belgią a Holandią. Belgijskie rzeki mają mały spadek, są połączone siecią kanałów i wykorzystywane do żeglugi. We Flandrii znajduje się też gęsta sieć kanałów odwadniających poldery. Belgia nie posiada naturalnych jezior. W Ardenach znajdują się natomiast sztuczne zbiorniki wodne, wykorzystywane w celach rekreacyjnych.

Mimo niezbyt dużej powierzchni kraju klimat jest zróżnicowany. Na nizinie panuje łagodny klimat morski, o małym usłonecznieniu i rocznej liczbie opadów do 700 mm. W Ardenach klimat jest ostrzejszy, zwiększa się nasłonecznienie i wzrasta ilość opadów.

Około 19% powierzchni zajmują lasy dębowo-bukowe z domieszką jesionu i grabu. Resztki pierwotnej roślinności można spotkać w Ardenach i Campine.

Komunikacja

Co prawda Belgia ma najgęstsza sieć kolei na świecie, ale jej znaczenie w związku z rozwojem transportu samochodowego maleje. Doskonale rozwinięta jest sieć dróg kołowych licząca ogółem 140 tys. km długości, w tym 1700 km autostrad.

Belgia jest krajem doskonałych dróg. Główne trasy tranzytowe mają charakter autostrad powiązanych z europejskim systemem dróg szybkiego ruchu.

Dużą rolę odgrywa także żegluga śródlądowa dzięki sieci regulowanych rzek i kanałów (łącznie 1800 km). Dobrze jest również rozwinięty transport morski, a największym portem Belgii jest Antwerpia. Międzynarodowym portem lotniczym jest Bruksela.

Baza noclegowa

Belgia posiada dość znaczny potencjał recepcyjny, którego pojemność wynosi około 630 tys. miejsc noclegowych. Miejsc w hotelach jest około 160 tys., dominuje baza o cha-

rakterze parahotelowym. Podobnie jak we Francji baza parahotelowa zawiera w swej strukturze wiele niekonwencjonalnych typów obiektów noclegowych, służących przede wszystkim turystyce wewnętrznej.

Regiony turystyczne

W Belgii najważniejszymi ośrodkami ruchu turystycznego są największe miasta Belgii oraz wybrzeże morskie i Ardeny. Pod względem historyczno-kulturowym można wyróżnić trzy regiony turystyczne: Brabancję, Flandrię i Ardeny.

Brabancja

Region ten obejmuje historyczną prowincję, a największym centrum ruchu turystycznego jest stolica kraju **Bruksela**, najważniejszy węzeł komunikacyjny Belgii, siedziba wielu organizacji międzynarodowych (m.in. NATO, Unia Europejska), ambasad, instytucji naukowych, miasto kongresów. Bruksela jest pięknym miastem o wspaniałej architekturze (np. Grand Place zaliczane jest do najpiękniejszych w Europie), posiadającym niezwykle bogate zbiory muzealne, galerie sztuki, skanseny itp. Niedaleko Brukseli znajduje się miejscowość **Waterloo**, wzniesiono tu pomnik upamiętniający słynną bitwę wojsk napoleońskich i pruskich w 1815 r. Bruksela – zwana Wenecją Północy, była kiedyś portem i światowym centrum handlu. Dzisiaj, w związku z akumulacyjną działalnością fal morskich, Bruksela leży w odległości 110 km od brzegu morza. Stary ośrodek uniwersytecki i kulturowy to **Leuven** z zabytkami skoncentrowanymi wokół Grate Markt.

Flandria

Jest to najważniejszy region turystyczny kraju, oprócz czterech zabytkowych miast obejmuje on całe wybrzeże. Dużym zainteresowaniem cieszy się **Antwerpia** (Anvers), port morski, światowe centrum obróbki (szlifiernie) i handlu diamentami. Miasto posiada wiele wspaniałych zabytków architektury, cenne zbiory muzealne (np. Dom Rubensa), galerie sztuki, domy na Grote Markt i fontannę Brado.

Innym ważnym ośrodkiem turystyki zagranicznej jest **Gandawa** (Gent), ośrodek kultury Flamandów, największy ośrodek hodowli kwiatów i przemysłu bawełnianego Belgii. Miasto leży na wielu wyspach przy ujściu rzeki Lys do Skaldy, stąd niezliczona ilość mostów poprzeczanych nad kanałami, łączących poszczególne dzielnice. W walkach o wyzwolenie Gandawy podczas II wojny światowej brała udział dywizja pancerna pod dowództwem gen. St. Maczka.

W **Brugii** od 400 lat nie uległo zmianie historyczne centrum miasta; dzięki licznym kanałom zwana jest ona „flamandzką Wenecją”. Zabytkowa zabudowa miasta została wpisana na listę UNESCO.

Głównym rejonem wypoczynkowym Belgii jest wybrzeże atlantyckie. Na 68-kilometrowym odcinku wybrzeża powstało 50 kąpielisk, ośrodków wypoczynkowych i uzdrowskowych. Najbardziej znane jest kąpielisko nadmorskie **Ostenda**, spełniające jednocześnie funkcję uzdrowiska (gorące źródła mineralne). Do znanych kąpielisk nadmorskich należą również Knokke, Blankenberghe, De Panne, La Zonte i Coxycde.

Ardeny

Inne walory wypoczynkowe znajdziemy w Ardenach. Łagodny krajobraz i przyjemny klimat tworzą z Ardenów oazę cichego wypoczynku, chętnie odwiedzaną przez Bel-

gów, a także turystów z sąsiednich krajów. Sztuczne jeziora, gęsta sieć drobnych rzek, jaskinie, liczne zamki, ciche miasteczka i wioski umożliwiają rozwój różnych funkcji turystycznych. Ardeny są też terenem lokalizacji „drugich mieszkań”. Międzynarodową popularnością cieszy się miejscowość **Spa**, w której tradycje uzdrowiskowe sięgają XVIII w. Do bardziej znanych ośrodków turystyki w Ardenach należą: Virton, Bouillon, St. Hubert, Bastogne, Malmedy, Stavelot. Dużym ośrodkiem jest **Liege** – „miasto-muzeum”, stolica Walonii. Zachowało się tu wiele zabytków sakralnych, muzea (kolekcje rzemieślnicze i broni). W Francorchamps znajduje się znany w Belgii tor wyścigów samochodowych, a centrum turystyki pątniczej jest Beauraing z odwiedzanym rocznie przez 200 tys. pątników sanktuarium maryjnym.

Ruch turystyczny

Rocznie Belgię odwiedza 7 mln turystów zagranicznych (2007 r.). Dominują turyści z sąsiedniej Holandii, Wielkiej Brytanii, Niemiec, Francji, a następnie Amerykanie. Średni pobyt turystów zagranicznych w Belgii wynosił 2,5 dnia. Około 50% ogółu turystów z zagranicy przybywa do Belgii w lipcu i sierpniu.

W 2007 r. obsługa zagranicznej turystyki przyniosła Belgii dochód w wysokości 10,6 mld USD. Bilans turystyczny kraju jest ujemny.

Belgowie charakteryzują się dużą aktywnością turystyczną i wydają na wyjazdy zagraniczne 17 mld USD. Szacuje się, że rocznie w podróżach turystycznych bierze udział około 50% ogółu ludności. Celem zagranicznych podróży Belgów jest najczęściej sąsiednia Francja, Hiszpania, Niemcy, Szwajcaria i Wielka Brytania, a następnie Austria.

Bruksela – Grand Place (fot. Z. Kruczek)

HOLANDIA (Królestwo Niderlandów, Koninkrijk der Nederlanden)

Powierzchnia: 41 528 km²	Ludność: 16 343 000	Gęstość zaludnienia: 394 os./km²
<i>Pow. lądowa: 33 940 km²</i>		<i>Powierzchnia lądowa: 481 os./km²</i>
Stolica: Amsterdam	Znak rejestracyjny: NL	Skrót waluty: EUR
PKB: 36 548 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Holandia to państwo w zachodniej Europie nad Morzem Północnym zajmujące obszar 41,5 tys. km². Królestwo Niderlandów obejmuje ponadto wiele wysp położonych w delcie Renu oraz Wyspy Zachodniofryzyjskie. Poza granicami Europy do Królestwa Niderlandów należy Aruba i Antyle Holenderskie. Graniczy z Belgią (450 km) i Niemcami (567 km).

Administracyjnie Holandia podzielona jest na 12 prowincji.

Powszechnie państwo nazywa się Holandią, określenie to jest jednak bardzo nieprecyzyjne, gdyż prowincje Holandia Północna i Holandia Południowa to tylko dwa z dwunastu regionów. Stolicą konstytucyjną kraju jest Amsterdam (743 tys. mieszkańców), natomiast siedzibą rządu i parlamentu jest Haga.

Holandię zamieszkuje 16,3 mln osób, w 82% są to Holendrzy, reszta to Niemcy (3%), Indonezyjczycy (3%), Flamandowie, Anglicy, Żydzi, a także Polacy (około 4 tys.). Osobliwą grupę ludności stanowią Fryzyjczycy (5%), zamieszkujący wyspy o tej samej nazwie. Gęstość zaludnienia Holandii należy do najwyższych w Europie (393 osoby/km²). Prawie 90% ludności mieszka w miastach. W Holandii nie ma miast o wielkości miliona mieszkańców, natomiast cztery wielkie miasta (Amsterdam, Rotterdam, Haga i Utrecht), wraz z otaczającymi je mniejszymi miastami, uznaje się za jedno miasto. Aglomeracja ta nazywana jest Randstad (koło miast), z rolniczym „zielonym sercem” (het Groene Hart) w środku.

Holandia jest krajem o wysoko rozwiniętej gospodarce i szerokich powiązaniach międzynarodowych.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Nizinny charakter kraju odzwierciedla jego nazwa – Nederland. W zachodniej i północnej części kraju rozciągają się płaskie tereny nadmorskie zwane Niderlandami Niskimi, ograniczanymi od morza pasem piaszczystych wydmy poprzecinanych ramionami Skaldy, Renu i Mozy. Wysokie wydmy chronią także Wyspy Zachodniofryzyjskie, które od lądu oddziela płycizna Waddenzee. Niderlandy Niskie to przeważnie poldery powstałe poprzez osuszenie jezior i zatok morskich, liczne są tu depresje (24% powierzchni kraju). Najniższy położony punkt to dno Polderu Księcia Aleksandra (-6,7 m p.p.m.) koło Rotterdamu. Wschodnia i Południowa część Holandii to Niderlandy Wysokie. Tworzą je wysoczyzny zbudowane z utworów polodowcowych, urozmaicone morenowymi pagórkami, osiągającymi koło Utrechtu wysokość 67 m. Na południe od szerokich, wypełnionych aluwiami dolin Renu i Mozy ciągnie się Wysoczyzna Północnobranbancka. Na południu kraju znajduje się Wyżyna Limburska, zbudowana z wapieni, stanowiąca już przedgórze Ardenów. Szczyt Vaalserberg (321 m) na granicy z Belgią jest najwyższą kulminacją Holandii. Krajobraz tego kraju został ukształtowany z dużym udziałem człowieka, a odwieczna walka z wodą zdeteminowała życie mieszkańców Holandii.

Holandia leży w dorzeczu trzech rzek: Renu, Mozy i Skaldy. Ren wpływający z terenu Niemiec dzieli się na dwa ramiona – zachodnie (2/3 wody) nosi nazwę Waal, reszta wód jako Pannerdenskanaal płynie pod Arnhem, gdzie rozdziela się na dalsze odnogi, zanim wpadnie do morza. Rzeki są uregulowane i skanalizowane, obwałowania koryt zapobiegające powodziom powstały już w XX w. Obszar Holandii pokrywa gęsta sieć kanałów, połączonych z drogami wodnymi Niemiec i Belgii. Długą tradycję ma tu osuszanie terenów nadmorskich, jezior i zatok. W 1932 r. powstał zbiornik IJsselmeer w wyniku odcięcia tamą Afsluitdijk zatoki Zuiderzee od Morza Północnego. Do największych przedsięwzięć, mających na celu ochronę wybrzeży Zelandii, należy realizacja zadań w ramach Planu Delta. Jego wykonanie w latach 1958–1986 pozwoliło na odgrodenie tamami (wyposażonymi w śluzy) ujść Renu, Mozy i Skaldy wsch. od M. Północnego. W wyniku osuszania powierzchnia kraju zwiększyła się z 33,6 tys. km² (1960) do 41,5 tys. km² (2005).

Klimat Holandii jest umiarkowanie ciepły, morski. Zachodnie wiatry przynoszą wilgotne powietrze znad Atlantyku. Cechuje go duża wilgotność powietrza, często występują mgły i opady deszczu. Zimy są ciepłe ze średnią temperaturą ponad 2° C, w lecie maksymalne temperatury osiągają 20–22° C.

Pierwotna roślinność przetrwała tylko na wydmach, torfowiskach i bagnach. Obszary chronionej przyrody zajmują 9 500 km², utworzono kilka parków narodowych, najstarszym jest Veluwezoom w pobliżu Arnhem, najliczniej odwiedzany jest pobliski PN Hoge Veluwe. PN De Peel obejmuje torfowiska i siedliska ptactwa wodnego. Parkiem wodnym i rezerwatem biosfery jest Waddensee.

Komunikacja

Sieć komunikacyjna w Holandii jest bardzo dobrze rozwinięta i należy do przodujących w skali świata. Największe znaczenie mają drogi wodne, tak morskie jak i śródlądowe. Śródlądowe szlaki wodne liczą 7 tys. km długości. Rotterdam jest największym morskim portem świata.

Długość linii kolejowych przekracza 2 800 km, znaczenie tego transportu maleje. Ogólna długość dróg kołowych przekracza 114 tys. km, z tego 2 500 km to autostrady. Holandia posiada połączenia lotnicze z całym światem. Linie lotnicze obsługuje KLM¹, jedno z największych towarzystw lotniczych świata oraz liczne tzw. tanie linie lotnicze. Międzynarodowym portem lotniczym Holandii jest lotnisko Schiphol koło Amsterdamu (4 metry poniżej poziomu morza), inne ważne porty to Maastricht i Zestienhoven koło Rotterdamu.

Baza noclegowa

Baza noclegowa Holandii jest zróżnicowana pod względem standardu i funkcji. W bazie hotelowej notuje się około 140 tys. łóżek, a ponad 100 tys. miejsc znajduje się w bazie uzupełniającej. Oprócz hoteli i moteli popularne są pensjonaty, hotele turystyczne (Holland Tourist Hotels), schroniska młodzieżowe i liczne tereny kempingowe (około 2 000).

Regiony turystyczne

O popularności Holandii jako celu wyjazdów turystycznych decydują walory dziedzictwa kulturowego ze znaczącymi ośrodkami miejskimi (Amsterdam, Utrecht, Breda, Lejda). Ciekawa jest również przyroda kraju, parki narodowe, ogrody tulipanowe, kąpieliska na szerokich plażach.

Region nadmorski

Region ten obejmuje strefę nadmorską kraju wraz z Wyspami Zachodniofryzyjskimi. Na wybrzeżu charakterystyczny jest pas wydym szerokich od 200 m do kilku km. Od strony morza wydmom towarzyszą czyste plaże, wykorzystywane jako kąpieliska. Jest to również zagłębie kwiatowe Holandii (tulipany).

Funkcje międzynarodowego centrum turystyki pełni **Amsterdam**. Miasto leży na 100 wysepkach połączonych 160 mostami zbudowanymi nad żeglownymi kanałami. Nazywany bywa często „Wenecją Północy”, a jego układ urbanistyczny nie był zmieniany od 400 lat. Miasto słynie z licznych zabytków architektury, starych placów targowych i składów handlowych usytuowanych wzdłuż wąskich kanałów wiodących w kierunku portu. Najcenniejszą atrakcją turystyczną Amsterdamu jest pałac królewski z wysoką na 56 m basztą,

1) KLM (Koninklijke Luchtvaart Maatschappij) – Królewska Spółka Lotnicza nie jest już samodzielnym podmiotem, wchłonęła ją Air France.

zbudowany na 13 659 palach. Amsterdam znany jest jako miasto muzeów (w sumie 50). Najważniejsze to Muzeum Państwowe (Rijksmuseum), gromadzące najwybitniejsze dzieła malarzy holenderskich, zwłaszcza Rembrandta. Inne często odwiedzane muzea to: Muzeum Miejskie, Muzeum van Gogha, Dom Rembrandta (Rembrandt Huis), Muzeum Sztuki Tropikalnej, Muzeum Morskie i unikalne Muzeum Kulinarne. Niedaleko Amsterdamu znajduje się Haarlem, centrum uprawy kwiatów.

Często odwiedzany przez turystów jest **Rotterdam**, drugie co do wielkości miasto Holandii. W miejsce zniszczonego w czasie II wojny światowej śródmieścia zbudowano nowoczesne centrum. Największą jednak atrakcją turystyczną jest Euromast – wieża o 185-metrowej wysokości, ze szczytu której rozciąga się widok w promieniu 30 km, m.in. na Europort – największy port morski świata.

Najważniejszym w kraju ośrodkiem sportów wodnych i równocześnie miejscem największej na świecie giełdy kwiatowej jest **Aalsmeer**. Sprzedaje się tu 1,5 mld kwiatów ciętych rocznie. Wyróżnia się corso kwiatowe i stała wystawa – ogród tulipanowy w Keukenhof.

Zwiedzając Holandię koniecznie trzeba odwiedzić **Hagę** (Den Haag – 482 tys. mieszkańców), której prawa miejskie nadał w 1806 r. Ludwik Bonaparte. Miasto posiada wiele zabytków architektury (np. kompleks Binenhofu) i niezwykle interesujących muzeów (np. Muzeum Tortur, Królewski Gabinet Monet, Muzeum Lalek, Królewska Galeria Malarstwa). Haga jest siedzibą parlamentu, rządu i dworu królewskiego (od 1815 r.), Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, Międzynarodowej Instytucji Statystycznej, Międzynarodowego Centrum Prasowego, Holenderskiego Centrum Kongresowego (miasto jest ośrodkiem konferencyjnym). Wielu turystów przyciąga Madurodam – miasto miniatur, w którym pokazano kopie najcenniejszych obiektów holenderskiej architektury, kanałów, wiatraków, portów, statków itd. Na skraju miasta znajduje się kąpielisko Scheveningen.

Region jeziora IJsselmeer

Jezioro to jest największym słodkowodnym zbiornikiem Holandii (dawna Zatoka Zuiderzee). Najważniejszym kąpieliskiem jest Hardeijvik (plaże, największe w Europie delfinarium). Atrakcją są targi serowe w **Edam**, a dawne wioski rybackie przeobraziły się w skanseny (Marken i Volendam nad zbiornikiem Markerwaard).

Poza tymi dwoma regionami ważnymi ośrodkami krajoznawczymi są: Utrecht, Groningen, Breda (największe centrum polonijne), **Arnhem** (miejsce krwawej bitwy aliantów z Niemcami, cmentarz polskich żołnierzy), Delft, Leiden. Interesujące są małe miasteczka holenderskie, rozsiane po całym kraju. Przykładem może być Giethoorn, „wiejska Wenecja”, gdzie jedyną formą komunikacji jest łódź.

Najsłynniejsze w Holandii wsie, znane ze strojów ludowych i purytańskich obyczajów, to Staphorst i Rouvenn. Na południu kraju w Limburgii uwagę przyciąga **Maastricht** z licznymi zabytkami sakralnymi – miejsce związane z formowaniem się idei Unii Europejskiej.

Turyści często odwiedzają jeziora Fryzji a centrum sportów wodnych znajduje się w Nesek.

Funkcje wypoczynkowe w Holandii zlokalizowane są na 250-kilometrowym odcinku wybrzeża holenderskiego i w Ardenach. W strefie nadmorskiej międzynarodowe znaczenie posiadają kąpieliska Scheveningen, Noordwijk aan Zee, Zandvoort i Katwijk aan Zee, a na

Wyspach Fryzyjskich: Hollum, West Terschelling i De Koog. W niektórych kąpieliskach (np. Zandvoort, Kijkduin) dodatkową atrakcją są delfinaria i akwaria morskie.

Dobre warunki dla wypoczynku i aktywnej turystyki wodnej istnieją w prowincji **Zelandia**, na zachodzie kraju. Kieruje się tutaj około 20% turystów zagranicznych podziwiających walory krajobrazowe. Nad odciętymi groblami fragmentami morza zlokalizowano ośrodki turystyczne mogące obsłużyć 0,5 mln turystów i 5 tys. jachtów. Największe kąpieliska znajdują się na wyspie Walcheren, a ośrodkiem rozrządowym dla turystyki w tym regionie jest Middelburg, dawna stolica Zelandii.

Ardeny to miejsce turystyki wypoczynkowej, krajoznawczej i aktywnej. Ta część kraju zwana jest „holenderską Szwajcarią”. Ważnym ośrodkiem turystycznym jest tu Valkenburg.

Ruch turystyczny

Holandia jest często odwiedzana przez turystów zagranicznych. W 2007 r. zanotowano ponad 11 mln turystów z zagranicy. Najczęściej przyjeżdżali turyści z krajów ościennych – z Niemiec, Belgii oraz z Wielkiej Brytanii i Francji.

Holendrzy wykazują ogromną aktywność turystyczną, często podróżując za granicę, jak również po obszarze własnego kraju.

W 2007 r. zyski z obsługi zagranicznego ruchu turystycznego wyniosły 13,4 mld USD, mimo to bilans płatniczy w zakresie turystyki jest ujemny (około 6 mld USD), bowiem Holendrzy wydali na wyjazdy zagraniczne ponad 19 mld USD.

Amsterdam – port lotniczy Schiphol. Pierwsze muzeum na lotnisku – wystawa z okazji 400 rocznicy urodzin Rembrandta (fot. Z. Kruczek)

LUKSEMBURG (Wielkie Księstwo Luksemburga, Grand-Duché de Luxembourg, Grossherzogtum Luxemburg)

Powierzchnia: 2 586 km²	Ludność: 461 500	Gęstość zaludnienia: 178 os./km²
Stolica: Luksemburg	Znak rejestracyjny: L	Skrót waluty: EUR
PKB: 78 138 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Luksemburg to jedno z mniejszych państw Europy zajmujące obszar o powierzchni 2,6 tys. km², leżące między Belgią, Francją i Niemcami, podzielone na trzy dystrykty. Stolicą Wielkiego Księstwa jest Luksemburg (127 tys. mieszkańców). Luksemburg zamieszkuje około 459 tys. osób. Oprócz Luksemburczyków (62%) w księstwie mieszka znaczna ilość Portugalczyków (14%), Włochów (4%), Belgów (4%), Niemców, Francuzów oraz ok. 1 tys. Polaków.

Ponad 90% ludności mieszka w miastach, dominuje wyznanie katolickie (95%).

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Luksemburg leży w obrębie dwóch krain geograficznych. Na północy kraju znajdują się przedgórze Ardenów (1/3 powierzchni kraju). Jest to równina poprzecinana rzekami zwana Ösling (najwyższe wzniesienie Buurgplatz, 559 m n.p.m.). Pozostała część kraju to Wyżyna Lotaryńska zwana Gutland, położna na południu, pagórkowata wyżyna z żyznymi glebami. Luksemburg znajduje się w dorzeczu dwóch rzek Alzette i Sure. Rzeki te, płynąc przez obszary zbudowane z piaskowców i wapieni, tworzą piękne doliny.

Kraj jest w znacznym stopniu porośnięty lasami, iglastymi rosnącymi na północnych stokach wzgórz i pagórków oraz liściastymi rosnącymi w dolinach, z dużą domieszką dębu, buku i grabu. Fauna jest w większości leśna tzn. jelenie, dziki, sarny.

Luksemburg leży w strefie klimatu umiarkowanego typu ciepłego. Średnia temperatura lipca osiąga 18° C, a roczne sumy opadów nie przekraczają 800 mm.

Komunikacja

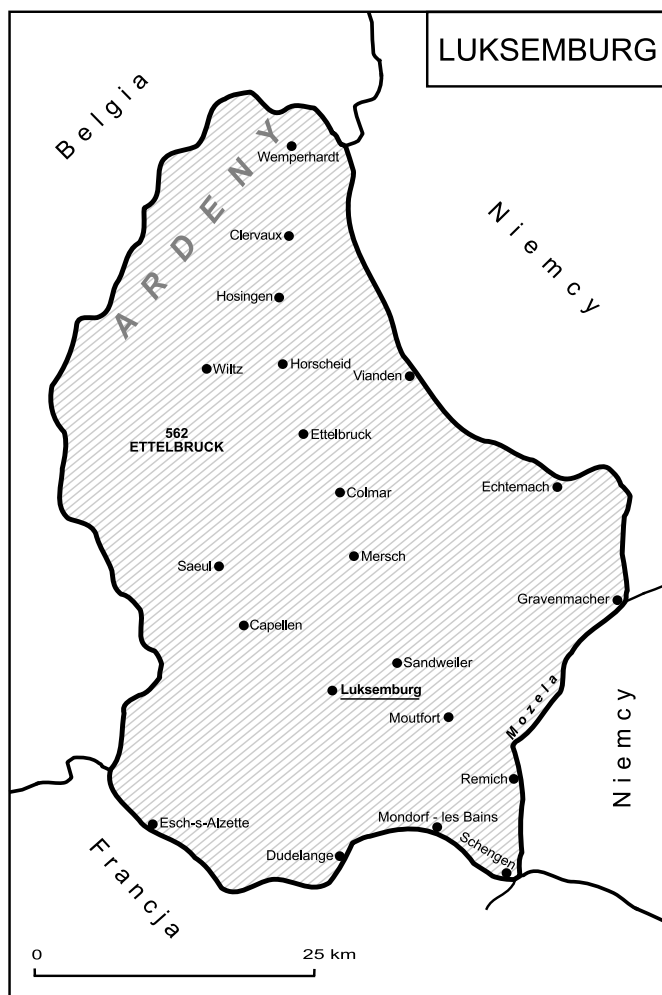
Wielkie Księstwo Luksemburg ma doskonale zorganizowaną komunikację. Cały kraj jest międzynarodowym traktem tranzytowym, m.in. prowadzi tędy tranzytowa linia kolejowa z Belgii (Ostenda) do Szwajcarii (Bazylię). Łączna długość linii kolejowych wynosi 274 km. Sieć dróg o nawierzchni utwardzonej liczy ponad 5 tys. km, w tym 126 km autostrady (podgrzewanej i oświetlonej w całości).

Baza noclegowa

Luksemburg posiada ponad 16 tys. miejsc w bazie hotelowej, którą uzupełniają liczne pensjonaty i uruchamiane w sezonie letnim doskonale wyposażone kempingi (150 tys. miejsc).

Regiony turystyczne

Największą atrakcją turystyczną Wielkiego Księstwa jest stolica kraju – Luksemburg, Ardeny, liczne miasta pełne zabytków oraz dolina Mozeli.

Główne centrum turystyki – **Luksemburg** zlokalizowany jest na wysokiej skale, nad rzeką Alzette i jej dopływem Peutrusse. W średniowieczu miasto było jedną z najbardziej niedostępnych twierdz Europy. Oprócz twierdzy na uwagę zasługują Katedra Notre-Dame z XVII w. i pałac z XVI w. Polecić można również muzea. Na granicy z Niemcami znajduje się **Echternach**, nazwane ze względu na walory krajobrazowe „małą Szwajcarią”, miejsce dorocznego misterium ludowo-religijnego ku czci św. Willibroda, pochowanego w miejscowej katedrze. Spotkamy tu wielu turystów, zwłaszcza z Niemiec. W **Ardenach** występują dobre warunki dla rozwoju funkcji wypoczynkowych, zarówno w lecie, jak i w zimie. Region ten stanowi popularny rejon wypoczynkowy dla mieszkańców Luksemburga i sąsiedniej Belgii.

Wyróżnia się tutaj stacja sportów zimowych Vianden, Ettelbruck (baza wycieczek górskich) i zabytkowy Wiltz.

Wielką popularność wśród turystów ma **dolina Mozeli**, gdzie spotkamy rozległe winnice i urokliwe małe miasteczka, znane z produkcją doskonałych win mozelskich. Centrum winiarstwa jest **Remich**, niewielkie miasteczko leżące na granicy z Niemcami, znane również z jaskiń. Na południu kraju wyróżnić trzeba największe uzdrowisko o międzynarodowym znaczeniu – **Mondorf-les-Bains**, które odwiedza ponad pół miliona kuracjuszy rocznie.

Ruch turystyczny

Popularność Luksemburga wiąże się z jego zabytkami i statusem „miniaturowego państwa”. W 2007 roku przyjechało tu ponad 900 tys. turystów oraz kilka milionów odwiedzających jednodniowych. Najczęściej przyjeżdżają Belgowie, Holendrzy, Niemcy.

W Luksemburgu mieszczą się instytucje UE, m.in. Europejski Bank Inwestycyjny UE.

Rozwija się turystyka biznesowa, organizowane są tu liczne kongresy. Ponad 50% ogółu turystów przyjeżdża do Luksemburga w okresie sezonu letniego. Wpływy z turystyki zagranicznej szacuje się na 4 mld USD, bilans turystyczny kraju jest dodatni.

FRANCJA (Republika Francuska, République Française)

Powierzchnia: 543 965 km²	Ludność: 61 114 000	Gęstość zaludnienia: 112 os./km²
Stolica: Paryż	Znak rejestracyjny: F	Skrót waluty: EUR
PKB: 31 048 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Francja zajmuje ponad 543,9 tys. km² powierzchni i jest obok Rosji i Ukrainy największym państwem europejskim. Francja graniczy z Belgią, Luksemburgiem, Niemcami, Szwajcarią, Włochami, Monako, Andorą i Hiszpanią. Terytoria zamorskie graniczą również z Brazylią, Surinamem i Antylami Holenderskimi. Kraj jest także połączony z Wielką Brytanią przez tunel pod kanałem La Manche.

Francja dzieli się na 22 regiony statystyczno-gospodarcze i 95 departamentów. W skład Republiki Francuskiej wchodzi także cztery departamenty zamorskie (Gwadelupa, Martynika, Reunion, Gujana Francuska) oraz terytoria zamorskie – Francuskie Terytorium Afarów i Issów, Nowa Kaledonia, Polinezja Francuska, Saint Pierre i Miguelon, Wallis i Futuna.

Francja rozciąga się od Morza Śródziemnego na południu do kanału La Manche i Morza Północnego na północy oraz od Renu na wschodzie do Zatoki Biskajskiej na zachodzie. Francuzi często nazywają swój kraj „l’Hexagone” (sześciokąt), a nazwa ta pochodzi od kształtu Francji jego obszaru.

Nazwa „Francja” pochodzi od germańskiego plemienia Franków, które zajmowało region po upadku Cesarstwa Zachodniorzymskiego. W otaczającym Paryż regionie Île-de-France powstało państwo francuskie.

Pod względem liczby ludności Francja zajmuje 5. miejsce w Europie (60,9 mln osób), średnia gęstość zaludnienia wynosi ponad 112 osób na km². Rozmieszczenie ludności jest bardzo nierównomierne. Największą gęstość mają obszary uprzemysłowione, najmniejszą zaś tereny górskie. Ogólnie uważa się, że Francja jest krajem niedoludnionym. Ludność miejska stanowi około 75% mieszkańców. Największe miasta (Paryż, Marsylia, Lyon i inne) znajdują się w dużym rozproszeniu i są ośrodkami gospodarczymi, administracyjnymi i kulturalnymi odrębnych regionów.

Struktura narodowościowa kraju jest złożona, Francuzi stanowią 77% ludności, Włosi około 3%.

Pod koniec XX w. napłynęła do Francji znaczna liczba imigrantów, zwłaszcza z krajów arabskich, którzy obecnie stanowią 5% ludności kraju. Portugalczycy to 2% populacji Francji a Niemcy, Flamandowie, Wietnamczycy, Baskowie, Katalończycy, Żydzi liczą po 1%. Dominuje wyznanie katolickie (82%), ale muzułmanie stanowią aż 7% ludności, wyprzedzając protestantów (4%), prawosławnych i wyznawców judaizmu (po 1%).

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Francja to kraj o urozmaiconym krajobrazie. Dominują co prawda niziny nie przekraczające 200 m wysokości (50% powierzchni kraju), ale jedna czwarta Francji leży na wysokości od 200 do 500 m n.p.m. Tereny położone na wysokości od 500 do 2000 m n.p.m. stanowią jedną piątą część kraju, a 4% powierzchni Francji wznosi się ponad 2000 m n.p.m. Średnia wysokość Francji wynosi 359 m n.p.m.

Tereny nizinne znajdują się w północno-zachodniej części kraju, natomiast na południu i południowym wschodzie rozciągają się góry alpejskie.

Niziny Francji powstały na miejscu dawnych zapadlisk tektonicznych, które zostały wypełnione osadami morskimi i materiałem akumulacyjnym rzek. Noszą one nazwę basenów, największym z nich to Basen Paryski. Na północy kraju do Francji należy fragment zabagnionej Niziny Flandryjskiej, która przechodzi na południu w rozległy Basen Paryski. Jego krańce południowe to Basen Loary. W stronę Zatoki Biskajskiej otwarty jest rozległy Basen Akwitański, częściowo zabagniony obszar nizinny, pokryty najwyższymi w Europie pagórkami wydmyowymi.

Znaczną część Francji zajmują obszary górzyste, a wiele z nich należy do najładniejszych w Europie. Do starych masywów francuskich, które uległy przekształceniom w wyniku denudacji, należą Wogezy – pokryty lasem płaskowyż w północno-wschodniej części kraju między Alzacją a Lotarynią. Osiągają one największą wysokość w szczycie Grand Ballon – 1426 m n.p.m. Ardeny – z których większa część leży na terenie Belgii i Niemiec, wznoszą się na wysokość 400–500 m. Wyróżnia się również stary Masyw Armorykański, który ciągnie się na zachód od Normandii, oddzielając ją od Bretanii. Największy z masywów to **Masyw Centralny**, rozległy region w środkowej Francji, który zajmuje aż 91 000 km², czyli 1/6 całej powierzchni kraju. Znany jest głównie ze znajdujących się tu łańcuchów wygasłych wulkanów, m.in. Puy de Dôme (1465 m). Ponadto wypływa stąd wiele dużych rzek, np. Loara i Dordogne. Masyw Centralny rozciąga się w kierunku południkowym na 400 km i równoleżnikowym na 300 km. Wznoszą się tu stożki wygasłych wulkanów, z których najwyższe osiągają 1886 m n.p.m. (Puy de Sancy) i 1858 m n.p.m. (Cantal). Najbardziej wyniosła jest południowa część masywu – Sevenny. Od wschodu Masyw Centralny oddziela od Alp i Jury tektoniczny rów Rodanu i Saony oraz tzw. Brama Burgundzka.

Alpy Francuskie ciągną się wzdłuż wschodniej granicy Francji od Jeziora Genewskiego (Leman) w kierunku Lazurowego Wybrzeża. Powyżej 2800 m n.p.m. zaczyna się strefa „wiecznych śniegów”. Część północna tego górotworu (Alpy Graickie, Sabaudzkie, Delfinackie) jest wyższa, poprzecinana poprzecznymi dolinami na poszczególne masywy (Mont Blanc – 4807 m n.p.m., Pelvoux ze szczytem Les Ecrins – 4103 m n.p.m., Belledonne – 3473 m n.p.m.). Liczne, szerokie przełęcze (Petit St. Bernard, Mont Cenis) ułatwiają komunikację. Alpy Południowe (Kotyjskie, Nadmorskie, Prowansalskie) wznoszą się do wysokości 3370 m n.p.m., doliny są dzikie, niedostępne i mają często charakter kanionów (np. Kanion Verden).

Jura to pasmo łagodnych łańcuchów gór wapiennych położonych na północ od Alp, wzdłuż granicy szwajcarskiej i na północ od Jeziora Genewskiego. Osiągają one wysokość 1700 m n.p.m. (Cret de la Neige – 1723 m n.p.m.).

Pireneje ciągną się wzdłuż całej, 450-kilometrowej granicy z Hiszpanią – od Atlantyku po Morze Śródziemne. Mimo że najwyższy szczyt Pirenejów ma tylko 3404 m n.p.m., ich stoki są niekiedy równie niedostępne jak w Alpach. Do Francji należą ich północne stoki o szerokości 30–40 km. Najwyższy szczyt Pico de Aneto (3404 m n.p.m.) leży po stronie Hiszpanii.

Linia brzegowa Francji liczy 3 200 km i jest bardzo zróżnicowana. Zmienia się ona od kredowych, białych klifów Normandii i zdradliwych przylądków Bretanii do łagodnych, piaszczystych, brzegów Atlantyku. Plaże śródziemnomorskie są przeważnie kamieniste, a nawet skaliste, choć wybrzeża Langwedocji i niektóre plaże w Roussillon są piaszczyste.

Klimat w przeważającej części kraju jest umiarkowany, ciepły, morski, na południu zaś śródziemnomorski, w górach chłodniejszy, górski, a na wybrzeżu atlantyckim oceaniczny, wilgotniejszy. Średnie temperatury stycznia wahają się od poniżej 0° C w górach do 9° C na wybrzeżu śródziemnomorskim, natomiast średnie temperatury lipca od 17° C na północy kraju do 23° C na południu. Największe opady występują w górach (ponad 2 000 mm rocznie), najmniejsze nad Morzem Śródziemnym (poniżej 500 mm). We Francji występują zimne wiatry – w dolinie Rodanu (mistral), w Langwedocji (tramontane). W Alpach występuje klimat górski. Granica wiecznego śniegu przebiega na wysokości od 2 500 do 3 000 m.

Atlantyk wywiera ogromny wpływ na północno-zachodnią część kraju, zwłaszcza na Bretanię, której klimat charakteryzuje się dużą wilgotnością powietrza i znaczną ilością opadów (200 dni deszczowych). Na tym obszarze występują też długotrwałe, niekiedy porywiste wiatry zachodnie.

W północno-wschodniej Francji, zwłaszcza w Alzacji, panuje klimat kontynentalny z ciepłym latem, a zimą na tyle chłodną, że śnieg zalega tutaj czasem całymi tygodniami. Najbardziej wilgotny okres z częstymi burzami przypada w Alzacji na czerwiec i lipiec.

Między Bretanią a Alzacją rozciąga się równinny Basen Paryski, na który wpływ wywierają klimaty obydwu tych regionów. Chociaż charakteryzuje się najniższą roczną sumą opadów (ok. 575 mm), pory deszczowe są tutaj zmienne. Średnia roczna temperatura dla Paryża wynosi 12° C, ale w styczniu temperatura może spadać poniżej zera, zaś w lipcu i sierpniu wskazywać ponad 30° C.

W Alpach i Pirenejach panuje klimat górski, wykazujący piętrowe zróżnicowanie wraz z wysokością. Średnia suma opadów w wyższych partiach gór wynosi od 2 000–4 000 mm. Na granicy wiecznego śniegu 75% opadów występuje w postaci stałej.

Południowe, nadbrzeżne tereny wystawione są na działanie klimatu śródziemnomorskiego, który swym zasięgiem obejmuje również południowe Alpy, Masyw Centralny i wschodnie Pireneje. Panują tu gorące lata o nieznacznym opadach atmosferycznych, zaś zimy są bezśnieżne z chłodnymi wiatrami. Latem dominuje pogoda słoneczna, a na Riwierze ilość dni słonecznych w ciągu roku sięga nawet 300, klimat wtedy jest analogiczny jak w Północnej Afryce. Warunki klimatyczne Wybrzeża Śródziemnomorskiego są głównym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi turystyki w tym regionie.

Francuskie rzeki należą w przeważającej części do zlewiska Oceanu Atlantyckiego. Główne rzeki to: Loara z Allier, Cher, Maine i Vienne (1 012 km), Sekwana z Marną, Oise i Yonne (776 km), Garonna z Ariège, Tarn, Lot, Dordogne (575 km) oraz uchodzący do Morza Śródziemnego Rodan z Saoną, Izerą i Durance (550 km), a ponadto spośród których wymienić należy Ren (180 km) uchodzący do Morza Północnego. Rzeki połączone są licznymi kanałami, m.in. Kanał Południowy (Canal du Midi), który łączy Morze Śródziemne z Oceanem Atlantycki. Nad owym kanałem leżą takie miejscowości jak Béziers czy Tuluza. Na terenie Francji znajduje się stosunkowo mała liczba jezior. Największe z nich Jezioro Genewskie (Lac Lemana) leży na pograniczu ze Szwajcarią. Do większych jezior zalicza się Lac du Bourget i Lac d'Annecy. Najwięcej jezior występuje w delcie Rodanu i nad Zatoką Biskajską (jeziora przybrzeżne).

Szata roślinna Francji została w dużej mierze przekształcona przez człowieka. Lasy zajmują około 20% powierzchni kraju (największe obszary na południowym zachodzie). W górach, powyżej 1000 m n.p.m. występuje strefowy układ pięter roślinnych. Na wybrzeżu Morza Śródziemnego występuje charakterystyczna roślinność silnie przeobrażona przez człowieka, reprezentowana obecnie przez zarośla makii i gaje oliwne. Przedstawicielami

fauny są: jeleni, sarna, w Alpach i Pirenejach kozice, koziorożce i świstaki, w strefie śródziemnomorskiej na Korsyce spotkamy muflony.

Okolo 0,7% powierzchni Francji zajmują parki narodowe, a kolejne 7% parki regionalne. Istnieje tu też blisko 100 niewielkich rezerwatów przyrody oraz kilka prywatnych rezerwatów założonych przez organizacje ekologiczne. Trzy parki narodowe utworzono w Alpach (Vanoise – 53 tys. ha, Ecrins, Mercantours), po jednym w Pirenejach (Pyrenees Occidentales), w Masywie Centralnym (Cevennes) i jeden na dwóch niewielkich wysepkach (Hyères) na Morzu Śródziemnym. Obszar chroniony jest jednak stosunkowo niewielki w porównaniu z ogólną powierzchnią kraju.

Komunikacja

Francja zalicza się do krajów o dobrze rozwiniętej sieci komunikacyjnej. Długość linii kolejowych maleje i wynosi obecnie około 32 tys. km. Koleje francuskie słyną z szybkości (TGV osiąga szybkość około 400 km/h). Głównym węzłem kolejowym jest Paryż, gdzie schodzą się koncentrycznie linie łączące stolicę z ważnymi ośrodkami miejskimi i regionami turystycznymi. Paryż leży również na szlaku transkontynentalnym: Lizbona – Paryż – Warszawa Moskwa – Władywostok oraz Londyn – Paryż – Rzym, Londyn – Paryż – Wiedeń – Sztambuł.

Długość dróg kołowych o utwardzonej nawierzchni wynosi ponad 880 tys. km. Łączna długość autostrad wynosi około 12 tys. km.

Dobrze rozwinięta jest komunikacja lotnicza, co umożliwia szybkie dotarcie do wszystkich atrakcyjnych turystycznie regionów i miejscowości, a jednocześnie zapewnia łączność ze wszystkimi kontynentami. Ośrodkiem rozrządowym (hub) dla komunikacji lotniczej jest Paryż z trzema wielkimi portami – Le Bourget, Orly i Rosny-en-France. Mniejsze znaczenie ma transport morski. Dla ruchu turystycznego największe znaczenie mają porty pasażerskie w Marsylii (połączenie promowe z Korsyką i kontynentem afrykańskim) oraz Calais (połączenie promowe z Wielką Brytanią).

Baza noclegowa

Według oficjalnych statystyk baza noclegowa we Francji liczy około 4 mln miejsc, z czego ponad 1,2 mln miejsc noclegowych przypada na bazę hotelową, natomiast w bazie komplementarnej znajdują się blisko 3 mln łóżek. Inne szacunki i opracowania podają, iż Francja dysponuje ogółem 12 mln miejsc noclegowych. Wynika to prawdopodobnie stąd, że oficjalne statystyki nie obejmują liczby łóżek w całym szeregu niekonwencjonalnych obiektów i rodzajów bazy noclegowej, bardzo popularnych we Francji.

Według szacunków „drugie mieszkania” posiada obecnie co trzecia rodzina francuska (ponad 1,5 miliona „drugich domów”). Te właśnie, niekonwencjonalne rodzaje bazy noclegowej liczą ogółem 8–10 mln miejsc noclegowych. Największa koncentracja bazy noclegowej występuje w strefie śródziemnomorskiej, w Alpach, w wielkich miastach i ich okolicy. Pod koniec XX w. utworzono trzy nowe wielkie kompleksy turystyczno-wypoczynkowe – Korsyka, strefa Languedoc – Roussillon, Akwitania.

Regiony turystyczne

Najważniejsze regiony turystyczne Francji to obszary nadmorskie – Wybrzeże Śródziemnomorskie i Wybrzeże Atlantyczne, obszary górskie Alp, Pirenejów i Masywu Centralnego, aglomeracja Paryża wraz z prowincją Ile de France oraz Doliny Loary i Rodanu.

Poza tymi regionami znajdują się interesujące pod względem walorów przyrodniczych i kulturowych krainy Burgundii i Szampanii (znane z uprawy winnej latorośli i tradycji pro-

dukcji wina), historyczna kraina Prowansji z aglomeracją Marsylii i starym uzdrowiskiem o rzymskich korzeniach – Aix-en-Provence oraz Alzacja ze Strasburgiem.

Wybrzeże Śródziemnomorskie

Rozciągający się od granicy z Hiszpanią do granicy włoskiej obszar wybrzeża Francji pod względem turystycznym ma trzy zasadnicze subregiony: Lazurowe Wybrzeże, ujście Rodanu i strefę Languedoc – Roussillon. Alternatywnym, konkurencyjnym regionem dla tych trzech obszarów jest Korsyka.

Lazurowe Wybrzeże (zwane „Riwierą Francuską”) obejmuje odcinek wybrzeża śródziemnomorskiego od Marsylii do granicy z Włochami na wschodzie. Jest to najważniejszy obszar turystyczny Francji, o dominującej funkcji wypoczynkowo-uzdrowiskowej. Początki rozwoju turystyki przypadają tutaj już na XVIII w. Największą sławą cieszy się 60-kilometrowy odcinek wybrzeża Riwieri, położony między półwyspem Giens a Menton, znany pod nazwą **Lazurowego Wybrzeża** (Cote d’Azur). Rejon ten, osłonięty od północy Alpami Nadmorskimi, wyróżnia się wyjątkowo korzystnym klimatem. Walory klimatyczne w połączeniu z bujną roślinnością śródziemnomorską i urzekającym krajobrazem wykreowały Lazurowe Wybrzeże na region turystyki światowej. Do najbardziej znanych kurortów nadmorskich należą: Saint Tropez, Saint Maxime, Saint Raphael, Antibes, Frejus, Miramar, Menton i Monte Carlo. Jako ośrodek turystyki kongresowej i główny port jachtowy Francji wyróżnić trzeba **Cannes**. Głównym ośrodkiem turystycznym, z licznymi zabytkami i muzeami jest także **Nicea**. Atrakcyjność tego miasta podnoszą liczne imprezy kulturalne a także lokalizacja portu lotniczego. Na początku XXI w. – wobec nowych trendów w światowej turystyce – notujemy malejące zainteresowanie tym regionem, co stanowi główny problem właścicieli bazy turystycznej i władz regionu (konieczność redefinicji produktów turystycznych).

Strefa Languedoc – Roussillon jest liczącym około 180 km odcinkiem wybrzeża Zatok Lwa między Montpellier a Perpignan, z licznymi lagunami i ciepłym płytkim morzem.

Strefa Languedoc – Roussillon została utworzona dla deglomeracji ruchu turystycznego na Riwierze Francuskiej. W omawianej strefie powstało 6 nowoczesnych jednostek turystycznych, m.in. Le Grande Motte z nowoczesną architekturą, Barcarése, Saint Cyprien, Saint Pierre sur Mer. W regionie tym niedaleko wybrzeża znajdują się zabytkowe miasta – Perpignon (pałac królów Majorki), Norbonne ze słynną katedrą oraz znane z potrójnych murów średniowieczne miasto Carcassonne.

Korsyka

Wyspa ta, odległa od Francji o około 180 km jest nowym, konkurencyjnym dla Riwieri Francuskiej regionem turystycznym. Korzystny klimat podzwrotnikowy, walory krajobrazu i liczne zabytki architektury tworzą dogodne warunki dla rozwoju różnych form turystyki.

Wyspa jest górzysta, najwyższa kulminacja to Monte Cinto – 2 710 m. Atrakcjami krajoznawczymi są pomniki megalityczne z neolitu oraz pamiątki cywilizacji Grecji, Rzymu, Kartaginy i Bizancjum. Znajdziemy tu wiele budowli obronnych (cytadele w Bonifacio, Calvi, Ajaccio) i sakralnych (np. gotycka katedra w Calvi).

Na Korsyce istnieją już dobrze wyposażone kąpieliska Bastia, Moriani, Aleria i Porto Vecchio na wybrzeżu wschodnim oraz Propriano, Pina, Calvi, Ille Rousse i Alba na wybrzeżu zachodnim. Z uwagi na skalisty charakter wybrzeży w kąpieliskach tworzone są sztuczne plaże. Głównym ośrodkiem rozrządowym dla ruchu turystycznego jest Ajaccio

– stolica regionu, miejsce urodzenia Napoleona Bonapartego. W jego rodzinnym domu urządzono muzeum.

Wybrzeże Atlantyku

Region ten rozciągający się od ujścia rzeki Vilaine do granicy z Hiszpanią obejmuje wybrzeże trzech prowincji: Armoryki, Basenu Paryskiego i Akwitanii. W Zatoce Biskajskiej piaszczysta nizina Landów kończy się pasem szerokich piaszczystych wydmy towarzyszących wybrzeżom. Klimat tutaj jest umiarkowanie ciepły z upalnym latem, ale i dużymi opadami w tym czasie.

Część północna to skrasowiały płaskowyż z licznymi grotami. Tutaj znajduje się słynna grotta **Lascaux** (odkryto w niej w 1940 r. najlepiej zachowany zespół paleolitycznych malowideł i rytów naskalnych).

Wyróżnia się tutaj 5 subregionów – Dolnej Loary, Wandei, Charente, Landów i Vascongadas (Baskonia). Cały ten region ma znacznie mniejsze znaczenie w recepcji ruchu turystycznego ze względu na gorsze warunki klimatyczne oraz słabsze zagospodarowanie turystyczne. Spotkamy tu liczne, małe miejscowości o charakterze letniskowym. Większa frekwencja turystów ma miejsce w tych ośrodkach, które położone są w sąsiedztwie dużych aglomeracji miejskich, pełniąc funkcje celów wypoczynku weekendowego. Należą do nich m.in.: Le Touquet, Trouville, Deauville, Fecamp, Le Treport, Dieppe.

Analogiczna sytuacja występuje na wybrzeżach Normandii i Bretonii.

Do ważniejszych zespołów wypoczynkowych należy zaliczyć zespół trzech miejscowości: La Baule – La Pouliguen – Pornichet. Wyróżniają się zwłaszcza plaże w La Baule, organizowane są tutaj nawet kongresy. Podobny charakter ma Les Sables d’Olonne (port rybacki i kąpielisko). Z innych, znanych miejscowości, należy wymienić: Saint Nazaire, La Rochelle (ośrodek turystyki żeglarskiej, średniowieczne obwarowania), Royan, Arcachon. Największą miejscowością turystyczną nad Atlantykiem jest położone u wrót kraju Basków – Biarritz. Powstało tu snobistyczne uzdrowisko wykorzystywane dawniej przez arystokrację i koronowane głowy. Kurorty, kasyna gry, obiekty kongresowe czynią z Biarritz międzynarodowe centrum turystyczne. Wiele miejscowości wybrzeża atlantyckiego stanowi cel turystyki krajoznawczej. Na granitowym półwyspie Mont-Saint-Michel znajduje się wpisany na listę UNESCO tysiącletni kościół i klasztor o tej samej nazwie. Wiele zabytków związanych z postacią Joanny d’Arc znajdziemy w dawnej stolicy Normandii – Rouen,

Alpy

Alpy we Francji ciągną się pasem o szerokości 100–120 km wzdłuż wschodnich granic kraju i należą do grupy Alp Zachodnich. Początki turystyki przypadają tu już na XVIII w., kiedy to rozpoczęto eksplorację gór oraz zapoczątkowano turystykę uzdrowiskową. W drugiej połowie XX w. zagospodarowano ten region dla sportów zimowych. W Alpach koncentruje się 80% stacji sportów zimowych Francji, około 80% miejsc hotelowych zlokalizowanych w terenach górskich, a w tutejszych uzdrowiskach przebywa 30% ogółu kuracjuszy. Coraz większą popularność zdobywa turystyka wędrownicza z elementami krajoznawstwa. Wśród najbardziej znanych miejscowości turystyki zimowej należy wymienić przede wszystkim położone u stóp Mont Blanc Chamonix (Narodowa Szkoła Narciarstwa i Alpinizmu – L’Ecole Nationale de Ski et d’Alpinisme). Ważną rolę odgrywa liczący 11,6 km tunel drogowy pod Mont Blanc prowadzący z Chamonix do Włoch. Inne znane miejscowości turystyczne w Alpach to Grenoble, Faine (1650 m n.p.m.), Avoriaz, Morzine, La Plagne (2100 m n.p.m.), Tigne (2100 m n.p.m.), Megeve, Val d’Isere, Courchevel, Alpe d’Huez.

Znane jest również miasto zimowej olimpiady – Albertville. Annecy położone nad jeziorem o tej samej nazwie znane jest ze sportów wodnych.

Alpejskie ośrodki wypoczynkowe zlokalizowane są najczęściej na wysokości 500–1000 m, a sezon turystyczny trwa w nich od czerwca do września. Dobre dla wypoczynku warunki klimatyczne panują w dolinach alpejskich. Lecznictwo uzdrowiskowe wykorzystuje liczne w strefie alpejskiej źródła wód mineralnych (Challe, Alevard, Evian, Kriage, Briancon) i walory klimatyczne. Większość obiektów turystycznych skoncentrowana jest w Alpach Północnych, Alpy Południowe są słabiej rozwinięte.

Pireneje

Znaczne oddalenie Pirenejów od ośrodków miejskich i konkurencji lepiej zagospodarowanego Masywu Centralnego powoduje, że region ten jest stosunkowo słabo wykorzystany przez turystów. Turystyka narciarska koncentruje się w licznych ośrodkach sportów zimowych. Do największych należą: Font-Romeu, Baresges, Superbagneres. Region ten jest celem turystyki krajoznawczej z uwagi na ciekawą przyrodę, interesujący folklor (m.in. Basków), zabytki architektury. Głównym atutem Pirenejów są licznie występujące źródła mineralne. Wokół nich powstały takie uzdrowiska jak: Lonchon, Aix-les-Thermes, Bagnères de Bigorre, Canteres. Najważniejszym uzdrowiskiem pirenejskim jest **Lourdes** pełniące zarówno funkcje uzdrowiska, jak i stanowiące cel turystyki pątniczej. Dla obsługi ruchu turystycznego powstało wiele hoteli, schronisk, sanatoriów, zbudowano lotnisko i drogi. Rocznie to niewielkie miasteczko przyjmuje ponad 7 milionów turystów.

Masyw Centralny

Region ten charakteryzuje się rozwiniętymi funkcjami lecznictwa uzdrowiskowego. Już w czasach rzymskich znano lecznicze działanie tutejszych wód mineralnych. Międzynarodową sławę uzyskało Vichy – do niedawna największe uzdrowisko Francji, znane w czasach rzymskich jako Aqua Calidae – 12 termalnych źródeł o temperaturze dochodzącej do 43° C. Obecnie Vichy to również modne centrum kongresowe. Inne kurorty to Chatel-Goyon czy Royat. Uzdrowisko Mont-Dore pełni jednocześnie funkcję stacji sportów zimowych.

W Masywie Centralnym rozwinęła się także turystyka wypoczynkowa oparta na tanich hotelach, kempingach, pensjonatach i gospodarstwach agroturystycznych. Organizowane są obozy i kolonie młodzieży szkolnej – zarówno w okresie letnim, jak i w zimie. To również bardzo atrakcyjny teren dla turystyki aktywnej – wędrownej, wędkarstwa i turystyki krajoznawczej. Wapienna wyżyna Causses znana jest z licznych jaskiń i głębokich kaniionów rzeki Tarn i Lot. Ruch pielgrzymkowy skupia Le Puy, natomiast w Albi znajduje się wspaniała katedra i muzeum Toulouse - Loutreca.

Paryż i Ile de France

Najważniejszą pozycję wśród regionów turystycznych Francji zajmuje Paryż (ponad 10 mln turystów rocznie) i prowincja Ile de France. Paryż uważany jest za kulturalną stolicę świata, znajduje się tu wiele zabytków z różnych epok, dzieł sztuki, budowli architektonicznych, muzeów, uczelni oraz instytucji o znaczeniu międzynarodowym. Paryż to również światowe centrum mody. Olbrzymią frekwencję mają paryskie muzea. Luwr odwiedza rocznie 6 mln turystów, popularne jest też muzeum Orsy, podziwiane są galerie sztuki, przepiękne parki. Niepowtarzalny urok ma Dzielnica Łacińska i Montmartre, Wyspy La Cite – centrum starego Paryża, wreszcie symbol Paryża – wieża Eiffla oraz wspaniała, gotycka katedra Notre Dame. Współczesną architekturę reprezentują tej klasy obiekty, jak

Centrum Kultury im. G. Pompidou oraz dzielnica Défense, zwana „Manhattanem nad Sekwaną”, a także piramida przed Luwrem.

Okolice Paryża odznaczają się szczególnie pięknym, harmonijnym krajobrazem, stanowiąc popularne miejsce wypoczynku paryżan w porze weekendu. Głównym obiektem zainteresowania turystów są tutaj wspaniałe zabytki architektury Wersalu, Chantilly, Chartres (gotycka katedra), Compiègne, Fontainebleau (pałac w otoczeniu pięknego lasu), Rambouillet (letnia rezydencja prezydenta Francji). Ponadto w ostatnich latach przybyła tu (kontrowersyjna dla Francuzów przeciwnych amerykanizacji przemysłu rozrywkowego) atrakcja turystyczna, jaką jest Eurodisneyland, przyciągająca jednak wielu turystów z całej Europy (11,7 mln odwiedzających w 1998 r.).

Dolina Loary

Dolina ta jest regionem o wybitnym znaczeniu dla turystyki krajoznawczej. Obejmuje ona dwie krainy historyczne – Turenję i Andegawenię. Turenia obejmująca odcinek Loary między Orleanem i Angers nosi nazwę „Ogrodu Francji”; urodzajna gleba i łagodny klimat miały wpływ na rozwój sadownictwa, uprawę winorośli, a także hodowli (sery).

Znajduje się tutaj wiele pałaców i zamków królewskich pochodzących z różnych epok. Stanowią one atrakcję turystyczną w skali światowej, zwłaszcza w połączeniu z widowiskami światła i dźwięk, organizowanymi na większości zamków.

Najciekawsze zamki (wpisane na listę UNESCO) znajdują się w Orleanie, Chambord, Blois, Amboise, Tours, Saumur i Chinon.

Dolina Rodanu

Rodan wykorzystuje dla swojego biegu dno głębokiego zapadliska tektonicznego, ograniczonego wysokimi stokami gór. Walory krajobrazowe, zabytki architektury i pamiątki historyczne są magnesem przyciągającym tu turystów. Najciekawsze zabytki pochodzące z czasów rzymskich znajdują się w Nimes i okolicach (amfiteatr, akwedukt Pont du Gard), Oranges (amfiteatr i łuk triumfalny), Arles. **Avignon** kojarzony jest z siedzibą papieża i monumentalnym pałacem papieskim. Rodan uchodzi do morza deltą, chronioną jako rezerwat biosfery UNESCO ze względu na bogactwo ptactwa wodnego, mokradła i bagna.

Ośrodkiem rozrządowym turystyki w dolinie Rodanu jest **Lyon**, założone w I w. p.n.e. jako rzymskie Lugdunum z zachowanymi do dziś teatrami rzymskimi oraz bazyliką i licznymi muzeami. W 1958 r. został wpisany na listę UNESCO.

Ruch turystyczny

Francja należy do krajów popularnych i licznie odwiedzanych przez turystów z całego świata. Od wielu lat Francja zajmuje pierwsze miejsce na światowych listach rankingowych recepcji turystów zagranicznych. W 2007 roku zanotowano tu 81,9 mln turystów zagranicznych. W ponad 83% byli to turyści z krajów europejskich, blisko 6% stanowili goście ze Stanów Zjednoczonych, około 5% przybyło z Azji i Oceanii, a prawie 3,5% turystów to obywatele krajów afrykańskich. Najliczniej odwiedzają Francję turyści z RFN (25% ogółu przyjazdów), następnie Belgowie (ponad 19%), Brytyjczycy (11,5%) i Holendrzy (ponad 9%). Większość turystów zagranicznych przybywa do Francji w okresie sezonu letniego. W 2007 roku obsługa zagranicznej turystyki przyjazdowej przyniosła Francji dochód w wysokości 54 mld USD. Prawie 54% turystów francuskich udaje się w celach urlopowych do sąsiedniej Hiszpanii, a około 35% do Republiki Federalnej Niemiec. Około 0,5% turystów francuskich jako kraj docelowy wybrało Polskę. Bilans turystyczny Francji jest dodatni, a jego saldo wynosi ponad 18 mld USD.

Francja – Chamonix – masyw Mont Blanc, 4807 m n.p.m. (fot. Z. Kruczek)

Francja – wybrzeże w Bretanii (fot. archiwum Maison de la France)

REGION ALPEJSKI

Region alpejski tworzą dwa kraje, których większą część powierzchni zajmują Alpy – Austria, Szwajcaria i Słowenia oraz położony w całości na terenie Alp niewielki Lichtenstein, zaliczany do tzw. „kieszonkowych państw Europy”. Tradycje turystyczne sięgają w tych krajach XIX w., wspólną cechą regionu są podobne warunki rozwoju turystyki z wyeksponowaniem walorów wysokich gór. Wybitną rolę odgrywa tu turystyka zimowa, ale i w sezonie letnim cały ten region jest atrakcyjny dla różnych form aktywnego wypoczynku. Obydwa państwa – a zwłaszcza Austria – odgrywają znaczącą rolę w turystyce europejskiej.

SZWAJCARIA (Konfederacja Szwajcarska, Schweizerische Eidgenossenschaft, Confédération Suisse, Confederazione Svizzera)

Powierzchnia: 41 285 km²	Ludność: 7 533 000	Gęstość zaludnienia: 183 os./km²
Stolica: Berno	Znak rejestracyjny: CH	Skrót waluty: CHF
PKB: 37 747 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 frank szwajcarski = 100 rappów	

Szwajcaria jest państwem związkowym położonym w Europie Zachodniej, bez dostępu do morza. Należy do małych krajów, a jej powierzchnia liczy 41,3 tys. km². Graniczy z Francją, Włochami, Austrią, Niemcami oraz Liechtensteinem. Szwajcaria jest republiką federacyjną, składającą się z 23 autonomicznych kantonów (z których 3 podzielone są na półkantony).

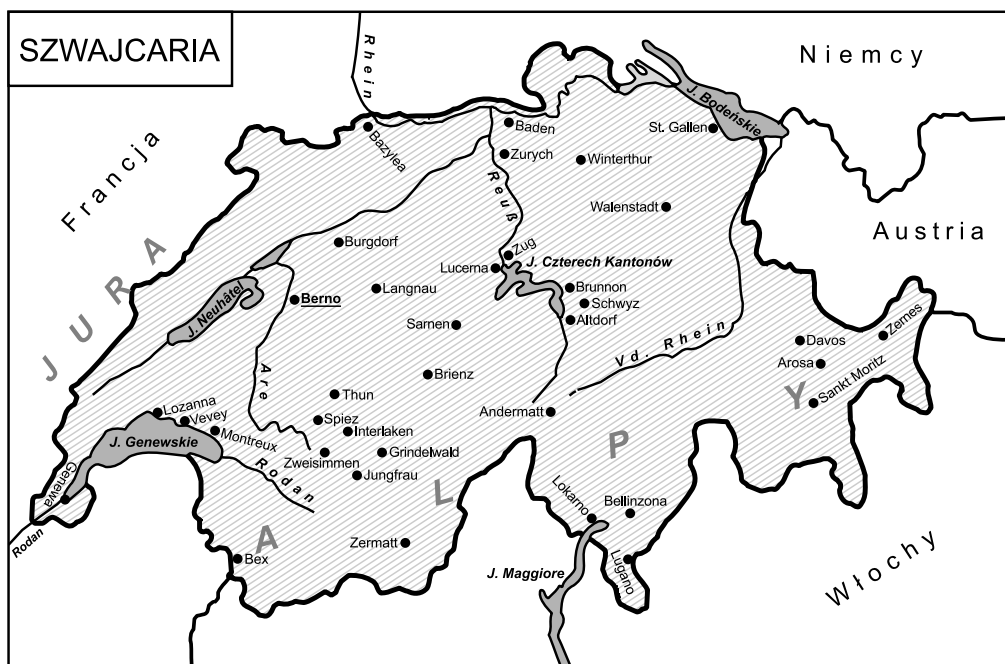
Leżąc u styku różnych obszarów językowych, Szwajcaria sama stała się krajem wielojęzycznym. Najbardziej rozpowszechnione jest narzecze alemańskie języka niemieckiego, którym mówi 65% ludności mieszkającej w środkowej i północno-wschodniej części kraju. Językiem francuskim posługuje się nieco ponad 18% mieszkańców zachodniej i południowo-zachodniej części Szwajcarii.

Po włosku (ok. 12% ogółu mieszkańców kraju) mówi się w kantonie Ticino. Reliktowy język retoromański zachował się w środkowej części kantonu Graubünden i używa go tylko 1% ludności Szwajcarii. Obszary językowe wyznacza zasięg wyznań religijnych i determinują odmienne formy kulturowe. W krajobrazie dostrzec można różnice w budownictwie, strojach ludowych i zwyczajach.

W Szwajcarii mieszka na stałe wielu obcokrajowców (400 tys.). W 2006 r. liczba ludności osiągnęła ponad 7,5 mln osób, a gęstość zaludnienia 183 os./km². W miastach mieszka około 67% ludności. Szwajcaria jest jednym z najlepiej rozwiniętych państw świata, z gospodarką opartą na usługach bankowych, finansowych, ubezpieczeniowych, przemyśle precyzyjnym i turystyce.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Szwajcaria to kraj górzysto-wyżynny, w którym wyróżnia się 3 krainy geograficzne. Około 60% terytorium kraju zajmują Alpy, Wyżyna Szwajcarska (30%) i góry Jura (10%).

Alpy (Berneńskie, Pennińskie, Glarneńskie, Lepontyńskie, Retyckie) zajmują północną i środkową część kraju. Mają one charakter osobnych grup górskich pooddzielanych obniżeniami dolinnymi (Rodan, Aare, Reuss, Linth, Ren, Ticino).

Najwyższym punktem Szwajcarii jest leżąca na pograniczu szwajcarsko-włoskim grupa Monte Rosa, której turnia Dufour-Spitze wznosi się do wysokości 4638 m n.p.m. (drugi co do wysokości szczyt alpejski). Większość alpejskich szczytów pokrywają lodowce. Największe zalegają w Alpach Berneńskich. Tutaj znajduje się największy lodowiec alpejski Aletsch spływający ze stoków Aletsch Horn (26,8 km długości i 115 km² powierzchni). W sumie lodowce zajmują 3 000 km². Walory krajobrazowe Alp Szwajcarskich nie mają sobie równych w innych górach Europy i są największą atrakcją turystyczną kraju.

Drugą krainą geograficzną Szwajcarii jest Wyżyna Szwajcarska Mittelland. Ciągnie się ona od Jeziora Genewskiego po Jezioro Bodeńskie, od północy ogranicza ją pasmo gór Jura. Jest to kraina o urozmaiconej rzeźbie i dużych deniwelacjach (400–1400 m), z licznymi jeziorami (Neuchâtel) i głęboko wciętymi, krętymi dolinami rzek.

Do Wyżyny Szwajcarskiej przylegają od zachodu fałdowe góry Jura (Jura Szwajcarska), wzniesione średnio do wysokości 800 m n.p.m. Najwyższą kulminacją w tych górach jest Mont Tendre 1679 m n.p.m.

Szwajcaria ma bardzo zróżnicowany, w zależności od położenia regionu, klimat. Na południowych, nasłonecznionych stokach Alp występuje klimat śródziemnomorski, na Wyżynie Szwajcarskiej klimat umiarkowanie morski, a w Alpach typowo górski. Niektóre doliny górskie, posiadają klimat o właściwościach leczniczych (np. słoneczny, suchy klimat w górnej dolinie Rodanu, w Engandynie i dolinach Alp Retyckich). Średnia temperatura powietrza i średnie opady dla stolicy kraju wynoszą: w styczniu -1° C i 74 mm, w lipcu

18° C i 143 mm. W najwyższych partiach Alp śnieg i lód zalegają przez cały rok. Charakterystyczne dla klimatu Szwajcarii jest występowanie ciepłego wiatru z południa (föhn) i chłodnego z północy (bise).

Sieć rzeczna Szwajcarii należy do czterech mórz (Północnego, Śródziemnego, Czarnego i Adriatyckiego). Największe rzeki to Ren z dopływem Aare (odwadniający ok. 68% powierzchni), Thur, Rodan (ok. 18%), Inn i Ticino. Rzeki Szwajcarii, przepływając przez Alpy, mają duże spadki, tworzą głębokie doliny i wykorzystywane są często w celach energetycznych. Atrakcyjności krajobrazom alpejskim przydają liczne jeziora o znacznej powierzchni i głębokości. Mają one duże znaczenie tak dla turystyki, jak i gospodarki, często są traktowane jako ważne drogi wodne i zbiorniki retencyjne.

Wyróżniają się pod względem powierzchni Jeziora: Genewskie (Lemańskie) o powierzchni 581 km² i głębokości maksymalnej 310 m, Bodeńskie (541 km² i 252 m głębokości) i Maggiore (212 km²), którego największe zagłębienie sięga 179 m poniżej poziomu morza (kryptodepresja). Znaczną powierzchnię zajmują także: jezioro Neuchatel, Czterech Kantonów (Vierwaldstätter See), Thun, Biel, Brienz, Jezioro Zuryskie, Wallen i Lugano.

Działalność człowieka doprowadziła do zmiany szaty roślinnej Szwajcarii. Na Wyżynie Szwajcarskiej do wysokości 800 m n.p.m. charakterystyczny jest zupełny brak lasów zamienionych na pola uprawne. W górach zaznacza się piętrowy układ roślin. Jura jest siedliskiem buczyn i lasów jodłowych, wyższe partie gór tworzą bory świerkowe. Granica lasu sięga 1900 m n.p.m. Piętro subalpejskie stanowią zarośla kosodrzewiny lub różanecznika. Lasy liściaste (bukowo-dębowe) i mieszane zajmują ok. 24% powierzchni kraju, w górach króluje roślinność alpejska.

W piętrze alpejskim występują murawy, a w piętrze niwalnym rośliny o poduszkowym pokroju. Dla południowej strony Alp charakterystycznym drzewem jest kasztan. Dla ochrony pierwotnej roślinności i krajobrazu istnieje w Szwajcarii wiele parków natury i rezerwatów. Jedyny park narodowy – Szwajcarski Park Narodowy utworzony w 1914 r. obejmuje szczytowe partie Alp Retyckich. U podnóża lodowca Aletsch utworzono rezerwat przyrody. Tereny objęte ochroną stanowią 18% powierzchni kraju.

Komunikacja

Szwajcaria to kraj o nowoczesnym systemie komunikacji położony na transalpejskich trasach tranzytowych z północy na południe Europy. System komunikacji tworzą połączenia kolejowe, drogowe, wodne i lotnicze. Linie kolejowe liczą 4,5 tys. km i są prawie w całości zelektryfikowane. Zapewniają one dzięki tunelom (Simplon – 19,8 km, św. Gotharda – 15 km) pokonanie bariery Alp. Rozbudowana sieć dróg o nawierzchni utwardzonej liczy prawie 70 tys. km, z tego 1 700 km to autostrady. Drogi, dzięki licznym tunelom, pokonują bariery górskie. Dla komunikacji międzynarodowej duże znaczenie ma żegluga wykorzystująca drogę wodną Renu i jego połączenie aż z Morzem Północnym. Rozwijający się transport lotniczy ma do dyspozycji 67 lotnisk (największe porty to Zurych – Kloten, Genewa – Cointrin, Bazylea – Mulhouse).

Baza noclegowa

Szwajcaria dysponuje dobrze rozwiniętą infrastrukturą turystyczną. Wielowiekowe tradycje turystyczne doprowadziły do powstania bazy noclegowej o uznanym standardzie. Tworzą tę bazę hotele, pensjonaty, zajazdy, motele, mieszkania wczasowe, kempingi, schro-

niska górskie itp. Ogółem baza noclegowa Szwajcarii liczy prawie 1,2 mln miejsc, z czego obiekty hotelowe skupiają prawie 300 tys. łóżek. Wysokie są wskaźniki koncentracji bazy noclegowej, średnio na 1 km² przypada 40 miejsc, a 15 miejsc noclegowych na każdym 100 mieszkańców tego kraju.

Regiony turystyczne

Szwajcaria Środkowa

Region ten ma bogatą przeszłość historyczną, gościli tutaj już Rzymianie. Obecnie turyści przyjeżdżają tutaj zwabieni niezwykłymi walorami krajobrazowymi.

W górzystej części Wyżyny Szwajcarskiej, w okolicy Jeziora Czterech Kantonów oraz w Alpach Berneńskich koncentruje się zarówno w lecie jak i w zimie ruch turystyczny. Tutaj znajduje się **Berno** (Bern) – stolica Szwajcarii, położona nad rzeką Aare. Bogata jest historia miasta sięgająca XII w., największy rozkwit miasta przypada na okres XIV–XVI w. Miasto pełne jest cennych zabytków architektury, m.in. podziwiać można słynną wieżę zegarową (Zeitglocken) z XII w., wieżę więzień (Käfigturm), katedrę św. Wincentego ze 100-metrową wieżą, a także piękne kamieniczki przy głównej ulicy starego miasta (Marktgasse). Na listę UNESCO wpisana została średniowieczna dzielnica miasta Neideck. Turyści odwiedzają berneńskie muzea – Muzeum Historii Berneńskiej, Szwajcarskie Muzeum Alpejskie, Szwajcarskie Muzeum Pocztove (Schweizerische Postmuseum) i Muzeum Sztuki.

Berno jako stolica kraju jest siedzibą centralnych władz i urzędów federalnych, przedstawicielstw i organizacji międzynarodowych oraz ważnym węzłem komunikacyjnym na trasie do Włoch prowadzącej przez tunele Simplon i Lotschberg.

Stolicą turystyczną obszaru Jeziora Czterech Kantonów jest **Lucerna** (Luzern) – miasto znane jako kurort i miejsce festiwali muzycznych, ale warte zobaczenia również ze względu na zabytki.

Zgrupowane są one w obrębie starego miasta. Najbardziej znane to drewniane mosty nad rzeką Reiss: Kappelbrücke z początku XIV w. oraz Spreuerbrücke z XV w., pokryte malowidłami (m.in. „Taniec śmierci” K. Meglingera). Ośrodkami turystycznymi, położonymi nad Jeziorem Czterech Kantonów są miasta: Rigi oraz Burgstock i Seelisberg. Na uwagę zasługują również miasteczka położone nad brzegami jeziora, np. Buochs, Brunnen, Gersau, Vitznau.

W części południowej Jeziora Czterech Kantonów znajdują się miejscowości wypoczynkowe pełniące w zimie funkcje stacji sportów zimowych. Wyróżnia się wśród nich Altdorf, Andermatt, Engelberg. Altdorf i Andermatt leżą na szlaku św. Gotharda, przejazd wąwozem Schollenen między nimi zalicza się do uznanych atrakcji turystycznych.

Ważnym regionem turystycznym są Alpy Berneńskie stanowiące najwyższy fragment Alp. Stolicą regionu jest **Interlaken**, niewielkie miasteczko posiadające wiele hoteli, pensjonatów, moteli i kempingów będące znakomitym punktem wypadowym dla wycieczek w Alpy. Jest to jeden z najbardziej znanych w Europie rejonów alpinizmu (droga na Eiger) i narciarstwa. Niedaleko Interlaken znajdują się wodospady Trummelbach, podobne zobaczyć można koło Giessbach w rejonie miejscowości Brienz. Do bardzo popularnych miejscowości omawianego obszaru należą także: Grindelwald – wioska lodowców, Thun – ośrodek sportowy i zabytkowy zamek, Muren (zawody balonowe), Wengen, Adelboden, Gstaad – stacja narciarska głów koronowanych oraz stacja sportów zimowych Kandersteg.

Gryzonia

Gryzonia jest największym, ale najrzadziej zaludnionym kantonem szwajcarskim (26 mieszkańców na km²). Powierzchnia kantonu położona w większości w Alpach liczy 7 106 km², stolicą jest Chur (Khur). Średnia wysokość od 270 m n.p.m. do 4049 m n.p.m. (Piz Bernina). Większe rzeki to Inn i Ren. W średniowieczu region nazywał się Rhaetia i wchodził w skład luźnego stowarzyszenia trzech związków. Od nazwy Szarego Związku – **Grauer Bund** – wywodzi się obecna nazwa kantonu. Doliny i przełęcze górskie formują kanton Gryzonia. Tutaj właśnie swoje źródło ma potężna rzeka Ren. Z Landquart i Chur szybko dotrzeć można do wielu ośrodków wakacyjnych w Davos, Klosters, Arosa, Lenzerheide-Vabella i Flims-Laax-Falera. **Engadin**, w którym znajdują się St. Moritz i Pontresina, swoją sławę zawdzięcza wspaniałym jeziorom, zamkom i wiecznym śniegom masywu Bernina. W 1909 r. utworzono tutaj Szwajcarski Park Narodowy o powierzchni 166 km². Architektura, roślinność i drzewa dolin Bergell i Puschlav ukazują silne wpływy śródziemnomorskie. Szlaki turystyczne w Gryzonii liczą 10 500 km długości, narciarskie trasy zjazdowe – 1 500 km, a biegowe – 870 km.

Gryzonia wyróżnia się suchym klimatem z dużą liczbą dni słonecznych. Tutaj powstało najstarsze uzdrowisko klimatyczne Szwajcarii **Davos**, znane z corocznego szczytu gospodarczego najbogatszych państw. Koło Davos leży najwyżej położona w Szwajcarii miejscowość kuracyjna Arosa. Dolina Engandyny, słusznie uważana za najpiękniejszą krainę dolinną w całych Alpach, dzieli Gryzonię na dwie części. W dolinie tej powstały uzdrowiska i stacje sportów zimowych. Wśród nich wymienić trzeba **Sankt Moritz** – główną miejscowość turystyczną Engandynu, słynny ośrodek sportów zimowych i uzdrowisko (wody alkaliczne i gorące źródła), miasto zimowych olimpiad (1928 r. i 1948 r.), wyposażone w kilkadziesiąt wyciągów narciarskich, tory saneczkowe i bobslejowe, trzy skocznie narciarskie i dwa piękne lodowiska. Inne znane miejscowości to Pontresina, Maloja, Sils-Maria, Silvaplana i inne.

Tessyn (Ticino)

Tessyn znajduje się w dorzeczu rzeki Ticino w południowej Szwajcarii, graniczy z Włochami i obejmuje południowe stoki Alp otwarte ku Nizinie Lombardzkiej. Dzięki Alpom stanowiącym naturalną barierę klimat kantonu jest cieplejszy i bardziej słoneczny niż w innych rejonach Szwajcarii. Klimat ten oraz włoskie wpływy nadają okolicy charakter śródziemnomorski. Kraina ta obejmuje Alpy Lugańskie i Masyw św. Gotharda. Najwięcej turystów odwiedza miasta Lugano i Locarno. **Locarno** jest wyjątkowym miastem, w którym spotyka się surowy majestat Alp z łagodnością jezior. Jego śródziemnomorski klimat i wspaniała zieleń kontrastuje z chłodem gór. **Lugano** to największe miasto włoskojęzycznego kantonu Tessyn, położone pomiędzy zalesionymi wzgórzami Monte Brei i Monte Salvatore nad Zatoką Lubańską. Jest ono kulturalnym, handlowym i turystycznym centrum wysuniętego najbardziej na południe kantonu Szwajcarii. Często odwiedzane jest **jeziro Maggiore**, otoczone szczytami wysokich gór i wspaniałą subtropikalną roślinnością. Nad brzegami jeziora powstały liczne kurorty, np.: **Lokarno** (ekskluzywne miejsce politycznych spotkań), **Ascona** (ośrodek świata artystycznego, tu spotykają się malarze, muzycy), Brissago.

W Tessynie spotkamy wiele malowniczych wiosek, położonych na stromych zboczach górskich lub nad brzegami jezior oraz wiele ciekawych miast (np. zespół średniowiecznych fortec Bellinzony – stolicy kantonu – który został w 2000 r. wpisany na listę UNESCO). Celem licznych pielgrzymek religijnych jest sanktuarium Madonna del Sasso.

Region Jeziora Genewskiego i Walezji

Region ten obejmuje obrzeże Jeziora Genewskiego (Leman) i wysokogórski teren Walezji (Wallis). Nad Lemanem największym ośrodkiem międzynarodowego ruchu turystycznego jest **Genewa**. To wyjątkowe miasto o międzynarodowych funkcjach jest siedzibą licznych organizacji międzynarodowych (m.in. Międzynarodowej Organizacji Pracy, Światowej Organizacji Zdrowia, Czerwonego Krzyża, europejskich biur ONZ w pałacu Narodów ONZ), miejscem kongresów i spotkań polityków, a także ważnym węzłem komunikacyjnym i międzynarodowym portem lotniczym. Malownicze położenie i renoma światowej stolicy uczyniły z Genewy ośrodek turystyki zagranicznej. Między jeziorem a rzeką Arve leży zabytkowe Stare Miasto z gotyckimi kościołami, ratuszem i uniwersyte-tem. Oryginalny jest ze względu na swoją długość (100 m) pomnik krzewicieli reformacji oraz fontanna na Rodanie.

Jezioro Genewskie jest największym alpejskim jeziorem (582 km²). Wzdłuż wybrzeża rozlokowały się uzdrowiska, miejscowości wypoczynkowe, średniowieczne zabytkowe miasteczka.

Amfiteatralnie, na wzgórzach wznoszących się piętrowo znad brzegów jeziora położona jest **Lozanna** (Lousanne). Ma ona duże znaczenie jako węzeł komunikacyjny i port śródlądowy, centrum targów międzynarodowych oraz życia naukowego i kulturalnego. Najbardziej zabytkowa część Lozanny – Mont Jorat – powstała wokół rzymskiej warowni Lausania. Cennym zabytkiem jest wczesnogotycka katedra zbudowana w XII w. Wśród muzeów można polecić Muzeum Sztuki (Musée des Beaux-Arts). Współczesny akcent stanowi wybudowane z rozmachem Muzeum Olimpizmu. W pobliżu Lozanny leży dawna wioska rybacka **Ouchy** – dzisiaj ośrodek wypoczynkowy lozańczyków i baza wycieczek statkiem po Jeziorze Genewskim.

Na wschód od Lozanny leżą dwie znane miejscowości klimatyczne Montreux i Vevey. **Montreux** było już sławne w XVII w., poza klimatem o charakterze śródziemnomorskim przyciąga turystów wspaniałym położeniem i międzynarodowymi festiwalami muzyki i sztuki estradowej (Róże Montreux). **Vevey** słynie natomiast z przepięknych plaż nad jeziorem. W mieście tym zmarł Henryk Sienkiewicz. Charakterystycznym akcentem krajo- obrazowym są tutaj średniowieczne zamki, z których najbardziej znany jest zamek Chillon, własność biskupów z Sion. Funkcje ośrodków wypoczynkowych w rejonie Jeziora Genewskiego pełnią także: Morges i Coppet.

Odmienne warunki rozwoju turystyki występują w **Walezji** – regionie o wysokogór- skich krajobrazach. Malezja nazywana jest „Ogrodem Szwajcarii” dzięki ciepłemu klima- towi doliny Rodanu, uprawia się tu brzoskwinie, figi, winną latorośl. Na południe od do- liny Rodanu rozciąga się pasmo Alp Walijskich (Pennińskich) ze szczytami Matterhornu, Weisshornu, Domu i najwyższego w Szwajcarii Dufourspitze w grupie Monte Rosa. Przez Alpy Walijskie biegną drogi łączące Włochy z Francją. Znajdują się tutaj słynne przełęcze – Simplon i św. Bernarda. Na dopływie Rodanu znajduje się najwyższa (281 m wysokości) zaporą wodna na świecie – Grande Dixance.

Alpy Walijskie dysponują doskonałymi warunkami narciarskimi, stanowią również dużą atrakcję dla alpinistów. Stacją sportów zimowych i bazą turystyki wysokogórskiej jest miejscowość **Zermatt**, dostępna jedynie dzięki połączeniom kolejowym. Wśród bardziej znanych miejscowości turystycznych Alp Walijskich na wymienienie zasługują: Martigny- Ville, Villar, Sass-Almagel, Sass-Grund oraz znane uzdrowisko leżące w dolinie Rodanu – Leukerbad (ciepłe źródła gipsowe) i Montana – Vermala.

Waleja to region o ciekawych walorach krajoznawczych, oryginalnym folklorze, malowniczych miasteczkach i zamkach usytuowanych w krajobrazie gór i dolin. Najważniejsze ośrodki krajoznawcze to Sion i Brig. **Sion** jest stolicą kantonu ze średniowieczną zabudową (romański kościół, ruiny zamku biskupów), a zabytkowy **Brig** pełni dodatkowo funkcję ważnego węzła komunikacyjnego w dolinie Rodanu i dla tras transalpejskich.

Region Jury

Jura to region zróżnicowany pod względem krajobrazowym, historycznym i kulturowym, obejmuje obszar ciągnący się wzdłuż granicy z Francją. Jest rzadziej odwiedzany przez turystów zagranicznych za wyjątkiem **Bazylei** (Basel) będącej ważnym centrum międzynarodowego ruchu turystycznego. Ten ośrodek humanizmu i siedziba najstarszego w Szwajcarii uniwersytetu szczyci się licznymi zabytkami (m.in. romańsko-gotycka katedra, ratusz w stylu burgundzkim, ulica Ritergasse).

Największą atrakcją tego regionu są położone na obrzeżu Jury jeziora Neuchâtel, Biel i Joux, a także wąwozy Pichoux i Taubenlesch. Stolicą i ośrodkiem kulturalnym regionu jest **Neuchâtel**, miasto pełne średniowiecznych zabytków architektury. Pod względem krajoznawczym wyróżniają się zabytkowe miasteczka Estavayer Le Lac, Granson, **Solura** (Soloturn). W tej ostatniej zmarł Tadeusz Kościuszko. Jura posiada kilka ośrodków górskich, przeznaczonych dla mniej doświadczonych narciarzy i turystów: Sankt Cergue, St. Imier, St. Orsanne. Na skraju Jury Berneńskiej leży zabytkowe miasto Biel.

Najważniejszą miejscowością uzdrowiskowo-kąpieliskową omawianego regionu jest Yverdon, położone nad jeziorem Neuchâtel.

Region północno-wschodni

W regionie tym dominuje turystyka o nastawieniu krajoznawczym. Głównym miastem i ośrodkiem rządowym dla ruchu turystycznego jest **Zurych**, leżący na północnym krańcu Jeziora Zuryskiego. Jest on największym centrum zagranicznego ruchu turystycznego w Szwajcarii, najważniejszym międzynarodowym portem lotniczym kraju i węzłem komunikacyjnym na tranzytowych trasach z Francji i Niemiec do Włoch. Zurych pełni funkcję centrum bankowego i ośrodka firm ubezpieczeniowych. Wśród wielu muzeów wyróżnia się Narodowe Muzeum Szwajcarskie, Muzeum Sztuki, Muzeum Sztuki Użytkowej. Świadectwem bogatej historii miasta są liczne zabytki architektury, m.in. bazylika romańska. Co roku na wiosnę odbywa się tu impreza kulturalna „Powitanie wiosny”.

Ważnym ośrodkiem turystyki krajoznawczej jest położona nad Renem **Szafuza** (Schaffhausen). Zachowała się tu bazylika romańska, klasztor benedyktynów, twierdza Munot. W pobliżu Szafuzy atrakcją dla turystów są wodospady Renu (21 m wysokości). Inne znane ośrodki turystyczne to Sankt Gallen, **Rapperswil** (średniowieczna zabudowa z potężnym zamkiem z XIII w.), Stein am Rhein, Herisan. Ośrodki turystyki wypoczynkowej zlokalizowane są w rejonie Jeziora Bodeńskiego z najbardziej znanym kąpieliskiem Bad Ragaz. W rejonie Appenzell znajdują się ośrodki narciarskie (np. Wildhaus i Unterwasser) oraz lotniska (np. Heider, Walzenhauser i Weissbad). Szczególnie bogatą historię uzdrowiskową ma **Baden**, znane już w czasach rzymskich jako Aquae Helvetica, posiadające źródła wód siarkowych o temperaturze 48° C. Zachował się tu średniowieczny zamek Habsburgów i zabytkowa zabudowa miasta. Stolicą kantonu jest **Aarau** – niegdyś miasto rzemieślników z zabytkową zabudową z okresu od gotyku do baroku.

Ruch turystyczny

O atrakcyjności Szwajcarii dla turystyki zagranicznej decyduje wiele czynników. Oprócz walorów przyrodniczych i kulturowych duże znaczenie mają wielowiekowe tradycje turystyczne, wysoka jakość i standard usług.

Szwajcaria znana jest z dominacji recepcji ruchu turystycznego w sezonie zimowym. W 2007 r. na krótszy lub dłuższy pobyt zatrzymało się w Szwajcarii około 8,4 mln osób. Turystyka zagraniczna Szwajcarii ma charakter ruchu tranzytowego, co wiąże się między innymi z tym, że kraj ten jest dla przeciętnego turysty bardzo drogi. Największa liczba turystów przybywa do Szwajcarii z Niemiec, Francji, Włoch i Wielkiej Brytanii. W 2007 r. obsługa zagranicznego ruchu turystycznego przyniosła Szwajcarii dochód w wysokości 11,8 mld USD.

Spółeczeństwo Szwajcarii charakteryzuje się bardzo dużą aktywnością w podróżach zagranicznych, Szwajcarzy wydają na wyjazdy prawie 11 mld USD, ale bilans turystyczny Szwajcarii jest dodatni.

Szwajcaria – Przełęcz Furka (fot. Z. Kruczek)

AUSTRIA (Republika Austrii, Republik Österreich)

Powierzchnia: 83 871 km²	Ludność: 8 263 925	Gęstość zaludnienia: 99 os./km²
Stolica: Wiedeń	Znak rejestracyjny: A	Skróć waluty: EUR
PKB: 35 695 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Austria to kraj położony w środkowej Europie, bez dostępu do morza, w dorzeczu górnego biegu Dunaju i jego dopływów: Innu, Anizy (Enns), Morawy i Drawy. Graniczy od zachodu ze Szwajcarią (164 km) i Liechtensteinem (35 km), Włochami (430 km) i Słowenią (330 km) od południa, Węgrami (366 km) i Słowacją (91 km) od wschodu oraz Niemcami (784 km) i Czechami (632 km) od północy. Łączna długość granic lądowych wynosi 2 562 km Administracyjnie Austria jest podzielona na dziewięć krajów (Bundesland) o dużej autonomii gospodarczej i kulturalnej.

	Polska nazwa	Niemiecka nazwa	Stolica	Powierzchnia (km ²)	Ludność
1	Burgenland	Burgenland	Eisenstadt	3 965	279 317
2	Karyntia	Kärnten	Klagenfurt	9 536	560 300
3	Dolna Austria	Niederösterreich	Sankt Pölten	19 178	1 581 422
4	Górna Austria	Oberösterreich	Linz	11 982	1 402 050
5	Salzburg	Salzburg	Salzburg	7 154	528 351
6	Styria	Steiermark	Graz	16 392	1 202 087
7	Tyrol	Tirol	Innsbruck	12 648	677 435
8	Vorarlberg	Vorarlberg	Bregencja	2 601	363 526
9	Wiedeń	Wien	–	415	1 651 437

Austrię zamieszkuje ok. 8,2 mln obywateli, a gęstość zaludnienia wynosi 99 osób/km². Pod względem narodowościowym Austria jest krajem w miarę jednolitym, 91% stanowią Austriacy. Wśród mniejszości narodowych wyróżniają się Chorwaci, Słowenci, Bośniacy (4%), Turcy (2%) i Niemcy (1%). Najgęściej zaludnione są tereny nizinne (wielkie miasta) oraz pagórkowate i równinne. W górach gęstość zaludnienia jest znikoma. W miastach mieszka 67% ludności.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Austria należy do krajów górzystych, 2/3 jej powierzchni zajmują **Alpy Wschodnie** oddzielone podłużnymi głębokimi obniżeniami. Dzielą się one na: **Alpy Północne** – wapienne i fliszowe, **Alpy Centralne** – krystaliczne, zbudowane z gnejsów i łupków oraz **Alpy Południowe** – wapienne i łupkowe.

Najwyższe pasma górskie kraju występują w Alpach Centralnych. **Wysokie Tau-ry** z najwyższą kulminacją Austrii – **Grossglockner** (3797 m n.p.m.) i Alpy Ötztalskie z Wildspitze (3774 m n.p.m.). Najwyższe partie gór są zlodowaczone, a najbardziej znany jest lodowiec **Pasterze** spływający od podnóża najwyższego szczytu w kraju. Na północ od Alp rozciąga się **Przedgórze Alpejskie** przechodzące następnie w **Masyw Czeski**. Należy do niego graniczne z Czechami pasmo Szumawy, sięgające w Plöckenstein 1378 m n.p.m.

Północno-wschodnią część terytorium zajmuje faliste **Przedgórze Karpackie** (Weinviertel). Jego rzeźbę urozmaicają wzgórza zbudowane ze skał fliszowych. Na wschodzie znajdują się tereny nizinne z zapadliskową **Kotłiną Wiedeńską** i niewielkim fragmentem **Niziny Węgierskiej**. Najniższą jej częścią jest bagnista kraina słynnych jezior – **Seewinkel** z największym Jeziorem Nezyderskim (115 m n.p.m.). Północno-zachodnią część terytorium zajmuje falista, południowa część **Masywu Czeskiego** (Mühlviertel). Jego rzeźbę urozmaicają wzgórza zbudowane ze skał wulkanicznych.

Klimat Austrii jest zróżnicowany, na większości terytorium kraju umiarkowany, kontynentalny. Rzeźba terenu i wysokość nad poziom morza powodują silne zróżnicowanie klimatu. W wysokich partiach gór panuje klimat wysokogórski; powyżej 3000 m n.p.m. śnieg pokrywa góry przez cały rok. Średnie temperatury stycznia wynoszą -1°C w dolinie Dunaju do -10°C w górnych partiach Alp, zaś w lipcu od poniżej 10°C w Alpach do 20°C w Kotlinie Wiedeńskiej. Opady w ciągu roku kształtują się na poziomie 500–900 mm na nizinach i w kotlinach śródogórskich oraz 2 000 mm i więcej w wyższych piętrach Alp. W dolinach alpejskich często dochodzi do inwersji termicznej, a po ich stokach spływa ciepły wiatr – föhn (fen). Prawie całe terytorium Austrii leży w zlewisku Morza Czarnego i jest odwadnianie przez Dunaj i jego dopływy. Płyynie on na długości 345 km z zachodu na wschód, przez północną część kraju, tworząc gdzieś tam malownicze przełomy tak jak między Melk i Krems. Głównymi dopływami Dunaju na obszarze Austrii są: Inn z Salzachem, Enns, Drawa z Murą i graniczna Morawa.

Na terenie Austrii znajduje się około 90 większych i znaczna liczba mniejszych jezior, głównie pochodzenia lodowcowego. Największe w Austrii jezioro Bodeńskie (graniczne) jest pochodzenia lodowcowego, natomiast Nezyderskie jest typowym przykładem jeziora stepowego. Większe skupiska jezior występują w Austrii Górnej i Karyntii. Około 2/5 obszaru Austrii zajmują lasy. Roślinność ma układ piętrowy. W niższych partiach gór wy-

stępują lasy bukowe i bukowo-jodłowe, przechodzące wyżej w świerkowe. Nad piętnem lasów rozpościera się piętro zarośli, kosodrzewiny, jeszcze wyżej występują hale, na których można spotkać rzadkie gatunki alpejskie, jak np. szarotkę. Ponad nimi występują już tylko nagie skały i lodowce. Austria jest państwem, w którym szczególnie mocno chroni się przyrodę: 28,2% powierzchni kraju zajmują obszary chronione. Na terytorium Austrii znajduje się 180 obiektów chroniących krajobraz, o powierzchni powyżej 10 km², których najwięcej skupia się w Alpach. W Wysokich Taurach i w górach Karwendel utworzono parki narodowe, gdzie zachowała się wysokogórska rzeźba i roślinność alpejska z potężnymi, spływającymi w doliny jezorami lodowcowymi.

Komunikacja

Austria leży na skrzyżowaniu ważnych dróg kolejowych, drogowych i lotniczych Europy i jest równocześnie krajem tranzytowym dla międzynarodowego ruchu turystycznego. Sprzyja tej funkcji dobrze rozwinięta sieć dróg kołowych i kolejowych, a także droga wodna Dunaju i sieć międzynarodowych połączeń lotniczych. Długość dróg kołowych o nawierzchni ulepszonej wynosiła w 2005 r. w Austrii ok. 198 tys. km, w tym 1 645 km autostrad. Długość linii kolejowych w Austrii wynosi ok. 6 tys. km. Doskonale rozwinięta jest komunikacja lotnicza. Porty lotnicze posiadają stolice wszystkich krajów związkowych, a także ważne miejscowości turystyczne. Największym portem lotniczym o znaczeniu międzynarodowym jest Schwechat w pobliżu Wiednia.

Baza noclegowa

Austria dysponuje dużym zasobem miejsc noclegowych, zarejestrowano tu około 1,3 mln miejsc. Bazę noclegową tworzą głównie niewielkie hotele, pensjonaty, a także pokoje gościnne, kempingi, schroniska młodzieżowe, chaty górskie itp. Połowa miejsc zlokalizowana została w obiektach o standardzie hotelowym. Baza noclegowa skupiona jest w Wiedniu oraz w krajach związkowych – Górnej Austrii, Tyrolu, Karyntii i Salzburgland.

Regiony turystyczne

Wiedeń i Dolna Austria (Wien, Niederösterreich)

Wiedeń zaliczany jest do wielkich centrów światowego ruchu turystycznego. Jego atrakcyjność turystyczna spowodowana jest cennymi i licznymi walorami krajoznawczymi i dogodnym położeniem komunikacyjnym, a także międzynarodowymi targami, festiwalami muzycznymi i kongresami. Cały układ historycznego Wiednia z barokowymi kościołami, zabudową z XIX w. wzdłuż Ringstrasse, parkami i pomnikami wpisany został na listę UNESCO. Najczęściej odwiedzane obiekty w Wiedniu to zabytki architektury – katedra św. Szczepana, pałac Habsburgów – Hofburg, Belweder, Schönbrunn z urokliwym parkiem w stylu francuskim (odrębny wpis na listę UNESCO). Tu znajduje się jedna ze światowych scen operowych Wiener Staatsoper i narodowy teatr Austrii – Burgtheater. W Wiedniu zachowało się wiele pamiątek po wybitnych kompozytorach tej miary, co: J. Haydn, W. A. Mozart, Ludwik van Beethoven, J. Strauss, F. Schubert, J. Brahms. W letnim okresie **Wienerfestwochen** ściągają do Wiednia turystów z całego świata. Oprócz zabytkowego centrum miasta atrakcyjny dla turystów jest Grinzing, dzielnica zajazdów, winiarni i karczm, a także rozrywkowo-wypoczynkowa dzielnica – Prater. Na wzgórzu Kahlenberg (ładna panorama miasta) znajduje się kościół, a w nim kaplica króla Jana Sobieskiego.

Współczesny Wiedeń znany jest z imprez kulturalnych (Biennale – festiwal filmowy, Muzyczne Lato), stanowi miejsce spotkań polityków (agendy ONZ w tzw. UNO-City), kongresów naukowych i targów.

Dolna Austria leży po obu brzegach Dunaju, oprócz doliny rzeki obejmuje lesistą część Masywu Czeskiego i Przedgórze Karpackiego, wzgórze Lasu Wiedeńskiego, pagórkowaty obszar Przedgórze Alpejskiego oraz północną część wapiennych Alp.

Wyróżnia się odcinek doliny Dunaju z licznymi przełomami – pod Ybbs, przełom między Melk a Krems (klasztor benedyktynów z XI w.) znany pod nazwą **doliny Wachau** (jej krajobraz zyskał uznanie UNESCO) oraz przełom przez Las Wiedeński (okolica Klosterneuburg).

Region ten pełni funkcje terenów rekreacyjnych dla aglomeracji wiedeńskiej tak w lecie, jak i w zimie. Ośrodki wypoczynkowe zlokalizowane są m.in. w Lilienfeld, Semmering i Raxalpe. Znajdziemy tu również wiele uzdrowisk. Największą sławę uzyskało uzdrowisko Baden (Baden bei Wien) z obfitymi, gorącymi źródłami siarkowymi. Międzynarodową renomę mają również uzdrowiska, np.: Deutch Altenburg, Bad Vöslau, Bad Fischau.

Międzynarodową renomę ma również uzdrowisko Deutsch Altenburg. Dolna Austria to bardzo interesujący region turystyki krajoznawczej. Atrakcyjnością walorów krajoznawczych wyróżniają się miasteczka Eggenburg, Heiligenkreuz, Klosterneuburg, St. Pölten. W **Mayerling** zachował się budynek dawnego zamku myśliwskiego Habsburgów, zamieniony po śmierci arcyksięcia Rudolfa na klasztor karmelitów. Wiele zabytków znajdziemy w **Wiener Neustadt** (Babenbergowie założyli tu twierdzę w XII w.).

Burgenland

Burgenland to obszar nizinny na wschodzie, przechodzący na granicy z Węgrami w tzw. Alpy Węgierskie. Kieruje się tu głównie ruch wypoczynkowy mieszkańców Wiednia i Grazu. Tereny wypoczynkowo-uzdrowiskowe znajdują się nad Jeziorem **Nezyderskim** (stepowe jezioro o bagnistych brzegach z bogactwem ptactwa wodnego, liczne rezerваты). Najczęściej odwiedzane miejscowości to Podersdorf, Neusiedel am See, a także Mörbisch i Rust. Kraina ta zasobna jest w wody mineralne, znanymi uzdrowiskami są Bad Tatzmannsdorf, Deutschkreuz, Sauerbrunn. Ośrodkiem krajoznawczym jest **Eisenstadt**, sławiony przez Józefa Haydna (pełnił tu funkcje kapelmistrza), zachował się tu zamek książąt węgierskich Esterhazy z XVII w.

Górna Austria (Oberösterreich)

Kraina ta jest zróżnicowana krajobrazowo, na południu wznoszą się tu wapienne Alpy Północne z silnie skrasowiąłym masywem Dachstein oraz kraina jezior polodowcowych Salzkammergut. Jest to najważniejsza turystycznie część regionu, w której znajdziemy gęstą sieć szlaków turystycznych, schronisk, stacji sportów zimowych, wyciągów i tras narciarskich.

Obszar ten obfituje w urokliwe jeziora (Attersee, Mondsee, Hallstättersee, Traunsee i inne), nad którymi powstało wiele miejscowości wypoczynkowych i uzdrowisk, np. Nußdorf, Kammer, Ebensee. Dolina Dunaju oddziela alpejską część od Przedgórze Alpejskiego i terenów Masywu Czeskiego na północy. Tutaj zagospodarowano tereny dla letniej rekreacji i dla uprawiania sportów wodnych. Ważną rolę odgrywa także funkcja uzdrowiskowa i krajoznawcza.

Nowoczesnym uzdrowiskiem, ale z licznymi zabytkami architektury, jest Gmunden, a także Bad Ischl (źródła solankowe, letnia rezydencja Franciszka Józefa I).

Najważniejszym ośrodkiem krajoznawczym jest miasteczko **Hallstatt**, leżące u podnóża góry Dachstein. Odkryto tu cmentarzysko prehistoryczne ze starszej epoki żelaza, które nadało nazwę kulturze i okresowi (halsztacki) w pradziejach Europy. Tradycje górnictwa solnego poznać możemy muzeum w Hallstatt i udostępnionej do zwiedzania starej kopalni (wpisanej na listę UNESCO).

Salzburgland (Salzburg)

Salzburg to typowo górską krainą. Położony w północnej części Alp Wschodnich obejmuje swoim zasięgiem także fragment Wysokich i Niskich Taurów. Można tu znaleźć liczne, naturalne jaskinie, z których szczególnie godna uwagi jest Jaskinia Eisriesenwelt (Jaskinia Lodowych Olbrzymów; Tennengebirge). Główne rzeki Salzburga to Inn, Salzach oraz odcinki rzek Saalach, Anizy (Enns) i Mur. Atutami regionu są jeziora alpejskie, źródła wód mineralnych, warunki do uprawiania sportów zimowych, cenne zabytki architektury i pamiątki przeszłości. Warunki te dały podstawy do rozwoju prawie wszystkich form turystyki. Salzburg specjalizuje się jednak w letniej rekreacji nad jeziorami i w sportach zimowych.

Międzynarodową sławę uzyskały miejscowości pełniące funkcje ośrodków wypoczynkowych, uzdrowisk i stacji sportów zimowych. Należą do nich: Zell am See, Obertauern, Saalbach, Kaprun (z Kitzsteinhorn), Lofer, Radstadt, St. Johann in Pongau oraz słynne uzdrowiska z gorącymi źródłami radioaktywnymi Badgastein i Bad Hofgastein. **Badgastein** jest ważnym centrum kongresowym i ośrodkiem sportów zimowych (stacja zimowa Sportgastein). Miasto **Salzburg**, stolica regionu, pełni funkcje międzynarodowego ośrodka turystyki krajoznawczej, jest również uzdrowiskiem i ośrodkiem sportów zimowych. Salzburg jest malowniczo położony w kotlinie nad rzeką Salzach. Miasto jest pełne zabytków takich jak: twierdza Hohensalzburg, zamek Mirabell (wraz z parkiem), barokowy kościół kolegiacki, kościół franciszkanów, pałac arcybiskupów Salzburga, katedra salzburska z XVII wieku. Salzburg jest znany jako miejsce urodzenia i zamieszkiwania Mozarta, organizowane są tu festiwale muzyki Mozarta. Atrakcjami krajoznawczym w okolicy są: Bad Dürnberg z kopalnią soli, do której prowadzi kolejka górską, a także największa jaskinia lodowa na świecie w Tennengebirge koło Werfen. Wielką atrakcją i zarazem osobliwością przyrodniczą Wysokich Taurów są **Krimmler Wasserfälle** – jedne z największych wodospadów Europy (380 m wysokości), położone w masywie Großvenediger. Wodospady mają trzy stopnie – kaskady. Ciekawym celem wyprawy są także przepastne, piękne widokowo wąwozy, takie jak Liechtensteinklamm (w dolinie Pongau) oraz Seisenberglamm (na południe od Lofer). **Jaskinia Eisriesenwelt** (Jaskinia Lodowych Olbrzymów) jest jedną z największych na świecie jaskiń lodowych, z korytarzami długości 42 km, z czego 1 km pokryty jest lodem.

Tyrol

Tyrol to trzeci co do wielkości kraj związkowy Austrii położony w południowo-zachodniej części kraju. Jest on górzystą krainą o specyficznych warunkach geograficzno-klimatycznych, sprzyjających przede wszystkim rozwojowi turystyki zimowej, alpinizmu, a także stacji klimatycznych i miejscowości kuracyjnych.

Tyrol określane jest jako „Land im Gebirge” (kraj pośród gór). Tutaj znajduje się największa ilość lodowców i obszarów wiecznego śniegu oraz terenów wysokogórskich.. Charakterystyczny krajobraz tworzą między innymi oryginalne drewniane domki rozsiane u podnóża stromych górskich szczytów. Liczne i bardzo dobrze rozwinięte ośrodki wypo-

czynkowe oferują mnóstwo możliwości uprawiania różnorodnych sportów – zimą narciarstwa, a latem turystyki pieszej.

Tyrol to także historyczne dziedzictwo książąt, którzy osiedlili się w zamku o tej samej nazwie w pobliżu **Meranu**. Twierdza ta odgrywała ogromną rolę w tym regionie od 1230 r., przede wszystkim dzięki swemu położeniu na obszarze będącym od zawsze łącznikiem między Europą Środkową a krajami śródziemnomorskimi. Z tego właśnie względu dwie przełęcze – Brenner i Resia (Reschen) – miały ogromne znaczenie strategiczne.

Centrum turystycznym Tyrolu jest **Innsbruck**, stolica Tyrolu. Miasto jest położone w dolinie rzeki Inn pomiędzy wysokimi szczytami gór. Około 30 km na południe od miasta znajdują się wrota do Włoch – przełęcz Brenner (1370 m n.p.m.). Innsbruck jest znany nie tylko ze swoich zabytków i historii, ale głównie jako dwukrotny organizator zimowych igrzysk olimpijskich w latach 1964 i 1976. Jest prawdziwym rajem dla wielbicieli sportów zimowych.

Do największych atrakcji turystycznych miasta należą: Goldenes Dachl – „Złoty dach” – symbol miasta, pełen przepychu wykusz. Dach wykusza zdobi 2 738 złożonych miedzianych gontów; katedra św. Jakuba; zamek cesarski Hofburg uznany za jedną z trzech najważniejszych kulturalnych budowli Austrii obok wiedeńskich zamków Hofburg i Schönbrunn. Często odwiedzany jest zamek Ambras z bogatymi zbiorami sztuki.

Atrakcją turystyczną jest skocznia narciarska Bergisel – pierwsza skocznia, na której dwukrotnie zapłonął znicz olimpijski w 1964 i 1976 r. Z jej wieży roztacza się wspaniały widok na miasto i Alpy. Wymienić trzeba jeszcze Alpenzoo – najwyższe położone europejskie zoo (727 m n.p.m.). W pobliżu Innsbrucka, w górach Karwendel, utworzono największy w Austrii park ochrony przyrody (543 km²).

Wyróżnić należy szeroką dolinę rzeki Inn, uprzywilejowaną klimatycznie. Powstały tu ośrodki turystyczne Imst, Telfs, Seefeld, Hall, Schwaz, Wörgl. Natomiast renomowanymi centrami sportów zimowych są: St. Anton am Arberg, Ischgl, Serfaus, Kufstein, Sölden, Stubaital, Mayerhofen, St. Johann in Tirol, Kitzbühel, Landeck (pełniący jednocześnie funkcję miejscowości uzdrowiskowej) oraz Lienz i Matrei (południowe stoki Venedigergruppe) we wschodnim Tyrolu. Atrakcją dla turystów są zachowane tradycje tyrolskiego folkloru.

Vorarlberg

Vorarlberg jest górskim landem, 2/3 jego powierzchni leży powyżej 1000 m n.p.m. Charakteryzuje się różnorodnością krajobrazu: na północy zlokalizowane jest Jezioro Bodeńskie oraz dolina Alpenrhein, dalej na południe znajduje się Las Bregencki – tereny gór, pagórków, wąwozów i potoków, dolina Renu oraz alpejska grupa Silvretta, którą przecina pięć dolin: Klostertal, Montafon, Brandnertal, Walsertal i Walgau.

Vorarlberg podzielony jest na 6 regionów turystycznych: Alpenregion Bludenz, Arlberg, Jezioro Bodeńskie-Ren, Las Bregencki, dolina Kleinwalser oraz Montafon.

Na wschodnim brzegu Jeziora Bodeńskiego leży stolica prowincji – **Bregencja**. Do najczęściej odwiedzanych przez turystów zabytków miasta, skupionych w obrębie Starego Miasta należą: **wieża św. Marcina**, wzniesiona 1599 r., posiadająca największą barokową bulwiastą kopułę w Europie Środkowej; **Stary Ratusz** – z muru pruskiego z 1662 r., **kościół parafialny św. Gallusa**.

Wśród atrakcji Bregencji wymienić należy szczyt **Pfänder** (1064 m n.p.m.), na który można wyjechać kolejką linową oraz kąpielisko Strandbad. Bregencja słynna jest również dzięki odbywającemu się tu w lecie festiwalowi. Na ogromnej pływającej scenie, usytuowanej pod gołym niebem, wystawiane są spektakle operowe i teatralne oraz koncerty symfoniczne.

Walory krajoznawcze znajdują się też w innych miasteczkach (Dornbirn, Feldkirchen, Bludenz). Stacje sportów zimowych urządzono natomiast w miejscowościach Lech am Ar-

Iberg, Zürs Partenen i Schruns. Partenen jest punktem wyjściowym drogi wysokogórskiej Silvretta, a na przełęczy Bielerhöhe podziwiamy zaporowe jezioro Silvretta.

Styria (Steiermark)

Styria – drugi co do wielkości kraj związkowy Austrii i jeden z najbardziej atrakcyjnych regionów turystycznych w Austrii – bywa nazywana „**Zieloną Marchią**” ze względu na niezwykle bogactwo lasów. Ogromna większość turystów Styrii to Austriacy.

Styria to niezwykle piękna krajobrazowo kraina obejmująca: malownicze jeziora Grundlsee, Altausseer i Toplitzsee w styryjskiej części Salzkammergut, połyskujący lodowcami masyw Dachstein (2995 m n.p.m.) na północy kraju, łagodne stoki winnic na południe od Grazu i gorące źródła termalne na wschodzie.

Za najpiękniejszy region w tym kraju uważa się austriacką krainę jezior i gór Salzkammergut, a zwłaszcza okolice Bad Aussee. To miejsce w sposób szczególny upodobali sobie pisarze i malarze. Wschodnia Styria przyciąga miłośników starych zamków, południowo-wschodnia natomiast jest celem wycieczek amatorów wina.

Dzięki dużemu nasłonecznieniu na południu Styrii produkowane są **wina**. Okolice Stainz, Klöch i tereny przy granicy ze Słowenią słyną z przepięknych krajobrazów – łagodnych wzniesień pokrytych malowniczymi winnicami. Miejscowym specjałem w okolicy Stainz jest **Schilcher** – młode, różowo-czerwone, lekko musujące wino o ziołowo-trawistym aromacie.

Główną atrakcją turystyczną Styrii jest stolica landu – **Graz**, oferująca wiele interesujących zabytków. Ze wszystkich stron miasta dojść można na Schlossberg (**Wzgórze Zamkowe**), gdzie znajduje się amfiteatr, muzeum wojskowe oraz dzwonnica z 1588 r. – pozostałość po zrujnowanym zamku. Warto zwrócić uwagę na znajdującą się w pobliżu **Wieżę Zegarową**, z którą związana jest ciekawa historia. Najczęściej odwiedzanym muzeum jest **arsenał** ze zbiorami wystarczającymi, aby wyposażyc 30 000 żołnierzy. Poza Grazem do ciekawszych miejscowości o charakterze krajoznawczym należą m.in.: Bruck an der Mur, Seckau i Leoben.

Warto zobaczyć **stadninę białych koni lipicańskich** w **Piber** (na zachód od Grazu, w okolicy Köflach), gdzie hoduje się konie dla słynnej Hiszpańskiej Szkoły Jazdy w Wiedniu. Konie lipicańskie rodzą się czarne, czarno-brązowe, brązowe lub szare. Dopiero między 6 a 10 rokiem życia ich maść zmienia się na białą.

Funkcje uzdrowskowo-wypoczynkowe koncentrują się w kilku znanych miejscowościach kuracyjnych, spośród których należy wymienić kurort i stację sportów zimowych **Mariazell**, pełniącą również funkcję znanej i najważniejszej miejscowości pielgrzymkowej w Austrii. Znany uzdrowskiem jest Bad Aussee, pełniący także funkcje stacji sportów zimowych oraz Bad Gleichenberg. Znanyymi miejscowościami wypoczynkowymi i stacjami sportów zimowych są: Schladming, Ramsau am Dachstein, Kulm (słynna skocznia narciarska), Mürzschlag i Aflenz.

Karyntia (Kärnten)

Karyntia to najbardziej na południe wysunięty kraj związkowy Austrii graniczący z Włochami i Słowenią, wyróżnia się ciepłym i łagodnym klimatem. Ilość słonecznych dni w roku jest tutaj znacznie wyższa niż średnia w całej Austrii.

Karyntia znana jest przede wszystkim jako „kraina jezior” – jest ich tutaj **ponad 1 270** a prawie 200 spośród nich nadaje się do kąpieli (temperatura wody latem osiąga 24–28° C).

Najbardziej znane jeziora to: Wörthersee, Millstätter See, Ossiacher See (nad nim, w Ossiachu, przy ścianie kościoła grób polskiego króla Bolesława II Śmiałego, który jako wygnaniec miał spędzić w miejscowym klasztorze resztę życia), Weissensee oraz Faaker See. Wörthersee jest największe, zarówno pod względem powierzchni (1 938,75 ha), jak i ilości plaż, natomiast leżące na wysokości 930 m n.p.m. Weissensee jest najwyżej położonym jeziorem w całej Karyntii. Ale jeziora to nie jedyne „wodne złoto” Karyntii. Do tego bogactwa należy dodać jeszcze ponad 1 000 rzek i strumieni oraz 23 lecznicze źródła. Nic więc dziwnego, że Karyntia jest rajem dla miłośników sportów wodnych – można tu pływać, wędkować, żeglować, nurkować, jeździć na nartach wodnych, uprawiać windsurfing czy parasiling.

Nad jeziorami leżą liczne ośrodki sportów wodnych i kąpieliska, takie jak np. Maria Wörth nad jeziorem Wörther, Millstatt nad jeziorem o tej samej nazwie, Pörschach, Velden czy szeroko znane kąpielisko i uzdrowisko Villach.

Zimą Karyntia jest prawdziwym **rajem dla narciarzy**. Znajduje się tu kilkanaście regionów narciarskich obejmujących w sumie aż 27 terenów, wśród nich tak znane jak: **Großglockner/Heiligenblut**, **Sportregion Mölltal**, **Skiarena Nassfeld** czy **Bad Kleinkirchheim**. Nie będzie więc przesadą stwierdzenie, że zimą Karyntia zamienia się w jedną wielką trasę narciarską. Zimą ofertę Karyntii uzupełniają liczne lodowiska i tory saneczkowe, wędrowki w rakietach śnieżnych, kuligi, wspinaczka po lodzie, nordic walking oraz bogaty program apres-ski. Na terenie Karyntii znajduje się południowa część **Parku Narodowego Hohe Tauern** – największego (180 tys. ha) obszaru chronionego w Austrii i jednego z najpiękniejszych krajobrazowo parków na Ziemi. Warto wspomnieć, że to właśnie w Parku Hohe Tauern znajdują się: najwyższy szczyt Austrii Großglockner (3798 m n.p.m.), największy lodowiec Wschodnich Alp – Pasterze (10 km), najwyższe wodospady Austrii Krimmler (380 m), Gumbach, Umbal oraz jedyny w swoim rodzaju świat fauny i flory. Różnica wysokości pomiędzy najwyższym szczytem, jakim jest Grossglockner, a najniższym położonym punktem PN Hohe Tauern wynosi aż 2 600 metrów. Jedną z najbardziej atrakcyjnych alpejskich tras drogowych jest Großglockner Hochalpenstrasse z Heiligenblut do Bruck a. G. przez przełęcz Hohtor (2504 m n.p.m.), o długości 50 km.

Centrum rozrządowym dla turystyki międzynarodowej jest stolica Karyntii, **Klagenfurt**. Miasto leży w śródgórskiej kotlinie w dogodnym przejściu przez Alpy.

Ruch turystyczny

W 2007 r. do Austrii przybyło ponad 20 mln turystów, ponadto – jak się szacuje – granice Austrii przekracza wielomilionowa rzesza turystów tranzytowych i tych, którzy spędzają tu od kilku do kilkunastu godzin. W sezonie letnim notuje się około 40% ruchu turystycznego, a w zimowym 30%.

W 2007 r. obsługa zagranicznego ruchu turystycznego przyniosła Austrii dochód w wysokości 18,8 mld USD. Równocześnie wydatki Austriaków na turystykę wyniosły 11 mld USD.

Pod względem wielkości wpływów z turystyki na 1 osobę (1 400 USD w 2001 r.) Austriacy zajmują 1. miejsce w Europie. Bilans turystyczny Austrii jest dodatni, a wpływy z turystyki są znaczącą pozycją w bilansie płatniczym. Udział turystyki w eksporcie usług sięga 30%. Udział turystyki w bilansie handlowym kraju wynosi około 8%, a w eksporcie dóbr i usługach około 17%, co jest najwyższym wskaźnikiem w Europie. Około 70% spośród 20 milionów turystów przyjeżdżających corocznie do Austrii kieruje się do zachodnich regionów kraju, gdzie przez większą część roku można uprawiać turystykę zimową.

Wiedeń – Hofburg (fot. Z. Kruczek)

Wiedeń – Park Schönbrunn (fot. Z. Kruczek)

Austria – Vorarlberg (fot. – materiały promocyjne Austrii)

Austria – Salzburg (fot. – materiały promocyjne Austrii)

SŁOWENIA (Republika Słowenii, Republika Slovenija)

Powierzchnia: 20 273 km²	Ludność: 2 006 114	Gęstość zaludnienia: 99 os./km²
Stolica: Lublana	Znak rejestracyjny: SLO	Skróć waluty: EUR
PKB: 24 571 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Słowenia jest niewielkim krajem, zajmującym 20,3 tys. km² przeważnie górzystego terenu, wciśniętego w róg między Austrię, Włochy, Węgry i Chorwację. Liczy ponad 2 mln mieszkańców, a stolicę kraju Lublanę zamieszkuje 267 tys. osób; większe miasta to Maribor, Kranj i Celje. Około 83% ludności stanowią Słowenci, 3% Chorwaci i Bośniacy 2%, Serbowie, Węgrzy i Włosi po 1%. Wśród krajów powstałych z rozpadu byłej Jugosławii Słowenia wyróżnia się poziomem rozwoju gospodarczego, wysokością PKB i stabilnością polityczną. Zdecydowało to o jej przyjęciu do struktur Unii Europejskiej (jako jedyne go kraju postjugosłowiańskiego).

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Północno-zachodnią część kraju zajmują **Alpy Julijskie** (Triglav – 2864 m n.p.m.) oraz położone na granicy z Austrią **Alpy Kamniško-Savinjske** i **Karawanki** (Grintovec – 2559 m n.p.m.). Są to góry typu alpejskiego, zbudowane z wapieni, dolomitów i łupków, występują tu liczne formy polodowcowe (m.in. jeziora Triglowskie, Bohinj i Bled), tu też znajdują się najlepsze w Słowenii warunki dla rozwoju turystyki górskiej i sportów zimowych. Dalej na południe ciągną się licznymi, równoległymi do Adriatyku pasmami **Góry Dynarskie**. Na terenie Słowenii góry te, zbudowane z wapieni, noszą cechy rzeźby krasowej (polja, jeziora krasowe, jaskinie). Stąd wywodzi się nazwa „kras” na określenie procesów związanych z rozpuszczającą działalnością wody w skałach wapiennych. Najbardziej znaną formą krasową jest jaskinia Postojna. Obszary nizinne występują na północnym wschodzie kraju w dolinie Drawy oraz na Wybrzeżu Adriatyckim.

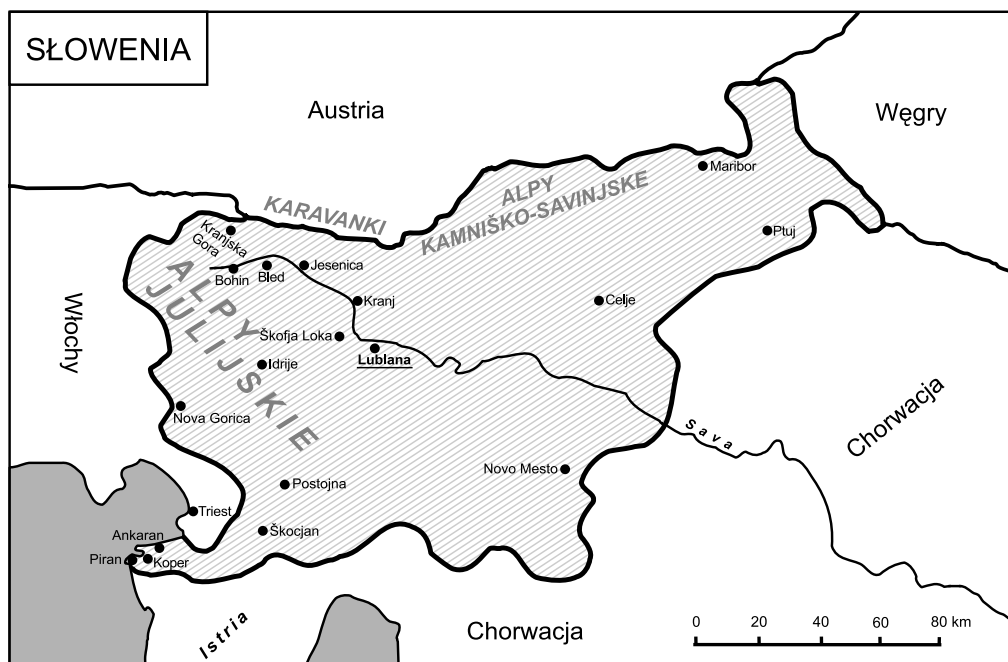
Klimat Słowenii jest umiarkowanie ciepły, nad Adriatykiem ma cechy klimatu śródziemnomorskiego, natomiast w górach jest chłodniejszy i cechują go obfite opady. Połowa terytorium kraju (zwłaszcza góry) zajęta jest przez lasy bukowe i bukowo-jodłowe. Tereny najatrakcyjniejsze są chronione – w Alpach Julijskich utworzono Triglowski Park Narodowy z siedmioma jeziorami, górską florą i fauną.

Komunikacja

Sieć dróg kołowych w Słowenii jest gęsta i liczy 20 tys. km (w tym 456 km autostrad), a linie kolejowe mają 1 200 km długości. Główne arterie komunikacyjne Słowenii prowadzą wzdłuż doliny Sawy oraz z Lublany na Istrię. Międzynarodowe porty lotnicze znajdują się, oprócz Lublany, w Portoroż i Mariborze. Liczne i wygodne są połączenia kolejowe (EuroCity i InterCity) z Austrią, Włochami, Niemcami, Francją i Beneluksem. Do Austrii prowadzi Karavankentunel (drogowy – 7 865 m długości i kolejowy – 7 976 m długości).

Regiony turystyczne

Głównym regionem turystycznym Słowenii są górskie obszary **Alp Julijskich** i **Karawanek**. Tutaj znajdują się najbardziej renomowane ośrodki turystyczne o międzynarodowym znaczeniu jak Bled (zamek na wysokiej skale nad jeziorem), Kranjska Gora

(mamucia skocznia Planica), Lesce, Jesenice. Do tego regionu zaliczyć możemy także dolinę Sawy Bohińskiej z jeziorem Bohinj.

Bled – wyróżnia się alpejskim krajobrazem, wyspy na jeziorze ozdobione są sylwetkami zamku bledzkiego i barokowego kościoła. Pięknie usytuowane uzdrowisko cieszy się dużą popularnością wśród turystów krajowych i zagranicznych. W sezonie zimowym zamrożone jezioro staje się gigantycznych rozmiarów lodowiskiem. **Bohinj** to miejscowość wypoczynkowa, leżąca nad jeziorem o tej samej nazwie (ok. 30 km od jeziora Bled), otoczona gęstymi sosnowymi lasami. Położenie, wspaniały klimat, piękny krajobraz i cisza stwarzają tu doskonałe warunki do regeneracji sił. Atrakcyjna dla raftingu i innych sportów jest dolina Šocy, z centrum turystycznym w miejscowości Bovec.

Ważnym centrum turystyki międzynarodowej jest **Lublana**, powstała na miejscu rzymskiej Emomy (pozostałości domów, grobowców, świątyń). Nad miastem góruje renesansowo-barokowy zamek, spotkamy tu wiele gotyckich oraz barokowych kościołów i klasztorów, w centrum miasta ratusz i zabytkowe kamienice. Miasto słynie z wielu kulturalnych wydarzeń, ściągających turystów. Inne zabytkowe miasta w Słowenii to Kranj, Škofja Loka (doskonale zachowany zespół urbanistyczny z XVI w.), stare centrum górnicze Idrije, Celje i Ptuj z rzymskimi wykopaliskami.

Ważnym regionem turystycznym Słowenii jest krótki, liczący 47 km **pas wybrzeża** od Triestu po Portoroż, z kąpieliskami w Ankaran, Izoli, Piranie i Portoroż, z licznymi kasynami, plażami i ośrodkami wypoczynkowymi.

Wybitnymi atrakcjami, przyciągającymi licznych turystów są jaskinie w **Postojnej** (23 km długości, bogata szata naciekowa), zaliczane do najpiękniejszych na świecie, i **Jaskinie Szkocjańskie**.¹ Odwiedza je corocznie kilka milionów osób. Innym często od-

1) Jaskinia Szkocjańska została wpisana na Listę Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO, a najwyższą liczbą – 4 mln odwiedzających może się pochwalić jaskinia Postojna.

wiedzanym miejscem w Słowenii są **Lipice** – znane ze słynnej stadniny lipicańskich koni, założonej w 1580 r. przez arcyksięcia Karola. Słowenia dysponuje poważnymi zasobami wód mineralnych, na bazie których powstały liczne uzdrowiska (Rogaska, Slatina, Morawskie Teplice).

Ruch turystyczny

W 2007 r. Słowenię odwiedziło ponad 1,7 mln zagranicznych turystów, głównie z Niemiec, Austrii i Włoch. Wpływy z turystyki zagranicznej szacowano w 2007 r. na 2,2 mld USD. Bilans turystyczny kraju jest dodatni. Słowenia posiada 80 tys. miejsc noclegowych, w tym 30% o standardzie hotelowym.

Słowenia – Triglav (fot. Z. Kruczek)

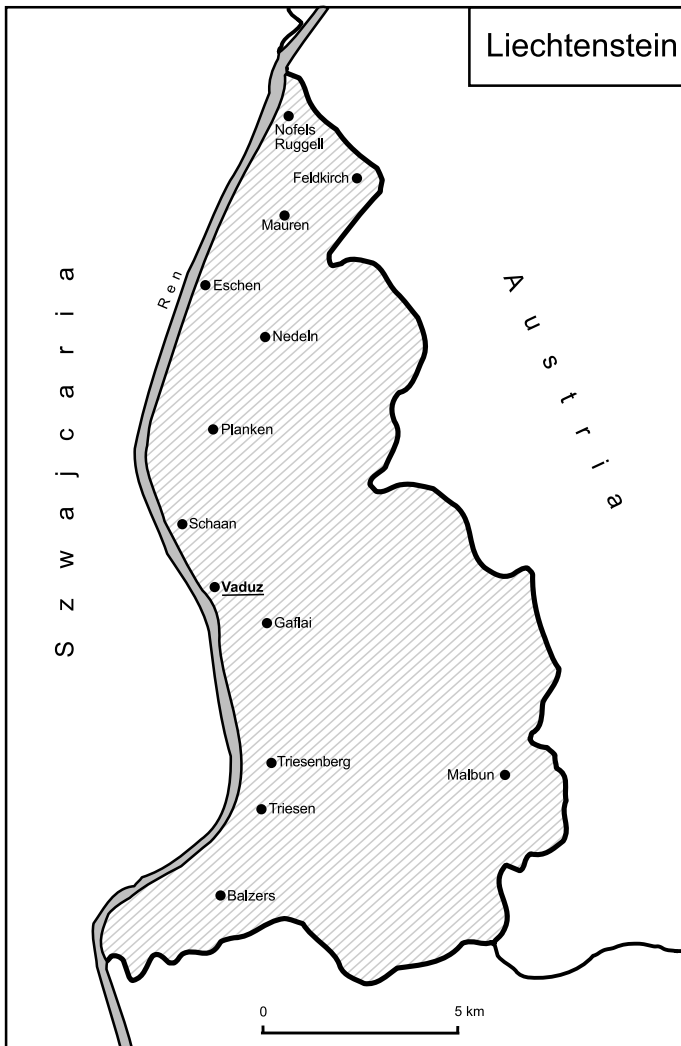
Słowenia – Jezioro Bled (fot. Z. Kruczek)

Słowenia – Piran (fot. Z. Kruczek)

LIECHTENSTEIN (Księstwo Liechtensteinu, Fürstentum Liechtenstein)Powierzchnia: **160 km²**Ludność: **35 600**Gęstość zaludnienia: **219 os./km²**Stolica: **Vaduz**Znak rejestracyjny: **FL**Skrót waluty: **CHF**PKB: **25 000 USD/1 mieszk.**Jednostka monetarna: **1 frank szwajcarski = 100 rappów**

Księstwo Liechtenstein to niewielki kraj alpejski położony na wschodnim brzegu Renu między Austrią i Szwajcarią. Na obszarze 160 km² mieszka 34,6 tys. osób. Liechtenstein jest dziedziczną monarchią konstytucyjną, pozostaje w unii celnej i walutowej ze Szwajcarią. Administracyjnie księstwo podzielone jest na Dolny Kraj (Unterland) i Górny Kraj (Oberland), w których to krajach wydzielono 11 gmin.

Północną i zachodnią część kraju zajmuje szeroka, zalewowa dolina Renu. Wschodnią i środkową część zajmują natomiast Alpy Retyckie, podnoszące się ku południowi kraju.

Dobre warunki klimatyczne Liechtensteinu, walory krajobrazowe, średniowieczne zabudowy architektoniczne przyciągają rzesze turystów zagranicznych.

Cały kraj jest dobrze zagospodarowany dla potrzeb turystyki pieszej (pierwszy szlak „Droga Księżycy” wyznaczono już w 1898 r.). Posiada również liczne trasy, wyciągi i ośrodki narciarskie.

Ośrodkiem rozrządowym dla ruchu turystycznego jest stolica **Vaduz**, a uwagę turystów przyciąga rezydencja księcia z XII–XIV w. położona na wzgórzu zamkowym. Kraj słynie z Muzeum Znaczków Poczтовых oraz Księżęcej Galerii Malarstwa. Ciekawe są również budowle Wolserów (grupa etniczna) w Triesenberg (dwór magnacki i kaplica z XVII w.).

Rocznie Liechtenstein odwiedza ok. 600 tys. turystów, najczęściej głównym celem ich podróży jest stolica kraju Vaduz oraz góraska gmina Triesenberg (stacja sportów zimowych). Baza noclegowa kraju w 2000 r. liczyła 1 200 miejsc. Są to najczęściej małe obiekty z dobrze rozwiniętymi usługami towarzyszącymi. Ruch turystyczny ma często charakter tranzytowy (z Wiednia do Bazylei oraz z Mediolanu do Monachium).

Szwajcaria – Lucerna – widok na Mont Pilot i Kappelbrücke na rzece Reuss (fot. Z. Kruczek)

REGION ŚRODKOWOEUROPEJSKI

Do regionu środkowoeuropejskiego zaliczono trzy niewielkie kraje, leżące dokładnie w środku Europy, pozbawione dostępu do morza – Czechy, Słowację i Węgry. Rozwój turystyki w tych państwach utrzymuje się w zasadzie na podobnym poziomie, zbliżony jest również charakter ich walorów turystycznych. Stosunkowo najslabiej rozwinięta jest gospodarka turystyczna na Słowacji, która jest ważnym partnerem turystycznym Polski. Po 1989 r. gospodarka turystyczna w tych państwach została szybko objęta prywatyzacją. Kraje te wraz z Polską tworzyły tzw. Grupę Wyszehradzką, która w 2004 r. osiągnęła zakładany cel tzn. integrację z Unią Europejską.

CZECHY (Republika Czeska, Česká Republika)

Powierzchnia: 78 866 km²	Ludność: 10 260 000	Gęstość zaludnienia: 130 os./km²
Stolica: Praga	Znak rejestracyjny: CZ	Skrót waluty: CZK
PKB: 22 009 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 korona czeska = 100 halerzy	

Republika Czeska leży w centralnej części Europy, na ważnych szlakach tranzytowych, wiodących z północy na południe (E55, E65, E67, E75) oraz ze wschodu na zachód (E50). Ma powierzchnię 78 866 km² i liczy 10,2 mln ludności, średnio na 1 km² przypada 130 mieszkańców. Graniczy z Polską, Niemcami, Austrią oraz Słowacją. Ponad 94% ludności jest pochodzenia czeskiego. Wśród mniejszości narodowych najliczniejsi są Słowacy – 314 tys. Dalsze miejsca pod tym względem zajmują Polacy – 59 tys., Cyganie – 33 tys., Węgrzy – 20 tys. oraz Ukraińcy – 8 tys. Stolica kraju – Praga liczy 1 182 tys. mieszkańców, 82% ludności kraju mieszka w miastach (Brno – 367 tys., Ostrawa – 311 tys., Pilzno – 163 tys., Olomuniec – 101 tys.).

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Czechy posiadają dogodne warunki dla rozwoju turystyki; występują tu atrakcyjne walory przyrodnicze i kulturowe, stosunkowo dobrze rozbudowana jest baza noclegowa i gastronomiczna, jak również sieć dróg, transport samochodowy i kolejowy.

Z walorów przyrodniczych wymienić należy bogate ukształtowanie powierzchni, duże zalesienie oraz występowanie wód mineralnych o silnych właściwościach leczniczych. Natomiast z walorów kulturowych na uwagę zasługują duże zespoły architektury zabytkowej w Pradze oraz Brnie, wiele zespołów zabytkowych w małych miejscowościach, a także rozsiane po całym kraju pojedyncze obiekty: zamki, fortyfikacje obronne, kościoły, klasztory, synagogi, pałace, rezydencje, cmentarze i liczne pamiątki historyczne. Duże znaczenie posiadają zasoby wód mineralnych. Dzięki nim powstały znane uzdrowiska: Mariańskie Łaźnie, Franciszkowe Łaźnie, Karlowe Wary. Obecnie podejmuje się starania, aby przywrócić im dawną świetność.

Czechy to kraj wyżynny, ponad 70% powierzchni leży na wysokości od 300 do 800 m n.p.m. Prawie cały kraj (z wyjątkiem południowo-wschodniej części) leży w obrębie potęż-

nego czworoboku Masywu Czeskiego. Leżąca wewnątrz starej jednostki geologicznej kotlina otoczona jest górami: Szumawa (1378 m n.p.m.), Las Czeski (1042 m n.p.m.), Rudawy Czeskie (1244 m n.p.m.), Sudety (Śnieżka 1603 m n.p.m.). Od południowego wschodu zamyka kotlinę Wyżyna Czesko-Morawska. Najbardziej urozmaiconą rzeźbę mają Sudety, ale również Rudawy i Szumawa wyróżniają się interesującym ukształtowaniem terenu.

Czechy leżą w strefie klimatu umiarkowanego, który poza terenami górskimi jest stosunkowo łagodny (średnie temperatury roczne od 6 do 10° C). Opady zmieniają się od 500 mm w kotlinie do 1200 mm w górach. Najdłużej (do 200 dni) zalega pokrywa śnieżna w Sudetach.

Największa rzeka Czech – Wełtawa (430 km) należy do dorzecza Łaby, wybudowano na niej znaczną liczbę jezior zaporowych. W południowych Czechach znajduje się wiele stawów rybnych, natomiast w potrzaskanych uskokiach tektonicznych starych gór bije wiele źródeł wód mineralnych. Największym naturalnym akwenem jest jezioro Czarne w Szumawie, a sztuczny – zbiornik Lipno na Wełtawie (48,7 km²).

Kraj jest dobrze zalesiony (33% powierzchni), a przewagę mają drzewa szpilkowe; w Karkonoszach i Szumawie ponad pięćmi leśnymi występuje kosodrzewina. Przyrodę Czech chronią 4 parki narodowe – Karkonoski, Podyji, Szumawy, Czeskiej Szwajcarii, 25 obszarów chronionego krajobrazu i 719 rezerwatów. Rezerwatami biosfery w programie UNESCO „Człowiek i biosfera” – MaB są: Křivoklatsko, Třeboň, Dolna Morawa, Szumawa, Białe Karpaty i Karkonosze.

Komunikacja

Czechy posiadają dobrze rozwiniętą sieć transportową, zajmując pod tym względem czołowe miejsce w Europie. Sieć kolejowa liczy 9,5 tys. km, a dróg o nawierzchni utwardzonej jest 126 tys. km, w tym autostrady 630 km (2006/2007). Międzynarodowe porty lotnicze zlokalizowane są w Pradze (Ruzyně), Ostrawie (Mošnov), Brnie (Tuřany) i Karłowich Warach (Karlovy Vary).

Baza noclegowa

W 1997 roku Republika Czeska dysponowała znaczną bazą noclegową; liczyła ona 1633 obiekty, w których znajdowało się 218 tys. łóżek w obiektach całorocznych (głównie w hotelach, motelach, pensjonatach) i schroniskach turystycznych oraz 177 tys. miejsc w obiektach sezonowych. W zaspokajaniu potrzeb noclegowych turystów największy udział mają hotele oraz motele (65% ogółu korzystających z rejestrowanej bazy noclegowej) oraz kempingi (18%). Dalsze miejsca zajmują schroniska turystyczne – 7,3%, domki rekreacyjne – 3,5%, pensjonaty – 2,3%.

Regiony turystyczne

Najważniejsze rejony i centra turystyczne Czech wiążą się z pasmami górskimi obramowującymi Masyw Czeski oraz zabytkowymi, historycznymi miastami, a zwłaszcza ze stolicą kraju – Pragą.

Graniczące z Polską i Niemcami **Sudety** są dobrze zagospodarowanym i intensywnie wykorzystywanym turystycznie regionem. Wybijają się tu walory związane z ukształtowaniem terenu. W Karkonoszach – najwyższych górach Sudetów i całego Masywu Czeskiego mamy do czynienia z rzeźbą polodowcową, najwyższe partie gór objęte są parkiem narodowym. Na skraju Sudetów (w rejonie Jičina) znajduje się skalne miasto wyrzeźbione w piaskowcach, noszące nazwę „czeskiego raju” – miejsce weekendowego wypoczynku dla Prażan. Miejscowości położone u stóp Karkonoszy, takie jak Szpindlerowy Młyn czy Pec, są centrami turystyki zimowej. Znajdują się tutaj również uzdrowiska – np. Jańskie Łaźnie z wodami radioaktywnymi.

Bardziej łagodne i zalesione od Karkonoszy są Góry Orlickie, dogodne dla wędrowek, ze słynnym zabytkowym Nowym Miastem nad Metują. Ważne jako strefa rekreacyjna dla Ostrawskiego Okręgu Przemysłowego są Jesioniki (Pradziad 1492 m n.p.m.); znajdują się tu zarówno ośrodki turystyczne (Karlová Studanka), jak i uzdrowiska (Jesenik, Lipova). Tutaj zlokalizowano także śródgórskie centra turystyczno-rekreacyjne.

Na granicy z Saksonią biegnie pasmo górskie **Rudaw**, opadające stromo w kierunku doliny Ohrzy. Góry te bogate są w wody mineralne. Miejscowością historyczną znaną z eksploatacji rud srebra, a później uranu jest Jachymów, pełniący obecnie funkcje uzdrowiska (sanatorium Radium Palace nosi imię Marii Curie-Skłodowskiej). Znany uzdrowiskiem w tym rejonie są Cieplice z wodami termalnymi i zabytkową zabudową.

Atrakcją dla turystów jest tu tzw. „Czeska Szwajcaria”, teren przełomowej doliny Łaby z fantastycznymi formami skalnymi. Zlokalizowano tu Park Narodowy Czeskiej Szwajcarii i Obszar Chroniony Łabskich Piaskowców. Jest to również rejon bogaty w zabytkowe miasta, zamki i pałace.

Na uwagę zasługuje **zespół uzdrowisk zachodnich Czech**. Najbardziej znane są Karlowe Wary (dawny Karlsbad) – zabytkowy kurort znany już od XIV w. Obecnie jest to miasto kongresów i festiwali. Najśłynniejsze źródło jest gejzerem (Vřídlo), w którym strumień wody o temperaturze 72° C osiąga 12 m wysokości. Mariańskie Łaźnie, położone na stokach Sławkowskiego Lasu, mają 38 źródeł z solą glauberską, odbywają się tu liczne festiwale (m.in. F. Chopina). W Kotlinie Chebskiej leży rozwijające się od XVIII w. uzdrowisko Franciszkowe Łaźnie, ze szczawami słono-alkalicznymi.

Wyniosły i zalesiony wał górski **Szumawy** położony jest na pograniczu z Austrią i Niemcami. Funkcje turystyczne pełnią tu dawne miasta górnicze, a atrakcję turystyczną stanowią zaporowe jeziora na Wełtawie oraz największe naturalne jezioro – Černé Jezero (znane z zatopienia w nim pod koniec II wojny światowej archiwum SS).

Wyżyna Środkowoczeska to zróżnicowane krajobrazowo tereny nad Wełtawą i Berounką. W jej przełomie, zwanym Czeskim Krasem, zlokalizowany jest wspaniały zamek Karlštejn oraz zamek Křivoklat. Jeziora zaporowe na Wełtawie są terenami rekreacyjnymi. W regionie tym położona jest **Praga** – od dawna główne miasto i symbol Czech. Okres rozkwitu miasta przypada na czasy panowania Karola IV (Praga była wtedy stolicą Rzeszy Niemieckiej), założono tu najstarszy w Europie Środkowej uniwersytet. Duże nagromadzenie zabytków i pamiątek dało miastu nazwę Złota Praga, najliczniej reprezentowane są zabytki gotyku i baroku, na uwagę zasługują mosty na Wełtawie ze słynnym mostem Karola. Najcenniejsze zespoły miasta to Hradczany (Praski Gród) z zamkiem królewskim, katedrą św. Wita, romańskim kościołem św. Jerzego i miniaturową Złotą Uliczką, licznymi pałacami oraz Galerią Narodową. U stóp Hradczan znajduje się Mała Strana z krętymi uliczkami, barokowymi kościołami, pałacem Wallensteina, parkami, ogrodami i muzeami. Trzecim zabytkowym kompleksem Pragi jest Rynek Staromiejski z gotycką wieżą ratuszową (zegar kurantowy Orloj), kamieniczkami, kościołami, najstarszymi budynkami uniwersytetu – Karolinum. Tutaj znajduje się też dawne miasto żydowskie – Josefov, z synagogami i cmentarzami (najstarsze z XIII w.). Kolorytu dodają Pradze słynne piwiarnie – „U Kalicha” (związana z postacią J. Szwejka – bohatera powieści Haszka) oraz „U Fleku”. Główny plac miasta to Plac Waclawa. Tutaj znajdują się gmachy teatrów, Muzeum Narodowego, placówek naukowych. Praga jest miejscem festiwalu i siedzibą międzynarodowych organizacji. Na listę UNESCO wpisano leżący 60 km na wschód od Pragi stary ośrodek górnictwa kruszcowego – **Kutną Horę**. Uwagę przyciąga tutaj katedra św. Barbary, zamek i cały średniowieczny zespół starego miasta.

Najczęściej odwiedzane przez turystów, zwłaszcza z Polski, są **Morawy**, kraina historyczna w dorzeczu rzeki Morawy. Stolicą Moraw i drugim co do znaczenia miastem Czech jest **Brno**, już od średniowiecza duży ośrodek handlowy i przemysłowy (morawski Manchester). Nad miastem górują dwa wzniesienia – twierdza Spilberg oraz Petrov z barokową katedrą. Na listę UNESCO wpisano szklaną willę Tugendhatów, zabytek nowoczesnej architektury Bauhausu.

Brno jest miastem międzynarodowych targów i festiwalu. Niedaleko od Brna leży Sławków (znany jako Austerlitz – miejsce zwycięstwa Napoleona nad Austrią) oraz Morawski Kras z jaskinią Macochy i podziemną rzeką Punkva. Na Morawach znanym ośrodkiem turystycznym jest **Ołomuniec**, traktowany jako rezerwat urbanistyczny (m.in. katedra św. Wacława, kościół św. Maurycego z największymi na Morawach piszczałkami, zegar kurantowy Orloj na ratuszu). W malowniczy krajobraz Moraw wkomponowane są zabytkowe zespoły krajobrazowe, miasteczka i wsie. Na południu, przy granicy z Austrią uwagę przyciąga **Mikulov** z zamkiem Ditrichsteinów i kompozycją miasta wpisanego na listę UNESCO. Nad rzeką Dyja znajduje się rezydencjonalny zespół krajobrazowy Lednice-Valtice Liechtensteinów, również umieszczony na liście światowego dziedzictwa UNESCO.

W północnej części Moraw rolę głównego centrum pełni **Ostrawa**. Położona nad Odrą, w pobliżu polskiej granicy, jest ośrodkiem zagłębia węglowego i hutnictwa. Rolę strefy rekreacyjnej dla Ostrawy pełnią Beskidy Morawsko-Śląskie, wchodzące już w skład Karpat. Do tego regionu należy czeska część Śląska Cieszyńskiego z zamieszkałym w dużym stopniu przez Polaków Zaolziem.

We wschodniej części Czech atrakcyjne dla turystyki są również Beskidy, np. Rožnov pod Radhoštěm (najstarszy w Czechach skansen budownictwa wołoskiego).

Ciekawym miastem na pograniczu polsko-czeskim jest **Opawa**, z licznymi zabytkami architektury.

Głównym ośrodkiem Czech Zachodnich jest **Pilzno**, położone u zbiegu Wełtawy i Berounki. Najciekawsze jest zabytkowe centrum miasta z pięknie odnowionymi kamienicami, ratuszem i kościołami. Miasto znane jest z tradycji piwowskich – słynne zakłady Pilsner Prazdroj.

W południowych Czechach na uwagę zasługują **Czeskie Budziejowice** – historyczny zespół starego miasta jest rezerwatem architektonicznym (rynek, ratusze, Czarna Wieża, kramy i piwiarnie). Często odwiedzany jest również **Czeski Krumlov** z drugim co do wielkości w Czechach, po Hradczanach, zamkiem oraz zabytkowym centrum miasta, wpisanym na listę UNESCO. Na liście tej znajduje się również miasteczko **Telcz** z zamkiem otoczonym angielskim ogrodem oraz kompleksem renesansowych i barokowych kamienic. W Trzebiczu zachowała się dzielnica żydowska – około 120 domów, cmentarz żydowski, synagogi oraz romańsko-gotycka bazylika św. Prokopa. Trzebicz jest jedynym samodzielnym zabytkiem żydowskim na liście dziedzictwa UNESCO poza Izraelem.

Ruch turystyczny

W 2007 roku odwiedziło Czechy 6,8 mln turystów. Republika Czeska stała się ważnym uczestnikiem międzynarodowego rynku usług turystycznych. Najwięcej osób przyjeżdża z Niemiec, Słowacji, Wielkiej Brytanii, Austrii i Polski.

W rejonach górskich Masywu Czeskiego rozwija się turystyka piesza i narciarska; duże tradycje posiada także turystyka uzdrowska i krajoznawcza. W Czechach turystyka jest ważnym elementem życia gospodarczego. Coraz większego znaczenia nabiera turystyka biznesowa. Wpływy z turystyki zagranicznej w 2007 r. wynosiły 6,6 mld USD, a bilans turystyczny Czech jest dodatni (3 mld USD). Oprócz turystyki zagranicznej przyjazdowej bardzo dużą rolę odgrywa turystyka krajowa, o zakorzenionych tradycjach i dobrej bazie turystycznej i rekreacyjnej.

Praga – Złota uliczka na Hradczanach (fot. Z. Kruczek)

SŁOWACJA (Republika Słowacka, Slovenská Republika)

Powierzchnia: 49 034 km²	Ludność: 5 391 822	Gęstość zaludnienia: 110 os./km²
Stolica: Bratysława	Znak rejestracyjny: SK	Skrót waluty: SKK
PKB: 17 585 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 korona słowacka = 100 halerzy	

Słowacja leży w centralnej części Europy, obejmuje obszar 49 tys. km². Stolicą kraju jest Bratysława (425 tys. mieszkańców). Republika liczy 5,4 mln mieszkańców. Przeciętna gęstość zaludnienia wynosi 110 osób na km², w miastach mieszka 60% ludności. Graniczy z Polską, Czechami, Austrią, Węgrami oraz Ukrainą. Spośród mniejszości narodowych najliczniejsi są: Węgrzy – około 570 tys. (10%), Cyganie – 76 tys., Czesi – 59 tys., Rosjanie – 17 tys., Ukraińcy – 13 tys. Ponadto zamieszkują tu Niemcy – 5 tys. oraz Polacy – 3 tys.

Stopień urbanizacji jest stosunkowo niski, w miastach mieszka 58% ludności. Pod względem wyznaniowym dominują katolicy (69%) i protestanci (11%) oraz grekokatolicy (4%).

Słowacja po I wojnie światowej wchodziła w skład Czechosłowacji (powstałej z rozpadu Monarchii Austro-Węgierskiej). Od 1 stycznia 1993 r. Słowacja jest państwem samodzielnym, a od 2004 r. członkiem Unii Europejskiej, administracyjnie dzieli się na 8 krajów.

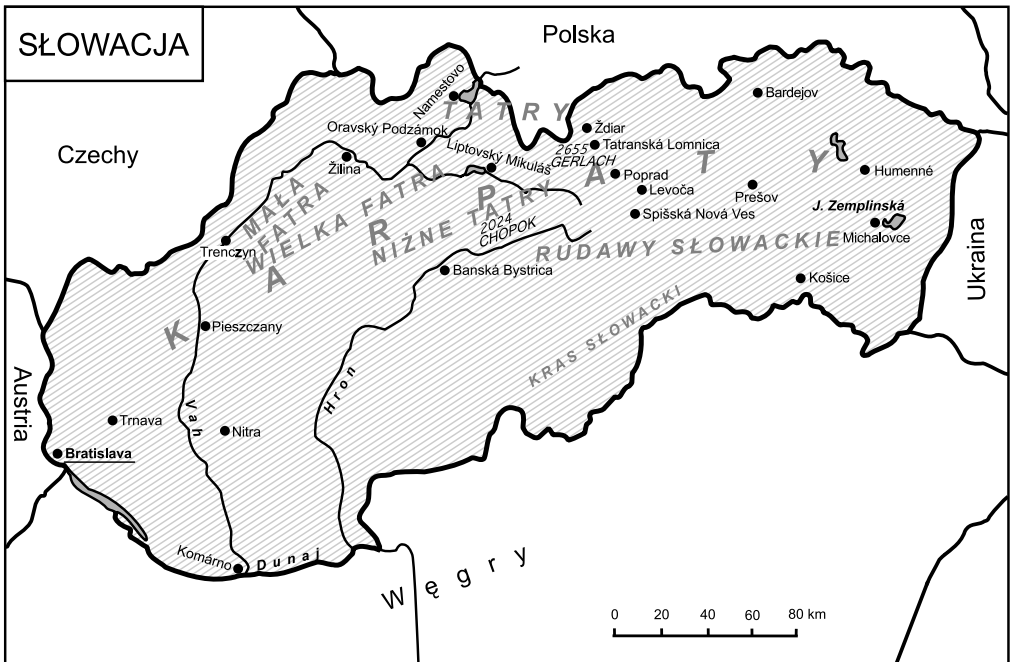
Warunki naturalne rozwoju turystyki

Słowacja to kraj o niezwykle urozmaiconym ukształtowaniu i dużym zalesieniu. Połowa obszaru kraju to tereny położone na wysokości od 300 do 800 m n.p.m., aż 13,9% zajmują obszary wyniesione ponad 800 m n.p.m. Większość obszaru Słowacji leży w Karpatach, najwyższy punkt kraju to Gerlach (2655 m n.p.m.), najwyższy szczyt Karpat, średnia wysokość kraju wynosi 478 m n.p.m.

Karpaty na terenie Słowacji składają się z trzech zasadniczych grup górskich: Zewnętrznych Karpat Zachodnich, Centralnych Karpat Zachodnich i Wewnętrznych Karpat Zachodnich. Karpaty Zewnętrzne – zbudowane z utworów fliszowych – to znajdujące się na zewnątrz łuku karpacciego pasma: Białych Karpat, Jaworników, Orawskich Beskidów, Gór Czerchowskich i Niskich Beskidów. Centralne Karpaty zbudowane są natomiast głównie ze skał krystalicznych oraz wapienno-dolomitowych na obrzeżach. Należą do nich Małe Karpaty, Góry Strażowskie, Mała Fatra i Wielka Fatra, Tatry oraz Niżne Tatry. Grupy górskie oddzielone są głębokimi dolinami Wagu, Hronu, Hornadu, tworzącymi miejscami rozległe śródgórskie kotliny – Spiską, Liptowską, Turczańską, Zwoleńską. Duże wysokości względne, rzeźba polodowcowa w górnych partiach a krasowa na obrzeżach gór czynią ten obszar najbardziej atrakcyjnym dla turystyki.

Wewnętrzne Karpaty są bardzo zróżnicowane pod względem geologicznym i ukształtowania terenu, należą do nich Rudawy Słowackie, a na ich obrzeżach wulkaniczne masywy. Na pograniczu z Węgrami znajduje się Kras Słowacki, a na pograniczu z Polską Pieniny. Najbardziej na wschód wysunięta grupa Wyhorlatu należy już do pasma wulkanicznego Karpat Wschodnich.

Na południe od Karpat ciągną się niziny – Naddunajska, w dorzeczu Cisy oraz Wschodniósłowacka, nad Hornadem.

Klimat Słowacji – ze względu na jej górzystość – jest bardzo urozmaicony. Najcieplejsze obszary znajdują się na Nizinie Naddunajskiej ($11,7^{\circ}\text{C}$ – średnia roczna), a najzimniejsze są wysokie partie Tatr ($-5,7^{\circ}\text{C}$) oraz kotliny we wschodniej Słowacji. Opady wahają się od 400 mm na południu kraju do ponad 2 000 mm w Tatrach Wysokich. Pokrywa śnieżna utrzymuje się od 150 do 200 dni w Tatrach, co stanowi o atrakcyjności tego terenu dla turystyki narciarskiej.

Słowacja zasadniczo leży w dorzeczu Dunaju, którego długość na terenie kraju wynosi 172 km. Największe jego dopływy to Wąg (390 km), Morawa (358 km), Hron (290 km). Jedynie 4% powierzchni (dorzecze Popradu) należy do zlewiska Morza Bałtyckiego. W górach pochodzenia wulkanicznego, a także wokół Tatr i na Spiszu, występują różnorodne wody mineralne.

Lasy na Słowacji zajmują 40% powierzchni. W drzewostanie Słowacji dominują lasy szpilkowe (71%), przede wszystkim świerkowe. Lasy liściaste (bukowe i dębowe) spotkamy na południu kraju; w górach charakterystyczny jest piętrowy układ roślinności.

W celu ochrony najcenniejszych przyrodniczych obszarów utworzono na Słowacji 9 parków narodowych, 606 rezerwatów i 185 innych obiektów. Chronione są wszystkie jaskinie.

Komunikacja

Słowacja jest krajem o dobrych drogach, liczących 42 tys. km, autostrada o długości 300 km łączy stolicę kraju z Pragą i Trenčynem, w budowie jest odcinek łączący Żylinę z Popradem. Kraj przecinają linie kolejowe o długości 3,6 tys. km, prowadzące z Polski na Węgry i do Austrii. Porty lotnicze znajdują się w Bratysławie, Koszycach, Popradzie i Siliaczu. Pewne znaczenie dla turystyki ma żegluga pasażerska na Dunaju (rejsy do Wiednia i Budapesztu).

Baza noclegowa

Słowacja dysponuje ponad 1 tys. obiektów turystycznych (2000 r.), które mają około 100 tys. miejsc noclegowych, głównie w hotelach (36,5%) oraz na kempingach, w drugich domach (11,7%) i schroniskach turystycznych (10,1%).

Regiony turystyczne

Różnorodność walorów turystycznych, stosunkowo dobra dostępność komunikacyjna, niski poziom cen i łatwość porozumiewania się czyni ze Słowacji kraj bardzo atrakcyjny dla turysty z Polski. Urozmaicona rzeźba terenu, sprzyjające warunki do rozwoju narciarstwa w zimie a kąpieli latem, liczne źródła wód mineralnych (w tym termalnych) stanowią główny atut turystyczny Słowacji. Atrakcyjność tego kraju podnoszą zespoły zabytkowe oraz bogaty folklor. Wyróżnia się dwa zasadnicze regiony turystyczne Słowacji – Karpaty, stanowiące jeden rozległy obszar turystyczny, oraz Bratysławę – centrum turystyki miejskiej.

Region karpacki zajmuje około 60% powierzchni kraju, a najatrakcyjniejszym pasmem górskim są **Tatry**. Z 715 km² powierzchni Tatr dwie trzecie znajduje się na terenie Słowacji. Jest to obszar o znacznej pojemności bazy turystycznej i wysokim poziomie urządzeń rekreacyjnych. Ośrodkiem rozrządowym dla tego regionu jest **Poprad** (stolica powiatu, węzeł komunikacji drogowej, kolejowej i lotniczej). Obok centrum miasta wyróżnić należy zabytkową dzielnicę – Spiska Sobota. Dużą atrakcją jest też aquapark z termalnymi wodami mineralnymi. Tatry tradycyjnie dzieli się na trzy różniące się typem rzeźby części. Najwyższe są Tatry Wysokie, ciągnące się od przełęczy Liliowe po przełęcz pod Kopą (Gerlach 2655 m n.p.m.). Mają one krajobraz typowo alpejski, z licznymi formami glacialnymi, U-kształtnymi dolinami i jeziorami karowymi. Położone u stóp Tatr miejscowości turystyczne połączone są zarówno drogami kołowymi, jak i kolejką elektryczną, prowadzącą z Szczyrbskiego Jeziora do Popradu. Szczyrbskie Jezioro (1355 m n.p.m.) jest najlepiej zagospodarowaną stacją sportów zimowych, o nowoczesnej architekturze, położoną u stóp tatrzańskich szczytów. Odbywają się tu międzynarodowe zawody w sportach zimowych. Drugą co do rangi miejscowością turystyczną jest Tatrzańska Łomnica, skąd można się dostać słynną kolejką na szczyt Łomnicy (2632 m n.p.m.) i do Skalnego Jeziora. Dwustuletnią tradycję uzdrowiskowo-wczasową posiada zespół Smokowców (Stary, Nowy, Górny i Dolny). Ośrodkiem rozrządowym dla turystyki w regionie Tatr jest miasto Poprad.

Tatry Zachodnie ciągną się od Siwego Wierchu i Przełęczy Huciańskiej po przełęcz Liliowe, najwyższą kulminacją jest tu Bystra (2248 m n.p.m.). Rzeźba krasowa i stosunkowo mniejsze deniwelacje czynią ten teren atrakcyjnym dla wędrowek narciarskich, znajdują się tu też znakomite trasy zjazdowe (Dolina pod Rohačami, Zverovka, Jamnicka, Račkova).

Tatry Bielskie (Hawrań – 2154 m n.p.m.) oddzielone są od Tatr Wysokich przełęczą pod Kopą i mają rozwiniętą rzeźbę krasową. W Tatrzańskej Kotlinie znajdują się słynne Jaskinie Bielańskie, a ośrodkiem turystyki narciarskiej jest położona niedaleko granicy z Polską na Łysej Polanie miejscowość Ždiar.

Drugim co do znaczenia pod względem turystycznym łańcuchem górskim są **Niżne Tatry**. Występują tu znakomite warunki dla turystyki górskiej i narciarstwa zjazdowego, ciekawe obiekty geologiczne (Jaskinia Demianowska – Lodowa i Swobody; najciekawszy kompleks zjawisk krasowych na Słowacji) i doskonale zagospodarowanie turystyczne. Liczące 90 km długości pasmo ciągnie się między dolinami Wagu i Hronu. Najwyższe kulminacje Niżnych Tatr to Dziumbir (2043 m n.p.m.) i Chopok (2024 m n.p.m.). Główną stacją sportów zimowych – największą w Europie Środkowej jest Jasna pod Chopokiem,

z licznymi wyciągami, kolejkami, hotelami i trasami zjazdowymi. Ośrodkiem rozrządowym dla turystyki w tym rejonie są średniowieczne miasta Liptowski Mikulasz i Ružomberok – centra gospodarcze i kulturalne Liptowa. Znaczenie turystyczne ma zbiornik na Wagu zwany Liptowskim Morzem (Liptovská Mara). Powstały tu kąpieliska termalne w Bešeňovej oraz nowoczesny aquapark – Tatralandia. Na Orawie ruch turystyczny koncentruje się nad Jeziorem Orawskim oraz w dolinie rzeki Oravy.

Wielka Fatra (Ostredok – 1592 m n.p.m.) ma rzeźbę bardziej łagodną, trawiaste grzbieity urywają się jednak w krasowych dolinach (Blatnicka, Gaderska). Jest to teren turystyki górskiej, a zwłaszcza narciarstwa; najbardziej znane stacje sportów zimowych to Turecka Dolina i Malino. Na uwagę zasługuje miejscowość Donovaly na pograniczu Tatr Niżnych oraz Jasenovska Dolina koło miasta Martin.

Bardzo atrakcyjny dla turystyki jest teren **Malej Fatry**, pasma górskiego rozciętego przełomem Wagu ze szczytem Wielki Krywań (1709 m n.p.m.). Najpopularniejsza wśród narciarzy i dobrze zagospodarowana jest dolina Vratna, dobre tereny narciarskie stanowią stoki góry Chleb. Miejscowością centralną tego obszaru jest Terchova, wieś, w której w 1688 r. urodził się legendarny Janosik; tutaj też odbywają się co roku festiwale folklorystyczne.

Rozległym, zalesionym pasmem Karpat są **Rudawy Słowackie** (Stolica – 1477 m n.p.m.); jego najciekawsze pasmo stanowią Góry Straceńskie zwane **Słowackim Rajem**. Ten skrasowiały płaskowyż pocięty jest wąwozami Hornadu i jego dopływów (przełomy Hornadu i Hnilca). Na południu, na pograniczu z Węgrami teren Płaskowyżu Murańskiego zbudowany z wapieni triasowych zwany jest **Słowackim Krasem**. Z jaskiń najciekawsza jest Dobszyńska Jaskinia Lodowa oraz Jaskinia Domica o długości 22 km, której korytarze mają wylot po węgierskiej stronie (Aggtelek). Zarówno Słowacki Raj jak i Kras chronione są parkami narodowymi.

W regionie karpackim biją liczne wody mineralne, które dały początek uzdrowiskom. Najstłynniejsze z nich to **Pieszczany** (cieplice siarczanowe, 69° C) w dolinie Wagu – uzdrowisko o starej tradycji i zabytkowej zabudowie z Muzeum Balneologicznym, miasto znane z ciekawych wydarzeń kulturalnych. Nad Wagiem znajduje się również kurort Trenczyńskie Cieplice (wody siarkowe, 40° C), znany już w czasach rzymskich. Między Wielką a Małą Fatrą znajdują się Turczańskie Cieplice o wodach siarczanowych (46° C), a w okolicach Zwolenia nad Hronem Silač z żelazistymi cieplicami (33° C). Ze spiskich kurortów najbardziej znany jest Vrbov koło Kieżmarku (mekka reumatyków, wody siarkowe o 60° C), a największym uzdrowiskiem na pograniczu z Polską jest **Bardiejów** (wody alkaliczno-żelaziste i siarczane) – konkurujący z Krynica w Polsce. Ze względu na zabytkowy układ urbanistyczny rynku Bardiejów wpisano na listę UNESCO. Duże znaczenie dla rekreacji mają sztuczne zbiorniki wodne na rzece Domaša u stóp wulkanicznych wzniesień Vihorlatu. Zbiornik ziemplński zwany jest nawet „słowackim Balatonem”. We wschodniej Słowacji na uwagę zasługuje gejzer w Herlanach (wulkaniczne Góry Słańskie), a na Orawie, w leżącej 15 km od granicy (w Chochołowie) Orawicy, wody termalne. Rośnie sława kąpieliska termalnego w Bešeňovej k. Ružomberku oraz Pieszczan nad Wagiem.

Ciekawe dla turystów – krajoznawców są liczne zabytkowe miasta, warownie i miejsca upamiętnione w historii. We wschodniej Słowacji na uwagę zasługują **Koszyce** oraz **Prešov** (renesansowe domy, grekokatolicka cerkiew) położone nad Hornadem, centrum tzw. Górnych Węgier z zabytkową, gotycką katedrą. W środkowej Słowacji głównym ośrodkiem jest przepięknie położona w dolinie Hronu **Bańska Bystrzyca**, dawniej miasto górnicy

(eksploatacja rud miedzi), z zachowanym starym miastem; tu usytuowano monumentalne muzeum Słowackiego Powstania Narodowego. W Górach Szczawnickich leży najstarsze miasto górnicze – **Banska Szczavnica**, miejsce eksploatacji rud srebra i miedzi. Miasto znalazło się na liście UNESCO ze względu na zabytki i park historyczny. W pobliskim Zwoleniu przyciąga uwagę wspaniały zamek królów węgierskich z XIV w., w którym rezydował Ludwik Wielki. Miasto Martin, położone w Kotlinie Turczańskiej między Małą i Wielką Fatrą, jest siedzibą Muzeum Słowackiego i w przeszłości odegrało rolę jako centrum Słowackiej Macierzy. W Rudawach warto poznać średniowieczne miasta górnicze – Kremnicę (wydobycie złota, mennice – zabytkowy zamek), Bańską Szczawnicę (złoto, srebro). Wspaniałe są miasta spiskie,¹ wśród których wyróżnia się Lewocza z katedrą, mieszczącą ołtarz mistrza Pawła – krakowskiego ucznia Wita Stwosza. Ważne miasta spiskie znajdują się w dolinie Popradu. Są to **Kieżmarok** – zabytkowe miasto z zamkiem u stóp Tatr (siedziba Euroregionu Tatry), Stara Lubowla, Podoliniec, Gniezdne.

Wśród średniowiecznych warowni wybija się miasto Trenczyn w środkowym odcinku Wagu – w II wieku n.e. była tu warownia rzymska; zamek pochodzi z XIII–XVII w. Największym zamkiem w Europie Środkowej jest Spiski Hrad koło Nowej Spiskiej Wsi, obecnie zabytkowa ruina, wpisany na listę UNESCO. Imponująco wyglądają również wzniezione 112 m nad poziomem rzeki zamki nad Orawą w miejscowości Orawski Podzamek, a także Krasna Horka koło Rożniawy.

Stolica kraju – **Bratysława** – posiada tradycje sięgające obozów rzymskich legionów nad Dunajem (ruiny zamku Devin). W średniowieczu u stóp zamku rozwinęło się królewskie miasto Pozsony; w 1465 r. powstała tu Akademia Istropolitana. Po uzyskaniu niepodległości przez Czechosłowację w 1919 r. Bratysława została stolicą Słowacji. Jest siedzibą Uniwersytetu im. Komeńskiego i innych uczelni, teatrów, posiada liczne muzea. Po lewej stronie Dunaju wznosi się Zamek Bratysławski, wielokrotnie przebudowywany, a u jego stóp stare miasto z gotycką katedrą św. Marcina, Starym Ratuszem, Akademią Istropolitana, fragmentami murów obronnych, barokowymi i klasycystycznymi kamienicami mieszczańskimi. Miasto leży nad Dunajem u stóp Małych Karpat i w bezpośrednim sąsiedztwie Wiednia (63 km). Okolice miasta zostały dobrze zagospodarowane pod względem rekreacyjnym (kąpielisko Złote Piaski), a także znane są z uprawy winnej latorośli. W Devinie nad Dunajem wyróżniają się zrekonstruowane ruiny jednego z najstarszych zamków na Słowacji.

Niedaleko Bratysławy, u podnóża Małych Karpat znajduje się Trnava, zwana kiedyś „słowackim Rzymem”, z barokową budowlą dawnego uniwersytetu.

Na skraju Karpat, u podnóża góry Zobor zlokalizowana jest **Nitra**; miasto to było siedzibą księcia i biskupa w czasach Państwa Wielkomorawskiego. W miejscowej katedrze pochowany jest św. Świerad (z pochodzenia Polak).

Ruch turystyczny

W 2007 r. odwiedziło Słowację 1,7 mln turystów zagranicznych. Najwięcej pochodziło z krajów sąsiednich – Polski, Węgier, Austrii oraz z Niemiec. Ruch turystyczny koncentrował się przeważnie w Tatrach, Bratysławie oraz w rejonach przygranicznych. Wpływy z turystyki zagranicznej w 2003 r. szacuje się na 2 mld USD. Bilans turystyczny jest dodatni i wynosi 350 mln USD.

1) 24 miasta spiskie stanowiły administracyjną całość, od 1492 do 1769 roku 23 miasta spiskie znajdowały się pod polską administracją jako zastaw za pożyczkę udzieloną przez Jagiełłę Zygmunтови Luksemburczykowi; siedzibą starostwa polskiego była Stara Lubowla.

Czechy – panorama Pragi z Mostu Karola (fot. Z. Kruczek)

Słowacja – Szczyrbskie Jezioro (fot. Z. Kruczek)

Słowacja – Bańska Bystrzyca – rynek (fot. Z. Kruczek)

Słowacja – Wysokie Tatry – Łomnica widziana z Hrebienioka (fot. Z. Kruczek)

WĘGRY (Republika Węgierska, Magyarország, Magyar Köztársaság)

Powierzchnia: 93 030 km²	Ludność: 10 097 549	Gęstość zaludnienia: 108 os./km²
Stolica: Budapeszt	Znak rejestracyjny: H	Skrót waluty: HUF
PKB: 18 154 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 forint = 100 fillerów	

Węgry to mały kraj, pozbawiony dostępu do morza, położony w Europie Środkowej, graniczący ze Słowacją, Ukrainą, Rumunią, Jugosławią, Chorwacją, Słowenią i Austrią. Powierzchnia kraju liczy 93 tys. km², co stanowi 1% terytorium Europy. Stolicą kraju jest Budapeszt (2 mln mieszkańców).

Węgry zamieszkuje 10,1 mln osób. Prawie 91% ludności kraju stanowią Węgrzy; inne narodowości reprezentowane są przez Niemców, Słowaków, Słoweńców, Cyganów i Rumunów. Blisko 4 miliony Węgrów żyje poza granicami kraju. W miastach mieszka około 65% ludności. Struktura wyznaniowa jest złożona, katolicy stanowią połowę ludności (52%), wyróżniają się kalwini (16%), luteranie (3%) i grekokatolicy (3%).

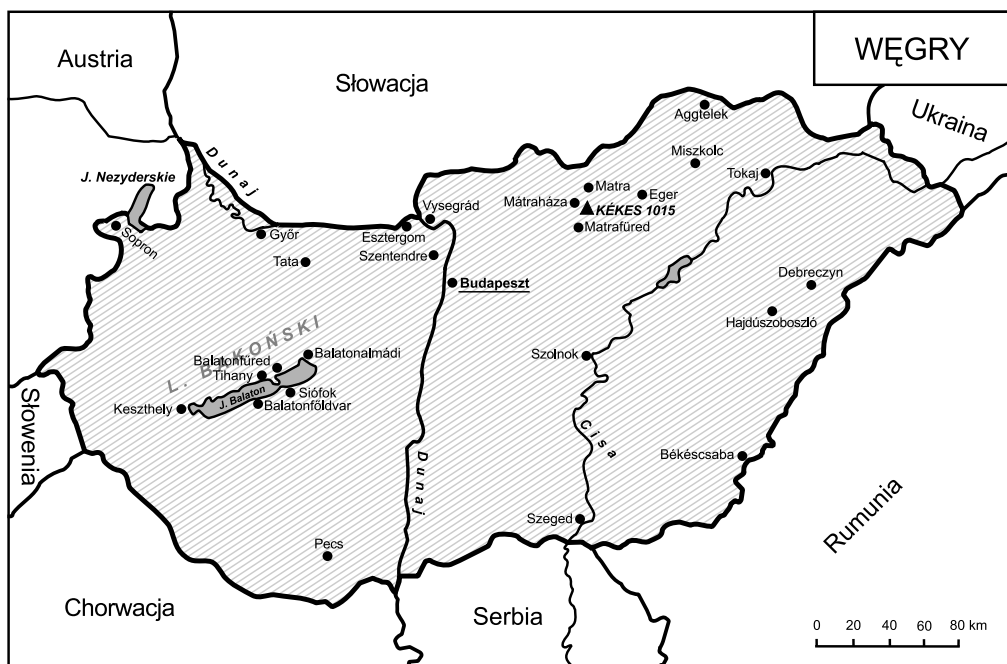
Warunki naturalne rozwoju turystyki

Węgry są krajem w większości nizinnym, 82% kraju leży poniżej 200 m n.p.m. Krajobraz Węgier stanowią w większości płaskie przestrzenie nizin Kotliny Panońskiej, w tym słynna węgierska Puszcza.

Połowę powierzchni kraju zajmuje Wielka Nizina Węgierska (Alföld), przecięta Dunajem i Cisą. Jest to najbardziej urodzajna kraina Węgier, znana z występowania tzw. puszt (stepów) zwłaszcza w rejonie Hortobágy i Bugac, słonych jeziorok stepowych i piaszczystych wydm. Na północnym zachodzie ciągnie się Mała Nizina Węgierska (Kisalföld). Między nizinami rozpościera się pagórkowaty Kraj Zadunajski, zajmujący ponad 1/3 całego obszaru Węgier. Wzdłuż dzisiejszej granicy ze Słowacją ciągnie się karpackie Średniogórze Północnowęgierskie – łańcuch wzgórz i niskich gór: Börzsöny, Mátra (z najwyższym szczytem Węgier – Kékes, 1014 m n.p.m.), Góry Bukowe, Góry Zemplińskie, Cserhát. Na zachodzie w granice Węgier wkraczają skrajne wschodnie pasma Alp – Alpy Węgierskie. Na zachodzie kraju znajduje się rów tektoniczny z jeziorem Balaton. Na prawym brzegu Dunaju, między jego doliną a wschodnim brzegiem Balatonu, leży wyżyna lessowa zwana Mezőfold.

Klimat Węgier uwarunkowany jest śródlądowym położeniem i ukształtowaniem terenu. Kraj podlega wpływowi klimatu umiarkowanego o cechach kontynentalnych, który przynosi chłodne zimy i gorące lata. Jednak nawet w głębi kraju zaznaczają się wpływy klimatu morskiego. Średnia temperatura w styczniu wynosi -1° C, a w lipcu +22° C, liczba godzin nasłonecznienia jest bardzo wysoka i wynosi 2 038 godzin rocznie. Budapeszt otrzymuje około 600 mm opadu rocznie, a latem często występują burze. Zimą pokrywa śnieżna utrzymuje się od 30 do 40 dni, a Dunaj bywa niekiedy całkowicie zamarznięty. Główne rzeki Węgier to: Dunaj, Cisa z dopływami – Sajó, Samosz, Marusza.

Szczególne znaczenie turystyczne mają jeziora, a zwłaszcza Balaton o powierzchni 600 km². Dno jeziora jest piaszczyste i bardzo powoli obniża się ku większym głębokościom. Średnia głębokość wód jeziora wynosi 3,5 m. Jezioro Nezyderskie, którego 1/4 należy do Węgier, nie ma większego znaczenia rekreacyjnego z uwagi na zarośnięte brze-

gi i słone wody. Duże natomiast znaczenie dla wypoczynku ma jezioro Velence (26 km²) o maksymalnej głębokości 2,5 m i ciepłych, wysoce zmineralizowanych wodach. Węgry cieszą się różnorodnością wód, między innymi wodami leczniczymi. Z odkrytych do tej pory 1300 źródeł, 80 znajduje się w samym Budapeszcie. W blisko 70 miejscowościach przy wodach zbudowano kąpieliska lecznicze, baseny lecznicze i termalne, pływalnie lub hotele zdrojowe.

Niemal 10% obszaru kraju stanowią tereny pod ochroną, utworzono 11 parków narodowych oraz wiele parków krajobrazowych. Największym parkiem narodowym jest Hortobágy, wpisany na listę UNESCO. Park Narodowy w Górach Bukowych uznano za rezerwat biosfery.

Komunikacja

Węgry mają dobrze rozwiniętą sieć komunikacyjną. Kraj dysponuje stosunkowo gęstą siecią linii kolejowych, których ogólna długość wynosi 7,9 tys. km. Sieć kolejowa ma układ koncentryczny i zbiega się w Budapeszcie. Natomiast sieć drogową liczy około 160 tys. km dróg o nawierzchni utwardzonej. Aktualnie długość autostrad wynosi 530 km; prowadzą one, m.in. do Wiednia i nad Balaton. Ważną rolę komunikacyjną pełni Dunaj, a także Cisa. Budapeszt jest międzynarodowym węzłem komunikacji lotniczej (lotnisko Ferihegy). Linie lotnicze łączą Budapeszt z Szombathely, Peczem, Miskolcem, Debreczynem i Siofokiem.

Baza noclegowa

Ogólnodostępna baza turystyczna na Węgrzech liczy ponad 340 tys. miejsc, z czego prawie 1/3 miejsc noclegowych znajduje się w hotelach. Połowa miejsc noclegowych zlokalizowana jest w Budapeszcie i nad Balatonem.

Regiony turystyczne

Z turystycznego punktu widzenia Węgry można podzielić na dziewięć regionów²: Budapeszt i Środkowa Kraina Naddunajska; Węgry Północne; Północna Wielka Nizina Węgierska; Południowa Wielka Nizina Węgierska; Jezioro Cisa; Balaton; Południowa Kraina Zadunajska; Zachodnia Kraina Zadunajska; Środkowa Kraina Zadunajska.

Budapeszt i Środkowa Kraina Naddunajska (Zakole Dunaju)

Budapeszt – stolica Węgier – to jedno z piękniejszych miast Europy. Zawdzięcza to głównie swojemu położeniu na obu brzegach Dunaju. Wspaniałą panoramę miasta podziwiać można z dominującej nad miastem 300-metrowej Góry Gellerta. Na szczycie góry znajduje się Pomnik Wolności (36 m). Miasto podzielone Dunajem na prawobrzeżną Budę i lewobrzeżny Peszt łączy osiem mostów. Najciekawsze pamiątki historyczne znajdują się na terenie Budy, są to między innymi: Aquincum – osiedle Rzymian z I w. n.e., Góra Zamkowa oraz kościół św. Macieja. Natomiast zabytki Pesztu to gmach Opery Narodowej, katedra św. Stefana i neogotycki gmach Parlamentu. Na Placu Bohaterów znajduje się kompleks obiektów z Muzeum Sztuki i pomnikiem Millenium usytuowanym na skraju dużego terenu rekreacyjnego (park, zoo, kąpielisko, wesołe miasteczko). Stolica kraju znana jest również jako kąpielisko i uzdrowisko. W samym Budapeszcie znajdują się 123 źródła mineralne, z których ponad połowa to cieplice o temperaturze ponad 40° C. Najbardziej znane kąpieliska znajdują się na wyspie św. Małgorzaty i u stóp Góry Gellerta.

W Środkowej Krainie Naddunajskiej na największą uwagę zasługuje **Zakole Dunaju**. Tutaj Dunaj zatacza potężny łuk, oddzielając swoją doliną obszar Średniogórza Północnego i Średniogórza Dunántúl. Zamknięta między górami rzeka skręca w kierunku południowym, z okolicznych wzgórz roztacza się panorama zaliczona do najpiękniejszych w kraju. Średniowieczne zamki i pałace królewskie, walory historyczne i krajobrazowe, ślady dawnej świetności są do dziś atrakcją turystyczną zachęcającą do wycieczek poprzez malownicze miasteczka, wsie i okolice. Tereny te stanowią ulubione miejsce wypoczynku mieszkańców Budapesztu. Najbardziej znane i godne uwagi miejscowości położone na prawym brzegu Dunaju to: Dömös, Esztergom, Szentendre, Visegrád, a na lewym: Vać, Vácátót, Verőce i Zabegény.³ Na uwagę z krajoznawczego punktu widzenia zasługują w omawianym rejonie Szentendre, Visegrad (ruiny zamku) i Esztergom zwany „węgierskim Rzymem” ze wspaniałą klasycystyczną katedrą, największą świątynią na Węgrzech.

Węgry Północne

Wybitne walory krajobrazowe mają północne Węgry. Znajdują się tu najwyższe góry Węgier od Dunaju po Cisę dzielące po przekątnej północną część kraju. Góry Cserhát, Mátra, Bűkk i Zemplén, kryją w swoich pasmach o wysokości od 600 do 900 m zabytki historii, kultury i natury. Góry Bukowe (Bűkk) uznane zostały za rezerwat biosfery. W tym rejonie godne odwiedzenia są również: Eger, Miskolc, Tokaj, Mezőkörsöd i Sárospatak.⁴

Ośrodkiem rządowym ruchu turystycznego jest **Miskolc**. Na obrzeżach miasta znajduje się oryginalnie usytuowane w grotach kąpielisko Tapolca oraz Lilafüred, a na przedmieściach ruiny średniowiecznego zamku Diósgyőr. Na pograniczu ze Słowacją znaj-

2) Węgry krok po kroku, Wydawnictwo Węgierskiej Turystyki 2003.

3) Węgry, Marco Polo 2003, Wydawnictwo Pascal 2003, s. 53.

4) Północne Węgry, Wydawnictwo Węgierskiej Turystyki 2003.

duje się Aggateleki (Domica na Słowacji), park narodowy z bogatą rzeźbą krasową, m.in. najdłuższa w Europie jaskinia (Baradla – 18 km) wpisana na listę UNESCO.

Na skraju gór Matra i Bukowych leży **Eger** – drugie po Budapeszcie miasto kultury i zabytków, uzdrowisko i ośrodek produkcji win. W górach Matra (najwyższe wzniesienie Węgier – Kékes – 1015 m n.p.m.), porośniętych bukowo-dębowymi lasami, rozwinęło się wiele ośrodków i kurortów (Matrafüred, Matrahaza). Nad rzeką Cisą, u stóp wulkanicznej góry **Tokaj** leży ośrodek uprawy winnej latorośli o światowej sławie (wino królów – król win). Nad rzeką Bodrog wyróżnia się Sárospatak z zamkiem siedmiogrodzkiego księcia i słynną biblioteką. W górach Cserhat, na skraju parku narodowego Gór Bukowych znajduje się wpisana na listę UNESCO wioska Hollókő – żywy skansen architektury wiejskiej.

Północna Wielka Nizina Węgierska

Jest to teren równinny graniczący z Ukrainą i Rumunią, na obszarze którego leży Park Narodowy w Hortobágy. Znajdujące się tu wioski przenoszą nas w minioną epokę, a na bazie bogatych zasobów wód leczniczych powstały kąpieliska lecznicze. Spotkamy tu zarówno kościółki z okresu romańskiego, dumnie wznoszące się wieże dużych kościołów, przepiękne dzwonnice, chowające się w zakrętach rzek uroczyska wioski i tętniące życiem miasta. Obszary te są szczególnie bogate w drobną zwierzynę (kuropatwy, zajace), jak również żyjące w głębi lasów sarny, dziki, a nawet daniela. Najbardziej znane miejscowości turystyczne to: Debrecen, Nyíregyháza i Szolnok.⁵ Najczęściej odwiedzane miejsca to popularne, także wśród Polaków, uzdrowisko siarczanowe Hajdúszoboszlói i Park Narodowy Hortobágy (krajobraz i kultura stepów węgierskich, tzw. Pusztys).

Południowa Wielka Nizina Węgierska

Jest to najcieplejszy region turystyczny Węgier. Tereny te obfitują w wodę rzek Dunaju, Cisy, Maros i Körös. Solankowe jeziora tego obszaru nie mają równych sobie. Parki narodowe i rezerwy zachęcają do poznania świata roślin, rezerwy ptaków kuszą chętnych do wędrówek. Na Południowej Nizinie spotkamy pozostałości z czasów przed najazdem tureckim w XVI w., miejsca pamiątkowe, ruiny zamków. Osobliwością tego regionu są kurhany, tzw. „piramidy piaskowe”, wznoszące się na płaskich przestrzeniach. Były one prawdopodobnie miejscem pochowania dowódców plemion i ich rodzin w okresie brązu. Największym z kurhanów jest kurhan Gödénya w Békesszentandrás. W okolicach Dombegyháza wyróżnia się 8,5-metrowe Wzgórze Kriptaj. Tereny tego regionu są jednocześnie ojczyzną wielu narodowości, które pielęgnują swoje zwyczaje. Można tu poznać kulturę słowacką, rumuńską, niemiecką, serbską, chorwacką oraz tętniącą folklorem kulturę Romów. Wizytówką Południowej Niziny są Bekéscsaba, Gyula, Kecskemét, Ópusztaszer oraz Szeged.⁶

Jezioro Cisa

Czysta woda, potężne zatoki, martwe odgałęzienia rzek i wyspy, bogaty zasób ryb i dzikich zwierząt to główne cechy jeziora Cisa leżącego w środku Wielkiej Niziny Węgierskiej. Pod względem powierzchni wody stanowi drugie co do wielkości jezioro w kraju (127 km²). Płytko, szybko nagrzewająca się woda doskonale nadaje się do kąpieli, głębsza

5) Północna Nizina, Wydawnictwo Węgierskiej Turystyki 2003.

6) Południowa Nizina Węgierska, Wydawnictwo Węgierskiej Turystyki 2003.

część do uprawiania sportów wodnych: żeglarstwa, narciarstwa wodnego, surfingu. Jezioro Cisa jest jedynym jeziorem w Europie, po którym można pływać motorówkami i motorami wodnymi. Wzdłuż wybrzeża (ok. 80 km) rozsiane są miejscowości wczasowe, plaże, kempingi, wypożyczalnie sprzętu. Bogaty świat ptactwa wodnego i dzikich zwierząt żyjących na chronionym terenie wabi wędkarzy i myśliwych. Najciekawszymi kąpieliskami w tym rejonie są: Tiszafüred, Berekfürdő, Karcag, Heves i Abádszalók.⁷

Balaton

Jezioro to nazywane jest „Morzem węgierskim”, przy długości 77 km i 600 km² powierzchni jest największym jeziorem środkowej Europy. Region Balatonu należy do najczęściej odwiedzanych okręgów turystycznych kraju. Charakterystyczną cechą klimatu w rejonie jeziora jest duże nasłonecznienie i wysokie temperatury powietrza. W ciągu sezonu kąpielowego (od 20 maja do 10 września) notuje się 63 dni z temperaturą powyżej 25° C i 13 dni o temperaturze 32–33° C. Temperatura wody latem wynosi od 20 do 26° C, a rano i wieczorem woda jest cieplejsza od powietrza. W tym pięknym rejonie można leczyć dolegliwości nerwowe, anemię i wyczerpanie. Wzdłuż 198-kilometrowego wybrzeża roi się o miejscowości wypoczynkowych. Tworzą one, zwłaszcza na południowym brzegu jeziora, nieprzerwaną strefę rekreacyjną. Główną miejscowością wypoczynkową w rejonie Balatonu jest Siófok, natomiast na całym południowym wybrzeża Balatonföldvár. Ponadto do znanych i popularnych ośrodków należą Balatonfüred i Balatonalmádi. Nad Balatonem warto odwiedzić nie tylko miejscowości położone bezpośrednio nad jego brzegiem, ale także jego okolice, które obfitują w piękno natury oraz wartości historyczne i krajobrazowe.

Dużymi walorami krajoznawczymi charakteryzują się miasta omawianego obszaru. Najciekawsze z nich to Keszthely – „stolica Balatonu” i Tihany – leżące na półwyspie o tej samej nazwie. Interesującym obiektem przyrodniczym jest wulkaniczna góra Badacsony (słynne wina) z oryginalnymi formami skalnymi oraz leżące w pobliżu Keszthely gorące jezioro, w oparciu o które rozwinęło się uzdrowisko Heviz, o międzynarodowej sławie. Na obszarze zachodniej części Węgier do ośrodków krajoznawczych zaliczyć należy ponadto Sopron, Győr i Tata. W Pannonhalma koło Győr znajduje się opactwo benedyktynów z X w. Wpisany na listę UNESCO zespół obejmuje klasztor ze wspaniałą biblioteką oraz kościół z romańską kryptą.

Południowa Kraina Zadunajska

Ta słoneczna prowincja leży na południe od balatońskiego gwaru między Dunajem a południową rzeką graniczną Drawą. Jest to kraina rozległych lasów, szerokich nizin i dolin schowanych między łagodnymi pagórkami, stanowi południową część starodawnej rzymskiej prowincji – Pannonii. Uwagę turystów przyciąga tu park narodowy Gemencierado nad Dunajem, ciepliczne uzdrowisko Harkany (62° C, wody siarczanowe). Głównym miastem regionu jest **Pecz** z licznymi zabytkami (katedra, meczet z minaretem, katakumby chrześcijańskie – wpisane wraz z mauzoleum z IV w. na listę UNESCO, twierdza), znany także z muzeów i galerii. W tym rejonie najczęściej odwiedzane przez turystów i miłośników przyrody są góry Mecsek oraz wzniesienia Villányi. Ukryte wśród wzgórz malutkie wioski troskliwie chronią bogate tradycje. Godne odwiedzenia są miejscowości Harkány, Kaposvár, Mohács oraz Szekszárd.⁸

7) Jezioro Cisa, Wydawnictwo Węgierskiej Turystyki 2003.

8) Południowa Kraina Zadunajska, Wydawnictwo Węgierskiej Turystyki 2003.

Zachodnia Kraina Zadunajska

Jest to region położony w strefie gór i dolin na granicy ze Słowenią i Austrią. Tutaj znajdują się najbogatsze w zabytki miasta węgierskie oraz uznane za część Dziedzictwa Światowego budynki Głównego Opactwa w Pannonhalma, zwane „strażnikiem kultury węgierskiej”. W tym rejonie na uwagę zasługują: Bűk – kąpielisko lecznicze, Győr – „miasto rzek”, Kőszeg, Sopron oraz Szombathely. Wielu turystów odwiedza tę krainę ze względu na ciekawe trasy wycieczkowe, piesze, rowerowe i wodne oraz ze względu na wina, w które obfitują te tereny.⁹

Środkowa Kraina Zadunajska

Na wschód od Budapesztu i na północ od Balatonu znajduje się Środkowa Kraina Zadunajska. Znaleźć tu można „miasta królewskie”, dzikie tereny górskie, jezioro o płytkiej wodzie, zachęcające do spacerów ogrody oraz ciekawostki dla zbieraczy porcelany i turystów poszukujących podarków. W miastach takich jak Herend, Komárom, Pápa, Székesfehérvár, Tata oraz Veszprém można zobaczyć wiele zabytków kultury i poznać historię Węgier.

Ruch turystyczny

Węgry są krajem o dobrze rozwiniętej gospodarce turystycznej, ale w ostatnich latach obserwujemy tendencje spadkowe w turystyce przyjazdowej. Najliczniej przyjeżdżają tu Austriacy i obywatele Niemiec, ale coraz więcej zatrzymuje się też Czechów, Polaków i Słowaków. W 2007 r. na Węgry przybyło 8,6 mln turystów. Dochód z tytułu obsługi turystów zagranicznych w 2007 r. wyniósł 4,7 mld USD. Bilans turystyczny kraju jest dodatni i wynosi 1,3 mld USD.

Węgry – Budapeszt – neogotycki budynek parlamentu (fot. Z. Kruczek)

9) Węgry krok po kroku, Wydawnictwo Węgierskiej Turystyki 2003.

REGION WSCHODNIOEUROPEJSKI

Region ten tworzą dwa europejskie państwa będące pozostałością byłego ZSRR – Białoruś i Rosja. Bardziej atrakcyjna dla turystyki międzynarodowej jest Rosja. Państwa te cechuje niski standard usług turystycznych i wysoki stopień zagrożenia bezpieczeństwa turystów. Białoruś w dodatku jest pogrążona w gospodarczym zastoju, spotęgowanym autokratycznymi rządami Łukaszenki i jawi się jako ostatni relikwitu komunizmu w Europie. Są to natomiast potencjalne rejony turystyczne kontynentu. Na początku XXI w. nastąpił znaczny wzrost przyjazdów turystów do Rosji.

BIAŁORUŚ (Republika Białorusi, Respublika Białaruś, Riespublika Białaruś)

Powierzchnia: 207 600 km²	Ludność: 9 726 100	Gęstość zaludnienia: 47 os./km²
Stolica: Mińsk	Znak rejestracyjny: BY	Skrót waluty: BRB
PKB: 2 775 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 rubel białoruski = 100 kopiejek	

Białoruś – niezależne od 1991 r. państwo liczy 207,6 tys. km² i zamieszkiwane jest przez 9,8 mln osób. Białorusini stanowią 81%, Rosjanie 12%, Ukraińcy 3%, Polacy około 4%. Mieszkają tu także Żydzi, Litwini i Tatarzy. Stolica kraju – Mińsk – liczy ponad 1,7 mln osób, a inne większe miasta to Homel, Witebsk, Brześć, Grodno. Białoruś graniczy z Polską, Litwą, Łotwą, Rosją i Ukrainą.

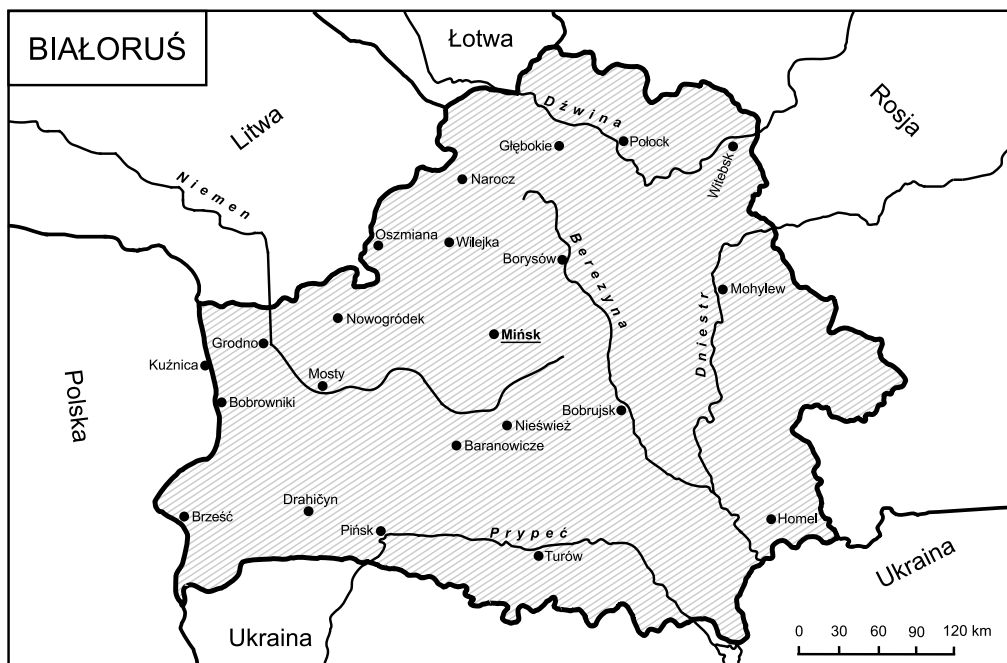
Warunki naturalne rozwoju turystyki

Krajobraz białoruski jest przeważnie nizinny, ukształtowany w czasie zlodowaceń. Większość kraju zajmuje zachodnią część Niziny Wschodnioeuropejskiej o typowej rzeźbie polodowcowej, od zachodu i północy otoczonej wzniesieniami morenowymi, przechodzącymi na północy w Pojezierze Wileńskie. Wyróżniono tu trzy regiony – Nizinę Poleską, Nizinę Połocką i Pojezierze Białoruskie. Środkową część kraju zajmują Wysoczyzny Białoruskie, ku południowi przechodzące w płaskie i zabagnione Polesie. Najwyższa kulminacja znajduje się koło Mińska – G. Dzierżyńska, 346 m n.p.m.

Klimat Białorusi określa się jako umiarkowany, ze średnimi temperaturami w styczniu od -4 do -8° C i od 17 do 19° C w lipcu. Opadów jest stosunkowo mało (od 550 do 700 mm na wysoczyznach). Zaznacza się przejściowość klimatu.

Najważniejsze rzeki Białorusi to Dniepr z Prypecią, Niemen i Dźwina. Liczne są jeziora, a znaczną część kraju (około 20%) pokrywają bagna, najbardziej rozległe w dolinie Prypeci. Na Białorusi znajduje się około 11 000 jezior – polodowcowych na Pojezierzu Białoruskim (Narocz, Snudy) i bagiennych na Nizinie Poleskiej.

Białoruś posiada rozległe kompleksy leśne (ponad 30% terytorium); najbardziej znane to znajdująca się na granicy z Polską Puszcza Białowieska (670 km² różnorodnych zbiorowisk leśnych z urozmaiconym światem zwierząt – żubry, łosie, jelenie, wilki) oraz puszcze: Grodzieńska i Nalibocka.

Komunikacja

Transport na Białorusi jest stosunkowo dobrze rozwinięty, a kraj przecinają drogi prowadzące z Europy Środkowej do Rosji i na Ukrainę. Linie kolejowe liczą 5,5 tys. km, natomiast drogi kołowe – 74 tys. km. Do spławu drewna wykorzystywane są rzeki i kanały.

Regiony turystyczne

Głównym ośrodkiem rozrządowym ruchu turystycznego jest **Mińsk**, miasto o XI-wiecznym rodowodzie, ale zniszczone zarówno w czasie wojen napoleońskich, jak i w czasie II wojny światowej. Odbudowany w stylu socrealistycznym ma mało zabytków (ruiny zamku, katedra z XVII w., barokowe klasztory, cerkiew Pietropawłowska z XVII w.).

Obok stolicy wyróżniającym się regionem turystycznym jest **Zachodnia Białoruś**, z licznymi pamiątkami wspólnego dziedzictwa historycznego z Polską i Litwą. Duże znaczenie turystyczne posiada **Brześć** – miasto leżące na granicy z Polską. Wzmiankowane już w XI w., pełniło rolę twierdzy nad Bugiem, należącej od XIV w. do Litwy. Brześć znany jest z zawartej tu w 1569 r. unii brzeskiej (próba podporządkowania Kościoła prawosławnego papieżowi). Atrakcją turystyczną stanowi twierdza brzeska – miejsce obrony Rosjan w 1941 r. przed inwazją niemiecką. Zabytkowy charakter ma położone nad Niemnem **Grodno**, pełniące od XI w. rolę warowni na bursztynowym szlaku, rezydencja książąt litewskich i polskich królów. W latach 1919–1939 zostało włączone do Polski. Wśród zabytków na uwagę zasługują: zamek królewski z 1398 r., cerkiew św. Borysa i Gleba z XII w., kościoły św. Zofii i Bernardynów, Franciszkanów i Wizytek, a ponadto kamienice w rynku.

Często odwiedzany przez turystów, zwłaszcza z Polski, jest **Nowogródek**, dawna stolica księstwa ruskiego i litewskiego, miejsce chrztu i koronacji księcia litewskiego Mendoga. Zachowały się tu ruiny zamku z XIV w., kościół farny, klasztor Benedyktynek, synagoga, pałac Radziwiłłów, wreszcie dom-muzeum Adama Mickiewicza. W Mirze k. Nowogród-

ka zachował się zamek Radziwiłłów z XVI w. (wpisany na listę UNESCO). Warto zobaczyć również **Nieśwież**, centrum ordynacji radziwiłłowskiej, znany z drukarni kalwińskiej (tu wydano m.in. Biblię Nieświeską). Zachował się tu zamek radziwiłłowski z XVI w., w latach późniejszych ufortyfikowany i otoczony parkiem krajobrazowym, a także ratusz, hale targowe, klasztor Benedyktynek i Bernardynów, kolegium i kościół Jezuitów z końca XVI w. Wiele zabytków znajdziemy również w Pińsku, Homelu i Mohylewie, Bychowie.

Cennym walorem Białorusi są rozległe kompleksy leśne, chronione w ramach parków narodowych: Puszczy Białowieskiej (na liście UNESCO), Naroczańskiego, Jezior Braśławskich oraz rezerwatu biosfery Berezyna. Lasy, jeziora i rzeki przyczyniły się do rozwoju turystyki łowieckiej oraz wodnej. Powstało też kilka uzdrowisk (Zdanowiczi, Narocz, Nowojelnie).

Ruch turystyczny

Białoruś jest krajem o znacznej izolacji międzynarodowej, wynikającej z polityki reżimu Łukaszenki. W 2007 r. kraj odwiedziło 340 tys. turystów, a wpływy z turystyki osiągnęły zaledwie 306 mln USD. Bilans turystyczny jest ujemny. Baza noclegowa kraju liczy 1,5 tys. miejsc hotelowych.

Pojezierze Białoruskie (fot. Z. Kruczek)

ROSJA (Federacja Rosyjska, Rossija, Rossijskaja Fiedieracyja)

Powierzchnia: 17 075 400 km²	Ludność: 142 394 000	Gęstość zaludnienia: 8 os./km²
Stolica: Moskwa	Znak rejestracyjny: RU	Skrót waluty: RUB
PKB: 12 178 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 rubel = 100 kopiejek	

Rosja w swych dzisiejszych granicach obejmuje obszar 17 075,4 tys. km², zajmując wschodnią część Europy i północną część Azji. Około 25% powierzchni kraju znajduje się w Europie, zajmując 40% jej powierzchni. Na północy Rosję oblewają szelfowe morza będące częścią Morza Arktycznego, na wschodzie morza Oceanu Spokojnego. Na obszarach lądowych graniczy z Norwegią, Finlandią, Mongolią, Koreą Płn., Chinami, Kazachstanem, Gruzją, Azerbejdżanem, Ukrainą, Białorusią, Litwą, Polską (enklawa królewiecka), Łotwą i Estonią. Struktura polityczno-administracyjna, odziedziczona po ZSRR, jest niezwykle złożona i skomplikowana. Nadal w granicach Rosji istnieją republiki autonomiczne, obwody autonomiczne i okręgi narodowościowe. Poza wymienionymi jednostkami, które uwzględniają strukturę narodowościową, terytorium kraju podzielone jest na obwody, a te z kolei na rejony. Specyficzną jednostką administracyjną jest tzw. kraj, obejmujący zwykle rozległy, słabo zaludniony obszar (np. Kraj Ałtajski).

Znaczna rozciągłość równoleżnikowa powoduje, że kraj jest podzielony na 11 stref czasowych z oficjalnym czasem moskiewskim.

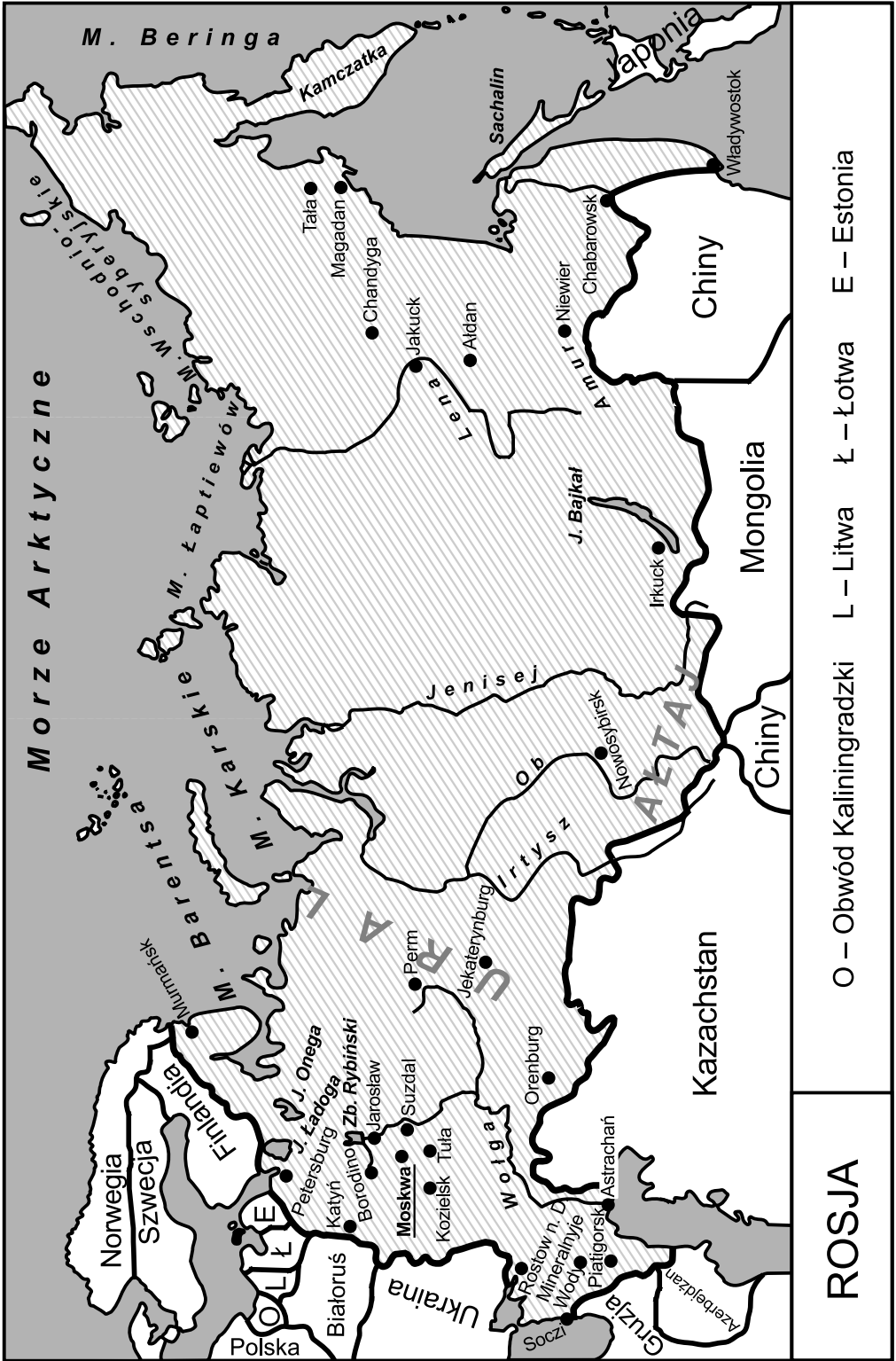
Na obszarze Rosji mieszka obecnie 143,5 mln ludzi. Największym miastem i stolicą Rosji jest Moskwa, licząca ponad 10 mln mieszkańców. Do większych miast zalicza się: Petersburg (4,6 mln), Jekaterynburg (1,3 mln), Nowosybirsk, Jarosław, Irkuck, Władywostok. W miastach mieszka ok. 73% ogółu ludności (2003 r.).

Rosjanie są najliczniejszą grupą narodowościową i stanowią 81,5% ogółu ludności. Do mniejszości narodowościowych należą Tatarzy (około 4%), Ukraińcy (3%), Czuwasze (1,2%), ludność baszkirska (0,9%) i białoruska (0,8%). Terytorium Rosji zamieszkuje także spora jeszcze grupa ludności żydowskiej (obecnie emigrującej głównie do Izraela), niemieckiej, a także niewielka liczba osób polskiego pochodzenia. Języka rosyjskiego używa ok. 87% ludności. Obecnie gospodarka rosyjska przeżywa kryzys gospodarczy, polityczny i społeczny w związku z rozpadem dawnych więzi produkcyjnych i handlowych z byłymi republikami i państwami satelitarnymi oraz z przestawieniem struktur gospodarczych na nowe, nieznanne dotąd tory gospodarki rynkowej.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Rzeźba terenu Federacji Rosyjskiej, z racji jej rozległego obszaru, jest wielce zróżnicowana. Europejską część Rosji stanowi rozległa Nizina Wschodnioeuropejska, oddzielona od części azjatyckiej niewysokimi górami Ural (najwyższe wzniesienie 1849 m n.p.m.). Cały obszar Nizu Wschodnioeuropejskiego podzielony jest na wiele wysoczyzn, grzęd i rozdzielających je nizin. Najwyżej wznosi się polodowcowa Wyżyna Wałdajska z licznymi jeziorami (największe z nich to Seligar), z których biorą początek największe systemy rzeczne Europy (Wołga, Dniepr, Dźwina).

Nizina Wschodnioeuropejska opiera się na południu o potężny masyw Kaukazu i Wyżynę Stawropolską, na wschodzie graniczy z Uralem, na północnym zachodzie wznosi się na Półwyspie Kolskim do wysokości ponad 1000 m n.p.m. Najniżej położona część Nizu

– Nizina Nadkaspijska leży miejscami 28 m poniżej poziomu morza. Na wschód od Uralu po Jenisej ciągnie się Nizina Zachodniosyberyjska o słabo urozmaiconej rzeźbie, natomiast silnie zabagniona. Ograniczająca ją na wschodzie Wyżyna Środkowosyberyjska na południu opiera się o Altaj i Sajany. W części północno-wschodniej łączy się ze znacznie mniej rozległą Niziną Południowosyberyjską. W centrum azjatyckiej części Rosji rozciąga się rozległa Wyżyna Środkowosyberyjska, pocięta dolinami rzek na szereg płaskowyży, których kulminacje sięgają 1000–1500 m n.p.m.

W części wschodniej Federacji Rosyjskiej występują liczne łańcuchy górskie podzielane niewielkimi nizinami, dolinami rzek i obniżeniami. Na północnym wschodzie są to: Góry Wierchojańskie, Czerskiego, Suntar-Chajata, Góry Kołymskie, Kamczackie (znane z czynnych wulkanów i gejzerów) i inne. Natomiast na południowym wschodzie – góry Dżugdżar, Dżagdy, Turana, Burejskie, Sichote-Alin.

Na terenie Rosji klimaty układają się strefami – od polarnego na północy do śródziemnomorskiego na wybrzeżach Morza Czarnego. Największa jednak część Federacji leży w klimacie umiarkowanym. Dominującym typem klimatu jest klimat kontynentalny o bardzo dużych kontrastach między latem i zimą. Na dalekim wschodzie, na wybrzeżach Morza Japońskiego i Ochockiego występuje klimat umiarkowany monsunowy.

Większość rzek należy do zlewiska Morza Arktycznego. Do mórz północnych odprowadzają swoje wody: Dźwina, Peczora, Ob, Jenisej, Lena, Chatanga, Indygirka, Kołyma; do Oceanu Spokojnego – Amur, Anadyr i szereg mniejszych rzek; do Bałtyku wpada Newa, do Morza Aralskiego – Don i Kubań, a do Morza Kaspijskiego największa rzeka Europy – Wołga oraz Ural i rzeki Dagestanu. Większość rzek zamarza na okres od jednego (na zachodzie) do kilku miesięcy w ciągu roku (na wschodzie 5–9 miesięcy). Zarówno wówczas kiedy są zamrożone, jak i wtedy kiedy są wolne od lodu, rzeki te stanowią niezwykle ważne, często jedyne, szlaki komunikacyjne, zwłaszcza na bezkresnych obszarach tajgi syberyjskiej. Na wielu rzekach utworzono potężne zbiorniki zaporowe: na Woldze – Wołgogradzki, Kujbyszewski, Gorkowski, Rybiński, na Kamie – Kamski, na Obi – Nowosybirski, na Jeniseju – Krasnojarski i inne.

Rzeki części europejskiej połączone są kanałami, tworząc jeden potężny system śródlądowych dróg wodnych. Na północnym zachodzie terytorium Rosji występuje wiele jezior, głównie pochodzenia polodowcowego. Na pozostałych terenach Federacji występują jeziora tektoniczne, krasowe, wulkaniczne, słone i inne. Do najważniejszych jezior należą: Bajkał (najgłębsze na świecie), Ładoga (największe jezioro położone w całości w Europie), Onega, Kaspijskie (największe jezioro na świecie), Aralskie, Tajmyr, Pejpus itd.

Zróżnicowana budowa geologiczna, obecność struktur tektonicznych różnego wieku, czynny wulkanizm są przyczynami występowania licznych źródeł wód mineralnych. Znajdują się one w rejonie Sankt-Petersburga, na Przedgórzu Kaukazu, Powołżu, Uralu, w Kraju Altajskim i na Dalekim Wschodzie, stanowiąc w wielu miejscach podstawę rozwoju funkcji turystycznych.

Na ogół w zgodzie z przebiegiem stref klimatycznych układają się strefy roślinności. Idąc od północy mamy strefę tundry, która stopniowo przechodzi w tajgę, ta z kolei w strefę lasów liściastych, które zmieniają się w lasostepy i stepy. Na obszarze międzymorza czarnomorsko-kaspijskiego wykształciły się półpustynie. Na obszarach górskich ta strefowość przebiega w układzie pionowym. Poszczególne krainy roślinno-klimatyczne obfitują w zwierzynę i ptactwo, co tworzy warunki do rozwoju turystyki łowieckiej.

Obszar chronionej przyrody zajmuje ponad 5% powierzchni kraju. Utworzono 22 parki i 78 rezerwatów przyrody. Największy z nich to delta Leny oraz Kranocki na Kamczatce (ze słynną Doliną Gejzerów).

Komunikacja

Rozległe obszary Federacji Rosyjskiej stwarzają wiele problemów transportowych. W głównej mierze rozwiązuje je transport kolejowy, który dysponuje 87 tys. km linii kolejowych, na niektórych ważnych magistralach zelektryfikowanych. Najlepiej rozwiniętą siecią kolei żelaznych dysponuje obszar centralny, Powołże i Ural.

Najważniejsze linie to połączenia Moskwy przez Jekaterynburg (Swierdłowski) do Władywostoku (najdłuższa linia na świecie), Moskwa - Sankt Petersburg - Murmańsk, Moskwa - Orenburg - Taszkent, Moskwa - Donbas - Rostów - Baku - Tbilisi.

Niezwykle ważną rolę spełnia żegluga śródlądowa na rzekach i niektórych jeziorach. Ogólna ilość szlaków żeglownych sięga 86 tys. km (ilość nie spotykana na żadnym kontynencie). W części europejskiej najważniejszą rolę spełnia Wołga połączona systemem kanałów ze wszystkimi morzami europejskimi. W części azjatyckiej największe znaczenie posiadają Ob z Irtyszem, Lena i Jenisej. Dużą rolę odgrywa także transport morski, w tym m.in. Północna Droga Morska oraz linie kabotażowe na morzach Oceanu Spokojnego.

W ruchu pasażerskim, ale także i w towarowym, dużą rolę odgrywa lotnictwo, utrzymujące łączność z trudno dostępnymi terenami Syberii, Arktyki i Dalekiego Wschodu. Rośnie znaczenie transportu samochodowego. Drogi kołowe o twardej nawierzchni (w większości żwirowej) mają łączną długość ponad 530 tys. km. Główne szlaki drogowe łączą Moskwę ze stolicami dawnych republik związkowych i Sankt Petersburgiem. Ważne linie kołowe komunikują obszary Syberii i Dalekiego Wschodu, np. Niewier - Ałdan - Jakuck, Chandyga - Magadan, Chabarowski - Władywostok.

Duże znaczenie, zwłaszcza w obsłudze turystów, ma komunikacja lotnicza. Istnieje 470 portów lotniczych, wśród których obok Moskwy i St. Petersburga duże znaczenie mają porty syberyjskie – Irkuck, Magadan, Jakuck, Nowosybirsk.

Regiony turystyczne

Surowy charakter warunków klimatycznych na całym niemal terytorium Federacji Rosyjskiej, niewielki dostęp do ciepłych mórz, ograniczają w znacznym stopniu możliwość rozwoju turystyki wypoczynkowej, zwłaszcza o charakterze międzynarodowym. Rosja dysponuje natomiast olbrzymim potencjałem walorów krajoznawczych (naturalnych i kulturowych), a także uzdrowiskowych. Rozległe obszary tajgi syberyjskiej umożliwiają rozwój tzw. turystyki traperskiej i łowiectwa, liczne potężne rzeki i zróżnicowane w swym charakterze jeziora stanowią mogą z kolei atrakcyjne tereny wędkarskie. Możliwy jest wreszcie rozwój innych form turystyki aktywnej (alpinizm, rafting, trekking).

Biorąc pod uwagę charakter warunków naturalnych, walory i zagospodarowanie turystyczne oraz obserwowany ruch turystyczny można na terytorium Rosji wydzielić kilka rejonów o potencjalnych lub względnie dobrze rozwiniętych funkcjach turystycznych.

Stosunkowo dobrze wykształcona funkcja turystyczna charakteryzuje obszar tzw. **Regionu Centralnego**. Głównym obszarem turystycznym jest tu przede wszystkim Wyżyna Wałdajska z licznymi jeziorami (m.in. Wsierug, Wielje), spośród których najlepiej zagospodarowane obrzeża posiada jezioro Seliger. Obszar ten skupia krajowy ruch turystyczny o charakterze wypoczynkowym. Okolice Moskwy stanowią rejon koncentracji ruchu weekendowego. Znajduje się tutaj wiele ośrodków i terenów służących masowej rekreacji oraz znaczna ilość dach (drugich domów), skupionych niekiedy w formie osiedli rekreacyjnych (rekreacyjnoje pasiołki).

Turystyka o charakterze uzdrowiskowym koncentruje się głównie w dwóch uzdrowiskach – w Kraince (obwód tulski) i Kazynie (obwód twerski). Najwyższą wartość na oma-

wianym obszarze posiadają walory krajoznawcze. Funkcję międzynarodowego centrum turystyki pełni przede wszystkim **Moskwa** – od wieków wielki ośrodek kultury ogólnorosyjskiej z historyczną zabudową Kremla¹ i Placu Czerwonego, z cerkwią Wasyla Błogosławionego i nadal odwiedzanym Mauzoleum W. I. Lenina. Najczęściej odwiedzane muzea Moskwy to: Orużenneja Pałata na Kremlu, Galeria Trietiakowska, Muzeum Sztuk Pięknych im. Puszkina, panorama „Bitwy pod Borodino”, klasztor Nowodziewiczy. Obecnie to największe obok Paryża miasto Europy bardzo szybko zmienia swoje oblicze, a jego nowoczesna zabudowa dorównuje europejskim metropoliom. Dużą atrakcją turystyczną stanowi szlak tzw. **Złotego Pierścienia Rosji**, obejmujący stare rosyjskie miasta z zachowanymi zabytkami architektury (od XII do XVII w.) i sztuki (freski, ikony, ikonostasy itp.). Szlak ten tworzą: Moskwa, Siergiejew Posad, Peresław Zaleski, Rostów Jarosławski, Jarosław, Włodzimierz, Suzdal i Iwanowo.

Dla Polaków szczególne znaczenie na tym obszarze posiada **Katyń** (w rejonie Smoleńska), w którym NKWD w 1940 r. zamordowało oficerów polskich z obozu jenieckiego w Kozielsku.

Obwód Kaliningradzki – wciśnięty między Polskę, Litwę i Morze Bałtyckie, jest ważnym ośrodkiem turystyki międzynarodowej. Sam Kaliningrad (Królewiec), mimo zniszczeń w czasie II wojny światowej, przyciąga zabytkami (m.in. odbudowana katedra z pomnikiem E. Kanta) oraz dobrą komunikacją morską. W dawnych fortyfikacjach zlokalizowano Muzeum Bursztynu.

Ważny obszar turystyczny stanowią tereny na północnym zachodzie Rosji, obejmujące Petersburg z okolicami i miejscowościami położonymi nad Przesmykiem Karelskim. Międzynarodowym centrum turystyki krajoznawczej jest **Sankt Petersburg** – miasto stanowiące wspólny zespół urbanistyczny położony u ujścia Newy do Zatoki Fińskiej. Petersburg jest także jednym z centrów muzealnych Europy, posiada ponad 40 placówek tego typu ze słynnym Ermitażem na czele. Atrakcją Petersburga są też zespoły architektoniczne – Twierdza Pietropawłowska, Sobór Isakiewski, Plac Zamkowy, Prospekt Newski. W okresie letnim miastu dodają „białe noce” i obserwowane czasem zorze polarne. Niedaleko Sankt Petersburga, nad wodami zatoki leżą piękne zespoły pałacowo-ogrodowe (Peterhof, Pawłowsk, Gacznina, Łomonosow i Puszkina), pełniące funkcję obiektów krajoznawczych i terenów rekreacji świątecznej. Podobne znaczenie mają także miejscowości położone nad jeziorem Onega, stanowiące zaplecze rekreacyjne Petersburga. Na jeziorze znajduje się wyspa Kiży z uzdrowiskiem Marcialnyje Wody, zamienionym obecnie na skansen z zabytkowymi domami chłopskimi, cerkwią i pijalnią z XVIII w.

Kolejny region turystyczny stanowią tereny **Północnej Rosji**. Jest to strefa o słabo rozwiniętych funkcjach turystycznych, ale o znacznym potencjale zasobów. Obecnie obserwuje się tu ruch turystyczny o zasięgu lokalnym. Turystyka opiera się tu na zasobach wód mineralnych, warunkach do uprawiania turystyki kwalifikowanej i ciekawych zasobach krajoznawczych środowiska naturalnego. Ruch uzdrowiskowy obserwowany jest w Jakucji (Abatach, Dybińskie, Mineralne Wody), w obwodzie magadańskim (Tała) i na Kamczatce, która w przyszłości ma odgrywać dużą rolę w krajowym i zagranicznym ruchu turystycznym. Turystyka kwalifikowana koncentruje się głównie w Chybinach na Półwyspie Kolskim i na Syberii. Turystyka krajoznawcza krajowa i międzynarodowa wykorzystuje bardzo popularną wśród turystów Drogę Północną oraz szlak wędrówek rzecznych po Obi, Jeniseju, Lenie i Kanale Białomorsko-Bałtyckim.

1) Zespół Kremla, podobnie jak „Białe Kremlie” na szlaku „Złotego Pierścienia Rosji” we Włodzimierzu i Suzdalu wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO.

Interesującym rejonem koncentracji ruchu turystycznego jest obszar między Wołgą i Uralem (rejon wołżański). Notuje się tu znaczny ruch turystyczny w uzdrowiskach (Siergijewskie Mineralnyje Wody, Elton, Undora, Jang Tat i Szafranowo) oraz w rejonie wielkich zbiorników wodnych na Wołdze, które stanowią obszary rekreacji, a także rozwoju wędkarstwa i myślistwa. Sporym zainteresowaniem cieszą się rejsy po Wołdze.

Obszary o najlepiej rozwiniętych funkcjach, zwłaszcza wypoczynkowych i uzdrowskowych, wiążą się z **regionem czarnomorsko-kaukaskim**.

W strefie czarnomorskiej główną miejscowością turystyczną jest **Soczi**, największe kąpielisko rosyjskie tworzące wraz z innymi miejscowościami (Magri, Asze, Gołowinka, Dagomys, Macesta, Adler i inne) swoistą nadmorską aglomerację wczasowo-uzdrowskową o znaczeniu międzynarodowym. W północnym Kaukazie największe znaczenie posiada zespół uzdrowskowo-wypoczynkowy (zwany **Kaukaskie Mineralne Wody**), który tworzą Piatigorsk, Kisłowodsk, Mineralne Wody, Żeleznowodsk. W dolinach Teberdy (Dombaj) i Baksanu (Prielbrusie) rozwinięta jest turystyka narciarska i wysokogórska, popularne są wyprawy na sam Elbrus – wygasły wulkan i najwyższy szczyt Kaukazu (5642 m n.p.m.), zaliczany do tzw. „korony szczytów świata” jako najwyższa kulminacja Europy.

Ruch turystyczny notowany jest także w rejonie uralskim. Te niewysokie, stare i mocno przekształcone, w niektórych partiach, góry przyciągają turystów ciekawymi formami zjawisk krasowych (zachodnie stoki Uralu) oraz licznymi źródłami cennych wód mineralnych, które stały się podstawą rozwoju uzdrowisk (Bondiuzki, Somocwiet, Moltajewo). Oprócz wymienionych rejonów koncentracji ruchu turystycznego dość duże znaczenie w recepcji turystyki, głównie krajowej, odgrywa rejon **Obsko-Altajski i rejon jeziora Bajkał**. W pierwszym z nich, zwłaszcza na obrzeżach Jeziora Tieleckiego, ma miejsce rozwój turystyki górskiej, natomiast w drugim największą atrakcją turystyczną jest jezioro Bajkał – unikalne pod wieloma względami, najgłębsze jezioro na świecie (1742 m głębokości), największa kryptodepresja (1287 m p.p.m.), otoczone górami, z czystą wodą i ciekawą fauną. Ośrodkiem rozrządowym turystyki w tym rejonie jest **Irkuck**, a często odwiedzane przez turystów miejscowości to Bajkalsk, Sljudanka i Listwianka. Bajkał został wpisany na listę UNESCO jako obiekt natury.

Atrakcją turystyczną na skalę światową jest podróż najdłuższą linią kolejową na świecie – **Magistralą Transsyberyjską** z Moskwy przez Irkuck do Władywostoku. Podróż trwa tydzień i umożliwia poznanie Syberii.

Rozwijającym się regionem turystycznym jest **Kamczatka**. Działają tu liczne uzdrowiska, utworzono Park Narodowy, obejmujący wulkany i dolinę gejzerów (m.in. wulkany Kronacki i Kluczewska Sopka – 4750 m n.p.m.).

Ruch turystyczny

Brak infrastruktury turystycznej lub niski jej standard obok znanych trudności ekonomicznych i zagrożeń, wynikających z rozchwiania sytuacji politycznej i społecznej, a także niewygodny system bankowo-finansowy – to główne bariery rozwoju zwłaszcza turystyki międzynarodowej. Ruch turystyczny w 2006 r. ocenia się na około 20 mln przyjazdów, głównie z Finlandii, Chin, Polski, Niemiec i Mongolii. Baza noclegowa liczy 450 tys. miejsc hotelowych. Wpływy z turystyki zagranicznej wynoszą 9,6 mld USD, ale udział turystyki w tworzeniu dochodu narodowego jest znikomy. Rosjanie wydają na wyjazdy zagraniczne ponad 18 mld USD, ich bilans jest zatem ujemny.

Rosja – Elbrus – najwyższy szczyt Kaukazu, 5642 m n.p.m. (fot. Z. Kruczek)

Moskwa – Kreml i cerkiew Wasyla Błogostawionego, rosyjskie rococo (fot. Z. Kruczek)

REGION CZARNOMORSKI

Obszar regionu obejmuje położone w północnej i zachodniej części basenu Morza Czarnego kraje – Ukrainę, Mołdawię, Rumunię i Bułgarię. Kraje te (z wyjątkiem Mołdawii) posiadają szeroki dostęp do wybrzeży Morza Czarnego, dysponują bogatymi i zróżnicowanymi warunkami przyrodniczymi, umożliwiającymi rozwój różnych form turystyki zarówno w lecie, jak i w zimie. W krajach tych decydujące znaczenie w recepcji turystyki zagranicznej odgrywa strefa czarnomorska o silnie rozwiniętych funkcjach kąpieliskowo-wypoczynkowych. Problemy związane z przechodzeniem na gospodarkę rynkową ograniczyły w ostatniej dekadzie XX w. turystykę zagraniczną. Duże ożywienie obserwuje się na początku XXI w., zwłaszcza w Rumunii i Bułgarii.

UKRAINA (Ukrajina)

Powierzchnia: 603 600 km²	Ludność: 46 757 309	Gęstość zaludnienia: 78 os./km²
Stolica: Kijów	Znak rejestracyjny: UA	Skrót waluty: UAH
PKB: 7 832 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 hrywna = 100 kopiejek	

Państwo europejskie, powstałe z dawnej Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej po rozpadzie imperium radzieckiego, leży w południowo-zachodniej części Nizy Wschodnioeuropejskiego, zajmując obszar 603,7 tys. km². Graniczy z Rosją, Białorusią, Polską, Słowacją, Węgrami, Rumunią i Mołdawią. Na południu Ukrainę oblewają wody Morza Czarnego i Morza Azowskiego. Obszar Ukrainy zamieszkuje blisko 47 mln osób, stolicą jest Kijów (Kijiv) – miasto liczące ponad 2,6 mln mieszkańców. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 77 osób na km². Pod względem administracyjnym Ukraina dzieli się na 25 obwodów i jedno miasto wydzielone. Ludność rozmieszczona jest nierównomiernie. Szczególnie dużą gęstością zaludnienia cechuje się obszar nad Dniestrem od Lwowa po Czerniowce, przy czym ludność koncentruje się tu na obszarach wiejskich. Duże zagęszczenie ludności występuje także w silnie uprzemysłowionym obwodzie donieckim (185 osób na km²), ale jest to koncentracja ludności w miastach. Nadmiernie zabagnione Polesie i niedostatek opadów na obszarach nad Morzem Czarnym to główne przyczyny słabego zaludnienia tych terenów. W miastach mieszka ok. 60% ogółu ludności.

Główną grupę narodowościową stanowią Ukraińcy (ok. 73%), na drugim miejscu znajdują się Rosjanie (ok. 22%), skupieni głównie w miastach. Ponadto mieszkają tu Żydzi, Białorusini, Mołdawianie, Bułgarzy i Węgrzy. Liczbę ludności polskiej szacuje się na ok. 200 tys. osób, zamieszkujących głównie w obwodach żytomierskim i chmielnickim.

Ukraina jest państwem o pokaźnym potencjale gospodarczym. Od końca XVIII w., kiedy to niemal całe terytorium dzisiejszej Ukrainy znalazło się w granicach imperium carskiego, nastąpiła silna kolonizacja strefy stepowej (Niziny Czarnomorskiej) i odtąd ziemie te pełniły funkcję spichlerza zbożowego Rosji carskiej, a później Związku Radzieckiego. W XIX w. na Ukrainie nastąpił bardzo silny rozwój przemysłu wydobywczego (węgiel, rudy żelaza, manganu), przemysłu hutniczego i metalowego (Zagłębie Donieckie, Krzywy Róg). W okresie Rosji Radzieckiej rozwinięto przede wszystkim przemysł ciężki i jego

bazę surowcową oraz przemysł chemiczny i elektrotechniczny. Względnie dobrze rozwinięty jest także przemysł spożywczy.

Mimo tego potężnego zaplecza produkcyjnego i rolniczego niepodległa Ukraina przeżywa okres głębokiego kryzysu ekonomicznego i społecznego. Nadzieję na szybką transformację gospodarki, demokratyzację życia społecznego i integrację ze strukturami Unii Europejskiej niesie sukces tzw. Pomarańczowej Rewolucji w 2004 r. Znajdzie to zapewne bezpośrednie odbicie w możliwościach rozwoju turystyki międzynarodowej.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Z punktu widzenia turystyki środowisko naturalne Ukrainy należy zaliczyć do średnio atrakcyjnych. Znaczna część terytorium kraju ma rzeźbę równinną, urozmaiconą nieco przez niskie wzniesienia o niewielkich wysokościach względnych. Na południu Półwyspu Krymskiego znajdują się niezbyt wysokie góry (Góry Krymskie) o najwyższym szczycie Romankosz 1545 m n.p.m., na południowym zachodzie łańcuch Karpat Wschodnich, których najwyższy szczyt Howerla osiąga 2061 m n.p.m. (najwyższa kulminacja Ukrainy). Rozległy obszar na zachodzie i w centrum Ukrainy zajmują trzy wyżyny: Wołyńska, Podolska i Naddnieprzańska. Teren wznosi się tu od 200–400 m n.p.m. W obrębie wyżyn wyróżniają się nieco wyższe wypiętrzenia wschodniego Rostocza, Gołogór, Woroniaków i Gór Krzemienieckich. Na wschodzie, na pograniczu z Rosją, znajduje się niewysoka (236 m n.p.m.) Równina Połtawska, a w części południowo-zachodniej Wyżyna Doniecka i Wyżyna Nadazowska.

Północne, środkowe i południowe obszary Ukrainy zajmuje Polesie Ukraińskie, Nizina Naddnieprzańska i Nizina Czarnomorska. Cechą charakterystyczną Wybrzeża Morza Czarnego i Azowskiego są zatoki zwane limanami, część z nich to już przybrzeżne, zasolone jeziora.

Klimat Ukrainy jest umiarkowanie kontynentalny, a tylko na południowych wybrzeżach Krymu śródziemnomorski. Średnie temperatury stycznia wahają się od 2–4° C na północnym wschodzie, do 7,8° C na Krymie. Temperatury lipca są mniej zróżnicowane – od 17 do 23° C na Krymie. Lato jest stosunkowo długie, na ogół ciepłe i suche, co jest korzystne dla turystyki.

Roczna suma opadów jest największa w Karpatach – do 1500 mm, na Polesiu osiąga 700 mm, a na stepowych obszarach nadmorskich dochodzi do zaledwie 350 mm. Większość opadów występuje na wiosnę.

Ponad 50% powierzchni Ukrainy znajduje się w strefie stepowej. Większą część pozostałego terytorium zajmuje tzw. lasostep – z wyjątkiem Karpat oraz obszarów w północnej części kraju, gdzie ciągnie się szerokim pasmem ukraińskie Polesie – zabagniony obszar o dużych zasobach wód.

Ukraina jest stosunkowo słabo zalesiona, lasy zajmują tylko 12% powierzchni. Większe obszary lasów występują zwłaszcza w Karpatach Wschodnich oraz na północy w dorzeczu Prypeci i Desny. Parki narodowe zajmują ponad 2% powierzchni kraju, największe z nich to: Podolski, Azowski, Karpacki, Synowiński i Szacki (ten ostatni wpisany na listę rezerwatów biosfery UNESCO wraz z polskim Polesiem). Z 12 rezerwatów przyrody największy jest Czarnomorski.

Ukraina posiada dość gęstą sieć rzeczną. Najbogatsza sieć rzeczna występuje w Karpatach, najuboższa między dolnym Dnieprem a Górami Krymskimi, gdzie obserwuje się prawie całkowity brak rzek stałych. Główną rzeką i arterią wodną jest Dniepr (jego dorzecze obejmuje 50% terytorium Ukrainy) z dopływem Desna. Dalsze większe rzeki to Dniestr, Boh, Doniec i Prut. Większość terytorium Ukrainy należy do zlewiska Morza Czarnego i Azowskiego. Niewielka zachodnia część Ukrainy odprowadza swoje wody poprzez górny Bug z dopływami do Morza Bałtyckiego. Rzeki służą produkcji energii elektrycznej, nawadnianiu (zwłaszcza w pld. części kraju) i żegludze. Na Dnieprze wybudowano potężne zbiorniki wodne (Kijowski, Dnieprodzieżyński, Krzemieńczucki i Kachowski) dla celów energetycznych, zaopatrzenia w wodę miast i rolnictwa; posiadają one także pewne znaczenie rekreacyjne. Jezior naturalnych jest niewiele, występują one głównie na Polesiu (Turskie, Białe) i na Krymie (jezioro Wone).

Komunikacja

Główną rolę w systemie transportowym Ukrainy odgrywa kolej. Ogólna długość szlaków kolejowych wynosi 22,5 tys. km, co daje średnią gęstość ok. 3,7 km na 100 km². Do głównych szlaków kolejowych należą linie łączące Moskwę z Krymem (przez Charków - Zaporozże) i Zagłębiem Donieckim, jak również szlak prowadzący od granicy polskiej (Mościska) przez Lwów - Tarnopol - Winnicę do Odessy. Szlak ten ma również duże znaczenie międzynarodowe.

Rozwinięta jest sieć dróg kołowych, których ogólna długość sięga 273 tys. km (35 km na 100 km²), ale tylko 50% dróg posiada nawierzchnię utwardzoną. Bardzo ważną rolę, także w przewozach pasażerskich, odgrywa transport rzeczny i morski. Długość śródlądowych dróg wodnych (Dniepr, Boh, Prypeć, Dniestr, lewa odnoga delty Dunaju – Kilia) liczy ok. 4,5 tys. km. Główne porty rzeczne to: Kijów, Dniepropietrowsk, Zaporozże i Chersoń. Na wybrzeżach Morza Czarnego najważniejszymi portami są: Nikołajew, Odessa, Chersoń, Sewastopol. Dość dużą rolę w komunikacji Ukrainy odgrywa transport lotniczy. Do głównych portów lotniczych zaliczyć należy: stolicę Ukrainy – Kijów oraz Odessę, Lwów, Symferopol, Charków i Donieck.

Baza noclegowa

Brak wiarygodnych źródeł uniemożliwia określenie potencjału recepcyjnego Ukrainy. Wiadomo jednak, iż bazę noclegową tworzą przede wszystkim różnego rodzaju obiekty turystyki socjalnej, tj. związkowe domy wypoczynkowe, ośrodki wypoczynkowe o lekkiej, nietrwalej zabudowie, tzw. turbazy, sanatoria i prewentoria. Niewielka jest liczba hoteli, kempingów i innych rodzajów obiektów turystycznych na poziomie europejskim. Dla potrzeb turystyki zagranicznej wykorzystuje się sieć hoteli dawnego Intouristu, a w strefie czarnomorskiej domy wczasowe i sanatoria. Wielkość bazy noclegowej można ocenić na około 160 tys. miejsc noclegowych.

Regiony turystyczne

Jako młode, będące w stanie kryzysu ekonomicznego i społecznego państwo, Ukraina nie odgrywa obecnie większej roli w turystyce międzynarodowej. Turystów z Zachodu odstrasza nadal skutki katastrofy atomowej w Czarnobylu. Niemniej Ukraina dysponuje odpowiednimi zasobami turystycznymi, wynikającymi z charakteru warunków przyrodniczych i z bogatej historii kultury materialnej i duchowej. Stanowi więc dla turystyki międzynarodowej obszar o znacznych możliwościach recepcyjnych i dużym potencjale turystycznym. W oparciu głównie o analizę warunków przyrodniczych i walorów antropogenicznych oraz analizę dotychczasowego rozwoju funkcji turystycznych można na terenie Ukrainy wyróżnić następujące regiony turystyczne: region zachodni, region naddnieprzański oraz region południowy.

Region zachodni

Zalicza się do niego zróżnicowany geograficznie obszar Polesia Wołyńskiego, Wyżyny Podolskiej oraz Karpat Wschodnich. Wschodnia granica rejonu przebiega wzdłuż linii Owruć - Żytomierz - Chmielnicki - Kamieniec Podolski do granicy z Mołdawią. Cechą wspólną omawianego obszaru jest jego przeszłość historyczna. Przed I wojną światową większość tych terenów znajdowała się w granicach monarchii austro-węgierskiej, a w okresie międzywojennym obszary te należały do Polski, Rumunii i Czechosłowacji. Po II wojnie światowej ziemia ta weszła w skład Ukraińskiej Republiki Ludowej. Wówczas to większość zamieszkującej tam ludności polskiej skorzystała z prawa do repatriacji.

Najważniejszym obszarem o wyraźnie wykształconych funkcjach turystycznych są, należące do Ukrainy, Karpaty. Tradycje rozwoju turystyki sięgają tu blisko 100 lat. Główną rolę w recepcji ruchu turystycznego odgrywają uzdrowiska. Do najważniejszych miejscowości turystycznych i uzdrowiskowych należy zaliczyć **Truskawiec** z licznymi źródłami wód mineralnych (m.in. unikatowe szczyawy alkaliczno-ziemne) oraz złożami borowiny. Innym kurortem jest Morzyn w pobliżu Stryja.

Obszar Karpat jest silnie zalesiony, porożcinany malowniczymi dolinami rzek (Prutu, Czeremoszu i Cisy), charakteryzuje się łagodnym górskim klimatem (zwłaszcza na obszarze Zakarpacia). Najczęściej odwiedzane grupy górskie w Karpatach to zalesione Gorgony oraz wyższa Czarnohora, z licznymi połoninami. Tutaj znajduje się najwyższy szczyt Karpat Ukraińskich – Howerla (2061 m n.p.m.) i Karpacki Park Narodowy. Rolę ośrodków sportów zimowych pełni względnie dobrze przygotowane do tej funkcji **Sławsko** i **Worochta**.

Znaczenie turystyczne Karpat wiąże się także z walorami krajoznawczymi zarówno o charakterze przyrodniczym, jak i kulturowym. Szczególnie interesujący jest specyficzny

folklor miejscowej górskiej ludności ukraińskiej – Hucułów. Stolicą Huculszczyzny jest dawna wieś **Żabie** (obecnie Wierchowina) nad Czeremoszem.

Interesująca jest także tzw. **Ruś Zakarpacka**, obejmująca wulkaniczne Karpaty i fragment Niziny Węgierskiej. Wyróżnia się tu Użhorod i Mukaczewo (zamek Pałonka na wulkanicznym wzgórzu).

Ciekawym turystycznie obszarem zachodniej Ukrainy jest **Podole**, niezwykle urokliwa kraina o romantycznym krajobrazie, w który wkomponowane zostały malowniczo miasteczka i wioski. Na urozmaicenie krajobrazu wpływa szczególnie gęsta sieć rzek, zwłaszcza lewostronnych dopływów Dniestru (Złota Lipa, Strypa, Seret, Zbrucz), które płyną głębokimi, charakterystycznymi dla Podola jarami, wzdłuż których rozwinęły się osady ludzkie.

Największym miastem Podola jest **Lwów**, położony na krawędzi wyżyny nad rzeką Pełtwią (do II rozbioru i w okresie międzywojennym należał do Polski). Miasto słynie z bogactwa zabytków architektury – zarówno świeckiej jak i sakralnej (szczególnie z okresu baroku). Na wyróżnienie zasługują katedry – łacińska, ze stojącą obok manierystyczną kaplicą Boimów z piękną dekoracją rzeźbiarską; katedra unicka i ormiańska oraz rynek z renesansowymi kamienicami i klasycystycznym ratuszem. Zespół historyczny Lwowa w 1998 r. wpisano na listę UNESCO. Lwów jest siedzibą słynnego Uniwersytetu i innych placówek naukowych, licznych muzeów, galerii sztuki itp. Na każdym niemal kroku spotyka się tu ślady polskości. Szczególne miejsce zajmuje w tym względzie sławny Cmentarz Łyczakowski, gdzie spoczywa wielu słynnych Polaków (m.in. M. Konopnicka, G. Zapolska, A. Grottger i in.).

Ciekawym miastem jest **Kamieniec Podolski**, tworzący duży zespół zabytkowy z potężną twierdzą, ratuszem, katedrą i innymi kościołami, nad malowniczym jarem Smotrycza. Kamienny most z czasów rzymskich, prowadzący do twierdzy, został w 1999 r. wpisany na Listę Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO.

Po drodze z przejścia granicznego w Hrebennem do Lwowa leży **Żółkiew** z okazałą renesansową farą, ufundowaną przez hetmana Stefana Żółkiewskiego, z dawnym zamkiem królewskim, odrestaurowaną synagogą z czasów króla Jana III i pięknymi drewnianymi cerkwiami z XVIII wieku. Zamek w **Olesku**, położony o godzinę jazdy od Lwowa, mieści bogatą ekspozycję portretu polskiego z XVI–XVII wieku. Tutaj urodził się w 1629 roku późniejszy król Jan Sobieski. Stąd jest niedaleko do okazałej, późnorennesansowej rezydencji Koniecpolskich (ostatnio Sanguszków) w **Podhorcach**, przy której stoi kościół zamkowy w kształcie klasycystycznej rotundy, z freskami Smuglewicza. Trwa odbudowa otoczonego bastionami zamku w **Złoczowie**, wzniesionego przez Jakuba Sobieskiego w latach 1634–1636. Osobliwość stanowi tu „pawilon chiński” z XVIII wieku. Pieczołowicie odrestaurowano zamek w **Zbarażu**. Nad **Trembowlą** zaś dominują ruiny zamku. Zabytkowy charakter zachowuje **Buczacz**, położony nad jarem Strypy i szczycący się rokokowym ratuszem, a także barokowym kościołem i cerkwią. Fundatorem był tu Mikołaj Potocki. W **Brzeżanach**, zawdzięczających swój rozkwit Sieniawskim, pozostały ruiny zamku z połowy XVI w. i kościoła zamkowego, który mieścił cenne nagrobki renesansowe. W **Haliczu** – dawnej stolicy Rusi Halickiej – wznoszą się nad Dniestrem ruiny zamku Kazimierza Wielkiego.

Zabytkową zabudowę zachowuje **Sambor**, położony na przedpolu Karpat, podobnie jak **Drohobycz**, gdzie gotycką farą ufundował Władysław Jagiełło, a Bruno Schulz pisał swoje „Sklepy cynamonowe”. Interesującym miastem jest **Iwano-Frankowsk** (dawny Stanisławów) posiadający ciekawą farę z końca XVII wieku, barokową katedrę greckokatolicką.

licką w pojezuickim zespole klasztornym oraz resztki fortyfikacji. **Kołomyja** ma nadzwyczaj ciekawe huculskie muzeum etnograficzne. Po fortyfikacjach Okopów św. Trójcy, u spływu Zbrucza i Dniestru, pozostały tu dwie bramy, zaś w pobliżu ciągną się resztki Wału Trajana z czasów rzymskich. Na prawym brzegu Dniestru wznosi się potężny zamek w **Chocimiu**, gdzie w 1621 roku Chodkiewicz z Sahajdacznym, a w 1673 roku Sobieski, odnieśli zwycięstwa nad Turkami. Na przeciwległym brzegu Dniestru leży **Żwaniec**, w którym Kozacy oblegali w 1653 roku Jana Kazimierza.

W drodze z Podola na Wołyń leży, u stóp góry Bony z ruinami zamku, **Krzemieniec** – miasto Juliusza Słowackiego i słynnego Liceum Krzemienieckiego, założonego przez Tadeusza Czapskiego, które przez 30 lat było ważnym ośrodkiem polskiej kultury, znanym jako „Ateny wołyńskie”. W dawnym dworku rodzinnym Słowackiego mieści się biblioteka z ekspozycją poświęconą poecie, a ozdobą kościoła farnego jest pomnik wieszczka dłuta Wacława Szymanowskiego. W pobliskim **Wiśniowcu** nad Horyniem zachował się barokowy pałac Wiśniowieckich.

Poczajów w obwodzie tarnopolskim posiada słynną Ławrę Poczajewsko-Uspieńską, miejsce kultu religijnego Matki Boskiej Uspieńskiej, centrum pielgrzymkowe wyznawców prawosławia.

W sumie omawiany rejon posiada znaczne potencjalne możliwości rozwoju funkcji wypoczynkowych i uzdrowiskowych (Karpaty) oraz krajoznawczych (Podole). Z uwagi na powiązanie tych ziem w przeszłości z losami Rzeczypospolitej jest to dla Polaków teren tzw. turystyki sentymentalnej.

Region naddnieprzański

Tym terminem określa się ziemie leżące na wschód od historycznego Podola, sięgające na południu po Nizinę Czarnomorską i Mołdawską. Osią tego obszaru jest Dniepr z potężnymi zbiornikami wodnymi, posiadającymi pewne znaczenie rekreacyjne. Pod względem krajobrazowym najciekawsze są tereny leżące w otoczeniu sztucznych zbiorników wodnych i doliny Dniepru, zwłaszcza zaś obszary prawobrzeżne.

Możliwości rozwoju funkcji turystycznych na tym obszarze należy uznać za ograniczone. Wynika to z niskiej rangi walorów środowiska przyrodniczego oraz dominacji funkcji przemysłowych (Naddnieprzański Okręg Przemysłowy). Większe możliwości rozwoju ma tu turystyka krajoznawcza. Szczególnie ważnym ośrodkiem krajoznawczym jest **Kijów** – stolica Ukrainy, malowniczo położony, w zasadzie na prawym, wysokim brzegu Dniepru. Miasto posiada wiele bezcennych zabytków architektury (np. Sobór Sofijski,¹ Złota Brama) i sztuki (np. mozaikowy wizerunek Matki Boskiej – Orantki). Wyjątkowe zainteresowanie turystów wzbudza Ławra Pieczerska – zabytkowy zespół zabudowań klasztornych z połowy XI w. z ruinami Soboru Uspieńskiego. Centrum miasta stanowi ulica Kreszczatik, przy której wzniesiono monumentalne gmachy w stylu socrealistycznym. Ciekawe są kijowskie muzea, a zwłaszcza Muzeum Sztuki Wschodniej i Zachodniej. Dużą popularnością cieszą się rejsy po Dnieprze.

Region południowy

Obejmuje wybrzeże Morza Czarnego z przylegającymi doń nizinami nadczarnomorskimi. Ten obszar o bardzo korzystnych warunkach dla rozwoju funkcji wypoczynkowo-

1) wewnątrz freski malarzy ruskich i bizantyjskich, mozaiki oraz sarkofag Jarosława Mądrego. Sobór Sofijski był wzorcem dla cerkwi na całej Rusi. W 1990 r. został wpisany na listę UNESCO.

-kąpieliskowych posiada także interesujące walory krajoznawcze. Wybrzeże Morza Czarnego jest na ogół płaskie, z charakterystycznymi limanami u ujścia Dniepru, Tyligutu, Bohu i Dniestru oraz piaszczystymi mierzejami. Nad limanem Dniestru położony jest Białogród Dniestrowski, dawniej turecka twierdza **Akerman**. Półwysp Krymski łączy z kontynentem wąski przesmyk koło miejscowości Perekop; na wschód rozciąga się płytka laguna Siwasz, którą z kolei od Morza Azowskiego oddziela Mierzeja Arabacka o długości około 120 km.

W płd. części Półwyspu Krymskiego ciągną się Góry Krymskie, stromo opadające ku morzu. W zachodniej części **Krymu** brzegi są płaskie i towarzyszą im liczne słone jeziora. W utworach wapiennych Gór Krymskich rozwinęły się ciekawe formy krasowe. Bardzo ciekawy jest odcinek wybrzeża Morza Czarnego, między ujściem Dniestru i Dunaju, z przylegającym doń obszarem Besarabii.

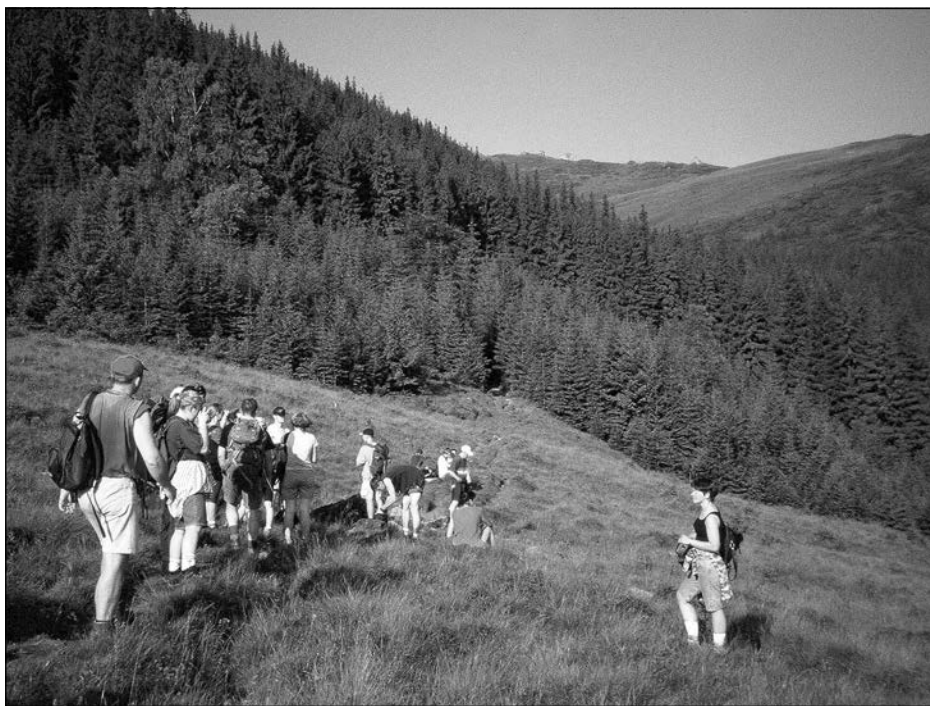
Na wybrzeżach panuje klimat umiarkowany kontynentalny z krótką zimą i długim, suchym latem. Tylko wybrzeże krymskie, zasłonięte od północy skłonami Gór Krymskich, posiada klimat podzwrotnikowy o średniej temperaturze lata 23–25° C i wody ok. 20° C.

Zachodnie i południowe wybrzeże Krymu stanowi najciekawszy obszar turystyczny Ukrainy o znaczeniu międzynarodowym. Do niedawna była to strefa silnej koncentracji ruchu turystycznego z całego byłego ZSRR i krajów demokracji ludowej. Największe kąpieliska tej strefy to: **Jałta**, Ałusztą, Eupatoria, Liwadia, Gurzuf.

Obszar nadczarnomorski posiada także interesujące walory naturalne o charakterze krajoznawczym (tj. limany, zjawiska krasowe, słone jeziora, roślinność stepowa) i kulturowym. Do najważniejszych ośrodków zalicza się Bachczysaraj na Krymie oraz Odessę – port i uzdrowisko ze słynnymi schodami potiomkinowskimi. Najcenniejsze zabytki historii to ruiny miasta Chersones Taurydzki z V w. p.n.e. w Sevastopolu. **Bachczysaraj** – dawna stolica Chanatu Krymskiego posiada zachowane z tego okresu zabytki – m.in. pałac Chanów, harem, meczet, ogrody pałacowe, a w pobliżu skalną twierdzę Czufut-Kale. Specyfiką **Odessy** jest jej wielokulturowość (mieszkali tu Ukraińcy, Rosjanie, Żydzi, Polacy, Ormianie), obecnie to szybko rozwijające się miasto cieszy się sporą frekwencją turystów. Duże znaczenie dla rejsów po morzu Czarnym ma port w Odessie, powodem cieszą się zagospodarowane plażowe odcinki wybrzeża.

Ruch turystyczny

Wg danych UNWTO w 2007 r. Ukrainę odwiedziło 23 mln turystów, choć statystyki te są mało wiarygodne. Wpływy z turystyki zagranicznej szacuje się na 4,6 mld USD. Gwałtowny rozwój notuje się w turystyce wyjazdowej, co umożliwiła liberalizacja przepisów paszportowych. Ruch ten ma charakter turystyki handlowej, a jego celem są przede wszystkim Polska, Słowacja, Węgry, a także Turcja.

Ukraina – w Gorganach (fot. Z. Kruczek)

Ukraina – Krym – Bachczysaraj (fot. Z. Kruczek)

Ukraina – Lwów – Akademicki Teatr Opery i Baletu im. Salomei Kruszelnickiej (fot. Z. Kruczek)

Ukraina – Krym – Sudak (fot. Z. Kruczek)

MOŁDAWIA (Republika Mołdawii, Moldova, Republika Moldova)

Powierzchnia: 33 834 km²	Ludność: 4 192 000	Gęstość zaludnienia: 124 os./km²
Stolica: Kiszyniów	Znak rejestracyjny: MD	Skrót waluty: MDL
PKB: 825 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 leu mołdawski = 100 bani	

Mołdawia to niepodległe państwo europejskie, które powstało w 1991 r. po rozpadzie Związku Radzieckiego. Powierzchnia Mołdawii obejmuje 33,8 tys. km², a zamieszkuje ją 4,2 mln osób, co daje średnią gęstość zaludnienia 124 osób na km². Stolicą państwa jest Kiszyniów, liczący ok. 650 tys. mieszkańców. Granicę zachodnią z Rumunią stanowi Prut, granica wschodnia z Ukrainą przebiega częściowo wzdłuż Dniestru, częściowo zaś sięga 30 km poza rzekę (obszar sporny z Ukrainą), a na południowym wschodzie sięga prawie po ujście Dniestru do Morza Czarnego. Pod względem historyczno-geograficznym prawie cała Mołdawia mieści się w Besarabii, jak nazywano dawniej obszar między Dniestrem a Prutem.

Drugim co do wielkości miastem Mołdawii jest Tyraspol, leżący na lewym brzegu Dniestru. Jest on stolicą tzw. Republiki Naddniestrzańskiej, zamieszkałej głównie przez Rosjan. Republika ta, utrzymywana głównie przez Rosję, mimo wprowadzenia granic nie jest uznawana przez społeczność międzynarodową. W miastach mieszka ok. 53% ogółu ludności. W strukturze narodowościowej dominują Mołdawianie (ok. 65% ludności) – lud romański, nie różniący się językiem od Rumunów; Rosjanie i Ukraińcy stanowią ok. 25% ludności. Reszta przypada na stosunkowo liczną mniejszość żydowską, skupioną w Kiszyniowie i Gaugazów (prawosławnych Turków), zamieszkujących południe kraju. Ponad 80% mieszkańców jest wyznania prawosławnego, wyznawcy judaizmu stanowią 5%. Mołdawia jest krajem, w którym dominującą rolę odgrywa rolnictwo. O znaczeniu gospodarki Mołdawii decyduje przede wszystkim wysoko rozwinięte sadownictwo i uprawa winorośli, produkcja wina i przetworów owocowych.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Powierzchnię kraju tworzy wzniesiona niezbyt wysoko, lekko pofałdowana, pagórkowata równina. Średnia wysokość nie przekracza 150 m n.p.m. Rzeką Reut dzieli terytorium kraju na dwie części: północną i południową. Najwyższa kulminacja znajduje się w części południowej i nosi nazwę Kodrów, osiągając we wzniesieniu Balaneszty wysokość 429 m n.p.m. Teren jest tu urozmaicony, pocięty głębokimi dolinami i wąwozami.

Środkową część kraju zajmuje część Wyżyny Podolskiej, wzdłuż prawego brzegu Dniestru ciągnie się Wyżyna Naddniestrzańska, a pomiędzy nimi przebiega, porozcinana szerokimi dolinami, Równina Północnomołdawska. Południową część kraju zajmuje Równina Południowo-mołdawska, a zachodni fragment część Niziny Czarnomorskiej. Mołdawia należy do krajów o bardzo przyjemnym, zdrowym klimacie. Masy powietrza arktycznego docierają tu bardzo rzadko. Zimy są krótkie, niezbyt mroźne, wiosna przychodzi bardzo wcześnie, a lato jest gorące (średnia temperatura w lipcu 23° C). Najczęstszym typem pogody jest pogoda słoneczna. Długi okres wegetacyjny sprzyja uprawie roślin ciepłolubnych, winogron, drzew owocowych i różnych warzyw (także wczesnych). Opadów jest niewiele (400–500 mm), pokrywa śnieżna jest krótkotrwała.

Roślinność naturalna zachowała się na niewielkich obszarach. Lasy, głównie dębowe i bukowe, pokrywają pasmo Kodrów. W dolinach Prutu i Dniestru zachowały się nie-

wielkie lasy łągowe. Ogółem powierzchnia lasów stanowi ok. 6% obszaru kraju. Stepy zostały w całości zajęte przez rolnictwo. W sumie użytki rolne zajmują ponad 80% powierzchni Mołdawii.

Stosunki wodne w znacznym stopniu uzależnione są od warunków atmosferycznych – niskich opadów i intensywnego parowania. W Mołdawii istnieje około 3 tys. rzek i okresowych cieków wodnych, z tego tylko 10 ma długość przekraczającą 100 km. Największymi rzekami są: graniczny Dniestr i Prut oraz Reut, Byk i Botna. Wszystkie należą do zlewiska Morza Czarnego. Na większych rzekach wybudowano dla celów retencyjnych zbiorniki wodne, niektóre z nich są wykorzystywane także dla celów energetycznych. Mimo bardzo ciekawej przeszłości Mołdawia nie posiada zbyt cennych zabytków kultury materialnej.

Interesującym walorem krajoznawczym Mołdawii jest jej folklor i sztuka ludowa. Mołdawia znana jest z winnic i sadów, produkuje się tu też koniaki; degustacja tych wyrobów na miejscu jest również atrakcją turystyczną.

Reasumując można stwierdzić, iż środowisko naturalne Mołdawii posiada pewne cechy, które mogłyby stać się podstawą turystyki. Niemniej w skali międzynarodowej obszar ten może mieć w tym względzie tylko lokalne znaczenie.

Komunikacja

Najważniejszą rolę w komunikacji w Mołdawii spełnia kolej (3,2 km na 100 km²). Główne znaczenie posiada międzynarodowy szlak kolejowy z Odessy przez Tyraspol - Kiszyniów - Jassy (w Rumunii) do Bukaresztu i Sofii oraz jego odgałęzienie wiodące przez Czerniowce do Lwowa. Stosunkowo gęsta jest sieć dróg kołowych. Ich ogólna długość wynosi około 12 tys. km. Dużą rolę odgrywa (także w przewozach pasażerskich) żeglowny na 700-kilometrowym odcinku Dniestr – główne porty rzeczne to Rybnica i Dubossary. Kiszyniów posiada połączenia lotnicze z miastami Rosji i Ukrainy, a także Rumunii i Węgier.

Regiony turystyczne

Najważniejsze obszary koncentracji ruchu turystycznego to stolica kraju – **Kiszyniów** i stare miasto **Bendery** – obecna nazwa Tighina (twierdza imperium osmańskiego). Do ważniejszych obiektów zabytkowych należy zaliczyć zamki obronne w Bendery oraz cerkiew w Woronicu z XV w., sobór w Orgiejewie i cerkiew Mazarakijewską z XVII w. w Kiszyniowie. Dużą wartość artystyczną posiada malarstwo, które rozwijało się na tych ziemiach od końca XV w., reprezentowane przez ikony i dekoracje ścienne. Koło Bendery zachowały się resztki rzymskiego Wału Trojana. Atrakcją Kiszyniowa jest dom-muzeum A. Puszkina, poeta przebywał w nim podczas zesłania w latach 1820–1823.

Na północy Mołdawii w mieście Sroki zachował się zamek z 1543 r. wzniesiony na planie koła z murami i 5 basztami. Atrakcyjne dla turystyki wypoczynkowej są zaporowe zbiorniki – na Dniestrze koło Dubossary oraz na Prucie koło Czuguru.

Tyraspol z pomnikami Lenina i zabudową socrealistyczną jest jednym z ostatnich w Europie skansenów komunizmu. Przejazd przez Republikę Naddniestrzańską jest bardzo uciążliwy i przypomina warunki podróżowania z czasów istnienia ZSRR.

Ruch turystyczny

Mołdawię odwiedza niewielu turystów zagranicznych (obszar konfliktów etnicznych). W 2007 r. zanotowano ich zaledwie 13 tys., a wpływy z turystyki szacuje się na 168 mln USD, ale w przyszłości kraj ten zróżnicowany pod względem kulturowym i przyrodniczym, o proeuropejskim nastawieniu, może stać się ciekawym celem turystyki międzynarodowej. Mołdawia dysponuje bazą noclegową liczącą 5,7 tys. miejsc noclegowych.

Mołdawia – pomnik Lenina w Tyraspolu (fot. Z. Kruczek)

RUMUNIA (România)

Powierzchnia: 238 391 km²	Ludność: 21 577 000	Gęstość zaludnienia: 91 os./km²
Stolica: Bukareszt	Znak rejestracyjny: RO	Skróć waluty: ROL
PKB: 10 125 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 lej = 100 bani	

Kraj w południowo-wschodniej Europie, zajmuje obszar 238,4 tys. km² i graniczy z Ukrainą, Węgrami, Mołdawią, Serbią, Czarnogórą oraz Bułgarią. Od 1 stycznia 2007 r. Rumunia należy do Unii Europejskiej. Stolicą kraju jest Bukareszt, liczący około 2 mln mieszkańców. Obecnie Rumunia liczy ponad 21,6 mln mieszkańców. Rumuni stanowią 89% ludności, najliczniejszą grupę narodowościową tworzą Węgrzy (7%), mieszkający głównie w Kotlinie Siedmiogrodzkiej, następnie Niemcy, koncentrujący się w południowej części Siedmiogrodu i w Banacie. Ponadto w Rumunii żyje duża grupa Cyganów (3%), Żydów i Ukraińców. W okręgu Suczawa znajduje się kilka wiosek zamieszkałych przez Polaków. Ludność rozmieszczona jest dość równomiernie. W miastach mieszka 53% ludności.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Rumunię cechuje znaczne urozmaicenie ukształtowania terenu, dominują obszary wyżynne od 300 do 800 m n.p.m. (39%), na obszary górskie wyniesione powyżej 800 m przypada aż 31% powierzchni kraju a na niziny 30%.

Północną i środkową część kraju zajmują Karpaty. Ciągną się one tutaj łukiem o długości 700 km, a następnie (Karpaty Wschodnie) skracają od przełęczu Predeal na zachód i jako Karpaty Południowe kończą się przełomem Żelazne Wrota nad Dunajem. Karpaty Wschodnie to wiele równoległych pasm górskich zbudowanych ze skał wulkanicznych, granitowych w części wewnętrznej (Góry Rodniańskie – Pietros, 2303 m n.p.m.) oraz osadowych (Karpaty Mołdawskie). Najwyższe pasma Rumunii zlokalizowane są w Karpatach Południowych (Góry Fogaraskie ze szczytem Moldoveanu, 2543 m n.p.m.). Na zachodzie kraju znajdują się Góry Zachodniorumuńskie z wapiennym masywem Gór Bihorskich (zjawiska krasowe). Między nimi, po wewnętrznej stronie Karpat znajduje się pagórkowata Wyżyna Transylwańska (Siedmiogrodzka). Wzdłuż zachodnich granic Rumunii ciągną się niziny wchodzące w skład Wielkiej Niziny Węgierskiej. Drugim wielkim obszarem nizinnym jest Nizina Wołoska rozpościerająca się na południe od Karpat aż po Dunaj. Jej zachodnia część (Oltenia) jest pagórkowata, natomiast wschodnia (Muntenia) równinna. Obszary na wschód od Karpat zajmuje Wyżyna Mołdawska, rozczłonkowana na oddzielne części dopływami Prutu i Seretu. Między dolnym biegiem Dunaju a wybrzeżem Morza Czarnego znajduje się obszar stepów zwany Wyżyną Dobrudży.

Czarnomorskie wybrzeże jest zróżnicowane, na południu klifowe a na północy niskie i piaszczyste z licznymi limanami i mierzejami.

Klimat Rumunii jest umiarkowany ciepły na Nizinie Wołoskiej, a w Dobrudży kontynentalny, suchy. W Transylwanii spotkamy klimat umiarkowany, kształtujący się pod wpływem mas powietrza znad Atlantyku. W górach występuje piętrowość klimatyczna, a klimat jest chłodniejszy i bardziej wilgotny. Tu występują największe opady (ponad 1 000 mm rocznie), najsuchsze natomiast są tereny Dobrudży i delty Dunaju (poniżej 400 mm).

W górach pokrywa śnieżna zalega ponad 100 dni, w niektórych partiach Karpat śnieg utrzymuje się nawet do maja.

Terytorium Rumunii poza niewielkimi terenami bezodpływowymi należy w całości do zlewiska Morza Czarnego. Główną rzeką jest Dunaj (długość w granicach Rumunii 1 075 km), który ma olbrzymie znaczenie gospodarcze, a także turystyczne. Szczególnie atrakcyjna jest delta Dunaju (4,3 tys. km²) oraz przełomowy odcinek zwany Żelazną Bramą o długości 3–4 km i szerokości (w niektórych miejscach) około 150 m. Do ważniejszych dopływów Dunaju należą: Marusza, Olt (Aluta), Seret i Prut. Ponadto do Cisy (dopływ Dunaju) uchodzą na zachodzie Marusza i Samosz.

Rumunia posiada liczne, aczkolwiek o niewielkiej powierzchni, jeziora. Największe z nich są pochodzenia limonowego (Razelm – 394 km², Sinoe – 166 km² i Zmeica). W paśmie Harghita znajduje się jedyne w Karpatach jezioro kraterowe Święta Anna. Na wielu rzekach wybudowano zapory tworząc zbiorniki retencyjne. Bogate też są, szczególnie w Karpatach, zasoby wód mineralnych.

Górski i wyżynny teren Rumunii ma roślinność typową dla takich obszarów. Lasy pokrywają około 1/4 powierzchni kraju. Do wysokości 1300 m n.p.m. dominują lasy liściaste, powyżej, do wysokości 1800 m n.p.m. dominują drzewa szpilkowe, ponad tą strefą znajdują się łąki górskie.

Południowo-wschodnia część kraju ma roślinność stepową, w delcie Dunaju dominują formacje bagienne. Faunę reprezentują gatunki pospolite w Europie (sarna, zając, lis, bażant, dzikie kaczk i gęsi itp.), a także w górach niedźwiedź, kozica, jeleni; spośród drapieżników popularny jest ryś. Szczególnie interesująca flora i fauna występuje na obszarze Delty Dunaju.

Dla ochrony środowiska utworzono 17 parków narodowych, 510 rezerwatów i pomników przyrody obejmujących ponad 5% powierzchni kraju. Obok wpisanej na listę UNESCO Delt Dunaju najbardziej znany jest PN Retezat w Karpatach Południowych.

Komunikacja

Komunikacja w Rumunii jest nadal słabo rozwinięta i nie sprzyja rozwojowi turystyki. Długość dróg kołowych o utwardzonej nawierzchni liczy 198 tys. km, ale autostrad jest tylko 100 km. Sieć kolejowa Rumunii liczy 11,3 tys. km. Głównymi węzłami komunikacji kolejowej są: Bukareszt, Timisoara, Braşov, Arad i Ploeszti.

Duże znaczenie komunikacyjny ma droga wodna Dunaju, do ważniejszych portów należą tu: Braiła, Gałati (Gałacz), a także Giurgiu, Oltenita, Corabia. Żegluga śródlądowa na Dunaju jest dobrze rozwinięta.

Komunikacja morska ma większe znaczenie jedynie w połączeniach z krajami czarnomorskimi. Największym portem Rumunii jest Konstanca, do mniejszych zalicza się Sulina i Mangalia.

Stosunkowo dobrze rozwinięta jest komunikacja lotnicza. Krajowe i zagraniczne linie lotnicze obsługuje przedsiębiorstwo TAROM. Międzynarodowym portem lotniczym jest Otopeni w rejonie Bukaresztu. Lotniska krajowe posiadają Konstanca, Sibiu, Timisoara, Cluj, Brasov, Arad i Jassy.

Baza noclegowa

W 2000 r. liczba miejsc noclegowych wyniosła 350 tys. (z tego połowa w hotelach), zlokalizowanych przede wszystkim na obszarze „Riwieri rumuńskiej” oraz w Bukareszcie, Brasov, Cluj, Gałacu i innych większych miastach. Drugim rejonem koncentracji bazy noclegowej są Karpaty. Baza noclegowa w Rumunii poddana jest procesom modernizacji i restrukturyzacji.

Regiony turystyczne

Najważniejszym regionem turystycznym w Rumunii jest wybrzeże Morza Czarnego. Drugim co do znaczenia regionem są Karpaty. Delta Dunaju i stolica kraju Bukareszt, Wyżyna Mołdawska z malowanymi monastyrami i zabytkowe miasta uzupełniają mapę obszarów turystycznych kraju.

Region czarnomorski

Region ten dysponuje znakomitymi walorami klimatycznymi (duże nasłonecznienie) licznymi źródłami mineralnymi oraz borowinami, plażami z łagodnie opadającym dnem. Linii brzegowej w granicach liczy około 250 km, ale dobre warunki występują tylko na odcinku 80 km od przylądka Midia po granicę z Bułgarią.

Na północ od przylądka ciągnie się silnie zabagniona delta Dunaju. Największym portem morskim Rumunii jest **Konstanca** – miasto powstałe na miejscu dawnej kolonii greckiej o nazwie Tomis (VI w. p.n.e.), co dokumentują wykopaliska archeologiczne. Główne atrakcje Konstancy to kasyno oraz delfinarium i liczne muzea. Na południe od Konstancy leżą znane kąpieliska nadmorskie: Mamaia (największa plaża na rumuńskim wybrzeżu), Eforie Nord i Sud (wyposażone w sanatoria, słyną z kąpeli błotnych w Jeziorze Terchigol). Kompleksy wypoczynkowe Jupiter, Wenus, Neptun mają nowoczesną kompozycję przestrzenną i znakomitą infrastrukturę. Najbardziej na południe położona jest Mangalia, która

została rozbudowana jako uzdrowisko i kąpielisko morskie. Baza hotelowa w tych ośrodkach została unowocześniona, powstają nowe, luksusowe obiekty.

Delta Dunaju swoją atrakcyjność zawdzięcza unikalnym walorom krajobrazowym i dziewiczej przyrodzie. Zajmuje obszar o powierzchni 430 tys. ha, z którego zaledwie 15% stanowi ląd. Cały obszar delty to sieć kanałów, gęszcz trzciny, tataraku i bagien. Żyje tu ponad 300 gatunków ptaków wodnych, w tym pelikany. Wycieczki po obszarze Delty Dunaju najlepiej zacząć w Tulczy (dawna kolonia grecka i osada rzymska, Muzeum Delty) lub w Sulinie.²

Karpaty

Karpaty rumuńskie to jeden z niewielu w Europie regionów o licznych pamiątkach kulturowych i oryginalnych walorach folkloru, a przede wszystkim w małym stopniu przeobrażony przez gospodarkę. W Karpatach Wschodnich u stóp Gór Rodniańskich popularnym ośrodkiem sportów zimowych jest **Borsa**. W kotlinie Dorna leży najbardziej znany kurort balneoklimatyczny **Vatra-Dornei** (850 m n.p.m.). Niezwykle ciekawe są także miasta (Suczawa) i zabytki architektury Bukowiny (Północna Mołdawia) – krainy historycznej między Karpatami a Dniestrem (np. wpisane na listę UNESCO monastypy – Voronet, Humor, Sucevita, Arbore itd.). W Bukowinie spotkamy liczne skupiska ludności polskiej. Perła rumuńskiej architektury – cerkiew Trzech Prałatów znajduje się w **Jassy**.

Miastem liczącym ponad 800 lat historii, ważnym ośrodkiem przemysłowym i kulturalnym, a jednocześnie ośrodkiem turystyki górskiej jest **Braşov**. Do najciekawszych obiektów zabytkowych zalicza się tzw. Czarny Kościół (gotyk) z zachowanymi starymi organami, kościół św. Bartłomieja (romański) i Basztę Tkaczy. Niedaleko Braşova leży **Poiana-Braşov** (1020 m n.p.m.), kurort, który w sezonie zimowym zamienia się w stację sportów zimowych. Na uwagę zasługują w tym regionie miejscowość wypoczynkowa **Sinaia**, a także dalsze górskie stacje klimatyczne Azuga i Busteni w masywie Bucegi. Ta ostatnia stacja jest najbardziej znanym w Rumunii centrum alpinistycznym.

Wysokogórskie wędrówki można uprawiać w najwyższych w Rumunii Górach Făgăraşkich (zwanych Alpami Transylwańskimi). Liczne szlaki turystyczne, schroniska, drogi dojazdowe czynią ten teren dostępnym turystycznie. Wśród karpaccyckich uzdrowisk cieszą się dużą popularnością znane jeszcze z czasów rzymskich Baile Herculane z gorącymi wodami siarczanowymi oraz uzdrowisko Baile Victoria w pobliżu miasta Oradea. Dużą atrakcyjnością krajobrazową odznacza się przełomowy odcinek Dunaju (Żelazna Wrota), na którym na granicy z Serbią zlokalizowano zapórę. Powstałe jezioro jest wykorzystywane w celach rekreacyjnych.

Obok omówionych regionów turystycznych znaczny odsetek ruchu turystycznego skupiają miasta. **Bukareszt** – stolica kraju, uważany jest za jedno z ładniejszych miast Europy, w przeszłości zwany był „małym Paryżem”. Cechą charakterystyczną miasta są szerokie ulice i bulwary, obszerne parki i place, nowoczesne budowle i spokojne tafle otaczających je jezior.

W Bukareszcie zachowało się wiele cennych zabytków architektury, łączących cechy sztuki bizantyjskiej, orientalnej i zachodnioeuropejskiej oraz socrealistycznej spuścizny po

2) Delta Dunaju została wpisana na listę UNESCO jako obiekt natury.

epoce Ciausescu (budynek parlamentu). Urządzono tutaj olbrzymi skansen z obiektami architektury ludowej z całej Rumunii.

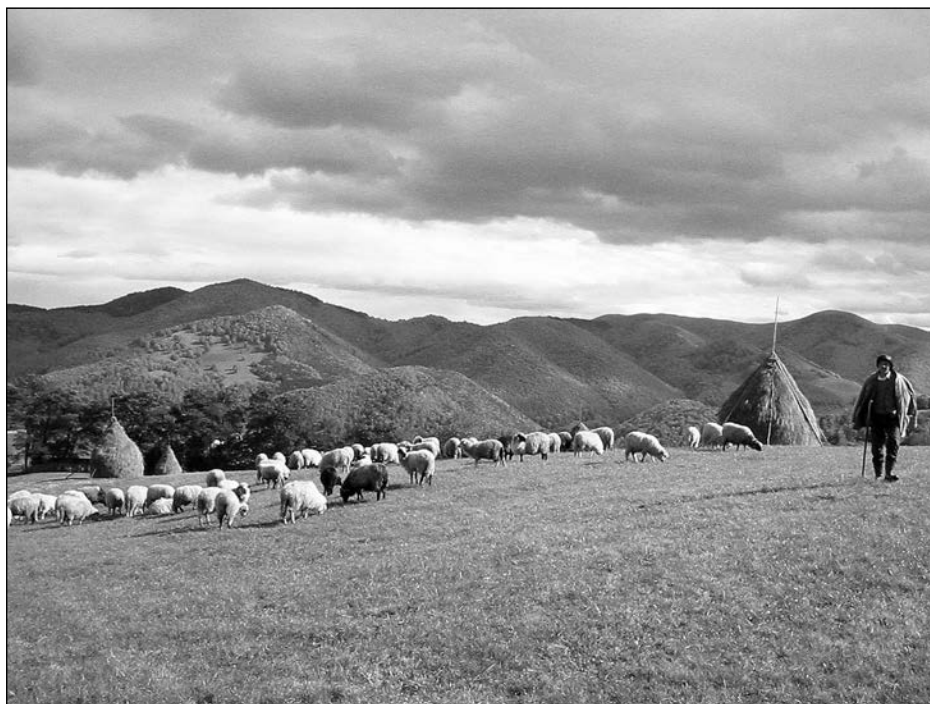
Regionem turystyki krajoznawczej jest Siedmiogród. Ważnym ośrodkiem turystycznym jest jego stolica **Cluj** (Kluż), dawna osada Daków i miasto rzymskie Napoca. Najciekawsze znajdujące się tam obiekty to: Muzeum Etnograficzne Transylwanii, kościół św. Michała, Ogród Botaniczny i ruiny twierdzy z XIV w. Ładnym miastem jest **Sibiu** powstałe w połowie XII w., położone na Wyżynie Siedmiogrodzkiej, z zachowaną zabytkową zabudową, fragmentami murów obronnych i zamkiem Bruckental z XVIII w. Centrum ludności węgierskiej zamieszkującej Wyżynę Siedmiogrodzka jest Targu Mures (dom magnacki rodu Telekich, miejsce kwaterowania generała Bema).

Ruch turystyczny

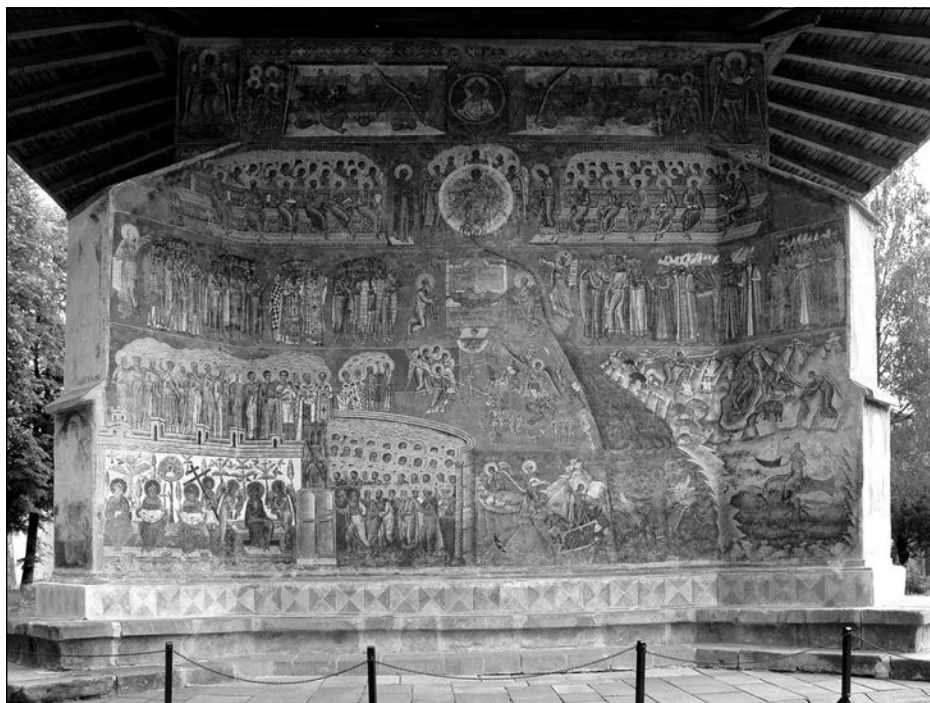
W 1984 roku Rumunię odwiedziło 6,6 mln osób. Na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku nastąpił spadek liczby przyjazdów, a w 1998 roku przebywało na terenie Rumunii już tylko około 3 mln turystów zagranicznych. Wiązać to należy z załamaniem się gospodarki, brakiem podstawowych artykułów konsumpcyjnych na rynku, a także z realnym zagrożeniem bezpieczeństwa turystów. W 2007 roku do Rumunii przybyło 1,5 mln turystów, a wpływy z tytułu obsługi zagranicznej turystyki przyjazdowej zamknęły się kwotą 1 mld EUR. Wyjazdowy ruch turystyczny obciążył bilans płatniczy Rumunii kwotą około 1 mld USD. Wejście Rumunii do UE w 2007 r. niesie nadzieje na poprawienie koniunktury turystycznej kraju.

Rumunia – Góry Rodniańskie, Pietrosul, 2303 m n.p.m. (fot. Z. Kruczek)

Karpaty rumuńskie – krajobraz pasterski (fot. Archiwum Rumuńskiej Organizacji Turystycznej)

Rumunia – Voronet, malowane monastyny (fot. Z. Kruczek)

BULGARIA (Republika Bułgarii, Republika Bułgaria)

Powierzchnia: 110 970 km²	Ludność: 7 781 000	Gęstość zaludnienia: 69 os./km²
Stolica: Sofia	Znak rejestracyjny: BY	Skróć waluty: BGN
PKB: 10 022 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 lew = 100 stotinek	

Bulgaria leży we wschodniej części Półwyspu Bałkańskiego nad Morzem Czarnym, zajmuje obszar o powierzchni 110,9 tys. km². Bulgaria graniczy z Rumunią, Serbią, Macedonią, Grecją i Turcją. W 2005 roku Bułgarię zamieszkiwało 7,7 mln osób. Około 84% ogółu ludności stanowią Bułgarzy, 9% Turcy, 2% Romowie, Macedończycy.

W miastach mieszka około 69% ludności Bułgarii. W strukturze wyznaniowej dominują prawosławni (37%) i muzułmanie (14%). Stolica kraju Sofia liczy 1,14 mln mieszkańców.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

W Bułgarii przeważają góry i wyżyny zajmujące 60% powierzchni. Krainy geograficzne układają się równoleżnikowo.

Na północy rozpościera się Nizina Naddunajska, która na wschodzie przechodzi w Wyżynę Dobrudży, a na południu w stare góry Przedbałkan, oddzielony od właściwego Bałkanu strefą kotlin. Pasma Bałkanów (Starej Płaniny) ma 500 km długości i kulminuje szczytem Botev (2376 m n.p.m.). Najbardziej urozmaicony krajobraz ma Bałkan Zachodni (między rzeką Timok i Przełęczą Botevgradzką) z malowniczym przełomem rzeki Iskyr. W górach Bałkan występują liczne źródła mineralne, a klimat o leczniczych właściwościach dał podstawę dla rozwoju licznych uzdrowisk. Między Bałkanem i Średnią Górą oraz leżącymi dalej na południu Rodopami znajdują się liczne kotliny śródgórskie o wyjątkowo łagodnym klimacie (Kotlina Kazanłycka i Kotlina Karłowska). Średnia Góra to pasmo niewysokich gór o łagodnych kształtach biegnące równolegle do Bałkanu przechodzące na południu w falistą Niziną Górnotracką.

Rodopy są starymi górami, potrzaskanymi licznymi uskokami i silnie rozczłonkowanymi przez doliny rzeczne. W wyższych partiach rzeźba gór ma charakter polodowcowy, częste są jeziora karowe. Najwyższym pasmem Rodopów jest Riła – tutaj znajduje się najwyższy szczyt Bułgarii – Musala (2925 m n.p.m.). Alpejską rzeźbę ma Pirin z najwyższym szczytem Wichren (2915 m n.p.m.). Obie grupy górskie charakteryzują się rzeźbą polodowcową.

Przedłużeniem Rodopów na wschodzie jest masyw górski Strandży o łagodnych formach powierzchni.

Linia brzegowa Morza Czarnego w Bułgarii liczy 378 km i jest słabo rozwinięta. Na całej niemal długości towarzyszą jej piaszczyste plaże, a w niektórych partiach wybrzeże urozmaicają jeziora przybrzeżne, klify brzegowe i skalne wysepki.

Bulgaria leży w dwóch strefach klimatycznych rozdzielonych górami Bałkan. Na północ od nich panuje klimat umiarkowanie ciepły kontynentalny. Na obszarze Niziny Naddunajskiej, Pogórza Bałkańskiego i wyżyn zachodniej Bułgarii panuje klimat kontynentalny.

W południowej części kraju i wyższych partiach Rodopów klimat jest zbliżony do podzwrotnikowego kontynentalnego, wilgotniejszy nad Morzem Czarnym. W wysokich

rejonach Bałkanów, Pirinu, Rile i w górach na pograniczu Serbii i Czarnogóry występuje klimat górski.

Zasoby wodne Bułgarii są skromne. Rzeki należą do zlewiska Morza Czarnego (57%) i Egejskiego. Największą jest Dunaj, do którego uchodzą m.in. Iskyr, Jantra, Wit i inne. Do Morza Egejskiego odprowadzają swoje wody Marica, Struma i Mesta. Charakterystyczną cechą rzek Bułgarii jest zmienny wodostan. W Bułgarii jest około 500 jezior o powierzchni 100 km². Największe z nich zlokalizowane są wzdłuż linii brzegowej (Bułgarskie, Warneńskie, Pomorijskie). Małe jeziora polodowcowe powstały w Bałkanie Zachodnim, Rile i Pirinie. W górach zbudowano wiele sztucznych zbiorników wodnych, spełniających głównie funkcje retencyjne i energetyczne. Bułgaria posiada około 500 źródeł mineralnych, z czego 1/3 to źródła termalne.

Flora i fauna Bułgarii są silnie zróżnicowane w zależności od warunków klimatycznych, ale jednocześnie ubogie. Naturalne dla tej szerokości geograficznej lasy mieszane zastąpiły pola uprawne. Lasy mieszane i świerkowo-sosnowe porastają wyższe partie gór.

Dla ochrony środowiska naturalnego utworzono 3 parki narodowe – Bałkanu Centralnego, Riły i Pirinu (wpisany na listę UNESCO) oraz 11 parków przyrody i 89 rezerwatów.

Komunikacja

Sieć komunikacyjna Bułgarii jest słabo rozwinięta. Długość dróg kołowych o utwardzonej nawierzchni wynosi 36,7 tys. km, w tym 328 km to autostrady. Głównym węzłem komunikacji lądowej jest Sofia.

Sieć kolejowa liczy 4 300 km. Duże znaczenie dla transportu ma Dunaj. Do ważniejszych portów na Dunaju należą Ruse i Łom. Do głównych portów czarnomorskich Bułgarii zalicza się Warnę i Burgas, natomiast Sozopol i Bałczik mają duże znaczenie w żegludze przybrzeżnej. Bułgaria posiada międzynarodowe połączenia lotnicze z krajami Europy, Azji

i Afryki. Głównym międzynarodowym portem lotniczym Bułgarii jest lotnisko Waraże-bna pod Sofią. Kolejne lotniska znajdują się w Płowdiw, Starej Zagorze, Warnie i Burgas. W sezonie letnim Warna i Burgas stają się portami lotniczymi o znaczeniu międzynarodowym, wykorzystywanymi w rejsach czarterowych.

Baza noclegowa

W 1996 roku w podstawowej bazie typu hotelowego Bułgaria posiadała 114 tys. łóżek. Około 54% całej bazy hotelowej koncentruje się w strefie wybrzeża czarnomorskiego.

Obserwuje się intensywną rozbudowę materialnej bazy turystyki w górskich rejonach kraju, powstają tu wielkie kompleksy wypoczynkowo-uzdrowskowe i szereg mniejszych uzdrowisk. Rozwinęły się kompleksy turystyczne Pamporowo, Borowiec, Szczęśliweca, Malawica, a także Ribarica, Worzeszcza Woda i inne. Rozwój funkcji uzdrowskowych nastąpił w takich miejscowościach, jak: Bansko, Chisaria, Kiustendił, Welingrad itd.

Regiony turystyczne

Główne regiony turystyczne Bułgarii to pobrzeże Morza Czarnego, masywy gór Riła, Pirin, Rodopy, Dolina Dunaju oraz miasta: Sofia, Płowdiw, Veliko Tyrnowo, Melnik, Plewen.

Pobrzeże Morza Czarnego

Pobrzeże Bułgarii jest najważniejszym regionem turystycznym kraju, o wysokich walorach wypoczynkowych i dużej koncentracji bazy noclegowej. Niemal na całej swej długości (387 km) zajęte jest przez piaszczyste plaże, otoczone niskimi na ogół płaskowyżami kłifowymi.

Prawie nieprzerwanym pasmem wzdłuż brzegu morskiego ciągną się liczne kurorty, kąpieliska i miejscowości wypoczynkowe. Do najważniejszych i najbardziej znanych należą:

Warna – zwana letnią stolicą kraju, ważny ośrodek ekonomiczny i kulturalny, miasto międzynarodowych festiwali, konkursów i kongresów. Powstałe w VI w. p.n.e. miasto jest najstarszym kąpieliskiem czarnomorskim. Poza walorami wypoczynkowymi miasto dysponuje niezwykle ciekawymi atrakcjami krajoznawczymi. Należą do nich ruiny term rzymskich, katakumby z VI w. p.n.e., baszta rzymska, a także muzeum archeologiczne, galeria obrazów oraz rezerwat „Skamieniały Las” w pobliżu Warny. Polscy turyści odwiedzają mauzoleum poległego tutaj króla Władysława Warneńczyka. W odległości kilku kilometrów na północ od Warny leżą dwa kompleksy wypoczynkowo-kąpieliskowe – Sweti Konstantin i Helena (dawniej Družba) i Złote Piaski, nowoczesnie urządzone o dużej pojemności. Atrakcją położoną koło Złotych Piasków jest wykuty w skale monastyr Aładża. Dalej na północ od Złotych Piasków (ok. 35 km) leży stare miasteczko Bałczik (pałac i ogrody rumuńskiej królowej Marii), obok którego zbudowano kąpielisko **Albena** (12 tys. miejsc noclegowych).

Burgas – to największy port morski Bułgarii, a jednocześnie obecnie najważniejszy kurort wybrzeża, który funkcje uzdrowskowe rozwija w oparciu o występujące w pobliżu wody mineralne i lecznicze piaski. Niedaleko Burgas powstał największy kurort bułgarski Słoneczny Brzeg, który wraz z wioską wakacyjną Eleni, z sąsiednim Neseberem i osadami Włas, Rawda i Aheloy tworzą aglomerację o jednoczesnej pojemności ponad. 100 tys.

turystów. Kontrastuje z nim Kamczija – niewielka miejscowość wypoczynkowa będąca oazą ciszy i spokoju, z piękną piaszczystą plażą. Podobny charakter mają kąpieliska Biała i Obzor.

Najbardziej interesującą krajoznawczo miejscowością czarnomorską jest liczące około 3000 lat miasteczko **Nesebyr**. Należy ono do tych nielicznych miejsc, w których w dobrym stanie zachowały się zabytki sztuki bizantyjskiej (m.in. kościół św. Pantokratora, św. Jana Chrzyciciela), a także zabytki architektury z czasów rzymskich. W miasteczku zachowały się również ruiny świątyń Afrodyty, Apollina i Dionizosa.

W najbardziej na południe wysuniętym odcinku wybrzeża powstały liczne kąpieliska. Wyróżnia się modny Sozopol (najstarsze miasto Bułgarii założone przez osadników greckich, o zabytkowej zabudowie), urokliwe Primorsko, Ahtopol i Miczurin.

Riła

Ważnym regionem turystycznym są góry Riła. To najwyższe pasmo górskie Bułgarii ma wyjątkowe walory krajobrazowe, niezwykle bogatą florę i faunę, źródła wód mineralnych i piękne jeziora polodocowe. Najwyższym szczytem górskim jest Musala (2925 m n.p.m.).

Najważniejsze ośrodki ruchu turystycznego w regionie Riły to: uzdrowisko i stacja sportów zimowych Borovec (1300 m n.p.m.), leżąca na wysokości 1750 m n.p.m. Malawica zwana „alpejskim rajem”, a także słynne uzdrowisko **Saparewa Bania**, w którym bije najgorętsze źródło mineralne Europy (91,5° C). Największą atrakcją turystyczną w rejonie gór Riła jest **Rilski Monastyr** – zabytek architektury z X w., najwybitniejsze dzieło architektury sakralnej (obecna forma z XIX w.), wpisany na listę UNESCO.

Pirin

Góry Pirinu zachwycają swoim alpejskim krajobrazem. Utworzono tu wpisany na listę UNESCO park narodowy. Na obrzeżu znajdują się liczne źródła mineralne. Cały region cechują dobre warunki dla rozwoju turystyki górskiej oraz narciarskiej. Oznakowano szlaki turystyczne, powstały schroniska, wyciągi i trasy narciarskie. Popularne są wycieczki na najwyższy szczyt – Wichren 2915 m n.p.m. Ważniejsze ośrodki turystyczne to od strony północnej Razłog i Bansko oraz uzdrowisko Dobryniszte.

Rodopy

Atutami turystycznymi Rodopów są tereny narciarskie, źródła wód mineralnych, rozległe lasy i dzikość górskich krajobrazów. Rozwinęła się tu turystyka górską. Najważniejszym ośrodkiem turystycznym jest uzdrowisko **Pamporowo-Malina** (również stacja sportów zimowych, festyny folklorystyczne koło Skały Orfeusza). Podobne funkcje pełnią Welingrad (75 ciepłych źródeł, wywierzyska krasowe), Kiustendil i Berkowica, leżące na terenie Starej Płaniny. We wschodniej części tego obszaru należy wymienić również takie miejscowości, jak Szumen z muzeum im. Kolarowa, Pliska z ruinami dawnej stolicy i Presław z pięknymi cerkwiemi.

Dolina Dunaju

Położone nad Dunajem miejscowości są atrakcyjne krajoznawczo. Na północnym zachodzie we wsi Lom (koło Vidinu – miejsca tranzytowych przepraw promowych z Rumunii) znajduje się wpisany na listę UNESCO kompleks cerkwi. Koło miasta Ruse (most na

Dunaju), w miasteczku Rozgrad zachowały się ruiny rzymskiej twierdzy Abrittus, meczet i pamięć o bitwie Rzymian z Gotami w 251 r. W mieście Silistra nad Dunajem zachowała się pierwotna osada tracka – później rzymska i turecka twierdza. Najcenniejszym obiektem jest grobowiec rzymski z IV w. Koło Silistry powstał rezerwat przyrody Srebarna, chroniący tereny podmokłe – rośliny i ptactwo wodne (wpisany na listę UNESCO). Ciekawym miastem jest również Pleven – kiedyś rzymska twierdza, zachowane cerkwie, most na rzece Jantra, fragmenty rzymskich świątyń.

Poza wymienionymi rejonami ruch turystyczny o charakterze głównie krajoznawczym skupiają niektóre miasta Bułgarii. Należą do nich przede wszystkim: Sofia, Płowdiw i Weliko Tyrnowo.

Sofia jest centrum turystycznym, kulturalnym i naukowym Bułgarii, miastem licznych zabytków z czasów rzymskich i bizantyjskich. Do znamienitszych obiektów zabytkowych miasta zalicza się wspaniałą cerkiew Aleksandra Newskiego, cerkiew św. Zofii, cerkiew św. Georgiego (VI w.), monaster w Dragolewie i meczet Bujuk Dżamija. W rejonie Sofii wielką popularnością cieszy się kompleks sportowo-turystyczny masywu Witoszy oraz znane poza granicami kraju uzdrowisko Momin Prochod (wody radioaktywne o temperaturze 64,5° C), Bania i Panczarewo.

Płowdiw jest drugim co do wielkości miastem Bułgarii, położonym nad rzeką Maricą, znanym z organizowanych tu międzynarodowych targów. O starych tradycjach miasta świadczą ruiny budowli rzymskich z IV w. p.n.e. Koło Płowdiwu na uwagę zasługuje Boułowski Monaster.

Weliko Tyrnowo – druga po Plisce stolica państwa, miasto muzeum położone w zakolach rzeki Jantry, jedno z najpiękniejszych miast Europy, pełne pamiątek historycznych i zabytków architektury.

Z pozostałych interesujących ośrodków krajoznawczych Bułgarii należy wymienić takie miasta, jak: Plewen, Gabrowo i Ruse oraz Melnik (bułgarska Kapadocja ze znakomitymi winami) i Koprivnica. Pomiedzy górami Bałkan a Sredną Górą ciągnie się Dolina Róż (uprawa róż i produkcja olejku różanego). W największym mieście Doliny – Kazanłyku znajduje się słynny grobowiec tracki (miejsce pochówku wodza Traków) – wpisany na listę UNESCO.

Ruch turystyczny

W 2007 r. Bułgarię odwiedziło 5,1 mln turystów. Na początku lat dziewięćdziesiątych odnotowano tendencje spadkowe w wielkości ruchu turystycznego. Na początku XXI w. notujemy wzrost zainteresowania Bułgarią jako celem podróży. Blisko 80% pobytowego ruchu turystycznego koncentruje się w strefie czarnomorskiej. Bułgaria jest krajem o wyraźnie zaznaczonym letnim sezonie turystycznym, na lipiec i sierpień przypada tu około 52% ogółu przyjazdów z zagranicy. Obsługa zagranicznej turystyki przyjazdowej przyniosła Bułgarii dochód w wysokości 3,1 mld USD, bilans płatniczy w zakresie turystyki jest dodatni.

Bułgaria – Sveti Konstantin i Elena (fot. Z. Kruczek)

Melnik – bułgarska Kapadocja (fot. Z. Kruczek)

REGION ŚRÓDZIEMNOMORSKI

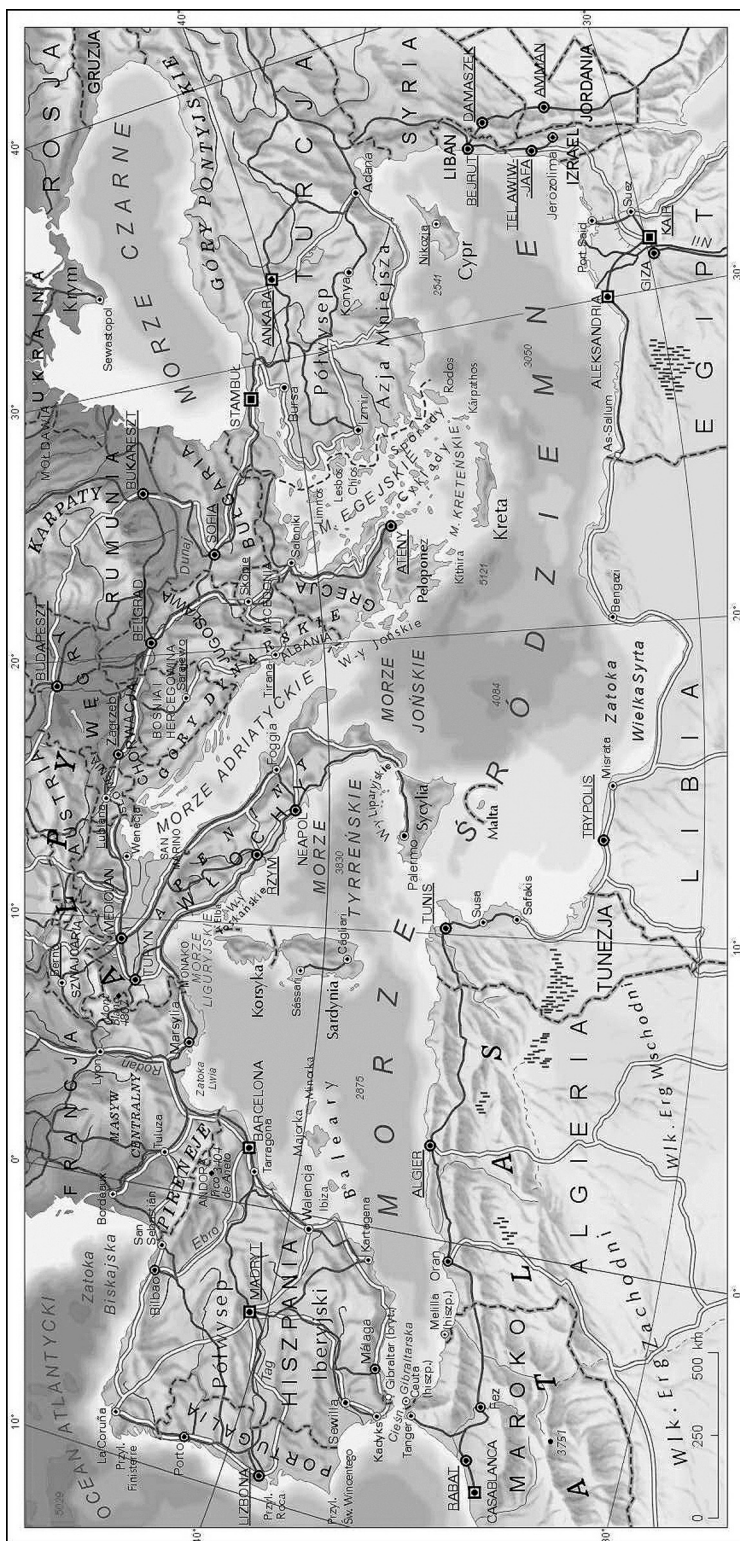
Basen Morza Śródziemnego to szczególny region na mapie świata. Tu bowiem w Egipcie, starożytnej Grecji a potem w Rzymie kształtowały się podwaliny dzisiejszej cywilizacji ogólnoludzkiej i europejskiej. Również w turystyce jest to region szczególnie. Kraje przylegające do Morza Śródziemnego, należące do trzech kontynentów, tworzą w skali świata największy region turystyczny, skupiający jedną trzecią potencjału turystycznego globu. Co trzeci turysta międzynarodowy na świecie odnotowany jest właśnie w krajach śródziemnomorskich.

Europejskie Śródziemnomorze obejmuje całe południe Europy i wyróżnia się (na tle pozostałych krajów Europy) korzystnymi warunkami przyrodniczymi oraz niesłychanym bogactwem walorów kulturowych. Wspólną cechą jest klimat śródziemnomorski z suchym i upalnym latem, a krótką i ciepłą zimą, co sprzyja rozwojowi turystyki poprzez wydłużenie sezonu turystycznego do co najmniej 5 miesięcy. Krajobrazowo mamy tu do czynienia ze wspólnymi cechami na przestrzeni od atlantyckich wybrzeży Portugalii do wybrzeży Turcji (np. zasięg gajów oliwnych i formacji zwanej macchia). Atrakcyjności krajom Śródziemnomorza dodaje uroda krajobrazów, opisywanych przez poetów i utrwalanych przez najlepszych malarzy. Dominują typy stromych wybrzeży (np. na Lazurowym Wybrzeżu, Riwierze Liguryjskiej, Wybrzeżu Dalmatyńskim oraz Rivierze Olimpijskiej). Towarzyszące wybrzeżom góry stanowią naturalną osłonę przed wpływami chłodnych mas powietrza, napływającego z północy kontynentu.

Biorąc pod uwagę zróżnicowanie kulturowe oraz polityczne, a także inne cechy geograficzne, wydzielono w obrębie Śródziemnomorza subregiony: Pirenejski, Zachodniego Śródziemnomorza, Adriatycko-Bałkański oraz Wschodniego Śródziemnomorza. Ten ostatni subregion wkracza już na teren kontynentu azjatyckiego, ale ostatnie zmiany polityczno-gospodarcze (przyjęcie do UE Cypru, aspiracje do UE Turcji i jej obecność w Europie za sprawą skrawka terytorium, a przede wszystkim związki kulturowe) zdecydowały o opisanu tych krajów w europejskiej części Śródziemnomorza. Światowa Organizacja Turystyczna od dawna zalicza te kraje do Europy w ramach regionu East Mediterranean.

SUBREGION PIRENEJSKI

Subregion ten obejmuje państwa leżące na Półwyspie Pirenejskim, tj. Hiszpanię, Portugalię i Andorę. Oprócz położenia geograficznego i podobnych cech środowiska kraje te łączy wiele wspólnych cech kulturowych jak np. przeszłość historyczna, religia katolicka, przynależność do tej samej grupy języków romańskich. W drugiej połowie XX w. region ten stał się ważnym obszarem koncentracji ruchu turystycznego. Największą turystyczną karierę zrobiła Hiszpania zajmująca obecnie drugie miejsce na świecie pod względem wielkości międzynarodowego przyjazdowego ruchu turystycznego. Zarówno Portugalia, jak i Hiszpania należą do Unii Europejskiej, mieszkańcy tych krajów raczej rzadko wyjeżdżają za granicę w celach turystycznych, co ma wpływ na ich dodatni bilans turystyczny.

Źródło: Edurom Geografia, WSP, Warszawa 2002.

PORTUGALIA (Republika Portugalska, República Portuguesa)

Powierzchnia: 92 152 km²	Ludność: 10 605 000	Gęstość zaludnienia: 115 os./km²
Stolica: Lizbona	Znak rejestracyjny: P	Skrót waluty: EUR
PKB: 20 839 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Portugalia zajmuje zachodnią część Półwyspu Iberyjskiego (16% jego powierzchni) oraz archipeląg Azorów i wyspę Maderę. Powierzchnia kraju liczy 92,2 tys. km².

Portugalię zamieszkuje około 10,5 mln ludności, z czego 92% stanowią Portugalczycy, imigranci z Afryki 2%, Brazylijczycy i Chińczycy po 1%. Gęstość zaludnienia wynosi 114 osób na km². Ludność miejska stanowi 66%, poza stolicą kraju Lizboną i Porto brak większych miast. Katolicy stanowią 87% ludności, po 1% liczą protestanci i buddyści. Mimo szybkiego tempa rozwoju Portugalia nadal należy do grupy najbiedniejszych państw Unii Europejskiej.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

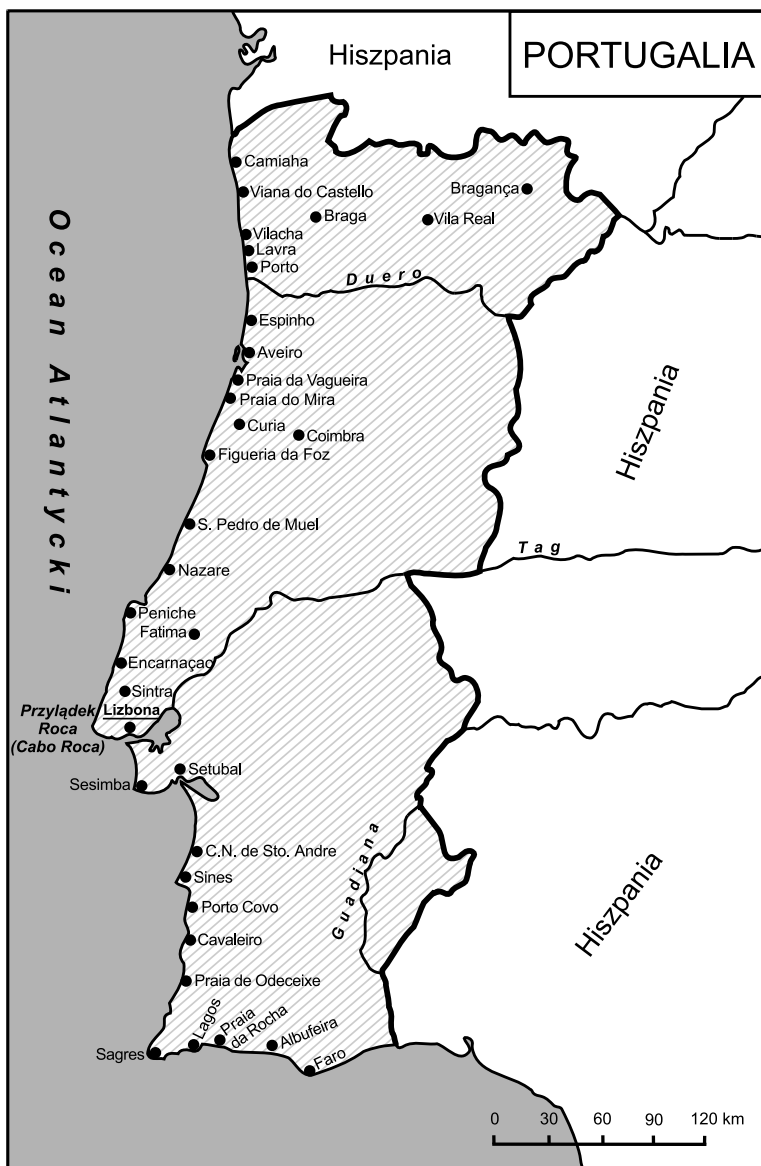
Dolina Tagu dzieli Portugalię na dwie części: północną – górzystą i południową – niziną.

Wyżyny i góry zajmują 70% powierzchni kraju. Na północy znajdują się Góry Kantabryjskie. Między dolinami Douro i Tag ciągną się zrębowe góry należące do łańcucha Sistema Central. Tu, w zrębowych górach Serra da Estrela znajduje się najwyższe wzniesienie Portugalii – szczyt Mahão (1991 m n.p.m.). Aluwialne niziny towarzyszą wybrzeżom atlantyckim i dolnym biegom Tagu i Sado. Rzeki płyną głębokimi jarami. Linia brzegowa jest słabo rozwinięta, wybrzeże o długości około 1 700 km jest częściowo riasowe (na północy), na południu pojawiają się wydmy, za którymi leżą laguny i bagna. Północna część wybrzeża nazywana jest Costa Verde (Zielone Wybrzeże), część środkowa to Costa Prata (Srebrne Wybrzeże), a południowa Costa Dourada (Złote Wybrzeże). Na określenie wybrzeża w okolicach Lizbony używana jest nazwa Costa Lisboa (Wybrzeże Lizbońskie).

Klimat Portugalii jest podzwrotnikowy, pośredni między morskim i kontynentalnym. Na zachodzie zaznacza się silny wpływ Oceanu Atlantyckiego, na południu chłodnego Prądu Kanaryjskiego, a w Algavre mas powietrza znad Afryki. Na zachodnim wybrzeżu występuje intensywna bryza morska zwana portugalskim pasatem. Na Azorach i Maderze panuje klimat podzwrotnikowy morski, z małymi zmianami temperatury i wysokimi opadami.

Sieć rzeczna jest dobrze rozwinięta, wszystkie rzeki uchodzą estuariami do Oceanu Atlantyckiego. Największe rzeki Portugalii to dolne odcinki rozpoczynających w Hiszpanii rzek – Minho, Duero, Tag Gwadiany. Najdłuższa (322 km) i najbardziej zasobna w wodę jest Duero. Na wielu rzekach zbudowano zbiorniki retencyjne, na południu kraju latem czasem rzeki wysychają.

W północnej, atlantyckiej części Portugalii przeważają lasy z dużym udziałem dębów, rośnie tu także sosna. Na południu dominuje roślinność śródziemnomorska z przewagą krzewiastej formacji makia, pojawia się tu też dąb korkowy, w krajobrazie widoczne są sady oliwne i plantacje winorośli. Obszary chronione w Portugalii zajmują tylko 6,5%,

utworzono 1 park narodowy w górach na granicy z Hiszpanią (Peneda-Gerez) oraz wiele rezerwatów.

Komunikacja

Komunikacja lądowa w Portugalii jest jeszcze słabo rozwinięta. Drogi o nawierzchni utwardzonej liczą 16 tys. km, w tym autostrady 1 700 km. Sieć kolejowa liczy około 2,9 tys. km.

Stosunkowo najlepiej rozwinięta jest komunikacja morska, co wiąże się z tradycjami morskimi tego państwa. Duże znaczenie w przewozach pasażerskich ma żegluga kabotażowa wobec znacznego, południkowego rozciągnięcia kraju. Do najważniejszych portów

morskich Portugalii zalicza się Lizbona, Leixoes (awanport), Porto, Setubal oraz Funchal na Maderze.

Coraz większą rolę, przede wszystkim w przewozach turystycznych, pełni transport lotniczy. W Lizbonie, głównym porcie lotniczym kraju, krzyżuje się kilkadziesiąt międzynarodowych linii lotniczych.

Baza noclegowa

Portgalia posiada blisko 500 tys. miejsc noclegowych w bazie turystycznej, z tej liczby 200 tys. miejsc liczy baza typu hotelowego. W strukturze bazy komplementarnej dominują kempingi, które skupiają ponad 215 tys. miejsc noclegowych.

Regiony turystyczne

Najważniejsze regiony turystyczne Portugalii zlokalizowane są na wybrzeżu Atlantyku (Region Lizboński, Północny i Południowy), uzupełniają je Wyspy Azorskie i Madera.

Region Lizboński

Lizbona jest najważniejszym centrum turystycznym kraju, a jej początki sięgają I w. p.n.e. (starożytne Olisippo). Największy rozkwit miasta miał miejsce w XVI w., w dobie wielkich odkryć geograficznych. Obecny wygląd jest efektem przebudowy po trzęsieniu ziemi w 1755 r.

Lizbona uważana jest za jedno z najpiękniejszych miast świata. Za najcenniejsze obiekty uznaje się klasztor Hieronimitów z XVI w. (wpisany na listę UNESCO) oraz wieżę w Belém – u ujścia Tagu. Zachował się również zamek św. Jerzego, ciekawe są liczne kościoły, strome uliczki z oryginalnymi tramwajami oraz najdłuższy wiszący most Europy (2 278 m), tereny EXPO '98, jak również słynny Pomnik Odkryć Geograficznych, wybudowany na cześć Henryka Żeglarza w Belém. Lizbona jest miastem pomników i parków – najsłynniejsze parki zlokalizowano na Wzgórzu Św. Jerzego oraz Forestal de Monsanto (z olbrzymim kempingiem).

W okolicach Lizbony znajdują się atrakcyjne kąpieliska np. Estoril czy Cascais, położone na Costa Lisboa. Dużą popularnością cieszą się ośrodki wypoczynkowe Ericerbal i Sesimbra. Tereny te stały się popularnym celem wypoczynkowych wyjazdów mieszkańców stolicy. W pobliżu Estoril, w górach Sierra de Sintra, położona jest **Sintra** – rezydencja portugalskich królów, pałac skalny i zamek mauretański. Cały ten zespół został wpisany na listę UNESCO. Niedaleko Sintry znajduje się przylądek Roca – najdalej na zachód wysunięty punkt Europy.

Na południe od Lizbony na uwagę zasługuje **Setubal** z XVI-wieczną twierdzą, starożytnym portem i licznymi kościołami.

Region Północny

Portugalskie wybrzeże Atlantyku na pn. od Lizbony jest wyrównane, z licznymi lagunami, wydłami i bagnami. Jego część nosi nawet nazwę „portugalskiej Holandii”. Funkcje wypoczynkowe ogranicza tu zimny Prąd Azorski, oziębiający temperaturę wody do 19° C.

W tej części wybrzeża do najbardziej znanych kąpielisk należą: Figueira da Foz, Aveiro i Nazaré. Liczne rzesze turystów odwiedzają też miejscowość **Fatima** (między Nazaré a Tomar), będącą celem turystyki pątniczej. Wokół bazyliki i tzw. Łąk Fatimskich (miejsce objawień w 1917 r.) zlokalizowane są liczne hotele, sanatoria i szpitale.

W regionie tym celem wycieczek jest **Coimbra** – dawna stolica Portugalii, znana z najstarszego uniwersytetu z 1306 r., była też siedzibą inkwizycji, oraz **Braga** – jedno z najstarszych miast, siedziba prymasa. Zachwycają zabytkowe zespoły architektury Evona (na liście UNESCO) oraz monumentalny zamek templariuszy w Tomar.

Leżące na północy kraju **Porto** – utożsamiane ze słynnymi winami i kościołem Kano-ników ze strzelista wieżą – symbolem miasta, jest godne uwagi ze względu na urodę mostów (w tym stalowego projektowanego przez G. Eiffla).

Region Południowy

Południową część Portugalii zajmuje płaskowyż Algarve oraz górzisty masyw Serra de Monchique z wodami termalnymi. Na wybrzeżu spotkamy pas nizin wydmowo-lagunowych, a w zachodniej części klifowych. Wybrzeże to nosi nazwę Costa Daurada (Złote).

Najbardziej atrakcyjne warunki wypoczynku oferują ośrodki turystyczne i kąpieliska południowego wybrzeża Portugalii w rejonie Algarve: Sagres, Lagos, Albufeira, Faro i Praia da Rocha. Skupiona jest tutaj 1/5 bazy noclegowej kraju.

Region ten jest ciekawy pod względem kulturowym, z naleciałościami mauretańskimi. Białe mury budowli kontrastują z błękitem nieba i morza oraz obfitą zielenią. Ciekawym miejscem jest Sagres w pobliżu Przylądka św. Wincentego, z twierdzą wzniesioną przez Henryka Żeglarza (Muzeum Żeglugi), wspaniałe tereny do nurkowania, surfingu, żeglowania.

Na bazie dość licznie występujących źródeł wód mineralnych rozwinęły się w Portugalii także funkcje uzdrowiskowe. Do najbardziej znanych uzdrowisk portugalskich należą: Curia, Luso, Monte Reab, Vimeiro, Caldas de Rainha, Caldelas i uzdrowisko klimatyczne Geres.

Madera i Wyspy Azorskie

Atrakcyjnym turystycznie miejscem jest również **Madera**, wyspa na Atlantyku licząca 739 km² – zwana „Perłą Atlantyku”, obok Algavre najbardziej znany region wypoczynkowy Portugalii. Centrum ruchu wypoczynkowego jest Funchal na Maderze, znanej także z uprawy i produkcji doskonałego wina. Ta wulkaniczna wyspa u zachodnich wybrzeży Afryki ma bardzo łagodny klimat, a na turystów czekają tu liczne kąpieliska (np. Agua de Pena, Porto Santo).

Podobne funkcje pełni oddalony o 1 300 km od Portugalii archipelag Azorów (9 wysp, największe to Sao Miguel i Faial). Spotkamy tu liczne kratery wulkaniczne, jeziora, gorące źródła, gejzery. Tu znajduje się najwyższy szczyt Portugalii – Pico (2351 m n.p.m.).

Ciepły klimat, śródziemnomorska roślinność, dobre gleby tworzą znakomite warunki do uprawy roślin cytrusowych oraz uprawiania turystyki. Jednak ruch turystyczny jest zdecydowanie mniejszy niż na Maderze i skupia się na wyspach Sao Miguel i Fial (stary port Horta) oraz w stolicy regionu, zabytkowym mieście Ponta Delgada. Najlepsze plaże występują na wyspie Santa Maria.

Ruch turystyczny

Portugalia należy do krajów o dużej dynamice rozwoju turystyki międzynarodowej. W 2007 roku do Portugalii przybyło około 12,3 milionów turystów, co przyniosło dochód w wysokości 10,3 mld USD. Bilans turystyczny kraju jest dodatni.

HISZPANIA (Królestwo Hiszpanii, Reino de España)

Powierzchnia: 504 614 km²	Ludność: 44 561 000	Gęstość zaludnienia: 88 os./km²
Stolica: Madryt	Znak rejestracyjny: E	Skróć waluty: EUR
PKB: 29 382 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Królestwo Hiszpanii leży w południowo-zachodniej Europie i zajmuje 86% powierzchni Półwyspu Iberyjskiego. Jest jednym z większych państw Europy o pow. 504,6 tys. km². Częścią Hiszpanii są wyspy Baleary na Morzu Śródziemnym, Wyspy Kanaryjskie leżące u zachodnich wybrzeży Afryki Północnej oraz dwie enklawy położone w Afryce Północnej: Ceuta i Melilla.

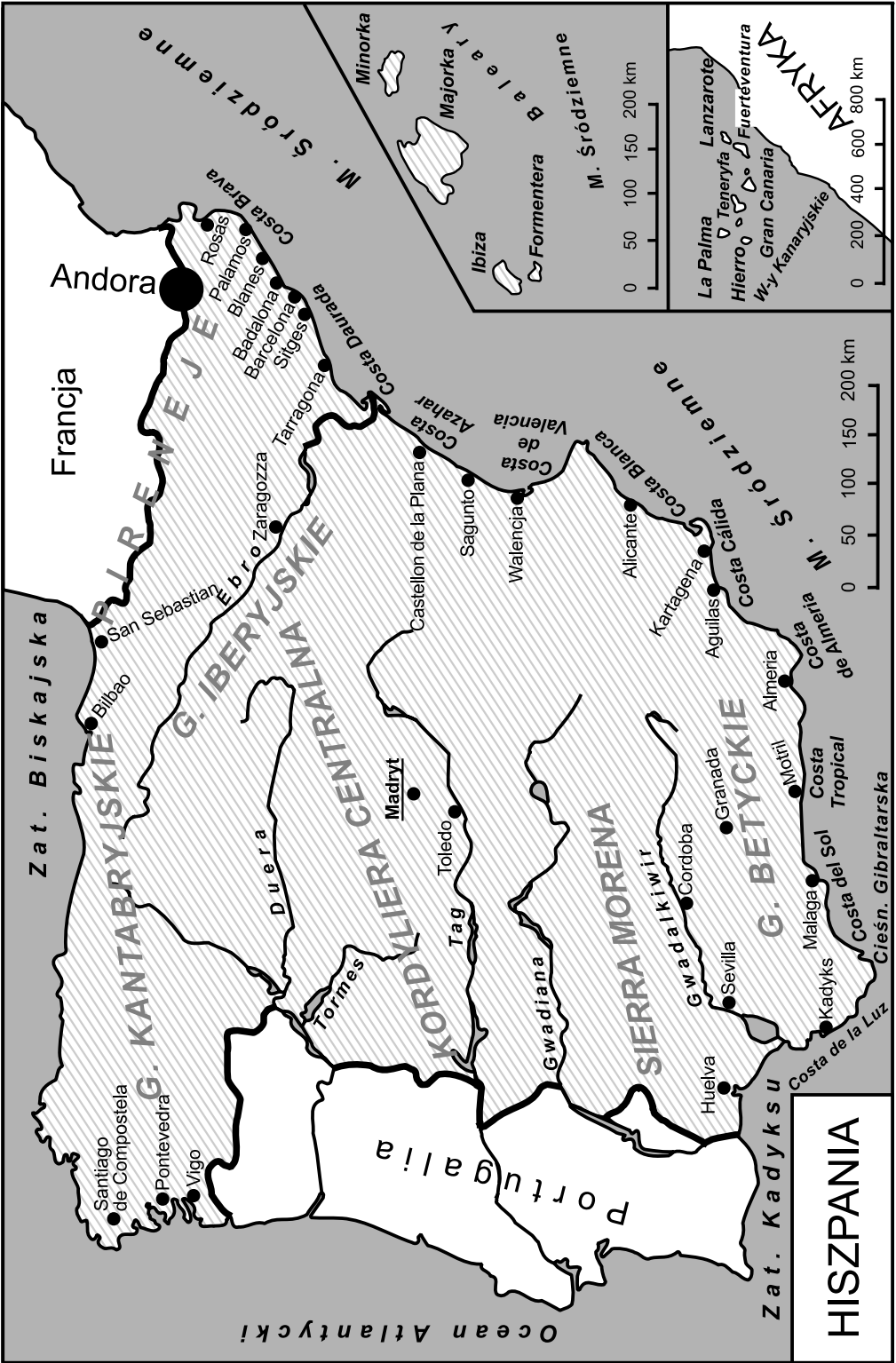
Administracyjnie Hiszpanii dzieli się na 17 autonomicznych wspólnot. Burzliwa historia kraju spowodowała wytworzenie się silnych różnic dzielnicowych, przerażających się niejednokrotnie w otwarte konflikty. Główną rolę w tworzeniu państwa hiszpańskiego odegrali Kastylijczycy, którzy swój język narzucili reszcie społeczeństwa jako język literacki. Kastylijczycy stanowią 73% ludności, Katalończycy 17% a Galicyjczycy 6,5%. Wymienić należy także od dawna walczących o swoją autonomię Basków – 2,5%. Stolicą kraju Basków jest Bilbao. Język baskijski jest jedynym językiem w Europie Zachodniej, który nie należy do rodziny indoeuropejskiej.

Hiszpania jest niedoludniona, średnia gęstość zaludnienia wynosi 87 osób na km². Ogólnie kraj zamieszkuje prawie 44 mln osób, z czego 3 mln w stolicy – Madrycie. Większość Hiszpanów (78%) mieszka w miastach.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Hiszpania jest krajem wyżynno-górskim. Meseta Iberyjska o średniej wysokości 600 m n.p.m. (mesa – stół) to wyżyna zajmująca ponad połowę terytorium kraju. Jest to jedna z największych wyżyn Europy, zbudowana ze skał archaicznych. W jej środkowej części powstały w czasie fałdowań alpejskich Kordyliery Centralne dzielące Mesetę na Kotlinę Starej Kastylii położoną na północy oraz Kotlinę Nowej Kastylii na południu. Północne obramowanie kraju stanowi alpejski łańcuch Gór Kantabryjskich. Na południu powstały pasma gór Sierra Morena oraz biegnące z północnego zachodu na południowy wschód Góry Iberyjskie stanowiące europejski dział wodny. Na południowym wschodzie wypiętrzyły się Góry Betyckie z najwyższym szczytem Mulhacen (3478 m n.p.m.) w paśmie Sierra Newada. Pomiędzy Zatoką Biskajską a Morzem Śródziemnym biegną równoleżnikowo na długości 435 km Pireneje, podzielone na Zachodnie, Środkowe i Wschodnie. Najwyższa ich kulminacja znajduje się w Pirenejach Środkowych (Pico de Aneto 3404 m). Pireneje to typowy łańcuch alpejski z polodowcową rzeźbą. U podnóża Pirenejów leży Kotlina Aragońska. Wzdłuż wybrzeża Morza Śródziemnego ciągną się na długości 250 km Góry Katalońskie. Na południu kraju między górami Sierra Morena a Górami Betyckimi leży Nizina Andaluzijska, na wschodnim wybrzeżu znajduje się wąska Nizina Walencka.

Hiszpania dysponuje linią brzegową liczącą ponad 3 tys. km. Na północy kraju a także na północnym i południowym wschodzie dominują wysokie wybrzeża klifowe, czasem z niewielkimi plażami u ich podnóża. W Galicji spotkamy wybrzeża riasowe. Wybrzeże

południowe, od Gibraltaru aż po przylądek Palos, charakteryzuje się otwartymi zatokami z wysokimi, skalistymi brzegami.

Od przylądka Palos aż po granicę z Francją rozciąga się wybrzeże typu płaskiego, z piaszczystymi plażami i lagunami.

Warunki klimatyczne w Hiszpanii są zróżnicowane w zależności od wysokości nad poziom morza, układu oraz pasm górskich, odległości do Atlantyku, Morza Śródziemnego i Sahary. W Hiszpanii występują następujące typy klimatu:

- umiarkowanie morski (Galicja, Asturia, Baskonia i północna Nawarra). Występuje tu łagodny klimat morski z równomiernymi opadami w ciągu roku (nieco mniejszymi w lecie), o niewielkich rocznych amplitudach (temp. stycznia 8,4–10,4° C, lipca 16,8–17,4° C),
- umiarkowany kontynentalny obejmujący Mesetę i Kotlinę Aragońską. W części południowej Mesety panują afrykańskie lata (45° C) i surowe zimy (z mrozami do -20° C). Opady są niewielkie i nie przekraczają na ogół 450 mm w skali roku,
- śródziemnomorski – ciągnie się wzdłuż wybrzeży Morza Śródziemnego. Lata są tu długie, upalne i bez opadów, zimy ciepłe z niewielkimi opadami.

Hiszpania odznacza się wysokimi średnimi temperaturami rocznymi.

Tereny górskie wewnątrz kraju mają klimat bardziej wilgotny, ale surowy. W zimie większość opadów spada w postaci śniegu. We wszystkich górach Hiszpanii klimat zmienia się pod wpływem wysokości nad poziom morza, co wywołuje piętrowość roślinności.

Obszar Hiszpanii w 63% należy do zlewiska Atlantyku. Główne rzeki Półwyspu Iberyjskiego – Duero, Tag, Gwadalkiwir, Gwadiana, prowadzą swoje wody do Oceanu Atlantyckiego, z wyjątkiem Ebro, która uchodzi do Morza Śródziemnego. Jest ona najdłuższą rzeką Hiszpanii (910 km). Niektóre z rzek w okresie lata wysychają niemal zupełnie. Jedynie Gwadalkiwir zasilana śniegami Sierra Nevada, obfituje w wodę i jest żeglowna aż po Seville. Biegi rzek są niewyrównane, w korytach występują częste progi skalne, bystrza itp. Jezior naturalnych w Hiszpanii jest niewiele. Największe z nich (lagunowe) towarzyszą linii brzegowej (Mar Menor – 163 km², Albufera – 34 km²). Na Mesecie występują drobne, słone jeziora stepowe, w górach – jeziora polodowcowe.

Flora Hiszpanii ma charakter śródziemnomorski. W górach występują pietra roślinności. Większe obszary leśne znajdziemy w strefie klimatu oceanicznego (las dębowe).

Na Mesecie występuje suchy step i ubogie krzewy, na wybrzeżu śródziemnomorskim – świetliste lasy dębowe (dąb korkowy) i wiecznie zielone krzewy (makia). Krajobraz Hiszpanii zdominowały pola uprawne z plantacjami oliwek i roślin cytrusowych.

Faunę Hiszpanii reprezentują zwierzęta typowe dla całej Europy, tylko w obszarach górskich spotkamy większe drapieżniki (niedzwiedzie, wilki, rysie).

Dla ochrony środowiska utworzono 12 parków narodowych, a największym jest Dawona. Najbardziej znane parki to: Ordesa, Anigues, Tortes y Lago de San Mauricio, Covagonda w Asturii, del Teide na Teneryfie i Taburiente na wyspie Las Palmas.

Baza noclegowa

Baza noclegowa Hiszpanii liczy ponad 2 mln miejsc noclegowych. Z tego na bazę hotelową przypada 1,2 mln łóżek. W potężnej bazie komplementarnej dominują kempingi, które

dysponują liczbą blisko 0,7 mln miejsc noclegowych. Rozwój bazy hotelowej nastąpił w latach 70. ubiegłego wieku dzięki kredytom rządowym (wzrost liczby miejsc o 335% w tym okresie). Rozmieszczenie bazy noclegowej jest bardzo nierównomierne. Większość miejsc noclegowych skupia się w strefie wybrzeża śródziemnomorskiego, które, jak się szacuje, zabudowane jest obiektami turystycznymi w 40% swojej długości. Przykładem podobnie intensywnego zagęszczenia obiektów turystycznych jest Mallorca, na której znajduje się ponad tysiąc obiektów noclegowych, dysponujących ponad 100 tysiącami miejsc.

Komunikacja

Sieć komunikacyjna Hiszpanii podlega szybkim przeobrażeniom. Rozwój ruchu turystycznego doprowadził do unowocześnienia dróg, budowy autostrad i modernizacji kolei. Drogi o nawierzchni utwardzonej mają 650 tys. km, a autostrady o długości 11 tys. km umożliwiają dostęp do regionów turystycznych.

Linie kolejowe mają 14 tys. km długości i należą do najnowocześniejszych w Europie.

Dobrze rozwinięty jest transport morski. Najważniejsze porty Hiszpanii to: Barcelona, Bilbao, Kadyks (Cadiz), Walencja i Palma.

Lotnictwo dysponuje na terenie Hiszpanii licznymi lotniskami, które zostały zmodernizowane po akcesie kraju do UE. Największe porty lotnicze Hiszpanii to: Madryt (Barajas), Barcelona (Pral), Las Palmas, a ostatnio także Palma de Mallorca i Malaga. Transport lotniczy odgrywa bardzo dużą rolę w rozwoju turystyki w Hiszpanii i jego rola wciąż rośnie.

Regiony turystyczne

Najczęściej odwiedzane regiony turystyczne Hiszpanii to cała strefa Wybrzeża Śródziemnomorskiego, Baleary i Wyspy Kanaryjskie oraz Madryt i okolice. Walory i atrakcje turystyczne Hiszpanii opisano, kierując się ich położeniem w regionach, wyróżnionych na podstawie kryteriów historyczno-kulturowych. W południowej części kraju będą to takie regiony jak Katalonia, Andaluzja, Walencja i Murcja, w centralnej Madryt i Kastylia, w północnej części Galicja i Asturia, a na wschodzie Pireneje.

Region Centralny (Madryt i okolice, Kastylia)

Centrum turystycznym regionu i kraju jest stolica Hiszpanii – **Madryt**. Turystów przyciągają walory krajoznawcze miasta, wśród nich wyróżniają się zabytki architektury (liczne pałace z Palacio Real na czele, teatry, muzea) i jedna z największych w Europie galerii sztuki El Prado, w której zgromadzono dzieła mistrzów hiszpańskich (El Greco, Velasqueza, Murilla), włoskich (m.in. Rafaela i Tycjana) i flamandzkich oraz zbiory unikalnych gobelinów. Warto zobaczyć w Madrycie corridę – narodowy sport Hiszpanów.

Na północny zachód od Madrytu, u stóp gór Guadarrama, znajdują się zamek i klasztor **El Escorial**, rezydencja króla Filipa II, w którym chowano władców Hiszpanii i gdzie zgromadzono liczne dzieła sztuki, a także **Valle de los Caidos** – słynna Dolina Poległych. Nad rzeką Tag położony jest **Aranjuez** z letnią rezydencją króla Hiszpanii, wzorowaną na Wersalu, wpisaną na listę UNESCO.

Na południe od Madrytu znajduje się historyczna, urokliwa kraina Kastylia La Mancha. Stylizowane wiatraki nawiązują do tradycji Don Kichota z powieści Cervantesa.

La Mancha jest regionem rolniczym, wyspecjalizowanym w produkcji wina. Koło Ciudad Real znajduje się park narodowy Tablas de Daimiel, chroniący ptactwo wodne.

Do bardzo interesujących ośrodków turystyki krajoznawczej należy zaliczyć **Toledo**

(miasto uznane w całości za pomnik architektury wpisany na listę UNESCO). Słynie z gotyckiej katedry z grobami królów Hiszpanii, średniowiecznego alkazaru i murów obronnych, żydowskich synagog oraz znakomitej stali tolekańskiej.

W leżącej na pn. od Madrytu Kastylii Leon najciekawsze miasta to stolica regionu **Valadolid** (katedra, uniwersytet) oraz **Salamanka** (słynny uniwersytet założony w XIII w.).

Region ten słynie ze wspaniałych katedr w **Burgos** (łączy elementy gotyku płomienistego, stylu mudejar i plateresco, wpisana na listę UNESCO) i w **Leon** (gotycka katedra Santa Maria de Regla z imponującymi witrażami). Blżej Madrytu znajduje się znana z rzymskiego akweduktu **Segovia** oraz **Avila** (najlepiej zachowane w Europie mury romańskie).

Góry Kastylijskie mają dobre warunki do rozwoju turystyki narciarskiej, najsłynniejszy ośrodek narciarski to La Pinilla.

Region Północny (Wybrzeże Atlantyckie)

Region ten obejmuje krainy historyczne Galicji, Asturii, Kantabrii i Baskonii. Teren wybrzeża północnego i zachodniego cechuje typowy klimat atlantycki. Średnie temperatury stycznia wahają się w granicach 8–10° C, natomiast lipca 16,4–17,4° C. Opady są obfite i występują w ciągu całego roku, w lecie spada ich nieco mniej. Linia brzegowa jest bardzo urozmaicona i reprezentuje prawie na całej długości typ wybrzeża riasowego. Spotkamy tu piękne plaże (np. słynna plaża La Concha w San Sebastian). Ruch turystyczny koncentruje się w kilku rejonach wybrzeża, a mianowicie na Costa Cantabrica (San Sebastian, Bilbao, Santander, Suances), Costa Verole (Gijon, Ferrol del Caudillo) i na wybrzeżu Rias Bajas (Vigo). San Sebastian na wybrzeżu Costa Cantabrica posiada najstarsze w Hiszpanii tradycje rozwoju turystyki.

Na północy Hiszpanii szczególną atrakcyjnością krajoznawczą wyróżnia się Lerida, Pamplona, La Coruna i Lago. Wyjątkową pozycję w tym rejonie posiada **Santiago de Compostela** – od wczesnego średniowiecza cel pielgrzymek religijnych z całej Europy do domniemanego grobu Apostoła Jakuba Starszego, patrona Hiszpanii (słynny Szlak św. Jakuba prowadzący z Francji). W Galicji godne uwagi ośrodki turystyczne to: **Lugo** (najlepiej zachowany w Hiszpanii mur rzymski z III w., wpisany na listę UNESCO), **La Coruña** (usytuowana na skalistym półwyspie z zamkiem, kościołami i rzymską latarnią morską – Torre de Hercules). Ciekawa jest stolica Asturii – **Oviedo** (przedromańskie świątynie wpisane na listę UNESCO, katedra San Salvador). W Górach Kantabryjskich, oddzielających Asturię od Kantabrii (Pena de Cerrado – 2648 m n.p.m.), w jaskini **Altamira** odkryto najstarsze rytzy i malowidła naskalne sprzed 15 tys. lat. Rysunki te, wpisane na listę UNESCO, przedstawiają sceny z życia zwierząt, w tym słynny plafon z bizonami.

Odrębna etnicznie jest Baskonia ze stolicą w Bilbao. Niedaleko stolicy znajduje się słynne miasto **Guernica**, zbombardowane przez niemieckie lotnictwo w czasie wojny domowej i uwiecznione przez Picasso na obrazie. Na wybrzeżu zwanym Costa Vasca, w zatoce La Concha położone jest uzdrowisko **San Sebastian**, znane z festiwalu filmowych, wzniesiono tu też sanktuarium św. Ignacego Loyoli (założyciela zakonu jezuitów). U stóp Pirenejów spotkamy krainę Nawarry ze stolicą w Pampelunie. Słynie ona z rzymskich murów obronnych, romańskiego pałacu de Reyes oraz tradycji gonitwy byków.

Pireneje

Pireneje są górami alpejskimi, ciągnącymi się wzdłuż granicy z Francją. Oddzielają one Hiszpanię od kontynentalnego trzonu Europy. Stanowią barierę górską o szerokości około 100 km i długości 430 km, ciągnąc się od Zatoki Biskajskiej na północ po przylądek Creus

nad Morzem Śródziemnym. Ich najwyższą kulminacją jest Pico de Aneto w masywie Maladetty (3404 m n.p.m.). W najwyższych partiach gór zalegają lodowce, znajduje się wiele jezior polodowcowych, rozwinięte są też zjawiska krasowe.

Góry te przyciągają miłośników wędrówek (dolina Hencho i Anso) i sportów zimowych. W Candanchu, Astun, Cerler, Penticosa i Formigal wzniesiono stacje sportów zimowych. Bazami wypadowym w Pirenejach Aragońskich są Huesca i Jaca. W górskich dolinach znajdziemy wiele wspaniałych klasztorów np. San Juan de la Pena (rzekomo był tu przechowywany legendarny św. Graal). W Pirenejach utworzono parki narodowe – Ordesa i Aigues Tortes. Zlokalizowanych jest tu wiele znanych uzdrowisk – np. Benasque, Caldas, Camporrells. W leżącej u stóp Pirenejów Kotlinie Aragońskiej głównym ośrodkiem turystycznym jest **Saragossa** z licznymi zabytkami w stylu mauretańskim (np. pałac Aljaferia), katedra San Salvador, bazylika Nuestra Señora de Pilar.

Katalonia

Ta historyczna kraina i region autonomiczny (Cataluna) odgrywa znaczną rolę w obsłudze ruchu turystycznego. Większość Katalonii zajmują góry, wąski pas nizin występuje wzdłuż wybrzeża. Właśnie wybrzeże, obok stolicy regionu Barcelony, jest najważniejszym obszarem turystycznym. Występujące w Katalonii odcinki wybrzeży zostały nazwane Costa Brava i Costa Dorada.

Costa Brava (Dziki Wybrzeże) – jest to najbardziej znany odcinek wybrzeża, ciągnący się na przestrzeni 200 km od granicy z Francją aż po Barcelonę. Kąpieliska tworzą tu zwarty ciąg wypoczynkowy. Wśród najważniejszych wymienić trzeba: Rosas, Palamos, S. Felin de Guixola, Lloret de Mar, Blanes, Arenys de Mar, Mataro, Calella. Costa Brava należy do najbardziej zatłoczonych regionów turystycznych w Europie.

Costa Daurada (Złote Wybrzeże) – ciągnie się na przestrzeni ponad 250 km od zabagnionej delty Elbro aż po Barcelonę. Linii brzegowej towarzyszą piaszczyste, szerokie plaże, graniczące z uprawnymi polami, sadami, winnicami. Powstało tu wiele modnych miejscowości, a wśród nich: Sitges, Villanueva y Geltrui i Tarragona.

Dużym ośrodkiem z zabytkami z czasów rzymskich jest **Tarragona** (lista UNESCO) oraz największe opactwo cystersów w Europie – Poblet.

Drugim po Madrycie międzynarodowym centrum turystycznym jest położona w centrum Costa Dorada stolica Katalonii – **Barcelona**. Najczęściej odwiedzane atrakcje tego miasta to wzgórze Montjuich z muzeum sztuki katalońskiej, Wioska Hiszpańska, stare miasto (Barrio Gotico) z gotycką katedrą św. Eulalii i słynnymi wąskimi uliczkami oraz wzniesiony w okresie secesji kościół Sagrada Familia. Główna arteria Barcelony, salon miasta, to elegancka ulica Rambla. Zachwyca architekturą A. Gaudiego ze słynną Sagrada Familia (kościół św. Rodziny). Warto odwiedzić owiany legendami, wapienny szczyt **Montserrat** ze słynnym klasztorem oo. Benedyktynów.

Walencja i Murcja

Regiony te położone są na wschodnim wybrzeżu Hiszpanii. Ich stolice są wspaniałymi miastami uniwersyteckimi z ogromną liczbą katedr, kościołów oraz muzeów. Pas wybrzeża stanowi główny region turystyczny, który dzieli się na trzy odcinki:

Costa del Azahar (Wybrzeże Kwiatu Pomarańczy) – ciągnie się na przestrzeni około 300 km od ujścia Ebro do przylądka San Antonio. Wybrzeże to prawie na całej swej długości jest płaskie i piaszczyste. Rozwinęły się tutaj kąpieliska Vinaroz, Benicarlo, Castellon de la

Plana, Sagunto, Gandia, Oliva i Denia. Dwa największe kurorty to Benicassim i Peníscola. Popularne są także plaże Alcossebre i Oropesy. Starodawna część miasteczka Peníscola (nowoczesny, letni kurort) słynie z zamku templariuszy Castell del Papa Luna.

Costa Blanca (Białe Wybrzeże) – zajmuje pas wybrzeża od przylądka Cabo de la Nao do przylądka Cabo de Gata oraz wybrzeże prowincji Alicante i Murcja. Występują tu zarówno szerokie i piaszczyste plaże, jak i urwiste brzegi klifowe. Najbardziej znane kąpieliska na Costa Blanca to: Altea, Villajoyosa, San Juan de Alicante, Torreveja, Cartagena, Aguilas. W Benidorm znajdują się 2 plaże: wschodnia – Levante oraz zachodnia – Poniente. Levante zajmuje miejsce w pierwszej dziesiątce najlepszych plaż na całym świecie. Kiedyś była to skromna, rybacka osada, obecnie jest najpopularniejszym kurortem letnim. W krajobrazie Benidormu królują hotele, niczym wieżowce Manhattanu.

Wśród licznych atrakcji można polecić – **Penyal d’Ifach** – wapienna skała wystająca na 332 m n.p.m. jest symbolem Białego Wybrzeża. Z jej szczytu roztacza się wspaniały widok na Costa Blanca, a w bezchmurny dzień można dostrzec nawet wzgórze Ibizy.

Penyal d’Ifach jest rezerwatem przyrody. Rosną tutaj palmy, jałowce, rzadko spotykane rośliny. Głównym miastem i portem jest Alicante, koło którego leży **Elche** – miasto zawdzięczające swoją sławę największym w Europie lasom palmowym, zasadzonym jeszcze za czasów Fenicjan. Ok. 300 r. p.n.e., w 1897 roku wykopano tu popiersie (La Dama de Elche) z IV wieku p.n.e., które jest doskonałym przykładem sztuki Iberów.

Costa Cálida czyli Gorące Wybrzeże. To tutaj znajdują się jedne z najbardziej popularnych kurortów letniskowych w Hiszpanii. Zlokalizowane są one głównie wokół laguny Mar Menor (Mniejsze Morze). Laguna ma kształt trójkąta, a woda znajdująca się w niej może być nawet o 5° C cieplejsza niż w Morzu Śródziemnym. Od dawna laguna ta przyciągała licznych kuracjuszy, gdyż wysokie stężenie soli ma właściwości lecznicze. Obszar laguny Mar Menor uważa się za najlepiej zagospodarowany odcinek całego wybrzeża śródziemnomorskiego. La Manga to mierzeja oddzielająca Mar Menor od morza. Stąd można wybrać się stateczkiem na wycieczkę po Isla Perdiguera – jedną z pięciu wysepek położonych na Mar Menor.

Stolicą regionu jest **Walencja** – trzecie pod względem wielkości miasto Hiszpanii.

Do najważniejszych zabytków Walencji należą: Palau de la Generalitat (pałac korteżów Walencji, siedziba rządu regionu) i Basílica Virgen de los Desamparados pełna kwiatów i świec. W czasie święta Las Fallas kobiety składają Madonnie kwiaty, które na placu tworzą piękny kobierzec. Największym skarbem Walencji jest agatowy puchar, uchodzący za Święty Graall, czyli kielich, do którego spłynęła krew z przebitego boku Chrystusa. W Mercado Central znajduje się ok. 1 000 stoisk z rybami, owocami morza, warzywami, przyprawami i ziołami. Ten tzw. rynek jest jedną z najciekawszych i największych hal targowych w Europie. Poza centrum, warte zwiedzenia są Jardines del Río Turia oraz Museo de Bella Artes. Po obydwu stronach Walencji rozpościera się Costa de Valencia, nizinne wybrzeże z piaszczystymi plażami i pobliskimi gajami pomarańczowymi. Inne ciekawe miejsce w tym regionie to **Alto Turia**, wzgórze nad górnym biegiem rzeki Turia. Głównym miastem tego regionu jest Chelva wraz z górującym nad miastem szczytem Pico del Remedia (1054 m n.p.m.). Ze szczytu roztacza się wspaniały widok na całą Alto Turię. W dolinie podziwiać możemy wykuty w skale Pena Cortada, rzymski akwedukt oraz **L’Albufera** – słodkowodne jezioro, a zarazem jedno z ptasich siedlisk (ponad 250 gatunków ptaków). Maksymalna głębokość tego jeziora wynosi zaledwie 2,5 m, jezioro stopniowo kurczy się z powodu naturalnego zamulenia (w czasach średniowiecza było ono 10 razy większe).

Oprócz Walencji ciekawe są też inne zabytkowe miasta prowincji.

Kartagena – miasto założone w 223 roku p.n.e. przez Kartagińczyków. Można tu zobaczyć wykopaliska rzymskiej ulicy i murów bizantyjskich, liczne barokowe kościoły i secesyjne budowle autorstwa Victora Beltriego, ucznia Gaudiego. **Lorca** – trzecie pod względem wielkości miasto Murcji. Uchodzi za jedno z najbardziej spalonych słońcem terenów w Europie. W Lorcie znajdują się rzymskie słupy milowe, oceniane na 10 rok p.n.e. **Murcja** – stolica regionu, a zarazem miasteczko uniwersyteckie. Zachwyca katedra ze swoją fasadą, uznawaną za najpiękniejszą barokową w całej Hiszpanii. Warto zobaczyć również Casino, którego patio jest wzorowane na Alhambrze.

Andaluzja

Andaluzyjski odcinek wybrzeża to **Costa del Sol** (Wybrzeże Słońca) – uważany jest za najpiękniejszy region turystyczny Hiszpanii. Mamy tutaj wyjątkową insolację (320 dni słonecznych w ciągu roku). Z uwagi na bardzo czyste wody morza Costa de Sol uchodzi za znakomity teren dla rybołówstwa sportowego (podwodnego). Do ośrodków wypoczynkowych o międzynarodowej sławie należą: Almeria (Zwierciadło Morza), Motril, Almunecar, **Malaga** (stolica Costa de Sol) z katedrą i twierdzą arabską Alcazaba – ośrodek rozrządowy ruchu turystycznego w tym rejonie, Marbella (kąpielisko milionerów), Estepona, Torremolinos, Algeciras i Tarifa (promy samochodowe i kolejowe do Maroka).

Drugi odcinek wybrzeża w Andaluzji nosi nazwę **Costa de la Luz** (Wybrzeże Światła) i biegnie na zachód od przylądka Maroqui aż do granicy z Portugalią. Jest to najmniej znany jeszcze i najsłabiej zagospodarowany odcinek wybrzeży Hiszpanii. Funkcje kąpieliskowe rozwinęły się już na Wyspach Kadyks i Huelva. Park Narodowy Donana u ujścia Gwadelkiwiru znany jest jako siedlisko ptaków i ostoja rysiów (wpisany na listę UNESCO).

Wschodnia część wybrzeża Andaluzji to **Costa Tropical**, położona u stóp gór Sierra Nevada, znanych ze stacji narciarskich. Utworzono tu również park narodowy. Najważniejszym ośrodkiem turystycznym jest Almunecar. **Costa de Almeria** to miejsce nowych ośrodków wypoczynkowych i zabytków arabskich, z portem i twierdzą w mieście Almeria.

W Andaluzji znajdują się najwspanialsze zabytki architektury orientalnej. Wśród licznych zabytków **Granady** na szczególne wyróżnienie zasługuje zespół forteczno-pałacowy Alhambry z X wieku, w sezonie oblegany przez setki tysięcy turystów z całego świata.

O pięknie tego miasta świadczy m.in. inskrypcja wykuta na wrotach słynnej wieży Torre de la Vieja: „Daj mu jałmużnę, niewiasto, albowiem nie ma większego nieszczęścia, niż być niewidomym w Granadzie”.

Do najwspanialszych miast Hiszpanii zalicza się także **Sevilla**. Znajduje się tutaj m.in. czwarta co do wielkości świątynia chrześcijańska na świecie. Ponadto miasto słynie z zabaw, które osiągają szczyt w okresie Ferii Kwietniowej (Feria de Abril). **Cordoba** była niegdyś największym miastem Europy (liczyła około 1 miliona mieszkańców). Najważniejszym zabytkiem miasta jest meczet Omajjadów – La Mezquita, budowany od 785 roku do końca X wieku. Na uwagę zasługuje też Miejskie Muzeum Tauromachii i Sztuki Kordobańskiej (muzeum Municipal Taurino y del Arte Cordobes). Z rejonu Cordoby pochodzą najsłynniejsi torreadorzy Hiszpanii.

Baleary

Archipelag Balearów składa się z pięciu wysp – Majorka, Minorka, Ibiza, Formentera i Cabrera. Jest to największy w Europie i jeden z największych na świecie ośrodków tury-

stycznych. Leżące w odległości 250 km od Hiszpanii i około 520 km od Marsylii Baleary uchodzą za miejsce najtańszych wakacji w Europie. Największą wyspą archipelagu jest Mallorca, której wybrzeża przekształcono w nieprzerwany łańcuch plaż otoczonych hotelami i prywatnymi rezydencjami. Wśród licznych kąpielisk sławę międzynarodową posiadają: Palma, Puerto Soller, Pollensa, Puerto de Alcudia, Santany.

Na Menorce najbardziej znane kąpieliska to: Mahon i Ciudadela. Wśród kurortów nadmorskich Ibizy sławę międzynarodową posiadają Ibiza, San Antonio Abad i Santa Eulalia.

Wyspy Kanaryjskie

Archipelag Kanaryjskich składa się z siedmiu dużych wysp (Teneryfa, Fuerteventura, Gran Canaria, Lanzarote, La Palma, Gomera i Hierro) i wielu drobnych, niezamieszkałych wysepek. Archipelag jest efektem działalności wulkanicznej, wnętrza wysp zajmują wyniosłe szczyty wulkanów (Pico de Teide na Teneryfie jest najwyższym wzniesieniem Hiszpanii). Pokrywają je rozległe powierzchnie lawowe (Lanzarote i Fuerteventura). Wyspy oddalone o 100 km od wybrzeży Afryki i o ponad 1200 km od wybrzeży Hiszpanii leżą w strefie klimatu międzyzwrotnikowego. Wysokie temperatury lata łagodzi Prąd Kanaryjski (średnia temperatura sierpnia 22,4° C).

Wyspy Kanaryjskie są trzecim co do znaczenia regionem turystycznym Hiszpanii, zawdzięczają to łagodnemu klimatowi i ciekawym pejzażom. Największe natężenie ruchu turystycznego ma miejsce na Teneryfie w rejonie Puerto de la Cruz i na Gran Canarii w Las Palmas. Najciekawsze walory dla turystów o nastawieniu krajoznawczym mają Teneryfa i Gran Canaria. Na wyspach utworzono 4 parki narodowe (Teide na Teneryfie, Caldera de Taburiente na La Palma, Timanfaya na Lanzarote, Garajonay na wyspie Gomera). Z wyspami, które odwiedza ok. 4 mln turystów, głównie w okresie zimowym, utrzymywane są stałe połączenia promowe i lotnicze.

Ruch turystyczny

Dynamiczny rozwój turystyki zagranicznej rozpoczął się na początku lat sześćdziesiątych XX wieku. W latach dziewięćdziesiątych Hiszpania dostała się na listę najczęściej odwiedzanych krajów świata. W 2007 r. odwiedziło Hiszpanię 59,2 mln turystów (drugie miejsce na świecie).

Najliczniej odwiedzają Hiszpanię Francuzi, następnie Portugalczycy, wśród których dominują jednak uczestnicy przygranicznej turystyki handlowej i weekendowej. Poza tym największa liczba gości pochodzi z Niemiec i Wielkiej Brytanii. W ostatnich latach pojawia się tu wielu turystów z krajów Europy Środkowej oraz Rosji. Ponad 1/3 ogółu turystów zagranicznych stanowią uczestnicy wycieczek. Najwięcej turystów przyjeżdża do Hiszpanii w lipcu i sierpniu. W 2007 r. obsługa zagranicznej turystyki przyniosła Hiszpanii dochód w wysokości ponad 57,8 mld USD. Wydatki związane z wyjazdami Hiszpanów za granicę zamknęły się natomiast kwotą około 16 mld USD.

Najczęściej odwiedzanym regionem Hiszpanii jest Katalonia (23% odwiedzających). Jest to efekt zarówno położenia nad Morzem Śródziemnym, bliskości Francji, z której pochodzi większość odwiedzających Hiszpanię, jak i faktu, że Katalonia jest najbardziej rozwiniętą prowincją kraju. Na wyspy Kanaryjskie kieruje się 20% turystów, a Baleary wybiera 18% odwiedzających Hiszpanię. Kolejne miejsca zajmują słoneczna Andaluzja (14%) i Madryt (6%).

Hiszpania – Costa Daurada, plaża w Salou (fot. Z. Kruczek)

Lizbona – pomnik Henryka Żeglarza (fot. Z. Kruczek)

ANDORA (Księstwo Andory, Principat d'Andorra)

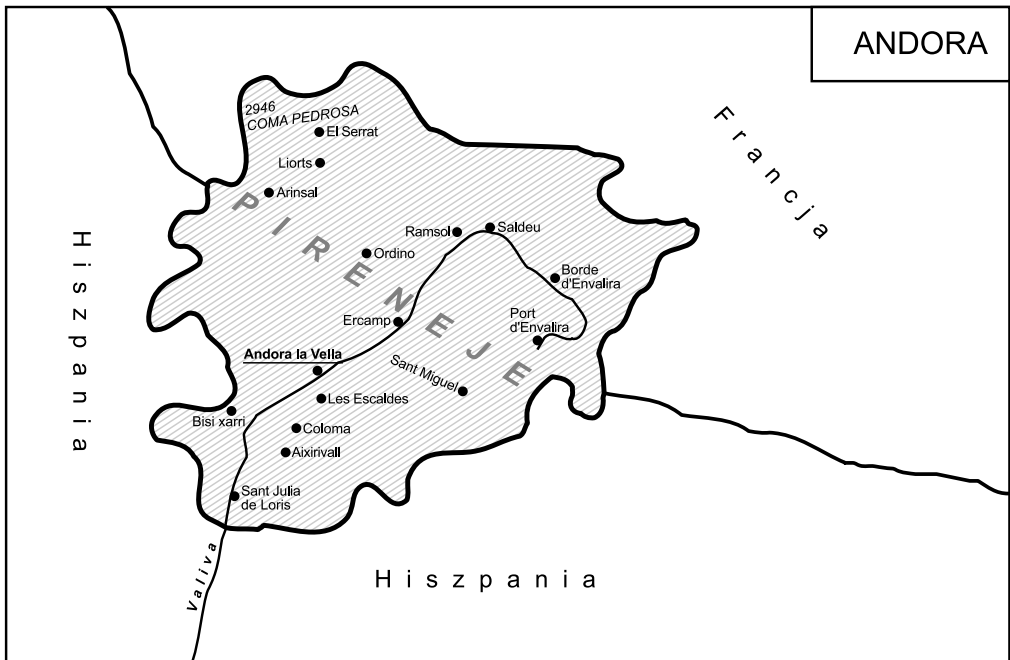
Powierzchnia: 468 km²	Ludność: 78 000	Gęstość zaludnienia: 168 os./km²
Stolica: Andora la Vella	Znak rejestracyjny: AND	Skrót waluty: EUR
PKB: 20 252 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Księstwo Andory zaliczane do najmniejszych krajów Europy (tzw. „państwo kieszonkowe” – 468 km² powierzchni) położone jest wśród wysokich szczytów wschodnich Pirenejów, po stronie południowej, na wysokości 800–3000 m n.p.m. Najwyższa kulminacja to Pic Alt de la Coma Pedrosa (2946 m n.p.m.). Obecnie jest to współksięstwo parlamentarne (kraj reprezentują: biskup z Urgell i prezydent Francji). Stolicą kraju jest Andora (Andora la Vella) licząca 22,9 tys. mieszkańców. Cała ludność Andory liczy 77 tys. osób, głównie Katalończyków (43%), Andorczyków (33%) i Portugalczyków (11%). Gęstość zaludnienia wynosi 164 osoby na km².

Turystyka, łącznie z emisją znaczków pocztowych, dostarcza 80–90% dochodu narodowego. Turystów ściąga tu możliwość wolnocłowych, tanich zakupów (alkohole, perfumy, elektronika). Oprócz międzynarodowego tranzytu duże znaczenie ma turystyka narciarska i wędrówki górskie.

Do bardziej znanych ośrodków turystycznych Andory należą: stolica kraju Andora la Vella (stara dzielnica Barri Antic, pałac Cesa de la Vall – siedziba parlamentu), Les Escaldes, Solden, Sant Julia de Loris, Ordino, Arinsat i Encamp.

W 2007 r. liczba osób odwiedzających Andorę osiągnęła 2,2 mln.

SUBREGION ZACHODNIEGO ŚRÓDZIEMNOMORZA

Region ten obejmuje swymi granicami kraje europejskie leżące w zachodniej i środkowej części basenu Morza Śródziemnego, tj.: Francję, Włochy, Maltę oraz niewielkie tzw. „kieszonkowe” państewka, jak Watykan, San Marino i Monako. Wspaniały śródziemnomorski klimat, piękne plaże, niezwykle interesujące walory krajobrazu kulturowego, doskonale rozwinięta baza materialna turystyki oraz długoletnie tradycje w obsłudze zagranicznego ruchu turystycznego czynią z tego regionu jeden z najbardziej popularnych obszarów turystyki międzynarodowej w skali światowej.

MONAKO (Księstwo Monako, Principauté de Monaco)

Powierzchnia: 2,01 km²	Ludność: 32 400	Gęstość zaludnienia: 16 119 os./km²
Stolica: Monaco	Znak rejestracyjny: MC	Skrót waluty: EUR
PNB: 29 360 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

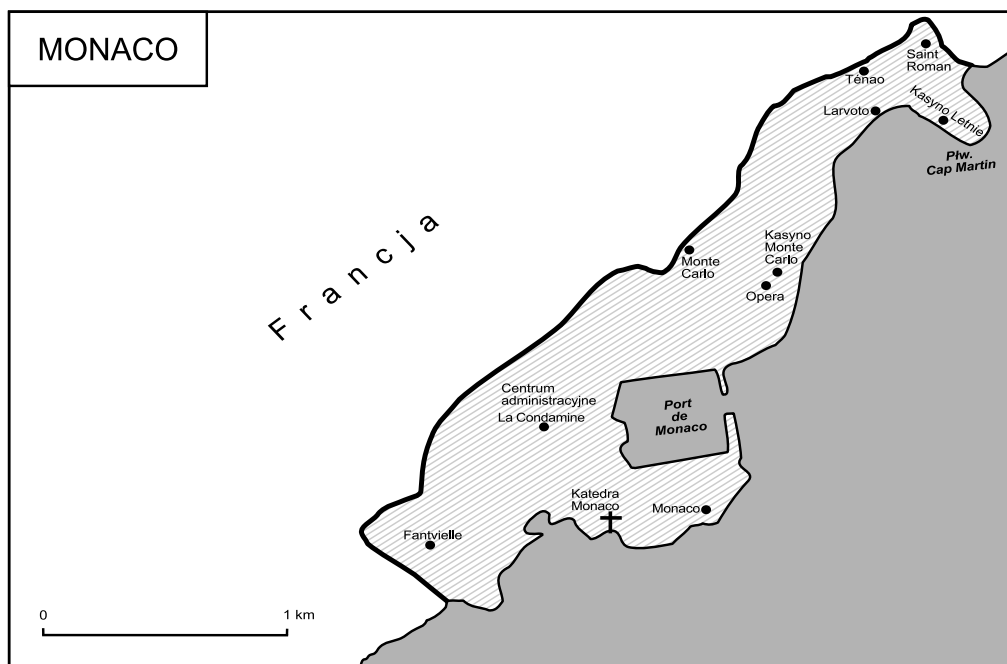
Należące do tzw. kieszonkowych państw Europy Monako (2,01 km²; 32,4 tys. ludności, gęstość zaludnienia 16 119 os./km²) leży na francuskim wybrzeżu Morza Śródziemnego, na wschód od Nicei, w pobliżu granicy włoskiej. Występuje tu klimat śródziemnomorski z suchym i gorącym latem i łagodną zimą. Alpy Nadmorskie, w obrębie których usytuowane jest Monako, chronią je przed napływem zimnych mas powietrza z północy.

Do 1792 r. – kiedy to miejscowa ludność ogłosiła księstwo republiką – Monako było rządzone przez książęta z rodziny Grimaldi. Po kongresie wiedeńskim Monako uzyskało niepodległość, lecz pozostawało pod protektoratem królów Sardynii. W 1918 r. zawarto sojusz z Francją, w zamian za autonomię księstwa Francja utrzymywała tu garnizon wojskowy i kontrolę polityki zagranicznej. W 1962 r. książę Rainer III wprowadził nową konstytucję – władzą ustawodawczą jest monarcha i Rada Narodowa. Księstwo jest monarchią konstytucyjną, powiązaną układem z Francją.

Niewielki odsetek ludności stanowią Monagaskowie – 16%, 46% to Francuzi, mieszka tutaj również około 17% Włochów i 5% Brytyjczyków. Cały obszar księstwa jest gęsto zaludniony, wydziela się tu cztery dzielnice: na północnym-wschodzie znajduje się słynne Monte Carlo z hotelami, willami, kasynami gry; w centrum – La Condamine, pełniące funkcje handlowe oraz położone na skalistym cyplu Stare Monako, naprzeciw nowoczesnego portu jachtowego. W części południowej rozpościera się dzielnica przemysłowa Fantvielle.

Głównym źródłem dochodów księstwa jest turystyka. Położenie, łagodny klimat i moda uczyniły z Monako jeden z najbardziej prestiżowych kurortów w Europie, ze znanymi kasynami gry, teatrami, międzynarodowymi rajdami samochodowymi i wyścigami Formuły I rozgrywanymi na ulicach Monako. Atrakcjami turystycznymi są muzea (oceanograficzne i znaczków pocztowych), ogrody i pałac książęcy. Monako połączone jest z Francją unią celną i monetarną. Do 1962 r. nie pobierano tu podatków, co ściągnęło do Monako międzynarodowy kapitał. Dochodów dostarczają także kasyna gry i emisja znaczków pocztowych.

Baza noclegowa liczy ponad 4,5 tys. miejsc, hotelom towarzyszą tereny sportowe, plaże i porty jachtowe. Co roku przybywa tu ponad 320 tys. gości, głównie z Europy (trzy czwarte turystów) oraz Ameryki Płn. Najwięcej przyjeżdża Włochów (24%), Francuzów

(22%), obywateli USA (13%) oraz Niemców i Anglików (po 8%). Przyjazdy rozłożone są w miarę równomiernie przez cały rok.

Monako – dzielnica La Condamine (fot. Z. Kruczek)

WŁOCHY (Republika Włosa, Repubblica Italiana)

Powierzchnia: 301 338 km²	Ludność: 58 881 711	Gęstość zaludnienia: 195 os./km²
Stolica: Rzym	Znak rejestracyjny: I	Skrót waluty: EUR
PKB: 28 866 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Włochy są krajem śródziemnomorskim położonym w obrębie trzech jednostek geograficznych – na kontynencie europejskim, półwyspie Apenińskim oraz na wyspach. Terytorium Włoch liczy 301,3 tys. km², kraj ten graniczy z Francją, Szwajcarią, Austrią i Słowenią. Długość granic wynosi 9 329 km, ale aż 7 456 km przypada na granice morskie. Włochy to „kraj czterech mórz” – Liguryjskiego, Tyrreńskiego, Jońskiego i Adriatyckiego.

Na terenie Włoch znajdują się dwa niezależne państwa: San Marino i Watykan. Włochy posiadają swoją enklawę na obszarze Szwajcarii – Campione. Pod względem administracyjnym kraj dzieli się na 20 regionów. Regiony te – Valle d’ Aosta, Trydent – Górna Adyga, Furlandia – Wenecja Julijska oraz wyspy Sardynia i Sycylia korzystają z uprawnień autonomicznych. Stolicą państwa jest Rzym liczący blisko 3 mln mieszkańców. Włochy są państwem prawie jednolitym pod względem narodowościowym. Około 96% ludności stanowią Włosi. Do mniejszości narodowościowych należą Albańczycy i Arabowie (po 1%), Furlanie (0,5%) zamieszkujący prowincję Udine, Niemcy w prowincji Trydent – Górna Adyga i Francuzi w prowincji Aosta. W strukturze religijnej dominują katolicy (80%), muzułmanie liczą 1%, reszta to bezwyznaniowcy i inne religie.

Włochy należą do krajów gęsto zaludnionych (195 osób na km²). Ogólna liczba ludności wynosi ponad 58,7 mln osób. Około 67% ludności Włoch mieszka w miastach. Włochy należą do krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo, ale nadal utrzymuje się podział na słabo rozwinięte gospodarczo Południe i silnie zindustrializowaną Północ.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Góry zajmują około 80% powierzchni kraju. Połowa obszaru Włoch leży na Półwyspie Apenińskim, w jego osi ciągnie się łańcuch Apeninów składający się z kilku wyróżniających się części. Do Apeninów Północnych należą Apenin Liguryjski i Toskański. Apeniny Środkowe zbudowane są z twardych wapieni i dolomitów i mają urozmaiconą rzeźbę. Najwyższym szczytem jest Monte Corno (2914 m n.p.m.) w masywie Gran Sasso. Apeniny Południowe, zbudowane z wapieni i fliszu, tworzą Apenin Neapolitański, Lukoński i Kalabryjski, z kulminacją w Sierra Dolsedorme (2271 m n.p.m.). Północną, naturalną granicę Włoch stanowią Alpy. Ten wysoko wyniesiony łańcuch górski rozcięty jest głębokimi, sięgającymi 300 m n.p.m. dolinami rzecznyymi (np. dolina Adygi).

Na północnym zachodzie Włoch ciągną się Alpy Nadmorskie, Kotyjskie, Graickie, grupa Mont Blanc (Monte Bianco) i Alpy Pennińskie, dalej na wschód ciągną się Alpy Lombardzkie, Bergamskie i Retyckie. W rejonie górnej Adygi znajdują się Alpy Oetztałskie, Stubaiskie i Zillertalskie. Na północnym wschodzie leżą Alpy Weneckie, Dolomity i skrawek Alp Julijskich.

Niziny zajmują zaledwie 20% powierzchni kraju. Największa z nich to leżąca u stóp Alp aluwialna Nizina Padańska. Niziny towarzyszą dolinie Arno, rozciągają się w regionie Grosseto w Toskanii (tzw. Naremna), w Kampanii Rzymskiej, w okolicach Neapolu oraz na półwyspie Apulia.

Położenie w basenie Morza Śródziemnego, urozmaicone ukształtowanie terenu, bliskość Afryki, a także oddzielenie od wpływów kontynentalnych Alpami i Górami Dynarskimi sprawiły, że głównymi cechami klimatu Włoch są gorące i suche lata oraz łagodne i deszczowe zimy.

Większość terytorium Włoch znajduje się pod wpływem klimatu podzwrotnikowego, przy czym na półwyspach i wyspach ma on cechy klimatu morskiego, na Nizinie Padańskiej przejściowego o cechach kontynentalnych. Alpy natomiast mają klimat górski strefy umiarkowanej.

Najbardziej gorące lata występują na Sycylii, ale też zdarzają się na Nizinie Padańskiej, natomiast w Alpach i Apeninach jest znacznie chłodniej. Na wybrzeżach panuje klimat typowo śródziemnomorski – o łagodnych zimach (od 6 do 10° C) i gorącym lecie (24–26° C), z częstymi okresami suszy. Średnie roczne opady wynoszą od 500–1 000 mm, najwięcej we wschodniej części Alp i w Dolomitach (około 3 000 mm).

Sieć rzeczna Włoch jest gęsta, zwłaszcza na północy kraju. Największą rzeką jest Pad (Po, 652 km), przecinająca z zachodu na wschód Nizinę Padańską. Do dopływów alpejskich Padu należą Ticino, Adda, Mincio i Brenta. Inne większe rzeki na północy Włoch to Adyga (410 km), Piava (220 km) i Tagliamento. Często alpejskie rzeki przepływają przez górskie jeziora, na wielu z nich zbudowano zapory i hydroelektrownie. Rzeki Półwyspu Apenińskiego są krótkie, o niewyrównanym przepływie w ciągu roku. Do największych rzek tej części kraju należą: Tybr, Arno, Volturno i Pescara.

Na obszarze Włoch znajduje się wiele jezior. W Alpach są to głównie jeziora tektoniczno-lodowcowe. Do największych zaliczyć należy: Lago di Garda (370 km², głębokość 346 m), Lago di Maggiore (212 km², głębokość 372 m), Lago di Como (146 km², głębokość 410 m), Lago di Iseo.

We Włoszech, z wyjątkiem Alp, dominuje roślinność typowa dla strefy śródziemnomorskiej. Tworzą ją krzewiaste zarośla makki, gaje oliwne i cytrusowe, czasem tuje, cyprysy, sosna alpejska i dąb korkowy. W górach spotkamy lasy dębowe i kasztanowe oraz bukowe. W Alpach powyżej 1500 m rosną lasy świerkowe, limby i modrzewie. Roślinność pierwotna została jednak zniszczona przez człowieka. Obecnie ochroną środowiska objęto 7% powierzchni kraju, utworzono parki narodowe. Najbardziej znane i odwiedzane przez turystów są: Gran Paradiso (ok. 56 tys. ha) w rejonie doliny Aosty, Parco Nazionale di Stelvio (największy, 96 tys. ha) w rejonie Górnej Adygi, Circeo (7,5 tys. ha), położony nad Morzem Tyrreńskim, Parco Nazionale d'Abruzzo (29 tys. ha) – w centrum Apeninów, u zbiegu regionów Abruzzo Molise i Lazio. Parkiem Narodowym jest też Wezuwiusz, Wyspy Toskańskie oraz Etna na Sycylii.

Komunikacja

Włochy mają znakomicie rozwiniętą sieć komunikacyjną i ustępują w Europie pod tym względem tylko Niemcom. Warunki naturalne bynajmniej nie ułatwiają zadania skomunikowania poszczególnych regionów kraju. Zaznaczają się przy tym różnice regionalne, najgęstsza sieć komunikacyjną posiadają północne Włochy.

Długość dróg o utwardzonej nawierzchni liczy ponad 470 tys. km, z czego 6,7 tys. km stanowią autostrady. Wśród nich pod względem funkcjonalnym i krajobrazowym wyróżniają się Autostrada del Sole z Mediolanu na Sycylię, Autostrada Serenissima z Turynu do Wenecji, Autostrada Adriatica – od Bolonii wzdłuż Adriatyku aż do Bari, autostrada łącząca Livorno – Genuę – Savone z przedłużeniem do Marsylii oraz autostrady doprowadzające ruch turystyczny w rejon jezior alpejskich.

Długość linii kolejowych sięga liczby 20 tys. km. Włochy posiadają szybkie, ekspresowe połączenia ze wszystkimi niemal krajami Europy, jak i nowoczesne połączenia wewnętrzne.

Położenie na wyspach i półwyspie sprzyja rozwojowi transportu wodnego. Najważniejsze porty to: Genua, Augusta, Neapol, Wenecja i La Spezia. Transport rzeczny i jeziorny służy przede wszystkim ruchowi turystycznemu. Rozwinięta została morska żegluga promowa, co ma szczególne znaczenie w połączeniach z Sycylią, Sardynią i Korsyką, ale także portami Chorwacji, Czarnogóry, Albanii i Grecji.

Rosnie znaczenie transportu lotniczego. Linie lotnicze Alitalia łączą Włochy z wszystkimi kontynentami. Włochy posiadają obecnie kilkadziesiąt portów lotniczych, z których najważniejszym jest Fiumicino w okolicach Rzymu, Malpensa w Mediolanie, lotniska w Wenecji, Trieście, Neapolu i Palermo.

Baza noclegowa

Włochy dysponują największą bazą hotelową w skali europejskiej, co daje im w tym względzie drugie miejsce na świecie (po USA). Baza ta, licząca około 19 tys. obiektów, dysponuje liczbą 1,8 mln miejsc noclegowych, z czego prawie 270 tys. miejsc skupiają pensjonaty i około 150 tys. miejsc inne obiekty typu hotelowego. W bazie komplementarnej dominują kempingi w liczbie 1 200 obiektów, dysponujących blisko 1 mln miejsc noclegowych. Szacuje się, że Włochy dysponują blisko 5 mln miejsc noclegowych.

Regiony turystyczne

Najczęściej wyróżniane regiony turystyczne we Włoszech odpowiadają głównym regionom turystycznym – Alpom, Nizinie Padańskiej, Półwyspowi Apenińskiemu oraz wyspom Sycylia i Sardynia. W tak wyróżnione jednostki geograficzne wkomponowane są krainy historyczno-kulturowe, jest ich na terenie Włoch 20.

Alpy

Na terenie Włoch Alpy ciągną się od Alp Nadmorskich na zachodzie, po Alpy Julijskie na wschodzie. W Alpach położone są regiony takie jak Dolina Aosty, Trentino (Górna Adyga), Piemont, Lombardia, Wenecja Euganejska, Wenecja Julijska – Friuli oraz częściowo Liguria. Miejscem koncentracji turystyki narciarskiej i wysokogórskiej jest dolina Aosty. Wśród stacji sportów zimowych wyróżniają się Courmayer położony u stóp Monte Bianco, Saint-Vincent w rejonie Cervino, a w dolinie Adygi Merano. W **Trydencie** (stolica regionu Trentino) znajdziemy wiele zabytków (katedra z pałacem Pretorio, zamek Castello Buon Consilio) i muzeum regionalne. Funkcje wypoczynkowe regionu koncentrują się przede wszystkim w rejonie wielkich jezior alpejskich. Znajduje się tutaj wiele doskonale zagospodarowanych ośrodków turystyczno-wypoczynkowych i uzdrowiskowych. Rozwojowi tych funkcji sprzyja piękny krajobraz i wyjątkowo przyjemny klimat. Największa ilość ośrodków wypoczynkowych znajduje się nad jeziorem Como (m.in. Como, Cernobbio, Bellagio, Bellano, Menaggio) i nad jeziorem Maggiore (ośrodki Intra, Pallanza, Stresa, Arosa). Nad jeziorem Lugano leżą m.in. uzdrowiska Campiene d'Italia i Porlezza, a w rejonie jeziora Iseo – Lovere, Pisone, Marone, Iseo. Liczne ośrodki wypoczynkowe i uzdrowiska znajdują się nad największym włoskim jeziorem Garda, a wśród nich – Malcesine, Riva, Bardolino.

Wśród alpejskich regionów wyróżniają się osobliwym krajobrazem **Dolomity**. Znaone są zarówno jako doskonałe tereny dla wysokogórskich wędrówek, jak i cele turystyki narciarskiej.

W dolinach alpejskich powstały i rozwinęły się renomowane stacje sportów zimowych i bazy turystyczne. Do najbardziej znanych ośrodków należy Cortina d'Ampezzo, wyróżnia się też Bressanone, Merano i San Martino di Castrozza. Najwyższą kulminacją Dolomitów jest szczyt Marmolada (3343 m n.p.m.).

Północno-zachodnia część Włoch to **Liguria i Piemont**. Stanowią one jeden z najważniejszych obszarów turystycznych kraju. Dzięki sprzyjającym warunkom klimatycznym, obfitości wód mineralnych i górskim krajobrazom rozwinęły się tutaj przede wszystkim funkcje wypoczynkowe i uzdrowiskowe. Najlepsze warunki rozwoju kąpielisk, stacji klimatycznych i ośrodków wypoczynkowych posiada tzw. **Riwiera Liguryjska**. W lecie średnie temperatury powietrza sięgają tu 25° C, zimy natomiast są bardzo łagodne (Genua 10° C). Riwiera Liguryjska ciągnie się do granicy z Francją na zachodzie, aż po Pisę na południu. Wzdłuż linii brzegowej ciągną się nieprzerwanym pasmem dziesiątki zagospodarowanych kąpielisk i kurortów o międzynarodowej renomie. Obszar Riwiery Liguryjskiej jest połączony autostradą z Riwierą Francuską.

Riwierę Liguryjską można podzielić na trzy odcinki. Rozpoczynająca się od granicy z Francją aż po Genuę to Riviera di Ponente. Do najbardziej znanych kąpielisk tej części wybrzeża należą: Ventimiglia, Bordigera, San Remo, Imperia, Alassio, Loano, Finale Ligure, Savona. Od Genui do Spezzi ciągnie się Riviera di Levante, z takimi znanymi ośrodkami, jak: Nervi, Rapallo, Santa Margherita Ligure, Levanto i Portofino.

Odcinek wybrzeża od Spezzi do Pisy nosi nazwę Riviera della Versilia; najważniejszymi kąpieliskami są tu: Massa, Marina di Massa, Forte di Marmi i Viaréggio. Głównym ośrodkiem całej Riwiery Liguryjskiej jest **Genua** (Genova) – miasto wielu cennych zabytków architektury, zbiorów dzieł sztuki, a jednocześnie duży ośrodek przemysłowy, kulturalny i główny port obsługujący Piemont i Lombardię.

Wchodząca w granice omawianego rejonu turystycznego prowincja Piemont, dzięki zdrowemu klimatowi i licznym źródłom wód mineralnych jest terenem intensywnej turystyki realizowanej zarówno w sezonie letnim, jak i zimowym. Funkcje głównego ośrodka turystyki krajoznawczej pełni **Turyn** położony u ujścia rzeki Dori Riparta do Padu, niegdyś stolica księstwa longobardzkiego oraz Piemontu. Zachowały się tu monumentalne pałace, katedra, liczne kościoły i muzea (np. Muzeum Egipskie, dorównujące muzeum w Kairze). W Parku Mijeskim (Parco del Valentino) corocznie organizowane są salony automobilowe. Turyn był miejscem zimowej olimpiady w 2005 r.

Nizina Padańska

U podnóża Alp ciągnie się zapadliskowa, wyścielona aluwiami nizina, nachylona w kierunku wschodnim. Płynąca w jej osi rzeka Pad (Po) wpada do Adriatyku, tworząc wraz z Adygą i Reno rozległą deltę. Ośrodkami przyciągającymi turystów na Nizinie Padańskiej są historyczne, pełne zabytków i miasta o ugruntowanej sławie.

Północną część Niziny Padańskiej zajmuje historyczna kraina **Lombardia**, obejmująca również środkową część Alp. Głównym miastem regionu jest **Mediolan** (Milano), ważny ośrodek przemysłowy Włoch, siedziba wielu koncernów (Monte Catini, Pirelli) i banków, ośrodek nauki, główny węzeł kolejowy i drogowy kraju. Mediolan znany jest również z licznych zabytków architektury. Wśród nich wyróżnia się katedra będąca jedną z największych budowli sakralnych na świecie oraz teatr operowy La Scala. W kościele Santa Maria delle Grazie znajduje się malowidło Leonarda da Vinci „Ostatnia wieczerza”. W pałacu Sforzów znajdziemy bogate kolekcje renesansowe, podobnie jak i w Pinacoteca

di Brera. Często odwiedzane są też Muzeum Nauki i Techniki oraz Biblioteka Ambrosiana. Wielkim zainteresowaniem turystów – krajoznawców cieszą się także inne miasta Lombardii – Pawia (powstała w VI w. p.n.e.), Brescia, Mantua i Bergamo.

Turystyczną stolicą regionu **Veneto** jest **Wenecja** – uważana za jedno z najpiękniejszych miast świata. Wenecja położona jest na wielu drobnych wysepkach, oddzielonych od siebie kanałami. Na stałym lądzie znajdują się tylko dzielnice Marghera i Mestre. Centrum starej, zabytkowej Wenecji stanowi słynny Plac św. Marka, zwany „najpiękniejszym salonem świata” wraz z Pałacem Dożów i Katedrą św. Marka. Najważniejszą arterią komunikacyjną Wenecji jest Wielki Kanał (Canale Grande), a ponieważ ruch pojazdów w obrębie starego miasta jest zabroniony, w powszechnym użyciu są tramwaje wodne i gondole. Nad kanałami dla wygody pieszych przerzucono ponad 400 mostów. Wiele tutaj pałaców, kościołów, muzeów i galerii. Wenecja znana jest z tradycji karnawałowych (bale maskowe). Funkcje kąpieliskowe i rekreacyjne pełnią trzy dzielnice miasta – Lido, Malamoco i Palestrina.

Obok Wenecji ważnymi ośrodkami turystyki krajoznawczej w omawianym regionie są: Padwa, Weronia i Triest. Na północy regionu, za czasów rzymskich, znaczną rolę odgrywała **Akwilea** (początek szlaku bursztynowego). Leżące obok stare Grado jest modnym uzdrowiskiem i kąpieliskiem. **Padwa** słynie z uniwersytetu, na którym studiowali m.in. Mikołaj Rej, Jan Kochanowski, Jan Zamoyski oraz bazyliki św. Antoniego z jego grobem.

W **Weronie** napotkamy zarówno zabytki z czasów rzymskich, jak i średniowieczne, ale największą popularnością cieszy się grobowiec Julii – bohaterki sztuki Szekspira „Romeo i Julia”.

Oprócz turystyki krajoznawczej region ten znany jest z uzdrowisk występujących na Wzgórzach Euganejskich (Abano Terme, Montegrotto Terme) oraz kąpielisk nad Adriatykiem (Cesenatico, Cervia, Milano Marittima).

Półwysep Apeniński

Od Ligurii aż do Kalabrii na południu ciągną się Apeniny, zajmując większość terenu Półwyspu Apenińskiego. Najwyższe kulminacje osiągają w masywie Gran Sasso d’Italia.

Najwyższe partie gór mają rzeźbę polodowcową, powszechne są zjawiska krasowe.

Na wschodzie i zachodzie góry przechodzą w piaszczyste wybrzeża, a na południu w skaliste.

W obrębie Półwyspu Apenińskiego znajduje się wiele regionów historycznych m.in. Lazio, Toskania, Umbria, Abruzzo, Kampania, Kalabria, Basilicata.

Szczególą rolę jako centrum ruchu turystycznego Włoch i świata odgrywa stolica państwa – **Rzym**, zarazem główne miasto prowincji **Lacjum**. Zalicza się do miast europejskich, w których niemal wszystkie epoki historyczne pozostawiły wyraźne ślady w postaci wspaniałych budowli, placów, parków i ogrodów, nagromadzonych dzieł sztuki itp. Rzym, założony na siedmiu wzgórzach nad Tybrem (Palatyn, Kapitol, Eskiwilin, Celius, Kwirynał, Awentyn), wykroczył swymi nowoczesnymi dzielnicami daleko poza obręb starożytnego miasta. Wśród licznych zabytków antycznych najbardziej znane są świątynie Westy i Apollina, Panteon, ruiny term Karakalli, Dioklecjana i Agrypy, Koloseum, łuki triumfalne Tytusa i Konstantyna, kolumny Trajana i Marka Aureliusza, ruiny akweduktów, pałace cesarskie itd. Poza granicami starożytnego Rzymu atrakcją są katakumby z okresu wczesnego chrześcijaństwa położone przy Via Apias Antica.

Zachowały się również zabytki architektury wczesnego średniowiecza i z okresu odrodzenia. Wśród budowli sakralnych szczególną wartość mają bazyliki: św. Jana na Lateranie, Santa Maria Maggiore oraz św. Pawła za Murami.

Licznie reprezentowane są zabytki architektury świeckiej, do których należą rzymskie pałace i ogrody. Często odwiedzane przez turystów miejsca to fontanna Di Trevi, Schody Hiszpańskie oraz pomnik Króla Wiktora Emanuela II. Znakomite dzieła kultury i sztuki gromadzą Galleria Borghese (obrazy i rzeźby Berniniego, Botticellego, Correggia, Rafaela i Tycjana), Galeria Narodowa Sztuki Współczesnej, Galleria Colona, a także Muzeum Kapitolińskie, Muzeum Term Dioklecjana i inne.

Rzym znany jest również z nowoczesnych gmachów użyteczności publicznej, stadionów sportowych, nowych układów komunikacyjnych. Jest międzynarodowym węzłem transportu lotniczego, drogowego i kolejowego; siedzibą wielu organizacji międzynarodowych, miastem kongresów i ośrodkiem kulturalnym o światowym znaczeniu.

Nie brakuje atrakcji turystycznych również w najbliższych okolicach Rzymu. Na uwagę zasługują Ostia Antica – port starożytnego Rzymu, miejsce, do którego w X w. p.n.e. dotarli Etruskowie, Tarqu-Ine i Frascati oraz odległy o 35 km od Rzymu **Tivoli** (zabytkowa Villa Hadriana wpisana na listę UNESCO).

Popularnym miejscem wypoczynku Rzymian, a także turystów zagranicznych, są wybrzeża Morza Tyrreńskiego (kąpieliska nadmorskie – Fiumicino i Lido di Roma). Dla turystów atrakcyjny jest masyw górski Abruzzów oraz jezioro Albano (letnia rezydencja papieża w Castel Gandolfo). Celem dla turystów z Polski jest klasztor benedyktynów **Monte Cassino** z cmentarzem 900 polskich żołnierzy.

Na północ od Lazio znajduje się **Toskania**. Światowej sławy centrum turystycznym jest stolica Toskanii – **Florencja**, miasto muzeum położone nad rzeką Arno u stóp Apeninów. Była ona dawniej najwspanialszym miastem Włoch, kolebką włoskiego renesansu. Zachowało się tutaj wiele zabytkowych obiektów z epoki odrodzenia. Należy do nich most na rzece Arno (Ponte Vecchio z X w.), ratusz – Palazzo Vecchio (XIII/XIV w.), Katedra Santa Maria del Fiore z wspaniałą kopułą renesansową projektu Brunelleschi’ego, baptysterium San Giovanni. Spośród licznych muzeów Florencji na szczególną uwagę zasługują: Galleria Uffizi (największa we Włoszech), Palatina, Palazzo Pitti i muzeum archeologiczne z zabytkami etruskimi i egipskimi.

Ośrodkami turystyki krajoznawczej w Toskanii są obok Florencji takie miasta, jak: Pistoia, Prato, Lukka, **Siena** (zachowany cały układ średniowiecznego miasta). Na północny zachód od Florencji znajduje się najstarszy kurort balneologiczny Włoch, znany już z czasów rzymskich – Montecatini Terme. Na zachód od Toskanii leży malownicza **Umbria**, w apenińskie krajobrazy wkomponowane są tu wspaniałe zabytki architektury – m.in. bazylika św. Franciszka w Asyżu ze słynnymi freskami Giotta; Perugia z etruskimi murami oraz Orvieto z gotycką katedrą.

Na wybrzeżu adriatyckim w prowincji **Emilia-Romania** rozwinęła się tzw. **Riwiera Adriatycka**, ciągnąca się od Rawenny do Cattolica. Położona nad Adriatykiem **Rawenna** znana jest z kultowych budowli starochrześcijańskich i bizantyjskich, zdobionych mozaikami, grobowca Dantego oraz galerii malarstwa. Najbardziej znanymi kąpieliskami tej części wybrzeża są: Rawenna, Cervia, Cesenatico, Rimini i Cattolica oraz Ancona. Koło Rimini znajduje się Mała Italia (Włochy w miniaturze).

W pobliżu Rimini przepływa historyczna rzeka – Rubikon. W niewielkiej odległości od wybrzeży tyrreńskich leży wyspa Elba z pięknymi piaszczystymi plażami, związana z pobytem Napoleona. Na Nizinie Padańskiej leży **Bolonia**, jedno z najstarszych miast włoskich, stolica regionu Emilia – Romania, obfitująca w zabytki architektury i sztuki, zwłaszcza z epoki odrodzenia. Tu w 1119 r. założono najstarszy w Europie uniwersytet.

Turystycznym centrum południowej części Apeninów jest **Neapol** – miasto położone nad Zatoką Neapolitańską u podnóża Wezuwiusza. Jest to jednocześnie ważne centrum przemysłowe i kulturalne południowych Włoch. Zarówno położenie, jak i bogactwo zabytków kultury ściąga tu corocznie miliony turystów. Najśłynniejsze są zabytki epoki odrodzenia – Łuk Triumfalny Alfonsa Aragońskiego, słynne wrota Porta Kapuana, Muzeum Królewskie i kościół San Francesco di Paolo. Często odwiedzane są katakumby rzymskie. Uzasadnioną sławę mają romantyczne wyspy – **Capri** ze słynną Lazurową Grotą oraz Ischias. W pobliżu Neapolu uwagę turystów przyciągają dwa historyczne miasta **Herculanium** i **Pompea**, zasypane w 79 r. n.e. przez popioły podczas wybuchu Wezuwiusza, dzisiaj odsłonięte dzięki pracom archeologów i udostępnione do zwiedzania.

Niedaleko od Neapolu zachowały się w **Paestum** imponujące ruiny greckich świątyń.

W rejonie południowych Włoch znajduje się wiele zabytkowych miast, stanowiących cel turystyki krajoznawczej krajowej i zagranicznej. Należą do nich m.in.: Bari, Brindisi, Reggio di Calabria i wiele innych. Na uwagę zasługuje stolica regionu **Apulia - Bari**. W tutejszej bazylice św. Mikołaja znajdują się relikwie św. biskupa oraz grobowiec królowej Bony.

Funkcje wypoczynkowe i kąpieliskowe towarzyszą wybrzeżom Morza Tyrreńskiego i Adriatyku. Znacznie lepiej wyposażone i bogatsze są miejscowości kąpieliskowe leżące na wybrzeżu tyrręńskim południowej części Włoch. Na Ischii do najbardziej znanych kąpielisk należą: Casamicciola, Porto d'Ischia, Forio, Sant Angelo i Marioni, na wyspie Capri – Capri i Anacapri, nad Zatoką Neapolitańską – Sorrento i Pinetamare, nad zatoką Salerno – Positano, Amalfi, Salerno, Paestum – dalej na południu Paola, Bagnara Calabra.

W Zatoce św. Eufemii znajdziemy wiele spokojnych kąpielisk (np. Piezzo).

Na wybrzeżu adriatyckim kąpieliska i miejscowości wypoczynkowe koncentrują się na odcinku między Bari i Brindisi. Do najważniejszych ośrodków turystyki górskiej, położonych na śródlądziu rejonu południowego należą: Gambarie d'Aspromonte i San Giovanni in Fiore.

Sycylia

Największa wyspa na Morzu Śródziemnym, położona na południowy zachód od Półwyspu Apenińskiego, od którego jest oddzielona wąską Cieśniną Mesyńską. Powierzchnia 25,4 tys. km². Wraz z pobliskimi wyspami (Liparyjskie, Egady, Pelagijskie, Pantelleria, Lampedusa) stanowi region autonomiczny Włoch o łącznej powierzchni 25,7 tys. km² i 5 mln mieszkańców (1992). Powierzchnia wyżynna i górska, na północy rozciągają się góry: Monti Peloritani (1374 m n.p.m.), Monti Nebrodi (1847 m n.p.m.), Le Madonie (Carbonara, 1979 m n.p.m.). We wschodniej części wyspy znajduje się najwyższy szczyt - czynny wulkan Etna (3340 m n.p.m.), a na południe od niego rozciąga się Nizina Katańska. Sycylia ma klimat śródziemnomorski, a letnie upały chłodzi wpływ morza. Na Sycylii letnie rezydencje i ośrodki wypoczynkowe koncentrują się głównie w Messynie, Palermo, Catanii i Taorminie. Funkcje ośrodków krajoznawczych pełnią także miasta Sycylii (Taormina, Agrigento, Palermo i Syrakuzy). Popularne są wycieczki na czynny wulkan, najwyższy w Europie – Etnę (obecnie możliwe tylko do określonej wysokości). Wspaniałymi mozaikami zachwyca normańska katedra z XII/XIII w. w Monreale, a w Agrigento ruiny świątyń greckich z XI w. p.n.e. (lista UNESCO).

Centrum krajoznawczym wyspy jest Palermo (pałac i katedra normańska z mozaikami, katakumby u dominikanów).

Sardynia

W latach sześćdziesiątych nastąpiła aktywizacja turystyczna Sardynii. Dotyczy to przede wszystkim rejonu wybrzeża północnego i wschodniego, zwanego Szmaragdowym Wybrzeżem (Costa Smeralda). Funkcjonują tu kąpieliska na tzw. Baja Sardynia – Porto Torres, Castel Sardo, St. Teresa. Tu leży znana miejscowość kąpieliskowa Alghero. Na wybrzeżu wschodnim Sardynii do znanych kurortów nadmorskich należą ośrodki na Costa Smeralda (Porto Cervo, Olbia, Sant Teodoro).

Na południu Sardynii znajdują się natomiast ośrodki o dość długich tradycjach turystycznych – Carbonia, Santa Margherita di Pula, Pula, Cagliari (stolica regionu o fenickim rodowodzie) i Villasimus. Bogactwem wyspy jest jej przyroda, utworzono tu 4 parki narodowe (górski Genargentu, nad zatoką Orosei, w Archipelagu Maddalena i na wyspie Asinara).

Ruch turystyczny

W 2007 r. Włochy odwiedziło ponad 43,6 mln osób. W latach 2004–2005 miał miejsce spadek wielkości przyjazdowego ruchu turystycznego. Sytuację tę należy wiązać z ogólnymi trendami poszukiwania nowych celów podróży w turystyce europejskiej. W 2007 r. liczba turystów wzrosła, ale Włochy pod tym względem ustępują w Europie Francji i Hiszpani. Wśród gości przeważali turyści z krajów europejskich (ponad 90% ogółu przyjazdów). Najliczniejszą grupę stanowią turyści z krajów ościennych – Niemcy, Szwajcarzy, Francuzi i Austriacy. Wśród turystów zamorskich najliczniejszą grupę tworzą Amerykanie. Wpływy Włoch z turystyki zagranicznej osiągnęły 42,6 mld USD. Bilans turystyczny kraju jest dodatni i sięga 15 mld USD.

Włochy – Forum Romanum w Rzymie (fot. Z. Kruczek)

Włochy – Florencja (fot. Z. Kruczek)

Włochy – Paeste koło Neapolu (fot. Z. Kruczek)

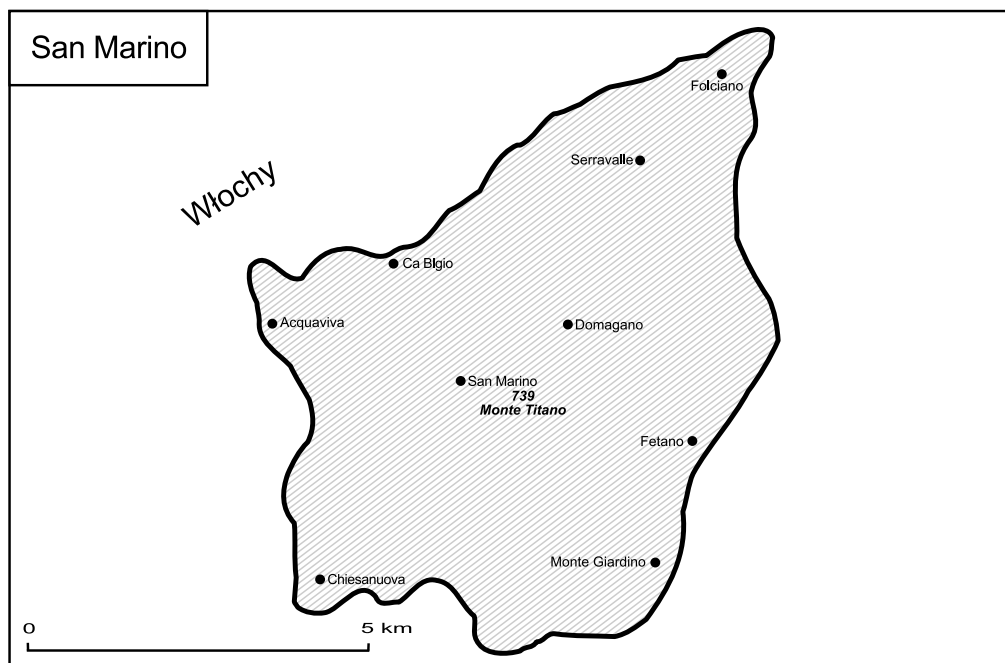
SAN MARINO (Republika San Marino, Repubblica di San Marino)

Powierzchnia: 61,16 km²	Ludność: 29 846	Gęstość zaludnienia: 488 os./km²
Stolica: San Marino	Znak rejestracyjny: RSM	Skrót waluty: EUR
PNB: 26 350 EUR/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Republika San Marino jest najmniejszą republiką w Europie (61 km²) położoną w Apeninach Toskańskich. Większość terytorium zajmuje Monte Titano (739 m n.p.m.). Na urwistym stoku góry widać fortyfikacje twierdzy Rocca w stolicy kraju, natomiast w niższych partiach wzgórza pola uprawne i pastwiska.

San Marino swojemu obronemu położeniu zawdzięcza przetrwanie od dawnych lat. Legenda wywodzi powstanie San Marino w IV w. od dalmatyńskiego kamieniarza, św. Marinusa. Wzmianki o autonomicznej gminie datowane są na XII w. Z 1600 r. pochodzi konstytucja, status państwa został potwierdzony na kongresie wiedeńskim, od 1897 r. San Marino związane jest z Włochami traktatem przyjaźni, językiem urzędowym jest włoski. Kraj liczy ponad 29 tys. mieszkańców (3,6 tys. osób w stolicy).

Turystyka jest obecnie podstawą niezależnego bytu państwa. Górski krajobraz, starożytna twierdza otoczona trzema murami obronnymi, bogata historia, niskie ceny (strefa wolnocłowa) przyciągają turystów z całego świata. Atrakcjami turystycznymi są pozostałości murów obronnych, kościoły (św. Franciszka, św. Piotra, bazylika San Marino) oraz pałace Valloni i del Governo. Wśród muzeów najbardziej znane jest Malarskie i Filumenistyczno-Numizmatyczne. Corocznie organizowane są tu widowiska o tematyce historyczno-folklorystycznej. San Marino odwiedza rocznie około 600 tys. osób. Republika połączona jest z Rimini linią kolejową, ma również dobrze utrzymaną sieć dróg kołowych. Państwo dysponuje 1,2 tys. miejsc noclegowych.

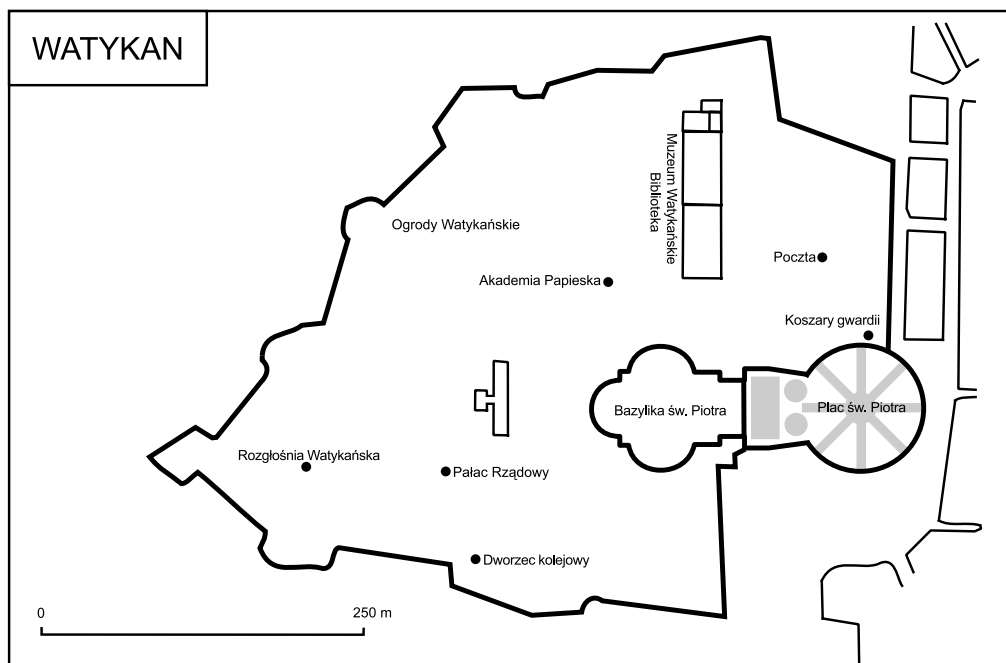

WATYKAN (Vaticanum, Status Civitatis Vaticanae, Stato della Città del Vaticano)

Powierzchnia: 0,44 km²	Ludność: 780	Gęstość zaludnienia: 1 773 os./km²
Stolica: — — — — —	Znak rejestracyjny: SCV	Skrót waluty: EUR
PKB: — — — — —	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

W obrębie Rzymu, na jednym ze wzgórz na zachodnim brzegu Tybru leży najmniejsze na świecie, liczące zaledwie 44 ha, państwo zamieszkane przez 780 mieszkańców. Cały jego obszar, z wyjątkiem placu św. Piotra i Pawła, obwiedziony jest średniowiecznym murem. Terytorium państwa Watykan to zespół pałacowo-kościelny, ze słynną Bazyliką św. Piotra, ogrody watykańskie, gmachy biblioteki, muzeum, budynki administracji. Watykan jest pozostałością po państwie kościelnym, które powstało w VIII w. W 1860 r. papież odmówił włączenia Watykanu do Królestwa Włoskiego i nie uznał włoskiej aneksji, ogłaszając się więźniem Watykanu. Traktat laterański z 1929 r. gwarantuje Watykanowi niezależność.

Unikalne państwo kościelne – Watykan to światowe centrum katolicyzmu i rezydencja papieża. Plac i Bazylika Świętego Piotra (uważana za jeden z cudów architektury chrześcijańskiej) wraz ze słynną Kaplicą Sykstyńską należą do najczęściej i najliczniej odwiedzanych miejsc Rzymu. Kaplica ozdobiona freskami Michała Anioła jest miejscem konklawe – wyboru papieża przez kardynałów. Muzeum Watykańskie jest jednym z najbogatszych muzeów na świecie. Zgromadzono tu bezcenne dzieła takich mistrzów, jak Michelangelo, Botticelli, Rafael, Leonardo da Vinci, Tycjan, Veronese i innych.

Do Państwa Watykańskiego na zasadzie eksterytorialności należy 12 innych obiektów w Rzymie poza murami Watykanu (np. Bazylika św. Jana Laterano, renesansowe pałace Datania, Uniwersytet Gregoriański – Gregorianum, Instytut Archeologiczny, Watykańskie Obserwatorium Astronomiczne), a poza granicami miasta letnia rezydencja papieska – Castel Gandolfo.

Obiekty Watykanu odwiedza rocznie ponad 3 mln turystów, co wiąże się z popularnością Watykanu jako miejsca pielgrzymkowego oraz atrakcyjnością dzieł sztuki i architektury.

Watykan (fot. Z. Kruczek)

MALTA (Republika Malty, Repubblica ta' Malta, Republic of Malta)

Powierzchnia: 315,60 km²	Ludność: 405 039	Gęstość zaludnienia: 1 280 os./km²
Stolica: La Valletta	Znak rejestracyjny: M	Skrót waluty: MTL
PKB: 22 239 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 lir maltański = 100 centów	

Malta obejmuje archipelag, złożony z trzech większych wysp: Malta – 245,7 km², Gozo (Ghawdex) – 67,1 km², Kemmuna (Commino) – 2,8 km². Do Malty należą także dwie mniejsze i niezamieszkałe wysepki Cominotto i Filfoła. Cały archipelag liczy 315,6 km². Malta leży 75 km na południe od Sycylii, prawie pośrodku Morza Śródziemnego. Wyspy są wierzchołkami wapiennego masywu, ciągnącego się na południe od Sycylii, rozczłonkowane głębokimi zatokami i dolinami.

Kraj liczy około 404 tys. ludności, skoncentrowanej w północno-wschodniej części wyspy Malta. Średnia gęstość zaludnienia wynosi około 1 280 osób na km². Głównym źródłem utrzymania jest turystyka międzynarodowa. Maltańczycy stanowią 93% ludności, po 2% liczy populacja Brytyjczyków, Włochów i Arabów. W 95% kraj jest katolicki. Większość ludności mieszka w miastach (90%). Stolicą kraju jest La Valletta, którą zamieszkuje około 6 tys. osób. Malta jest państwem niepodległym, wchodzącym w skład Brytyjskiej Wspólnoty Narodów (Commonwealth), a od 2004 r. członkiem Unii Europejskiej.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Malta dysponuje doskonałymi warunkami dla rozwoju turystyki (korzystne położenie, klimat śródziemnomorski). W północno-wschodniej części Malty wybrzeże jest łatwo dostępne, z licznymi zatokami o charakterze limanów. Tutaj też rozwinęły się najbardziej popularne kąpieliska tego kraju. Reszta wybrzeży wybrzeża ma charakter klifowy.

Klimat wysp jest podzwrotnikowy, przejściowy między kontynentalnym i morskim. Średnia temperatura lipca wynosi 26° C, a stycznia 12° C. Opady występują wyłącznie w okresie zimy, w lecie panują długotrwałe i dotkliwe susze. Uboga jest szata roślinna wysp, stanowi ją głównie makia, której zarośla pokrywają 2/3 powierzchni kraju.

Na walory turystyczne Malty składają się wybrzeża z plażami i ciepłym morzem.

Zagraniczny ruch turystyczny koncentruje się niemal wyłącznie w północno-wschodniej części Malty, gdzie znajduje się kilka kąpielisk nadmorskich. Należą do nich: San Paul, Salina, Santa Juliana, Sliema i stolica kraju La Valletta. Atrakcją są liczne jaskinie (np. Błękitna Grota, Ghor Hason). Centrum turystycznym jest **La Valletta**, jej barokowa zabudowa znalazła się na liście UNESCO. Na zachodzie wyspy znajduje się dawna stolica **Midina** z katedrą i licznymi muzeami. Siedem megalitycznych świątyń, starszych od egipskich piramid, wpisanych zostało na listę UNESCO (Ggantija na Gozo, Terxien, Hgoar, Qin, Mnjarda, Ta'Hograt i Skorba na Malcie).

Ruch turystyczny

Malta – niewielkie wyspiarskie państwo odgrywa stosunkowo dużą rolę w recepcji turystyki międzynarodowej. Turystyka jest tu najprężniej rozwijającą się gałęzią gospodarki

narodowej, o czym świadczy szybki wzrost liczby miejsc noclegowych w hotelach (ponad 40 tys.) i rosnąca z roku na rok liczba gości z zagranicy. Potencjał ten poszerzają miejsca w bazie parahotelowej w liczbie około 33 tys. miejsc.

W 2007 r. na Maltę przybyło 1,2 mln turystów zagranicznych. Wśród nich najliczniejszą grupę stanowili Brytyjczycy (73% ogółu), Włosi (4,2%), Skandynawowie (3,7%), Niemcy i Francuzi. Prawie 94% turystów przybywa na Maltę samolotem, reszta zaś drogą morską.

W 2007 r. dochody uzyskane z tytułu recepcji turystyki zagranicznej przyniosły Maltę dochód w wysokości około 915 mln USD.

SUBREGION ADRIATYCKO-BALKAŃSKI

Do tego regionu zaliczono Albanię, kraje powstałe w wyniku rozpadu byłej Jugosławii (Bośnia i Hercegowina, Macedonia, Chorwacja, Serbia, Czarnogóra i powstałe niedawno Kosovo) oraz Grecję. Państwa te łączą wspólne cechy położenia geograficznego, klimatu, ukształtowania powierzchni itd., dzielą natomiast olbrzymie różnice etniczne, religijne oraz w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Na obszarze regionu dominuje ruch kąpieliskowo-wypoczynkowy, skupiający się przede wszystkim w nadmorskich ośrodkach wypoczynkowych i kąpieliskach. Turystykę zagraniczną cechuje silnie wyrażona sezonowość przyjazdów. W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku znaczenie krajów byłej Jugosławii w recepcji turystyki międzynarodowej wyraźnie spadło, z uwagi na toczące się wojny o podłożu etnicznym. Silną pozycję na rynku turystycznym uzyskała wtedy Grecja, obecnie obserwujemy powrót koniunktury na wyjazdy do Chorwacji.

CHORWACJA (Republika Chorwacji, Republika Hrvatska, Croatia)

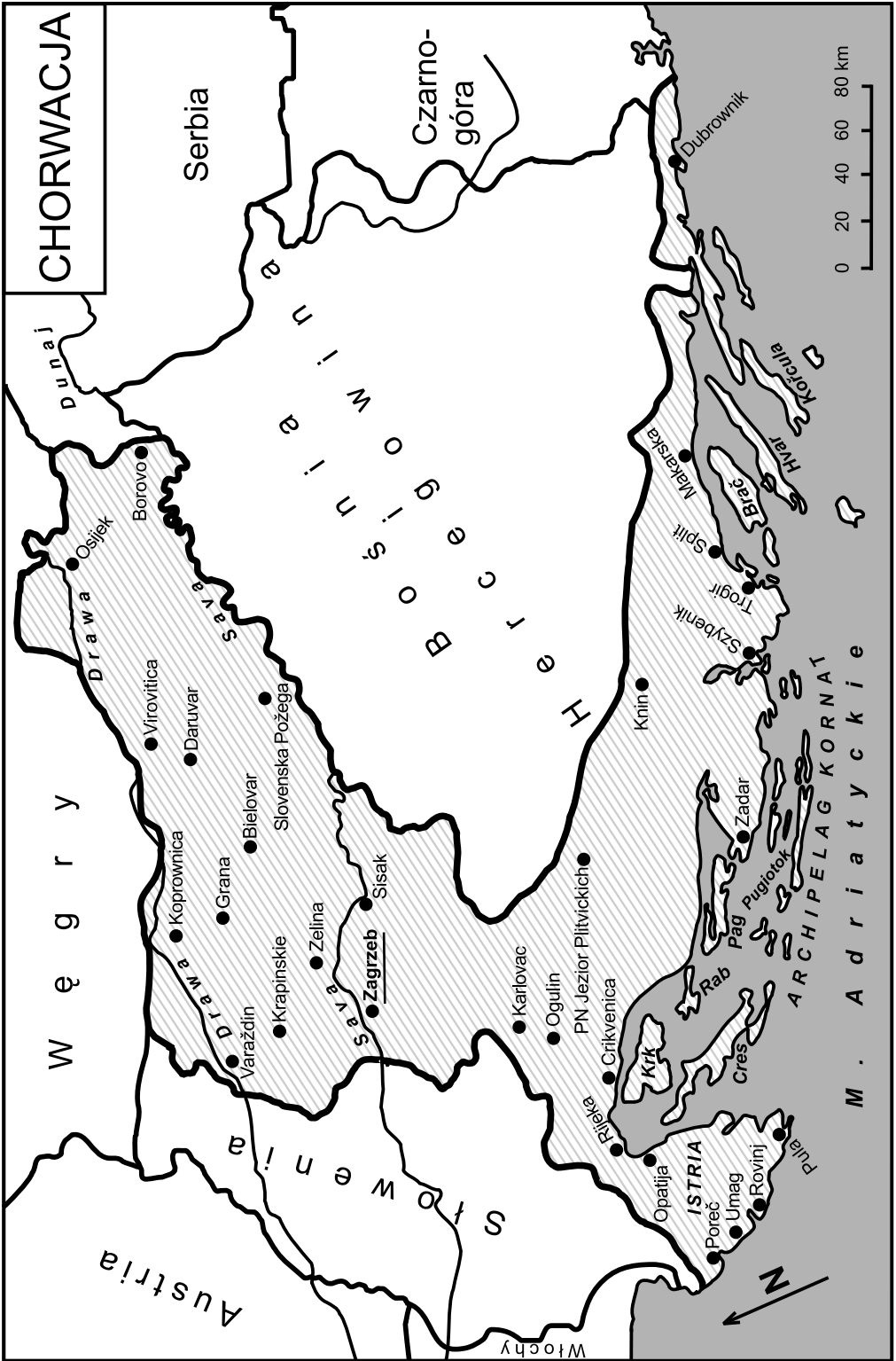
Powierzchnia: 56 594 km²	Ludność: 4 460 000	Gęstość zaludnienia: 79 os./km²
Stolica: Zagrzeb	Znak rejestracyjny: HR	Skrót waluty: HRK
PKB: 8 345 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 kuna = 100 lipa	

Chorwacja jest małym krajem, powstałym po wystąpieniu w 1991 r. z Federacji Jugosławii. Powierzchnia kraju liczy 56 594 km² i zamieszkała jest przez 4,46 mln ludności. Stolicą kraju jest Zagrzeb, a większymi miastami – Split, Rijeka, Osijek. Chorwaci stanowią 90% ludności, Serbowie 5%, Bośniacy 1%, Włosi i Węgrzy po 0,5%.

Chorwacja to kraj katolicki (86%), wyznanie prawosławne deklaruje 6% ludności, a wyznawcy islamu stanowią 1% populacji.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Równoległe do wybrzeża Adriatyku bieżą Góry Dynarskie; ich wapienna budowa i czynniki zewnętrzne doprowadziły do niezwykłego urozmaicenia powierzchni gór. Rozwinęły się tu na wielką skalę zjawiska krasowe o niespotykanej różnorodności form (jaskinie, leje krasowe, wywierzyśka, ponory itd.). Szczególnymi walorami krajobrazowymi odznacza się zewnętrzna strefa Gór Dynarskich, oblewana przez wody Morza Adriatyckiego. Trzon gór stanowi wapienno-dolomitowa strefa zwana Krasem Dynarskim (tworzą ją: Górski Kotor, Velika i Mala Kapela, Plejšivica oraz największe pasmo nadmorskie Velebit). Wskutek transgresji morza w obszar gór powstało malownicze wybrzeże (tzw. Wybrzeże Dalmatyńskie) charakteryzujące się występowaniem licznych zatok, otoczonych wysokimi górami o stromych zboczach oraz równoległe ciągnących się wzdłuż brzegów zatopionych grzbietów górskich, wystających ponad poziom morza w postaci wysp i wysepek (ponad 100). Największe z nich to Krk, Rab, Cres, Brač, Hvar, Pag i Korčula. Wybrzeże Dalmatyńskie Chorwacji dysponuje doskonałymi warunkami dla rozwoju turystyki, jedynym utrudnieniem jest brak naturalnych piaszczystych plaż.

Północno-wschodnią część kraju stanowią rozległe tereny o pagórkowatym krajobrazie będące fragmentem Niziny Węgierskiej, rozciętej największymi rzekami – Sawą, Drawą i Dunajem.

Pas wybrzeża posiada klimat typu śródziemnomorskiego, który cechują wysokie temperatury w okresie lata, dobre warunki usłonecznienia (około 10 godzin dziennie w sezonie) oraz korzystna dla rekreacji temperatura wody w Adriatyku. Sezon kąpielowy trwa tutaj od czerwca aż do października. Opady atmosferyczne występują głównie w okresie zimowym, najniższe są na wybrzeżu (700 mm), a najwyższe w górach Velebit (1 100 mm). Wewnątrz kraju mamy do czynienia z klimatem umiarkowanym ciepłym, przechodzącym w rejonach górskich w klimat bardziej chłodny.

Lasy pokrywają około 35% powierzchni kraju, są to przeważnie lasy dębowo-bukowe, a w strefie nadmorskiej dominuje formacja makii, spotkać tu można także agawy, kaktusy, cyprysy. Dla zachowania zasobów przyrody utworzono 7 parków narodowych oraz 13 parków przyrody. Na przybrzeżnych wyspach znajdują się parki: Brijuni, Mljet, Kornati; w Górach Dynarskich Paklenica, Risnjak, Krka i PN Jezior Plitwickich (wpisany na listę UNESCO).

Główne rzeki kraju to Sawa, Drawa i Dunaj. Niewiele jest jezior, są małe, pochodzenia krasowego, ale bardzo malownicze (np. Plitwickie Jeziora).

Komunikacja

Chorwacja ma stosunkowo dobrze rozwiniętą komunikację. Drogi kołowe o utwardzonej nawierzchni liczą 27 tys. km w tym 455 km autostrad, a linie kolejowe 2,7 tys. km. Główna arteria komunikacyjna kraju biegnie z Zagrzebia do Belgradu (330 km autostrady), tędy prowadzi też najważniejsza linia kolejowa, oraz od granicy z Węgrami do Rijeki. Dla turystów atrakcyjna jest trasa adriatycka, poprowadzona wzdłuż wybrzeża od półwyspu Istria i Rijeki do Dubrownika. Centralne lotnisko zlokalizowane jest w Zagrzebiu, lokalne linie łączą natomiast Dubrownik, Split, Zadar, Pulę i Rijekę. Porty na Istrii (Pula, Rijeka) oraz Dubrownik i Zadar mają połączenia promowe z Włochami.

Regiony turystyczne

Chorwaci promują swój kraj hasłem „Mały kraj na wielkie wakacje”.

Podstawowym regionem turystycznym kraju jest **wybrzeże Adriatyku**. Sprzyjający turystyce klimat śródziemnomorski, malownicze plaże, walory krajobrazowe, liczne wyspy, interesujące zabytki decydują o atrakcyjności tego regionu. Lokuje się tu turystyka wypoczynkowa, poznawcza, przyjeżdżają amatorzy sportów wodnych. W obrębie tego regionu wyróżnia się półwysep Istria oraz Wybrzeże Dalmatyńskie.

Na półwyspie Istria najbardziej popularne miejscowości to **Poreč**¹ (zachowane zabytki rzymskie oraz wspaniała bizantyjska bazylika z VI w.), **Rovinj** (miasto śródziemnomorskie z barokową bazyliką), **Pula** (najstarsze miasto Chorwacji z ruinami rzymskiego amfiteatru i Bramą Herkulesa z I w. n.e., świątynią Augusta i bizantyjską bazyliką). W rejonie zatoki Kvarner najbardziej znane miejscowości turystyczne to **Opatija**, będąca głównym ośrodkiem Rivieri Kvarneńskiej i znanym zimowym uzdrowiskiem. Znajduje się tu też największe miasto i port Rijeka (zabytkowe stare miasto, ruiny rzymskie i inne) oraz Crikvenica – kąpielisko i uzdrowisko. Atrakcją regionu są wyspy Krk, Cres, Rab, Pag i in-

1) Split, Dubrownik, Trogir oraz Poreč, a także Jeziora Plitwickie i wodospady Krka wpisane zostały na listę UNESCO.

ne, na których znajduje się około 40% ogółu miejsc noclegowych. Wyspy, znane z malowniczych krajobrazów i licznych zabytków z różnych epok, są głównym rejonem koncentracji turystyki morskiej.

Najbardziej atrakcyjne pod względem krajobrazowym jest Wybrzeże Dalmatyńskie. Wśród ośrodków turystycznych o znaczeniu krajoznawczym wyróżnia się **Dubrownik**, zwany „Perłą Adriatyku”, z zachowanym zespołem historycznego miasta, otoczony murami, z zabytkową katedrą, pałacami i klasztorami. Mimo zniszczeń w czasie trzęsienia ziemi i ostatniej wojny etnicznej zachowuje nadal swoją atrakcyjność. Drugim co do znaczenia miastem w tym regionie jest **Split** (historyczny zespół zabytkowy z pałacem Dioklecjana z III w. n.e. i świątynią Jowisza). Centrum tzw. Makarskiej Riwieri jest **Makarska** u stóp pasma Bikowo. Na uwagę zasługują również takie miejscowości jak **Zadar** (resztki rzymskich fortyfikacji, amfiteatr, akwedukt, liczne kościoły), **Szybenik** (zachowane miasto średniowieczne z gotycką katedrą św. Jakowa) oraz **Trogir** (zespół starego miasta z cenną renesansową kaplicą Ivana Ursini). Wyspy Wybrzeża Dalmatyńskiego – **Dugi Otok** z licznymi jaskiniami, archipeląg wysp **Kornat** – zwany dalmatyńską Polinezją z parkiem narodowym, słynna z uprawy lawendy i bizantyjskich kościołów wyspa **Brač**, **Hvar**, **Korčula** (zabytki greckie i rzymskie, miejsce urodzenia Marco Polo), **Mljet** (park narodowy z krasowymi jeziorami) – stanowią znane tereny turystyki morskiej.

Ośrodkiem rozrządowym dla turystyki w Chorwacji jest stolica – **Zagrzeb** (960 tys. mieszkańców), położony nad rzeką Sawą. Miasto liczy 900 lat, zachowały się średniowieczne zabytki – katedra z XII w., gotyckie kościoły, klasztory i pałace.

Około 140 km na południe od Zagrzebia znajduje się największa atrakcja przyrodnicza Chorwacji – **Jeziora Plitwickie** (lista UNESCO). Kompleks ten składa się z 16 tektoniczno-krasowych jezior z niezliczoną liczbą wodospadów (do 76 m wysokości), progów, potoków, jaskiń. Odwiedza go rocznie ponad 700 tys. turystów. Podobny charakter posiada park narodowy, obejmujący swymi granicami wodospady na rzece Krka (nieдалeko Szybenika).

Ruch turystyczny

Po okresie załamania się turystyki przyjazdowej, związanym z wojną z Serbią, od pięciu lat Chorwacja notuje wzrost ruchu turystycznego i odzyskuje swoją pozycję „ciepłego” kraju recepcyjnego. W 2007 r. przyjechało tu 9,3 mln osób, głównie z Niemiec (24%) i Włoch (23%). Wpływy z turystyki szacuje się aktualnie na 9,2 mld USD. Bilans turystyczny kraju jest dodatni i wynosi ponad 5 mld USD. Baza noclegowa Chorwacji liczy 700 tys. miejsc noclegowych, w tym 40% o standardzie hotelowym.

Chorwacja – Jeziora Plitwickie (fot. Z. Kruczek)

Chorwacja – Korčula, miejsce urodzenia Marco Polo (fot. Z. Kruczek)

SERBIA (Srbija)²

Powierzchnia: 77 474 km²	Ludność: 7 321 000	Gęstość zaludnienia: 94 os./km²
Stolica: Belgrad	Znak rejestracyjny: SCG	Skrót waluty: CSD
PKB: 3 139 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 nowy dinar = 100 para	

Serbia leży w północno-zachodniej części Półwyspu Bałkańskiego, zajmując obszar o powierzchni 77,5 tys. km², obejmuje 17 okręgów, oraz okręg autonomiczny – Wojwodina; graniczy z Chorwacją, Czarnogórą, Macedonią, Rumunią, Węgrami oraz Bośnią i Hercegowiną. Kraj zamieszkuje 7,3 mln ludności (94 os./km²), a stolicą jest Belgrad – 1,3 mln. Serbia jest państwem wielonarodowościowym – Serbowie stanowią 62%, Węgrzy – 3,3% oraz Bośniacy, Chorwaci i inni. Większość mieszkańców jest wyznania prawosławnego (84%), katolicy – 6%, islam – 4%. Ta mozaika etniczna i religijna doprowadziła do dramatycznych konfliktów pod koniec XX w. Ostatnim aktem jest ogłoszenie niezależności przez autonomię Kosowa.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Północną część kraju zajmuje rozległa Nizina Środkowodunajska, przez którą przepływają największe rzeki kraju – Dunaj, Sawa, Cisa, Drawa. Dolina Dunaju we wschodniej części Serbii przełamuje się malowniczo między Karpatami a Górami Wschodnioserbskimi. W przełomie tym, zwanym Żelaznymi Wrotami (Djerdap – 235 km²), powstało największe w kraju jezioro zaporowe. Teren ten jest bardzo atrakcyjny dla turystyki. Przez zapórę prowadzi droga – jedyny przejazd z Belgradu do Ruse w Bułgarii.

Góry zajmują południową i środkową część kraju. Oprócz wspomnianych już Gór Wschodnioserbskich (jaskinie i źródła mineralne) i skrawka Starej Płaniny największy obszar zajmują Góry Dynarskie.

Serbia leży w strefie klimatu umiarkowanie ciepłego. Zróżnicowana rzeźba powierzchni i układ wielkich form morfologicznych powodują, iż warunki klimatyczne nie są jednakowe w poszczególnych regionach kraju. Północna, nizinna część kraju ma klimat kontynentalny o suchym, gorącym lecie i mroźnych zimach. Na rozległych obszarach gór panuje klimat górski o zróżnicowanych cechach w zależności od położenia, ekspozycji stoków i wysokości nad poziomem morza. Ogólnie rzecz biorąc, sumy opadów maleją w miarę przemieszczania się w kierunku wschodnim. W śródgórskich kotlinach opady sięgają 500–700 mm.

Roślinność Serbii jest silnie przekształcona przez działalność człowieka. Obszary nizinne są prawie bezleśne. Lasy w większych zwartych kompleksach występują jedynie na obszarach górskich. Ogółem zajmują one około 23% powierzchni kraju.

Faunę reprezentuje jeleń, sarna, dzik, kozica oraz wilk i żyjący w niedostępnych miejscach niedźwiedź i ryś. Rzeki i jeziora obfitują w liczne gatunki ryb. Najbardziej cenne obiekty przyrodnicze chronione są w 5 parkach narodowych i licznych rezerwach, zajmujących 150 tys. ha. Najważniejsze z nich to Djerdap, Fruška Gora, Tara.

2) Dane statystyczne nie uwzględniają powierzchni i ludności Kosowa (republiki formalnie będącej co prawda częścią Serbii, de facto niezależnym państwem).

Komunikacja

Rozwój komunikacji lądowej napotyka w Serbii duże trudności, które stwarza urozmaicona rzeźba terenu. Główną magistralą kolejową o znaczeniu turystycznym jest linia Belgrad – Bar. W związku z rozwojem ruchu turystycznego rozbudowano transport samochodowy. Sieć dróg, przecinających kraj, liczy ponad 40 tys. km. Autostrada łącząca Belgrad z Lublaną i Belgrad ze Skopje ma 374 km długości. Sieć śródlądowych dróg wodnych liczy 1 900 km. Najważniejsze znaczenie w komunikacji śródlądowej posiada Dunaj, a następnie Sawa, Cisa i Drawa. Wojny i konflikty w poważnym stopniu ograniczyły warunki komunikacyjne kraju.

Regiony turystyczne

Na terenie Serbii znaczenie turystyczne mają ośrodki miejskie oraz dolina Dunaju i obszary górskie jako tereny turystyki aktywnej i rekreacji. Znane są liczne uzdrowiska, doskonałe tereny łowieckie i akweny wędkarskie.

Belgrad – stolica państwa. Dzięki swojemu położeniu, bogactwu pamiątek historii i architektury oraz innym walorom Belgrad należy do najważniejszych centrów turystyki międzynarodowej. Szczególnie interesująca jest stara część miasta, leżąca na prawym brzegu Sawy. Najważniejszymi obiektami turystycznymi są: twierdza Kalemegdan, ruiny rzymskie, zabytki potureckie i bogate muzea.

Nisz – miasto należące do najstarszych w Jugosławii, miejsce urodzenia Konstatyna Wielkiego (ruiny jego letniej rezydencji), znane między innymi ze wspaniałej galerii obrazów i muzeum sztuki współczesnej narodów byłej Jugosławii.

Północna Serbia to Wojewodina – kraina o wpływach węgierskich. Głównym miastem jest **Nowy Sad**, stolica regionu, położony nad Dunajem. Warto zobaczyć twierdzę Petrovaradin z VIII w., stare miasto i Muzeum Vojevodiny. Oprócz Nowego Sadu wyróżnia się tu park narodowy Fruška Gora i przygraniczna Subotica. W pobliżu leży Palić z jeziorem, barokowym pałacem i ogrodem.

Główne walory przyrodnicze Serbii tworzy Dunaj w swojej przełomowej dolinie z zaporowym jeziorem Derdap (również Park Narodowy wpisany na listę UNESCO). W dolinie Morawy rozwinęły się liczne uzdrowiska wykorzystujące zasoby wód mineralnych. Oprócz Niska Banja i Vranjska Banja wyróżnia się **Sokobanja**. To uzdrowisko ma szczególnie korzystne warunki przyrodnicze i interesującą zabudowę. W Górach Dynarskich znane są jaskinie Bogovinska i Ravanicka. Funkcje ośrodków narciarskich pełnią tu Brezovica i Zlatibor.

Ruch turystyczny

W 2007 r. przybyło do Serbii zaledwie 700 tys. turystów. Międzynarodowy ruch turystyczny z powodu toczzonej wojny oraz nałożonego embarga był ograniczony, ale od niedawna rośnie, w miarę stabilizacji sytuacji politycznej. Wpływy z turystyki są obecnie znikome i wynoszą około 500 mln USD. Kraj liczy około 80 tys. miejsc noclegowych.

KOSOVO (Kocovo, Kosovo)

Powierzchnia: 10 887 km²	Ludność: 2 100 000	Gęstość zaludnienia: 195 os./km²
Stolica: Prisztina	Znak rejestracyjny: KS	Skrót waluty: EUR
PKB: 1 500 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Kosovo położone jest w południowej części Europy, na Półwyspie Bałkańskim. Obejmuje swym zasięgiem obszar o powierzchni 10 887 km². Graniczy z Serbią, Czarnogorą, Macedonią i Albanią. Kraj zamieszkuje 2,1 mln ludności (195 osób na km²), a stolicą jest Prisztina – 550 tys. mieszkańców. W skład narodowościowy państwa wchodzi Albańczycy – 92%, Serbowie – 5,3% oraz 2,7% ludności innych narodowości, w tym głównie Bośniaków, Romów i Turków. Islam jest religią dominującą, wyznają go Albańczycy, Bośniacy, Gorani i Turcy. Serbowie są wyznawcami prawosławia, a zaledwie niespełna 3% Albańczyków to katolicy.

Państwo, które 17 lutego 2008 roku jednostronnie proklamowało niepodległość, na arenie międzynarodowej czeka na określenie swojego statusu. Zgodnie z prawem międzynarodowym od 1999 r. jest to protektorat ONZ, formalnie pozostający częścią Serbii, której władze stosują nazwę Prowincja Autonomiczna Kosovo i Metochia. Do tej pory Kosovo zostało uznane przez 47 krajów, w tym Polskę.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Kraj ten to rozległa kotlina śródgórska. Najważniejsze jej obszary to położona w południowo-zachodniej części Metochia (*Metohija*), nazywana przez Albańczyków Rrafshi i Dukagjinit („płaskowyż Dukagjin”). Znajdują się w nim m.in. miejscowości takie jak Istok, Prizren oraz Peć – miasto z pięknym monasterem Pećka Patrijaršija.

Drugim pod względem wielkości regionem jest **Kosowo**, stanowiące dorzecze Sitnicy, w którym znajdują się miasta Uroszewac, Vučitrn, Kosowska Mitrowica oraz stolica Prisztina. Region ten często zwany jest też Kosowym Polem.³ Część regionu wzdłuż rzeki Lab nosi nazwę Malo Kosovo. Regiony Metochii i Kosowa rozdzielone są przez rzekę Drenicę.

Góry zajmują północną, południową i wschodnią część kraju. Największy obszar zajmują Góry Dynarskie. W paśmie Prokletije, na granicy z Albanią, góry te przekraczają 2500 m n.p.m. (Derevica – 2656 m n.p.m., najwyższy szczyt Kosowa). Inne masywy górskie to Šar Planina, Kopaonik – ważny ośrodek narciarski oraz skrawek Starej Płaniny.

Kosowo leży w strefie klimatu podzwrotnikowego kontynentalnego. Z uwagi na zróżnicowane ukształtowanie powierzchni, na rozległych obszarach gór panuje klimat górski o zróżnicowanych cechach w zależności od położenia, ekspozycji stoków i wysokości nad poziomem morza. Opady sięgają 500–700 mm.

Roślinność Kosowa jest silnie przekształcona przez działalność tutejszej ludności, która głównie zajmuje się rolnictwem oraz pracuje w przemyśle górniczym. Lasy pokrywają zaledwie ok. 30% obszaru i są to głównie lasy dębowe, znajdujące się na obszarach górskich.

Najbardziej cenne obiekty przyrodnicze są chronione m.in. w dwóch parkach narodowych: Kopaonik, Šar Planina.

3) Kosowe Pole to równina, na której stoczono Bitwę o Kosowo. Odbyła się ona 15 (według kalendarza gregoriańskiego) lub 28 czerwca (wg kalendarza juliańskiego) 1389 roku. W bitwie tej nad rzeką Žytnicą starły się zjednoczone wojska serbskie i bośniackie pod wodzą księcia Lazara z wojskami tureckimi.

Komunikacja

Rozwój komunikacji lądowej napotyka duże trudności, począwszy od urozmaiconej rzeźby terenu po wojny i konflikty, które przyczyniały się do niszczenia istniejącej infrastruktury. Sieć dróg kołowych przecinających kraj liczy 1 924 km i 430 km linii kolejowych – jedna z nich biegnie u podnóża Kopaoniku. Do Kosowa można dostać się również korzystając z połączeń lotniczych do portu w pobliżu Prisztiny – Camp Bondsteel. Podróżowanie po kraju utrudniają również sprawy formalne, np. rygorystyczna kontrola paszportowo-celna na wewnętrznych przejściach granicznych między Serbią i Kosowem czy brak możliwości wyjazdu z Kosowa do Serbii, jeśli wjazd do prowincji nastąpił od strony Albanii, Macedonii lub przez port lotniczy w Prisztinie.

Regiony turystyczne

Na terenie Kosowa znaczenie turystyczne mają ośrodki miejskie oraz obszary górskie jako obszary turystyki aktywnej i rekreacji oraz obszary łowieckie.

Prisztina jest stolicą Kosowa i ma charakter orientalnego miasta z meczetami. Niedaleko Prisztiny i Raszki zachowały się liczne klasztory, m.in. Studenica z XII w., Ravanica, Gračanica, Dečani, Sopočani.

Peć stolica okręgu peckiego, ośrodek handlu, słynący również z rzemiosła artystycznego (bizuteria i pamiątki); znajduje się tu monastyr Pećka Patrijaršija z cerkwiemi: św. Apostołów (XIII w., freski z 1250 r.), św. Dymitra, Matki Boskiej oraz św. Mikołaja, stanowiącymi jeden kompleks budowli, do którego dobudowano w XIV wieku tzw. narteks arcybiskupa Danila II. Obiekt wpisany na listę UNESCO, podobnie jak miasta Prizren i Novi Pazar.

Kopaonik jeden z masywów górskich, od zachodu ograniczony doliną Ibaru, o wysokości do 2017 m (Pančičev vrh), są to znane tereny narciarskie. Znajduje się tu również park narodowy (założony w 1981, powierzchnia 12 tysięcy hektarów); u podnóża biegnie linia kolejowa i szosa Kraljevo - Prisztina. Funkcje ośrodków narciarskich pełnią tu również Brezovica i Zlatibor.

W Górach Dynarskich znane są jaskinie Bogovinska i Ravanicka.

W czasie konfliktu w Kosowie w 1999 r. (dążenie albańskich separatystów do oderwania Kosowa od Serbii i włączenia do Albanii), jak i późniejszych zamieszek wiele zabytków ucierpiało od bomb i pocisków.

CZARNOGÓRA (Republika Czarnogóry, Republika Crna Gora)

Powierzchnia: 13 812 km²	Ludność: 624 000	Gęstość zaludnienia: 45 os./km²
Stolica: Podgorica	Znak rejestracyjny: SCG	Skrót waluty: EUR
PKB: 2 133 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Czarnogóra leży nad Adriatykiem zajmując południowe skłony Gór Dynarskich. Państwo to oddzieliło się od Serbii 3 czerwca 2006 r. w wyniku przeprowadzonego referendum, wcześniej tworzyły republikę Federacji Jugosławii. Czarnogóra jest państwem wielonarodowościowym – Czarnogórcy stanowią 43%, Serbowie – 32%, Bośniacy – 8%, Albańczycy – 5%. Większość mieszkańców jest wyznania prawosławnego, ale spotkamy też wielu katolików i muzułmanów.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Góry Dynarskie pokrywające większość kraju mają liczne formy polodowcowe i kraśowe płaskowyzę. Są to góry o dużych deniwelacjach, rozczłonkowane, porozdzielane głębokimi dolinami rzek, mającymi charakter kanionów (np. Tara, Morača).

Góry (Orjen, Lovčen) dochodzą do Adriatyku, tworząc strome, kamieniste wybrzeże, pozbawione na ogół wysp. Najwyższy szczyt tego górzystego kraju znajduje się w paśmie Durmitor (Bobotev Kuk 2522 m n.p.m.). Niewielkie niziny ciągną się na południu kraju w dolinach Zety i Moračy oraz w kotlinie Jeziora Szkoderskiego. Bardzo atrakcyjne jest liczące 300 km wybrzeże Adriatyku z licznymi zatokami na kształt fiordów (Zatoka Koterska) i wyspami przybrzeżnymi. Warto wymienić również Jezioro Szkoderskie, leżące na pograniczu z Albanią, największe na Bałkanach jezioro krasowe.

Wybrzeże adriatyckie posiada klimat śródziemnomorski. Na rozległych obszarach gór panuje klimat górski o zróżnicowanych cechach w zależności od położenia, ekspozycji stoków i wysokości nad poziomem morza. Nad Zatoką Koterską w miejscowości Crkviče powyżej 1000 m n.p.m. notowane są najwyższe w Europie roczne sumy opadów (ponad 5 300 mm – rekord Europy).

Roślinność Czarnogóry jest silnie przekształcona przez działalność człowieka. Obszary nizinne są prawie bezleśne. Lasy w większych zwartych kompleksach występują jedynie na obszarach górskich. Na wybrzeżu Adriatyku dominuje roślinność śródziemnomorska (wiecznie zielone lasy, cytrusy, oliwki, figi, wawrzyny, winna latorośl itd.) oraz roślinność typu makia. Faunę reprezentuje jeleni, sarna, dzik, kozica oraz wilk i żyjący w niedostępnych miejscach niedźwiedź i ryś. Rzeki i jeziora obfitują w liczne gatunki ryb. Najbardziej cenne obiekty przyrodnicze chronione są w 4 parkach narodowych (Jezioro Szkoderskie, Durmitor z kanionem rzeki Tara, Biogradska Gora i Lovčen).

Komunikacja

Rozwój komunikacji lądowej napotyka w Czarnogórze duże trudności, które stwarza urozmaiconą rzeźba terenu. W związku z rozwojem ruchu turystycznego rozbudowano

transport samochodowy. Sieć dróg przecinających kraj jest bardzo atrakcyjna krajobrazowo, np. droga z Cetinje do Kotoru czy trasa wzdłuż Wybrzeża Adriatyckiego.

Regiony turystyczne

Czarnogóra jest krainą bardzo atrakcyjną dla turystyki, położoną nad Adriatykiem i w Górach Dynarskich, o burzliwej historii i wspaniałych krajobrazach, licznych zabytkach i oryginalnej kulturze. Każdy znajdzie tu coś dla siebie, na tak małej powierzchni nagromadzone jest ogromne bogactwo różnorodnych form dziedzictwa kultury i natury.

Najbardziej popularne wśród polskich turystów są pobyty nad Adriatykiem – morzem ciepłym, czystym, z licznymi zatokami i fiordami na podobieństwo Norwegii oraz kąpieliskami i kempingami. Niedaleko stąd do Gór Dynarskich, najciekawsze w nich jest przypominające Alpy pasmo Durmitoru z parkiem narodowym wpisanym na listę UNESCO.

Na terenie Czarnogóry najważniejszym obszarem turystycznym jest wybrzeże Adriatyku. Główne ośrodki turystyczne to: **Hercegnowi**, położone niedaleko Zatoki Kotorskiej, nadmorskie uzdrowisko **Igalo**, **Kotor** – średniowieczne, ufortyfikowane miasto–muzeum z zabytkami sakralnymi i kamieniczkami, otaczającymi wąskie uliczki (wpisane na listę UNESCO). Podobny charakter ma **Budva** (z bizantyjską katedrą z VIII w.), w której znaj-

dują się wspaniale, piaszczyste plaże. Na otoczonej murami wyspie **Sveti Stefan** urządzono w odrestaurowanych domach centrum turystyczno-rozrywkowe z kasynami.

Zabytkowy charakter mają położone na południu Czarnogóry miasta **Bar** i **Ulcinj**.

Atrakcją turystyczną jest dawna stolica – **Cetinje** z klasztorem z XV w., muzea oraz Park Narodowy Lovčen (1748 m n.p.m.). Stolica Czarnogóry – **Podgorica** pełni funkcję ośrodka rozrządowego dla ruchu turystycznego na obszarach górskich. Niedaleko leży dawne rzymskie miasto Nikšić z licznymi zabytkami. Wśród licznych monastyrów wyróżnia się Ostrog (centrum pielgrzymkowe) oraz Morača.

Bardzo atrakcyjne jest wnętrze Czarnogóry z licznymi kanionami rzek (spływy kajakami lub tratwami np. rzeką Tara i Morača), przez góry prowadzą widokowe drogi, zachwycają parki narodowe: Durmitoru, Biogradskiej Góry, Lovčenu. Jako nowoczesne centrum turystyki rozbudowano najwyżej położone miasto w całym kraju – **Žabljak**, w zimie pełni funkcję stacji narciarskiej, a w lecie jest bazą dla turystyki górskiej (Durmitor).

Ruch turystyczny

Baza hotelowa obejmuje 150 tys. miejsc, z czego tylko 37 tys. zlokalizowanych jest w hotelach, motelach, pensjonatach i domach wczasowych. Widoczna dysproporcja ogólnej liczby miejsc noclegowych w stosunku do przedsiębiorstw świadczących usługi hotelowe, wysoka atrakcyjność regionu oraz ogromny potencjał turystyczny stanowią doskonałe warunki dla międzynarodowych inwestycji. Największy nacisk kładzie się na promowanie letnich form wypoczynku nad wodą oraz narciarstwa w zimie.

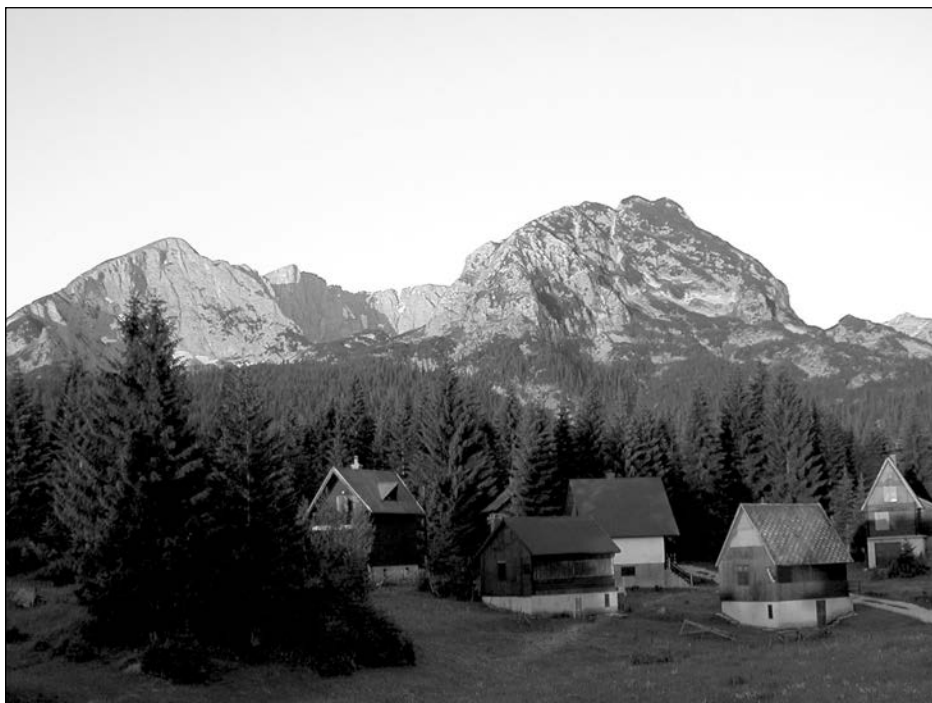
W 2007 r. Czarnogorę odwiedziło prawie milion turystów, a wpływy z turystyki wynosiły prawie 660 mln USD. Turystyka jest głównym źródłem dochodu kraju.

Czarnogóra – jezioro Czarne na tle Masywu Medjed (fot. Z. Kruczek)

Czarnogóra – Zatoka Kotorska (fot. Z. Kruczek)

Czarnogóra – Durmitor o wschodzie słońca (fot. Z. Kruczek)

BOŚNIA I HERCEGOWINA (Bosna i Hercegovina)

Powierzchnia: 51 209 km²	Ludność: 3 852 000	Gęstość zaludnienia: 75 os./km²
Stolica: Sarajewo	Znak rejestracyjny: BiH	Skrót waluty: BAM
PKB: 2 423 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: Marka zamienna	

Po referendum w 1992 r. Bośnia i Hercegowina wystąpiły ze struktur federacyjnych Jugosławii. Historyczna Bośnia obejmuje prawobrzeżną część dorzecza środkowej Sawy, natomiast Hercegowina jest krainą położoną w dorzeczu górnej Driny i Neretwy.

Obecna Bośnia i Hercegowina zajmuje obszar 51 209 km², zamieszkiwany przez niepełną 4 mln osób (75 osób na km²); stolica kraju – Sarajewo – liczy 401 tys. mieszkańców. Kraj graniczy z Serbią i Czarnogórą oraz Chorwacją. Struktura narodowościowa i wyznaniowa jest skomplikowana. Około 44% ogółu ludności stanowią Bośniacy (głównie muzułmanie), 33% Serbowie (prawosławni), a około 17% Chorwaci (katolicy). Większość ludności mieszka na wsi (57%).

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Prawie całą Bošnię i Hercegowinę (za wyjątkiem niziny nad Sawą) zajmują Góry Dynarskie. Mamy tu do czynienia z szeregiem równoległych pasm, biegnących z północnego zachodu na południowy-wschód, porozdzielanych głęboko wciętymi, na kształt kanionów, dolinami rzecznyymi. Wyróżnia się w tym względzie dolina Neretwy. Rzeźba Gór Dynarskich nosi w najwyższych partiach (Čvrstica – 2228 m n.p.m., Prenj – 2155 m n.p.m., Vranica – 2107 m n.p.m.) ślady zlodowaceń, występują tu również zjawiska krasowe (jeziora krasowe, podziemne rzeki – Pliva koło Jajce ma 28 km podziemnego przebiegu, jaskinie).

Klimat Bośni i Hercegowiny jest zróżnicowany, we wschodniej części na nizinie jest umiarkowanie ciepły, natomiast nad Adriatykiem panuje klimat śródziemnomorski. Wyższe partie Gór Dynarskich charakteryzuje klimat chłodniejszy, z większą liczbą opadów (około 2000 mm). W kotlinach natomiast, np. w rejonie Sarajewa, opady osiągają tylko 800 mm, a średnie miesięczne temperatury są znacznie wyższe.

Połowa terytorium kraju pokryta jest przez lasy, w dolnych partiach gór są to lasy bukowe i dębowe, w wyższych partiach natomiast jodłowo-świerkowe, przechodzące w skarłowaciałe zarośla. Na terenie kraju występują wilki, dziki, lisy, borsuki, w górach zaś żyją niedźwiedzie i kozice. Spotkać można również orła, sokoła i jastrzębia. Utworzono kilka parków narodowych – Sutjeska, Kozara, Trebevič. Pod ochroną znajduje się też Hutovo Blato nad Neretwą.

Komunikacja

Sieć komunikacyjna kraju jest słabo rozwinięta – przy 21 600 km dróg kołowych na terenie kraju nie ma autostrad, za wyjątkiem 10 km na północ od Banja Luki. Największe znaczenie turystyczne mają malownicze drogi z Mostaru do Sarajewa, z Trebinje do Sarajewa oraz z Mostaru przez Jajce do Bihača. Linie kolejowe, liczące 1 000 km, należą do bardzo widokowych (Ploče - Sarajewo - Doboj - Banja Luka).

Regiony turystyczne

Po wojnie na Bałkanach ruch turystyczny w Bośni i Hercegowinie powoli się odbudowuje. Istnieją tu warunki do wędrowek po górach, spływów rzeką Tara i Una, wspinaczki. Wysoką wartość mają uzdrowiska np. Slotina, Gornij Šeher, Kiseljak i Banja Luka.

Największe znaczenie dla turystyki odgrywa **Sarajewo** – stolica Bośni i Hercegowiny. Należy do najpiękniejszych miast, światową sławę uzyskało w 1914 roku, kiedy to zabito tu arcyksięcia Ferdynanda, co posłużyło jako pretekst do rozpętania i wojny światowej. W 1984 roku odbyły się tutaj zimowe igrzyska olimpijskie. W mieście zachowały się budowle osmańskie – m.in. ponad 60 meczetów (meczet Gazi Husrev-bej z 1530 r., najbardziej znany na Bałkanach), twierdza, klasztor derwiszów, medresy, łaźnie. W wyniku działań wojennych (1991–1995) miasto zostało bardzo zniszczone, a wiele zabytków legło w gruzach, powstały natomiast muzea i pomniki niedawnej wojny.

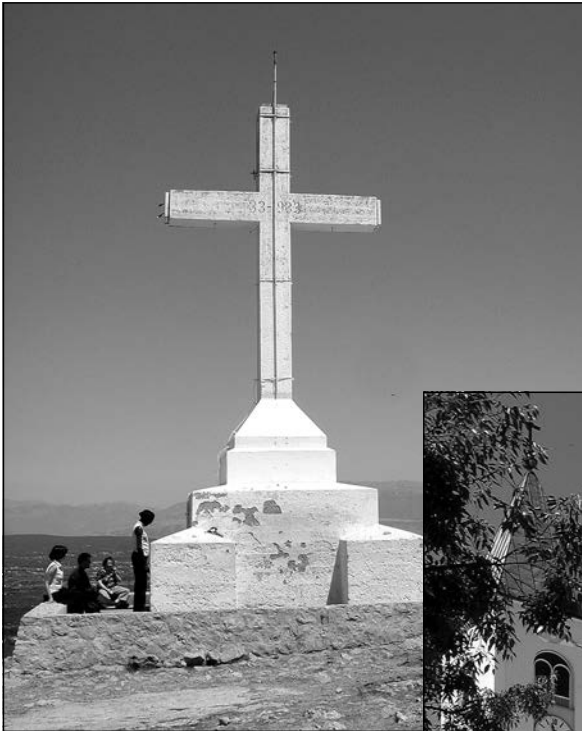
Interesującymi ośrodkami krajoznawczymi są także **Kraljeva Sutjeska** (klasztor po franciszkański i zamek przedturecki), **Banja Luka** (twierdza, meczet, karawanseraj), **Jajce** (miasto obwarowane murami z bramami, meczet), **Mostar** (największe miasto Hercegowiny o orientalnym charakterze, z kamiennymi mostami,⁴ meczetem, dzielnicą handlową), **Visegrad** (most na Drinie i twierdza, miejsce urodzenia Ivona Andrića, laureata literackiej nagrody Nobla), **Foca** (miasto orientalne, liczne meczety, ośrodek turystyki kajakowej), **Zelenogora** (znana z bitwy partyzanckiej w przełomie rzeki Sutjeska, jeziora, rzeka z wodospadami, formy krasowe). Za ośrodek łowiectwa i centrum turystyki kwalifikowanej uznąć można **Goražde**. W dolinie Neretwy wyróżnia się **Počitejl** – miasto rzymskie, twierdza piratów a później Turków z zachowanymi zabytkami. Znaczenie dla turystyki mają również

4) Słynny kamienny most w Mostarze, zbudowany w 1566 r. przez tureckiego architekta nad rzeką Neretwą, zniszczyły chorwackie czołgi w 1993 r. Z pomocą UNESCO w 2004 r. most ten odbudowano.

parki narodowe – oprócz Zelenogory, park Kozara i park Jablanica (nad Neretwą). Warto wspomnieć również o światowej sławy centrum turystyki pątniczej w **Medjugorje** (koło Mostaru). Jedynym nadmorskim kurortem kraju jest **Neum** koło Dubrownika (16 km do morza).

Ruch turystyczny

Od 1992 r. ruch turystyczny praktycznie zamarł, ze względu na toczącą się wojnę na tle etnicznym między Bośniakami (muzułmanami), Serbami i Chorwatami. W 2007 r. odwiedziło Bośnię i Hercegowinę 300 tys. turystów. Wpływy z turystyki sięgają 700 mln USD.

*Medjugorje – Góra św. Krzyża
(fot. Z. Kruczek)*

*Medjugorje – kościół św. Jakuba
(fot. Z. Kruczek)*

MACEDONIA (Republika Macedonii, Republika Makedonija)

Powierzchnia: 25 713 km²	Ludność: 2 044 000	Gęstość zaludnienia: 79 os./km²
Stolica: Skopje	Znak rejestracyjny: MK	Skrót waluty: MKD
PKB: 2 431 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 denar = 100 deni	

Macedonia jest niewielkim krajem zajmującym 25 713 km². Graniczy z Grecją, Bułgarią, Albanią oraz Serbią. Kraj zamieszkuje 2 mln ludności, a stolica kraju Skopje skupia 467 tys. osób; większe miasta to Kruszewo, Tetovo, Strumica, Ochryda. Kraj nie jest jednolity pod względem etnicznym – 64% populacji stanowią Macedończycy, 25% Albańczycy, 4% Turcy, resztę Serbowie i Cyganie.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Całą niemal Macedonię oraz południową część Serbii zajmują starokrystaliczne masywy Rodopów. Wyróżnia się Szar Planina (Titov Vrh – 2747 m n.p.m.), Korab (2764 m n.p.m.), Jablanica i Osogowska Planina. Jest to obszar żywej działalności tektonicznej (trzęsienie ziemi w Skopje). Niziny występują w dolinie Wardar.

Klimat kraju jest w lecie gorący i suchy, a w zimie chłodny; we wschodniej części Macedonii opady wynoszą zaledwie 400 mm. Większe zbiorniki wodne, mające znaczenie dla turystyki, zlokalizowane są na południu – są to jeziora: Ochrydzkie, Prespa i Doiran. Jezioro Ochrydzkie – największe (394 km²), leży na wysokości 895 m n.p.m. i jest głębokim na 286 m jeziorem pochodzenia tektonicznego o unikalnej faunie.

Lasy zajmujące około 36% powierzchni kraju są przeważnie dębowo-bukowe, w górach mamy do czynienia z lasami szpilkowymi, piętnem kosodrzewiny i alpejskim. Utworzono 3 parki narodowe – Mavrovo, Goličica i Pelistar.

Macedonia to kraj rolniczy, z uprawą zbóż, winnej latorośli i hodowlą. Walory turystyczne tego kraju są w małym stopniu wykorzystane.

Komunikacja

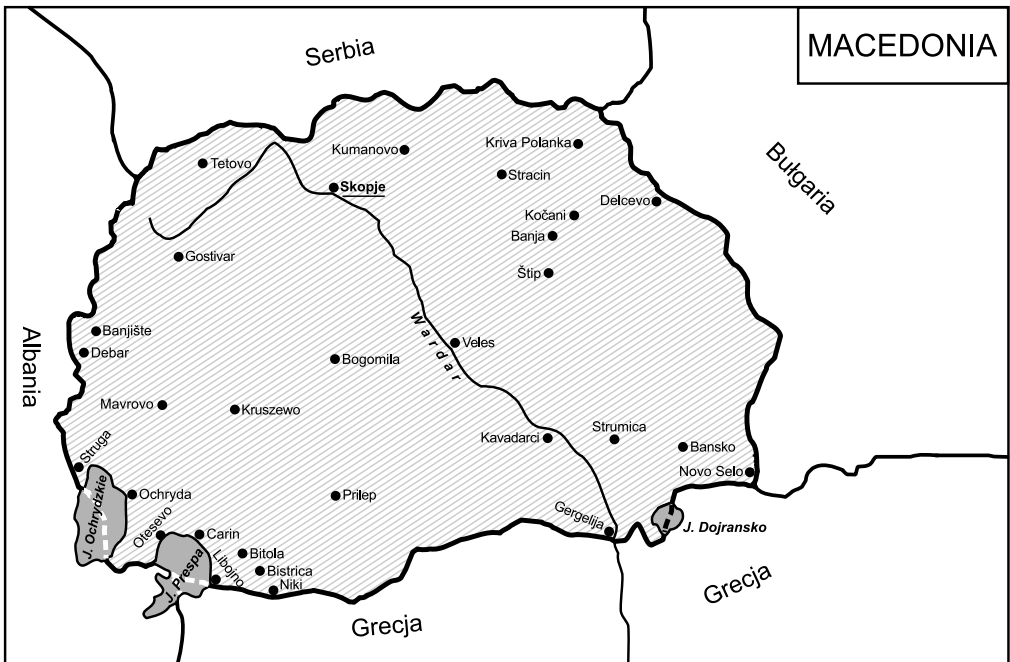
Sieć dróg kołowych w Macedonii liczy 9 000 km, a linie kolejowe mają długość 700 km. Najważniejsza arteria komunikacyjna Macedonii przebiega doliną rzeki Wardar i łączy kraj z Morzem Egejskim: kiedyś prowadził tędy trakt handlowy, obecnie międzynarodowa trasa komunikacyjna, częściowo jako autostrada (130 km). Porty lotnicze w Skopje i Ochrydzie zapewniają połączenie z większością europejskich stolic.

Baza noclegowa

Macedonia posiada bazę noclegową, liczącą 80 tys. miejsc, z tego 13 500 w hotelach. Baza ta skoncentrowana jest w stolicy kraju, nad Jeziorem Ochrydzkim oraz w górskich miejscowościach wczasowych.

Regiony turystyczne

Głównym regionem turystycznym Macedonii jest rejon ochrydzki. **Ochryda** jest pięknym, starym miastem, amfiteatralnie usytuowanym na stromych brzegach jeziora Ochrydz-

kiego, wpisanym na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury i Natury UNESCO. Przyjemny klimat, duże nasłonecznienie, zabytki historii i architektury (liczne cerkwie i monastory w stylu bizantyjskim), piaszczyste plaże nad jeziorem, bogactwo ryb, okoliczne stoki górskie – czynią z omawianego miasta ośrodek wypoczynku atrakcyjny niemal przez cały rok. W pobliżu Ochrydy znajdują się takie ośrodki wypoczynkowe, jak Struga i Trebeniste (z wykopaliskami greckimi). W sąsiedztwie, nad jeziorem Prespa, popularnymi ośrodkami turystycznymi są Oteševo, Carina i za górami Baba **Bitola** (ruiny rzymskie Heraclea Lyncestis, meczety i cerkwie).

Ważnym centrum turystycznym jest **Skopje** (starożytne Scupi), dotkliwie zniszczone w trzęsieniu ziemi w 1963 r. Zachowało się jednak wiele wartościowych zabytków architektury (ruiny rzymskie, twierdza Kale, kamienny most, meczety, łaźnie, karawanseraj w orientalnej części miasta). Niedaleko stolicy znajdują się monastory – np. Panteleimon w Nerezi i św. Andrzeja w miejscowości Matka, ze słynnymi bizantyjskimi freskami, oraz monastyr Matejče koło Kumanova.

W górach atrakcjami turystycznymi są parki narodowe: Mavrovo, Galičica i Pelistar. Amatorzy narciarstwa mogą korzystać z ośrodków położonych w Brezovicy i Popovej Szapce w Szar Planina oraz Mavrovo, Krusevo. Ciekawa jest również, jako atrakcja folklorystyczna, wieś Galičnik w paśmie Korabi.

W Macedonii jest też wiele uzdrowisk np. Debar i Kosovrasti oraz Kotlonovo i Bansko.

Ruch turystyczny

W 2007 r. w bazie noclegowej Macedonii zarejestrowano 230 tys. turystów, a wpływy dewizowe z tego tytułu wyniosły 185 mln USD. Najczęściej przyjeżdżają tutaj goście z krajów ościennych – Bułgarii oraz Serbii i Czarnogóry.

ALBANIA (Republika Albanii, Republika e Shqipërisë)

Powierzchnia: 28 748 km²	Ludność: 3 161 000	Gęstość zaludnienia: 110 os./km²
Stolica: Tirana	Znak rejestracyjny: AL	Skrót waluty: ALL
PKB: 2 461 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 lek = 100 quindrków	

Albania leży w zachodniej części Półwyspu Bałkańskiego, na wschodnich wybrzeżach Adriatyku i Morza Jońskiego. Graniczy z Serbią, Czarnogórą, Macedonią i Grecją, zajmuje obszar o powierzchni 28 748 km² i jest najmniejszym państwem na Bałkanach. Stolicą kraju jest Tirana, którą zamieszkuje około 343 tys. osób. Blisko 92% ludności stanowią Albańczycy, uważani za reliktową grupę ludów ilirijско-trackich. Mniejszości narodowe stanowią Grecy (ok. 30 tys.), Turcy, Serbowie, Bułgarzy i Macedończycy. Ogólna liczba mieszkańców Albanii wynosi około 3,2 mln osób. W związku ze słabym uprzemysłowieniem kraju większa część ludności zawodowo czynnej (około 60%) pracuje w rolnictwie. W miastach mieszka zaledwie 43% ogółu obywateli. Przyrost naturalny w Albanii należy do największych na świecie i waha się w granicach 10‰. Albania jest krajem rolniczo-przemysłowym z ambicjami rozwoju funkcji turystycznych.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

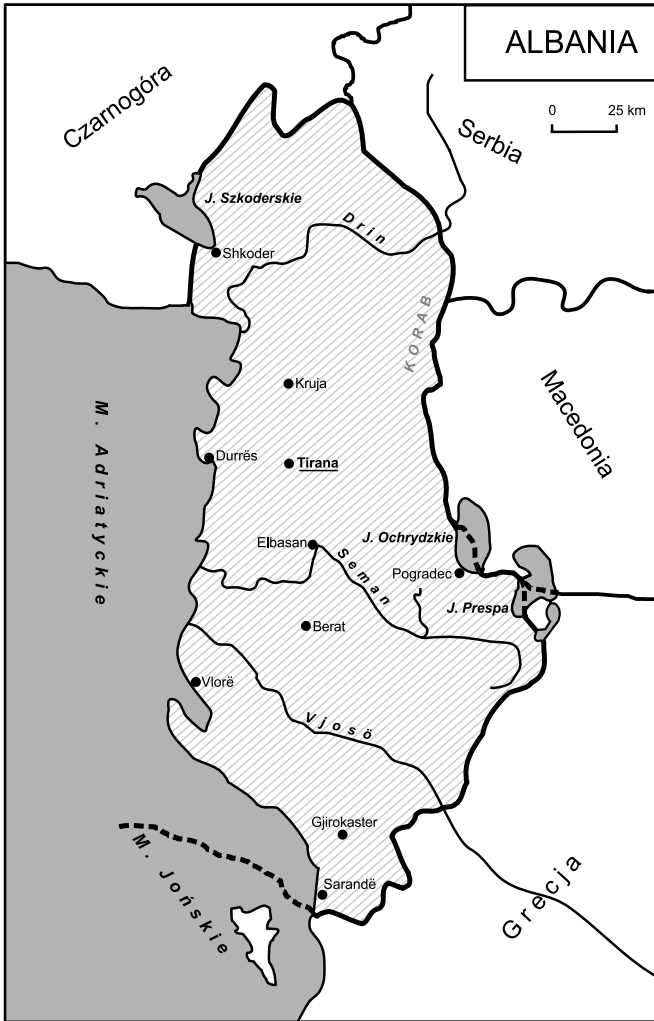
Większość terytorium Albanii zajmują Góry Dynarsko-Greckie, a około 3/4 powierzchni kraju przypada na obszary górskie i wyżynne. Na pograniczu północnym z Serbią wznoszą się Alpy Albańskie (Prokletije) o rzeźbie polodowcowej i krasowej, z najwyższym szczytem Maja e Jezercës (2694 m n.p.m.). Najwyższe wzniesienie Albanii – Maja e Korabit (2751 m n.p.m.) znajduje się w górach Korab, ciągnących się wzdłuż granicy z Macedonią.

Niziny zajmują pasmo szerokości 15–30 km wzdłuż wybrzeży Adriatyku i Morza Jońskiego, są silnie podmokłe i zabagnione. Linia brzegowa jest dość znacznie urozmaicona. Wybrzeżom towarzyszą nadbrzeżne jeziora i laguny, drobne mierzeje i delty rzek. Pod względem turystycznym największe znaczenie posiada odcinek wybrzeża od Himarë po Sarandë, noszący nazwę Riwiery Albańskiej.

Klimat Albanii jest podzwrotnikowy morski, w górach dostosowany do zróżnicowania hipsometrycznego. Lata są bardzo gorące i suche. W zimie średnie temperatury wahają się od 4–10° C. Późną jesienią na północy kraju, a zimą na południu, spadają ulewne deszcze, powodując katastrofalne powodzie. Śnieg jest częstym zjawiskiem, ale pokrywa śnieżna nie zalega długo, z wyjątkiem gór, których klimat jest chłodniejszy i nosi cechy klimatu alpejskiego.

Obszar Albanii należy do zlewiska Morza Adriatyckiego, z wyjątkiem południowych skrawków odwadnianych do Morza Jońskiego. Największe rzeki w Albanii to: Drin, Mati, Shkumbin, Seman, Mat i Vjosa. Jezior jest około 150, do największych należą: Szkoderskie (391 km²), Ochrydzkie (362 km²) i jezioro Prespa (285 km²). Na rzekach Albanii zbudowano wiele zapór wykorzystywanych głównie w celach energetycznych.

Faunę i florę Albanii reprezentują typy śródziemnomorskie i środkowoeuropejskie. Lasy zajmują około 40% powierzchni kraju. W górach można wyróżnić cztery piętra roślinności: najniższe piętro charakteryzuje się występowaniem śródziemnomorskiej makii, potem następuje piętro lasów bukowych z domieszką dębu i orzecha, wyżej rosną lasy mieszane

z przewagą sosny i wreszcie najwyższe piętro (ponad 1700 m n.p.m.) tworzą łąki alpejskie i nagie skały. Faunę Albanii reprezentuje dzik, wilk, szakal, niedźwiedź, orzeł, sęp, kozica itp. Wody rzek i jezior obfitują w ryby, sporo tutaj ptactwa wodnego i drapieżnego. Najcenniejsze obiekty przyrodnicze chronione są w 13 parkach narodowych i 4 rezerwach.

Komunikacja

Albania ma nadal słabo rozwiniętą komunikację. Sieć kolejowa jest bardzo rzadka i przestarzała, liczy 450 km długości. Drogi bite mają łączną długość sięgającą 5 tys. km. Charakteryzuje je niski stan techniczny, są wąskie, kręte, posiadają duże spadki i nie najlepszą nawierzchnię. Niemniej transport drogowy odgrywa dominującą rolę w przewozach towarów i osób (85%). Obecnie drogi Albanii objęte zostały wielkim programem przebudowy i budowy. Komunikację morską zapewniają dwa porty: Durrës i Vlorë Sarandë. Lotnisko międzynarodowe posiada Tirana (Rinos).

Regiony turystyczne

Zagraniczny ruch turystyczny w Albanii jest bardzo słabo rozwinięty. Wiąże się to przede wszystkim z brakiem odpowiedniej bazy materialno-technicznej dla rozwoju turystyki i dawną polityką izolacji kraju na arenie międzynarodowej. Obecny rząd demokratyczny przywiązuje dużą wagę do rozwoju turystyki na Wybrzeżu Jońskim.

Głównym regionem turystycznym Albanii jest **Wybrzeże**. Stosunkowo najlepiej przystosowanym do pełnienia funkcji turystycznych obszarem jest odcinek Wybrzeża Adriatyckiego w rejonie **Durrës**. Uprzywilejowanie klimatyczne, piaszczyste i wolno opadające dno płytkiego morza stwarza tu doskonałe warunki rozwoju funkcji kąpieliskowych. Kilkanaście kilometrów na południe od Durrës znajduje się największa i najpiękniejsza plaża Albanii. Miejscowości wypoczynkowe powstały również na tzw. Riwierze Albańskiej, z ośrodkami w Divjakë i **Sarandë**, położonymi naprzeciwko greckiej wyspy Korfu. Koło Sarandy znajduje się kilka starożytnych osad, najpierw iliryjskich a później greckich. Jedną z nich – Butrinti została wpisana na listę UNESCO – dokumentuje rozwój osadnictwa od osady iliryjskiej po kolonie bizantyjskie i weneckie.

Drugim regionem turystycznym Albanii są największe albańskie jeziora – **Ochrydzkie** i **Prespa**, w rejonie których panują dogodne warunki dla rozwoju wypoczynku w sezonie letnim, rozwoju sportów wodnych i rybołówstwa sportowego. W rejonie Jeziora Ochrydzkiego funkcje centrum turystyki spełnia Pojani, natomiast nad Jeziorem Szkoderskim – Shkodër (centrum wędkarskie). Możliwy jest rozwój turystyki górskiej, zwłaszcza w górach **Prokletije**, interesujących ze względu na swoją dzikość, wybitne walory kulturalne i krajobrazowe.

Albania jest interesująca także z powodu swoich walorów kulturowych. Zachowało się wiele pamiątek historycznych i zabytków architektury związanych z ludami iliryjsko-trackimi, z Grekami i Rzymianami. Zaznaczyły się także wpływy kultury bizantyjskiej i tureckiej. Miasta Elbasan, Berat, Tirana, Durres, Vlore i inne posiadają wystawne pałace, meczety i bazyliki o orientalnym charakterze. Wiele miast związanych jest z życiem bohatera narodowego Albanii, Skanderberga (muzeum w Kruje), który w XV wieku wywalczył wyzwolenie z niewoli tureckiej. W kraju zachowała się duża średniowieczna twierdza oraz drewniany bazar. Najwięcej zabytków znajduje się w **Tiranie**, mieście kontrastów i wielu muzeów (Narodowe, Archeologiczne, Historyczne). W planowanym mauzoleum dyktatora E. Hodży, mającym kształt szklanej piramidy, urządzono oryginalną dyskotekę i centrum handlowe. Na głównym placu, obok pomnika Skanderberga znajduje się meczet oraz wiele socrealistycznych budowli. W całej Albanii trwała pamiątka po epoce komunizmu są bunkry w liczbie 80 tys., najwięcej ich zlokalizowano na wybrzeżu – miały one bronić kraj przed domniemaną inwazją z morza.

W południowej części kraju warto odwiedzić miasto **Gjirokaster**, położone na zboczach góry Malti, z pięknymi, kamiennymi domami i zamkiem, w którym urządzono muzeum broni. Największą atrakcją archeologiczną kraju jest odkopana grecka osada Apollonia. Zainteresowanie turystów budzi również dobrze zachowana sztuka ludowa, a zwłaszcza muzyka i stroje.

Ruch turystyczny

W 2004 r. baza noclegowa Albanii liczyła około 10 tys. miejsc noclegowych, ale obecnie jest bardzo intensywnie rozbudowywana. W 2007 roku Albanie odwiedziło 57 tys. turystów (głównie Grecy, Niemcy, Austriacy, Anglicy). Wpływy z obsługi turystyki zagranicznej w 2007 r. szacowane są na 1,3 mln EUR. Bilans turystyczny kraju był dodatni. Wydaje się, że Albania już niedługo stanie się konkurencją dla najpopularniejszych regionów turystycznych w basenie Morza Śródziemnego.

Albania – Tirana, pomnik Skanderberga (fot. Z. Kruczek)

Albania – bunkry na wybrzeżu (fot. Z. Kruczek)

GRECJA (Republika Grecka, Hellas, Hellēnikē Dēmokratía)

Powierzchnia: 131 957 km²	Ludność: 11 130 751	Gęstość zaludnienia: 84 os./km²
Stolica: Ateny	Znak rejestracyjny: GR	Skrót waluty: EUR
PKB: 27 233 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 euro = 100 centów	

Grecja leży w południowej części Półwyspu Bałkańskiego między Morzem Jońskim na zachodzie, Morzem Śródziemnym na południu i Morzem Egejskim na wschodzie, zajmuje część Półwyspu Bałkańskiego oraz wyspy na Morzu Jońskim (Wyspy Jońskie) i Egejskim (Sporady, Cyklady) oraz Dodekanezy, Rhodos, Kretę, wyspy Zatoki Saronijskiej, Argolidzkiej i inne. Powierzchnia kraju wynosi 131,957 tys. km², z czego wyspy zajmują 19,1% obszaru kraju. Grecja jest mało zaludnionym krajem. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 84 osoby na km², a ogólna liczba mieszkańców przekracza 11 mln. W miastach mieszka 60% ogółu ludności, do największych miast zalicza się: stolicę – Ateny (4 mln), Saloniki (363 tys.), Patras (112 tys.), Iraklion (78 tys.) i Wolos (ok. 52 tys.). Grecy stanowią 91% ludności, reszta to głównie Macedończycy (2%), Albańczycy (2%) i Turcy.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Większość powierzchni Grecji zajmują góry. W środkowo-zachodniej części kraju leżą młode, trzyczęściowe góry Pindos, na Peloponezie Masyw Achajski, zaś na wschodzie u Wybrzeży Morza Egejskiego nieco niższe góry Epiru oraz liczne pojedyncze masywy, z najwyższym w kraju Olimpem (2917 m n.p.m.). Niziny stanowią około 1/5 powierzchni kraju, ciągną się wąskim pasmem wzdłuż wybrzeży, zajmując większe obszary w Tessalii i w rejonie Salonik. Doliny rzek i kotliny śródgórskie, będące kolebką greckiego osadnictwa, zajmują zaledwie kilka procent powierzchni kraju.

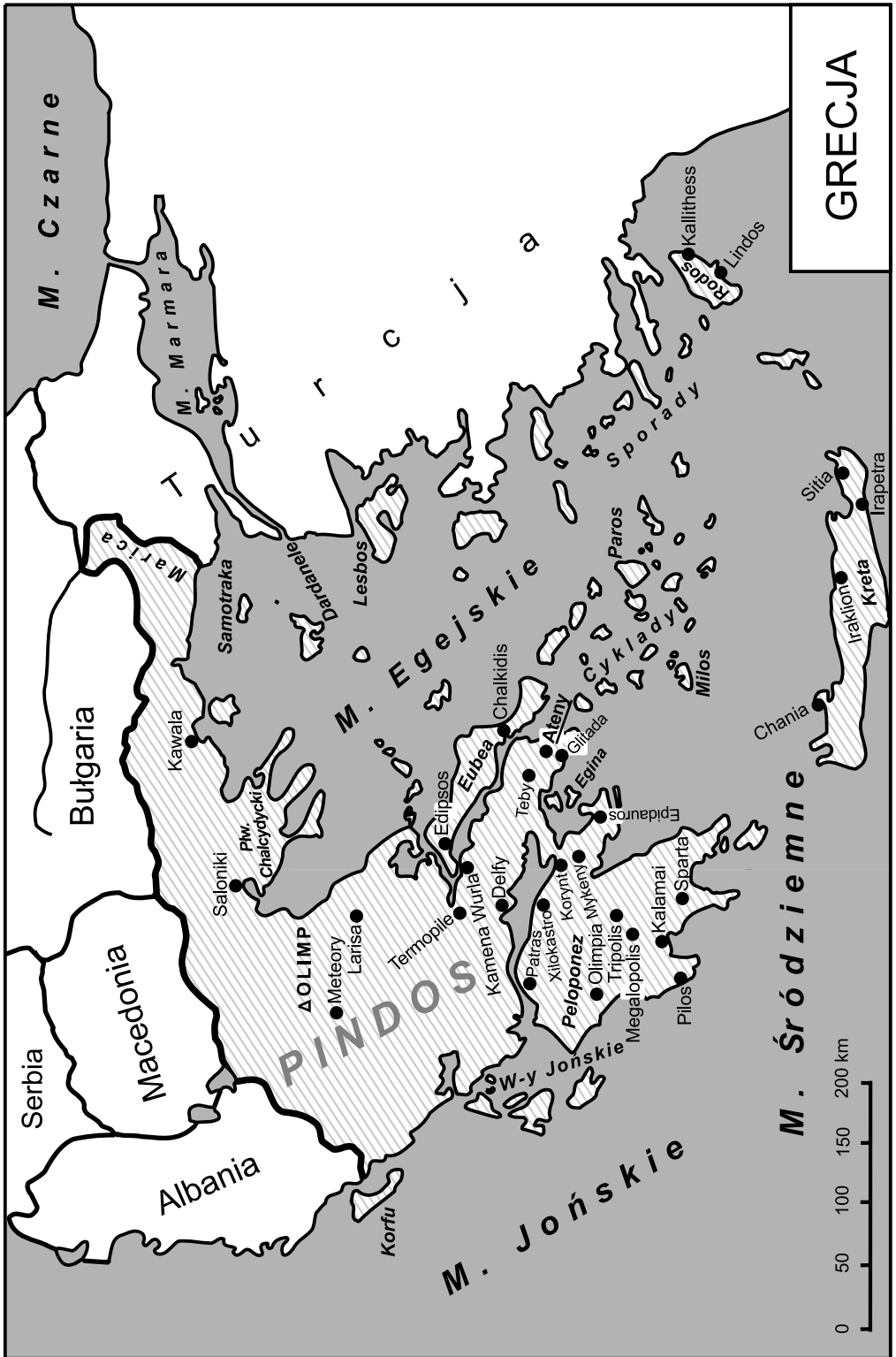
Do największych osobliwości i atrakcji turystycznych Grecji należą wyspy zajmujące 1/5 obszaru państwa. U zachodnich wybrzeży leżą Wyspy Jońskie z największymi: Korfu, Paksos, Leukas, Kefalonia oraz Itakę. Większość wysp znajduje się na Morzu Egejskim oraz na otoczonej przez Grecję, Azję Mniejszą i Kretę – wschodniej części Morza Śródziemnego, zwanej Morzem Kreteńskim.

U południowo-wschodnich wybrzeży Grecji leży wyspa Eubea, na południe od niej, aż po Kretę, ciągną się Cyklady – archipelag niezwykle malowniczych wysp.

U południowo-zachodnich wybrzeży Turcji leży wyspa Rodos, a na północny zachód od niej Sporady. Szczególne miejsce wśród wysp greckich zajmuje Kreta z zachowanymi zabytkami kultury minojskiej oraz Rodos ze słynną świątynią Apollina.

Grecja ma dobrze rozwiniętą linię brzegową o długości przekraczającej 15 tys. km, w tym 11 tys. km przypada na wyspy. Wybrzeża Grecji są na ogół trudno dostępne, strome i skaliste (zwłaszcza na niektórych wyspach). W północno-wschodniej Grecji dominuje typ wybrzeża akumulacyjnego i tutaj często spotkamy piaszczyste plaże.

Grecja leży w strefie klimatu podzwrotnikowego mającego w Epirze i zachodniej części Peloponezu charakter morski, ku wschodowi nasilają się cechy kontynentalne. W wyższych partiach gór występuje górską odmianą klimatu. Wysokie szczyty górskie, nawet na Peloponezie i Krecie pokryte są śniegiem przez kilka miesięcy w roku. Średnie temperatury stycznia wahają się od 5° C we wschodniej części kraju do 13° C na Krecie i Rhodos, natomiast średnie temperatury lipca od 15° C (Saloniki) do 28° C (Tesalia).

Rzeki Grecji należą do zlewiska mórz: Egejskiego, Jońskiego, Adriatyckiego i Śródziemnego. Generalnie brak większych rzek poza dolnymi odcinkami biegu Maricy, Mesty, Strumy i Wardaru. W całości w Grecji płyną: Aliakom (297 km), Aspropotamos (220 km) i Pinos (205 km). W okresie lata większość rzek znacznie wysycha.

Jeziór jest niewiele, znajdziemy je głównie w Macedonii, Epirze, Akarnanii, Tesalii i Beocii. Niektóre z nich, jak np. Prespa, Kastoria, Janina, są atrakcyjne krajobrazowo. Największym jeziorem jest Prespa, leżąca na pograniczu albańsko-greckim.

Naturalna roślinność Grecji ma układ piętrowy. Najniższe piętro reprezentuje typ śródziemnomorski z wiecznie zielonymi zaroślami. Wyżej znajdują się lasy zajmujące tylko 20% powierzchni kraju. Większe zwarte kompleksy zachowały się tylko w obszarach górskich. Do wysokości 600 m n.p.m. dominuje makkia, a na północy lasy bukowe i dębowe. Na wybrzeżach częste są, sprowadzone z Ameryki, agawy, kaktusy i opuncje. Piętra subalpejskie tworzą lasy sosnowe lub zarośla kosodrzewiny. Szczyty wyniesione ponad 2000 m n.p.m. zajmuje piętro alpejskie składające się z greckich muraw. Obszary chronione na terenie Grecji zajmują tylko 2,5% powierzchni kraju. Składa się na nie 9 parków narodowych, z których najstarszy obejmuje masyw Olimpu i Parnasu, a największy region Małej Prespy. Licznie odwiedzany przez turystów jest PN Samaria (wąwóz skalny) na Krecie.

Komunikacja

Sieć dróg o nawierzchni utwardzonej wynosi 116 tys. km (w tym 470 km autostrad). Po przystąpieniu Grecji do Unii Europejskiej zostały one zmodernizowane. Większość popularnych tras biegnie wzdłuż wybrzeży.

Komunikacja kolejowa jest słabo rozwinięta, a długość linii kolejowych wynosi 2 571 km. Najważniejsze linie biegną z Aten przez Larisę i Saloniki do Serbii oraz z Salonik przez Dramę, Ksanthi, Aleksandropolis do Istanbula.

Grecja posiada dobrze rozwinięty transport morski i pod tym względem zajmuje czwarte miejsce w Europie. Do najważniejszych portów tego kraju należą: Saloniki, Wolos, Pireus, Patros oraz Iraklion. Znaczącą pozycję w ruchu pasażerskim ma linia Pireus – Ancona, Bari i Brindisi (Włochy). W podróżach morskich główną rolę odgrywają promy, z których korzysta się podróżując pomiędzy wyspami.

Szybko rozwija się transport lotniczy. Najważniejszym portem lotniczym są Ateny (Elliniku), które obsługują ok. 70% całego ruchu pasażerskiego. W sumie na terenie Grecji znajduje się kilkanaście lotnisk (m.in. Saloniki, Rhodos, Iraklion, Korfu, Kanea, Larisa, Janina i inne).

Baza noclegowa

Grecja należy do krajów coraz lepiej wyposażonych w urządzenia, mogące zaspokoić potrzeby dynamicznie rozwijającego się zagranicznego ruchu turystycznego. Dotyczy to zwłaszcza bazy noclegowej. Liczy ona ponad 1 mln miejsc w obiektach hotelowych oraz 900 tys. miejsc w bazie komplementarnej, nadzorowanej jednak przez EOT – Grecką Narodową Organizację Turystyczną (min. 350 kempingów).

Regiony turystyczne

Nawiązując do podziału geograficzno-historycznego na terenie Grecji można wyróżnić podobne cztery regiony turystyczne: Grecję Północną, Środkową, Południową i Wyspiarską.

Grecja Północna

Grecja Północna sięga od granicy państwa do szczytowych krawędzi gór Pindos na zachodzie i gór Olimpu na południu. Region ten obejmuje części trzech krain historycznych – Macedonii, Tracji i Tesalii.

Najważniejszym ośrodkiem turystycznym w regionie są **Saloniki** – drugie miasto Grecji, ważny port i ośrodek przemysłowy. Historia miasta sięga IV w. p.n.e. Odgrywało ono wielką rolę w Cesarstwie Bizantyjskim i z tego okresu pochodzą najcenniejsze zabytki: rotunda św. Grzegorza, bazylika św. Dymitra i bazylika św. Zofii. W Salonikach istnieją też pozostałości architektury orientalnej z czasów, gdy miasto należało do Turcji (lata 1430–1912). Współczesne Saloniki znane są jako miejsce ważnych targów międzynarodowych.

W regionie północnej Grecji istnieją dobre warunki dla rozwoju turystyki wypoczynkowej. Wiązą się one z dogodnym, ciepłym klimatem i atrakcyjnością linii brzegowej, której na wielu odcinkach towarzyszą piaszczyste plaże. Najlepiej funkcje kąpieliskowe rozwinęły się na wybrzeżach drugorzędnych półwyspów, np. **Półwyspu Chalcydyckiego** (na południowy wschód od Salonik) oraz na pięknym, piaszczystym wybrzeżu w rejonie miejscowości Kawala. Atrakcją tego regionu jest autonomiczna republika mnichów na górze Atos (22 klasztor).

Wielu turystów interesuje najwyższa góra Grecji – **Olimp**, mityczna siedziba bogów greckich. W okresie zimy na Olimpie panują dobre warunki narciarskie.

Wzdłuż morza Egejskiego ciągnie się **Riviera Olimpijska**. Jest to 70-kilometrowy pas plaż na wschodnim wybrzeżu Grecji, sięgający od Methoni na północy po Nei Pori na południu. Pierwsze kąpieliska znajdują się już ok. 50 km na południe od Salonik. Wybrzeże zajmuje równinę Pieria na południowym krańcu Macedonii. Od zachodu i południa ogranicza je pasmo gór Pieria oraz ogromne masywy Olimpu i Ossy.

Koło Kalambaka w Tesalii usytuowany jest zespół bizantyjskich klasztorów, zbudowanych na szczytach skalnych ostańców. Całość, zwana **Meteorami**, robi niesamowite wrażenie (wpis na listę UNESCO).

Grecja Środkowa

Grecja Środkowa to historyczna Grecja Kontynentalna (Sterea Ellada). Znajduje się tam kilka mniejszych krain, poczynając od zachodu: Akarnania, Etolia, Doryda, Lokryda, Beocja i Attyka. W Attyce leży stolica Grecji – 3,5 milionowe Ateny (z portem w Pireusie).

Ateny – kolebka greckiej kultury, stolica (od 1883 r.) i największe miasto Grecji – są najczęściej odwiedzane przez turystów z powodu najśłynniejszego na świecie Akropolu (Akropolis znaczy „górne miasto”). Znajdują się tu liczne muzea, teatry, uniwersytet. Nowożytnie śródmieście jest położone między dwoma wzgórzami: Akropolem a Likawitos. Centrum stanowi plac Omonia (plac Zgody), od którego rozchodzą się promieniście trzy główne arterie. W Atenach zachowały się unikatowe zabytki kultury starożytnej: Akropol z potężnymi ruinami Partenonu, Erechtejonu, Świątyni Nike, Propylejów, u podnóża Teatru Dionizosa, Odeon Herodesa Attykusa, pomnik Lizykratesa. Na północny zachód od Akropolu znajdują się resztki starożytnej Agory, centrum klasycystycznych Aten z portykiem Attalosa (króla Pergamonu, II w. p.n.e.), Tezejon. Na wschód od Agory Rzymskiej znajduje się słynna Biblioteka Hadriana, Wieża Wiatrów, natomiast w dawnej dzielnicy Hadrianopolis – Łuk Hadriana, Świątynia Zeusa Olimpijskiego (Olimpiejon – zachowane 15 kolumn) i Stadion Panatenajski (zrekonstruowany w 1896 r.) – miejsce pierwszej nowożytnej olimpiady. Z okresu bizantyjskiego pochodzą kościoły z IX wieku (tzw. Mała Metropolia).

Dużą grupę zabytków stanowią reprezentacyjne gmachy klasycystyczne z XIX wieku, okresu planowanej przebudowy Aten: Uniwersytet, Akademia Nauk, Politechnika, Biblioteka Narodowa, Narodowe Muzeum Archeologiczne, Stary Zamek (obecnie Parlament), dawny Pałac Królewski, pawilon wystawowy – Zapion. Swoisty urok ma dzielnica rozrywkowa Plaka położona u stóp Akropolu.

Na południowy zachód od centrum Aten leży Pireus, główny port Aten. Miał wielkie znaczenie w basenie Morza Śródziemnego, w 86 roku p.n.e. został zburzony przez Rzymian (Sulla). Zachowały się pozostałości Długich Murów łączących Pireus z Atenami, ruiny świątyni, teatrów, zabudowań portowych. Obecnie jest to wielki port, ośrodek przemysłowy i turystyczny (port jachtowy Zea).

Celem turystów są **Delfy**, położone na południowych zboczach Parnasu, będące w starożytności ważnym dla Greków ośrodkiem kultu religijnego. Innym ważnym centrum turystyki krajoznawczej jest miasto **Larisa**, w którym do najcenniejszych zabytków należą akropol, antyczny teatr i most z okresu bizantyjskiego.

Na południe od Aten rozciąga się nieprzerwanie strefa wypoczynkowa zwana **Riwierą Attycką**, którą tworzą plaże, urządzenia do uprawiania wszelkich sportów wodnych, tory wyścigowe, pola golfowe, korty tenisowe, liczne restauracje, kluby, lokale nocne. Głównymi ośrodkami są: Nowy i Stary Faleron, Glifada, Wula-Kawuri, Wuliagmeni, Warkiza, Lagonisi i wiele innych.

Na skalistym **przylądku Sunion** znajdują się ruiny umocnień oraz świątyni Posejdon a Ateny, natomiast na północ od przylądka znajduje się ciąg dobrze zagospodarowanych miejscowości portowych i kąpielisk nadmorskich takich jak: Lawiron, Porto Rafti, Luca. Bardzo atrakcyjne zaplecze rekreacyjne Aten stanowią ośrodki wypoczynkowe w górach Hymet, Pantelikon, Parnes.

Nad Zatoką Koryncką leżą bardzo popularne kąpieliska: Loutrakon oraz Xylokastron. Funkcje uzdrowiskowe rozwinęły się na bazie istniejących źródeł wód mineralnych, charakteryzujących się dużą radioaktywnością. Występują one we wschodniej części środkowej Grecji (Kammena, Wourla, Ipati, Platystomon).

Na północy, na równinie nadmorskiej jest położony **Maraton**, słynący ze zwycięstwa Greków nad Persami w 490 r. p.n.e. Na zachód od Aten, przy starożytnej „świętej drodze” do Eleusis, w miejscowości Dafni znajduje się bizantyjski klasztor z XI–XII wieku. Samo Eleusis to jedno z najstarszych miast Attyki, znane ze starożytnego kultu Demeter i Persefony, corocznie odbywały się poświęcone im misteria eleuzyńskie tzw. Eleuzynie. Znajdują się tu ruiny świątyni pochodzenia mykeńskiego.

Grecja Południowa (Peloponez)

Półwysep Peloponez to najbardziej na południe wysunięta część Grecji kontynentalnej, a zarazem Półwyspu Bałkańskiego. Peloponez połączony jest z „łędem” Przesmykiem Korynckim, który w najwyższym miejscu ma 5,7 km. W tym właśnie miejscu w 1893 roku przeprowadzono kanał Koryncki, łączący Zatokę Koryncką z Zatoką Saronką. Długa na 130 km i szeroka na 3 do 35 km Zatoka Koryncka (Morze Jońskie) oddziela Peloponez od Grecji Centralnej. Cały Peloponez jest regionem górzystym, z wyjątkiem niewielkich nizin na wybrzeżach. Najwyższe góry to pasma Tajgetu, którego szczyty wysokie na ponad 2 400 m n.p.m. zawsze pokryte są śniegiem. Peloponez, a ściślej leżąca w jego północno-wschodniej części Argolida, to kolebka greckiej cywilizacji. W II tysiącleciu p.n.e. powstała tam kultura mykeńska z ośrodkiem w Mykenach. W VI i V w. p.n.e. największą rolę na Peloponezie odgrywała Sparta, konkurująca z Atenami, a nawet przewodząca światowi

greckiemu. Również historia najnowsza, okres odzyskiwania niepodległości (1821–1831), ściśle wiąże się z Grecją Południową. Tutaj toczyły się najcięższe bitwy, a miasto Nafplion stało się pierwszą stolicą nowożytnego państwa greckiego.

Głównym celem ruchu turystycznego są stare, zabytkowe miasta Peloponezu: Korynt, Mykeny, Epidauros, Sparta, Olimpia, Argos i Nefpio.

Korynt w zamierzchłej przeszłości spełniał ważną strategiczną funkcję, leżąc na drodze z Peloponezu do starożytnej Hellady. Zachowały się tu do dziś wspaniałe zabytki starożytnej architektury (m.in. cytadela Akrokorynt, wznosząca się 900 m n.p.m., wraz z świątyniami Afrodyty i Apollina). W **Mykenach**, w ruinach cytadeli z XIV w. p.n.e. podczas prac archeologicznych odkryto groby Agamemnona i Klitajmestry. **Epidauros** słynie ze wspaniałego antycznego teatru (16 000 miejsc) o znakomitej akustyce, w którym organizowane są festiwale muzyczne i wystawiane klasyczne tragedie greckie. **Sparta** jest dziś niewielkim miasteczkiem, w którym już tylko nieliczne pamiątki przypominają o wielkiej sławie tego, potężnego niegdyś, miasta-państwa starożytnej Grecji. Wielkim zainteresowaniem turystów cieszą się: **Olimpia**, w której narodziła się idea ruchu olimpijskiego, **Argos** – na południe od Myken z ruinami z czasów rzymskich, akroplem i muzeum archeologicznym oraz **Nefpio** (pierwsza stolica nowożytnej Grecji z zachowaną, wenecko-turecką twierdzą).

Obok funkcji krajoznawczych na Peloponezie rozwijają się również funkcje wypoczynkowe i kąpieliskowe, istnieją tu także dobrze wyposażone uzdrowiska.

Najlepiej przystosowana do pełnienia funkcji wypoczynkowych jest strefa północnego wybrzeża półwyspu. Znajdują się tutaj takie kąpieliska, jak: Aigion, Paralia, Akratas, Xylokastron (najszerza i najdłuższa plaża w Grecji), Diakopton. Na południowym wybrzeżu leży dość znane kąpielisko Kalamai, natomiast na wybrzeżu zachodnim – Katakolon, Amalias i Patrai. Wśród uzdrowisk na uwagę zasługują Kalawrita, Metana i Milon.

Region wyspowy

Wyspy Grecji, dysponujące znakomitymi warunkami do rozwoju turystyki, stanowią znakomitą alternatywę dla kontynentalnej oferty turystycznej tego kraju. Szansę na rozwój wykorzystały przede wszystkim trzy największe wyspy Grecji – Kreta, Eubea i Rhodos. Stanowią one nie tylko cel przyjazdów wypoczynkowych, ale także krajoznawczych.

Najbardziej atrakcyjna i o wielorakich funkcjach turystycznych jest **Kreta**. Jej atrakcyjność wiąże się z zabytkami kultury minojskiej (Knossos, Fajstos, Melos) oraz z długim sezonem kąpieliskowym. Najważniejsze kąpieliska rozwinęły się na północnym wybrzeżu wyspy. Największym miastem i jednocześnie fortem Krety jest Iraklion. W zachodniej części wyspy egzotycznym nastrojem przyciąga pełna zabytków Chania. Atrakcją są wycieczki lokalne m.in. do jednego z najgłębszych wąwozów Europy – Samarii, grotty narodzin Zeusa – Dikteon Andron czy Spinalonga – dawnej kolonii trędowatych. Z kolei **Rodos** znany jest ze swoich plaż, uznaną miejscowością wypoczynkową jest tu Kallithea. Funkcje ośrodka turystyki krajoznawczej pełni Lindos.

Znakomite warunki dla wypoczynku czy pobytów uzdrowiskowych ma **Eubea**. Piękna plaża w otoczeniu sosnowego lasu towarzyszy wybrzeżu wyspy na odcinku od Chalkis do Aliverion. Na wyspie znajduje się też jedno z bardziej znanych uzdrowisk Grecji – Aedipsos.

Wyspy Jońskie mają górzysty krajobraz, ciepły klimat, bogatą roślinność utrzymującą przez cały rok kolor soczystej zieleni. Rozwinięta linia brzegowa, dostępne zatoki i dogodne przystanie stwarzają dogodne warunki do uprawiania żeglarstwa. Wyspa Kerkira (**Korfu**) stanowi największe centrum jachtingu morskiego w południowo-wschodniej Europie. Ponadto posiada urządzenia bazy towarzyszącej o bardzo wysokim poziomie, są to: rozległe

poła golfowe, pola do gry w krykieta, które przyciągają wielu turystów, zwłaszcza Brytyjczyków, szczególnie w sezonie zimowym. Wyspy Jońskie mają bogate tradycje mykeńskie: wyspy Itaka, Kefalinia – związane z akcją „Odysei”.

Wyspy Morza Egejskiego – Cyklady i Sporady swoje znaczenie zawdzięczają głównie turystyce morskiej oraz wysokim walorom przyrodniczym, zwłaszcza licznym zatokom, piaszczystym plażom, orzeźwiającyemu wiatrom. Szczególną atrakcją jest czynny wulkan na wyspie **Santoryn** z licznymi zabytkami (np. Thyra) i niesamowitymi krajobrazami. Cechą charakterystyczną wysp jest ich oryginalne budownictwo o charakterze orientalnym – białe domy o płaskich dachach, wiatraki, a także gościnność mieszkańców trudniących się głównie rybołówstwem.

Wśród licznych mniejszych wysp na uwagę zasługują między innymi: Milos, na której znaleziono pomnik Afrodyty (obecnie w Luwrze), Egina z dobrze zachowanymi ruinami świątyni Ateny, Samotraka – ważne centrum wypoczynkowe, znaleziono tu posąg słynnej Nike z Samotraki (eksponowany w Luwrze), Paros z zachowanymi ruinami świątyni Posejdona.

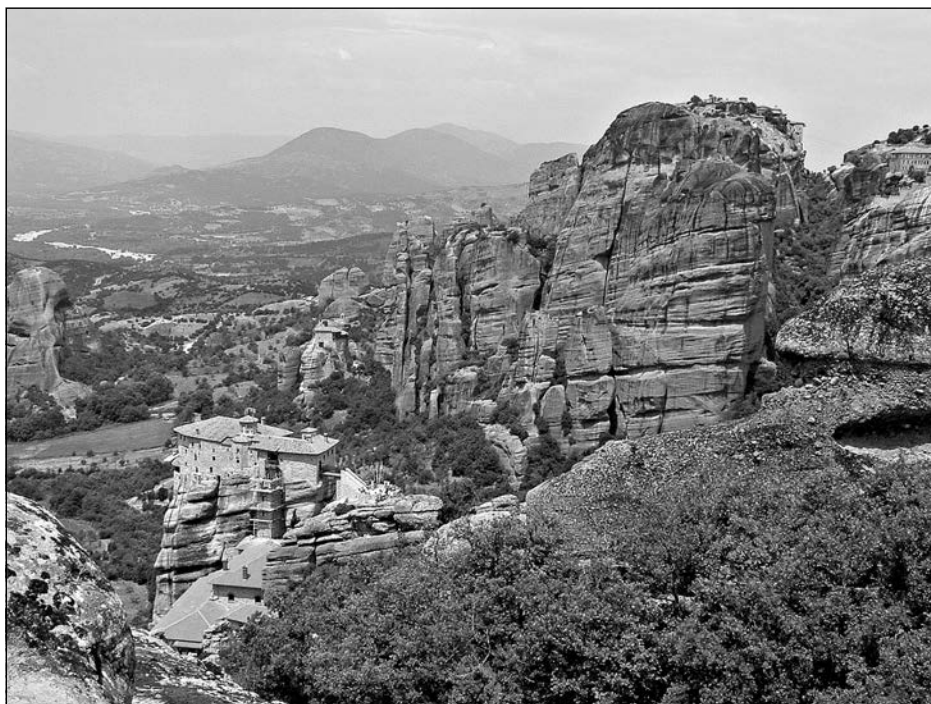
Ruch turystyczny

Grecja zajmuje ważną pozycję na mapie turystycznej Europy, jest tanim i atrakcyjnym celem turystów wybierających się na „słoneczne wakacje” i zainteresowanych poznawaniem przebogatego dziedzictwa kulturowego. Na początku lat 90. Grecja przejęła znaczną część ruchu turystycznego z byłej Jugosławii (w wyniku wojny w tamtym regionie). W 2007 r. Grecję odwiedziło 16 mln turystów. Szczególną popularnością wśród gości zagranicznych cieszą się wyspy Kreta i Rhodos oraz Ateny.

Wyrazem dużej dynamiki zagranicznego ruchu turystycznego są dochody uzyskiwane z jego obsługi. W 2007 r. dochody te zamknęły się kwotą 15,5 mld USD.

Grecja – Kreta, pałac Knossos w Iraklionie (fot. Z. Kruczek)

Grecja – Meteory (fot. E. Jarosz)

Grecja – Olimp w chmurach (fot. Z. Kruczek)

SUBREGION WSCHODNIEGO ŚRÓDZIEMNOMORZA

Region ten składa się z dwóch krajów, położonych we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego – Turcji i Cypru. Geograficznie zaliczane są one co prawda do Azji, ale pod względem kulturowym, historycznym, a także geopolitycznym związane są z Europą. Od 2004 r. Cypr jest członkiem Unii Europejskiej, a Turcja – członek NATO, kandyduje do integracji ze strukturami UE. W soich podziałach na regiony turystyczne zarówno UNWTO, jak i ODCE od dawna zaliczają te kraje do Europy.

Cypr i Turcja dysponują zbliżonymi warunkami przyrodniczymi (góry i morze, ciepły, śródziemnomorski klimat) oraz bogactwem walorów bogatego i złożonego dziedzictwa kulturowego. Szybko rozwijająca się w drugiej połowie XX w. turystyka, inwestycje w tę dziedzinę gospodarki i intensywna promocja uczyniła z Turcji i Cypru popularne cele tzw. ciepłych wakacji i wyjazdów krajoznawczych oraz aktywnego spędzania czasu wolnego.

CYPR (Republika Cypryjska, Kipriaki Dimokratia – gr., Kibris Cumhuriyeti – tur.)

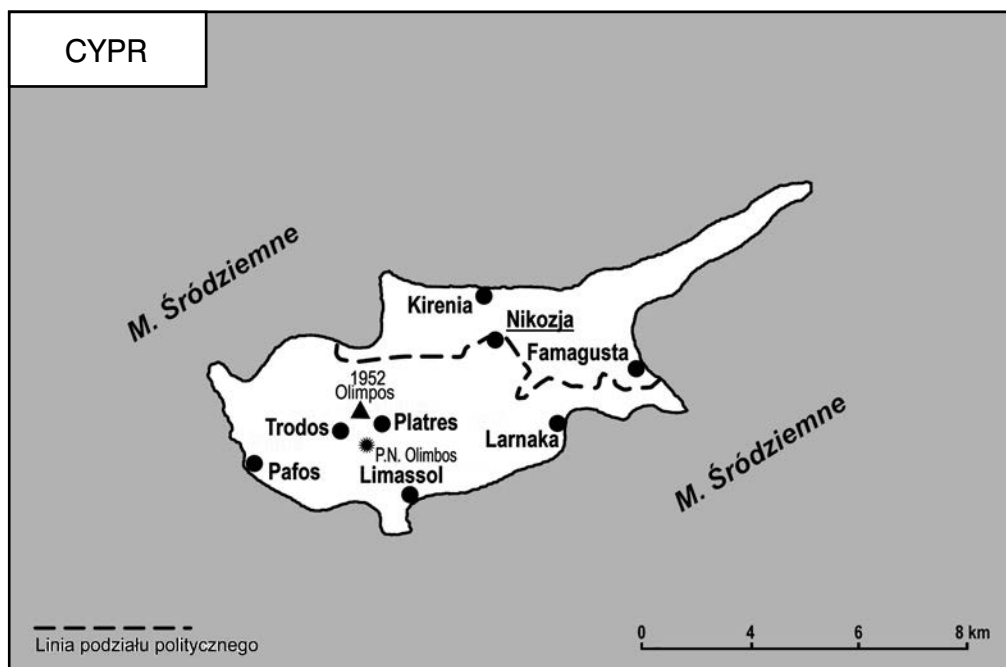
Powierzchnia: 9 300 km²	Ludność: 714 000	Gęstość zaludnienia: 77 os./km²
Stolica: Nikozja	Znak rejestracyjny: CY	Skrót waluty: CYP
PKB: 29 780 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 funt cypryjski = 100 milów	

Cypr jest trzecią co do wielkości wyspą Morza Śródziemnego o powierzchni 9,3 tys. km². Zamieszkuje go ponad 749 tys. mieszkańców – Grecy (84%), Turcy (13%), Ormianie, Anglicy, uchodźcy z Libanu. Najważniejsze wyznania to prawosławie (ludność grecka) i islam (ludność turecka). Średnia gęstość zaludnienia osiąga 77 mieszkańców na km²; większość Cypryjczyków mieszka w miastach (69%). Stolicą kraju jest Nikozja (200 tys.). Inne większe miasta to: Limassol, Larnaka i Famagusta. Cypr dzieli się na 6 dystryktów. Północną jego część (o powierzchni 3,4 tys. km²) pozostaje pod kontrolą Turcji. Ze względu na swoją historię oraz na specyfikę kulturową Cypr jest częścią cywilizacji europejskiej.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

Prawie 2/3 powierzchni wyspy zajmują góry (Karpason, Troodos – z najwyższą kulminacją Mt. Olimbos, 1952 m n.p.m.), w środkowej części kraju między górami rozpościera się nizina Mesaria. Wybrzeże na południu jest płaskie, z piaszczystymi plażami, na północy natomiast skaliste. Ciągną się tu wapienne góry Pentadaktilos, a niższe partie gór i nadmorskich nizin pokrywają gaje oliwne.

Cypr ma klimat podzwrotnikowy morski. Zimy są porą deszczową, a lata suche i gorące. W lecie na wybrzeżu temperatura dochodzi do 30° C. Sezon kąpielowy trwa od maja do połowy października. Rozległe dawniej lasy zostały wytrzebione, ich resztki zachowały się w górach. Są to lasy dębowe i cyprysowe. Resztę kraju pokrywa krzewiasta formacja zwana makią.

Komunikacja

Na Cypr można dojechać tylko drogą morską albo lotniczą. Wewnątrz kraju istnieje gęsta sieć dróg (117 km na 100 km²). Główne porty morskie to Famagusta, Larnaka i Limassol. Międzynarodowe porty lotnicze znajdują się w Nikozji, Pafos i Larnace.

Baza noclegowa

Cypr posiada dobrze rozwiniętą bazę noclegową o wysokim standardzie, a liczba miejsc noclegowych przekracza 100 tys. W ciągu ostatnich dziesięciu lat ich liczba wzrosła o 150%, w rejonie Limassol i Larnaki przekroczone już dopuszczalne normy pojemności turystycznej. Rozwinięte zostały bazy sportów wodnych – baseny i mariny oraz strefy handlowe, punkty usługowe na plażach i przy basenach. Aktualnie zachęca się do inwestowania w bazę turystyczną wewnątrz wyspy.

Regiony turystyczne

Dzięki położeniu na styku trzech kontynentów Cypr jest znakomitym terenem dla tranzytu turystycznego, a także miejscem pobytów wypoczynkowych. Kraj ten posiada ponad 500 km wybrzeży, które w części pd. są płaskie, plażowe. Dzięki walorom naturalnym oraz gęstej sieci hoteli i kąpielisk morskich w pd. części kraju rozwinął się przemysł turystyczny. Turystyka koncentruje się przede wszystkim w **regionie południowym** (greckim). Najważniejsze ośrodki turystyczne to kąpielisko **Limassol**, z zabytkami z okresu rzymskiego i greckiego (amfiteatr, świątynia Apolla, łaźnie, bazylika, zamek joannitów). Podobnym miejscem jest **Larnaka**, z rozległą plażą i zabytkami fenickimi, bizantyńskimi, meczetem Hala Sultan Tekke, grobowcem ciotki Mahometa – miejsce pielgrzymek (nad Jeziorem Słonym). Warto odwiedzić Pafos, z licznymi zabytkami (królewskie grobowce

Fenicjan, rzymskie umocnienia i wille, bazylika bizantyńska – wpisane na listę UNESCO) i słynną plażą (legendarne miejsce wynurzenia się Afrodyty z piany morskiej). Turystów przyciąga zespół plaż w rejonie Ajos Napi-Paralimni oraz Agyia Napa. Znajdują się tam zarówno zamki krzyżowców, jak i meczety. Centrum turystycznym jest stolica kraju **Nikozja** (Lefkosia) z XII-wieczną katedrą św. Jana, klasztorami, osmańską cytadelą, monumentalnym pomnikiem i pałacem arcybiskupa Makariosa. W górach usytuowane są uzdrowiska, np. Platres. Znajdują się tam także prawosławne klasztory.¹ Zimą w najwyższych górach Trodos, koło Olimbos (1951 m n.p.m.), można jeździć na nartach (w styczniu i lutym).

Region północny (turecki) odgrywał w turystyce znaczną rolę przed 1974 r., tj. przed inwazją turecką. Linia brzegowa tej części Cypru jest urozmaicona, a wyróżnia się półwysp Kirenia na północnym wschodzie, gdzie rozpościerają się szerokie piaszczyste plaże, zajmujące okolice miast Kirenia (port lotniczy) i Famagusta. Powstały tu największe ośrodki turystyczne. Turystów przyciągają również piaszczyste plaże półwyspu Karpas, góry Penta-daktilos oraz orientalny folklor Turków. Ważnym atutem północnego Cypru są niskie ceny i doskonałe warunki wypoczynku w niezatłoczonych hotelach.

Ruch turystyczny

Rozwój turystyki na wyspie w latach 70. zahamowała inwazja turecka i bojkot ośrodków turystycznych w tureckiej części Cypru przez społeczność międzynarodową. Między obydwoma częściami Cypru nie istnieją żadne przejścia graniczne; również nie współpracują one ze sobą gospodarczo. W 2004 r. Cypr, ale bez części tureckiej, został przyjęty do Unii Europejskiej. W 2007 r. Cypr odwiedziło 2,5 mln turystów,² a wpływy dewizowe z turystyki zagranicznej osiągnęły 2,6 mld USD. Stosunkowo wysoki jest wskaźnik wpływów na 1 turystę (800 USD). Ponieważ Cypryjczycy wydają na turystykę zagraniczną zaledwie 900 mln USD, bilans turystyczny jest zdecydowanie dodatni. Turystyka stanowi na Cyprze jedną z najważniejszych gałęzi gospodarki.

Na Cypr przybywają głównie Europejczycy (Brytyjczycy – 30%, Szwedzi, Niemcy, Rosjanie), obywatele Bliskiego i Środkowego Wschodu oraz USA, większość przybywa drogą lotniczą. Kraj prowadzi od lat bardzo intensywną promocję turystyczną na rynku europejskim (m.in. w Polsce) i amerykańskim.

1) Kompleks składa się z 9 bizantyjskich klasztorów i cerkwi, wpisany w 1989 r. na listę UNESCO.

2) Dane dotyczą tylko południowej (greckiej) części Cypru.

TURCJA (Republika Turcji, Türkiye Cumhuriyeti)

Powierzchnia: 783 562 km²	Ludność: 72 065 000	Gęstość zaludnienia: 92 os./km²
Stolica: Ankara	Znak rejestracyjny: TR	Skrót waluty: TRL
PKB: 8 766 USD/1 mieszk.	Jednostka monetarna: 1 lira turecka = 100 kurus	

Większa część Turcji leży na półwyspie Azja Mniejsza. Tylko 3% z liczącego 783,6 tys. km² kraju znajduje się w Europie na Półwyspie Bałkańskim. Terytorium państwa z trzech stron otaczają morza (na północy Morze Czarne, na północnym zachodzie morze Marmara, na zachodzie Morze Egejskie, a na południu Morze Śródziemne). Aż 73% granic państwa stanowią morza. Na lądzie Turcja graniczy z Grecją, Bułgarią, Armenią, Gruzją, Iranem, Irakiem i Syrią.

Kraj jest administracyjnie podzielony na 67 prowincji (wilajetów), które dzielą się na powiaty, a te z kolei na gminy. Stolicą republiki jest Ankara (3,2 mln mieszkańców). Ludność Turcji liczy 72 mln. Większość etniczną stanowią Turcy (86%). Z mniejszości narodowych najliczniejszą grupą są Kurdowie (11%), którzy od wielu lat walczą o utworzenie własnego państwa. We wsch. regionach kraju, gdzie głównie mieszkają Kurdowie, ludność turecka stanowi mniejszość. Około 99% ludności to muzułmanie, głównie sunniti. Około 1,3 mln Turków przebywa na emigracji zarobkowej, przede wszystkim w Niemczech. Gęstość zaludnienia kraju jest bardzo nierównomierna. Największe skupiska ludności – Stambuł i Ankara pozostają mocno przeludnione, podczas gdy w górach Kurdystanu gęstość zaludnienia spada nawet do 10 osób na km².

Podstawą gospodarki tureckiej jest rolnictwo. Turcja należy do tych nielicznych krajów, które mają dodatni bilans w handlu żywnością. W przemyśle dominuje włókienniczy i spożywczy. Około 42% ludności zawodowo czynnej zatrudnione jest w rolnictwie, leśnictwie i rybołówstwie. Systematycznie rośnie liczba osób zatrudnionych w usługach (głównie turystycznych).

W kraju utrzymuje się kontrast zarówno gospodarczy, jak i kulturowy pomiędzy europejskim Zachodem a tradycyjnym Wschodem.

Warunki naturalne rozwoju turystyki

O atrakcyjności turystycznej kraju stanowią: zróżnicowanie krajobrazowe, klimatyczne i kulturowe.

Turcja jest krajem górzystym. Na jej terytorium znajduje się potężny łańcuch gór Taurus (na południu) wraz z Taurusem Armeńskim (na wschodzie) i Góry Pontyjskie (na północy). W krajobrazie Wyżyny Armeńskiej i Kurdystanu dominuje szereg wygasłych wulkanów z kulminacją Araratu (5165 m n.p.m.) i największe słone jezioro Turcji – Van o powierzchni 3764 km², leżące na wysokości ponad 1500 m n.p.m. Obszar Wyżyny Armeńskiej pozostaje aktywny sejsmicznie.

Na południu kraju góry Taurus oddziela od Morza Śródziemnego pas nizin. Na wysokości przylądka Anamur góry schodzą niemal do samego morza, oddzielając Nizinę Pamfilii na zachodzie od słynącej ze swej urodzajności Niziny Cylicji na wschodzie.

Wybrzeże Morza Egejskiego cechuje bogato rozwinięta linia brzegowa. Liczne zatoeki, cyple i wcinające się daleko w morze półwyspy są podstawą rozwoju turystyki wypoczynkowej na tym terenie.

Na pn. Góry Pontyjskie oddzielają Morze Czarne od wnętrza kraju. Na tym obszarze panuje największa wilgotność, co sprzyja rozwojowi bujnej roślinności. Roczne opady wynoszą tu 781 mm, ale miejscami, zwłaszcza na wschodzie, dochodzą do 3000 mm.

Cały obszar Turcji znajduje się w strefie klimatu podzwrotnikowego. Najłagodniejszy klimat – śródziemnomorski – posiada wybrzeże Morza Egejskiego, gdzie maksymalnie temperatura latem dochodzi do 45° C, a min. zimą do -28° C. Średnia wilgotność wynosi 69%.

Anatolia Centralna, Wyżyna Armeńska i Kurdystan znajdują się już pod wpływem surowego klimatu kontynentalnego. W lecie jest tu gorąco (w Ankarze do 42° C, a w Diyarbakir do 48° C) i sucho. Widok wędrujących nad ziemią trąb powietrznych nie należy do rzadkości. Zimy natomiast są w tym regionie przenikliwie chłodne i wilgotne. Najniższe temperatury dochodzą w Ankarze do -35° C, a w Diyarbakir do -43° C. Klimat Anatolii Wschodniej stopniowo ulega zmianie wskutek powstania jeziora po wybudowaniu zapory Ataturka (klimat staje się wilgotniejszy, a temperatury nieco spadają).

Roślinność Turcji jest uwarunkowana strefami klimatycznymi. Na wybrzeżach dominuje roślinność śródziemnomorska – zarośla typu makii z karłowatymi dębami, oleandrami i gajami oliwnymi. Turcja aktualnie jest niemal zupełnie wylesiona. Jedynie wybrzeża Morza Śródziemnego i Morza Czarnego oraz pd.-wsch. Anatolię nadal pokrywa sporo lasów. W górach zachowały się kompleksy leśne, złożone z dębów, buków, świerków i jodeł. Wyżynę Anatolijską porasta roślinność stepowa i pustylna.

Największą rzeką Turcji jest Kizilirmak, wpadający do Morza Czarnego. Jednakże największą rolę odgrywają rzeki: Eufrat, na którym zbudowano zaporę Ataturka oraz Tygrys.

Komunikacja

Mimo iż różnorodność ukształtowania terenu Turcji nie sprzyja budowie dróg i rozwojowi komunikacji, kraj posiada dobrze funkcjonujący system komunikacyjny.

Najpopularniejszym środkiem transportu są autobusy i tzw. dolmusy. Jest to tani, sprawny sposób podróżowania.

Koleje są bardzo tanim środkiem komunikacji, ale mało wygodnym i bardzo powolnym. Sieć połączeń kolejowych jest znacznie gęstsza na zach. kraju niż na wsch. Obecnie w Turcji buduje się sporo nowych dróg szybkiego ruchu i autostrad, co w przyszłości znacznie ułatwi i przyspieszy podróżowanie.

Rośnie rola transportu lotniczego w obsłudze ruchu turystycznego a największe porty lotnicze znajdują się w Stambule, Ankarze, Izmirze, Trabzonie i Antalyi.

Baza noclegowa

Rokrocznie zwiększa się potencjał tureckiej turystycznej bazy noclegowej. W 1985 roku dostępnych było ponad 75 tys. miejsc noclegowych, natomiast w 2000 r. 5 razy więcej, tj. około 400 tys. Poważnym problemem jest brak wiarygodnej kategoryzacji bazy noclegowej, co wyraźnie odbija się na standardzie oferowanych pokoi.

Regiony turystyczne

Region Stambulski

Obejmuje Trację, cieśniny: Bosfor i Dardanele, Stambuł i morze Marmara. Głównym ośrodkiem turystycznym jest Stambuł, założony w VII w. p.n.e., od 330 r. do 1453 r. stolica Bizancjum (Konstantynopol). Miasto leży po obu stronach Bosforu. Najstarszymi

jego zabytkami są mury miejskie z V w. i akwedukty z IV w. Do najbardziej znanych zabytków należy zaliczyć Hagia Sophia, która w swej kilkuwiekowej historii była najpierw świątynią bizantyjską (od VI do XV w.), później meczetem. Obecnie mieści się tam muzeum. Inne ważniejsze zabytki tureckiej stolicy to pałac Topkapi – rezydencja sułtańska z XV w., gdzie znajdują się najbogatsze zbiory ze wszystkich zgromadzonych w innych muzeach tureckich.

Na uwagę zasługują też: Błękitny Meczet – jedyny na świecie meczet z sześcioma minaretami i meczet Sulejmana Wspaniałego – największy spośród 400 meczetów Stambułu; Forteca Siedmiu Wież z XV w.; pałac Dolmabahçe – XIX-wieczna rezydencja sułtańska, a także Wielki Bazar. Stambuł może się też poszczycić muzeum archeologicznym i Starożytnego Wschodu z bogatymi zbiorami (m.in. jedną z najcenniejszych kolekcji sztuki hellenistycznej z sarkofagiem Aleksandra Wielkiego). Niepowtarzalny urok posiadają azjatyckie dzielnice miasta: Kadiköy i Üsküdar, a także Wyspy Książęce.

Drugim ośrodkiem koncentrującym ruch turystyczny regionu jest **Bursa**, założona w II w. p.n.e. Głównymi zabytkami są tu: Zielony Meczet – wspaniała XV-wieczna prezentacja rodzimego architektonicznego stylu tureckiego; Emir Sultan Camii – meczet, który jest przykładem osmańskiego rokoka, a także Zielone Mauzoleum z sarkofagiem Mehmeda I. Bursa od starożytności jest uzdrowiskiem. Pobliskie zbocza Uludağ obfitują w mineralne źródła, a w zimie są też głównym narciarskim ośrodkiem regionu.

Na zwiedzenie zasługują też: **Troja** z licznymi wykopaliskami sięgającymi III tysiąclecia p.n.e.; **Iznik**, w którym znajdują się ruiny bizantyjskie, rzymskie, hellenistyczne oraz Zielony Meczet; **Edirne** – najbardziej znane miasto Tracji z przepięknym meczetem Seli miye Camii z XV w. i pałacem sułtańskim – Eski Saray.

Centra turystyki wypoczynkowej tego rejonu to: Çanakkale, Yalova i Gemlik.

Region Egejski

Obejmuje obszar nizinny wzdłuż wybrzeża Morza Egejskiego i zachodnią część Wyżyny Anatolijskiej. Najważniejszym ośrodkiem turystycznym jest **Efez** – najlepiej zachowane antyczne miasto greckie na świecie, którego założenie datuje się na XI w. p.n.e.

Do najważniejszych zabytków należą: pochodzący z VI w. p.n.e. Artemizjonem (jeden z siedmiu cudów świata), biblioteka Celeusa, liczne świątynie, teatr i agora. Niedaleko Efezu leży **Selcuk**, który może się poszczycić Muzeum Efeskim, bazyliką św. Jana, twierdzą z VI w. Kilka kilometrów od miasta położona jest Meryemana – dom Matki Bożej, znane miejsce kultu.

Najpopularniejszymi hellenistycznymi miastami rejonu są: **Bergama** z ruinami świątyń, teatru, asklepejonu; miasto znane jest przede wszystkim z wielkiego ołtarza, którego rekonstrukcja znajduje się w muzeum w Berlinie; Priene; Milet, którego głównym zabytkiem jest Wielki Teatr, gimnazjon, łaźnie i buleuterion oraz Didyma z ruinami świątyni Apollina z IV w. p.n.e.

Przemysłowym i komunikacyjnym centrum rejonu jest **Izmir** – trzecie co do wielkości miasto Turcji, w którym znajdują się interesujące muzea archeologiczne i etnograficzne. Nieco bardziej na południowy wschód od Izmiru zobaczyć można jeden z przyrodniczych cudów świata – **Pamukkale** („zamek z waty”) – słynne wapienne tarasy, rozciągające się na górskim zboczu. Są one celem licznych wycieczek. Tuż obok znajduje się **Hierapolis** – ruiny starożytnego uzdrowiska z termalnymi wodami. W Sardes, stolicy dawnej Lidii, warto zwiedzić ruiny świątyni Artemidy i Marmurową Droge.

Dynamicznie rozwijają się centra turystyki wypoczynkowej, m.in. **Kuşadası** – główny port morski regionu, **Bodrum** z zamkiem św. Piotra – słynną XV-wieczną twierdzą joannitów; Knidos; Datça, a w północnej części wybrzeża Ayvalik, Edremit, Çesme i Foça. Wybrzeże Morza Egejskiego posiada liczne zatoki, klify, piaszczyste plaże, które sprzyjają rozwojowi turystyki wypoczynkowej.

Region Śródziemnomorski

Objemuje wybrzeże Morza Śródziemnego i sąsiadujące z nim południowe stoki gór Taurus.

Najbardziej znany i ceniony jest odcinek wybrzeża pomiędzy Antalią a Alanią – jest to tzw. **Riwiera Turecka**. Obszar ten charakteryzuje się sprzyjającym klimatem, krystalicznie czystymi wodami morza i pięknym, zróżnicowanym krajobrazem. **Antalya** jest komunikacyjno-handlowym centrum regionu. Na uwagę zasługuje tu brama Hadriana z II w. Z Antalią sąsiadują liczne antyczne miasta: Perge, Aspendos, Side ze znanym teatrem rzymskim oraz świątyniami Ateny i Apollina. Najatrakcyjniejszym zabytkiem Alanii jest XIII-wieczna twierdza z ruinami bizantyjskiego kościoła.

Anamur – najbardziej na południe wysunięte miejsce na całym wybrzeżu – słynie z Mamure Kale, twierdzy krzyżowców z XIII w. i ruin Anamurium z III w. Do atrakcji przyrodniczych rejonu należą m.in.: wodospad Manavgat, jaskinie Piekło i Niebo w miejscowości Kiz Kalesi i samoistny ogień Chimery.

We wschodniej części rejonu największym ośrodkiem turystycznym jest **Antakya** – dawna Antiochia, gdzie znajduje się muzeum z jedną z najbogatszych kolekcji mozaik na świecie. Warto zwiedzić też najstarszy kościół chrześcijański – Grotę św. Piotra i starożytne miasto Dafne – dziś Harbiye.

Do najbardziej znanych kąpielisk rejonu południowego zalicza się: Marmaris, Kaş, Fethiye wraz z sąsiadującą laguną Ölüdeniz, Patare, Kekovę i Kemer.

Region Centralny

Objemuje Wyżynę Anatolijską. Komunikacyjnym i handlowym centrum regionu jest stolica kraju – **Ankara**, w której na uwagę zasługują liczne meczety z XIII – XVIII w., bizantyjska twierdza, kolumna cesarza Juliana z III w., ruiny rzymskich łaźni, a także bogate Muzeum Starożytnych Cywilizacji i Mauzoleum Atatürka.

Najbardziej znana i atrakcyjna turystycznie jest **Kapadocja** – kraina otoczona wysokimi stożkami wulkanów z krajobrazem bogatym w jaskinie, formy eoliczne, wąwozy. Największy z nich to Ihlara. W miękkich tufach ludzie przez lata drążyli i ciosali swoje domy, a nawet całe podziemne miasta, które dziś są udostępnione do zwiedzania np. Derinkuyu. W **Göreme**, Uçhisar, Cavuşin i Zelve znajdują się liczne kościoły bizantyjskie (również z tufów) z zachowanymi freskami, a także całe wioski, zbudowane w miękkich skałach.

Na południu rejonu leży **Konya**, a w niej Zielone Mauzoleum i związana z nim sekta tańczących derwiszy, medresa Karatay i karawanseraj Sultanhani.

W miejscowości Çatalhöyük znajdują się ruiny jednego z najstarszych na świecie miast neolitycznych.

W rejonie tym znajduje się wiele atrakcji turystycznych, związanych z antycznym królestwem Komagene. Należą do nich: zamek w Eski Kahta, liczne ukryte w górach reliefy i wspaniałe mauzoleum Antiocha I Kommageńskiego z I w. p.n.e. na górze **Nemrut**

(2150 m n.p.m), gdzie obok posągów króla i jego syna stoją ogromne figury bogów (wpisane na listę UNESCO).

Region Armeńsko-Kurdyjski

Najbardziej znanym miastem rejonu jest **Van**, leżące nad ogromnym, słonym jeziorem o tej samej nazwie. W Van znajduje się cytadela, meczet z XVI w. i muzeum archeologiczne. W pobliżu miasta, na wyspie Ahtamar, obejrzeć można bizantyjski kościół z X w. Atrakcją przyrodniczą rejonu jest endemiczny gatunek kotów Van.

Na północy rejonu na uwagę zasługują: Kars, a w nim zamek i kościół z XII w. oraz położony niedaleko armeńskiej granicy Ani z kościołami: św. Apostołów i św. Jerzego oraz bizantyjską katedrą. **Dogubayazit** to niewielkie miasteczko, leżące w pobliżu granicy z Iranem, znane z pięknego XVII-wiecznego pałacu Ishaka Paszy, który jest przykładem mieszanki różnych stylów architektonicznych.

Nad regionem góruje stożek **Araratu** (5165 m n.p.m.), na którym wg Biblii miała osiąść Arka Noego. W Şanlı Urfie znajduje się meczet i „sadzawka Izaaka”. Mardin słynie z klasztornej twierdzy. W Erzurum warto obejrzeć medresy: Çifte Minareli i Yakutye i zamek z XVI w. Miasto jest też zimową stolicą regionu. W Palandöken znajduje się nowoczesna stacja sportów zimowych, w Diyarbakir natomiast bogate meczety: Fatiha Paszy i Mehmeda Paszy, zespół fortyfikacji średniowiecznych, a także karawanseraj.

Rejon wschodni jest słabo zagospodarowany turystycznie. Być może sytuację zmieni wprowadzany właśnie projekt GAP, którego centrum jest uruchomiona już zapora Atatürk.

Region Północny

Obejmuje wybrzeże Morza Czarnego i północne stoki Gór Pontyjskich. Turystycznym i komunikacyjnym centrum jest **Trabzon** (starożytna kolonia grecka), którego głównymi zabytkami są: mury miejskie z czasów rzymskich, bizantyjska cytadela i liczne świątynie. Na uwagę zasługuje też letnia rezydencja Atatürka. Trabzon jest cenionym kąpieliskiem morskim.

W Sumeli znajduje się ogromny, wykuty w skale klasztor, którego konstrukcja sprawia wrażenie, jakby budowla wisiała nad rzeką. Sinopa jest popularnym kąpieliskiem. Posiada kilka zabytków: osmański meczet, bizantyjską cytadelę i greckie mury miejskie.

Większość nadmorskich miast to popularne miejscowości wypoczynkowe. Uroku dodają im widoczne stoki Gór Pontyjskich, które dzięki sprzyjającemu klimatowi są dobrze zalesione. Gümüşane jest górskim centrum wypoczynkowym rejonu.

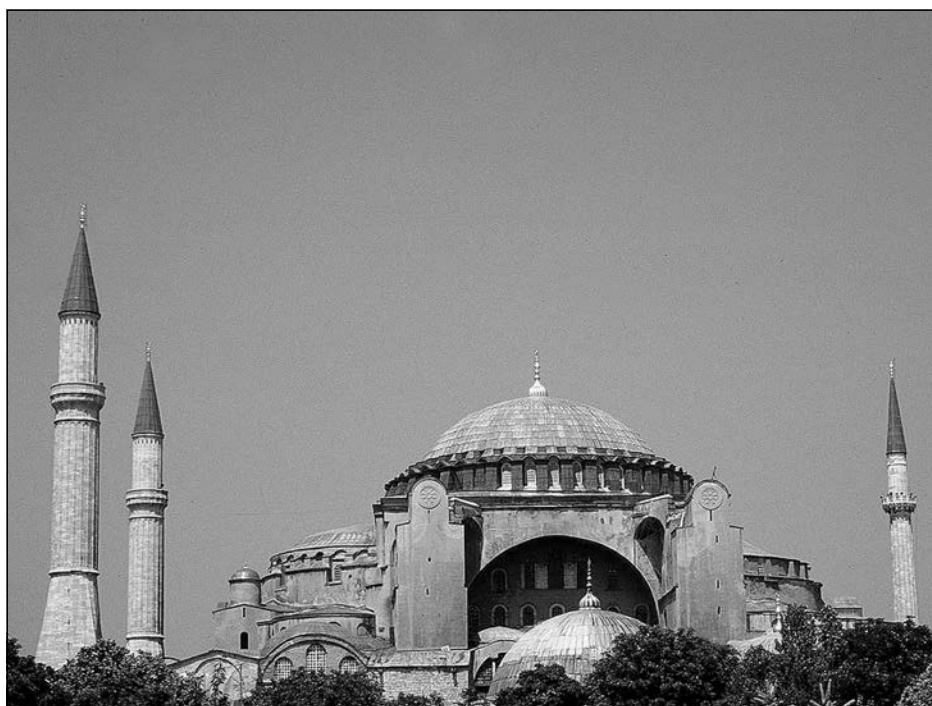
Obszar Gór Pontyjskich jest słabo zagospodarowany turystycznie.

Ruch turystyczny

W 1992 r. Turcję odwiedziło 6,5 mln osób, ale w 2007 r. zanotowano już 22,3 mln. Liczba odwiedzających wykazuje dużą dynamikę wzrostu, najwyższą w Azji Zachodniej. Wśród przyjeżdżających przeważają Europejczycy, głównie Niemcy i Grecy.

Turcja traktuje zagraniczną turystykę przyjazdową jako czynnik stabilizujący gospodarkę państwa. Stale rośnie zatrudnienie w usługach turystycznych.

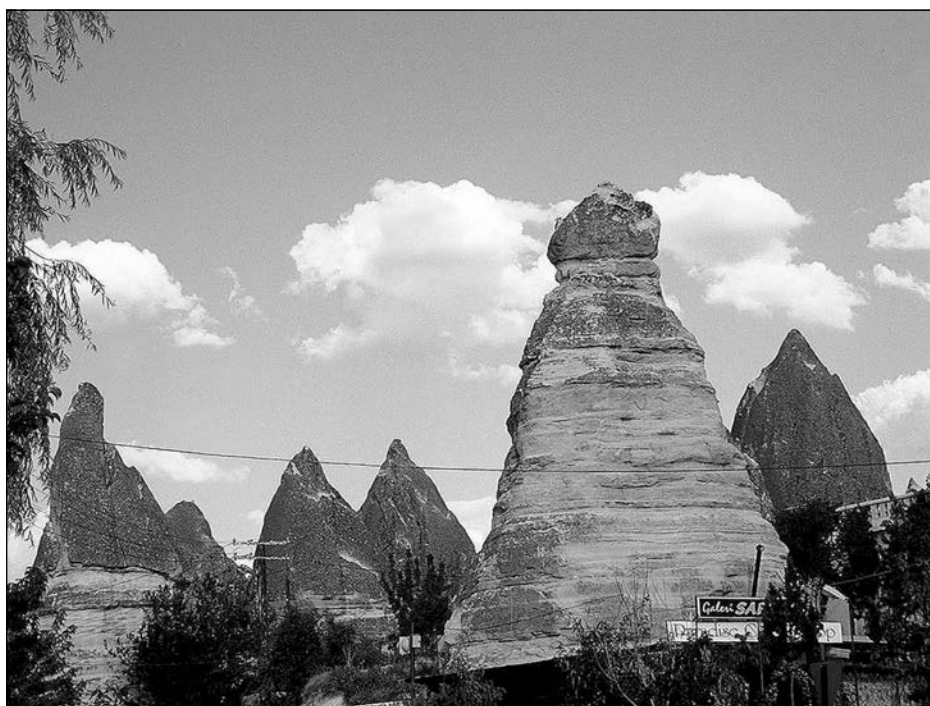
Turcja posiada dodatni bilans wydatków i dochodów turystycznych. W 2007 r. wpływy wyniosły 18,5 mld USD. Turystyka aktywizuje też biedniejsze rejony kraju, np. rejon armeńsko-kurdyjski.

Turcja – Hagia Sofia w Stambule (fot. Z. Kruczek)

Turcja – Pammukale (fot. Z. Kruczek)

Turcja – Kapadocja (fot. Z. Kruczek)

Turecka Riwiera – hotel w Kemar (fot. Z. Kruczek)

LISTA ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA KULTURY I NATURY UNESCO

Spis obiektów w Europie (stan na lipiec 2008 r.)

ALBANIA

- 1992 Butrinti (grecka kolonia i rzymskie miasto)
- 2005 Miasto – muzeum Gjirokastër
- 2008 Berat i Gjirokastër (rozszerzenie)

ANDORA

- 2004 Dolina Madriu-Perafita-Claror (rozszerzenie w 2006 r.)

AUSTRIA

- 1996 Historyczne centrum Salzburga
- 1996 Pałac i ogrody w Schönbrunn
- 1997 Kopalnia soli w Hallstatt (osadnictwo sprzed 2 tys. lat p.n.e.)
- 1998 Kolej do Semmering
- 1999 Graz – historyczne centrum
- 2000 Krajobraz kulturowy Wachau
- 2001 Historyczne centrum Wiednia

AUSTRIA/WĘGRY

- 2001 Krajobraz kulturowy Fertő/Neusiedlersee

BELGIA

- 1988 Flamandzka Beguines
- 1988 System śluz na Kanale Centralnym
- 1988 Grand Place w Brukseli
- 1999 Dzwonnice Flandrii i Walonii
- 2000 Brugia – historyczne centrum
- 2000 Ratusz w Brukseli – dzieło architekta Victora Horta
- 2000 Neolityczna kopalnia Flint w Spiennes (Mons)
- 2000 Katedra Notre Dame w Tournai
- 2005 Zespół muzealny Plantin-Moretus Mouse

BIAŁORUŚ

- 1992 Puszcza Białowieska
- 2000 Zamek w Mirze
- 2005 Zespół architektoniczno-kulturowy rezydencji Radziwiłłów w Nieświeży

BOŚNIA I HERCEGOWINA

- 2005 Stary most i jego otoczenie w Mostarze
- 2007 Most Mahmeda Paša w Višegradzie

BULGARIA

- 1979 Cerkiew Bojana w Sofii
- 1979 Jeździec z Madary (k. Szumenu)
- 1979 Wykuta w skale cerkiew w Ivanovo k. Veliko Tyrnowo
- 1979 Tracki grobowiec w Kazanlyku
- 1983 Starożytne miasto Nessebar
- 1983 Rezerwat przyrody Srebrna (ptactwo wodne i błotne – koło Silistry nad Dunajem)
- 1983 Park Narodowy Pirin
- 1983 Rylski Monastyr
- 1985 Tracki grobowiec w Sveshtari

CHORWACJA

- 1979 Stare Miasto w Dubrowniku
- 1979 Zespół historyczny w Splicie wraz z pałacem Dioklecjana
- 1979 Park Narodowy Jezior Plitwickich
- 1997 Historyczne miasto Trogir

- 1997 Pałac Biskupów i bazylika Eufrazjana w historycznym centrum Poreč
- 2000 Katedra św. Jana w Szybeniku
- 2008 Równina Starego Gradu

CZARNOGÓRA

- 1979 Wałory naturalne i przyrodniczo-kulturowe regionu Kotor
- 1980 Park Narodowy Durmitor

CZECHY

- 1992 Historyczne centrum Pragi
- 1992 Historyczne centrum Czeskiego Krumłova
- 1992 Centrum historyczne Telč
- 1994 Kościół pielgrzymkowy św. Jana Nepomucena i Zelená Hora w Zdarze nad Sazavou
- 1995 Kutna Hora – centrum historycznego miasta z kościołem św. Barbary i katedrą NMP w Sedle
- 1996 Lednice-Valtice – krajobraz kulturowy z zamkami i parkami
- 1998 Zamek i ogrody w Kroměříżu
- 1998 Historyczny układ wsi Holašovice
- 1999 Zamek w Litomyšlu
- 2000 Kolumna św. Trójcy w Ołomuńcu
- 2001 Willa Tugendhata w Brnie
- 2003 Dzielnica żydowska i bazylika św. Prokopa w Třebíču

CYPR

- 1980 Paphos
- 1958 Malowane kościoły w Trodos
- 1998 Choirokoitia
- 2001 Malowane kościoły w Trodos (rozszerzenie wpisu)

DANIA

- 1994 Jelling – kamienie runiczne i kościół
- 1995 Katedra w Roskilde
- 2000 Zamek w Kronborgu
- 2004 Fiord (lodowy) – Ilulissat (Grenlandia)

ESTONIA

- 1997 Historyczne centrum starego miasta Tallin

FINLANDIA

- 1991 Stara Rauma – port nad Zatoką Botnicką
- 1991 Twierdza w Suomenlinna
- 1994 Kościół w Patajavesi
- 1996 Verla – zespół przemysłu wiejskiego (papiernie, młyny)
- 1999 Cmentarzysko z okresu brązu w Sammallahdenmäki
- 2000 High Coast – wybrzeże

FRANCJA

- 1979 Katedra w Chartres
- 1979 Malowidła jaskiniowe w Dolinie Vézre
- 1979 Mont-St. Michel wraz z zatoką
- 1979 Pałac i park w Wersalu
- 1979 Vézelay, kościół i wzgórze
- 1981 Katedra w Amiens
- 1981 Zamek w Chambord
- 1981 Opactwo Cystersów w Fontenay
- 1981 Pałac i park w Fontainebleau
- 1981 Rzymskie budowle w Arles
- 1981 Rzymski teatr wraz z otoczeniem w Orange
- 1982 Królewska kopalnia soli w Arc-et-Senans
- 1983 Plac Stanisława (Leszczyńskiego), Plac de la Carriere i Plac d'Alliance w Nancy

- 1983 Kościół Saint-Savin-sur-Gartempe
- 1983 Przylądek Girolata, przylądek Porto i rezerwat przyrody Scandola, Korsyka
- 1985 Pont du Gard (rzymskie akwedukty)
- 1988 Strasbourg, Grande Ile
- 1991 Paryż, wybrzeże Sekwany
- 1991 Katedra Notre-Dame, bazylika (wcześniej opactwo) w Saint Remi oraz pałac Tau w Reims
- 1992 Katedra Bourges
- 1995 Historyczne centrum Avignon
- 1996 Kanał du Midi
- 1997 Historyczne fortyfikacje miasta Carcassonne
- 1998 Szlak Santiago de Compostela
- 1998 Historyczne stanowiska w Lyon
- 1999 Jurysdykcja w Saint Emilion
- 2000 Dolina Loary między Sully-sur-Loire i Chalonnes
- 2001 Provins – miasto średniowiecznych jarmarków
- 2005 Le Havre – miasto przebudowane przez Augusta Perrota
- 2007 Bordeaux – Port Księżycowy
- 2008 12 budowli obronnych w różnych regionach Francji i w Nowej Kaledonii, będących dziełem Sébastiena Vaubana

GRECJA

- 1986 Świątynia Apollo Epicuriusa z Bassae z V w. p.n.e.
- 1987 Stanowisko archeologiczne w Delfach
- 1987 Akropol w Atenach
- 1988 Góra Athos
- 1988 Meteory
- 1988 Wczesnochrześcijańskie i bizantyjskie budowle w Salonikach
- 1988 Stanowiska archeologiczne w Epidauros
- 1988 Średniowieczne miasto Rhodos
- 1989 Stanowisko archeologiczne w Olimpii
- 1989 Mystras
- 1990 Delos
- 1990 Klasztory w Daphni, Hossios Luckas i Nea Moni w Chios
- 1992 Pythagoreion i Heraion na wyspie Samos
- 1996 Vergina – stanowisko archeologiczne
- 1999 Mykeny i Tiryns – stanowisko archeologiczne
- 1999 Historyczne centrum (Chora) z klasztorem św. Jana Teologa i jaskinią Apokalipsy na wyspie Patmos
- 2007 Stare miasto na Korfu

HISZPANIA

- 1984 Meczet w Kordobie
- 1984 Alhambra i Generalife, Granada
- 1984 Katedra w Burgos
- 1984 Klasztor Escorial, Madryd
- 1984 Park Guell, Palacio Guell i Casa Mila, Barcelona
- 1985 Grota Altamira
- 1985 Stare miasto w Segovia wraz z akweduktami
- 1985 Kościół Cesarstwa Asturii w Ovideo
- 1985 Santiago de Compostela (stare miasto)
- 1985 Stare miasto Avila wraz z kościołem Extra Muros
- 1986 Architektura Mudejar w Teruel
- 1986 Historyczne centrum Toledo
- 1986 Park Narodowy Garajonay
- 1986 Stare miasto Cáceres

- 1987 Katedra i zamek oraz archiwum Indian w Sewilli
- 1988 Stare miasto Salamanca
- 1991 Klasztor w Poblet
- 1993 Zespół archeologiczny w Merida
- 1993 Klasztor Santa Maria de Guadalupe
- 1993 Droga do Santiago de Compostela
- 1994 Park Narodowy Donana
- 1996 Historyczne miejskie mury Cuenca
- 1996 „La Lonja de la Seda” w Walencji
- 1997 Los Medulos
- 1997 Palau de la Musica Catalana w Barcelonie
- 1997 San Millau Yuso i klasztor Suso (Kastylia)
- 1998 Alcala de Heneres – uniwersytet
- 1998 Sztuka skalna basenu Morza Śródziemnego na Półwyspie Iberyjskim
- 1999 Laguna San Cristobal
- 1999 Kultura i Biodiversity na Ibizie
- 2000 Zespół archeologiczny Tárraco
- 2000 Ogród palmowy w Elche
- 2000 Rzymski mur w Lugo
- 2000 Kataloński kościół w stylu katalońsko-romańskim w Vall de Boí
- 2000 Atapuerca – stanowisko archeologiczne
- 2001 Krajobraz kulturowy Aranjuez
- 2003 Zespoły renesansowych posiadłości – Ubeda, Baeza
- 2006 Most Vizcaya koło Bilbao
- 2007 Teide, Park Narodowy na Wyspach Kanaryjskich
- 2008 Jaskinia Altamiry i sztuka jaskiniowa z okresu paleolitu w Północnej Hiszpanii (rozszerzenie)

HOLANDIA

- 1995 Schokland (polder) i okolice
- 1996 Wały obronne Amsterdamu
- 1997 Młyny i wiatraki w Elshaut
- 1997 Zespół historyczny Willemstad (śródmieście i port Curacao)
- 1998 Ir.D.F. Wadagemaal (stacja pomp na polderach)
- 1999 Polder Droogmakerij de Beemster (Beemster)
- 2000 Dom Rietveld Schröder

IRLANDIA

- 1993 Zespół archeologiczny sztuki megalitycznej Bend of the Boyne
- 1996 Skellig Michael – skalna wyspa

ISLANDIA

- 2004 Pingvellir – park narodowy
- 2008 Surtsey – wyspa wulkaniczna

F.Y.R.O.M. FORMER YUGOSLAVIAN REPUBLIC OF MAKEDONIA

- 1979 Zespół Ochrydzki (elementy krajobrazu kulturowego i naturalnego)

LITWA

- 1994 Wilno – stare miasto
- 2004 Stanowisko archeologiczne – rezerwat kultury w Kernave

LITWA/FEDERACJA ROSYJSKA

- 2000 Mierzeja Kurońska

LUKSEMBURG

- 1994 Miasto Luksemburg: stare dzielnice i fortyfikacje

ŁOTWA

- 1997 Historyczne centrum Rygi

MALTA

- 1980 Miasto Valletta
- 1980 Świątynie megalityczne na wyspie Gozo
- 1980 Hal Saflieni Hypogeum (bloki cyklopów)

NIEMCY

- 1978 Katedra w Aachen
- 1981 Katedra Speyer
- 1981 Rezydencja w Würzburg (ogrody i place)
- 1983 Kościół pielgrzymkowy w Wies
- 1984 Zamek Augustusburg i Falkenlust at Brühl
- 1985 Katedra NMP św. Michała Hildesheim
- 1986 Rzymskie budowle, katedra i kościół w Trier
- 1987 Hanzeatyckie miasto Lubeka
- 1990 Pałace i parki w Poczdamie i Berlinie
- 1991 Opactwo w Lorsch
- 1992 Kopalnia w Rammelsberg i historyczne miasto w Goslar
- 1993 Miasto Bamberg
- 1993 Zespół klasztorny w Maulbronn
- 1994 Kolegiata, zamek i stare miasto w Quedlinburg
- 1994 Huta żelaza w Völklingen
- 1995 Odkrytki ze skamieniałościami z eocenu w Darmstadt
- 1996 Obiekty „szkoły budownictwa” Weimaru i Dessau
- 1996 Katedra w Kolonii
- 1996 Miejsca związane z Lutrem w Eisleben i Wittenbergu
- 1998 Klasyczny Weimar
- 1999 Zamek Wartburg
- 1999 Wyspa muzeów w Berlinie
- 2000 Ogród królewski w Dessau-Wörlitz
- 2000 Wyspa klasztorna w Reichenau
- 2001 Kopalnia węgla Zollverin w kompleksie przemysłowym Essen
- 2002 Środkowo-Górna Dolina Renu
- 2002 Historyczne centrum Stralsundu i Wismaru
- 2004 Ratusz i Roland na rynku w Bremie
- 2004 Park Mużakowski
- 2004 Drezdeńska Dolina Elby
- 2006 Stare miasto Regensburg z ratuszem
- 2008 Berlin – modernistyczne osiedle mieszkaniowe z czasów Republiki Weimarskiej

NORWEGIA

- 1979 Bryggen, stara hanzeatycka dzielnica w Bergen
- 1979 Kościół Urnes Stave (Sogne fjord)
- 1980 Røros – miasto górnicze
- 1985 Malowidła skalne w Alta
- 2004 Archipelag Vega (Vegaøyan)
- 2005 Fiordy zachodniej Norwegii – Geirangerfjord i Nærøyrfjord

POLSKA

- 1978 Historyczne centrum Krakowa
- 1978 Kopalnia soli w Wieliczce
- 1979 Obóz koncentracyjny w Oświęcimiu
- 1979 Białowiecki Park Narodowy
- 1980 Historyczne centrum Warszawy
- 1992 Stare miasto w Zamościu
- 1997 Malbork – gotycki zamek krzyżacki
- 1997 Średniowieczny zespół Torunia
- 1999 Manierystyczna architektura i Park Pielgrzymkowy w Kalwarii Zebrzydowskiej

- 2001 Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy
- 2003 Drewniane kościoły południowej Małopolski
- 2004 Park Mużakowski
- 2006 Hala Ludowa we Wrocławiu

PORTUGALIA

- 1983 Fortyfikacje portu Angra do Heroismo na Azorach
- 1983 Klasztor Hieronimitów i wieża w Belem (Lizbona)
- 1983 Klasztor Batalha
- 1983 Zespół klasztorny templariuszy w Tomar
- 1988 Centrum historyczne Evora
- 1989 Klasztor Alcobaca wraz z grobem Ines de Castro i Piotra I Okrutnego
- 1995 Krajobraz kulturowy Sintry
- 1996 Historyczne centrum Oporto
- 1998 Prehistoryczna sztuka skalna w dolinie Côa
- 1999 Laurisilva na Madeira
- 2001 Region winiarski Alto Douro
- 2001 Historyczne centrum Guimarães
- 2004 Wyspa Pico – krajobraz

ROSJA / FEDERACJA ROSYJSKA

- 1990 Historyczne centrum St. Petersburga wraz z zabytkowymi budowlami
- 1990 Wyspa Khizi
- 1990 Kreml w Moskwie
- 1992 Historyczne obiekty w Nowogrodzie i okolice
- 1992 Kulturowy i historyczny zespół Wysp Sołowieckich
- 1992 Zespoły zabytkowe (białe kremle) Władimira i Suzdala
- 1993 Zespół architektoniczny św. Trójcy – Sergiusz Łavra w Sergiew
- 1994 Cerkiew Wniebowstąpienia w Kołomenskoje
- 1995 Dziewicze lasy Komi
- 1996 Wulkany na Kamczatce
- 1996 Jezioro Bajkał
- 1998 Złote Góry Ałtaj
- 1999 Północny Kaukaz
- 2000 Zespół klasztorny Ferapontów
- 2000 Historyczny i architektoniczny kompleks Kremla w Kazaniu
- 2001 Środkowa część wyspy Sichote-Alion
- 2003 Cytadela, stare miasto i twierdza w Derbencie
- 2003 Zagłębie Urs-Nuur
- 2004 Naturalny system zasobów wyspy Wrangler
- 2004 Zespół klasztorny Novodeviczy
- 2005 Historyczne centrum Jarosławia

RUMUNIA

- 1991 Delta Dunaju
- 1993 Kościół obronny w Biertan (Transylwania)
- 1993 Klasztor w Horezu
- 1993 Malowane klasztory w północnej Mołdawii
- 1999 Fortyfikacje Daków w górach Orastie
- 1999 Drewniane kościoły w Maramures
- 1999 Historyczne centrum Sighisoara
- 2007 Gamzigrad – „Felix Romuliana” – Pałac Galeriusa

SERBIA

- 1979 Stari Ras i klasztor Sopcani
- 1986 Klasztor w Studenicy
- 2004 Klasztor w Decani (rozszerzenie w 2006 r., jako średniowieczne budowle Kosowa)

SŁOWACJA

- 1993 Miasto historyczne Banská Štiavnica
- 1993 Vlkolinec – zespół architektury ludowej
- 1993 Spišský Hrad – zespół zamku wraz z otoczeniem
- 2000 Strefa konserwatorska Bardiejowa
- 2008 Drewniane świątynie w Karpatach (Hervartov, Tvarošín, Kežmarok, Leštiny, Hronsek, Bodružal, Lodomirová, Ruská Bystrá)

SŁOWENIA

- 1988 Grota w Skocjan

SZWAJCARIA

- 1983 Konwent St. Gall
- 1983 Konwent Benedyktynów St. John w Mustair
- 1983 Stare Miasto Berno
- 2000 Trzy zamki, mury obronne i szańce w Bellinzzone
- 2001 Alpy szwajcarskie – Jungfrau-Aletch-Bietschhorn
- 2003 Wzgórze San Giorgio
- 2007 Lavaux – tarasy winnic
- 2008 Szwajcarska platforma tektoniczna Sardona
- 2008 Linia kolejowa w Alpach Retyckich wraz z krajobrazem kulturowym Albula / Bernina

SZWECJA

- 1991 Królewskie posiadłości w Drottningholm
- 1993 Birka i Hovgarden
- 1993 Huta żelaza w Engelsberg
- 1994 Malowidła naskalne w Tanum
- 1994 Skogskyrkogarden – cmentarz w Sztokholmie
- 1995 Hanzeatyckie miasto Visby (Gotlandia)
- 1996 Region Laponii
- 1996 Kościół w Gammelstad (Lulea)
- 1998 Port w Karlskronie
- 2000 Wysokie Wybrzeże
- 2000 Rolniczy krajobraz w południowej Olandii
- 2001 Wielkie Góry Miedziane w Falun – strefa górnicza
- 2004 Stacja radiowa w Varbergu

TURCJA

- 1985 Park Narodowy Göreme i skalne stanowiska w Kapadocji
- 1985 Wielki Meczet i szpital w Divriği
- 1985 Historyczne centrum Istanbuhu
- 1986 Hattusha – stolica hetycka
- 1987 Nemrut Dağ
- 1988 Hierapolis-Pamukkale
- 1988 Xanthos-Letoon
- 1994 Safranbolu
- 1998 Stanowiska archeologiczne w Troi

UKRAINA

- 1990 Sobór Sofijski w Kijowie i Pieczerskaja Ławra
- 1998 Zespół historyczny Lwowa

UKRAINA / SŁOWACJA

- 2007 Pierwotna Puszcza Karpacka

WĘGRY

- 1987 Budapeszt, wybrzeże Dunaju wraz z zamkiem w Budzie
- 1987 Hollokó
- 1996 Opactwo Benedyktynów w Pannonhalma wraz z przyrodniczym otoczeniem

- 1999 Park Narodowy Hortobágy
- 2000 Wczesnosłowiański cmentarz w Peczu
- 2002 Krajobraz kulturowy regionu winiarskiego w Tokaju

WĘGRY / SŁOWACJA

- 1995, 2000 Jaskinia Agtellek (słowacki kras)

WIELKA BRYTANIA

- 1986 Giganty Causeway i Wybrzeże Causeway
- 1986 Zamek i katedra w Durham
- 1986 Żelazny Most Gorge
- 1986 Królewski Park Studley wraz z fontannami i ruinami opactwa
- 1986 Stonehenge, Avebury i otoczenie
- 1986 Zamek króla Edwarda i mury miejskie w Gwynedd
- 1986 St. Kilda
- 1987 Pałac Blenheim
- 1987 Miasto Bath
- 1987 Mur Hadriana
- 1987 Pałac Westminster, opactwo Westminster i kościół św. Małgorzaty
- 1988 Wyspa Henderson
- 1988 Tower w Londynie
- 1988 Katedra w Canterbury, opactwo św. Augustyna i kościół św. Martina
- 1995 Stare i nowe miasto Edinburgh
- 1995 Rezerwat Dzikiej Przyrody Gough Island
- 1997 Maritime Greenwich (zespół budowli) w Londynie
- 1999 Neolityczne budowle na Orkadach
- 2000 Historyczne miasto St. George i fortyfikacje na Bermudach
- 2000 Krajobraz przemysłowy Blaenavon
- 2001 Wybrzeże Dorset i wschodniego Devonu
- 2001 Derwent Valley Mills
- 2001 New Lanark
- 2001 Saltaire
- 2003 Królewskie Ogrody Botaniczne w Kew
- 2004 Liverpool – miasto handlu morskiego
- Krajobraz górniczo-przemysłowy z XIX w. – Kornwalia i zachodni Devon

WŁOCHY

- 1979 Malowidła naskalne w Valcamonica koło Bresica
- 1980 Kościół i konwent dominikański Santa Maria delle Grazie z „Ostatnią wieczerzą” Leonarda da Vinci
- 1982 Historyczne centrum Florencji
- 1987 Wenecja wraz z lagunami
- 1987 Piazza del Duomo w Pizie
- 1990 Historyczne centrum San Gimignano
- 1993 I Sassi di Matera (osady troglodytów)
- 1994 Vicenza (miasto, Palladio, Veneto)
- 1995 Historyczne centrum Sieny
- 1995 Historyczne centrum Neapolu
- 1995 Ferrara – miasto renesansowe
- 1995 Crespi d'Adda – miasto przemysłowe z XIX w.
- 1996 Zamek del Monte
- 1996 „Trulli” w Alberobello k. Pugli (domy w wapieniach)
- 1996 Wczesnochrześcijańskie budowle i mozaiki w Ravennie
- 1996 Renesansowe centrum miasta Pienza (Toskania)
- 1997 Zespół San Lencio (pałac królewski w Caserata i akwedukty w Vanvitelli)
- 1997 Pałac królewski księcia Savoy k. Turynu

- 1997 Ogród botaniczny (Orto Botanico) w Padwie
- 1997 Zespół architektury w Modenie (katedra, plac, wieża)
- 1997 Zespół archeologiczny Pompei Herculaneum i Torre Anunziata
- 1997 Villa Romana del Casale (przykład wiejskiej rezydencji)
- 1997 Su Nuraxi di Barumini (prehistoryczna architektura na Sardynii)
- 1997 Portovenere, Cinque Terre i liguryjskie wyspy (Tino, Polomina i Tenetto)
- 1997 Wybrzeże Amalfitana koło Amalfi i Ravello (walory krajobrazu kulturowego)
- 1997 Zespół archeologiczny w Agrigento – grecka kolonia z VI w. p.n.e.
- 1998 Cilento i Vallo di Piano, Park Narodowy ze stanowiskami archeologicznymi Paestum, Velia i Certosadi Padula
- 1998 Historyczne centrum Urbino
- 1998 Archeologiczne stanowiska bazyliki w Aquileia
- 1999 Willa Adriana (Tivoli)
- 2000 Miasto Werona
- 2000 Wyspy Eolskie
- 2000 Bazylika św. Franciszka i inne miejsca franciszkańskie w Asyżu
- 2001 Willa d'Este (Tivoli)
- 2002 Późnobarokowe miasto Val di Noto (Południowa Sycylia)
- 2003 Sacri Monti w Piemontcie i Lombardii
- 2004 Val d'Orcia
- 2003 Etruskie nekropolie (Cerveteri, Tarkwinia)
- 2005 Syrakuzy i skalna nekropolia Pantalica
- 2006 Genua – La Strada Nuova i kompleks Palazzi dei Rolli
- 2008 Mantua i Sabbioneta – renesansowe miasta w dolinie Padu

WŁOCHY / WATYKAN

- 1980 Historyczne centrum Rzymu
- 1984 Eksterytorialne miasto Watykan

BIAŁORUŚ / ESTONIA / LITWA / SZWECJA / NORWEGIA / FINLANDIA / ROSJA / UKRAINA

- 2005 Słupy geodezyjne (triangulacyjne) – Struve, 34 obiekty

Rosja – jezioro Bajkał (fot. Z. Kruczek)

Słowenia – Alpy Julijskie (fot. Z. Kruczek)

SIEĆ REZERWATÓW BIOSFERY MaB

187 rezerwatów biosfery w 37 krajach (stan na wrzesień 2008 r.)

AUSTRIA

- 1977 Gossenköllesee
- 1977 Gurgler Kamm
- 1977 Lobau
- 1977 Neusiedler See
- 2000 Grosses Walsertal
- 2005 Wienerwald

BIAŁORUŚ

- 1978 Berezinskiy
- 1993 Puszcza Białowieska
- 2004 Polesie Nadbużańskie

BULGARIA

- 1977 Steneto
- 1977 Alibotouch
- 1977 Bistrichko Branichté
- 1977 Boitine
- 1977 Djendema
- 1977 Doupkata
- 1977 Douпки-Djindjiritza
- 1977 Kamtchia
- 1977 Koupena
- 1977 Mantaritzia
- 1977 Ouzounboudjak
- 1977 Parangalitzia
- 1977 Srébarna
- 1977 Tchervenata sténa
- 1977 Tchoupréné
- 1977 Tsaritchina

CHORWACJA

- 1977 Velebit Mountain

CZARNOGÓRA

- 1976 Tara River Basin

CZECHY

- 1977 Krivoklátsko
- 1977 Třeboň Basin
- 1990 Šumava
- 1996 Bílé Karpaty
- 2003 Dolna Morava

CZECHY / POLSKA

- 1992 Krkonoše/Karkonosze

DANIA

- 1977 North-East Greenland

ESTONIA

- 1990 West Estonian Archipelago

FINLANDIA

- 1992 North Karelian
- 1994 Archipelago Sea Area

FRANCJA

- 1977 Atoll de Taiaro
- 1977 Vallée du Fango
- 1977 Camargue
- 1984 Cévennes
- 1988 Iroise
- 1990 Mont Ventoux
- 1992 Archipel de la Guadeloupe
- 1997 Luberon
- 1998 Pays de Fontainebleau

FRANCJA / NIEMCY

- 1998 Vosges du Nord / Pfälzerwald

GRECJA

- 1981 Gorge of Samaria
- 1981 Mount Olympus

HISZPANIA

- 1977 Grazalema
- 1977 Ordesa-Viñamala
- 1978 Montseny
- 1980 Doñana
- 1980 Mancha Húmeda
- 1983 Las Sierras de Cazorla y Segura
- 1983 Marismas del Odiel
- 1983 La Palma
- 1984 Urdaibai
- 1986 Sierra Nevada
- 1992 Cuenca Alta del Río Manzanares
- 1993 Lanzarote
- 1993 Menorca
- 1995 Sierra de las Nieves y su Entorno
- 1997 Cabo de Gata-Nijar
- 2000 Isla de El Hierro
- 2000 Bardenas Reales
- 2000 Muniellos
- 2000 Somiedo
- 2001 Redes
- 2002 Las Dehesas de Sierra Morena
- 2002 Terras do Miño
- 2003 Valle de Laciana
- 2003 Picos de Europa
- 2003 Monfragüe
- 2003 Valles del Jubera, Leza, Cidacos y Alhama
- 2004 Babia
- 2005 Área de Allariz
- 2005 Gran Canaria
- 2005 Sierra del Rincón
- 2005 Los Valles de Omaña y Luna
- 2005 Alto de Bernesga
- 2005 Los Argüellos

- 2006 Os Ancares
- 2006 Los Ancares Leoneses
- 2006 Las Sierras de Béjar y Francia
- 2006 Intercontinental BR of the Mediterranean
- 2007 Rio Eo, Oscos y Tierras de Burón

HOLANDIA

- 1986 Waddensea Area

IRLANDIA

- 1981 North Bull Island
- 1982 Killarney

ŁOTWA

- 1997 North Vidzeme

NIEMCY

- 1979 Flusslandschaft Elbe
- 1979 Vessertal-Thüringen Forest
- 1981 Bayerischer Wald
- 1990 Berchtesgaden Alps
- 1990 Wadden Sea and Hallig Islands of Schleswig-Holstein
- 1990 Schorfheide-Chorin
- 1991 Spreewald
- 1991 Rügen
- 1991 Rhön
- 1992 Waddensea of Lower Saxony
- 1992 Waddensea of Hamburg
- 1996 Oberlausitzer Heide- und Teichlandschaft
- 2000 Schaalsee

POLSKA

- 1976 Babia Góra
- 1976 Białowieża
- 1976 Łuknajno Lake
- 1976 Słowiński
- 2000 Puszcza Kampinoska
- 2002 Zachodnie Polesie

POLSKA / SŁOWACJA

- 1992 Tatry

POLSKA / SŁOWACJA / UKRAINA

- 1998 Karpaty Wschodnie

PORTUGALIA

- 1981 Paúl do Boquilobo
- 2007 Wyspa Corvo
- 2007 Wyspa Graciosa

ROSJA

- 1978 Kavkazskiy
- 1978 Okskiy
- 1978 Prioksko-Terrasnyi
- 1978 Sikhote-Alin
- 1978 Tsentral'nochernozem
- 1984 Astrakhanskiy
- 1984 Kronotskiy
- 1984 Laplandskiy

- 1984 Pechoro-Ilychskiy
- 1984 Sayano-Shushenskiy
- 1984 Sokhondinskiy
- 1984 Voronezhskiy
- 1985 Tsentral'nolesnoy
- 1986 Baikalskiy
- 1986 Barguzinskiy
- 1986 Tzentralnosibirskii
- 1993 Chernyje Zemli
- 1995 Taimyrskiy
- 1997 Dauryskiy
- 1997 Teberda
- 1997 Ubsunorskaya Kotlovina
- 2000 Katunskiy
- 2001 Nerusso-Desnianskoe-Polesie
- 2001 Visimskiy
- 2001 Vodlozerskiy
- 2002 Commander Islands
- 2002 Darvinskiy
- 2002 Nijegorodskoe Zavalje
- 2002 Smolensk Lakeland
- 2002 Ugra
- 2003 Far East Marine
- 2004 Kedrovaya Pad
- 2004 Kenozerskiy
- 2004 Valdaishy
- 2005 Khankaiskiy
- 2005 Raifa Forest
- 2005 Sarali Land between Rivers
- 2006 Środkowej Wołgi
- 2007 Wielki Volzhsko-Kamski
- 2008 Rostovski

RUMUNIA

- 1979 Pietrosul Mare
- 1979 Retezat

RUMUNIA / UKRAINA

- 1998 Delta Dunaju

SERBIA

- 2001 Golija-Studenica

SŁOWACJA

- 1977 Slovenský Kras
- 1990 Polana

SŁOWENIA

- 2003 Alpy Julijskie
- 2004 Kras

SZWAJCARIA

- 1979 Parc Suisse
- 2001 Entlebuch

SZWECJA

- 1986 Lake Torne Area
- 2005 Kristianstad Vattenrike

TURCJA

- 2005 Camili

UKRAINA

- 1984 Chernomorskiy
- 1985 Askaniya-Nova
- 1992 Carpathian
- 2002 Shatskiy

WĘGRY

- 1979 Aggtelek
- 1979 Hortobágy
- 1979 Kiskunság
- 1979 Lake Fertő
- 1980 Pilis

WIELKA BRYTANIA

- 1976 Beinn Eighe
- 1976 Branton Burrows
- 1976 Cairnsmore of Fleet
- 1976 Dyfi
- 1976 Loch Druidibeg
- 1976 Moor House-Upper Teesdale
- 1976 North Norfolk Coast
- 1976 Silver Flowe-Merrick Kells
- 1977 Taynish

WŁOCHY

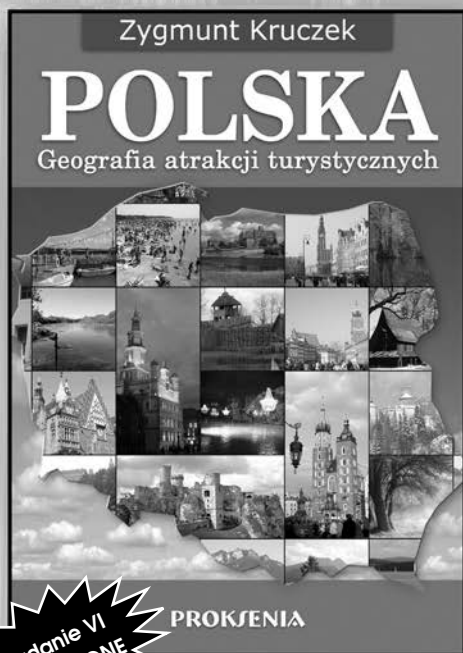
- 1977 Collemeluccio-Montedimezzo
- 1977 Circeo
- 1979 Miramare
- 1997 Cilento and Vallo di Diano
- 1997 Somma-Vesuvio and Miglio d'Oro
- 2002 Valle del Ticino
- 2003 Tuscan Islands
- 2004 Selva Pisana

LITERATURA

- Bachvarov M.**, Region turystyczny – nowa treść w starej formie, *Turyzm* nr 13, zeszyt 1, 2003.
- Bajcar A.**, Czarowna Ukraina, „Poznaj Świat” nr 8 (478), 1996.
- Bajcar A.**, Regiony turystyczne Europy, [w:] *Rocznik dydaktyczny, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa*, Warszawa 2004.
- Encyklopedia. Geografia turystyczna świata**, Kluszczyński, Kraków 2001.
- Encyklopedia geograficzno-turystyczna**, t. 1 i 2, Europa Zachodnia i Europa Wschodnia, Wydawnictwo SMS, Bochnia – Kraków 2004.
- Encyklopedia. Świat i Polska 2007**, PWN, Warszawa 2007.
- Europa. Encyklopedia geograficzna świata**, Opress, Kraków 1996.
- Europa. Regiony i państwa historyczne**, Leksykon, PWN, Warszawa 2000.
- Geografia państw świata** (Środowisko geograficzne, kultura, gospodarka, polityka), Muza, Warszawa 1995.
- Geografia turystyczna świata**, cz. 1, red. J. Warszzyńska, PWN, Warszawa 1994.
- Geografia ekonomiczna Unii Europejskiej**, red. nauk. I. Fierla, PWE, Warszawa 2007.
- Grazzini G.**, Parki Narodowe Świata, Muza S.A., Warszawa 1993.
- Groch J.**, Turystyka w Wielkiej Brytanii, *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Geogr.*, 50, 1980.
- Jackowski A.**, Turystyka w Związku Radzieckim, SGPiS, *Ruch Turystyczny – Monografie*, 1980.
- Kondracki J.**, Dyskusyjna granica, „Poznaj Świat” nr 4 (474), 1996.
- Kruczek Z.**, Tourism in Europe and European Union. Structure, trends and predication of development. *Economic Revue of Tourism*, Banska Bistrica nr 3/2008.
- Kruczek Z., Sacha S.**, Europa. Zarys geografii turystycznej, wyd. I–IV, Kraków 2001.
- Lewandowski E.**, Pejzaż etniczny Europy, WWL Muza, Warszawa 2004.
- Lijewski T.**, Austria, PWN, Warszawa 1987.
- Mariot P.**, Geografia cestovného ruchu, Veda, Bratislava 1983.
- Maryński A., Mróz G., Szot Z., Troc M.**, Geografia gospodarcza Rosji, PWE, Warszawa 1996.
- Molenda M.**, Regiony turystyczne, [w:] *Geografia ekonomiczna Unii Europejskiej*, red. nauk. I. Fierla, PWE, Warszawa 2007, s. 271.
- Momatiuk C.**, Szwajcaria, Wiedza Powszechna, Warszawa 1987.
- Najciekawsze zabytki Europy**, Sport i turystyka – Muza S.A., Warszawa 1997.
- Pirożnik I. I.**, Osnowy geografii turizmu i ekskursionego obsluziwania, Izd. Universitetskoe, Minsk 1985.
- Prikryl F.**, Regiony turystyczne w Czechosłowacji, *Ruch Turystyczny* 1/2, 1979.
- Przeglądowy Atlas Świata. Europa**, cz 1 i 2, Fogra, Kraków 2000.
- Ritter W., Frowein M.**, Reiseverkehrsgeographie, Verlag dr Max Gehlen, Bad Homburg 1988.
- The World Factbook 2006**, CIA.
- Tourism Highlights**, UNWTO, Madrid 2007.
- Tourism Market Trends**, Europe, UNWTO, Madrid 2004.
- Tourism in the Europe**, Eurostat, Luxemburg 2007.
- Wielki encyklopedyczny atlas świata**, PWN – Biblioteka Gazety Wyborczej, T. I – Europa Zachodnia, T. II – Europa Południowa, T. III – Europa Środkowa, T. IV – Europa Północna, Warszawa 2006.
- World Reference Atlas**, Dorling Kindersley, Londyn–New York–Stuttgart 1995.
- World Tourism Barometr**, vol. 2, nr 3, UNWTO, Madrid 2004.
- Yearbook of Tourism Statistics**, UNWTO, Madrid 2003.

POLECAMY PODRĘCZNIKI Z ZAKRESU TURYSTYKI

Wydawnictwo „PROKSENIA” poleca podręczniki przygotowane przez autorów związanych z Instytutem Turystyki Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie i Krakowską Szkołą Hotelarską. Publikacje te przeznaczone są dla słuchaczy policealnych szkół turystyczno-hotelarskich, studentów kierunków turystycznych oraz kandydatów na pilotów wycieczek i przewodników turystycznych.

Wydanie VI
UZUPEŁNIONE

„POLSKA. GEOGRAFIA ATRAKCJI TURYSTYCZNYCH”

Zygmunt Kruczek

Wydanie VI, uzupełnione i poprawione.

Książka zawiera opis atrakcji i walorów turystycznych Polski w układzie problemowym oraz regionalnym. Za podstawę opisu przyjęto regiony administracyjne (obecne województwa), a w ich obrębie jednostki fizjograficzne wg podziału J. Kondrackiego.

Ponadto zamieszczono opisy szlaków turystycznych, słownik podstawowych terminów i pojęć, liczne mapy, tabele i wykresy, bogaty zestaw literatury oraz adresów stron www.

Proksenia, Kraków 2008

ISBN 978-83-60789-07-0

„EUROPA. GEOGRAFIA TURYSTYCZNA”

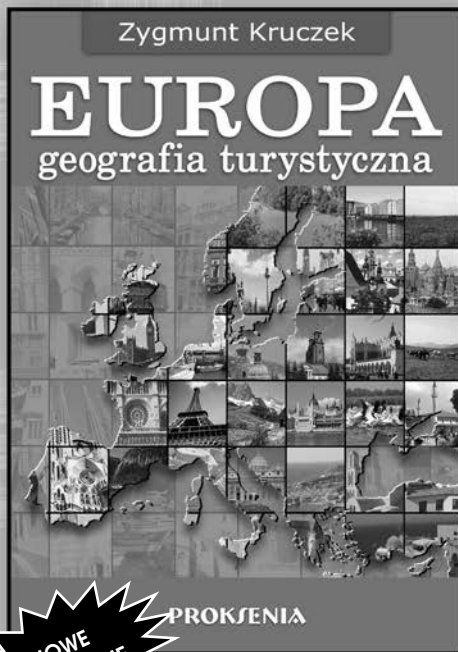
Zygmunt Kruczek

Nowa, uzupełniona edycja popularnej geografii turystycznej Europy zawiera: ogólną charakterystykę warunków rozwoju turystyki w Europie, analizę ruchu turystycznego, podział Europy na makroregiony turystyczne. W części drugiej znalazły się opisy wszystkich państw Europy, uwzględniające warunki rozwoju turystyki w danym państwie oraz opisy

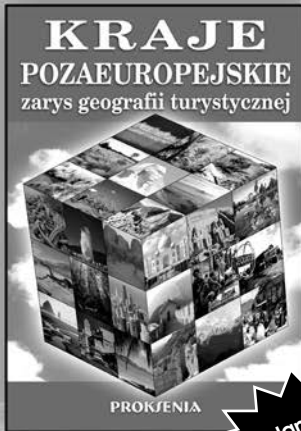
regionów turystycznych.

Proksenia, Kraków 2008,

ISBN 978-83-60789-08-7

NOWE
IV WYDANIE

Wydanie VI
POSZERZONE

„KRAJE POZAEUROPEJSKIE. ZARYS GEOGRAFII TURYSTYCZNEJ”

Praca zbiorowa pod red. Z. Kruczka

Wydanie VI, poprawione, uzupełnione i poszerzone.

Trzecia część cyklu materiałów dydaktycznych z zakresu geografii turystycznej, zawiera opisy kontynentów i krajów pozaeuropejskich. Układ treści jak w pozycji „Europa. Zarys geografii turystycznej”, mapy, tabele, dane o wielkości ruchu turystycznego i wpływach z turystyki oraz bazy noclegowej za 2005–2007 r.

Proknesia, Kraków 2008, ISBN 978-83-60789-06-3

„KRAJOZNAWSTWO. ZARYS TEORII I METODYKI”

Zygmunt Kruczek, Artur Kurek, Marek Nowacki

Książka zawiera – w części pierwszej – syntetyczne ujęcie problematyki krajoznawstwa od jego pojęcia, poprzez rozwój, rolę we współczesnym społeczeństwie, do omówienia głównych jego form i kierunków działania. W części drugiej – metodycznej – zawarto opis metod i środków stosowanych w krajoznawstwie, ze szczególnym uwzględnieniem krajoznawstwa połączonego z turystyką (programowanie imprez turystycznych, warsztat krajoznawczy pilota wycieczek), inwentaryzacji krajoznawstwa oraz popularyzacji wiedzy krajoznawczej. Nowością w polskiej literaturze fachowej jest rozdział o dziedzictwie i jego interpretacji.

Proknesia, Kraków 2007, ISBN 978-83-60789-01-8

Wydanie VIII
ZMIENIONE

„KOMPENDIUM PILOTA WYCIECZEK”

Praca zbiorowa pod red. Z. Kruczka

Wydanie VIII zmienione.

Najpełniejszy zbiór wiedzy o pilotowaniu wycieczek, zawiera ocenę przemysłu turystycznego, zasady obsługi imprez turystycznych, omówienie problematyki prawnej, psychologicznej, medycznej turystyki, warsztatu krajoznawczego pilota, wzory dokumentów i słownik pojęć. Układ publikacji dostosowany do programu szkolenia pilotów, określonego ustawą o usługach turystycznych i rozporządzeniami MG – uwzględniono zmiany wynikające z ustawy kompetencyjnej (stan prawny na 2006 r.).

Proknesia, Kraków 2008, ISBN 978-83-60789-03-2

**Wydanie II
UZUPEŁNIONE**

„TURYSTYKA. TESTY I PYTANIA”

Praca zbiorowa pod red. Z. Kruczką

Wydanie II poprawione i uzupełnione.

Publikacja przeznaczona dla organizatorów kursów pilotów, wykładowców na tych kursach, kandydatów na pilotów i przewodników oraz dla nauczycieli akademickich i studentów turystyki. Zawiera ułożone tematycznie pytania testowe stosowane na egzaminach na pilota wycieczek oraz z kilku przedmiotów akademickich (m.in. Podstawy turystyki, Geografia turystyczna, Krajoznawstwo). Zamieszczono również pytania do egzaminu ustnego, sytuacje awaryjne, zadania praktyczne i fotozagadki.

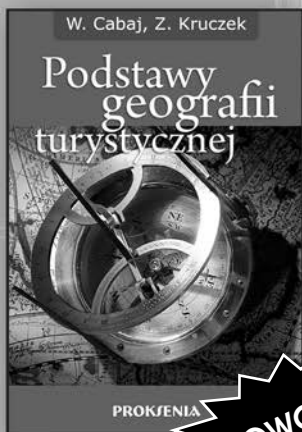
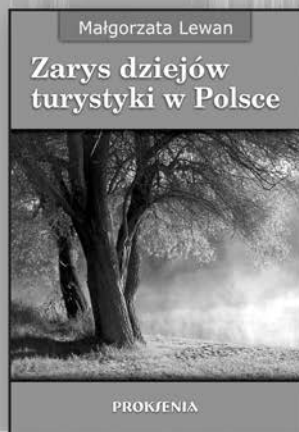
Proksenia, Kraków 2008, ISBN 978-83-60789-04-9

„ZARYS DZIEJÓW TURYSTYKI W POLSCE”

Małgorzata Lewan

Opracowanie zawiera najważniejsze informacje o dziejach turystyki w Polsce, podane w przystępnej formie, bez zbędnych dygresji. Publikacja ta jest szczególnie przydatna dla studentów kierunków turystycznych, słuchaczy studiów policealnych oraz dla wszystkich zainteresowanych tą tematyką. Na tle rozważań o źródłach turystyki autorka omawia dzieje turystyki w Polsce w czterech przedziałach czasowych – początki turystyki w Polsce (od Staszica do Chałubińskiego), tradycje turystyczne w Galicji, Królestwie Polskim i pod zaborem pruskim, turystykę w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej oraz w III Rzeczypospolitej. Cennym dodatkiem do publikacji jest kalendarium wydarzeń z historii turystyki oraz bogata literatura.

Proksenia, Kraków 2004, ISBN 83-921418-0-6

NOWOŚĆ

„PODSTAWY GEOGRAFII TURYSTYCZNEJ”

Wacław Cabaj, Zygmunt Kruczek

Publikacja ta ma charakter kompendium wiadomości z przedmiotu „geografia turystyczna” nauczanego na studiach I stopnia kierunku „Turystyka i rekreacja”. Podręcznik jest zgodny z ministerialnymi standardami kształcenia. Może być również wykorzystywany na tych kierunkach studiów, na których turystyka i rekreacja występują jako specjalizacja lub specjalność uzupełniająca. W książce zawarto teoretyczne podstawy geografii turystycznej, rozdziały o kartografii turystycznej i metodologiczne zasady sporządzania opisów. W zwięzły sposób opisano regiony turystyczne Polski, Europy i pozostałych kontynentów.

Proksenia, Kraków 2007, ISBN 978-83-60789-05-6

Piotr S. Szlezynger

Zamek w Korzkwi i jego otoczenie

PROKSENIA

„ZAMEK W KORZKWI I JEGO OTOCZENIE”

Piotr Stanisław Szlezynger

W publikacji zaprezentowano sposoby postępowania przy odbudowie zamku i dworu oraz rewaloryzacji parku w dolinie. Wskazano etapy inwestycji, różne sposoby podejścia do zagadnień inwestycyjnych i konserwatorskich od momentu podjęcia decyzji o odbudowie zamku w latach 30. XX w. Praca jest swoistym studium postępowania w przypadku odbudowy i zagospodarowania obiektów zabytkowych. Zawiera także rozdziały dotyczące tworzenia produktu turystycznego na bazie odnowionej substancji zabytków i plenerów oraz działań marketingowych, mających na celu wykorzystanie terenu dla turystyki i rekreacji. Publikacja ta adresowana jest do wszystkich zainteresowanych problematyką odbudowy zabytków i rewaloryzacji obiektów. Powinna być przydatna również dla studentów kierunku „turystyka i rekreacja” oraz innych kierunków związanych z tą tematyką.

Proksenia, Kraków 2004, ISBN 83-921418-1-4

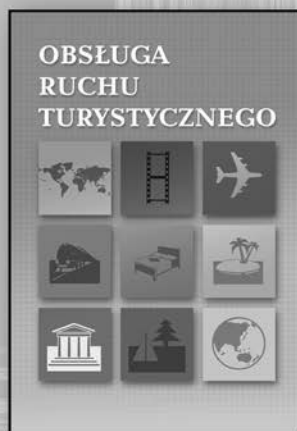
„OBSŁUGA RUCHU TURYSTYCZNEGO”

Praca zbiorowa pod red. Z. Kruczka

Wydanie IV, uzupełnione i poprawione.

Książka polecana dla słuchaczy Policealnych Studiów Obsługi Ruchu Turystycznego oraz dla osób studiujących turystykę. W publikacji zawarto najważniejsze informacje dotyczące organizacji i działania biura podróży, kultury obsługi turystów, elementów składowych produktu turystycznego – bazy noclegowej, żywienia, transportu, pilotażu wycieczek, przewodnictwa. Omówiono aspekty prawne usług turystycznych – przepisy paszportowe, wizowe, celne, dewizowe, ubezpieczenia w turystyce oraz problematykę umów. Osobny rozdział poświęcono obsłudze podróżniczej oraz tworzeniu produktu turystycznego. Zamieszczono wzory dokumentów stosowanych w obsłudze ruchu turystycznego oraz słownik terminów i pojęć używanych w turystyce.

KSH i Proksenia, Kraków 2006, ISBN 83-907659-9-3

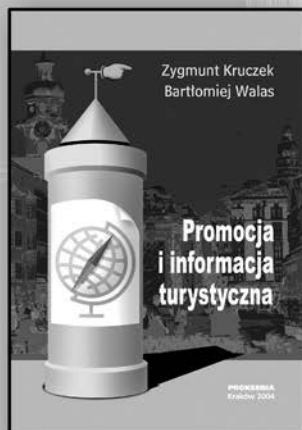

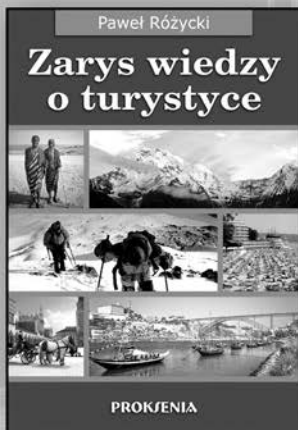
„PROMOCJA I INFORMACJA TURYSTYCZNA”

Zygmunt Kruczek, Bartłomiej Walas

Książka zawiera w części 1. kompleksowe ujęcie problematyki promocji i jej instrumentów (reklama, public relations itp.). Omówiono organizację i finansowanie promocji w Polsce i wybranych krajach Europy. Dokładnie scharakteryzowano wybrane narzędzia promocji, odnosząc je do działalności w turystyce (media, wydawnictwa, targi i warsztaty). W części 2. przedstawiono system informacji turystycznej w Polsce oraz organizację i funkcjonowanie jednostek systemu „it” (centrum, punkt „it”). Publikacja przydatna dla studentów i słuchaczy studiów policealnych, kształcących się w zakresie turystyki, pracowników biur turystycznych, obiektów noclegowych, turystycznej administracji rządowej i samorządowej.

Proksenia, Kraków 2004, ISBN 83-915010-4-3

„ZARYS WIEDZY O TURYSTYCE”

Paweł Różycki

Zwięzły i przejrzysty wykład na temat podstaw turystyki przydatny dla wszystkich studiujących turystykę. Książka zawiera podstawowe informacje o turystyce – definicje, klasyfikacje, uwarunkowania rozwoju, funkcje turystyki, omówienie organizacji turystyki i ruchu turystycznego w Polsce i na świecie.

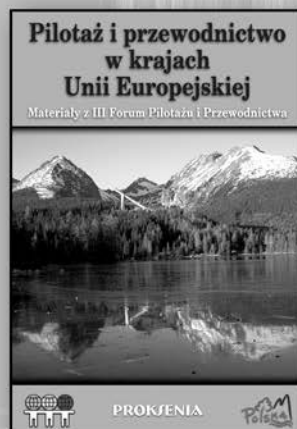
Proksenia, Kraków 2006, ISBN 83-921418-7-3

„PILOTAŻ I PRZEWODNICTWO W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ”

*Materiały z III Forum Pilotażu i Przewodnictwa,
pod red. Z. Kruczka*

Publikacja zawiera referaty wygłoszone w czasie III Forum Pilotażu i Przewodnictwa w Poznaniu – 24-25.11.2006 r. Tematyką przewodnią III Forum było przewodnictwo i pilotaż wycieczek w krajach Unii Europejskiej. W materiałach znalazły się również teksty o europejskich tradycjach przewodnictwa i literaturze przewodnikowej, jak również materiały z warsztatów o emisji głosu. W aneksie zamieszczono dyrektywy UE w sprawie przewodnictwa, stosowne rozporządzenia polskiej administracji turystycznej oraz projekt europejskiej normy kształcenia i kwalifikacji przewodników. Całość kończą wnioski z obrad Forum.

PFPIP, Proksenia, Kraków 2007, ISBN 978-83-60789-02-5

„MATERIAŁY POMOCNICZE DO ĆWICZEŃ Z HISTORII REKREACJI RUCHOWEJ”

Dobiesław Dudek

Historia kultury fizycznej jest mało znana bądź wcale. Publikacja ta popularyzuje historię kultury fizycznej, a szczególnie historię rekreacji ruchowej. Książka przydatna jest zwłaszcza dla studentów Akademii Wychowania Fizycznego, którzy dopiero zaczynają swoją przygodę z historią kultury fizycznej, jak również dla studentów innych uczelni, studiujących na kierunku turystyki i rekreacji.

Proksenia, Kraków 2005, ISBN 83-921418-5-7

Organizacja pracy w hotelarstwie

KJAKOWSKA SZKOLA HOTELOWA

„ORGANIZACJA PRACY W HOTELARSTWIE”

Praca zbiorowa

Publikacja zawiera syntetyczny opis poszczególnych stanowisk pracy w obiektach hotelarskich oraz predyspozycji, zadań i zakresu obowiązków pracowników zatrudnionych w hotelach.

Książka ta jest użytecznym materiałem dydaktycznym w średnich i wyższych hotelarskich szkołach zawodowych.

Wydanie II zostało zaktualizowane i poszerzone o nowe rozdziały prezentujące główne trendy w przemyśle hotelarskim, modele zarządzania oraz tematykę jakości w hotelarstwie (norma ISO 8402).

W aneksie zamieszczono m.in. kodeks etyki hotelarza, kodeks postępowania, aktualne przepisy kategoryzacji bazy hotelowej oraz słowniki podstawowych pojęć z zakresu hotelarstwa i gastronomii.

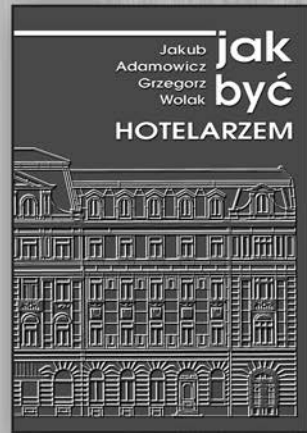
KSH i Proksenia, Kraków 2006, ISBN 83-921418-9-X

„JAK BYĆ HOTELARZEM?”

Jakub Adamowicz, Grzegorz Wolak

Zawiera rozdziały: „Albergologia”, czyli wiedza o hotelarstwie; Etyka w hotelarstwie; Krótka historia hotelarstwa; Rys historyczny kształtowania się usług i pojęć hotelarskich; Rady dotyczące sprzedaży usług hotelarskich; Kilka słów o usłudze hotelarskiej; Jakość – analiza i kryteria – trochę teorii; Sposób obiektywizacji oceny jakości usługi hotelarskiej; Terminologia ISO 8402; Kategoryzacja i standaryzacja w polskim hotelarstwie; Funkcjonowanie i procedury służb hotelowych (repcji, służby pięter); Bardzo ważna osoba w hotelu – VIP; Śniadania hotelowe; Wybrane terminy i definicje stosowane w hotelarstwie. W aneksie załączniki: zasady arbitrażu IHA/UFTAA; konwencja o odpowiedzialności; regulamin hotelowy; fragmenty ustawy o usługach turystycznych; rozporządzenia; regulaminy hotelowe oraz statuty PIH i PZH.

KSH i Proksenia, Kraków 2004, ISBN 83-915010-9-4

M. Wajdzik, Z. Kruczek

Metodyka i technika pracy pilota – rezydenta

PROKSENIA

„METODYKA I TECHNIKA PRACY PILOTA – REZYDENTA”

Małgorzata Wajdzik, Zygmunt Kruczek

Podręcznik przeznaczony dla pilotów podejmujących pracę jako rezydenci biur podróży. Omówiono uwarunkowania prawne i ekonomiczne pracy rezydenta, nakreślono jego sylwetkę zawodową. Opiszano umowy, zasady ubezpieczenia i procedury reklamacji. Zasadniczy rozdział to opis metodyki i techniki pracy pilota – rezydenta. W aneksie zamieszczono wzory stosowanych dokumentów oraz przykładową książkę hotelową.

Proksenia, Kraków 2006, ISBN 83-921418-8-1

**Zamówienia
prosimy kierować
pod adresem:**

**B.P. „HUBERTUS TOUR”, 31-047 Kraków, ul. Sarego 23/2
tel./fax (0-12) 421-63-80; tel. (0-12) 421-56-16
e-mail: proksenia@proksenia.pl
www.proksenia.pl**

Wydawca: Wydawnictwo „PROKSENIA”,
31-047 Kraków, ul. Sarego 23/2, tel./fax (0-12) 421-63-80
www.proksenia.pl, e-mail: proksenia@proksenia.pl

ISBN 978-83-60789-08-7

© Copyright by „PROKSENIA”, Kraków 2008

Skład, łamanie oraz przygotowanie do druku:

Agencja Reklamowo-Wydawnicza
„OSTOJA” – Kraków
tel. 0-601-41-01-01